trpěti, nebo je-li předem jisto, že odsouzenci ani vlastním svým doznáním již nepomůže. Ale pak jest arciť ze spravedlnosti vázán, odsouzenci nahraditi veškerou materielní škodu plně, a ostatní strádání (na př. žalář), pokud to jest možno. Ještě přidáváme, že i zde platí dodatek X, 56: Obmyslný svědek může se uchýliti v bezpečí nebo skrýti se a z úkrytu učiniti doznání.

KNIHA JEDENÁCTÁ.

SPRAVEDLNOST.

§ 1. Výměr a rozvrh spravedlnosti.

1. *Spravedlnost* (justicia) vykládá se někdy v širším, někdy v užším slova smyslu.

Spravedlnost v širším slova smyslu čili *bohabojnost* značí *souhrn všech ctností*. V tomto smyslu rozumí spravedlnosti Písmo svaté a mnohé katechismy, na př. náš Veliký katechismus, ot. 754: „Člověk spravedlivý“ jest tolik jako: „člověk bohabojný, ctnostný“.*)

2. *Spravedlnost v užším slova smyslu* značí onu *ctnost hlavní čili stěžejní* (V, 12), která zdokonaluje vůli a upravuje *poměr člověka k bližnímu* (V, 8). Tu vyměřujeme:

Spravedlnost jest mravní ctnost, kterouž veden člověk každému dává a neztenčeně ponechává, co mu náleží. Heslem spravedlnosti jest „Suum cuique“, čili „Každému, což jeho jest“.

3. Spravedlnost má s láskou blíženskou něco společného, jelikož jedna i druhá ctnost nám ukládá povinnosti k bližnímu. Je však mezi nimi podstatný rozdíl, a to předmětem i pohnutkou. Předmětem lásky blíženské (úžeji vyměřené, IX, 6) jest bližní sám a jeho osoba; pohnutkou lásky blíženské je Bůh, neboť jsme povinni milovati bližního pro Boha v Bohu. Předmětem spravedl-

*) I spravedlnost v širším slova smyslu má heslo; „Suum cuique“, jenže zde heslo to nabývá poněkud širšího oboru; vzdáváť spravedlivý především „což Božího, Bohu“, ale také vlastní duši, co jí patří, a bližnímu, co mu náleží. Tak zahrnuje spravedlnost v širším slova smyslu všechny povinnosti, k Bohu, k sobě, k bližnímu.

nosti jest právo bližního a to, co mu po právu náleží; pohnutkou spravedlnosti jest právě ta okolnost, že to neb ono bližnímu po právu náleží čili že bližní na to právo má, tedy právo bližního. Láska blíženská jest částí lásky božské, a povinnosti lásky blíženské jsou v první řadě povinnostmi k Bohu, a teprve v druhé řadě povinnostmi k bližnímu; proto nekonajíce povinností lásky blíženské hřešíme sice, ale nejsme povinni náhradou. Jinak při spravedlnosti, neboť povinnosti její jsou po výtce povinnostmi k bližnímu, na které bližní má nesporné a nepopíratelné právo; neplníme-li jich, dopouštíme se křivdy a hřešíme, v první řadě proti bližnímu, a důsledkem toho proti Bohu; hřešíme-li pak proti spravedlnosti směnné, i náhradou jsme povinni. Ten jest poměr spravedlnosti k lásce blíženské úžeji vyměřené. Vykládáme-li však lásku blíženskou ve smyslu širším, jest i spravedlnost v ní zahrnuta, jak již IX, 5 bylo vyloženo.

Povinnost spravedlnosti jest tu příkazem, tu zákazem, ukládajíc nám tu úkony, tu nekony. Spravedlnost tedy ukládá nám:

1. úkony, jimiž vzdáváme a dáváme bližnímu, co mu náleží;

2. nekony, jimiž neztenčeně ponechávajíce bližnímu, což jeho jest, chráníme se každé křivdy a veškerého bezpráví.

4. Spravedlnost dělí se na tři (po případě na čtyři) *ctnosti podružné.* Hledí sem:

1. *Spravedlnost směnná čili přísná* (justitia commutativa seu rigorosa), jež upravuje soukromý poměr člověka k člověku (in individuo).

2. *Spravedlnost zákonná* (justitia legalis, loyalita), jež upravuje poměr jednotlivce k obci, jíž náleží; jsou pak to zvláště dvě veliké obce čili společnosti, jimž náležíme, církev a stát.

3. *Spravedlnost podílná* (justitia distributiva), jež upravuje poměr obce a náčelníka jejího (nebo po případě těch, kteří v čele obce stojí a ji řídí) k příslušníkům obce a poddaným.

K těmto třem ctnostem podružným počítají někteří autoři ještě čtvrtou, jíž jest:

4. *Spravedlnost kárná* (justitia vindicativa), kterouž veden náčelník obce a soudce pečuje o to, aby zločiny nezůstaly netrestány. Není však správno, stanoviti spravedlnost kárnou jakožto zvláštní podružnou ctnost, jelikož úkony její náleží z části do spravedlnosti zákonné, z části do spravedlnosti podílné. Pravíme: „spravedlnosti zákonné", jelikož soudce, ba do jisté míry i náčelník obce jest vázán určitými zákony, a konaje úřad svůj vyhovuje jen své povinnosti k obci, an o blaho její pečuje. Pravíme: „spravedlnosti podílné", jelikož úřad soudcovský jest částí práv náčelníkových, a náčelník nebo soudce jím (nebo zákonem) zřízený, konaje úřad svůj, vyhovuje spolu své povinnosti k poddanému.

Zůstáváme tedy na tom, že jsou pouze tři podružné ctnosti spravedlnosti: směnná, zákonná a podílná, z nichž každá řídí se heslem: Suum cuique — Každému, což jeho jest. Ponechávajíce rozhovor o spravedlnosti zákonné a podílné (a ovšem i kárné) do knihy poslední, mluvíme zde (v knize jedenácté) jen *o spravedlnosti směnné čili přísné*, takto ji vyměřujíce:

5. *Spravedlnost směnná čili přísná jest mravní ctnost, kterouž veden křesťan každému člověku dává a neztenčeně ponechává, co mu po právu náleží.*

Spravedlnost takto vyměřena jest *spravedlností po výtce*, a kdekoli v mravouce mluvíme o spravedlnosti ničeho nepřidávajíce, vykládáme název ten vždy *v nejužším slova smyslu* o spravedlnosti směnné čili přísné.

Tři znaky náleží k podstatě spravedlnosti směnné čili přísné, a to:

1. Směnná čili přísná spravedlnost *hledí vždy k někomu jinému.* Proto, přesně řečeno, nikdo nemůže býti spravedliv k sobě samému, nýbrž jen k někomu jinému. Má tedy spravedlnost vždy na mysli dvě od sebe rozdílné osoby, z nichž jedna jest vázána právem, jež druhé náleží. S. Th. II. II. q. 58. a 2.

2. Směnná čili přísná spravedlnost velí každému vzdávati a ponechávati to, co mu *po přísném právu* náleží (a odtud má název spravedlnosti „přísné"). Zakládá se pak toto právo (o němž v následujícím paragrafu mluvíme) na *osobitosti* bližního. Spravedlnost totiž nehledí k rozličným okolnostem, v nichž různé osoby se nalézají (na př. zda bližní jest bohat či chud, zda šlechtic či rob, zda světec či zlosyn a p.), nýbrž jedině k osobě bližního jakožto osobě, tak že po té stránce nedovoluje činiti rozdíl mezi člověkem a člověkem, nýbrž velí dbáti práv každého člověka stejně a bez rozdílu.

trpěti, nebo je-li předem jisto, že odsouzenci ani vlastním svým doznáním již nepomůže. Ale pak jest arciť ze spravedlnosti vázán, odsouzenci nahraditi veškerou materielní škodu plně, a ostatní strádání (na př. žalář), pokud to jest možno. Ještě přidáváme, že i zde platí dodatek X, 56: Obmyslný svědek může se uchýliti v bezpečí nebo skrýti se a z úkrytu učiniti doznání.

KNIHA JEDENÁCTÁ.

SPRAVEDLNOST.

§ 1. Výměr a rozvrh spravedlnosti.

1. *Spravedlnost* (justicia) vykládá se někdy v širším, někdy v užším slova smyslu.

Spravedlnost v širším slova smyslu čili *bohabojnost* značí *souhrn všech ctností.* V tomto smyslu rozumí spravedlnosti Písmo svaté a mnohé katechismy, na př. náš Veliký katechismus, ot. 754: „Člověk spravedlivý“ jest tolik jako: „člověk bohabojný, ctnostný“.*)

2. *Spravedlnost v užším slova smyslu* značí onu *ctnost hlavní čili stěžejní* (V, 12), která zdokonaluje vůli a upravuje *poměr člověka k bližnímu* (V, 8). Tu vyměřujeme:

Spravedlnost jest mravní ctnost, kterouž veden člověk každému dává a neztenčeně ponechává, co mu náleží. Heslem spravedlnosti jest „Suum cuique“, čili „Každému, což jeho jest“.

3. Spravedlnost má s láskou blíženskou něco společného, jelikož jedna i druhá ctnost nám ukládá povinnosti k bližnímu. Je však mezi nimi podstatný rozdíl, a to předmětem i pohnutkou. Předmětem lásky blíženské (úžeji vyměřené, IX, 6) jest bližní sám a jeho osoba; pohnutkou lásky blíženské je Bůh, neboť jsme povinni milovati bližního pro Boha v Bohu. Předmětem spravedl-

*) I spravedlnost v širším slova smyslu má heslo; „Suum cuique“, jenže zde heslo to nabývá poněkud širšího oboru; vzdáváť spravedlivý především „což Božího, Bohu“, ale také vlastní duši, co jí patří, a bližnímu, co mu náleží. Tak zahrnuje spravedlnost v širším slova smyslu všechny povinnosti, k Bohu, k sobě, k bližnímu.

3. Směnná čili přísná spravedlnost žádá *úplnou shodu výkonu a povinnosti* (aequalitas rei ad rem) čili *úplné a oboustranné vyrovnání závazků* (a odtud má název spravedlnosti „směnné"). Váže tedy směnná čili přísná spravedlnost, dokud výkon povinnosti se nevyrovnal; když však toho docíleno, přestává vázati a ničeho více neukládá. S. Th. l. c.

§ 2. Právo.

6. I. *Význam slova »právo«.*

Slovo „právo" různým významem se vykládá. Někdy znamená „právo" totéž jako *»zákon«* (II, 4), a užívá se toho slova i ve smyslu souborném (na př. právo přirozené, zjevené čili božské, lidské, církevní čili kanonické, civilní, občanské, trestní atd.), i ve smyslu jednotném (na př. právo manželské, obchodní, směnečné atd.). Někdy však slovem „právo" označuje se *stav zákonem upravený*, a v tom smyslu díme, že někdo má to neb ono právo, čili že to neb ono právo mu náleží. Jasno jest, že právo v prvém a právo v druhém smyslu úzce souvisí: prvé jest základem druhého, druhé pak vždy o prvé se opírá. Zde ovšem nemluvíme o právu ve smyslu prvém, nýbrž jedině o právu ve smyslu druhém jakožto výsledku zákona přirozeného, zjeveného, lidského, a po případě právoplatného obyčeje.

7. V tomto druhém smyslu lze význam práva vykládati buď podmětně (subjektivně) nebo předmětně (objektivně), dle toho, zda popředně hledíme k podmětu čili nositeli (majiteli, držiteli) práva, nebo ku předmětu čili obsahu práva.

Podmětně pojato *právo jest zákonitá mohoucnost majetku neb konu neb nároku* (facultas legitima aliquid habendi vel agendi vel exigendi).

Předmětně pojato *právo jest majetek nebo kon nebo nárok, který někomu po zákonu náleží.*

Ve výměrech těch díme: „mohoucnost", označujíce tím oprávněnost nositelovu, který to neb ono míti nebo konati nebo požadovati „může", tak že jiní povinni jsou tuto jeho oprávněnost uznávati. Díme: „zákonitá", a „po zákonu", zahrnujíce v tom i právoplatný obyčej, a odkazujeme takto na základ všech práv. Lišíme mohoucnost zákonitou od mohoucnosti fysické. Tak na př. „může" loupežník odníti přepadenému jeho zboží, poněvadž fysicky jest silnější a mohoucnost fysická mu nechybí; nikdo však neřekne, že to učiniti *smí*, a učiní-li to přece, dopustil se křivdy, jelikož mu chybí mohoucnost zákonitá. Syllabus Pia IX. zavrhuje tyto věty: 59. Jus in materiali facto consistit, et omnia hominum officia sunt nomen inane, et omnia humana facta vim juris habent. 61. Fortunata facti injustitia nullum juris sanctitati detrimentum affert. Nesmyslno jest tedy, mluví-li se o „právu pěstním" nebo o „právu silných a silnějších". Díme konečně: „majetek nebo kon nebo nárok", neboť každé uplatnění práv béře se některým tímto směrem, že zákon nám přímo dovoluje něco míti nebo něco konati nebo něco na jiných vyžadovati. Díme-li „kon", míníme tím i úkon i nekon, dle toho, zda ze zákona k tomu či onomu oprávněni jsme.

8. II. *Rozvrh práv.**) Lišíme právo přísné a právo volné.

1. *Právo* přísné (jus strictum) čili *přesně vymezené* čili *vymáhatelné* (jus cogibile) jest právo zákonem i co do osoby i co do rozsahu i co do všech jiných okolností přesně a jasně určené (proto „přísné" čili „přesně vymezené"). Jest *ve prospěch oprávněnců* a jest předmětem *spravedlnosti směnné*. Bylo-li zkráceno nebo snad i odepřeno, může nositel jeho před příslušným tribunálem žalobou je vymáhati (proto „vymáhatelné" čili „žalovatelné"), a nelze-li spáchanou křivdu odčiniti, náleží poškozenému *náhrada* (restitutio). Dělí se na dvé, jsouc buď právem ku věci nebo právem ve věci.

a) *Právo ku věci* (jus ad rem) má ten, kdo se těší z důvodu čili titulu, dle něhož věc vyžadovati může, aniž by ji však dosud ve skutečnosti měl.

b) *Právo ve věci* (jus in re) má ten, kdo nejen důvodem, že mu věc náleží, vykázati se může, ale také již věc samu drží.

Příklady: Kdo věc koupil a zaplatil, ale dosud jí nedostal, má právo ku věci; jakmile mu byla vydána, má právo ve věci. Věřitel může na dlužníku žádati, aby v čas dluh splatil, má právo ku věci; obdržev peníze, má právo ve věci. Kněz na faru patronem právoplatně presentovaný má právo ku věci; byv na faru kanonicky investován má právo ve věci. Dědic neb legatář má právo ku věci, obdržev však dědictví nebo odkaz má právo ve věci.

*) Práva lze rozmanitým způsobem rozdělovati; pro naši vědu jsou ovšem jen některé rozvrhy význačné, a i z těch uvádíme zde pouze jediný, ponechávajíce jiné rozvrhy na příhodnější místa.

Právo ku věci nevyžaduje více než jen důvod neb titul; jest *právem osobním* (jus personale) a působí tolik, že majitel jeho může toto své právo (zkráceno-li) *osobní žalobou* vymáhati, t. j. žalovati osobu, která mu je upírá nebo zkracuje.

Právo ve věci vyžaduje, 1. aby dotyčná věc skutečně existovala, 2. aby oprávněnec mohl se vykázati důvodem čili titulem, 3. aby (pro soud vnější) vyhověno bylo všem jiným ještě podmínkám, jichž zákon snad vyžaduje, zejména aby věc majiteli byla již odevzdána. Jest právem *i osobním i věcným* (jus personale et reale), a *po výtce věcným*, působíc tolik, že oprávněnec smí věc výlučně pro sebe držeti a hájiti. Bylo-li právo jeho nějak zkráceno, může je vymáhati žalobou a to nejen žalobou osobní na toho, kdo mu je zkrátil, nýbrž i žalobou věcnou na toho, kdo jeho věc neprávem drží.

Právo přísné (ať ku věci, ať ve věci) *jest po výtce právem*, a míníme výlučně jen právo přísné, mluvíme-li v této knize o právu, nepřidávajíce bližšího určení.

9. 2. *Právo volné* čili *nevymezené* (jus non strictum) čili *nárok* jest zákonem stanovené opatření, že některé osoby o tu neb onu věc smějí se hlásiti, neb na ten neb onen úřad či na tu neb onu důstojnost mají se dosazovati. Dáno jest *ve prospěch veřejného blaha* a jest předmětem *spravedlnosti podílné*, a do jisté míry i *spravedlnosti zákonné*. Zpravidla však nebývá předmětem spravedlnosti směnné; proto také zkráceno neb odepřeno nikterak nedává práva žaloby neb náhrady, jelikož příkoří děje se přímo blahu obecnému, k němuž zákon hledí, a jen nepřímo tomu, kdo při obsazování byl pominut. Takové právo mají na př. schopní a hodní, aby na úřady byli povoláváni nebo jinak vyznamenáni. Právo volné čili nárok není tedy právem ve skutečném toho slova smyslu, není právem po výtce; mluvíme-li (mínice je) přece o právu, možno tak učiniti jen ve smyslu přeneseném nebo neúplném; chceme říci, že každý, kdo nárok má, smí se *ucházeti* o udělení místa nebo nadace nebo odměny nebo vyznamenání a p. Až potud ovšem má přísné právo ucházeti se, kdežto jiní snad ani toho práva nemají a i z práva ucházeti se a limine vyloučeni jsou. Dále však přísné jeho právo nejde; nemůže si stěžovati, že byl v právu svém zkrácen, jestliže žádaného místa neb úřadu neb nadace nebo vyznamenání a p. se mu nedostalo.

10. III. *Každé právo zakládá se na nějakém právoplatném zákoně neb nařízení, po případě na právoplatném obyčeji*, neboť jen takto stává se mohoucností zákonitou. Poněvadž pak každý právoplatný zákon svým posledním základem opírá se o vůli Boží, jest jasno, že i *každé zákonité právo zakládá se na vůli Boží.*

Z toho plynou další důsledky:

1. *Proti Bohu a proti vůli Boží není žádných platných práv.*

2. Práva mají týž *konečný cíl*, jako zákony, o které se opírají. Poněvadž pak konečným cílem zákonů jest *věčná blaženost* (II, 1), jest tato spolu konečným cílem všech platných práv. Jinak řečeno: Práva jsou člověku dána k tomu, aby jich (ať přímo ať nepřímo) k získání věčné blaženosti užíval.

11. 3. *Práva míti a jich platně nabývati může pouze tvor rozumný, tedy člověk.* Vyplývá to již z věty předešlé, jelikož jen rozumný tvor, člověk, k věčné blaženosti povolán jest. Naši větu lze však i jinak doložiti. Má-li totiž nějaké zařízení své výhody a svá břemena, sluší se zajisté, aby výhod požíval jen ten, kdo spolu břemena nese; příčiloť by se mravnímu řádu, užívati jen výhod, břemena však přesunouti na jiné. Práva jsou výhodami zákonů; proto také jen ten může výhod těch požívati čili práva míti, kdo na jiné straně nese břemena zákonů. Jelikož však zákony jen svobodným a rozumným tvorům ukládati lze, mohou také jen svobodní a rozumní tvorové nabývati práv a držeti je. Může tedy (hledíme-li k pozemskému životu) jen člověk býti nositelem a držitelem práv. Ostatní nerozumní tvorové, najmě zvířata (a ovšem ještě méně rostliny a nerosty), nemohou žádných práv ani nabývati, ani míti; ovšem také nemají žádných povinností.

4. *Každý člověk má svá práva.* Každý člověk podroben jest zákonům a nese jejich břemena; i náleží mu tudíž, aby požíval výhod zákonů, aby měl svá práva. Člověkova práva zakládají se na zákonu přirozeném, zjeveném, lidském. Práva náleží člověku jakožto *osobě;* nebyl by osobou, kdyby neměl práv. *Práva té které osobě přiřknutá jí náleží, i když ona sama jich užívati nemůže*; příklady: děti, blbci, nepřítomní a p. Jest věcí veřejného řádu, aby i takové osoby v držení práv jejich chránil a po případě o to se postaral, aby někdo jiný ve prospěch jejich práv těch hájil a jich užíval. Jinak ovšem člověk rozumný a svéprávný jest v první řadě sám k tomu povolán,

aby práv svých hájil a jich užíval, a musí jen sobě přičítati, zavinil-li netečností svou zkrácení nebo snad i ztrátu svých práv; jura vigilantibus.

12. 5. Člověk jedinec jest *osobou fysickou* (persona physica). Vedle osob fysických zná však zákon ještě *osoby mravní čili právní* (persona moralis seu juridica), jimž ukládá povinnosti, a proto také některá práva jim přiznati musí, alespoň do té míry, aby existovati a účelu svému sloužiti mohly. Mravními čili právními osobami jsou:

a) Společnosti čili sbory, které jsouce organisovanými celky sledují určité cíle a vedeny jsou společnou správou; mezi nimi v první řadě stojí církev a stát, dále pak diecese, kollegia, kláštery, země, města, obce, různé korporace, jednoty, spolky a p.

b) Tělesa právní čili věci sloužící obecnému blahu, na př. kostely, hřbitovy, beneficia, ústavy, nadace, nemocnice, školy a p.

Poznámka. Nauka, že i mravní osoby mohou míti práva, neodporuje větě výše proslovené, že jen člověk může nabývati a užívati práv. Řečená práva náleží dle litery osobám právním, skutečně však prospívají těm, jichž prospěchu osoby mravní slouží, tedy lidem.

§ 3. Bezpráví čili křivda.

13. *Bezpráví čili křivda* (injuria) *jest vědomé a úmyslné poškození bližního v přísném právu jeho.*

Díme: „v přísném právu", míníce i právo ku věci i právo ve věci. Nemíníme však právo jen volné, jelikož porušení práva jen volného nepříčí se spravedlnosti směnné a nemůže zváti se bezprávím neboli křivdou v pravém toho slova smyslu, ač někdy v lidové mluvě tak se děje. Hřeší sice, kdo vědomě a úmyslně proti povinnostem spravedlnosti podílné nebo zákonné jedná, ale přesně řečeno nedopouští se křivdy, a v důsledku toho není vázán náhradou. Díme: „poškození", míníce tím vše, co přísnému právu se příčí ať úkonem ať nekonem. Toto poškození bližního v přísném jeho právu, čili, jak lidová mluva říká, toto „ubližování" jest *materiálním momentem křivdy*. Přidáváme však: „vědomě a úmyslně", čímž označujeme *formální moment křivdy*. Obou těchto momentů jest nezbytně třeba k pojmu křivdy. Chybí-li moment materiální, t. j. chtěl-li konatel škoditi, avšak neuškodil-li, tu hřešil sice (zlým úmyslem), ale nedopustil se křivdy a náhradou povinen není. Chybí-li pak moment formální, t. j. nelze-li konateli vytýkati, ani že škodu zamýšlel, ani že ji zavinil, tu nehřešil a také křivdy se nedopustil, i když se škoda stala. Tak zvaná *»bezděčná křivda«* není křivdou v pravém toho slova smyslu, a alespoň pro obor svědomí přičítati se nemůže. Zdali a jak se pro obor vnější přičítá, vyložíme později.

14. *Křivda příčí se směnné spravedlnosti.* Poněvadž pak směnná spravedlnost, jsouc nezbytnou blahu obecnému, zavazuje pod těžkým hříchem, jest ovšem, obecně řečeno, i *křivda těžkým hříchem.* Přidáváme: „obecně řečeno", hledíme-li jen ke směnné spravedlnosti jako ctnosti k obecnému blahu nezbytné, nikoli však spolu k různým a rozmanitým předmětům jejím, tu vážným tu nepatrným. Hledíme-li však (jakož nutno jest) i ku předmětům, poznáváme, že křivda není těžkým hříchem veskrze, nýbrž jen případem. Usuzujeme tedy: *Při vážném předmětu jest křivda hříchem těžkým, při nepatrném předmětu jest křivda hříchem lehkým.*

Z dvojího znaku poznáváme, zda předmět křivdy jest vážný či nepatrný: a) dle škody, křivdou bližnímu skutečně způsobené, b) dle škody, která by hrozila blahu obecnému, kdyby ta která křivda nebyla pod těžkým hříchem zakázána. Avšak ve světle směnné spravedlnosti nepadá na váhu, jakou příchylností lne poškozenec k věci poškozené nebo zničené. Ukřivděno-li tedy bližnímu ve věci nepatrné, k níž však on značnou příchylností lne, tak že zármutek jeho z této škody jest veliký, tu hřešil konatel snad těžkým hříchem proti lásce bližensk, avšak ve světle spravedlnosti směnné jest hřích jeho pouze hříchem lehkým, a náhrada, k níž jest povinen, čítá se dle pravidel náhrad z křivdy lehce hříšné.

15. Všechny křivdy příčí se téže spravedlnosti směnné. Poněvadž však spravedlnost směnná hledí k různým dobrům bližního a tedy i k různým předmětům, *liší se jednotlivé křivdy druhově dle dober jimi poškozených* (IV, 9), o čemž níže podrobněji pojednáme.

Pozn. Některé skupiny křivd mají zvláštní své názvy. Tak na př. křivdy osobní (injuria personalis) poškozují život, zdraví, svobodu; křivdy slovní (injuria verbalis) poškozují čest a dobré jméno; křivdy věcné (injuria realis) poškozují majetek.

16. Škoda bližnímu způsobená stává se křivdou právě tím, že se příčí přísnému jeho právu; ale *přestává býti křivdou, nebylo-li přísné jeho právo porušeno.* To však se přihází ve dvojím případu: *a*) jestliže bližní svého práva pozbyl, *b*) jestliže bližní svého práva se vzdal.

Někdy *bližní pozbývá svého práva* buď z trestu, nebo v zájmu obecného dobra; tak na př. nespravedlivý útočník pozbývá svého práva, aby života jeho bylo šetřeno; bohatec nemá práva zakazovati chuďasovi hladem již zmírajícímu, aby jeho potravin se nedotýkal; zákonitá vrchnost smí vyvlastniti věc pro obecný zájem potřebnou. O těch a podobných předmětech, kde bližní, ač nechtě, svého práva pozbývá, promluvíme později na příslušných místech. Nyní hledíme jediné ku případu druhému, kde *bližní dobrovolně práva svého se vzdává.* Vykládáme známou poučku:

17. *Neděje se křivda tomu, kdo znaje škodu svou, s ní srozuměn jest.* Scienti et consentienti non fit iniuria. Reg. jur. 27. in VI°.

Již VIII, 7. 9. byla řeč o tom, že člověk některých (nikoli však všech) dober vzdáti se může, ač chce-li. A někdy velí mu tak láska blíženská, nebo některý jiný důvod, aby některého svého práva se vzdal, ať navždy nebo dočasně, ať úplně či částečně, nebo aby alespoň v určitém nějakém případě práva svého neužíval a na něm nestál. Ovšem nemůže k tomu nikdo z důvodu spravedlnosti býti přinucen, leda že by byl práva svého pozbyl; proto přidáváme: „chce-li". On pak chce, ví-li či zná-li (scienti), že se mu škoda děje nebo po případě díti se má, a svoluje-li či je-li srozuměn (consentienti), aby se tak stalo. Tak majitel práva souhlasí se zkrácením práva svého.

Souhlas majitelův může dvojím způsobem se poznati. Buď majitel toho kterého práva zřejmě a výslovně dovoluje, aby se stalo, co by jinak zakázati mohl; a to jest souhlas *výslovně daný.* Nebo majitel mlčí a ukazuje svým mlčením, že proti zkrácení svému ničeho nenamítá; a to jest souhlas *mlčky daný,* dle zásady: „Kdo mlčí, souhlasí", „Qui tacet, consentire videtur". S důrazem však nutno vytknouti, že není každé mlčení znamením souhlasu. Mlčení smí se pokládati za souhlas, jestliže majitel práva proti případnému jeho zkrácení se nebrání, neodporuje a neprotestuje, ačkoliv o ublížení dobře ví a dosah jeho poznává, a ačkoliv by snadno a s úspěchem se brániti a odporovati, nebo (třebas bez žádoucího úspěchu) alespoň protestovati mohl. Nelze však souditi na souhlas mlčky daný, jestliže majitel práva o křivdě na něm páchané vůbec neví (nebo po případě o ní pozdě zví), nebo ví sice o ní, ale přelstěn dosahu jejího nepoznává, nebo nespravedlivým strachem poděšen neb násilím ujařmen ani bràniti se, ba snad ani odporovati a protestovati nemůže nebo si netroufá, nebo jestliže nemoha se ubrániti a předvídaje neúspěšnost nebo snad i škodlivost dalšího odporu, raději mlčí.

Souhlas pouze domnělý (I, 35) nemá sám sebou těch právních účinků jako souhlas zřejmě projevený neb alespoň mlčky naznačený; přes to však přece za některých určitých okolností (o nichž na příslušných místech promluvíme) někdy stačí i ten.

18. Souhlas oprávněnců, ať zřejmě projevený ať mlčky daný, má však jen tehdy své plné právní účinky, jestliže majitel *smí* práva svého se vzdáti nebo porušení jeho dovoliti. Po té stránce dlužno lišiti *práva zadatelná,* kterých oprávněnec dle své vůle úplně vzdáti se smí a *práva nezadatelná,* kterých oprávněnec, i kdyby chtěl, přece vzdáti se nesmí, buď proto, že mu nenáleží právo úplné, nýbrž jen užitné (na př. právo na život, zdraví a pod.), nebo že právo není dáno jeho osobě, nýbrž jeho stavu (na př. privilegium canonis), nebo že mravní řád brání mu jinak užívati svého práva, než jak mu právě přísluší (na př. právo soulože manželské). V těch případech oprávněnec nesmí práva svého se vzdáti,*) a hřešil by, kdyby tak učinil. Stejně také by hřešil, kdo by, dovolávaje se souhlasu oprávněncova, ubližoval mu na právech nezadatelných.

Nehřeší tedy, kdo dovoluje, aby druh statku jeho užíval, a nehřeší, kdo užívá statku druhova, bylo-li mu to dovoleno. Avšak hřeší sebevrah, který dovoluje nebo snad i žádá, aby druh jej zabil nebo smrtelně zranil; nebo duchovní, který dovoluje, aby jeho kanonického privilegia se nedbalo; nebo manžel, který dovoluje, aby chlipník s jeho manželkou souložil. Hřeší však také, kdo dovolávaje se daného dovolení, páše, co páchati nemá, neboť pánem života jest Bůh, o kanonickém privilegiu rozhoduje církev, soulož smí se díti jen mezi manžely.

Avšak i při nezadatelných právech uplatňuje se přece alespoň do jisté míry zásada svrchu vyložená. Svolil-li poško-

*) Někdy však smí práva svého neužívati.

zenec při nezadatelném právu k poškození svému, tu čin poškozencův přece jest a zůstane hříchem, ba i spravedlnosti se příčí; ale *čin ten alespoň není již křivdou oproti tomu, kdo k němu svolil.* V příkladech právě uvedených nemůže onen poraněný, nebo duchovní, nebo manžel stěžovati si, že se *jemu* stala křivda, což při vyměření povinné náhrady jest důležito.

§ 4. Náhrada čili restituce.*)

19. I. *Náhrada čili restituce* (restitutio) *jest náprava škody bližnímu nespravedlivě způsobené.*

Díme: „náprava", t. j. odčinění záhubných následků, čímž věc poškozená uvede se do stavu původního, nebo bližnímu alespoň za ztrátu dober nějakých dostane se jiných dober téhož druhu, tak že žádné škody netrpí. Díme dále: „škody", a lišíme po té stránce křivdu čirou a křivdu škodnou. *Křivda čirá* (injuria mera) jest ona křivda, která porušuje sice právo bližního, ale neškodí mu; *křivda škůdná* (injuria damnosa) jest křivda, která nejen právo bližního porušuje, ale spolu mu škodu působí. Tak na př. cizoložství bez následků jest křivdou čirou, avšak cizoložství, jímž cizoložná manželka obtěžkala, jest křivdou škůdnou na nevinném manželu. Jen škůdná křivda ukládá povinnost náhrady, nikoli však křivda čirá. Díme konečně: „nespravedlivě", neboť není náhradou povinen, kdo škodil sice, avšak při tom spravedlnosti směnné neporušil.

Z výměru poznáváme, že náhrada liší se od *dostiučinění* (satisfactio) čili napravení urážky učiněné; a liší se také od *zaplacení dluhu,* jehož povinnost vyvěrá ze zápůjčky, kdežto povinnost náhrady vyvěrá ze škody zaviněné.

20. II. *Náhrada jest povinností spravedlnosti směnné.* Ukládá ji zákon přirozený, zákon zjevený, zákon lidský.

1. *Zákon přirozený* vyžaduje spravedlnosti směnné, a dle hesla téže směnné spravedlnosti: „Každému, což jeho jest" ukládá ovšem i náhradu.

2. *Zákon zjevený* na četných místech žádá náhradu a ukládá ji jakožto nezbytnou podmínku, aby škůdce odpuštění viny své dosíci mohl. Uvádíme výběrem jen některá místa. Exod. 22, 5: Si laeserit quispiam agrum vel vineam... pro

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, V, 288—293, 295.

damni aestimatione restituet etc. (celá kapitola). Exod. 21, 23: Reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore. Ezech. 33, 15: Si... pignus restituerit rapinamque reddiderit... vita vivet et non morietur. Rom. 13, 7: Reddite ergo omnibus debita.

3. *Zákon lidský,* najmě občanský, dává poškozenému právo, soudní cestou vymáhati náhradu škody zlomyslně způsobené.

Dobře dí svatý Augustin (Ep. 153 ad Macedon.): Si res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur; si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum, sed ut dixi, cum restitui potest.

21. Na otázku, kterak nám potřebno jest nahraditi škodu způsobenou, odpovídáme: *Náhrada jest potřebna z příkazu,* nikoli však z nezbytu. Jsme tedy povinni hraditi, poněvadž zákon tak velí; není však vyloučen z království nebeského, kdo nenahradil, buď že bezelstně o povinnosti své nevěděl, nebo že měl sice dobrou vůli napraviti vinu svou, ale nahraditi nemohl.

Zákon o povinné náhradě není však pouhým příkazem, nýbrž *spolu i zákazem.* Sv. Tomáš (S. Th. II. II. q. 62. a. 8. ad 1) dí: „Praeceptum de restitutione facienda, quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum praeceptum, quo prohibemur rem alterius detinere." To platí zejména o náhradě hmotné čili peněžité. Obnos, který hraditi povinni jsme, nepatří nám, nýbrž poškozenému, a nedávajíce mu, což jeho jest, zadržujeme za sebou jmění jeho; to však činiti nemáme, to jest nám zakázáno.

Závaznost náhrady počíná ihned, jakmile škůdná křivda byla spáchána, a trvá, pokud jí nebylo vyhověno. Proto zpravidla není dovoleno odkládati s náhradou, leda že by škůdce měl po ruce nějaký omluvný důvod. Ale pouhý odklad, ač jest okolností přitěžující, přece nemnoží hříchův.

22. III. *Náhrada děj se v témž oboru dober, ve kterém křivda se dála. Nelze-li však nahraditi v témž oboru dober, přestává vůbec povinnost náhrady; pachatel není povinen křivdu v jednom oboru dober spáchanou napravovati dobry oboru jiného.*

Předmětem spravedlnosti směnné jsou ona dobra bližního, na která týž má přísné právo; spravedlnosti příčí se křivdy na těchto dobrech páchané. Dobra mezi sebou příbuzná řadí se k sobě v jeden obor. Pro různost dober čítáme však několik těchto oborů (níže § 5. a 6.). Dobra jednoho oboru mohou se mezi sebou porovnávati, vespolek se doplňovati a po případě i zastupovati. Dobra různých oborů však se nedoplňují a nezastupují, a proto také nelze je mezi sebou porovnávati. Totéž, co platí o dobrech, platí také o křivdách jim se příčících, které ke každému oboru (arciť jakožto hříchy v něm páchané) se řadí. Tak na př. lze se tázati, co jest lepší, zda ruka nebo noha, zda dům nebo peníze, a rovněž možno se tázati, co jest větší zlo, zda ztráta ruky nebo ztráta nohy, zda požár domu nebo krádež peněz. Ale nelze porovnávati ruku a majetek, a nelze rozhodnouti, co jest větší zlo, zda ztráta ruky nebo ztráta majetková. Každá křivda příčí se některému určitému oboru dober. Žádá-li spravedlnost, aby křivda byla napravena, žádá ovšem, aby stalo se tak v oboru, který křivdou utrpěl; přídatkem v oboru jiném křivda ta napraviti se nedá. Tak na př. urážka na cti dá se napraviti (na př.) odprošením, nikoli však darem; krádež dá se napraviti vrácením ukradeného majetku, nikoli však poctou. Pachatel tedy jest povinen napravovati v oboru poškozeném. Dále však mimo obor poškozený jeho povinnost nesahá a sahati nemůže, jednak proto, že ostatní obory nebyly poškozeny a proto nápravy vyžadovati nemohou, jednak proto, že dobra různých oborů nedají se srovnávati, a dobro oboru jednoho nemůže býti zastoupeno dobrem oboru jiného.

Je-li tedy náprava v poškozeném oboru nemožna, přestává arciť také povinnost náhrady; v oboru poškozeném nelze ji provésti pro nemožnost, a v jiném oboru nelze ji provésti, poněvadž obor ten nebyl poškozen a k zastoupení jiného oboru se nehodí.

Poškozena-li jednou křivdou dobra dvou neb několika různých oborů, náhrada dějž se ve všech oborech poškozených. Není-li ve všech oborech možna, dějž se alespoň v těch oborech, ve kterých možna jest. Příklad: Cajus bezprávně zranil nebo zkomolil Tita. Tím Titus utrpěl bolest a byl poškozen na zdraví; musil platiti lékaře a léky; po nějaký čas byl nucen zaháleti, a jeho pracovní síla utrpěla. Bolest a škodu na zdraví Cajus hraditi nemůže, ale újmu na majetku, vydání v nemoci a ušlý zisk hraditi může, a k tomu jest povinen; také úbytek pracovní síly se dá penězi oceniti, a Cajus jest povinen tento úbytek zaplatiti.

Dodatkem uvádíme, že *zákon nebo soud může nařiditi, aby křivda v jednom oboru dober spáchaná nahradila se dobry jiného oboru;* tak na př. zraněnému přiznává soud právo na bolestné, žádá-li je týž. To však není náhrada v pravém toho slova smyslu, nýbrž spíše nějaký trest na neprozřetelnost nebo zlomyslnost pachateli uložený, nebo jakési zadostučinění poškozenci přiznané.

23. IV. Je-li náhrada možna v témž oboru, ve kterém křivda se dála, je také škůdce povinen *plně* vyhověti povinnosti své. Učiní tak, uvede-li vše do téhož stavu, ve kterém to bylo před křivdou; ve věcech majetkových, které penězi oceniti se dají, může se díti náhrada i úplatou, ovšem však tak, *aby náhrada škodě se vyrovnala* (aequalitas rei ad rem). Škola takovouto *úplnou náhradu* nazývá „restitutio in re". Komu tato úplná náhrada není možna, ten musí míti alespoň *pevný a upřímný úmysl, že nahradí, jakmile bude moci.* Tento pevný a upřímný úmysl nazývá škola „restitutio in voto". *A alespoň tento pevný a upřímný úmysl jest k odpuštění viny nezbytným,* neboť kdo by ho neměl, lnul by dále ke křivdě, trval by v hříchu a nemohl by jeho odpuštění dojíti.

Poznámka. Jest úkolem pastýřského bohosloví vykládati, jak si má zpovědník počínati, sezná-li, že kajícník náhradou jest povinen. Odkazujíce na tuto vědu, přidáváme jen tolik: V takovémto případě zpovědník bedlivě zkoumej, zdali kajícník k této náhradě sub gravi nebo jen sub levi jest zavázán (o čemž níže obšírně se pojedná). Je-li kajícník jen pod lehkým hříchem k náhradě povinen, může jej sice na ni upozorniti, nesmí ji však vymáhati hrozbou, že mu odepře rozhřešení; a začasté lépe učiní, jestliže o této jen sub levi naléhající povinnosti vůbec pomlčí.

§ 5. O povinnostech spravedlnosti směnné.

24. Přistupujeme nyní k výkladu jednotlivých povinností spravedlnosti směnné; uvedeme nejen hříchy, které se jim protiví, nýbrž i způsob, jakým náhrada za křivdy spáchané díti se má.*)

*) Uchyluji se zde od pořadu jinými autory podávaného, kteří o hříších proti spravedlnosti jednají zvláště, a o náhradě v jiné hlavě také

Všechna dobra, která jsou předmětem směnné spravedlnosti, můžeme děliti na dvě veliké skupiny:

1. *Dobra osobní* (bona personalia), t. j. dobra, která od osoby buď vůbec odděliti se nedají, nebo s ní alespoň úzce jsou spojena.

2. *Majetek* (dominium), k němuž čítáme nejen majetek ve vlastním slova smyslu jako majetek hmotný, nýbrž i vše, co penězi oceniti se dá.

ČÁST I.

Dobra osobní předmětem směnné spravedlnosti.

§ 6. Dobra osobní.

25. Dobra osobní (bona personalia) jsou ona dobra, která od osoby odděliti se nedají, neb alespoň s ní úzce spojena jsou. Náleží k nim:

1. Dobra duchovní a duševní.

2. Dobra tělesná, totiž život, tělo a jeho zdraví, neporušenost panenská a cudnost, osobní svoboda. Poněvadž o neporušenosti panenské a cudnosti, pokud jest předmětem spravedlnosti, náležitě VIII, 124 pojednáno, mluvíme již jen o třech zbývajících předmětech dober tělesných, jimiž jsou: život, tělo a jeho zdraví, osobní svoboda.

3. Čest a dobré jméno.

K dobrům duchovním, duševním a tělesným hledí páté, ke cti a dobrému jménu osmé z desatera Božích přikázání.

HLAVA I.

Dobra duchovní a duševní předmětem směnné spravedlnosti.

§ 7. Dobra duchovní a duševní.

26. I. *Dobra duchovní.*

Poněvadž o těchto dobrech na mnohých jiných místech naší vědy se mluví, stačí nám zde krátce jen vytknouti: Kdo *násilně nebo lstí* svedl bližního k těžkému hříchu, nebo uvedl ho v nepravost, nebo odloudil k nevěře, *ze spravedlnosti po-*

zvláště. Mám za to, že praxi lépe posloužím, jestliže nauku o náhradě rozčlením a při každé křivdě spolu hned vyložím, jaké náhrady vyžaduje.

vinen jest nejen ihned ustati od tohoto nespravedlivého počínání, nýbrž i dle možnosti způsobilými prostředky nahraditi všechnu škodu duši způsobenou. Neužíval-li však při svádění svém ani násilí ani lsti, nenaléhá naň sice spravedlnost, ale ovšem láska bližensk á, aby bližního opět na pravou cestu uvedl. Srv. IX, 115.

27. II. *Dobra duševní.*

Dobry duševními jsou *vlohy a mohutnosti*, jež každý jednotlivý člověk má (VIII, 12). Povinnosti naše sem hledící zakládají se buď na obecném požadavku spravedlnosti, kterým ke všem lidem vázáni jsme, nebo na zvláštní úmluvě, kterou s určitými osobami uzavíráme.

28. *Obecný požadavek spravedlnosti* ukládá nám:

1. abychom se všeho vystříhali, čím bychom přímo vlohy neb mohutnosti kteréhokoliv člověka poškozovali;

2. abychom bližnímu v oprávněné jeho snaze po nabytí vědomostí jemu nutných nepřekáželi.

Vykládáme první bod.

Kdo nějakým nedovoleným způsobem, na př. jedem, působícím na mozkové ústrojí, nebo hypnósou nebo narkósou a pod., byl toho příčinou, že bližní na rozumu svém nebo na svobodné vůli své újmy utrpěl, ovšem těžce se prohřešil; jest povinen odčiniti neblahé následky nespravedlivého počínání svého, pokud to vůbec ještě možno jest, a byl-li bližní hmotně tím poškozen, jest (jakožto zlomyslný škůdník) povinen k náhradě hmotných škod.

Vykládáme druhý bod.

Těžce hřeší, kdo násilím nebo lstí nebo jiným nespravedlivým způsobem bližnímu v nabytí nezbytně nutných vědomostí překáží, a jest povinen ihned od tohoto nespravedlivého jednání ustati. Je také zavázán odčiniti, pokud možno, křivdu na bližním spáchanou, na př. poskytnouti mu příležitost, aby později mohl dohoniti, co dříve bylo zanedbáno. Jinak však k peněžité náhradě nelze ho přidržovati, jelikož jednak vědomosti a peníze nedají se porovnávati, jednak těžko, ba nemožno jest odhadnouti, zda z nevědomosti nějaká a jaká materiální škoda vznikla.

29. *Z důvodu úmluvy nebo přijatého úřadu učitelé a mistři* (obé v nejširším slova smyslu) jsou povinni svědomitě a dobře *vyučovati své žáky a učedníky*. Nedbají-li této povinnosti své,

nespravedlivě berou plat, a jsou mimo to i příčinou, že svěřenci jejich nenabývají vědomostí jim potřebných, čímž škodu trpí. Dle míry nedbalosti jsou hříchy učitelů tu těžké, tu lehké. V důsledku provinění svého povinni jsou zanechati nedbalosti své a napotom věrně konati, co jim přísluší, a tak napraviti a dohoniti (pokud možno), co dosud zanedbáno. Neučí-li učitel neb mistr tomu, čemu dle úmluvy s žákem (nebo jeho rodiči atd.) učiti má, nemá práva na mzdu smluvenou, a přijal-li ji předem, jest ovšem povinen ji vrátiti.

HLAVA II.

Život, zdraví a svoboda předmětem směnné spravedlnosti.

§ 8. Vražda a zabití.

30. *Vraždy čili zabití* (homicidium) *dopouští se, kdo úmyslně a o své újmě nevinnému člověku život odnímá.*

Věda naše, právě tak jako mluva obecná, nečiní rozdílu mezi vraždou a zabitím. Ostře však vraždu a zabití liší Obecný zákoník trestní. *Vraždu* vyměřuje o. z. t. § 134.: „Kdo proti člověku, aby jej usmrtil, takovým způsobem činí, že z toho pojde smrt jeho nebo některého jiného člověka, dopustí se zločinu vraždy.“ Různé způsoby vraždy jsou (§ 135.): vražda úkladná, vražda loupežná, vražda zjednaná, vražda prostá; dále ještě (§§ 136.—138.) vražda jest buď dokonaná nebo nedokonaná (pokus vraždy); vražda dokonaná trestá se smrtí, nedokonaná těžkým žalářem. *Zabití* vyměřuje o. z. tr. § 140.: „Když se čin, kterýmž člověk o život přijde, nevykoná sice v tom úmyslu, aby byl usmrcen, avšak přece v jiném úmyslu nepřátelském, tehdy jest zločin ten zabití.“ Loupežné zabití (§ 141.) tresce se smrtí, prosté zabití (§ 142.) těžkým žalářem.

31. *Těžce hřeší, kdo úmyslně a o své újmě nevinného člověka zabíjí.*

Díme: *„úmyslně“*, neboť jenom úmyslná vražda přičítá se ke hříchu; té pak po vině rovná se i zabití, v nepřátelském úmyslu podniknuté, věděl-li provinilec předem, že by jeho nepřátelské jednání smrt protivníkovu mohlo míti v zápětí. Ke hříchu ovšem nepřičítá se zabití bezděčné, které nižádným

způsobem se předvídati nedalo, nebo kterému zabrániti se nemohlo, jež tedy jen na vrub nešťastné náhody klásti se musí.

Díme: *„o své újmě“*, chtíce tím říci, že vrah jedná z vlastní vůle a pravomoci. Není tedy vrahem, kdo na rozkaz vyšší oprávněné autority bližního usmrcuje, na př. vojín ve spravedlivé válce, kat u vykonávání spravedlivého rozsudku.

Díme: *„nevinného člověka“* (hominem innocentem). Tento školou zavedený výraz jest ovšem nejasný a snad i nesprávný, jelikož platí zde ve významu, jaký má jen v této stati o vraždě a zabití, ale nikde jinde. *„Člověk nevinný“ jest člověk, který má právo, aby života jeho šetřeno bylo, a který tohoto svého práva dosud nepozbyl.* Nevinným pak se nazývá, poněvadž práva na šetření svého života nejspíše pozbývá vinou, a to vinou svou. Tak na př. bezprávný útočník přestává býti člověkem nevinným, jelikož právě bezprávným útokem pozbyl práva, aby se života jeho šetřilo. Nesmíme však přehlédnouti, že člověk někdy i bez viny své pozbývá práva na šetření svého života.

Díme: *„hřeší“*. Vraždu zakazuje zákon přirozený, zjevený, lidský. Zakazuje ji *zákon přirozený*, an dí: „Co nechceš, aby tobě se činilo, sám nečiň jiným.“ Zajisté však nechceme, aby někdo jiný nám život odnímal; ale pak ani nesmíme bráti jinému, co jest jeho největším dobrem. Vraždu zakazuje *zákon zjevený* na přečetných místech; stačí uvésti z desatera přikázání páté: „Nezabiješ“. Vraždu zakazují konečně i *zákony lidské*, církevní i občanské, a nejen ji zakazují, nýbrž, byla-li přece spáchána, i přísně ji trestají.

Díme: *„těžce hřeší“*. Ač vražda není právě hříchem nejtěžším, přece jest hříchem velmi těžkým, a to nejen pro zlobu svou, nýbrž i pro záhubné a nenapravitelné následky. Vražda jest hříchem těžkým, neboť: *a*) veliká a nenahraditelná jest škoda, vraždou bližnímu způsobená, a *b*) obecné blaho by značně trpělo, kdyby lidé nebyli přesvědčeni, že vražda jest těžkým hříchem. A v pravdě, chceme-li vylíčiti, jak bídné poměry v té neb oné zemi jsou, nebo třebas i u nás dříve za té neb oné doby byly, nezapomeneme přidati, že tam (po případě tehdy) život lidský nemá (po případě neměl) ceny.

Vrah těžce hřeší:

a) proti *Bohu*, jemuž drzou rukou sahá v jeho práva, neboť nejvyšším a naprostým pánem lidského života jest Bůh;

b) proti *zabitému*, neboť nemaje žádného spravedlivého důvodu, odnímá mu největší vezdejší dobro, a nezřídka snad jest i příčinou věčné jeho záhuby;

c) proti *rodině zabitého*, které působí zármutek, a nezřídka i živitele jí odnímá;

d) proti *společnosti lidské*, jíž odnímá užitečného člena.

Chtíce poučky zde uvedené lépe vyložiti, přidáváme *několik kasuistických případů.*

32. 1. *Není dovoleno zabíti člověka nevinného, i kdyby jeho smrt obecnému nebo soukromému blahu prospívala;* neboť přes zájem blaha obecného nebo soukromého má každý člověk nesporné právo na svůj život. Zejména:

a) Není dovoleno *zabíti* nevinného člověka, i když nepřítel nebo obléhatel nebo ukrutník smrt jeho žádá, nechtě se jinak smilovati.*) Ale dovoleno jest nepříteli *vydati* osobu nenáviděnou, nelze-li již jinak obec zachrániti, a to i proti vůli ubohé oběti, jelikož obecné blaho více platí než soukromé; na vrub nepřítelův pak padá, jak s vydanou obětí naloží.

b) Není dovoleno vražditi *rukojmí* ve válce neb v nepokojných dobách na záruku držených, i když sliby, za kteréž rukojmí životem svým ručiti mají, nebyly dodržovány, nebo mír nebo příměří jakkoli porušeno bylo. Trestání zadržených rukojmí příčí se veškerému právu, neboť oni nemohou za to, co se stalo, a ti, kteří za to mohou, nepropadají trestu.

c) Není dovoleno vražditi ve válce *zajatce* jen z toho důvodu, že vítěz je na místo bezpečné dopraviti nemůže nebo nechce. Ovšem předpokládáme, že od nich nehrozí žádné nebezpečí; jsou-li však nebezpečni, nezbývá, než válce ponechati smutný průchod její.

d) Není dovoleno zabíti blázna nebo pomatence nebo *zběsilce nebo zuřivce*, aby neškodil; onť i přes neštěstí své má nesporné právo na život, a možno i jinak postarati se o to, aby neškodil; i on jest člověkem, nikoli zvířetem. Ovšem však jest dovoleno zabíti jej, žádá-li tak nutná sebeobrana nebo nutná obrana jiných osob.

---

*) V tomto případě by ani sám onen nevinný člověk, jehož smrt se žádá, nesměl sebevraždu spáchati, aby obecnému dobru prospěl. Ale směl by se vydati v ruce nepřítelovy, ba po případě byl by k tomu i povinen, kdyby nebylo žádného jiného prostředku k záchraně obecného blaha. IX, 15.

e) *Trosečníci* plovoucí na příliš malém nebo chatrném a přeplněném člunu neb voru nesmějí jednoho nebo i více druhův obětovati a vrhnouti je do moře, aby ostatní snáze se zachránili, i kdyby jinak bylo jisto, že bez této oběti všichni zahynou. Právo všech jest stejné, a nikdo není povinen obětovati se za jiné. Ale je-li vor již plný, tak že by přijetí nových trosečníků jej přeplnilo a v nebezpečí uvedlo, mohou držitelé voru jiným, třeba i tonoucím, přístup odepříti a zabrániti. Nejsou povinni vrhati se v záhubu nebo nebezpečí, aby jiným nejistou nadějí přispěli.

33. 2. Není dovoleno vražditi člověka nevinného, i kdyby se zdálo, že *smrt jest mu prospěšnější než život.* Zejména není dovoleno doraziti vojína těžce zraněného, nebo člověka nezhojitelnou nemocí stíženého, nebo churavce děsnými bolestmi sténajícího, nebo nešťastníka výbuchem zohaveného, vlakem nebo jiným povozem rozdrceného a pod., „*aby se netrápil*“. Člověk není zvířetem. I takový ubožák lpí na životě svém. A i kdyby on sám si smrti přál, nesmělo by se jeho samovražednému přání (VIII, 26) vyhověti. S rozhořčením odmítáme pochybenou theorii o *právu euthanasie*, dle kteréžto theorie každý prý jest oprávněn voliti rychlou smrt, aby ušel dlouhým útrapám, a lékař vida beznadějnost smí prý muka ubožákova zkrátiti.*)

Stejným důvodem není dovoleno vražditi člověka nevinného, aby ušel krutému osudu, nebo dítě zbaviti života, aby ve světě nezůstalo osamoceno a opuštěno, nebo aby nemusilo později snášeti ústrkův a pod.

O narkose umírajících viz VIII, 86.

34. 3. Stává se někdy, že bázlivec pobouřen zprávami o osobách *za živa pohřbených*, testamentárně nařizuje, aby po smrti srdce mu bylo dýkou prokláno, nebo žíly otevřeny, nebo aby jiného prostředku se užilo, po kterém *jistá smrt* následovati musí.**) Někdy pak pozůstalí, majíce strach, aby miláček jejich nebyl za živa pohřben, sami o své ujmě tak nařizují. Tážeme se, zdali to dovoleno? Odpovídáme: Není to dovoleno, neboť

---

*) Máme zde opět důkaz, že pod názvem nelišným, ba i libozvučným, skrývají se nauky nebezpečné. Všichni zajisté přejeme si dobře zemříti, a modlíme se za to, nikoli však ve smyslu „euthanasie“.

**) Bázeň ta nezřídka bývá důvodem, že nemocný nařizuje, aby byl po smrti spálen. Viz VIII, 45, II. sv., str. 374.

účelem podobného nařízení a konání jest, usmrtiti člověka snad ještě žijícího. Je-li však lékař mravně přesvědčen, že smrt již nastala, a prosí-li příbuzní a pozůstalí, chtíce se uklidniti, aby lékař nebožtíku srdce probodl nebo žíly otevřel a pod., smí lékař tak učiniti, jelikož ví, že nezabíjí živého, nýbrž manipuluje na mrtvole. (*Noldin*, De praec. 332.) A myslím, že bychom z podobného důvodu nemohli pokládati za hřích, kdyby nemocný nařídil, aby po smrti bylo mu srdce prokláno a pod., ale aby se tak stalo, až by ohledač mrtvol na určito prohlásil, že smrt nastala.

35. 4.*) Nehřeší, kdo *háje život svůj a své bezpečí* tím život bližního uvádí ve vážné nebezpečí a snad i v pravděpodobnou záhubu, jen když smrti bližního přímo nezamýšlí, nýbrž jen jako nezbytné zlo ji připouští, a když se při tom ze všech sil svých snaží, aby toto nebezpečí odvrátil nebo alespoň dle možnosti zmírnil. Moralisté uvádějí na tomto místě dva typické příklady. Uvádíme je slovy Busenbaumovými (lib. III. tr. IV. cap. I. dub. IV. 3. 4.), jež opisuje sv. Alfons (Theol. mor. III, 393): „3. Si fugere non possis mortem persequente hoste nisi per viam angustam, qua quispiam istic sedens esset obterendus, licet nihilominus . . . . . . fugere cum ejus periculo et interitu, praeter tuam intentionem. 4. Similiter ad expugnandam urbem et victoriam reportandam, si necessarium sit, licet tormenta in eum locum dirigere, ubi multi sunt innocentes: quia horum mors praeter intentionem sequitur."

36. 5. Hřeší, kdo *neopatrně a bezstarostně* koná něco, co dle nabytých zkušeností životu a zdraví jiných lidí by *nebezpečno* býti mohlo a obecně za nebezpečno se pokládá. Zlý následek, dostaví-li se, není sice zamýšlený, ale jest přece zaviněný (I, 68). Než i když neštěstí se nedostaví, čin přece jest hříšný, a nahodilá okolnost, že následek se dostavil nebo nedostavil, na vině ničeho nemění. Čin ten jest hříchem tím těžším, čím vážnější jest hrozící pohroma a čím pravděpodobnější jest neštěstí; mírní se až na hřích lehký, hrozí-li škoda jen nepatrná, nebo není-li pravděpodobno, že by se přihodila; jest bezhříšný, koná-li se s náležitou opatrností a ostražitostí,

*) Pravidla zde v odstavci 4. 5. 6. vykládaná platí také o zkomolení, zmrzačení, poranění, a vůbec o každém poškození na těle nebo zdraví, (níže § 10.), ovšem s příslušnými obměnami.

tak že pravděpodobnost nešťastné příhody jest vyloučena. Příklady: těžké předměty s okna, se střechy, se skal shazovati, nebo z jedoucího vlaku vyhazovati, prakem kameny metati, šípem nebo kulkou nebo broky střileti, nebezpečné pasti (železa) líčiti tam, kde lidé přecházejí, na hubení krys jedovaté drobty pokládati a p.

37. 6. Nehřeší, kdo koná něco, co by cizímu životu neb zdraví nebezpečno býti mohlo, avšak při náležité opatrnosti a ostražitosti nebezpečným není, užívá-li se při tom této *potřebné opatrnosti a ostražitosti*, a to v té míře, v jaké rozumní lidé vůbec jí užívají. Přihodí-li se přes veškeru ostražitost a opatrnost přece nějaké neštěstí, nepadá na vrub konatelův, nýbrž na vrub nešťastné náhody. Při tom nikterak (co do viny) nerozhoduje, zdali konání bylo potřebno či nebylo, zda bylo dovolené nebo (jinak) hříšné, nýbrž jedině to, zdali konatel byl či nebyl s důstatek opatrný. Příklad: Umí-li střelec s puškou zacházeti a počíná-li si při střílení tak, jak vůbec rozumní a rozvážní střelci si počínají, nepřihodí se mu zajisté žádné neštěstí; alespoň to není pravděpodobno. Stane-li se však přece něco, třeba že člověka zastřelil, nelze mu to pričítati k vině; při tom nerozhoduje, zda bylo či nebylo potřebno vyjíti si na lov, nebo zda to byl lov dovolený či nedovolený. Po té stránce lesník a pytlák jsou si rovni; pytlákovi přičítá se k vině zakázaný hon, nikoli však neštěstí, jež se při něm událo, jen když si počínal s patřičnou opatrností.

§ 9. **Náhrada za vraždu povinná.**

38. *Úmyslná a neoprávněná vražda ukládá vrahu povinnost jakési náhrady.*

Díme: „úmyslná a neoprávněná vražda", ale zahrnujeme v tom také zaviněné a neoprávněné zabití ve smyslu o. z. tr. § 140. Naproti tomu nemíníme zde zabití oprávněné, v nutné sebeobraně, ve válce, popravou.

Díme: „jakési náhrady". Vrahu totiž jest nemožno, aby všechny záhubné následky činu svého odčinil, neboť život zavražděnému vrátiti nemůže, a není žádných jiných dober, kterými by se zmařený život vyvážiti nebo zaplatiti dal; proto arciť náhrada za zničený život jakožto nemožná odpadává (XI, 22). Souhlasí zákony moderní, které zločin vraždy neb

zabití trestají, ale neukládají za něj pokut peněžných, jak ve starých zákonech tu a onde bývalo. Nepotřebujeme přidávati, že *krevní pomsta* není náhradou za život zmařený, nýbrž jen zbytečným hromaděním obětí. V zemích se spořádaným soudnictvím krevní pomsta je prostě novou vraždou.

Poněvadž však vražda a zabití nezůstává jen na pouhém ničení cizího života, nýbrž mívá pravidelně ještě jiné neblahé následky, dlužno hleděti i k těm; a tu ovšem vrah škodu spíše hraditi může. Zejména povinen jest:

1. Modliti se za duši zavražděného a přispívati jí dobrými skutky, na př. obstarati mše zádušní, po případě, je-li vrah zámožný, založiti nějakou fundaci a p. Míra této povinnosti nedá se předem vymeziti, jelikož zde rozhodují majetkové poměry vrahovy a jiné okolnosti. Povinnost ta tíží jen vraha a nepřechází na jeho dědice.

2. Odškodniti všechny osoby, které zločinem jeho poškozeny byly, zejména však rodinu zabitého (manželku a děti, a po případě i blízké příbuzné). Míru této povinnosti vymeziti náleží zákonu občanskému. Dle rakouského práva (o. z. o. § 1327) vrah jest povinen hraditi všechny útraty jeho činem vzniklé (útraty v nemoci, léčební, pohřební), manželce pak a dětem nebožtíkovým to, co jim smrtí manželovou a otcovou ušlo. Povinnost ta lpí na majetku vrahově (o. z. o. § 1337) a přechází na jeho dědice.

3. Vrah však není povinen sebe sama udávati nebo soudu vydávati, netrpí-li za něho někdo nevinný (X, 56). Také nemá žádné povinnosti, „sebe sama souditi neb trestati“, jak v mnohých přemrštěných povídkách nebo novinářských zprávách čítáme. Sebevraždou by zločinu svého nenapravil, naopak ke hříchu spáchanému a nenapravenému připojil by nový, nenapravitelný.

§ 10. **Zdraví a tělesná neporušenost.**

39. Mezi vezdejšími dobry řadí se po životě tělesném ihned *zdraví a tělesná neporušenost.* Velké tedy křivdy se dopouští, kdo bližnímu na těchto dobrech ubližuje. Křivdy sem hledící jsou: *zkomolení čili zmrzačení* (mutilatio), *poranění* (vulneratio), a jakékoliv jiné *poškození na těle nebo na zdraví.*

Postup našeho výkladu o těchto křivdách jest celkem týž, jako v § 8. Abychom nebyli příliš rozvláčnými, odkazujeme na tento paragraf, a zajisté právem. Jednak mezi mařením života a uškozením na těle neb zdraví jest veliká podobnost, a co řečeno o prvém, platí i o druhém, jen že (z pochopitelných důvodů) v menší míře; a jednak jest mezi nimi úzká souvislost, jelikož poškození těla neb zdraví může míti snadno v zápětí smrt.

40. *Těžce hřeší, kdo úmyslně a o své újmě nevinného člověka proti jeho vůli raní nebo komolí nebo mrzačí, nebo jakkoliv jinak na těle nebo zdraví ho poškozuje.*

Díme: „úmyslně“, „o své ujmě“, „nevinného člověka“, což vše budiž vykládáno ve stejném smyslu jako XI, 31. Díme: „hřeší“, a hřích ten zakázán jest zákonem přirozeným, zjeveným, lidským; důvody jsou obdobné, jako na místě právě citovaném.

Připojujeme „těžce hřeší“, neboť zdraví a tělo jsou vzácná dobra. Poškozena-li, poškozený tím velice trpí, povinnostem svým jen nesnadno vyhovuje, ba někdy snad jim ani vyhověti nemůže; stává se ku práci neschopným nebo alespoň méně schopným. To platí zvláště o těžkém nebo značném poškození na těle neb zdraví, a bylo by zbytečno dokazovati, že škoda poškozenému způsobená jest vážná. K tomu přistupuje, že by obecné blaho trpělo, kdyby vrchu nabyl náhled, že těžké a značné a snad i smrtelné zranění není těžkým hříchem.

Hřích ten však neřadíme mezi hříchy veskrze těžké, nýbrž jen mezi hříchy případem těžké. Tělesné a zdravotní úhony a bolesti s nimi spojené a škodlivé jejich následky bývají tu větší, tu menší. Jest tudíž jasno, že i křivdy sem hledící jsou rozmanity, a že nelze všechny tyto hříchy klásti na stejný stupeň.*) Jsouť zajisté mezi nimi hříchy těžké, které vraždě a zabití mnoho nezadají, zvláště dály-li se snad ve vražedném úmyslu; ale jsou zase hříchy, které, ač jsou také ještě těžké, přece jsou jen mnohem mírnější; dále jsou hříchy, které pro nepatrný předmět jen za lehké hříchy pokládati lze; a jsou konečně i činy, které, ač sem spadají, přece bez hříchu se dějí. Srovnejme bodnutí dýkou do prsou a bodnutí jehlou do prstu.

*) Toho při vraždě a zabití uvésti nelze, jelikož vražda a zabití nepřipouštějí nepatrnosti předmětu.

Zkomolení a zmrzačení jsou vážná poškození, a proto jsou vždy hříchy těžkými. Také trvalá škoda na zdraví jest škodou vážnou, a způsobena-li úmyslně, jest hříchem těžkým; krátká a rychle mizící porucha zdraví, která mine bez následků, jest hříchem pouze lehkým. Poranění těžké jest hříchem těžkým, poranění lehké pouze hříchem lehkým. Ovšem nebývá vždy snadno, určiti hranici mezi těžkým a lehkým poraněním; jest lehké, zahojí-li se v době poměrně krátké, nepůsobí-li značných bolestí, nepřekáží-li v zaměstnání a nezanechává-li ani jízev ani jiných následkův. Těžké uškození na těle vyměřuje o. z. tr. § 152 takto: „Kdo proti člověku, ne sice v tom úmyslu, aby jej usmrtil, však přece v jiném úmyslu nepřátelském takovým způsobem činí, že z toho pojde přerušení zdraví nebo nezpůsobilost k povolání, trvající alespoň dvacet dní, nějaké stržení mysli nebo nějaké těžké jemu ublížení; dopustí se zločinu těžkého uškození na těle". Jest však jasno, že pro obor svědomí dlužno hranici mezi těžkým a lehkým poraněním posunouti níže, a že mnohý čin, ač nemůže zahrnouti se pod citovaný paragraf, přece jest hříchem těžkým.

Ve výměru díme ještě: „proti jeho vůli", neboť každý člověk má užitné právo svého těla a zdraví, a křivdou jest, proti jeho vůli*) v právu tom mu ubližovati. Děje-li se však zkomolení nebo jinaké poškození na těle se svolením postiženého, přestává ovšem býti bezprávím.

Zdali však přes svolení zkomolencovo přece ještě hříchem jest či není, rozhoduje se dle zásad VIII, 40. 41. vyložených. Nemá-li postižený rozumného důvodu ke zkomolení, hřeší nejen on, nýbrž i ten, kdo na jeho žádost ho komolí (ale k náhradě povinen není). Než i kdyby postiženec měl rozumný důvod ke zkomolení, a kdyby podobná operace, na př. amputace údu, byla mu prospěšnou, ba snad i k záchraně života nezbytnou, přece by ho nikdo nesměl k ní nutiti nebo přes jeho vůli a bez jeho svolení operaci na něm vykonati; kdo by přece tak učinil, hřešil by křivdou na něm spáchanou.

Poznámka. Že pravidla vyložená XI, 35. 36. 37. s příslušnými obměnami platí i o zkomolení, zmrzačení, poranění a vůbec o každém poškození na těle nebo zdraví, řečeno l. c. v pokrajní poznámce.

*) Ve výměru vraždy a zabití podobného přídatku nenalézáme, jelikož žádná okolnost nedává člověku práva, dovoliti někomu jinému, aby jej zabil.

41. Vedle křivd již uvedených příčí se spravedlnosti také neoprávněné *působení tělesných bolestí* udeřením nebo jakýmkoliv jiným týráním. Okolnosti rozhodují, zdali je máme pokládati za hřích těžký či lehký. Těžce hřeší, kdo týráním bližnímu působí bolesti značné a dlouhé, nebo třeba i krátké a nepatrné, ale s pohanou (zvláště u veřejnosti) spojené. Za polehčujících okolností čin ten mírní se na hřích lehký. Žádného hříchu nedopouští se, kdo bližnímu tělesnou bolest působí, maje k tomu důvod a právo, na př. v nutné sebeobraně nebo při oprávněném trestu.

42. Kdo bližního úmyslně a bezprávně zkomolil nebo zranil, nebo kdo mu na těle nebo zdraví ublížil, *jest povinen přiměřenou náhradou.* Ovšem i zde platí, co výše XI, 38 o životě lidském řečeno, že zmařené zdraví nebo zkomolené tělo ničím nahraditi se nedá. Tak na př. oko nebo ruka nebo noha samy o sobě nedají se oceniti, jelikož obecně nemají ceny žádné, a majiteli přece jsou neocenitelny (majitel za ně nic nedostane, a přece ani za veliký peníz jich nedá). Avšak rukou, nohou, okem vydělává si dělník svůj chléb, a výdělek ten, po případě jeho úbytek dá se hmotně oceniti, a v úrazových pojišťovnách skutečně tak se děje. Ač tedy zbůjník nemůže poraněnému vrátiti zdraví nebo zceliti jeho tělo, přece může a jest povinen hraditi mu škodu hmotnou, a po případě platiti bolestné. Jest úkolem občanského zákona stanoviti čeho třeba. Obecní zákoník občanský usuzuje § 1325.: „Kdo někomu ublíží na těle, zapraví mu útraty za léčení, nahradí mu výdělek ušlý, nebo, stane-li se k výdělku neschopným, i také výdělek, který ho budoucně ujde, a zaplatí mu na žádost mimo to bolestné s okolnostmi vyšetřenými se srovnávající." § 1326.: „Byla-li osoba, které se ublížilo, zlým s ní nakládáním zohyzděna, budiž k tomu, zvláště je-li pohlaví ženského, hleděno potud, pokud to lepšímu opatření jejímu může býti na překážku."

§ 11. Osobní svoboda.

43. Ze zákona přirozeného má každý svéprávný člověk *právo na osobní čili tělesnou svobodu*, t. j. právo, aby prost všeho nucení směl se volně pohybovati a co mu libo (v mezi

platných zákonů) konati. Jest pak tato osobní čili tělesná svoboda přirozeným důsledkem svobodné vůle. Nekřivdí jí ani zákon (I, 31), ani povinnost (II, 3), nýbrž naopak ji předpokládají. Ale křivdí jí *poroba* a *násilí*. Liší pak se tyto dvě křivdy nejen způsobem svého výkonu, nýbrž i účelem a zamýšleným účinkem. Násilí spoléhá jediné na svou fysickou převahu a chce ujařmence svého jen tak dlouho tísniti, dokud ona fysická převaha stačí. Poroba podobně vzniká z fysické převahy, nespoléhá však na ni, nýbrž chce ujařmení cizí svobody učiniti jaksi „zákonitým" stavem a vsunouti je jakožto integrální část do panujícího společenského řádu.

44. I. *Poroba* jest nedobrovolná a stálá závislost na cizí libovůli. Liší se tedy poroba od každé jiné závislosti, která z poměru rodinného, poddanského, služebního, námezdného a pod. vyvěrá, těmito třemi znaky: že jest *a)* nedobrovolná, proti vůli roba zavedená, tak že rob se proti ní bránit nemůže; *b)* stálá, tak že robu mimo smrt jiné naděje na vysvobození nezbývá; *c)* závislá jen na vůli podmanitele, který z vlády své nikomu účtů neskládá a o robu jako o věci rozhoduje.

Dle míry závislosti jest poroba buď otroctvím nebo nevolnictvím. *Otrok* náleží úplně svému pánu, nemaje nižádné svobody, tak že jediné pán rozhoduje nad celým jeho časem, veškerou jeho prací a výtěžkem jejím, ba snad i nad osobou a životem jeho. *Nevolník* však požívá jakési, ovšem úzce jen vyměřené svobody; není sice majetkem svého velitele, ale přece musí pro něho pracovati, nesmí bez jeho svolení se ženiti nebo vdávati, zaměstnání své si voliti a pod. *Robotu* však nečítáme k porobě, neboť její povinnost, ač někdy nespravedlivá a tvrdá, nelpěla na osobě, nýbrž na půdě a na statku, s nímž byla nerozlučně spojena.

Otroctví i nevolnictví příčí se přirozenému právu. Může sice jeden člověk míti právo na práci jiného člověka a výtěžek její, jako na př. skutečně zaměstnavatel dle úmluvy užívá práce svých zaměstnanců. Nikdy však nemůže jeden člověk nabývati práva nad *osobou* člověka druhého, jelikož člověk osobností svou směřuje k Bohu jakožto cíli svému, nikoli však k jinému tvoru. Proto nelze nám jinak, než pokládati porobu za chorobný výplod nezdravých společenských poměrů pohanských, které ovšem musily se změniti, když křesťanství počínalo nabývati půdy. Církev katolická nikdy ani otroctví ani

nevolnictví neschvalovala, naopak, jak jen možno, je potírala.*) Ihned je odstraniti ovšem nemohla, poněvadž jí jednak k tomu chyběla moc, jednak nemohlo se tak díti bez velikých sociálních převratův. Než alespoň o to usilovala, aby poroba stávala se snesitelnější (obšírnější výklad náleží církevním dějinám). V civilisovaných zemích alespoň otroctví všude již pominulo; že však v zemích necivilisovaných ještě bují, jest věcí známou.

45. *Těžce hřeší, kdo svobodného člověka v otroctví neb nevolnictví uvádí.*

Díme: „těžce hřeší", a přidáváme, že jest to hřích naskrze těžký, který nepatrného předmětu nepřipouští, jelikož svoboda není věcí dělitelnou. Otročitel propadá přísným trestům, církevním i světským. Na rakouské půdě ani otroctví ani nevolnictví se netrpí (o. z. o. § 16), a každý otrok, který vstupuje na rakouské území nebo na rakouskou loď, stává se svobodným; každý, kdo by mu v tom bránil nebo v tuzemsku nebo v cizozemsku dále ho za otroka prodával, nebo obchody otrokářské provozoval, propadá přísnému trestu (o. z. tr. § 95).

46. II. *Násilí tělesné* děje se žalařováním, vězněním, poutáním, svazováním, zavíráním, odloučením od společnosti lidské a vůbec každým obmezováním svobodného pohybu.

Těžce hřeší soukromník, který osobní svobodu svéprávného člověka bezdůvodně obmezuje.

Díme: „soukromník", neboť zákonité vrchnosti a bezpečnostním úřadům (z důvodu péče o blaho veřejné a pořádek veřejný) přísluší právo provinilce na svobodě trestati, podezřelé osoby zatýkati a ve vyšetřovací vazbě držeti; jí také přísluší právo provinilce v žaláři neb vězení zavřené ku práci (nucené) přidržovati. Díme: „svéprávného člověka", čímž lišíme násilí od domácí kázně; za příčinou domácí kázně a výchovy smí otec nebo matka (po případě ten, kdo jejich místo zastává) své nedorostlé děti neb svěřence uvázáním, zavíráním a p. trestati; samozřejmo však, že přednosta domácnosti nesmí podobně nakládati s ostatními členy rodiny, na př. s manželkou, sourozenci, příbuznými, čeledí atd., ba ani s dorostlými dětmi. Díme: „bezdůvodně", čímž vylučujeme případy, kde z důvodů

*) Literae Leonis P. P. XIII. „Catholicae Ecclesiae" 20. Nov. 1890. Ordin. list Pražské arcid. 1891, str. 3.

veřejné neb osobní bezpečnosti nezbývá než nebezpečné osoby (na př. blázny, zuřivce, zločince, osoby podezřelé a p.) násilně zadržovati a po případě i poutati neb vězniti, zvláště nelze-li na tu dobu přispění bezpečnostních orgánů se dovolati. Zákon však (o. z. tr. § 93) žádá, aby o takovémto případu byla ihned uvědoměna řádná vrchnost, která pak nařídí, co dále díti se má. A o. z. o. § 1329 dí:] „Kdo někomu násilným unesením, soukromým zajetím aneb úmyslně proti právu uvězněním svobodu odňal, jest povinen svobodu předešlou mu zjednati a úplně mu dostiučiniti. Nemohl-li by mu svobody již zjednati, učiň náhradu ženě a dětem jeho jako při zabití.“ Díme konečně: „těžce hřeší“, neboť osobní svoboda jest drahocenný dar, po životu a zdraví nejcennější; a veřejné blaho zajisté velice by trpělo, kdyby obmezení osobní svobody (ovšem neoprávněné) nemělo se za těžký hřích pokládati. Hřích ten však připouští nepatrnost předmětu, na př. jestliže obmezení svobody trvá jen kratinkou dobu a zajatec obmezováním svobody není příliš dotčen.

47. Bezprávné obmezování svobody bývá pravidelně jen prostředkem sloužícím nějakému jinému hříchu neb nekalému skutku. Pak v jednom činu pojí se zloba dvojí, a to 1. zloba prostředku, jenž nešetří osobní svobody, a 2. zloba účelu, jež může býti rozmanitá, na př. pomsta, chlipnost (násilné smilstvo VIII, 118), ziskuchtivost atd.

K tělesnému násilí náleží také únos; velmi pak se mu přibližuje vydírání a nebezpečné vyhrožování.

48. *Únosem* jest vinen, kdo nějakou jinou osobu proti její vůli (tedy násilně) jinam odvádí nebo odváží nebo odnáší. Díme: „proti její vůli“; proto nelze zváti únosem, nýbrž jen útěkem či spíše napomáháním při útěku, jestliže i únosce i unesenec na odchodu předem dobrovolně se umluvili; ovšem nezřídka násilí v takovém případě nahrazeno bývá lstí. Za to však únosem jest, neodporuje-li unesená osoba z toho prostého důvodu, že odporovati nemůže, na př. dítě, člověk pohroužený ve spánku, blbec a p. Únosce křivdí nejen osobě unesené, ale pravidelně i jiným ještě osobám, na př. rodičům, příbuzným, ošetřovatelům. Únos vykonaný násilím proti vůli unesené osoby jest *hříchem těžkým.* Únosce ovšem jest povinen napraviti neblahé následky únosu svého, pokud je napraviti může, a zejména hmotnou, z únosu vzniklou škodu hraditi.

Zdali hřeší, kdo s osobou jinak svéprávnou s jejím svolením tajně na útěk se dává a jí při tom pomáhá, nelze obecným pravidlem určiti; tu rozhodují okolnosti a předvídané následky.

Dle o. z. tr. § 96 dopouští se zločinu únosu, kdo unáší za příčinou sňatku nebo smilstva ženu mimo její vůli násilím nebo lstí; kdo unáší manželovi manželku, i když ona svoluje; kdo lstí nebo násilím unáší poručence poručníkovi nebo opatrovateli; nechť úmysl podniknutí toho byl či nebyl dosažen. Dle o. z. tr. § 97 tresce se také únos osoby mladší 14 let, i když s jejím svolením se dál. — Osoba unesená, třeba i k únosu svému byla svolila, přece není spoluvinna zločinem únosu (výnos kas. dv. 1095).

49. *Vydírání a nebezpečné vyhrožování,* ač si v mnohém jsou podobna, přece liší se pohnutkou a účelem. Vyděrač hledí si v první řadě svého prospěchu, a hrozeb užívá jen jako prostředků (XI, 307). Vyhrůžce, veden nepřátelstvím nebo nenávistí nebo pomstou, chce bližního svého uvésti ve strach a nepokoj a tím mu život ztrpčiti. K obému hledí o. z. tr. § 98—100.

50. *Vydírání* stává se hříchem buď pro svůj hříšný prostředek, nebo pro svůj hříšný účel, nebo pro obojí. Vyděrač hřeší prostředkem, užívá-li hrozeb nebo násilí, nebo jiných mravně nepřípustných způsobův. Hřeší hříšným účelem, chce-li bližního přinutiti ke hříchu, nebo chce-li na něm protiprávně pro sebe nebo pro někoho jiného nějaký prospěch vynutiti. Nehřešíme tedy a nelze nám ani vydírání ani násilí vytýkati, užíváme-li třeba přísných, ale mravně dovolených prostředkův, abychom bližního přiměli k úkonu nebo k nekonu, k němuž týž ze spravedlnosti nebo některé jiné ctnosti jest povinen. Příklady: Nehřeší, kdo pohrozí mladému zhýralci, že hýření jeho oznámí rodičům, nevzdá-li se ho, nebo nepoctivci trestním udáním, nenapraví-li křivdy spáchané. Nehřeší pán, který sluhovi hrozí propuštěním, nevyhoví-li o Velikonocích své povinnosti jako katolík. Nehřeší řemeslník, který nedbalému dlužníkovi hrozí, že jeho jméno zanese do spolkové černé knihy. Nehřeší zklamaná dívka, která milenci vyhrožuje skandálem, nevrátí-li jí čest atd.

Nespravedlivý vyděrač jest povinen odčiniti (pokud možno) všechny neblahé následky svého vydírání, zejména všechnu hmotnou škodu ohroženému nespravedlivě způsobenou.

51. *Nebezpečné vyhrožování* příčí se jednak lásce blíženské, jelikož vyvěrá z nepřátelství, zášti, nenávisti, touhy po pomstě a jiných, s láskou blíženskou nesrovnatelných citův. Příčí se však i spravedlnosti, jelikož bližnímu nezaslouženě ruší jeho klid, vrhajíc jej ve strach a nepokoj. K těmto dvěma stránkám nutno hleděti, chceme-li o hříšnosti vyhrůžek souditi. Nebezpečné vyhrožování jest hříchem těžkým; může však se vyhrožování umírniti na hřích lehký, hrozí-li vyhrůžce jen nepatrným zlem, nebo neleká-li se ho bližní. Jest prosto hříchu, děje-li se z důvodu oprávněného, na př. při sebeobraně.

Vyhrůžce, který jen vyhrožoval, ale vyhrůžek svých ve skutek neuvedl, nemá po stránce odčinění žádných jiných povinností, než nějakým způsobem (ač je-li toho třeba) na jevo dáti, že bližní vyhrůžek jeho báti se nemusí. Přestálý strach a nepokoj nedá se ovšem ničím ani oceniti ani napraviti; proto také náhrada, jelikož nemožná, odpadává.

§ 12. Bezprávný útok.

52. Útok na vezdejší statky bližního může býti činem buď oprávněným neb neoprávněným, a dle toho útočník jest útočníkem oprávněným nebo útočníkem bezprávným. Útok jest oprávněn, děje-li se od osob k tomu povolaných z rozkazu zákonité vrchnosti u vykonávání správně vyneseného rozsudku, na př. když kat popravuje odsouzence, nebo strážník zatýká provinilce, nebo soudní vykonavatel zabavuje majetek dlužníkův. Tu ovšem jest povinností poddaných podrobiti se spravedlivému rozsudku a výkonu jeho. Nehledíme tedy k útokům oprávněným, nýbrž mluvíme zde jen o útoku neoprávněném čili bezprávném.

53. *Útočník neoprávněný čili bezprávný* (aggressor injustus) dopouští se nedovoleného a nespravedlivého násilí, nebo alespoň k němu se chystá; tuť nejenom smíme, nýbrž nezřídka i povinni jsme *brániti se*, a po případě i násilí násilím odrážeti. Právo to vyplývá ze zákona přirozeného, o čemž svědčí vrozený pud sebezachování a sebeobrany. Všechna spravedlivá zákonodárství positivní právo to uznávají, a právo kanonické (c. „Si vero" 3. De sent. excommun. lib. V. tit. 39.) přímo dí: „Vim vi repellere omnes leges et omnia jura permittunt." Jest ovšem povinností světské vrchnosti brániti nás, a my máme právo dožadovati a dovolávati se ochrany její; avšak vrchnost světská nemůže všechny možné útoky předvídati, a začasté nezbývá času, abychom se jí dovolávati mohli. Tu nebývá jiného prostředku na maření neoprávněného útoku než sebeobrana, a to někdy i nejkrajnější, která po případě až i v zabití útočníka vyvrcholiti smí, dle toho, jaký jest bezprávný útok a jaké jsou okolnosti jeho.

Bezprávný útok ohrožuje buď život a tělo, nebo majetek, nebo cudnost, nebo čest.

54. I. *Bezprávný útočník ohrožuje nás na životě nebo na těle.*

Ohrožuje-li nás útočník na životě nebo značným způsobem na těle, smíme ho v sebeobraně, není-li jiné pomoci, i zabíti, při tom však jsme povinni šetřiti míry nezaviněné sebeobrany.

55. Díme: Ohrožuje-li nás útočník na *životě*, smíme ho, není-li jiné pomoci, i *zabíti*.

Život jest naším největším statkem pozemským, jejž zachovati nejen smíme, ale i povinni jsme, ač neveli-li nám nějaká vyšší povinnost obětovati jej. Netřeba nám šetřiti života útočníkova, jelikož on sám drzým a neoprávněným, při tom však spolu naprosto dobrovolným a svévolným útokem svým veškerého práva na šetření svého života se vzdal nebo alespoň pozbyl. A byl by to zajisté převrácený řád, kdyby svévolný útočník měl podržeti právo, aby šetřeno bylo života jeho, ač on sám právě na toto právo napadenému drze sahá a jemu je upírá.

Namítali sice někteří horlitelé, že prý přece jsme povinni šetřiti života útočníkova, jelikož zabitím upadá duše jeho ve věčnou záhubu, a že duše jeho více váží, než život náš; odvolávají se tedy na zákon lásky blíženské, IX, 17. vyložené (bližní vězí ve svrchované tísni duchovní). Ale námitka ta přehlíží dvojí velmi vážnou věc. Jednak může i duše napadeného vězeti v nebezpečí věčné záhuby, a tu přece zase duše naše platí nám více než duše zbůjníkova (IX, 14. VIII, 6.). A jinak není pravda, že by útočník vězel ve svrchované tísni, jelikož sám si snadno pomoci může, ustane-li od útoku;*) naopak my

*) Případ obdobný: soudce jest povinen odsouzenci dopřáti tolik času, mnoho-li třeba, aby se na smrt připraviti mohl; odmítá-li však odsouzenec útěchu náboženskou, nevyplývá z toho, že by ortel smrti nesměl býti vykonán.

vězíme v tísni svrchované, ze které bychom rádi se vyprostili, ale nemůžeme.

Zdá se sice, že by námitka o svrchované duchovní tísni útočníkově měla místa, 1. kdyby napadl nás člověk naprosto nepříčetný, na př. blázen, blbec, opilý a p., 2. kdybychom určitě věděli, že jsme v milosti posvěcující, 3. kdybychom věděli, že útočník vězí ve stavu těžkého hříchu, a 4. že později milosti posvěcující nabude. Ale dobře poznamenává Noldin (De praeceptis, 325), že ani o hříšnosti útočníkově*) ani o jeho pozdějším pokání (a přidejme: ke zdravému rozumu se vrácení) nemůžeme věděti, že tedy povinnost lásky, obětovati se za nepříčetného útočníka, zůstává vždy pochybnou, kdežto naproti tomu povinnost nebo alespoň právo sebeobrany, a to i nejkrajnější sebeobrany, jest jisté; avšak pochybná a nejistá povinnost nemůže vytlačiti jisté právo.

Soudíme tedy, že stejné jest právo obrany ať proti útočníku příčetnému ať proti nepříčetnému. Rozhoduje, že křivda ohrožuje život náš, nepadá však na váhu, zdali křivda jest pouze materiální či spolu formální.

Avšak právo sebeobrany přísluší nám, nejen když na životě, nýbrž i když *na těle značným způsobem ohroženi* jsme, na př. když útočník nás oslepiti, zmrzačiti, zohaviti, některého smyslu neb údu zbaviti, vážně zraniti, nám svobodu odníti nebo nás v otroctví zavléci nebo uvězniti nebo jiným způsobem nám vážně ublížiti chce. I tu smíme všemi prostředky, kterých po ruce máme, se brániti, a je-li toho třeba, útočníka i *zabíti*. Důvodem jest, že takovéto oslepení nebo zmrzačení nebo v porobu uvržení jest značným zlem, které smrti mnoho nezadá, ať nic nedíme o děsných následcích, které takovéto zohavení nebo ujařmení pro nás má. A ještě jiný důvod k tomu přistupuje: při neoprávněném útoku *nikdy předem nevíme, co útočník zamýšlí*, zdali stojí o naše bezživotí, nebo jen o naše zohavení; také nikdy nelze předem říci, kam až jeho zuřivost ho zavede, zvláště kdybychom útok nedali si líbiti, nýbrž se bránili. Jak často se již stalo, že někdo nepřítele chtěl jen „poznamenati", ale ve vzniklé rvačce ho pak zabil. A stejně osudno jest, pozbýti života vraždou nebo zabitím (XI, 30).

*) To bychom musili na jisto a určitě věděti, že útočník již dříve při zdravém rozumu (neboť nynější jeho útok se mu nepřičítá) těžce hřešil, a z toho hříchu dosud ani zpovědí ani dokonalou lítostí se neočistil.

Díme-li *„brániti se"*, nesmí se výraz ten vykládati tak, jako bychom byli povinni se svou sebeobranou vyčkávati, až když skutečný útok počíná, neboť pak bylo by snad na obranu již pozdě. Dle zásady, že nejlepší obranou jest předejíti útoku, smíme se brániti, a po případě i sami útočiti (t. j. nejen zůstávati v defensivě, nýbrž i sami chopiti se offensivy), jakmile nepřítel k útoku se chystá, na př. když míří holí neb kamenem, tasí meč, chápe se revolveru; ba i prve než tak učiní, jakmile pozorujeme, že tak učiniti chce, je-li jeho nepřátelský úmysl zjevný. A i v tom případě máme právo nejkrajnější sebeobrany. Avšak nikterak nenabýváme práva nejkrajnější sebeobrany en pro pouhé podezření nekalého úmyslu, nebo pro pouhou možnost, ba ani pro pouhou pravděpodobnost jeho. Tu nepomůže leč jen zvýšená opatrnost, nebo po případě umírněná sebeobrana (nikoli však nejkrajnější). Také není dovoleno zabíti útočníka, ustal-li týž od útoku nebo dal-li se na útěk; leda že by okolnosti byly takové, že by připustiti jeho útěk znamenalo právě tolik, jako vydati se v jistou záhubu, na př. má-li utíkající útočník nabitou pušku v ruce, a zvláště je-li pravděpodobno, že jen proto utíká, aby z větší vzdálenosti bezpečně vystřeliti mohl.

56. Díme: Jsme povinni šetřiti příslušné *míry nezaviněné sebeobrany* (servato moderamine inculpatae tutelae).

Při sebeobraně jest zabití útočníka nejkrajnějším prostředkem, kterého smí se užíti jen tehdy, když jiných obranných a odvratných prostředků není, nebo když prostředky ty selhou. Možno-li však jiným způsobem útoku se vyhnouti a jej zmařiti, a při tom *útočníkova života šetřiti*, jsme k tomu *pod těžkým hříchem* povinni. Vždyť přece jen běží o život útočníkův a o duši jeho, která snad ještě zachráněna býti může. Takovéto prostředky jsou: útočníka poraniti, a to třeba i vážně, aby dalšího útoku nebyl schopen; možno-li, odzbrojiti ho; pomáhati si křikem; dáti se na útěk.

Tu naskytuje se otázka: Možno-li dáti se na útěk, jsme povinni učiniti tak a šetřiti útočníka? Odpověď jest závislá na mnohých okolnostech. První a nejzávažnější okolností jest, jaká potom bude situace napadeného, zdali se útěkem polepší či zhorší. Bylo by zajisté neprozřetelno a snad i záhubno, na otevřeném poli dáti se na útěk, má-li útočník nabitou střelnou zbraň v ruce; tu arciť lépe jest utkati se s ním v boji blízkém.

Nemá-li však útočník jiné zbraně, než jen zbraň sečnou nebo bodnou nebo hůl nebo snad jen pěst, útěk může prospěti, zvláště je-li napadený slabší a má-li rychlejší nohy. Ale i když útěk zdá se býti výhodnějším, přece ještě rozhodují některé jiné okolnosti, zejména stav napadenců. Tak na př. šlechtic nebo důstojník nerad se dává na útěk, jelikož by jím (kdyby se to rozhlásilo) snadno se vydal výtce bojácnosti nebo zbabělosti, kdežto kněz nebo řeholník podobné výtky báti se nemusí, jelikož každý ví, že z křesťanské lásky, chtěje šetřiti života útočníkova, na útěk se dal. Avšak i šlechtic a důstojník, napaden-li útočníkem nepříčetným, lépe volí útěk, než smrt útočníkovu, jelikož v takovém případě mu nikdo bojácnost vytýkati nebude.

57. Je-li řeč o zachování příslušné míry a šetření útočníka při nezaviněné sebeobraně, nesmíme přehlédnouti, že rozprava o předmětu tom jest akademická. Snadno se píše a čte, a snadno kasuisticky se rozhoduje, co by napadený za těch neb oněch okolností učiniti měl. Nezapomeňme však, že v praxi se má věc jinak. V době útoku napadený jest rozčilen a rozrušen a nemá ani klidu ani času, aby uvážil, co by za těch kterých okolností učiniti měl. Tu však také nelze mu přičítati, jestliže učinil něco, co akademicky jest méně správné. Dobře poznamenává Noldin (De praeceptis, 328): „Practice judicium de mediis ad sui defensionem necessariis judicio ejus, cujus vita periclitatur, committendum est; quodsi quis in subito periculo, ubi deficit tempus expendendi omnia adjuncta, arripit medium, quod non fuisset plane necessarium, inculpandus non est."

58. *Obrana proti útočníkovi a nešetření jeho života jest naším právem, nikoli však naší povinností.* Chce-li tedy napadený, smí se toho práva vzdáti a raději smrt utrpěti, než by jiného zabil; učiní-li tak dobrovolně, vykoná heroický akt lásky k bližnímu (smrt sv. Václava). Ale akt ten přesahuje síly přirozenosti lidské. Ba někdy by i hřešil napadený, kdyby se nebránil; to zejména přiléhá, ví-li napadený, že sám jest ve stavu těžkého hříchu (neboť pak mu povinná péče o vlastní duši velí brániti se), nebo ví-li, že život jeho jest obecnému nebo rodinnému blahu nezbytný a nenahraditelný.

59. Nejen vlastní život a vlastní tělo smíme hájiti, ale i *život a tělo bližního nespravedlivě napadeného smíme až do krajnosti, tedy třeba i zabitím útočníka brániti.**) A smíme tak i v tom případě učiniti, kde napadený sám brániti se nechce. Dobře liší svatý Alfons (Theol. mor. III. 390) dvojí právo: na obranu a na život; práva na obranu může napadený se vzdáti, nikoli však práva na život. Ostatně myslím, že v podobných případech bude málo času, ptáti se napadeného, zda s obranou souhlasí. Pravíme: „smíme bližního brániti"; nejsme však k tomu povinni, neváže-li nás právě důvod spravedlnosti. Je-li povinnost, brániti bližního, vyvěrá jen z lásky blíženské, která nám ukládá přispěti mu v jeho tísni; avšak láska blíženská neváže, dá-li se jí jen se značnou obtíží vyhověti. A zajisté obrana není věcí lehkou, nýbrž nebezpečnou (vždyť při tom běží někdy i o život obhájcův); a také není každému dáno, zabíjeti člověka, třeba i lotra. Jinak arci jest, je-li někdo z důvodu spravedlnosti zavázán brániti bližního, jako na př. četník, strážník, vojín, průvodčí a vůbec strážce bezpečnosti; ten nejen smí, ale jest i povinen brániti bližního. Někdy také pásky rodinné nebo přátelské nám velí, s vynaložením všech sil a užíváním všech prostředků až do krajnosti brániti rodiče, sourozence, manžela neb manželku, děti, blízké příbuzné, přítele, dobrodince a p. A jindy velí nám ohled na dobro obecné, přispěti osobě potřebné obecnému blahu.

60. Stejnými zásadami jako mravouka katolická (či spíše: křesťanská, neboť i nekatolíci takto učí) spravuje se také *zákonodárství občanské.* Tak najmě o. z. o. § 19 nedovoluje sice bez úřadů mocí a násilím domáhati se svého práva, ale vyjímá nutnou sebeobranu; a o. z. tr. § 2 dí: „Nepřičítá se... za zločin..., g) když skutek se stal... v spravedlivém bránění se násilí svému. Že ale se někdo spravedlivě bránil nasilí svému, za to má se míti jenom tehda, když se dá z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku neb z jiných okolností s důvodem souditi, že užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe nebo od jiných nespravedlivý útok na život, na svobodu nebo na jmění; nebo že toliko z poděšení, ze strachu neb z leknutí vykročil z mezí takové obrany."

*) Sv. Tomáš (S. Th. II. II. q. 60. a. 6. ad 2.) tímto způsobem ospravedlňuje Mojžíše, jenž (Ex. 2. 12) zabil Egypťana týrajícího nějakého Israelitu, řka, že tak učinil: „defendendo eum, qui injuriam patiebatur, cum moderamine inculpatae tutelae".

61. Ještě dlužno přidati, že právo krajní sebeobrany přísluší jen tomu, kdo byl *nebezpečně napaden*, komu tedy hrozí pravděpodobné nebezpečí smrti nebo vážného poškození na těle nebo na svobodě. Ale nikterak *nepřísluší tomu, komu nehrozí nebezpečí vážné*, kde tedy běží jen o nějaké udeření nebo uhození, nebo v nejhorším případě o nějaké lehké zranění bez trvalých následkův. I tu dovoleno jest brániti se, nikoli však prostředky krajními, nýbrž jen přiměřenými, třeba i poněkud silnějšími, než jakých útočník užívá. Těžce tedy hřeší chasník, který v obyčejné (řekněme v hospodské) rvačce, kde nehrozí mu žádné nebezpečí, než leda nějaká boule nebo podlitina nebo nepatrné škrábnutí, ihned tasí nůž nebo užívá zabíjáku nebo prstence nebo snad i střelné zbraně. Tím ostatně přestal také býti napadeným a sám stal se bezprávným útočníkem.

62. II. *Bezprávný útočník ohrožuje nás na majetku.*

Právo přirozené dovoluje nám nejen získávati majetek a držeti jej (což níže dokážeme), nýbrž i stříci jej a arciť také proti násilným útokům (ať zlodějů, ať škůdců) brániti. Je však jasno, že obrana majetku nebyla by myslitelna, kdybychom při ní neměli spolu práva útočníka citelně poškoditi, aby od útoku svého ustal, po případě aby po druhé ho neopakoval. Proto platí o obraně majetku tytéž základní zásady, jako o obraně života, těla a svobody. Protože však je majetek dobrem mnohem nižší hodnoty než život a tělo nebo svoboda, jest nutno ony zásady poněkud umírniti. Zejména lze jen výjimečně obranu hnáti až do krajností, t. j. až do zabití útočníkova, jelikož život, třeba život loupežníkův, přece více platí než majetek, zvláště jelikož majetkovou ztrátu lze nahraditi, nikoli však zmařený život. Innocenc XI. zavrhl r. 1679 tuto 31. větu: „Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei." Zavržení pak stalo se jednak pro slůvko „regulariter", kdežto krajní obrana smí býti pouze výjimkou, jednak pro poměrně malý obnos „unius aurei", ale konečně také pro apodiktické znění, které nehledí k různým možným okolnostem; principu však censura se nedotýká.

Ohrožuje-li tedy útočník značnou část našeho jmění, nebo předmět veliké hodnoty neb ceny, nebo věc k živobytí a existenci nevyhnutelně potřebnou (což ovšem nelze zde obecnými pravidly vyložiti, nýbrž v každém jednotlivém případě dle okolností posuzováno býti musí), smíme obranu hnáti až do nejkrajnějších mezí, a není-li jiných prostředků, třeba i bezprávného útočníka zabíti.*) Důvody jsou obdobné jako výše, XI, 55. Útočníku neděje se bezpráví, jelikož sám kritickou situaci způsobil; kdyby byl jen chtěl, mohl se jí vyhnouti, i musí tedy jen sobě přičítati, vytváří-li se pro něho fatálně. Přidejme: napadeni lupičem nikdy nevíme, co vlastně zamýšlí a čeho je schopen. Často se již stalo, že lotr jen pro několik korun, ba snad i pro několik jen haléřů neváhal oběť svou zbaviti života; a nezřídka snad lupič s počátku ani na vraždu nepomýšlel, ale pak odporem přepadeného podrážděn vraždy se dopustil; a noviny často píší, že při prohlídce u zlodějů nalezeny nebezpečné zbraně.

Avšak obrana až do mezí nejkrajnějších má býti jen výjimkou, které jen za výše uvedených přesně vytčených okolností užíti se smí. Jestliže na životě napadeni jsme povinni šetřiti míry nezaviněné sebeobrany, tím spíše povinnost ta naléhá, kde běží jen o majetek. Stačí-li tedy na odvrácení útoku pouhé poranění (třeba i vážné), nebo prostředek snad ještě mírnější, na. př. dovolávání se pomoci nebo útěk, jsme povinni zůstati na něm. Těžce by hřešil, kdo moha při obraně pomoci si prostředkem mírným, útočníka by bez potřeby zabíjel.

63. Co jest nám činiti, *odnáší-li zloděj majetek náš*, a nemožno-li nám dohoniti ho a s ním se v zápas o majetek pustiti? Jde-li o majetek značné ceny, nebo je-li nám pro naše živobytí nebo naši existenci nevyhnutelně potřebný, a dá-li se spolu předvídati, že uloupená věc, nezastavíme-li lupiče, navždy je ztracena, smíme právě tak si počínati, jako při obraně. Není-li jiné pomoci a mírnějšího prostředku, smíme po lupiči střeliti a vážně jej poraniti nebo třeba i zabíti. Ovšem při násilném únosu našeho majetku jsme ještě více povinni šetřiti příslušné míry, než při obraně, poněvadž tu již (kde zloděj utíká) není ohrožen život, nýbrž *jen* majetek. Nebyl by tedy hříchu prost, a po případě i těžce by hřešil, kdo moha zloděje lehčeji postřeliti (na př. ranou do nohy), úmyslně by mířil na hlavu nebo na prsa.

64. Bližnímu bránícímu majetek proti zloději nebo lupiči smíme *pomáhati* (což samozřejmo). Smíme v tom případě užíti

*) Exod. 22, 2. Si effringens fur domum sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis.

*

týchž prostředků, kterých on užíti smí. Smíme tedy obranu hnáti až do krajností, a útočníka i zabíti, ale jen 1. jsou-li okolnosti takové, že jiného prostředku nezbývá, a 2. víme-li, že bližní toto zabíhání až do nejkrajnějších mezí schvaluje. Může totiž bližní nejen práva na obranu majetku, nýbrž i samého majetku se vzdáti, a jest dosti blízkou myšlenka, že nechce, aby útočník pro záchranu majetku života byl zbaven. Ale pak také jiný třetí, je-li soukromníkem, nemá práva, do věci zasahovati a přísněji si počínati, než by sám majitel si počínal.

Řekli jsme: „smíme pomáhati", a níže: „je-li soukromníkem"; jiné však povinnosti má *strážce bezpečnosti*. Prvním jeho úkolem jest přispěti bližnímu, je-li na majetku ohrožen, a to nejen učiniti smí, nýbrž i učiniti jest povinen. Tím však úkol jeho není vyčerpán. Jsa strážcem veřejné bezpečnosti a veřejného pořádku, pověřen jest úkolem, zatýkati zločince; protiví-li se zločinec, nebo prchá-li a nechce, ač varován, státi, nezbývá strážci začasté nic jiného, než užíti zbraně, jak mu to služební rozkaz velí.

65. III. *Bezprávný útočník zamýšlí nemravné násilí.*

Zpravidla bývá muž útočníkem a žena napadenou, ač by též obráceně býti mohlo (VIII, 118). Žena nemravně napadená jest povinna brániti se, seč jí síly stačí (I., 71); hrozíť jí z každého nemravného útoku nebezpečí, že by ke hříchu svoliti nebo v něm zalíbiti si mohla. Přistupuje však k tomu ještě i ten důvod, že ženě zachování cudnosti a panně zachování panenské neporušenosti jest velikým dobrem, větším než majetek, a to nejen po stránce mravní, nýbrž i hmotné; vždyť následky nemravného útoku a znásilnění mohou býti nedozírné, na př. těhotenství, zkažení budoucnosti atd. Když pak dovoleno jest hájiti majetek někdy až i zabitím útočníka, tím spíše dovoleno jest, takto hájiti cudnost a panenství. Proto každá nemravně napadená panna a počestná žena, ba i žena, která kdysi poklesla, ale nyní mravně žije, *smí necudný útok, nemůže-li si jinak pomoci, třeba i zabitím útočníka zmařiti.* Přidáváme: „nemůže-li si jinak pomoci", na př. křikem, útěkem, po případě škrábáním, kousáním, poraněním a p. Smí však napadená žena útočníka zabíti (nelze-li jinak) *jen na obranu svou*, tedy *prve* než k nemravnému skutku došlo, aby se nestal, nebo *mezi ním*, aby v něm nebylo pokračováno. Není

však dovoleno zabíti chlipníka *po nemravném činu*, kde zabití není již obranou, nýbrž jen pomstou neb trestem. Dobře však přidávají někteří moralisté (na př. sv. Alfons, Theol. mor. III., 386), že žena napadená necudnými doteky i po nich smí útočníka políčky, pěstí, holí, zuby, nehty a pod. ztrestati, jednak aby tím ukázala svůj odpor, jednak aby ho pro budoucnost odstrašila.

66. Napadené ženě smí (a dle okolností z lásky křesťanské i má) *cizí člověk přispěti a v obraně jí pomáhati.* Nelze-li jinak, smí obránce útočníka i zabíti. Díme však: „v obraně jí pomáhati", čímž předpokládáme, že necudný útok napadené ženě se protiví, že mu uniknouti chce a že pomoci si přeje; neboť jen v tom případě dovoleno jest postoupiti až k nejkrajnějším mezím obrany. Jinak však jest, nebrání-li se žena, nebo děje-li se necudný čin s jejím souhlasem. Tu vlastně neděje se jí žádné bezpráví a nelze mluviti o útoku na cudnost, nýbrž leda jen o společném hříchu dvou osob. Velí sice i zde láska bliženská po případě cit pro slušnost, dle možnosti hříchu brániti (napomenutím, vykázáním z místa a p.), avšak příchozí nemá práva užívati násilí ani na těle, ani na svobodě, a nejméně již na životě. Stejné pravidlo platí, jestliže znásilněná žena s počátku se vzpírala, ale během činu náruživostí se dala unésti a dobrovolně se podává.

67. Než zásada (o nevměšování se při zneuctění ženy povolné) právě vyložená má své výjimky, jestliže ženu ke chlipnosti povolnou před skutkem nebo při skutku postihl manžel, otec, bratr, syn, tchán, zeť, nebo i některý jiný blízký, s rodinou úzce spojený příbuzný. Ten nepotřebuje dbáti povolnosti ženiny, jelikož nebrání jen její cudnost, nýbrž i ohrožené rodinné blaho. V obraně smí jíti až do nejkrajnějších mezí, ale jen proti násilníkovi; manžel na př. smí, nelze-li jinak, i zabitím útočníka zabrániti chystanému cizoložství, a to i když žena byla povolná ke hříchu, ženu však zabíti nesmí. Přidali jsme: „před skutkem nebo při skutku", nikoli však po skutku, na pomstu nebo trest.

68. IV. *Útočník ohrožuje naši čest.*

I zde smíme, ba jsme povinni přiměřenými prostředky se brániti, ale *jen přiměřenými prostředky.* Nikdy však není dovoleno útočníka naši čest ohrožujícího zabíti nebo vážně

zraniti *) ani před činem (na obranu), ani při činu, a nejméně již po činu. Důvodem, proč takto usuzujeme, jest, že každý má dosti jiných prostředků po ruce, kterými čest uchrániti, a byla-li pochroumána, napraviti se dá; mezi nimi na prvním místě jest žaloba soudní nebo rozhodnutí čestného soudu, nebo uznání poctivých a dobrých lidí a p. A nelze nám jinak usouditi. Jsou sice někteří toho klamného mínění, že dovoleno jest zabitím nebo vážným zraněním potrestati bezprávného útočníka na naši čest. Ale mínění to jest velmi nebezpečné, jelikož při něm vraždy a krveprolití, zvláště u lidí horkokrevných, úžasně by se množily. Že není dovoleno soubojem „napraviti" pochroumanou čest, vyložíme později.

Na stejném stanovisku s mravoukou katolickou (a i nekatolickou, ale křesťanskou) stojí zákonodárství občanské. Hledí sem výše citovaný o. z. o. § 19.: „Kdokoli se domnívá, že mu v jeho právu bylo ublíženo, může podati stížnost svou úřadu zákonem k tomu zřízenému. Kdo by však opovrhna úřadem užil své moci, pomáhaje sobě, nebo přestoupil meze obrany potřebné, jest za to odpovědným."

69. *Dodatky.*

1. Jest pochopitelno, že v dřívějších stoletích, kdy v některých zemích právní poměry byly neurovnány nebo rozrušeny, mnozí lidé si o mezích dovolené sebeobrany tvořili různá a nesprávná mínění, zvláště byly-li poměry takové, že život lidský vysoko se necenil a prolitá krev nebyla řídkým úkazem. I nelze se diviti, že nátlakem obecného mínění některé ty názory i do mravoučných knih se vkrádaly. Proto byla několikrát Apoštolská stolice přinucena zasáhnouti, a to neb ono mylné učení opraviti nebo i zavrhnouti. Tak Alexander VII. r. 1665 zavrhl tyto věty: 17. Est licitum religioso vel clerico, calumniatorem gravia crimina de se vel de sua religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit: uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus, vel ipsi religioso, vel ejus religioni publice et coram gravissimis viris praedicta impingere, nisi occidatur. 18. Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam

*) Stavovský náhled, že by pohaněný šlechtic neb důstojník směl (nebo snad i měl) hanitele zbraní ztrestati, neobstojí ve světle mravouky a ethiky.

judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum vitare. 19. Non pecat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam. — Innocens XI. pak r. 1679 zavrhl tyto věty: 30. Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit: idem quoque dicendum, si quis impingat alapam vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat. 31. Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei. 32. Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam, ad quae jus inchoatum habemus et quae nos possessuros speramus. 33. Licitum est tam haeredi quam legatario, contra injuste impedientem ne vel haereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et jus habenti in caathedram vel praebendam, contra earum possessionem injuste impedientem.

70. 2. Nezaviněnou sebeobranou neděje se bezprávnému útočníku žádná křivda. Přijde-li tedy bezprávný útočník ke škodě ať na životě, ať na zdraví, ať na majetku, musí tuto škodu připsati si na vlastní vrub. Proto také *obránce*, který zůstal v mezích nezaviněné sebeobrany a při ní útočníka poškodil, *není povinen žádnou náhradou.*

71. 3. Nezaviněná obrana *nepropadá kanonickým trestům*, jimiž jinak prolévání krve stíháno bývá. Duchovní, který při nezaviněné obraně bezprávného útočníka zabil nebo zranil, nepropadá irregularitě. Kdo v nezaviněné obraně odráží násilný útok duchovního nebo řeholníka, a jej při tom zabije, zraní, udeří a p., nepropadá trestům na týrání kleriků položeným. Podrobněji o věci té promlouvá právo kanonické.

§ 13. Hrdelní a trestní právo vrchnostenské.*)

72. *Zákonité vrchnosti přísluší právo, provinilé a neposlušné poddané trestati*, jednak aby je přiměla k dodržení náležitého pořádku, jednak aby uraženému mravnímu řádu bylo tím zadost učiněno; účelem trestního práva vrchnostenského jest *blaho veřejné.*

V různých dobách užívaly vrchnosti různých a rozmanitých trestů někdy krutých, někdy mírnějších; některé i dnešní

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, V, 259. 260.

dobou ponechány, jiné odstraněny a jinými nahrazovány. Nelze zdržeti se poznámky, že tresty ty byly někdy spravedlivé, někdy nespravedlivé. A není divu; vždyť i soudce jest člověk hříchům přístupný. Než to není věcí naší vědy, nýbrž úkolem dějin. Nám na tomto místě přísluší jen akademicky promlouvati o trestním právu vrchnostenském a dokázati, že zákonitá vrchnost má právo ukládati tresty, jaké nyní obvykle se ukládají. Na prvním místě stojí tu otázka o právu hrdelním, neboť ač různá mínění různých učenců o právu trestním celkem se shodují, o právu hrdelním dosti značně se různí.

73. I. *Zákonité vrchnosti náleží právo po řádném soudu popravovati zločince těžce provinilé.*

Díme: „zákonité vrchnosti", a to jediné jí. Nemá tedy toho práva kdokoliv, nebo kterýkoli představený nad podřízenými, nebo pán neb velitel nad otroky; nemá toho práva ani otec nad dětmi, ani manžel nad manželkou, ani hlava rodiny nad členy jejími; nemá toho práva srocený lid (lynch) nebo nějaký samozvaný tajný sbor; vůbec nemá toho práva nikdo než jen zákonitá vrchnost. Ve spořádaném státě jest to vladař, panovník, jehož jménem soudy od něho k tomu ustanovené hrdelní právo vykonávají. Přísluší pak právo hrdelní jen vrchnosti světské, nikoli vrchnosti církevní; leda že by spolu byla vrchností světskou. Světská vrchnost však má hrdelní právo nejen nad svými vlastními poddanými, nýbrž i nad cizinci do jejího území přišlými a zde se provinivšími (o. z. tr. § 37.), nepožívají-li zvláštním zákonem exterritoriality; což platí i o trestech na svobodě a majetku.

Díme: „zločince", neboť poprava jest trestem, který nemá stihnouti nevinného. Přidáváme: „těžce provinilé", jelikož tak těžký a přísný trest, jakým zajisté poprava jest, nesmí se ukládati na jakékoli zločiny, nýbrž jen na zločiny zvláště těžké, zejména na úmyslnou vraždu, nebo na zločiny, jež blaho státu ve veliké nebezpečí uvádějí a životům i statkům občanů hrozí záhubou, na př. na velezrádu, vzpouru a p. Stanným právem a mimořádnými opatřeními může zákonitá vrchnost trest smrti rozšířiti i na některé jiné, ale vždy jen na těžké a obecnému blahu nebezpečné zločiny.

Díme: „po řádném soudu", neboť jenom jím lze nabýti záruky, že popravě nepropadne nevinný nebo méně vinný. Poprava bez náležitého soudu přestala by býti popravou a zvrhla by se ve vraždu. Právě při tak přísném trestu, jakým je trest smrti, dlužno dbáti všech v soudnictví předepsaných řádů. Někdy ovšem zvláštní poměry dovolují, ba i vyžadují krátkého, summárního jednání, na př. při stanném právu, náhlém soudu, ve válce. Ale stav jimi vyvolaný má býti jen výjimkou, nikoliv pravidlem, a má míti jen krátké trvání.

Díme: „popravovati", čímž ovšem nemíníme, že by vrchnost sama měla trest smrti na zločinci vykonávati; smutný ten úkol ukládá se osobám předem k tomu již ustanoveným (popravčím mistrům čili katům).

74. Stojíme zde před otázkou, o které se vedly a dosud se vedou dosti ostré spory. Tak již Valdenští upírali vrchnostem právo hrdelní. Církev katolická však zamítla jejich blud, a papež Innocenc III. r. 1210 do přísahy uložené Valdenským v lůno církve se vracejícím vložil slova: „De postate saeculari asserimus, quod sine peccato mortali potest judicium sanguinis exercere, dummodo ad inferendam vindictam non odio, sed judicio, non incaute, sed consulte procedat." Později blud ten obnovovali anabaptisté a jiné sekty. Nejčastější však výpady proti trestu smrti dály se v době novější.*) Různí filanthropové snažili se dokazovati neoprávněnost a bezúčelnost trestu smrti, a skutečně prosadili tolik, že v některých zemích trest smrti naprosto byl odstraněn,**) a v jiných alespoň se nevykonává.

75. Naproti tomu hájíme *oprávněnost vrchnostenského hrdelního práva na těžké zločiny,* a dokazujeme ji ze zákona zjeveného, lidského, přirozeného.

1. *Ze zákona zjeveného.* Starý zákon a najmě knihy Mojžíšovy obsahují četná sem hledící místa: Gen. 9, 6. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Ex. 21, 12. Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur. 14. Si quis per industriam occiderit proximum suum et per insidias: ab altari meo evelles eum, ut moriatur; tedy ani útočiště chrámové a oltářní nemělo mu prospěti. 22. Si... percusserit quis mulierem praegnantem ... sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro anima. Lev. 24, 17.

*) První, kdo v Rakousku proti trestu smrti pracoval, byl Josef svob. p. Sonnenfels, professor státních věd ve Vídni, * 1732, † 1817. Prosadil, že přestalo se útrpným právem doléhati na provinilce, aby se přiznal.

**) Jsou to: Rumunsko, Hollandsko, některé kantony švýcarské, některé státy americké.

Qui percusserit et occiderit hominem, morte moriatur. Ex. 21, 23. Lev. 24, 20. Deuter. 19, 21. Animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede. Mohlo by se snad namítati, že zákony ty jsou přikázání vládní (II, 30), nikoli však mravní, že vázala Israelity, pokud říše jejich trvala, a že se zánikem říše té také přestala. Tomu není tak; zákony ty neudávají jen výměru trestu, asi jako moderní zákonníky trestní, nýbrž spolu vyslovují princip spravedlivé míry: animam pro anima. Že správně vykládáme, dokazuje Nový zákon. Rom. 13, 4. hrozí apoštol: Non enim sine causa gladium portat; a miláček Páně Apoc. 13, 10. předpovídá: Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi.

2. *Ze zákona lidského*, který v převážné většině států na značnější zločiny uvaluje trest smrti. V Rakousku dle obecného zákonníka trestního smrtí tresce se: §§ 58. a 59. zločin velezrády namířený proti císaři, nebo nastrojený, aby se forma vládní násilně změnila, nebo část nějaká od jednotného svazku státního oddělila, nebo vzpoura neb válka občanská roznítila; § 136. vražda dokonaná, kde trest smrti stíhá nejen pachatele, ale i toho, kdo jej zjednal nebo mu činným způsobem pomáhal; §§ 85. a 86. zlomyslné poškození cizího majetku, najmě železnic, parolodí, parních strojů a kotlů, přístrojů v báních a p. nebo úmyslné zanedbání povinností při provodu těchto předmětů, jestliže z tohoto úmyslného poškození nebo úmyslného zanedbání vznikla smrt člověka, kterou pachatel mohl předvídati; § 167. žhářství, když oheň vyšel a člověk nějaký, kdežto žhář to mohl předvídati, přišel tím o život; nebo když oheň způsoben byl zvláštním srocením, jež směřovalo ku plenění; § 141. loupežné zabití, kterýžto trest stíhá všechny, kdož při něm spolupůsobili; § 74. mluví o náhlém čili stanném soudu při vzbouření.

3. *Ze zákona přirozeného*, z něhož nejen oprávněnost, nýbrž i nezbytnost hrdelního práva vysvítá.

76. Usuzujeme takto. Návěst vyšší: Bůh udělil světské vrchnosti všechna ona práva, kterých jí při konání úkolu jejího pro veřejné blaho jest třeba. Návěst nižší: Světská vrchnost nezbytně potřebuje práva, aby směla na hrdle trestati. Závěr: Bůh udělil světské vrchnosti právo, že těžké zločiny smí na hrdle trestati.

77. Dokazujíce návěst vyšší opakujeme, co v díle povšechném (II, 46) o zákonodárném právu vrchností světských bylo vyloženo, a přidáváme: I povinnosti i práva vrchností světských vyvěrají z nezbytných potřeb společnosti lidské. Vrchnostem uložena přísná povinnost pečovati o blaho veřejné. Nelze však za to míti, že by moudrý a spravedivý Bůh ukládal někomu nějakou, a to ještě přísnou povinnost, aniž mu byl spolu udělil všechny ony prostředky, jichž k vykonávání této povinnosti nezbytně potřebuje. Proto *přísluší vrchnosti nejen právo zákonodárné a správní, nýbrž i právo soudní a kárné*, neboť bez druhého práva bylo by první právo lichým a marným; nic by neprospělo vydávati sebe lepší zákony, kdyby vrchnost neměla spolu práva, neposlušné poddané k poslušnosti přinucovati a je po případě na odstrašení jiných, jak toho zaslouží, potrestati.

78. Dokazujeme návěst nižší.

α) Společnost lidská nezbytně potřebuje práva, aby *zlotřilé členy směla ze svého středu vyloučiti*. Opisujeme slova sv. Tomáše (S. Th. II. II. q. 64. a. 2.): „Omnis pars ordinatur ad totum ut imperfectum ad perfectum, et ideo omnis pars naturaliter est propter totum. Et propter hoc videmus, quod si saluti totius corporis humani expediat praecisio alicujus membri, puta cum est putridum vel corruptivum aliorum membrorum, laudabiliter et salubriter abscinditur. Quaelibet autem persona singularis comparatur ad totam communitatem, sicut pars ad totum. Et ideo si aliquis homo sit periculosus communitati, et corruptivus ipsius propter aliquod peccatum, laudabiliter et salubriter occiditur, ut bonum commune conservetur. Modicum enim fermentum totam massam corrumpit, ut dicitur I. Cor. 5, 6." Přidejme, že přisuzujeme společnosti lidské totéž právo, které má každá společnost a jednota, že smí členy škodlivé vyloučiti a že není povinna je ve středu svém trpěti. Ze společnosti lidské nelze však zločince jinak vyloučiti než popravou.

β) Společnost lidská má pro sebe a pro své členy *právo sebeobrany*. Smí-li soukromník vůči bezprávnému útočníku se brániti a za tím účelem ho i zabíti, smí zajisté i společnost lidská, či lépe řečeno, jménem jejím vrchnost světská, v čelo společnosti postavená, tak učiniti. Útočníkem pak bezprávným, velmi nebezpečným jest zločinec, jenž neboje se Boha drzou rukou maří život lidský, a nepřekazí-li se mu jeho počínání, asi ani v budoucnosti neustane v zločinech svých.

γ) Trest smrti za zločiny minulé jest *nejlepší ochranou před zločiny budoucími.* Smutná statistika nás o tom poučuje, že v zemích, kde byl trest smrti odstraněn, prosté i loupežné vraždy úžasně se rozmnožily, tak že rozvážnější lidé i na opětné zavedení trestů hrdelních pomýšleli. A v zemích, kde t. zv. „lidumilové“ o odstranění trestu smrti se zasazovali, dostalo se jim sarkastické odpovědi: „Ochotni jsme odstraniti trest smrti, jakmile jen zločinci přestanou nás vražditi.“ A co medle ještě od vraždy zdržuje zločince, který na Boha zapomněl, v nesmrtelnost duše a věčný trest nevěří, hříchu se nebojí, ale jen hlasu své zištnosti, zhovadilé zhýralosti, mstivé krvelačnosti dbá? Trest smrti ho stihnouti nesmí (ovšem odstraněn-li), ze žaláře možno uprchnouti, naděje na milost vždy ještě kyne, a selže-li to všechno, při dnešní humanitě dlouholetý a třeba i doživotní pobyt v žaláři není tak děsný.

79. Pochybné lidumilství opírá se o některé, ovšem klamné důvody, kterými chce nás přesvědčiti, že jest nutno nebo alespoň záhodno *odstraniti trest smrti.* Důvody jejich jsou asi následující:

α) Kdyby nebylo v zákoně trestu smrti, nebylo by žádných *justičních vražd.* Ale takto snadno může se státi, že soud nevinného člověka odsoudí k smrti nikoliv ze zlé vůle, nýbrž neblahým omylem, a že omyl ten vyjde na jevo, když již poprava byla vykonána, kde již není možno napraviti chybu učiněnou. Odstraňme trest smrti, a justiční vraždy jsou nemožné. — Tento důvod, nejsilnější a nejvážnější, který odpůrcové trestu smrti uvésti mohou, má něco do sebe, ale nedokazuje to, co dokázati chce. Pravdou jest, že soudní omyly přihoditi se mohou, vždyť soudí jen lidé. Avšak spořádané soudnictví, jaké v civilisovaných státech jest zavedeno, mnoho k tomu přispívá, že počet soudních omylů jest minimální a zvláště při těžších zločinech a trestech téměř mizivý, jelikož jednak každý, kdo se domnívá, že se mu neděje po právu, k vyšší instanci appellovati může, jednak soudy samy nikdy neuvalují těžších trestů, zvláště trestu smrti, není-li zločin nade vši pochybnost prokázán. Skutečně také zdá se, že justiční vraždy náleží již jen dějinám; alespoň u nás po mnohá již desítiletí žádné nepřišlo se na stopu. Díme, že důvod možnosti justiční vraždy něco do sebe má: onť ukládá soudcům opatrnost co největší, ukládá jim, aby trest smrti vyřkli jen tam, kde o vině nade

vši pochybnost přesvědčeni jsou; a kde toto přesvědčení není nade vši pochybnost vyvýšeno, aby trestali jen doživotním nebo dlouholetým žalářem, ač nejsou-li snad nuceni obžalovaného propustiti pro nedostatek důkazův. Ale důvod uvedený nedokazuje to, co dokázati chce. I když možnost justičního omylu není vyloučena, přece jen z toho neplyne, že by trest smrti měl se odstraniti. Zákonodárcům jest uvážiti, co bude míti horší následky, zda podržení nebo odstranění trestu smrti. Podržíme-li trest smrti, bude justiční vražda, byť i ne prakticky, přece alespoň theoreticky možná. Odstraníme-li však trest smrti, tu zločinné vraždy úžasně se rozmnoží, a v nejbližší budoucnosti zaplatí četné nevinné oběti životem svým pochybenou tu benevolenci; bezpečnost života valně se sníží. Takováto pohroma jest mnohem hrůznější a spolu i pravděpodobnější, než možnost justiční vraždy. Přidejme, že justiční vraždou trpí jen blaho soukromé, kdežto odstraněním trestu smrti trpí blaho i soukromé i veřejné. Odstraněním trestu smrti zachránil by se tedy některý život, který *snad* jest justiční vraždou ohrožen, ale obětovaly by se četné životy pokojných a nevinných občanů, které rostoucí zlotřilosti zločinců ničeho se neštítících *jistě* propadnou.

β) Účelem každého trestu jest *polepšení provinilcovo,* toto však při trestu smrti jest nemožné a trest smrti jest bezúčelný; proto budiž trest smrti odstraněn a jiným, účelnějším trestem nahrazen. — Tento důvod jest i v prvé i v druhé své části pochybený, a proto i závěr jest klamný. Není správno, že účelem každého trestu jest polepšení provinilcovo. To přiléhá sice při trestech výchovných, paedagogických, jaké na př. otec ukládá dítěti nebo po případě představený osobám jeho správě svěřeným, maje jakožto hlavní účel na mysli v prvé řadě polepšení pobloudilého svěřence, tedy jeho soukromé blaho. Vyslovené tvrzení však nikterak nepřiléhá při trestech veřejnoprávních, zákonem nebo soudy na zločin uvalených, v první řadě vindikativních, jichž hlavním a nezřídka*) i jediným účelem jest: uraženému mravnímu řádu opatřiti náležité zadostučinění. K tomu druží se někdy druhý úkol, úkol hrozivý; zákon hroze trestem chce zlosyna zastrašiti, aby zamýšleného zločinu se nedopustil. Jest zřejmo, že když zákon trestem

*) Trest pekelný má jen ráz vindikativní.

hrozí, musí potom v slovu státi, a třeba jen proto, aby ostatní zlosynové viděli, že zákon nežertuje, a tak odstrašiti se dali. Veřejnoprávní trest hledí tedy ku blahu veřejnému. Tím padá první část námitky: úkolem trestu smrti (a vůbec trestů veřejnoprávních) není polepšení provinilcovo, alespoň ne v první řadě; ovšem dá-li se k trestu, aniž by v podstatě své trpěl, připojiti péče o polepšení provinilcovo (na př. v žaláři), může, ano i má se tak státi. Ale ani druhou část námitky nelze udržeti. Smutná statistika nás poučuje, že záměna trestu smrti za doživotní nebo dlouholetý žalář jen v nejřidších případech nápravě zločinců prospívá, kdežto naproti tomu jistota blízké smrti pravidelně i nejotrlejším zlosynem zatřese a jej alespoň k tomu pohne, aby na smrt zbožně se připravil. Kdyby tedy jen prospěch zločincův a jeho polepšení mělo rozhodovati, mohli bychom důvod obrátiti a říci: záchrana duše zločincovy jest mnohem pravděpodobnější, vykoná-li se na něm trest smrti, než promění-li se v žalář; proto podržme trest smrti, a kde jest odstraněn, znovu jej zaveďme. Ovšem nechceme a nesmíme k těmto důvodům se uchylovati, jelikož o podržení nebo odstranění trestu smrti nerozhodují tyto, nýbrž zcela jiné důvody.

γ) Vrchnosti přísluší trestní a soudní právo na základě *vzájemné mlčky uzavřené smlouvy* lidí ve společnost se spojivších. Společnost lidská skládá v ruce vrchností jakási práva a žádá za to na nich péči o blaho veřejné. Vrchnost tedy nemůže míti více práv, než co jí lidé, členové společnosti, odevzdati mohou. Avšak nikdo nemá práva nad svým vlastním životem a nemůže je tudíž vrchnosti předati. Proto vrchnost má sice právo trestů mírnějších, nikoli však právo hrdelní. — Odpovídáme: Kdyby tato námitka spočívala na správném základě, byla by práva vrchností velmi malá, ba vlastně illusorní. Každý zločinec by se mohl z její pravomoci vymknouti, vymlouvaje se, že nikdy na takovouto smlouvu nepřistoupil, ba vůbec o ní ani nevěděl, a jestliže jiní ji uzavřeli, že nemaj práva o něm bez něho rozhodovati. Ale námitka vůbec nespočívá na správném základě, neboť pravomoc vrchnosti nepochází z vůle lidu, nýbrž od Boha. (II, 46; XI, 77.)

δ) Trest smrti jest zbytek středověké surovosti, uráží jemný cit, budí krvežíznivost a tak *působí pravý opak toho, co působiti má.* — Tato námitka jest nejslabší a hodí se vlastně jen na veřejné, před četným lidem konané popravy. Dnes popravy nedějí se již veřejně, právě z toho důvodu, že urážejí jemný cit. Kdyby však tato námitka měla platiti, musili bychom i těžký žalář a pozvolna snad všechny tresty odstraniti. Ostatně proč najednou při trestu máme se ohlížeti na jemný cit, když zločinec při zločinu ho nedbá? Vždyť přece nepadá na vrub zákonodárcův, že popravy jsou nutné, a za to nikdo nemůže, že hrubé zločiny hrubě trestati se musí.

80. Dokázali jsme, že *blaho veřejné žádá, aby trest smrti na některé zločiny v zákoně stanoven byl.* Nesmíme ovšem přehlédnouti, že *tento požadavek blaha veřejného má ráz povšechný.* Nežádá tedy, aby na každý takový zločin a v každém jednotlivém případě ortel smrti skutečně byl vynesen nebo po případě skutečně byl proveden. Naopak, bylo by nespravedlivo, kdyby nějaký drakonicky přísný zákon nepřipouštěl, aby tu a onde od ortele, a když ortel vynesen byl, od popravy upuštěno bylo. Blahu veřejnému úplně stačí, že těžký zločin smrtí trestati se *může,* ale není třeba, aby také trestati se *musil.* Jsouť zajisté často i při těžkých zločinech okolnosti, které vyžadují, aby trest byl zmírněn, ba snad i prominut, na př. dosavadní mravní zachovalost, mimořádné rozechvění a rozčilení před skutkem, obzvláštní lítost po skutku, oprávněná naděje na úplné polepšení*) provinilcovo, neopomíjitelné ohledy na rodinu a příbuzné, někdy i ohled na blaho veřejné a pod.

Poněvadž však zákon nemůže ku všem těmto okolnostem hleděti, ba ani je předvídati, jest nezbytno, aby týž zákon, který trest smrti stanoví, nebo po případě jiný zákon měl nějaké opatření, jímž by, nikoliv dle mrtvé litery, nýbrž dle moudrého uvážení *trest smrti zmírněn nebo i prominut* býti mohl. Tak žádá blaho obecné, a tím také nejúčinněji vyvrací se všechny námitky, nejen výše uvedené, nýbrž i jakékoliv jiné které by se ještě uvésti daly.

Krásné toto právo, že provinilci milost uděliti smí, náleží panovníkovi, jenž je buď z vlastního popudu nebo na doporučení toho soudu, který ortel vynesl, vykonává.

81. Je-li soudním řádem stanoveno, kdy ortel smrti vykonati se má, dlužno se jím říditi. Je-li však soudci to pone-

*) Brev. rom. in festo s. Felicis de Valois, 20. Nov. lect. IV.

cháno, je týž ve svědomí vázán, aby odsouzenci alespoň tolik času dopřál, mnoho-li ho ku přijetí sv. svátostí, a není-li to možno, alespoň ku přípravě na smrt (modlitbou, dokonalou lítostí) potřebuje. Odmítá-li odsouzenec útěchu náboženskou, nenabývá tím žádného nároku na odložení rozsudku, neboť tu jen on sám jest vinen zkázou duše své.

82. II. *Zákonité vrchnosti světské náleží právo, po řádném soudu provinilce potrestati na těle.*

Všechny tresty tělesné působí spolu bolest; některé z nich zanechávají trvalé, nenapravitelné následky, jiné však nikoliv; dle toho lze tělesné tresty tříditi do dvou skupin.

a) Do prvé skupiny náleží všechny ony tresty, které zanechávají trvalé a nenapravitelné následky, na př. oslepení úplné (ztráta obou očí) nebo částečné (ztráta jednoho oka), ztráta ruky nebo nohy, násilná kastrace,*) jiná zmrzačení nebo zkomolení tělesná, vypálení zločinného znamení (cejchu), na čele, ruce nebo rameni, a podobné. O oprávněnosti těchto trestů platí vše to, co řečeno o oprávněnosti trestů hrdelních, ovšem s příslušnou obměnou. Právo ortelem takovéto tresty přisuzovati náleží zákonité vrchnosti; neboť smí-li vrchnost trestem na zločince uvaliti takové zlo, jakým jest smrt, smí naň zajisté tím spíše uvaliti zlo menší, jakým jest zmrzačení nebo zkomolení. (S. Th. II. II. q. 65. a. 1.) Avšak právo to přísluší jen zákonité vrchnosti a nikomu jinému Nesmí tedy tímto způsobem trestati na př. pán otroky své. Spravedlnost žádá, aby zmrzačením neb zkomolením jen těžší zločiny se trestaly, a bylo by nespravedlivo, tak krutý trest uvalovati i na zločiny menší. — Ve středověku vrchnosti dosti často podobných trestův užívaly, najmě při zločinech velmi těžkých. Někdy ukládaly je místo popravy (byly tedy jakýmsi částečným udělením milosti), jindy zase byly vedeny úmyslem, dopřáti zločinci času k pokání, ale při tom přece učiti ho neškodným (na př. oslepení). Nelze však upříti, že

*) V novější době navrhli někteří zastanci theorie o dědičné zločinnosti, aby zločincové byli kastrováni; nemá to býti jejich trestem, nýbrž praeventivním prostředkem, aby nemohli roditi se lidé dědičně zatížení, i myslí, že zločinů tak bude méně a že konečně přestanou. Zapomínají, že zločin nevychází z dědičného zatížení (jako by se mu zločinec vyhnouti nemohl), nýbrž ze svobodné vůle. Dosud návrh o násilné kastraci zločinců čítá jen málo přívrženců.

tresty podobné přece jen byly surové a nelidské. Dnes se jich nikde již neužívá a nahrazují se žalářem.

b) Do druhé skupiny náleží všechny jiné tresty tělesné, které působí bolest, avšak trvalých a nevyhladitelných následků nezanechávají, na př. bičování, mrskání, bití a pod. Jsou povahy spíše disciplinární a uvalovaly se na zločiny menší. Světská vrchnost má právo uvalovati je na provinilce, podobně jak i rodiče podobným způsobem děti své trestati smějí. Náš o. zák. trestní (ze dne 27. května 1852) uvádí je § 19 e., § 24., § 240 e., § 248. Avšak zákonem ze dne 15. listopadu 1867 veškeré trestání na těle se zrušuje; pokud dosud bylo trestem hlavním, budiž místo něho nalezeno na vězení; a kde ustanoveno bylo na zostření trestu nebo za trest disciplinární, budiž nalezeno na některý jiný dle zákona dovolený způsob zostření nebo jiný trest disciplinární. Tímže zákonem zrušuje se držení trestanců v okovech a ponechává se jen pro chování zvláště spurné nebo podezření útěku.

83. III. *Zákonité vrchnosti náleží právo provinilce trestati ztrátou svobody.*

Netřeba teprve dokazovati, že vrchnosti světské přísluší právo provinilce trestati odnětím svobody; a také jí toho práva neupírá, kdo není nepřítelem veřejného řádu a pořádku. Má pak trest na svobodě tu výhodu, že s kárným rázem spojuje ráz hojivý; ovšem v zájmu zločincově jest nutno, aby při ztrátě svobody i k tomuto druhému, hojivému rázu se hledělo, pokud jest to potřebno a možno. Náš obecný zákoník trestní zná dvojí trestání na svobodě: žalář (§ 14 atd.) a vězení (§ 244 atd.). Žalář jest buď doživotní nebo dočasný (6 měsíců až 20 let), jest buď těžký nebo prostý. Vězení jest vždy jen dočasné (24 hodin až 6 měsíců) a jest buď tuhé nebo jednoduché. S oběma tresty (žalářem i vězením) pojí se přidržování k povinné práci, jak to zřízení trestnické s sebou nese.

Poznámka. Mimo tresty na životě nebo na svobodě má náš o. z. tr. § 240 i jiné ještě tresty; jsou to: tresty na penězích (pokuty), propadnutí zboží, věcí prodejných nebo náčiní, ztráta práv a daných povolení, vyhoštění z některého místa nebo z některé korunní země nebo ze všech korunních zemí císařství rakouského.

§ 14. Obrana proti soudnímu rozsudku.

84. Obrana proti soudnímu rozsudku jest buď **zákonná** nebo **nezákonná**. Zákonnou obranou jest appellace, nezákonnou obranou jest útěk nebo násilný odpor.

I. *Appellace čili odvolání.*

Soudní řády (církevních i světských soudů) dovolují, že strana dle domnění svého v právu zkrácená z každého soudního výroku nižší instance smí k soudu vyššímu (vyšší instanci) se odvolati nebo zmateční stížnost podati nebo o navrácení k předešlému právu žádati, vůbec: dovolenými právními prostředky rozsudku odpírati. O těchto prostředcích vykládají vědy právní; nám zde běží jen o otázku, zdali to, co po právu možno, také ve svědomí dovoleno jest. I odpovídáme: *Nehřeší, kdo užívaje právních prostředků zákonem nebo soudním řádem mu dovolených snaží se toho docíliti, aby vynesený rozsudek buď zrušen nebo změněn nebo zmírněn byl.* Smí pak tohoto práva užíti (appellovati či rekurrovati) nejen když vynesený rozsudek za nespravedlivý pokládá nebo alespoň o spravedlnosti jeho pochybuje, nýbrž i když o jeho spravedlnosti přesvědčen jest a jen jeho nepříjemným následkům (trestu) vyhnouti se chce. Díme: „nehřeší", neboť opravnými prostředky nevzpírá se pravomoci soudní, nýbrž užívá jen prostředků samým soudním řádem, tedy právoplatným zákonem mu skýtaných.

Starší moralisté byli náhledu poněkud přísnějšího. Sv. Alfons (Theol. mor. IV. 285), který asi soudní řád tehdáž platný na mysli měl, dovoluje užíti appellačního práva, domnívá-li se odsouzenec, že se mu stala křivda; nedovoluje však appellovati proti rozsudku, o němž odsouzenec ví, že správně a spravedlivě vynesen byl (non licet appellare, licet tamen supplicare). Pochybuje-li odsouzenec o spravedlnosti nebo správnosti, smí in causa criminali et capitali odvolati se, ať domnělé právo jest důvodnější či méně důvodné; avšak in causa civili s domnělým právem méně důvodným appellovati nesmí.

Přísný tento náhled vzhledem k soudním řádům nyní platným nedá se udržeti; a skutečně také novější moralisté, na př. Ballerini, Göpfert a j., od něho ustupují učíce, že nehřeší, kdo zákonitými prostředky vynesenému rozsudku odporují. A nelze jinak, ať hledíme k přelíčení trestnímu, ať k civilnímu. Hledíme-li k přelíčení trestnímu, běží tu o život nebo o svobodu, a tuť přirozeno, že nemožno žádati, aby obžalovaný, i když o vině své jest přesvědčen, neužíval na záchranu života nebo svobody prostředků, které mu sám zákon povoluje, a bylo by tvrdo ze hříchu jej viniti, snaží-li se zákonitými prostředky hrozícímu zlu se vyhnouti nebo je zmírniti. Jako není povinen soudu se udati a vydati, tak také není povinen zůstati na rozsudku, může-li bez vzpírání se autoritě příznivějšího řešení docíliti. Hledíme-li pak k civilní rozepři, tu ovšem uznáváme, že těžce hřeší, kdo přesvědčen o nespravedlnosti sporu svého přece do soudů se pouští, a prohrav proces svůj v první instanci, přece ještě k vyšší instanci se odvolává. Avšak hřích nevzniká teprve appellací, nýbrž jest jen pokračováním starého hříchu, který hned při prvním sporu počíná. Pochybuje-li však někdo o spravedlnosti svého požadavku před soudem civilním projednávaného, děje se tak proto, že obě strany mají své důvody (jak obyčejně ve sporech civilních bývá). Tu nehřeší, kdo opíraje se o důvody své proces začíná, a také důsledně nehřeší, když v první instanci prohrav ke druhé nebo třetí instanci se odvolává. Není mu třeba uvažovati, na které straně jsou důvody závažnější, ba ani nemusí ho znepokojovati, zdá-li se mu, že vážnější důvody jsou na straně protivné, neboť o platnosti důvodů nerozhodují strany, nýbrž soud. A i když první (nebo třeba i druhá) instance důvodů jeho neuznala, nenahlížíme, proč by nesměl appellovati výše, když přece obecně jest známo, že rozsudek první instance není neomylný, a nejsou právě řídky případy, kde vyšší instance rozsudky nižších instancí zrušily nebo změnily.

85. II. *Útěk a násilný odpor.* Nepřipouští-li soudní výrok žádného opravného prostředku, nebo jsou-li všechny tyto prostředky vyčerpány, nabývá rozsudek moci práva a jest pro foro externo, před lidmi, závazný. Tážeme se nyní, zdali vždycky i ve svědomí závazným jest, či zdali někdy beze hříchu buď útěkem nebo snad i násilným odporem vyhnouti se mu lze. Odpovídajíce ovšem lišíme, zdali rozsudek jest spravedlivý či nespravedlivý.

Rozsudek jest spravedlivý, vynesen-li od řádného a oprávněného soudce, a vyhovuje-li právoplatným zákonům.

Rozsudek jest nespravedlivý, schází-li mu prvá nebo druhá zde uvedená podmínka. Probíráme jednotlivé případy.

1. *Soudce nebyl k vynesení rozsudku oprávněn.* To připadá, jestliže samozvanec (ať jednotlivá osoba, ať celý sbor), kterému souditi nepřísluší, přece uchvacuje úřad soudcovský; nebo jestliže soudí řádný soudce, ale soudí ve věci, která nenáleží do kompetence jeho. V obou případech rozsudek jest pro nedostatek soudní pravomoci nespravedlivý, a proto ovšem i neplatný. Nepadá na váhu, zdali obžalovaný jest vinen či není. Ve státech s upraveným soudnictvím podobné případy nejsou možny, a i kdyby se udály, řádné soudy by napadeným poskytly ochrany. Tam pak, kde možny jsou, nekompetentní soudce stává se bezprávným útočníkem (tale judicium simile est violentiae latronum, S. Th. II. II. q. 69. a. 4). Netřeba vykládati, že nehřeší, kdo buď útěkem jeho soudu unikne, nebo po případě násilným odporem se brání, šetře při tom míry nezaviněné sebeobrany.

2. *Soudce jest kompetentní, ale vynesl rozsudek nespravedlivý.* Nespravedlivým pak jest rozsudek buď formálně nebo materiálně.

Rozsudek jest *formálně nespravedlivý*, zná-li soudce pravý stav věcí a všechny důvody pro i proti svědčící, ale vynáší-li přes to rozsudek nespravedlivý, ať z nevraživosti proti obžalovanému, ať z jiné nekalé příčiny. Takovýto rozsudek ve svědomí neváže (II. 39), a odsouzenec nehřeší, vyhne-li se mu útěkem nebo odpírá-li násilím (ač spomůže-li mu to). Ovšem dlužno dodati, že ve státech s řádně upraveným soudnictvím takovéto případy jsou asi nemožny, jelikož žádný soudce by si to netroufal, a jinak, kdyby si to troufal, odpomoc appellací byla by snadná. S důrazem však budiž připomenuto, že nikterak nestačí, má li *odsouzenec* za to, že soudce byl proti němu zaujat nebo podplacen a p.; ba ani nestačí, jestliže odsouzencovi přátelé s ním v tom mínění souhlasí. Jest třeba, aby nespravedlnost soudcova byla obecně zřejmá, a aby výrok jeho očividně zákonům odporoval.

Rozsudek jest *materiálně nespravedlivý*, soudí-li soudce na základě nesprávné domněnky skutkové, maje na základě předloženého materiálu za dosvědčeno a dokázáno, co vůbec se nestalo. Podobný rozsudek ovšem ve svědomí neváže (II. 61). Nehřeší odsouzenec, vyhne-li se útěkem provedení jeho. Zda však jest dovoleno násilím se mu opříti? Bohoslovci odpovídajíce nesouhlasí. Padá na váhu, že soudce a s ním i celá veřejnost pokládá rozsudek za spravedlivý, a jinak ani nemůže; násilný odpor musil by se tedy pokládati za odpor proti veřejnému řádu a neobešel by se bez značného pohoršení, ať nic nedíme o jeho marnosti a bezvýslednosti.

Poznámka. Vykládajíce v prvém a druhém odstavci o nespravedlivém rozsudku, máme na mysli rozsudek v processu kriminálním. V civilní při útěk pravidelně nepomáhá, a násilný odpor jest bezvýsledný. Poškozenému však zbývá ještě prostředek tajného odškodění, o kterém později promluvíme.

3. *Oprávněný a kompetentní soudce vynáší rozsudek spravedlivý.**)

Všichni bohoslovci souhlasně učí, že odsouzenec nesmí spravedlivému rozsudku násilně se opírati, sic by hřešil. Avšak v otázce, zdali odsouzenec útěkem spravedlivému a zasloužennému trestu vyhnouti se smí, bohoslovci nesouhlasí. Sv. Alfons (Theol. mor. IV. 280) dovoluje utéci a) před odsouzením; b) po odsouzení k smrti nebo jinému těžkému trestu, jestliže vazba není sama trestem, nýbrž jen opatřením, aby odsouzenec neunikl. Nedovoluje však utéci, je-li vazba sama trestem odsouzenci přiřknutým, ač i v tom případě (výjimkou) útěk dovoluje, je-li vazba příliš tuhá nebo není-li o potřeby vězňovy s dostatek postaráno. Někteří novější bohoslovci však nečiní rozdílu právě vyloženého, a nepokládají za hřích, uprchne-li někdo z vazby, ať vazba sama jest trestem či pojistkou, ať jest krutá či snesitelná, ať spravedlivá či nespravedlivá. Tak na př. Ballerini-Palmieri (Opus theol. mor. vol. IV. tract. IX, 116) přímo tvrdí: „Ratio licitae fugae, quae affertur, pro quolibet puto casu valet.“ A trochu níže dodává: „Quod vero, si poena sit levis? Per se eadem ratio permittens fugam valere videtur in poena gravi et levi; atque si poena sit levior, etiam crimen fuit levius, ideoque minus interest reipublicae delinquentem cohibere.“ Stejně učí americký moralista Sabetti-Barrett (Comp. theol. mor. 562), jenž uvádí slova Kenrickova: „Existimo poenas omnes ita a lege statui et a judice decerni, ut irrogandae sint a justitiae ministris; ideoque damnare non audeo eum, qui jure alieno illaeso, se subducit,

*) Hledíme zde pouze ku processu kriminálnímu. Že v civilní rozepři odsouzenec povinen jest podrobiti se spravedlivému rozsudku, jest zřejmo a nepotřebuje výkladu.

dummodo tamen vim non adhibeat et publicum ordinem non perturbet.“ A ještě někteří jiní novější bohoslovci takto učí. Tento mírnější náhled, který vězni vůbec útěk nevykládá ve hřích, má mnoho důvodnosti do sebe, a neváhám přidati se k němu. Vždyť útěkem svým vězeň nevzpírá se násilně, nepoškozuje ani soukromého ani veřejného dobra. Nemůže-li se na vězni žádati, aby sebe sama udával, nebo vydával, nebo trestal, nebo k svému trestu napomáhal, a není-li povinen poslechnouti, když se mu to nařizuje, pak také není důvodu, proč by se mu mohlo ukládati, aby ve vězení zůstal a z něho neprchal. Vrchnost má právo držeti jej ve spravedlivé vazbě; a jest věcí vrchnosti, či spíše povinností žalářníkovou, aby vězně hlídal; nehlídá-li dosti pečlivě, vina spadá na něho. A snad smíme dovolávati se mravního citu lidového, který útěk vězni nepočítá za novou vinu, nýbrž pokládá jej za něco pochopitelného, co by na jeho místě také každý jiný byl učinil; ale zle se horší na žalářníky a hlídače, že dali nebezpečnému vězni utéci a lépe ho nehlídali. Dodejme, že stejného náhledu jsou i soudy. Uprchl-li vězeň a byl-li dopaden, dovedou jej zpět do žaláře, zostří mu disciplinárně vazbu, zostří i dohled; ale nedopustil-li se při útěku nějakého zločinu, nevedou ho znovu před soud, a vůbec pro útěk z vězení ho nesoudí a netrestají.

§ 15. **Válka.**

86. Každý zajisté uznává, že válka jest velikým zlem, které postiženým národům mnoho hrůz a bolestí působí. Z vážných důvodů učí nás církev modliti se: „A peste, fame et bello libera nos, Domine.“ Ale válka je také nezbytným zlem, neboť ač zvláště v novějších dobách učiněny byly mnohé pokusy, aby zřízením mezinárodních rozhodčích soudů války staly se zbytečnými, přece dosud pokusy ty neměly valných výsledkův, a nedá se čekati, že by je v dozírné době měly. Je tedy úkolem mravouky, aby i o válkách promluvila a vyložila, co ve válce jest dovoleno a co nikoliv.

Válka spravedlivá jest dovolena.

Ve Starém zákoně čteme o válkách, jež národ israelský z rozkazu Božího vedl; tamtéž čteme ještě o mnohých jiných válkách, aniž Písmo svaté nějakého kárného slova přidává. V Novém zákoně (Luc. 3, 14) přicházejí vojíni k sv. Janu Křtiteli a táží se ho, co by měli činiti; dostává se jim odpovědi, aby nikoho netýrali a se žoldem svým byli spokojeni. Sv. Jan Křtitel však na nich nežádá, aby vojenskou službu opustili. Centurio v Kafarnaum (Matth. 8, 5) dochází pochvaly Spasitelovy (non inveni tantam fidem in Israel), a Cornelius, setník v Caesarei (Act. 10, 1), označen jakožto religiosus ac timens Deum; ale oba ve vojenské službě setrvali. Dějiny vypravují nám o mnohých svatých králech a knížatech (mezi nimi jest i náš sv. Václav), kteří, ač neradi, přece jen válčili, a mnozí vojínové i přes válečné řemeslo své došli svatozáře. Dodejme ještě, že církev po celou dobu svého trvání ostře sice nespravedlivé války odsuzovala, avšak proti válkám spravedlivým ničeho nenamítala, ba papežové, biskupové, kněží a kazatelé ohnivými slovy k válkám křižáckým přímo povzbuzovali, a v lůně církve vznikly rytířské řády, jejichž úkolem (mimo jiné) bylo, bojovati proti nevěřícím.

I rozumem snadno poznáváme, že proti spravedlivé válce ničeho nelze namítati. Souverenní vladařové nemají nad sebou nikoho, ke komu by mohli žalobu svou vznésti a za odvrácení hrozícího nebo napravení učiněného bezpráví žádati. Nechtějí-li své poddané a země své bezprávným útočníkům na pospas vydávati, nezbývá jim někdy než na obranu tasiti meč a národy své vésti do války. Národové a vladařové jsou na tom právě tak, jako člověk nevinný bezprávným útočníkem napadený, který ovšem nejen smí, ale do jisté míry i povinen jest se brániti.

Nespravedlivé války však nazývá sv. Augustin (De civ. Dei, lib. 4, c. 6) „grande latrocinium“. Původcové nespravedlivých válek dopouštějí se velmi těžkého hříchu.

87. *Co máme souditi o zásadě „nemísiti se do cizích záležitostí“?* Nedá se upříti, že tato zásada ve světle politiky může míti své výhody a k udržení míru mnoho přispívati. A nelze upírati, že jest oprávněna, jsou-li cizí záležitosti toho rázu, že týkají se jediné onoho cizího státu, a jinam vliv jejich nesahá. Nelze však zásadu tu pokládati za obecnou, která by se měla vždy a všude uplatniti.*) Tak jako nikdo nesmí žá-

*) Když svrchu uvedená věta stala se slovem okřídleným, neměla významu obecného, nýbrž zcela separátní; papežská Stolice byla pozvolna olupována o své země, a větou uvedenou mínilo se, že katolické mocnosti nejsou ani povinny ani oprávněny nějak zakročiti.

dati, abychom si toho nevšímali, že u souseda hoří, jako nemravno jest žádati, abychom nemíchali se do toho, vidíme-li, že loupežník obírá oběť svou, tak obecná zásada, zakazující každé zasahování do cizích záležitostí, příčí se mravnímu řádu. Proto právem Syllabus papeže Pia IX. mezi „errores de ethica naturali et christiana" pojímá větu 62: „Proclamandum est et observandum principium, quod vocant de *non-interventu.*"

88. *O účastenství ve válce a ve službách vojenských* vykládají starší moralisté (na př. sv. Alfons, Theol. mor. III, 408) takto: Nehřeší, kdo slouží ve válce spravedlivé, ať slouží jakožto námezdník dobrovolný, nebo jakožto vojín dle branné povinnosti k vojsku povolaný. Není však dovoleno sloužiti ve válce zřejmě a nade vši pochybnost nespravedlivé, a hřeší, kdo (při nespravedlivé válce) moha službu vojenskou opustiti, přece v ní trvá. Pochybno-li, zda válka jest spravedlivá či nikoli, domorodý, vladařem do zbraně povolaný vojín nejen smí, nýbrž i povinen jest poslechnouti knížete svého a účastniti se boje, jelikož v pochybnosti domněnka svědčí pro spravedlnost vladařovu; také námezdník před vyhlášením války do vojska vřaděný smí ze stejného důvodu ve slovu daném státi a ve vojště zůstati. Avšak hřešil by nový námezdník, který maje pochybnost o spravedlnosti války již vypovězené, dobrovolně by se do boje dal najmouti, jelikož není dovoleno bližnímu (zde: nepříteli) škoditi, dokud jsme nenabyli přesvědčení, že tak činiti smíme.

K tomu však zcela správně přidává Linsenmann (Moraltheologie, str. 469), jehož cituje Koch (Moraltheologie, § 136), že dnešní dobou širší veřejnost pravidelně nedovídá se o příčinách války, a končí: „Die Gründe, aus denen Kriege entstehen, entziehen sich in der Regel nicht nur der Einsicht der gewöhnlichen Untertanen oder Soldaten, sondern auch den scharfsichtigeren und feinfühlenderen Organen der öffentlichen Meinung. Das Urteil über die Gerechtigkeit eines Krieges wird tatsächlich vom Patriotismus diktiert." Proto pravidelně obyčejným státoobčanům nebývá možno neklamně rozsouditi, zda válka jest či není spravedlivou; prakticky nejlépe jest ponechati zodpovědnost těm, jichž úkolem jest bdíti nad blahem veřejným, a když ti válku prohlásí za spravedlivou, říditi se jejich výrokem. Přidejme, že dnes ve všech téměř státech zavedena jest všeobecná branná povinnost, že

vojíni již se „neverbují", nýbrž „odvádějí", že neslouží dobrovolně, nýbrž ze státoobčanské povinnosti, že i kdyby nadobro o nespravedlnosti války vedené byli přesvědčeni, přece službu vojenskou opustiti nesmějí a nemohou.

Proto také kasuistické rozhodnutí starších moralistův upravujeme dle potřeby moderních poměrův a pravíme:

Domorodý, dle své branné povinnosti do vojska vřaděný vojín nejen smí, ale i povinen jest poslouchati rozkazů svého zeměpána a bojovati ve válce zeměpánem vedené.

Do cizineckých legií však smí dobrovolník vstoupiti jen tehdy, ví-li, že legii těch užívá se jen k válce spravedlivé.

89. Důležito jest věděti, kdo dle dnešního práva jest *válečníkem*, a kdo jím není. Dle toho poznáme, zda po právu či proti právu války se účastní.

K válečníkům náleží především *vojsko pravidelné a válečné sbory*, vladařem do boje vyslané; dále pak *sbory dobrovolnické*, které vladařem nebo jeho zástupcem do služeb válečných přijaty byly a s pravidelným vojskem pod společným armádním velením bojují. Jestliže při nepřátelském vpádu *domácí obyvatelstvo* na výzvu nebo alespoň se svolením své zákonité vrchnosti se ozbrojilo, v čety se seřadilo a *drobnou válku* (guerilla) po vojensku vede, přísluší i jemu právo válečníků. Oprávněným válečníkem je tedy, kdo na výzvu nebo alespoň se svolením zeměpána nebo své zákonité vrchnosti bojuje; neoprávněným však bojovníkem jest, kdo bez svolení zeměpanského zbraně se chápe, leda že by mu nutná sebeobrana tak velela.

V našich dobách vlády mezinárodními smlouvami se přičiňovaly, aby válečné hrůzy dle možnosti byly seslabeny. Dle *ženevské konvence* (22. srpna 1864) jsou z boje vyloučeny: obvaziště raněných na bojišti nebo za ním, špitály a domy, v nichž ranění leží, a ambulance a vozy, v nichž ranění se dovážejí, ač jsou-li ženevskou vlajkou, t. j. červeným křížem v bílém poli opatřeny; zakazuje se však zneužívati vlajky červeného kříže a vztyčiti ji na jiných budovách nebo předmětech po výtce válečných. Dle téže konvence nestřílí se po duchovních, lékařích a příslušnících zdravotního sboru, konají-li službu svou a jsou-li znatelní (lékaři a zdravotní sbor páskou červeného kříže na levém rameni). Také platí pravidlo, že zajatci, ti kdož dobro-

volně se vzdali, a ranění dalšího boje neschopní na životě šetřiti se mají.

90. *K boji jsou oprávněni jen oni mužové, kteří mezinárodním právem za válečníky uznáni jsou; ti pak jen proti válečníkům bojovati mají.*

Kdo tedy není mezinárodně uznaným válečníkem, nemá práva účastniti se boje; a učinil-li tak přece, nemůže čekati, že by mu nepřítel přiznal právo, jež válečníkům dle mezinárodních smluv náleží. Hřeší soukromník, který (mimo případ nutné sebeobrany) bez vědomí své zákonité vrchnosti zbraně se chápe a buď jednotlivě nebo s jinými v tlupách nepřátelské vojíny zabíjí nebo mrzačí. Válečník pak, a to i velitel i vojín, jest povinen šetřiti dle možnosti života neozbrojených a nebojujících občanů nepřátelského státu. Přídatek „dle možnosti" není bez významu, jelikož někdy i při nejlepší vůli není možno šetřiti civilních osob, na př. sevřeno-li v obležené a ostřelované pevnosti nejen vojsko, nýbrž i civilní obyvatelstvo. Je-li však možno lišiti vojíny a nevojíny, a chovají-li se nevojíni klidně a pokojně, hřeší velitel, který na ně dává stříleti, a hřeší vojín, který o své újmě je zabíjí nebo raní.

91. I ve válce dlužno poctivě si počínati a smlouvy dříve ujednané zachovávati, zejména byly-li k tomu cíli sdělány, aby válečné hrůzy se zmírnily. Boj proti nepříteli budiž *bojem poctivým.* Hřeší, kdo vysílá *vrahy,* aby nepřátelského vladaře nebo vůdce nebo jiné vlivné náčelníky a vojíny úkladně zavraždili. Hřeší, kdo otravuje studně a potraviny, aby nepřátelští vojínové a občané zahynuli neb onemocněli a pod.

Válečná lest však na oklamání nebo zaskočení nepřítele jest dovolena, jen když zůstává v těch mezích, které mezinárodní právo stanoví.

Ve válce bývá velmi důležito, aby velitel znal postavení, sílu, výzbroj atd. nepřátelských vojsk; k tomu cíli užívá *zvědů* čili špehounů (špionů). Úkol jejich jest velmi nebezpečný, jelikož dopadeni propadají smrti. Není ani hříšno, ani nečestno *vlastnímu* vojsku konati služby výzvědné; a jest mravně dovoleno za tímto účelem jakkoliv se převléci, kdekoliv slíditi, vyptávati se, rozmluvám naslouchati, a jiných výzvědných pomůcek užívati. Ale děsného a hanebného hříchu se dopouští, kdo *nepřátelskému* vojsku neb veliteli výzvědné služby koná, nebo *cizímu státu* vojenská tajemství prozrazuje. Je to hanebná

vlastizráda a zákeřné vraždění vlastních spoluobčanův. Je to hřích, který ani hrozící smrtí omluviti se nedá. Ostatně nepadá na váhu, zdali takováto zrada děje se v míru nebo ve válce; je tu i tam hříšná; ve válce ovšem jest hroznější a záhubnější. Jest nepoctivo a hříšno příslušníky cizího státu k takovéto zradě *sváděti;* ale není hříšno tajemství jimi prodaných nebo zrazených ve prospěch vlastního státu *užíti* (IX, 114).

92. Mezinárodními smlouvami jest nedotknutelnost *soukromého jmění* zajištěna, ovšem jen potud, pokud ho vůbec šetřiti lze. Dnes se neplení a nedrancuje; a chová-li se obyvatelstvo dobytého kraje pokojně, šetří vítěz jeho soukromého majetku. Jest k tomu ostatně i ve svědomí vázán, a to i velitel i vojín. Zejména hřeší vojín, který bez potřeby nebo bez vyššího rozkazu soukromé jmění ničí nebo zabírá. Ovšem jsou někdy případy, kde při nejlepší vůli soukromého jmění šetřiti nelze, buď že strategické zájmy toho nedopouštějí, nebo že při útoku a válečných evolucích nelze se škodám vyhnouti a pod.

Mezinárodnímu právu se nepříčí, ukládá-li vítěz dobytým městům nebo krajům válečné kontribuce, nebo vybírá-li daně v podmaněném území. Mezinárodní právo chrání také jen soukromé jmění, nikoli však jmění státní, které bez porušení mezinárodního práva válečnou kořistí státi se může.

Jest samozřejmo, že podřízenému důstojníku a vojínu nelze ve svědomí přičítati, co z *velitelova rozkazu* na škodu životů a statků nepřátelských vykonal. Jej ospravedlňuje jednak přísná povinnost subordinace a jednak přesvědčení, že velitelovou věcí jest rozhodnouti, zdali ta neb ona oběť na životech a statcích díti se má, zvláště jelikož nezřídka jen velitel to správně posouditi může.

§ 16. **Souboj.***)

93. *Souboj čili duell* (duellum) *jest zápas dvou bojovníků, v příčině místa, času, zbraní a ostatních modalit předem smluvený, a takovou zbraní konaný, že jest spojen s nebezpečím smrti nebo vážného poranění jednoho nebo obou soků.*

---

*) P. *Václav Smolík,* C. SS. R. O souboji. Praha, 1914. Vzdělavací knihovny katol. svaz. LX. — Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, V, 281. XI B, 148—159.

Moralisté liší souboje veřejné a soukromé. *Veřejné souboje* (duellum publicum) jsou ony, které na rozkaz neb alespoň se svolením vojevůdců dvou proti sobě tábořících vojsk se konají za tím účelem, aby jimi sporná věc bez bitvy a bez války byla rozhodnuta. Takto utkali se David a Goliáš, Horatiové a Curiatiové, český vojvoda sv. Václav s kouřímským knížetem Radslavem atd. Podobné boje jsou částí války; jelikož pak válka sama jest dovolena, jsou ovšem dovoleny i veřejné souboje, a to tím spíše, jelikož jimi nevinné krve se šetří. Dnes arci nikde se jich neužívá a náležejí jen dějinám. Také nemluvíme o soubojích veřejných, nýbrž jen o soubojích soukromých, jež jediné vždy se míní, kdykoliv o soubojiv bez bližšího označení jest řeč. *Souboje soukromé* (duellum privatum) jsou ony, kterým výměr výše podaný přiléhá.

Souboj (ve smyslu právě vyměřeném) jest buď řádný nebo tajný. V tom i onom stojí dva protivníci čili duellanti proti sobě. *V řádném souboji* (duellum solemne), t. j. v souboji, který dle pravidel obvykle přijatých (duellový kodex) díti se má, oba duellanti vyberou si po dvou svědcích, jichž úkolem jest nejprve pokusiti se o urovnání čestné affairy, a nelze-li to, doručiti vyzvání k souboji; svědkové obou stran umluví bližší podmínky souboje (místo, čas, zbraň, způsob, jakým se zbraně užívati má, distance a pod.). Při souboji přítomni jsou jakožto sekundanti a mají pečovati o to, aby souboj dle duellového kodexu správně se dál. Obyčejně přibírá se k souboji ještě lékař, aby raněnému poskytl první pomoci. *Tajný souboj* (duellum simplex) vyjednává se beze svědkův a koná se bez sekundantů; ale podle duellového kodexu takovéto souboje nejsou „čestné a správné". V podstatě ovšem řádný a tajný souboj se neliší; oba jsou stejně hříšné a podléhají stejným trestům.

94. Novější dobou ke dvěma těmto odrůdám soubojů přibyla ještě třetí, t. zv. *souboj americký*,*) jímž se záležitost rozhoduje sice bez boje, ale stejně tragicky: oba protivníci losujíce táhnou si kuličky, černou a bílou; kdo vytáhne černou kuličku, „jest povinen" během určité doby, pravidelně během jednoho roku, sebe sama usmrtiti. Přidejme hned, že z amerického souboje nešťastníkovi, který vytáhl černou kuličku, nevyplývá žádná povinnost a vyplývati nemůže, jelikož předmětem smlouvy mezi oběma protivníky uzavřené jest věc nedovolená a hříšná, a taková smlouva závaznosti postrádá (v. níže XI, 201); a také jí ani v tom případě nenabývá, je-li jinak jisto, že šťastný protivník jistě by se byl usmrtil, kdyby byl černou kuličku vytáhl. Kdyby ubohý černou kuličkou označený losovník snad zaslepen pochybným pojmem cti a povinnosti přece se usmrtil, přidal by k prvému hříchu losováním spáchanému ještě hřích druhý, hřích sebevraždy. Americkému souboji nepřiléhá výměr výše podaný a nelze jej zváti soubojem v pravém toho slova smyslu; lepší snad by byl název: „smlouva o eventuelní sebevraždě". Dle hříchu svého americký souboj s každým jiným soubojem se shoduje, avšak nepodléhá trestům církevním na souboj uvaleným. Abychom se k němu vraceti již nemusili, uvádíme hned zde, co s hlediska naší vědy o něm říci dlužno. Umlouvajíce souboj americký a kuličkami losujíce, oba losovatelé dopouštějí se těžkého hříchu, vydávajíce svůj a protivníkův život v nebezpečí. Kdo vytáhl bílou kuličku, nesmí se domnívati, že z nebezpečí vyvázl a že mu netřeba již dále o věc se starati. Jest zřejmo, že by nového těžkého hříchu se dopustil, kdyby „liknavého" protivníka napomínal, „aby ve smlouvě stál", nebo hrozbami (na př. že smlouvu uveřejní, že ji čestné radě oznámí a pod.) jej do smrti hnal. Není však dosti na tom, že toho nečiní a protivníku volnost nechává, nýbrž on má jíti o krok dále a protivníkovi (dokud ještě je čas) prohlásiti, že smlouvu nepokládá za závaznou a že nechce, aby protivník se usmrtil. Nečiní-li tak, jest spoluvinníkem jeho smrti.*) Kdo vytáhl kuličku černou, není, jak již výše řečeno, k ničemu vázán. Jestliže však přes to se usmrtil, naloží se s ním jako se sebevrahem, t. j. církevní pohřeb se mu odepře; jestliže jen smrtelně se poranil, a pak kajícně se vyzpovídal a zemřel, dostává se mu bez závady církevního pohřbu.

V další stati nepřihlížíme již k duellu americkému, nýbrž jen k souboji obvyklému, ať řádnému ať tajnému, jemuž uvedený výměr přiléhá.

*) Zdá se, že souboj „americký" nevznikl v Americe, že tedy neprávem se tak nazývá.

*) Hmotnou náhradou není povinen ani odpůrci (kdyby týž jen těžce se zranil), ani dědicům a příbuzným jeho; ale ovšem jest povinen za nebožtíka se modliti, dobré skutky konati, na mše sv. dávati.

95. Ač v podstatě své souboj není ničím jiným, než jen raffinovanou rvačkou, přece dle spojených se soubojem formalit souboj a rvačky lišíme. Nečiníme tak ve smyslu oněch zaslepenců, kteří souboj jakožto „čestnou affairu" hájí, ale rvačku nebo hospodskou pranici jakožto věc sprostou a surovou odsuzují; ale lišíme souboj a rvačku proto, že církevní tresty hledí jen k souboji ve smyslu výše vyměřeném, nikoli však ke rvačkám, třeba i smrtícími zbraněmi konaným. K pojmu souboje náleží (opakujeme výměr): 1. že o místě, času, zbrani a ostatních modalitách soubojníci nebo jejich svědkové se smluvili, a 2. že voleny zbraně, kterými možno protivníka usmrtiti nebo vážně poraniti. Co není soubojem, nepropadá církevnímu trestu. Dle výměru není soubojem, jestliže dva soupeři se pohádají a ihned zbraně k boji tasí, třeba i nějaká výzva k boji předcházela; nebo jestliže nemohouce si svou věc na jednom místě vyříditi, odcházejí a jiné příhodnější místo si hledají, aby tam se spořádali; nebo jestliže pohádavše se odběhnou si pro zbraně a potom se utkají. Také není soubojem, bojuje-li se nástrojem, který nelze zváti zbraní (ač třeba jinak jest nebezpečný), alespoň ne zbraní smrtonosnou, jako jest na př. hůl, klacek, kyj a pod.

96. Za to však pravými souboji jsou *studentské mensury* a propadají stejným trestům církevním; neboť ač při nich část těla jest chráněna, přece jen dějí se dle předchozí úmluvy ostrou zbraní, a jsou (dle smutných zkušeností) nejen nekrytým, nýbrž někdy i krytým částem těla nebezpečny; ba stalo se, že skončily výsledkem smrtícím. Mimo to, kdyby se neměly pokládati za souboje, skýtaly by snadnou příležitost obcházeti zákon.

Souboji nejsou šermířská cvičení a šermířské produkce (akademie), dějí-li se tupou zbraní a s náležitými, spolehlivými chránidly.

97. *Těžce hřeší duellanti a všichni, kdož při souboji pomáhají, tedy svědkové (sekundanti) a ostatní jeho podporovatelé.* Dá pak zloba souboje krátkými slovy vyměřiti se takto: v souboji pojí se zloba dvou hříchů nebo alespoň pokusu jejich, *vraždy a sebevraždy.* Jeden i druhý protivník stojí soku svému o život, ale při tom také vlastní život svůj vydává v nebezpečí.

Zlořád soubojový jest do jisté míry zbytkem starších dob, kde při neurovnanosti právních poměrů nebylo lze dovolati se ochrany vrchnostenské, a kdy každý jen na svůj meč a na svou pěst odkázán byl.*) Byla to ovšem pomoc chatrná, jelikož v půtce se ukázalo leda jen to, kdo má větší sílu, nikoli však, kdo má větší právo; než při válce také jinak nebývá. Avšak při spořádaných poměrech právních, kde každý u soudův ochrany svého majetku a své cti dovolati se může, instituce soubojů jest nejen přežilá, ale i záhubná. Onať

1. příčí se právu a zákonu, dle něhož nelze jednotlivci dovoliti, aby o svých sporných záležitostech sám rozhodoval a pohrdna cestou zákonitou, sám nápravu si zjednával;

2. nedodělává se toužených výsledků, jelikož při souboji není žádné záruky, že by nevinná strana zvítězila a nespravedlivá podlehla. Čekati, že by sám Bůh měl souboj tak říditi, aby „spravedlivá" strana zvítězila, bylo by jen dotěrným pokoušením Boha (VII, 287), ať nic nedíme o tom, že často ani jednu ani druhou stranu nelze zváti „spravedlivou", jelikož duellanti velmi často nešlechetnými a hříšnými pohnutkami unášeti se dávají. Příčinou duellů bývá pomstychtivost, žárlivost (někdy pro ženy pochybné pověsti), uražená ješitnost, nedůtklivost, marnivost, pýcha, stavovský předsudek a pod.

98. Avšak ani jiná pohnutka, která se zdá býti šlechetnou, nikdy toho nedocílí, aby souboj nebyl hříchem. Uvádí-li někdo, že svědomí mu přikazuje svůdce dcery, sestry, nevěsty, manželky, blízké příbuzné, nevinné osoby soubojem ztrestati, nebo hanobitele rodičů, dobrodinců, představených k zodpovědnosti volati, odpovídáme, že nikdo nemá práva samozvaně na soudním tribunále zasednouti, ať nic nedíme, že věc jenom se zhorší, padne-li „mstitel" sám. Uvádí-li šlechtic nebo důstojník nebo intelligent, že vyhýbaje se souboji nebo nechtě nabízený souboj přijmouti upadl by v podezření bázlivosti a zbabělosti, odpovídáme, že nemá se hleděti k neoprávněným předsudkům, nýbrž k povinnostem, že šlechetno jest ukázati statečnost tam, kde ji povinnost nebo láska bliženská žádá, ale že směšno a

*) Moderní souboje jsou zbytkem pěstního práva. Nesmíme však je zaměňovati se středověkými ordáliemi (VII, 287), které zakládaly se na myšlence nesprávné, ale přece náboženské, že Bůh spravedlivého podporovati a jeho nevinu dokázati musí. K ordáliím připravovali se soubojníci (alespoň nevinná strana) svatými svátostmi, a dávali zbraně své žehnati. Ordálie byly částí právního postupu, souboje však se všemu právu příčí. Srv. Smolík, O souboji, str. 105. nn.

zbytečno jest, v duellu životem plýtvati. Namítá-li důstojník, že neposlechna výzvy čestné rady, ukládá-li mu souboj, pozbyl by svého postavení a snad i výživy své, odpovídáme, že jsou případy, kde k plnění povinností nutno i heroismu; je to smutný úkaz, že čestné rady a soudy důstojnické nutí důstojníky bíti se, ačkoli zákon souboje zakazuje a trestá; ale důstojníku-křesťanu nezbývá než podrobiti se usouzenému mučednictví.

Ostatně i kdyby někdo z pohnutek skutečně šlechetných souboj podnikal, přece by neměl omluvy, neboť účel neposvěcuje prostředkův.

99. Souboj mužů jest zaslepeností politování hodnou; avšak vrcholem převrácenosti jsou *souboje žen*, jichž příčinou bývá obyčejně žárlivost. U nás dosud nestraší, ale v cizině, na př. ve Francii, nejsou zjevem neznámým. Netřeba dodávati, že vše, co platí o souboji mužů, platí také o souboji žen.

100. Někdy duellanti nebo sekundanti snaží se krutost souboje poněkud umírniti. Ustanoví na př., že souboj skončí, jakmile „poteče krev", tedy po prvním, třeba i lehhém poranění, nebo že vymění se jen určitý počet výstřelů. I *zmírněný souboj* jest přece jen soubojem, tedy těžkým hříchem, a podléhá církevním trestům; ostatně zkušenost dosvědčuje, že někdy i zmírněné souboje končí smrtelně. Jindy zase zaslepenost obou soků podmínky *zostřuje*, na př. že sokové budou se bíti, až jeden z nich stane se boje neschopným, nebo že výstřelům vyměřuje se krátká distance a pod. Tím ovšem hříšnost souboje se zvyšuje, jinak se však nic nemění.

Jindy zase duellantům běží jen o to, aby soubojem svým natropili hodně hluku, a přece v nebezpečí se nevydávali. Nastrojí *souboj líčený*, umluví jeho podmínky nebo je dají umluviti, spolu však se postarají (na př. oznámením policii), aby souboj včas byl přerušen nebo znemožněn.*) Tu vlastně nelze ani mluviti o „souboji" nebo o úmyslu a nebezpečí vraždy a sebevraždy; a nemají-li sokové v úmyslu bíti se, nepropadají trestům církevním. Přes to však nejsou hříchu prosti, hřešíce pohoršením.

*) Rozumějme: *oba* soupeři (snad o tom se smluvivše) souboj předstírají. Kdyby však jeden z nich vážně na souboj pomýšlel a jen druhý (snad bez vědomí protivníkova) potřebné kroky na jeho zamezení učinil, hřeší i tento druhý soubojem a propadá trestům.

101. Církev soubojový zlořád vždy a všude rázně potírala. Příkladem jen uvádíme: Conc. Trid. sess. 25, cap. 19, jež souboj přísnými církevními tresty stíhá. Souboj zakazují a trestají papežové: Alexander III., Řehoř XIII., Klement VIII., Alexander VII., Benedikt XIV., Pius IX., Lev XIII. a j. Alexander VII. roku 1665 zavrhl tuto 2. větu: „Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat." Benedikt XIV. v bulle „Detestabilem" ze dne 10. listopadu 1752 zavrhl tyto věty: 1. Vir militaris, qui nisi offerat vel accipiat duellum, tamquam formidolosus, timidus, abjectus et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur, vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum. 2. Excusari possunt etiam honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia duellum acceptantes, vel ad illud provocantes, quando certo sciunt, pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam. 3. Non incurrit ecclesiasticas poenas ab Ecclesia contra duellantes latas dux vel officialis militiae, acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae et officii. 4. Licitum est in statu hominis naturali, acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum jactura propulsari nequit. 5. Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus justitia aperte denegatur. Pius IX. v konstituci „Apostolicae Sedis" znovu souboj stíhá klatbou (viz níže). A konečně Lev XIII. vydal dne 12. září 1891 list „Pastoralis officii", adressovaný kardinálu Schönbornovi a biskupům rakousko-uherským a německým (Ord. list praž., 1891, str. 113—116), v němž výmluvnými slovy znovu souboj odsuzuje a hříšnost jeho vykládá.

Pozoruhodno jest také „Prohlášení biskupského výboru o souboji" ze dne 12. listopadu 1900 (otištěno v „Katolických Listech" 15. listopadu 1900). Rakouští biskupové zmiňují se o apoštolském listu „Pastoralis officii" na jejich prosbu vydaném, a sdělují, že podáním veškerému c. k. ministerstvu 14. listopadu 1891 vládu na záhubný nemrav soubojový upozornili. Uvádějí nejdůležitější výnosy církevní o souboji, odkazují k §§ 158 až 165 ob. zák. trestního a §§ 437 až 447 a 602 zá-

kona vojenského, vykládají, kterak se souboj příčí zákonu Božímu a rozumu, a ostře a rozhodně nucení k souboji zavrhují (majíce patrně na mysli ony čestné soudy a rady, které přese všecky zákony souboj přímo ukládají a v případě neuposlechnutí i existenci ničí).

Církevní tresty na souboj uvalené jsou tyto:

1. Konstituce „Apostolicae Sedis" (12. října 1869) stíhá *excommunicatione Romano Pontifici simpliciter reservata*, II, 3: „Duellum perpetrantes aut simpliciter ad illud provocantes, vel ipsum acceptantes, et quoslibet complices, vel qualemcumque operam aut favorem praebentes, necnon de industria spectantes, illudque permittentes, vel quantum in illis est non prohibentes, cujuscumque dignitatis sint, etiam regalis vel imperialis."

Čteme: „provocantes", i když protivník souboje nepřijímá; „acceptantes", i když potom k souboji nedojde; „complices", tedy nejen sami soubojníci, nýbrž i svědkové a sekundanti, pomahači, kteří k souboji radí, listy výzevné píší, diktují, donášejí, nebo jakýmkoli jiným způsobem při souboji působí. Mezi „complices" náleží i lékař, který k tomu byv zjednán, dlí na místě nebo na blízku souboje, ano i zpovědník, který (umluviv se o tom se soubojníky) na blízku připraven jest, aby raněnému přispěti mohl (S. Offic. 28. května 1884). Nepropadá však trestu, kdo se jednání o souboj účastní s tím úmyslem, aby soky smířil (ovšem, nezdaří-li se smír, dále by vyjednávati nesměl), nebo duellanty doprovází, aby duell zamezil, nebo aby příliš kruté podmínky zmírnil. Také nepropadají trestu, kdož jen vzdáleným soukonem se účastní, na př. mistři šermu, obchodníci zbraněmi, vozkové, sluhové a pod. Čteme: „de industria spectantes", tedy kdož zúmyslně a se svolením duellantů přítomni jsou, na př. novinářští zpravodajové; netýká se to však těch, kteří jen náhodou k duellu přišli, nebo třebas i zúmyslně přišli, ale jen za tou příčinou, aby duell překazili. Čteme konečně: „permittentes vel quantum in illis est, non prohibentes", v čemž arciť zahrnuty jsou i čestné rady a soudy, jakož i všichni oni vyšší důstojníci, kteří podřízené své do soubojů nutí.

2. Sněm tridentský (sess. 25. cap 19. de ref.) odpírá duellantům v souboji padlým *církevní pohřeb* slovy: „Si in ipso conflictu decesserint, perpetuo careant ecclesiastica sepultura."

Bullou „Detestabilem" rozšiřuje Benedikt XIV. tento trest i na duellanty „extra locum conflictus ex vulnere ibidem accepto" (na ránu v souboji utrženou) zemřelé, a to „etiamsi vulneratus ante mortem non incerta poenitentiae signa dederit, atque a peccatis et censuris absolutionem obtinuerit." Avšak vážní moralisté, pastoralisté a kanonisté (na př. Gury, Lehmkuhl, Aichner, Skočdopole, Kachník a j.) uvádějí, že toto přiostření Benediktovo nebylo všude přijato,*) a v některých krajinách právoplatným obyčejem pozbylo své závaznosti. K těm zemím (kde přiostření nebylo přijato nebo ex consuetudine pozbylo ostrosti své), náleží i naše kraje. Vídeňský provinciální sněm z r. 1853 odnímá církevní pohřeb jen těm duellantům, kteří na bojišti bez známek lítosti zemřeli. A pražský provinciální sněm z r. 1860 (pg. 111), ačkoli v pokrajní poznámce (pod čarou, „confer" atd.) bully „Detestabilem" se dovolává, přece o tomto Benediktově přiostření nemluví, nýbrž prostě jen napomíná: „Expresse vero monemus, ne ad sepulturam ecclesiasticam admittantur, qui in duello, vel qui alio peccato gravi et publico absque poenitentiae signis decesserunt etc." Duchovní správce ovšem nejlépe učiní, jestliže v podobném případě biskupa svého o rozhodnutí požádá.**)

Ale i tam, kde přiostření Benedikta XIV. bylo přijato, musí se jakožto „res odiosa" přesně (tedy nikoli přísně, II, 76, 78) vykládati, a trest jen tehdy uvalovati, je-li nesporno, že smrt soubojníkova nastala jen „ex vulnere accepto", a že žádné jiné příčině, třeba jen spolupůsobící, připisována býti nemůže. Dle toho by trest stihl jen onoho duellanta, který v souboji utržil ránu naprosto smrtelnou, která dle rozumného úsudku lékařův a nabytých zkušeností vždy a za každých okolností smrtí končí. Je-li však to rána sice těžká a velmi nebezpečná, ale nikoli naprosto smrtelná, která někdy sice končí smrtí, někdy však se vyhojí, které na př. silná konstituce tělesná

*) A i tam, kde bylo přijato, lhůta mezi soubojem a úmrtím různě se udává. Linsenmann (str. 498) na př. ex vulnere (in unmittelbarer Folge) vykládá: „innerhalb 24 Stunden".

**) V letech sedmdesátých minulého století utkali se v Praze dva šlechtici soubojem, v němž jeden z nich smrtelně zraněn byl a po několika málo dnech zemřel. Před smrtí svou kajícně se vyzpovídal a byl sv. svátostmi zaopatřen. Na dotaz farního duchovenstva tehdejší arcibiskup pražský, kardinál Schwarzenberg, dovolil tichý „výkrop" v domě smutku, ale zakázal slavný „kondukt" (pohřební průvod).

*

odolá, slabá však podlehne, nebo která mohla snad za jiných okolností býti vyléčena, na př. kdyby lékařská pomoc nebo antiseptické prostředky byly ihned po ruce, nebo počala-li se rána již hojiti, ale zhoršila-li se později, nebo přidala-li se k ráně nějaká komplikace, tu v takových a jiných podobných případech již nelze říci, že by rána byla jedinou příčinou smrti, nýbrž dlužno uznati, že k této první příčině přidaly se později příčiny jiné; ale pak je také těžko udati, která vlastně příčina smrt způsobila. Duellant zemřel „vulnere accepto", ale snad nezemřel „*ex* vulnere accepto"; alespoň je to pochybné. Tato pochybnost pak přechází téměř v jistotu, uplynula-li mezi soubojem a smrtí delší doba (řekněme snad měsíc). A uzdravil-li se pacient z utržené rány (třebas mu po ní zůstala nějaká památka), přiostření Benedikta XIV. samo sebou odpadává. V takových případech, myslím, duellantovi i tam by se smělo dostati církevního pohřbu (alespoň tichého), kde přiostření bylo přijato, jen když duellant před smrtí svou s Bohem se smířil. Ovšem i zde farář nejlépe učiní, přenechá-li rozhodnutí biskupovi.

Rakouské zákonníky zakazují souboj a přísně jej trestají. Pro osoby civilní rozhoduje o. z. tr. §§ 158—165, jenž nejen duellanty, nýbrž i svědky a sekundanty tresce žalářem různého trvání dle různých výsledkův. Pro osoby vojenské rozhoduje vojenský zákonník trestní §§ 437—447 a 602.

I rozumnější *obecenstvo* odvrací se s nelibostí od souboje a odsuzuje jej. To dokazuje *liga protisoubojová*, o jejímž vzniku a vzrůstu v Rakousku a v jiných zemích P. Václav Smolík C. SS. R. ve svém spise „O souboji" důkladně a podrobně vypravuje.

102. Ještě dlužno promluviti o *povinné náhradě*, padl-li někdo v souboji, nebo byl-li v něm poraněn.

Ač souboj jest pokusem vraždy a ač nikdo není oprávněn rozhodovati o životě svém a protivníku dávati právo, aby mu o život usiloval, přece jen zase souboj liší se od vražedného pokusu v tom, že oba protivníci vzájemnou dohodou na něm se smluvili. Souboj příčí se sice spravedlnosti, ale dle zásady, že neděje se křivda tomu, kdo znaje škodu svou přece s ní srozuměn jest (XI, 18), nemůže ani jeden ani druhý soubojník si stěžovati, že se mu od protivníka děje křivda; nemůže si do křivdy stěžovati výzevce, jelikož sám vyzval; ale ani vyzvaný, jelikož na něm bylo vyzvání přijmouti či odmítnouti. Poranil-li tedy duellant protivníka, není povinen hraditi jemu, a zabil-li ho, není povinen dědicům nebo příbuzným hraditi materielní škodu. Zbývá mu jen jediná povinnost: mší svatou, modlitbami a dobrými skutky přispívati duši zabitého, jelikož oba hřešili vzájemným pohoršením (IX, 95).

Přidáváme: „že oba protivníci vzájemnou dohodou na souboji se smluvili". Není však žádné vzájemné dohody, jestliže jeden z obou soků druhého soka nějakým způsobem, ať fysicky ať morálně donutil, aby nabízený souboj přijal nebo souboj sám nabídl. V tom případě byl by arci dle škody soku způsobené k přiměřené náhradě povinen, jako každý jiný, kdo nevinného člověka poranil nebo zabil. Takovýmto morálním donucením jest na př. pohrůžka, že se nepřijetí souboje oznámí čestné radě nebo veřejně se rozhlásí a pod.

§ 17. Vyhnání a utracení plodu lidského.

103. Lidský plod potřebuje k úplnému svému vývoji v lůně matčině 9—10 měsícův, a k porodu dítěte (děje-li se vše cestou přirozenou) dojde až teprve po této době. Může však plod lidský i dříve z matčina lůna vyjíti, a děje-li se tak příliš záhy, není plod dalšího života schopen. Takovéto předčasné vyjití nezralého, dalšího života neschopného plodu z lůna matčina nazýváme *potratem čili potracením plodu* (abortus). Někdy stává se takovýto potrat sám mimo vůli matčinu, a pak je to *potrat nezaviněný*; někdy však sama matka nebo některá jiná osoba se o něj přičinila, a pak je to *potrat zaviněný*.

104. *Vyhnání plodu* (procuratio abortus) jest čin předsevzatý za tím účelem, aby potracení plodu nastalo. Prostředky, jichž se k tomu užívá, jsou různé. Některé působí „vnitřně" a požívá se jich tak jako jídel neb nápojů; jiné působí „zevně", vnikajíce skrze rodidla do lůna matčina; jiné působí mechanicky (na př. tísněním lůna, námahou a pod.). Všecky však směřují k záhubě plodu, jelikož plod vyšlý před šestým měsícem těhotenství, i když vyšel živ, přece mimo lůno matčino žíti nemůže a zahynouti musí. Ve věci tedy vyhnání plodu nikterak se neliší od *utracení plodu* (occisio foetus) čili usmrcení jeho, jemuž slouží různé chirurgické, v lůně matčině konané operace, na př. perforace, embryotomie, embryothlasie,

kefalotripsie, kraniotomie a p. Proto také v mravouce a kanonickém právu pod názvem „procuratio abortus“ zahrnujeme zpravidla nejen vyhnání plodu nezralého, nýbrž i utracení plodu (v kterémkoli měsíci těhotenství), tedy vůbec každé zmaření nebo zničení plodu lidského.

105. Od vyhnání nezralého plodu dobře lišeno budiž *urychlení porodu* (acceleratio partus), jímž dítě přichází na svět značně dříve, než by jinak se stalo. Po sedmi měsících těhotenství jest dítě zpravidla již i mimo lůno matčino života schopno, ba někdy se může státi tak již i po šestém měsíci. Tou dobou jest plod již zralý (foetus maturus). Takovéto „nedonošené“ dítě jest sice slabší a menší, než dítě „donošené“ a vyžaduje zvláštní péče a opatrnosti; ale dostává-li se mu této péče a opatrnosti, může při životu býti zachováno a ovšem i vyrůsti; novější dobou věda lékařská po té stránce valně pokročila.

106. Dle úmyslu konatelova jest vyhánění plodu buď přímé nebo nepřímé. *Přímo vyhání plod* (directa procuratio abortus), kdo činem svým přímo vyhnání plodu zamýšlí. *Nepřímo vyhání plod* (indirecta procuratio abortus), kdo nemá takového úmyslu, nýbrž činem svým (na př. podáváním léku nějakého) k jinému účelu směřuje (na př. chce uzdraviti matku), avšak volí k tomu prostředky (na př. léky), ze kterých pravidelně také potrat pochází nebo alespoň snadno pojíti může. Někteří starší moralisté obdobně lišili i *přímé a nepřímé utracení plodu* (directa et indirecta occisio foetus); ale rozvrh ten není správný a pojmenování není případné, jelikož i při t. zv. „nepřímém utracení plodu“ čili při utracení plodu na záchranu matky právě toto utracení jest nejbližším následkem činu, a samo teprve jest prostředkem k zamýšlené záchraně, takže konatelův úmysl nezbytně se nese především k utracení plodu, a toto tedy není nepřímo, nýbrž přímo zamýšlené.

107. Ještě jest se nám zmíniti o *plodu neoduševnělém a oduševnělém* (foetus inanimatus et animatus). Aristoteles totiž mínil, že s tělem mužského pohlaví spojí se duše teprve po 40, s tělem ženského pohlaví však teprve po 80 dnech od početí čítaných. Lékaři starších dob byli téhož náhledu, a s nimi ovšem i theologové,*) kteří nejsouce odborníky jen na učení lékařů byli odkázáni. Domnívali se, že teprve v době Aristotelem udané s plodem pojí se duše rozumná, před tím však že s plodem spojena jest pouze duše vegetitivní, po případě již sensitivní.*)

*) Albert Velký, Scotus a někteří jiní byli však jiného náhledu.

Podle toho byl by tedy mužský plod až do 40. a ženský plod až do 80. dne neoduševněn (alespoň bez duše rozumné), a teprve po té době by oduševněl.**) Pro toto tvrzení však není žádného důvodu; naopak novějšími výzkumy fysiologickými dokázáno, že oživení plodu stává se ihned, jakmile vlákenko chámové (spermatozoon) vniklo v buňku vaječnou, tedy ne sice hned za souložení, ale přece brzy po něm. Jest tedy každý lidský plod hned od počátku svého bytí oživen, a není důvodu, proč by z počátku měl býti oživen nějakou jinou duší než lidskou, nebo jakýmkoliv jiným principem života organického bez přítomnosti duše rozumné. Proto nelze lišiti plod oduševněný a neoduševněný, poněvadž *každý plod, je-li živ, spolu jest oduševněn*, a to lidskou duší rozumnou, nesmrtelnou. Mrtvý plod ovšem žádné duše nemá. Však také konstituce „Apostolicae Sedis“ již toho rozdílu nečiní. Starší trestní bully ovšem tak činily, a proto, pokud ještě platí (irregularita), stihají jen potraty plodu 40 a po případě 80 dní starého.***)

108. Každé vyhnání plodu nezralého a každé utracení plodu vůbec (ať zralého ať nezralého) jest v podstatě své totéž jako *zabití člověka nevinného*. Plod skládá se z těla (ovšem nevyvinutého) a z duše; jest tedy celým člověkem a má táž práva, jako každý jiný člověk. Nahodilá okolnost, že ještě

* S. Thomas, Quaestiones disputatae, qu. un. de anima art. 9. Et sic quum in embryone primo sit anima vegetativa tantum, quum perventum fuerit (sc. embryo) ad majorem perfectionem, tollitur forma imperfecta et succedit forma perfectior, quae est anima vegetativa et sensitiva simul, et ultima cedente succedit ultima forma completissima, quae est anima rationalis.

**) Nauka, že by plod byl až do narození bez duše a teprve při porodu s duší se spojil, byla Innocencem XI. censurována. Zavrhl totiž roku 1679 tuto 35. větu: Videtur probabile, omnem foetum (quamdiu in utero est) carere anima rationali et tunc primum incipere eandem habere, cum paritur: ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi.

***) A poněvadž v té době pohlaví ještě nelze rozeznati a tedy nemožno nabýti jistoty, že plod byl pohlaví mužského, stihají vlastně jen potraty plodu 80 dní starého.

vězí v lůně matčině, nemůže ho zbavovati jeho práv. Tělesně ještě na matce závisí a s ní také souvisí, osobně však od matky jest rozdílný.*) Tak usuzují i zákony občanské. Proto platí o zmaření nebo usmrcení živého plodu stejné zásady, jako o zabití. Ba možno říci, že zlobou svou usmrcení plodu jest horší, jelikož nedochůdčeti nejen tělesný život odnímá, ale i křest nemožným činí.

Důsledně tedy díme: *Každé přímé vyhánění a každé utracení plodu jest těžkým hříchem* a nepřipouští *žádných omluvných důvodů.* Z těch vyložíme alespoň některé.

109. Neomlouvá, že *těhotné děvče potratem unikne světské hanbě.* Innocenc XI. r. 1679 zavrhl tuto 34. větu: „Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur aut infametur." Na rozhodnutí tom ničeho nemění, že censura rozlišuje ještě mezi oduševněným a neoduševněným plodem, neboť je-li vyhánění plodu neoduševněného hříchem, jest jím tím spíše vyhánění plodu oduševněného.

110. Není dovoleno vyhnati neb utratiti plod, *aby život matčin byl zachován.* V starších dobách byli sice někteří bohoslovci toho náhledu, že na záchranu matčinu jest dovoleno usmrtiti plod, a chtějíce náhled svůj dokázati, porovnávali plod s neoprávněným útočníkem, proti kterému matka i zabitím jeho brániti se smí. Ale srovnání to není správné, neboť plod, nemoha užívati rozumu, není bezprávného útoku schopen, a neleží vůbec v lůně matčině ze své vůle, nýbrž z vůle matčiny a řízení Božího. V té otázce máme některá rozhodsv. Officia. Na otázku: „An tuto doceri possit in scholis catholicis, licitam esse operationem chirurgicam, quam craniotomiam appellant, quando scilicet ea omissa mater et filius perituri sint, ea e contra admissa salvanda sit mater, infante pereunte?" odpověděl dne 31. května 1884 tento posvátný Sbor: „Tuto doceri non posse." Později pak dne 19. srpna 1889 toto jen o kraniotomii mluvící rozhodnutí rozšířil slovy: „et quamcunque chirurgicam operationem directe occisivam foetus vel matris gestantis." Opět později vyložil i název: „directe occisiva"; předložen totiž dotaz (jejž pro důležitost okolností v něm vytčených doslovně opisujeme): „Titius medicus cum

*) Náš lid o těhotné ženě rád říká: „sama druhá".

ad praegnantem graviter decumbentem vocabatur, passim animadvertebat lethalis morbi causam aliam non subesse praeter ipsam praegnationem, hoc est foetus in utero praesentiam. Una igitur, ut matrem a certa atque imminenti morte salvaret, praesto ipsi erat via, procurandi scilicet abortum seu foetus ejectionem. Viam hanc consueto ipse inibat, adhibitis tamen mediis et operationibus, per se atque immediate non quidem ad id tendentibus, ut in materno sinu foetum occiderent, sed solummodo ut vivus, si fieri posset, ad lucem ederetur, quamvis proxime moriturus, utpote qui immaturus omnino adhuc esset. Jam vero lectis, quae die 19. Augusti 1889 Sancta Sedes ad Cameracensem Archiepiscopum rescripsit: „tuto doceri non posse licitam esse quamcunque operationem directe occisivam foetus, etiamsi hoc necessarium foret ad matrem salvandam", dubius haeret Titius circa liceitatem operationum chirurgicarum, quibus non raro ipse abortum hucusque procurabat, ut praegnantes graviter aegrotantes salvaret. Quare, ut conscientiae suae consulat, supplex Titius petit, *utrum enuntiatas operationes* in repetitis dictis circumstantiis *instaurare tuto possit.*" Odpověď daná dne 24. července 1895 zní: „*Negative,* juxta alia decreta diei scilicet 28. (31.) Maii 1884 et 19. Augusti 1889."**)

111. Nestačí-li pak na omluvu důvody uvedené, ještě méně platí důvody jiné, za našich dob často udávané, jako jsou: dosti již četná rodina, snaha, aby dítek vůbec nebylo, známý zhoubný „system dvou dětí", obava, že by rodička záhy pozbyla své krásy a svěžesti, strach před bolestmi porodními, obtíže s kojením spojené a p.**) A ovšem také neomlouvá přání zatajiti poklesek před manželem nebo před snoubencem a p.

112. Každé tedy přímé vyhánění a každé utracení plodu jest těžce hříšné, ať se děje za jakýmkoliv účelem. Dodáváme: Tohoto těžkého hříchu dopouští se matka, ať sama na sobě operaci provádí nebo od jiných ji prováděti dává; a dopouštějí

*) Viz Dr. Josef Tumpach, Procuratio abortus ad salvandam matrem. Časopis katol. duchovenstva 1897, č. 9. str. 514. V článku tom podrobně pojednáno o naší otázce, citovány náhledy různých bohoslovců, a vyloženy různé způsoby zabíjení plodu.

**) K dosažení těchto účelů rádo se užívá onanie (VIII., 114); ale když tato někdy selže, nastupuje vyhánění nebo utracení plodu.

se ho dále všichni, kdož při něm ať skutkem, ať radou, ať jakýmkoliv jiným přispěním pomáhají.

113. Slova uvedená platí o každém přímém vyhánění plodu; *neplatí však vždy o nepřímém vyhánění plodu*, kde vůle konatelova přímo se nese k uzdravení matky a jen nepřímo nebezpečí potratu jakožto nutné zlo připouští, jelikož jinak nelze. Dle souhlasného učení bohoslovců *nehřeší*, kdo za určitých okolností matce na smrt nemocné dává lék, který ji sice uzdraví, ale zároveň nebezpečí potratu přivozuje. Tyto určité okolnosti jsou:

a) *Matka vězí v nebezpečí smrti* a nemůže býti jinak zachráněna, než jen užíváním řečeného léku. Díme: „v nebezpečí smrti“, neboť pouhá těžká nemoc nestačí.

b) Budiž volen *lék, který jest sice plodu nebezpečným, nikoli však najisto záhubným*, tak že zbývá jakási, byť i nepatrná naděje, že plod snad vyvázne.

c) Nebezpečí matčino nevycházejž z těhotenství, nýbrž z nemoci k němu (jakožto komplikace) se přidavší, tak že *léčení nesměřuje k odstranění těhotenství*, nýbrž kráčí jen cestou, jakou by se též u netěhotných žen bralo.

Zdá se nám však, že rozprava o dovolenosti nepřímého vyhánění plodu jest spíše jen rázu akademického, nikoli však praktického, neboť při úzké souvislosti matčina ústrojí s plodem nedá se dobře mysliti, že by jednomu prospívalo, co druhému hrozí záhubou.

114. O dovolenosti *nepřímého utracení plodu* není ani akademický rozhovor možný, a to z důvodů výše (XI, 106) uvedených. Však také zastáncové tak zvaného nepřímého utrácení plodu nehájí ho z důvodu jeho „nepřímosti“, nýbrž z důvodu jeho domnělé „nezbytnosti“ nebo alespoň upotřebitelnosti k záchraně matčina života, dle zásady, že „účel posvěcuje prostředky“. A ti, kdož tvrdí, že na záchranu matčina života dovoleno jest utratiti plod, nejsou theologové, nýbrž (někteří) lékaři. Katolická mravouka ovšem utracení plodu nikdy nedovoluje, ani k účelu právě vyloženému, neboť „non sunt facienda mala, ut inde eveniant bona“. Ostatně jest otázka ta výše uvedenými výnosy sv. Officia definitivně rozhodnuta.

115. Věda lékařská má však jiné prostředky, aby pomohla matce bez utracení plodu, ale arciť jen, je-li plod již tak dalece vyvinut, že jest naděje, že by i mimo lůno matčino

žíti mohl. V takovém případě *jest dovoleno* způsobiti uměle porod předčasný, čili *porod urychliti*. Dítě předčasně narozené jest vždy mnohem slabší, než dítě donošené; jest tedy předčasný a uměle vyvolaný porod vždy na úkor dítěte. Proto jest sice dovolen, ale jen když vážné ohledy na matku toho nutně vyžadují, anebo již předem jest jisto, že by matka donošené dítě poroditi nemohla. To se nejspíše stává, je-li matčina pánev tak zúžena, že by vyvinuté dítě jí projíti nemohlo. Tu radno urychliti porod, dokud dítě ještě projíti může. Posvátnému Sboru inkvisičnímu předloženy tři dotazy: I. Eritne licita *partus acceleratio*, quoties ex mulieris arctitudine impossibilis evaderet foetus egressio suo naturali tempore? II. Et si mulieris arctitudo talis sit, ut neque partus praematurus possibilis censeatur, licebitne *abortum provocare* aut *caesaream* suo tempore *perficere operationem*? III. Estne licita *laparotomia*, quando agitur de *praegnatione extrauterina* seu de *ectopicis* conceptibus? Odpověď daná dne 5. května 1898 zní: Ad I. *Partus accelerationem per se illicitam non esse*, dummodo perficiatur justis de causis et eo tempore ac modis, quibus ex ordinariis contingentibus matris et foetus vitae consulatur. Ad II. Quoad *primam partem* (roz. abortum procurare) *negative* juxta decretum fer. IV., 24. Julii 1895 de abortus illiceitate; ad *secundam* vero quod spectat (roz. caesarea operatio): *Nihil obstare*, quominus mulier, de qua agitur, *caesareae operationi* suo tempore subjiciatur. Ad III. Necessitate cogente *licitam esse laparotomiam* ad extrahendos e sinu matris ectopicos conceptus, dummodo et foetus et matris vitae, quantum fieri potest, serio et opportune provideatur.*) Poslední dotaz týká se úkazu řídkého, mimoděložného těhotenství, kde vajíčko ve vejcovodu se oplodnilo a vyvinulo; tu arciť plod nemůže přirozenou cestou na svět, a třeba jest břišního řezu.

116. Až dosud byla řeč jen o potratu zamýšleném a úmyslně provedeném. Dlužno se ještě zmíniti o *potratu nezamýšleném sice, ale přece zaviněném*; míníme potrat, který buď zavinila sama žena těhotná, nebo jejž zavinil někdo jiný.

Zaviní jej někdy *sama žena těhotná*, nedbajíc přiměřené opatrnosti při stavu svém. Nepřiměřená námaha, zvedání těžkých břemen, těžká a hrubá práce, běh, skok, tanec, rychlý pře-

*) Viz Časopis katol. duch. 1899, seš. 4. str. 255.

chod z horka do zimy a následující na to nachlazení a p. jsou příčiny, které plodu velmi škodí a buď jeho usmrcení nebo zmrzačilost novorozeněte v zápětí mívají. Proto jest svatou povinností každé těhotné ženy, šetřiti se, jak toho třeba, a vyhýbati se všemu, co by potrat přivoditi nebo plodu uškoditi mohlo. Nešetří-li se, hřeší. Zvlášť těžkým jest hřích ten, nešetří-li se těhotná žena, vedena úmyslem, aby potrat nastal; ale i bez toho úmyslu hřeší těžce, ví-li (alespoň nejasně), jaké následky nešětření míti může, a přes to přece nedbá, čeho by dbáti měla. Než hřích ten snadno se mírní na hřích lehký, ba po případě až i na čin bezhříšný, není-li těhotná žena své zodpovědnosti si vědoma, nebo nešetří-li se, majíc za to, že své (ovšem jen domnělé) povinnosti a práce v domácnosti a jinde zanedbati nemůže, což zvláště u lidí chudých a z tělesné práce své žijících snadno se vyskytuje.

Potrat ženy těhotné může *zaviniti někdo jiný*, a to tím, že těhotnou ženu leká, straší, honí, poráží, týrá, tluče a vůbec s ní nešetrně a hrubě nakládá. Činí-li tak bezdůvodně, hřeší hrubým násilím proti ženě té, jako proti komukoliv jinému. Ale ví-li o požehnaném stavu těhotné ženy, hřeší mimo to i proti plodu jejímu, jenž tím přichází ve vážné nebezpečí. Hřeší tedy vlastně dvojnásobným těžkým hříchem.

117. Ještě jest se nám zmíniti o *trestech stihajících vyhánění plodu.*

Církevní tresty jsou tyto:

1. Klatbě, biskupům vyhrazené (konst. „Apostolicae Sedis", III, 2) propadají: „procurantes abortum effectu secuto".

2. V některých diecesích (a tak i ve všech česko-moravských) bývá procuratio abortus reservátem; tu dlužno bedlivě dbáti znění reservátu, abychom věděli, koho stíhá (zda také pomocníky) a jak (zda jen effectu secuto nebo i pokus).

O ostatních trestech církevních (o irregularitě) obšírněji jedná kanonické právo.

Náš *obecní zákonník trestní* hledí k vyhnání plodu v §§ 144 až 148 a trestá matku, otce (a to nejen za čin sám, nýbrž i za pokus jeho) a každého, kdož mimo vůli a vědomí matčino plod ze života jejího vyžene nebo vyhnati usiluje.

§ 18. Císařský řez.

118. Není-li normální porod možný, bývá lékař nucen zasáhnouti operativně. Mimo operace výše již uvedené náleží sem *císařský řez* (sectio caesarea), řez břišní (laparotomie) a řez kosti stydké (symphyseotomie). Nejdůležitější jest císařský řez, t. j. řez vedený břichem a lůnem matčiným, aby dítě živé mohlo býti vyňato. Děje se tak buď na mrtvé matce, aby alespoň dítě bylo zachráněno, nebo na živé matce, nemůže-li matka přirozenou cestou poroditi.

Umřela-li rodička dříve, než dítě na svět přišlo, dlužno plod ze života matčina vyňati, a to po případě, nelze-li jinak, i císařským řezem. Rituál v rubrice „de baptizandis parvulis" dí: „Si mater praegnans mortua fuerit, foetus quamprimum caute extrahatur, ut si vivus fuerit, baptizetur." Při tom ovšem jest nutno bedlivě dbáti státních předpisů, které přikazují, že řez nesmí se díti dříve, než ohledač mrtvol matčinu smrt zjistil, a že jen odborník jej vykonati smí. O tom šířeji rozmlouvati náleží bohosloví pastýřskému.*)

Téže vědě také náleží vykládati podrobněji o císařském řezu na živé matce konaném. Nám v mravouce přísluší jen dvojí otázka: 1. zda císařský řez jest dovolen, a bude-li odpověď kladná, 2. zdali matka jest povinna se mu podrobiti.

119. *Císařský řez jest těžká operace*, při které matce jde o život a smrt; avšak poslední dobou chirurgie dosti daleko pokročila. Narkotické prostředky činí bolesti snesitelnějšími, a prostředky antiseptické umírňují mnohé nebezpečí; ovšem dovednost operatérova také velmi mnoho znamená. Rozhodné slovo náleží lékaři, jenž alespoň přibližně bude moci udati, je-li naděje, že by matka operaci vydržela, je-li tato operace vůbec nutná, a je-li místno přikročiti k ní. Je-li předem jisto nebo alespoň velmi pravděpodobno, že *matka operaci nepřežije, není dovoleno ji vykonati*, neboť to by znamenalo zabíti matku, tedy člověka nevinného. Dává-li však lékař naději, že *matka operaci přežije*, a poskytuje-li dovednost jeho alespoň jakous takous záruku, *jest operace dovolena.*

Je však v takovémto případě matka *povinna* podrobiti se jí? Sv. Alfons (Theol. mor. VI, 106) uvádí mínění různých

*) Srv. rozh. posv. Sboru inkvis. 13. pros. 1899. Viz Čas. katol. duch. 1904, str. 198, Dr. Tumpach, Císařský řez.

bohoslovců a zůstává konečně na dvojím, že matka povinna jest podrobiti se operaci, „si mater sit robusta et chirurgus peritus“, ale také zase: „si periculum ejus (matris) mortis sit probabile, ipsa (mater) nec tenetur nec potest suo positivo consensu ad incisionem concurrere“. A dlužno doznati, že přes veškeren pokrok chirurgie vždy ještě velmi veliké procento císařských řezů končí se smrtí matčinou. Z toho důvodu moralisté akademicky sice učí, že matka jest povinna ve prospěch dítěte podrobiti se císařskému řezu (alespoň aby mohlo býti pokřtěno), je-li silně pravděpodobno, že operace se zdaří; ale prakticky spolu důrazně napomínají, aby na matku nebylo naléháno, nechce-li operaci tak bolestné a děsivé se podrobiti, a je-li bona fide, že není povinna jí se podrobiti, jelikož snadno by se mohlo státi, že by přese vše poučování a přemlouvání přece jen v odporu svém setrvala a v těžkém hříchu zemřela. Ba někteří, na př. Noldin (De praeceptis 336), Koch (Moraltheologie § 141) a j., vůbec popírají, že by i za tak zvaných „příznivých“ okolností dalo se dokázati, že matka jest povinna podrobiti se. Noldin (l. c.) dí: „Dicendum est vix unquam existere certam obligationem subeundi caesaream vel similem operationem.“ Udav několik důvodů pro tento náhled dále dí: „Ab urgenda obligatione ut confessarius abstineat, prudentia suadebit.“

HLAVA III.

Čest a dobré jméno předmětem směnné spravedlnosti.

§ 19. **Hříchy proti cti a dobrému jménu.**

120. K dobrům osobním čítáme také *čest*, rozumějíce slovem tím dobrou pověst čili dobré jméno (VIII, 48. 49.). Správně čítáme čest mezi osobní dobra, jelikož s osobou naší úzce souvisí, ba od ní skorem ani odděliti se nedá. A že značným dobrem jest, vyloženo již VIII, 49., kdež i uvedeno, že zdar mnohého počínání člověkova závisí na jeho dobré pověsti. Proto má každý člověk právo na dobrou pověst, a právem může na každém tolik žádati, aby se jeho dobré pověsti bezdůvodně nedotýkal. Právo to vyplývá ze zákona přirozeného; uznávají je i zákony lidské, které poškození cizí dobré pověsti zakazují, a žádá-li si toho poškozený, je i trestají.

Hříchy spáchané proti cizí cti jsou buď vnitřní nebo vnější. Hříchy uvnitř spáchanými jsou: bezdůvodné pochybování, křivé podezřívání, opovážlivé posuzování. Vnějšími, slovem spáchanými hříchy jsou: na cti utrhání, pomluva, sočení, spílání, neoprávněná denunciace, očernění. O jednotlivých těchto hříších jest nám nyní jednati, a při každém spolu udati, jak jej pachatel napraviti má.

§ 20. **Vnitřní hříchy proti dobrému jménu bližního.**

121. Prvním stupněm hříchů těch bývá *bezdůvodné pochybování* (dubitatio temeraria), jímž úsudek svůj o bezúhonnosti bližního svého odročujeme a na vahách necháváme, nemajíce žádného důvodu a žádné příčiny k pochybování, nebo činíce tak alespoň z důvodův a příčin nedostatečných. Druhým stupněm jest *křivé podezřívání* (suspicio temeraria), kde bez důvodů (nebo bez dostatečných důvodů) kloníme se již více k náhledu odsuzujícímu než k příznivému. Třetím pak stupněm a spolu vrcholem jest *opovážlivé posuzování* (judicium temerarium), kde bez důvodů (nebo bez dostatečných důvodů) nepříznivé mínění o bližním si tvoříme a v něm trváme; předmětem nepříznivého mínění mohou býti mravní poklesky, duševní nebo tělesné vady neb nedostatky a p.

122. *Těžce hřeší, kdo nemaje k tomu žádných důvodů, vědomě a dobrovolně známému bližnímu svému přisuzuje poklesek nebo vadu, dobrého jména jeho zvlášť těžce se dotýkající.*

Hřích ten příčí se nejen lásce blíženské, nýbrž i spravedlnosti směnné. Jest hříchem těžkým, „quia proximo fit gravis injuria, dum sine causa improbus habetur, cum habeat jus ad bonum nomen et famam: praeterquam quod ex his judiciis plerumque gravia mala sequantur“. (S. Alph. Theol. mor. III. 962.) Proto také psáno jest (Matth. 7, 1): „Nolite judicare, ut non judicemini“, a jinde (I. Cor. 4, 5): „Nolite ante tempus judicare“, a p. Hřích křivého posuzování jest však jen případem těžký a *mírní se snadno na hřích pouze lehký*, neshledáváme-li v něm všech známek v naší větě udaných.

Díme: „přisuzuje“, mínice tím vrchol nespravedlivých myšlenek o bližním a lišíce toto přisuzování vad a poklesků od (nižšího) podezřívání. Sv. Alfons (Theol. mor. III, 965), dovolávaje se Cajetana, uvádí: „eum judicare, qui rogatus, an

habeat rem pro certo, respondet sibi certam aut fere certam videri: eum vero suspicari, qui respondet, se non esse moraliter certum sed facile posse falli".

Díme: „vědomě a dobrovolně", mínice, že posuzovatel výkonem úplným nepříznivé mínění o bližním si utvoří a při něm trvá. Nehřeší tedy těžce, kdo unešen náhlým hnutím nepříznivě o bližním soudí, avšak vida nedostatečnost důvodů svých netrvá na soudu svém.

Díme: „nemaje k tomu žádných důvodů", neboť má-li posuzovatel dostatečné důvody, nehřeší, a jeho posuzování není ani křivé ani opovážlivé; a má-li důvody nedostatečné sice, ale přece nějaké, hřeší jen lehce.

Díme: „známému", neboť v tom právě leží zloba opovážlivého posuzování, že sudič o známém bližním svém, o kterém by si správný soud učiniti mohl a měl, nespravedlivě soudí. Nehřeší tedy, alespoň nehřeší těžce, soudí-li o někom naprosto neznámém, o němž na př. v novinách četl nebo od jiných něco slyšel, nebo o někom z mnohých, aniž by však určitou osobu na mysli měl, na př. usuzuje-li: To jistě učinil nějaký atd.

Díme: „poklesek nebo vadu", neboť jedno i druhé může dobré jméno bližního poškoditi.

Díme konečně: „dobrého jména zvlášť těžce se dotýkající", není tedy hned těžkým hříchem, přisuzujeme-li bližnímu těžký hřích, který by jinak jeho dobré pověsti neuškodil (srv. níže XI, 128).

Ve *zpovědi* není třeba udávati, jaký hřích nebo jakou vadu jsme bližnímu přisuzovali; stačí, udáme-li jen, že jsme o něm velmi zle smýšleli (aby zpovědník poznal, že běží o těžký hřích).

Tolik o opovážlivém posuzování.

123. *Křivé podezření a bezdůvodné pochybování pravidelně bývají hříchy pouze lehkými.* Vyplývá to již z jejich výměru; ani jedno ani druhé nedotýká se dobrého jména bližního tou měrou, že by zloba v nich ležící mohla dospěti až ke zlobě těžkého hříchu. Přidáváme: „pravidelně", neboť i pouhé podezřívání a pochybování může při zvláštních okolnostech zvrhnouti se ve hřích těžký. Sv. Alfons (Theol. mor. III, 964) dí: „Probabilior sententia affirmat (scil. suspicionem vel dubitationem temerariam pertingere posse ad peccatum grave), si suspicio sive dubitatio sine indiciis fieret de peccatis gravissimis: ut esset de pio religioso suspicari, quod haereticus, vel quod cum matre incestarit; vel de viro communiter habito ut catholico, quod sit judaeus vel atheus." Kdyby sv. Alfons byl žil a psal za našich dob, byl by snad ještě přidal: „nebo kněze jen proto, že knězem jest a neženat, pokládati za vilníka". V těch však a podobných případech podezřívání a pochybování asi jen proto mění se v těžký hřích, poněvadž pochází z těžce hříšné nenávisti a zaujatosti proti katolickému náboženství nebo kněžskému neb řeholnímu stavu a p.

124. Hřeší tedy, kdo bližního bezdůvodně pokládá za člověka zlého. Tím však nikterak není řečeno, že bychom, dokud jsme se nepřesvědčili, každého člověka hned předem měli pokládati za člověka dobrého. Nebylo by ani opatrno ani rozumno, slepě komukoliv důvěřovati, obzvláště neznáme-li ho nebo nemáme-li dostatečných záruk. Ostatně také neškodí, jsme-li i u známých lidí přiměřeně opatrni.

125. Kdo poznal, že bližnímu svému pochybováním nebo podezříváním nebo posuzováním ukřivdil, nemá žádného jiného závazku, než aby nadále tak nečinil. Jiné nápravy se na něm nežádá, jelikož křivda dála se jen v myšlenkách, které dosud na venek projeveny nebyly. Zejména tedy není potřeba, abychom snad osobě podezřívané nebo křivě posuzované se přiznali nebo ji snad za odpuštění prosili. To by nebylo moudré, a mohlo by to i zle působiti.

§ 21. Na cti utrhání.

126. *Bližnímu svému na cti utrhá* (detractio seu diffamatio), *kdo skutečné jeho chyby nebo vady za jeho nepřítomnosti bez dostatečného důvodu vyjevuje nebo rozhlašuje.*

Díme: „chyby nebo vady", neboť nejen chyby a nechvalné činy (hříchy), ale i vady, a to někdy i nezaviněné, mohou bližnímu na pověsti škoditi.

Díme: „vyjevuje nebo rozhlašuje", t. j. v širší známost uvádí. To pak může se díti rozmanitým způsobem, na př. slovem, písmem, tiskem, znameními, posuňky, významným mlčením, okázalým chválením osob jiných a p.

Díme: „bez dostatečného důvodu", neboť není hříšno vyjevovati chyby a vady bližního, kde dostatečný důvod to

dovoluje nebo snad i toho vyžaduje; ba někdy nám naše povinnost tak přímo velí.

Díme: „za jeho nepřítomnosti", abychom tímto dodatkem lišili na cti utrhání jednak od spílání, jednak od možného „vyčítání" cizích vad.

Díme konečně: „skutečné", abychom tím na cti utrhání lišili od pomluvy.

Poznámka 1. Moralisté po latinsku píšící vyměřují pojem „detractio" poněkud šíře. Tak na př. sv. Alfons (Theol. mor. III, 966) praví: „Detractio est alienae famae injusta violatio vel denigratio." Trochu níže pak přidává, že děje se „occulte et contra absentem". Cfr. S. Th. II. II. q. 73. a. 1. Detractio sensu latiori takto vyměřená dělí se pak na dvé, jsouc buď a) detractio simpliciter seu diffamatio, po česku: na cti utrhání, nebo b) calumnia seu infamatio, po česku: pomluva. Čech však slovo „utrhání" čili úplněji „na cti utrhání" vykládá vždy v užším smyslu, jak jsme svrchu vyměřili, a přesně liší mezi utrháním a pomluvou. Srv. Vel. katech. ot. 461., 462.

Poznámka 2. O. z. tr. § 209 vyměřuje na cti utrhání poněkud jinak, než v mravouce se děje, an praví: „Kdo někoho pro nějaký naň vymyšlený zločin u vrchnosti udá, nebo takovým způsobem obviní, že by obvinění jeho dáti mohlo příčinu vrchnosti k vyšetřování nebo alespoň k pátrání proti obviněnému, dopustí se *zločinu* utrhání na cti. — § 487—491 vypočítává jednotlivé *přečiny* způsobené uražením na cti; v bodu a) a b) čteme: „křivě viní"; v bodu c) blíží se o. z. tr. (§ 489) našemu názoru, an dí: „Kdo v dílech tiskových, rozšiřovaných spisech nebo vyobrazeních, anebo kdo, nejsa k tomu zvláštními okolnostmi nucen, veřejně na někoho v známost uvádí skutky na cti důtklivé ze života soukromého nebo rodinného, byť i byly pravdivé." A v následujícím § 490. přidává, že běží-li o podobná obvinění, „vinitel nemá nikdy býti připuštěn k důkazu, že udání jeho jsou pravdivá".

127. Na cti utrhání příčí se nejen lásce blíženské, nýbrž i spravedlnosti.

Na cti utrhání příčí se lásce blíženské, jež žádá, aby tajné a neznámé chyby a vady bližního byly spíše přikrývány, než zbytečně rozhlašovány. Rozumným totiž jich přikrýváním mnohem spíše docílíme toho, aby se bližní napravil (běží-li ovšem o hříchy, ze kterých napraviti se může). Krásně to vykládá sv. Jan Zlatoustý (Prop. Boh. 23. Maji, oct. s. Joannis Nep. lectio V.), řka: „Nam cum vulgi existimationi simus addicti, quamdiu quidem latere nos putamus, qui mali sumus, fieri meliores studemus: postquam autem omnibus innotuimus et solatium illud ex occultatione perdidimus; eo magis impudentes ac negligentes evadimus. Et quemadmodum, quae deteguntur ulcera, semperque frigido aëri exponuntur, acerbiora fiunt ita quoque anima peccati rea, si coram multis ob ea, quae deliquit, reprehendatur, impudentior evadit."

Na cti utrhání příčí se i směnné spravedlnosti. Každý člověk má právo na dobré jméno své; a je-li on sám zavázán hájiti ho (VIII, 49), má zajisté právo žádati na jiných, aby tohoto dobrého jména jeho šetřili. Proto jest utrhání na cti hříchem, a možno říci, alespoň obecně, že utrhání (a pomluva atd.) jest horším hříchem než krádež; neboť krádež dotýká se pouze majetku, kdežto na cti utrhání dotýká se dobrého jména, které dle Eccli. 41, 15. má větší cenu, než jmění.

Jsou mnozí lidé, kteří se domnívají, že nehřeší, když skryté, ale pravdivé vady bližního bezohledně vyjevují, nebo je rozhlašují, a dovolávají se důvodu: „vždyť nelhu, a pravda jest, co povídám." Toť ovšem není správný důvod, a snadno dá se vyvrátiti. Mýlí se, kdo míní, že smí vše, co pravdivo jest, všude povídati, neboť pak by směl každý tajemství, ať prosté, ať slíbené, ať svěřené, ať úřední, všude vypravovati, ba i zpovědník směl by vyzrazovati, co ze zpovědi ví; všichni by se mohli hájiti, že nelhou a že jest pravda, co povídají. A stejně jalovou jest výmluva, že bližní zhřešiv, nezasluhuje dobrého jména svého, a že tedy nelze nám ve zlé vytýkati, odnímáme-li mu je. Výmluva ta neplatí, neboť nám nenáleží rozhodovati o hodnosti či nehodnosti bližního. A kdybychom tuto výmluvu chtěli uznati, nebo snad sami chtěli jí užiti, musili bychom také uznati, že dovoleno jest odníti bližnímu majetek nebo život, není-li ho hoden; ale to by byl omyl velmi nebezpečný.

128. *Na cti utrhání jest hříchem těžkým;* připouští však *předmět nepatrný*, pro který snadno na *lehký hřích* se umírňuje. Jestiť na cti utrhání jen tenkráte *hříchem těžkým,* kdy bližnímu na jeho dobré pověsti *vážně* se ubližuje; je pak *hříchem jen lehkým,* jestliže pověst jeho trpí jen *nepatrnou měrou.* Zdali však bližnímu v nějakém jednotlivém případě děje se veliké či jen menší příkoří, nejlépe poznáme, tážeme-li se nejprve, *co a o kom* se povídá, a pak ještě, *kdo a před kým* na cti utrhá.*)

*) Ve sv. zpovědi stačí udati, že jsme bližnímu na cti utrhali, a přidati jen, zdali utrhání bylo vážné či nepatrné (aby zpovědník věděl, zda jde o hřích těžký či lehký).

První otázka, k níž je nám přihlížeti, zní: *„Co se povídá, a o kom se to povídá.* Při otázce „co“ nerozhoduje jen okolnost, zdali bližní těžce neb lehce se prohřešil, nýbrž také, a někdy právě v první řadě okolnost, jakou měrou dobrá jeho pověst trpí. Stává se někdy, že známost o některém jen lehkém hříchu dobrou pověst valně poškozuje, naproti však známost o některém těžkém hříchu dobré pověsti jen nepatrně škodí nebo jí vůbec neškodí. Tak na př. snadno klesá někdo ve vážnosti, dovídáme-li se o něm, že svému čestnému slovu, třeba jen ve věci nepatrné, nedostál; ale na dobré pověsti snad neztrácí, dovídáme-li se o něm, že (ač katolík) v pátek se nepostí. Těžce uškodíme šlechtici nebo důstojníkovi, prozradíme-li o něm že lhal; ale pověsti jeho u některých lidí jen posloužíme, díme-li, že v souboji se bil. Při otázce „o kom“ dlužno pomněti, že obecenstvo od osob různých stavů žádá a čeká jiné chování, a že jednomu stavu rádo promíjí, co u jiného stavu přísně kárá. Snadno tedy jeden a týž čin, Petrem provedený Petrovi na pověsti neškodí, avšak Pavlem provedený Pavlovi velmi škodí („si duo faciunt idem, non est idem“). Zamilované pletky na př. jinak se vyjímají, obírá-li se jimi duchovní nebo ženatý muž, a zase jinak, obírá-li se jimi svobodný laik, mládím a životem kypící; pytlačení jinak se přičítá vážnému úředníku, jinak potulnému poběhlíku.

Druhá otázka, k níž jest nám přihlížeti, zní: *Kdo na cti utrhá a před kým tak činí.* Pravíme „kdo“, neboť zcela jinak působí vypravování v ústech váženého, snad i veřejným úřadem pověřeného muže, zvláště víme-li, že zprávy jeho zpravidla bývají z bezpečného pramene; a jinak zas působí řeč člověka žvatlavého a mnohomluvného, lehkověrného a ukvapeného, zvláště víme-li, že není těžko „na vrbu jej vylákati“. Jasno, že utrhání prvého muže velmi škodí, utrhání druhého však mnohem méně. — Pravíme: „před kým“; jinak jest, vypravujeme-li o cizích chybách muži mlčelivému, spolehlivému, a jinak jest, vypravujeme-li totéž osobě, která nic nesmlčí, a co ví, ráda roznáší; a ještě hůře jest, vypravujeme-li totéž v četné společnosti. V prvém případě, třeba bychom vypravovali něco, co pověsti bližního značně ubližuje, přece zpravidla nedopouštíme se těžkého hříchu,*) kdežto v druhém

*) Bohoslovci nesouhlasí v rozhodnutí otázky, zda těžkým či lehkým hříchem jest, vypravujeme-li o cizích chybách muži mlčelivému, co by jinde vypravováno bylo jistě hříchem těžkým. Sv. Alfons (Theol. mor. III, 973) dí: „Sententia, quod revelare crimen alterius uni vel alteri viro probo non sit mortale, satis est probabilis“, a přidává důvod: „quia cum fama consistat in communi aestimatione hominum, non censetur absolute diffamatus, qui apud unum vel alterum tantum suam famam amittit“; což zajisté jest důvod přesvědčující. Noldin (De praec. 636) dodává, že „sententiam practice sequi licet“. A uvádí příklad: „Ideo grave peccatum non committit uxor, quae cum marito suo communicat etiam graviter infamantia, quae de proximo comperisset, dummodo maritus sit prudens et tacitus. Quodsi adsit justa ratio ea communicandi, a peccato immunis est.“ Myslím pak, že již pouhý manželský život a přirozená sdílnost mezi manžely jest justa ratio, aby jeden směl druhému vypraoovati vše, co slyšel; ovšem ví-li se, že manžel neb manželka to dále neroznese. Podobný pak poměr bývá mezi rodiči a dětmi, sourozenci, důvěrnými přáteli a pod. soudím, že by bylo nemístnou přísností, každý takovýto in camera caritatis vedený rozhovor prohlašovati za utrhačný a hříšný, třeba jen lehce hříšný, mluví-li se při něm o chybách a vadách cizích, a ví-li vypravovatel, že to, co povídal, zůstane v úzkém kruhu posluchačů.

a třetím případě hřích náš z důvodu posluchačů nikterak se nemírní.

Ještě dlužno přidati, že utrhání i pro *neúplnost úkonu* na lehký hřích umírniti se může. Stává se někdy, že vypravovatel v plynoucí zábavě skorem ani neví nebo nepozoruje, že někomu na cti utrhá, nebo že naráží na věc, o které se domnívá, že jest vůbec známa, nebo že uklouzne mu neopatrná bezelstná poznámka a p. To ovšem platí jen o krátkých řečích a poznámkách; sotva však dalo by se při delších, úmyslně vedených řečích souditi na neúplnost výkonu.

129. Ve výměru na cti utrhání vložena slova: „bez dostatečného důvodu“, a níže vyloženo, že není hříšno vyjevovati chyby a vady bližního, kde dostatečný důvod to dovoluje nebo snad toho i vyžaduje. Mohou zajisté býti i okolnosti, kde z důležitých příčin nelze nám šetřiti zájmů bližního; a je-li tomu tak, kde běží třeba i o život bližního, zajisté nebude jinak, kde běží jen o dobrou pověst jeho, která, ač dobrem znamenitým jest, přece jen méně platí, než život.

Máme-li pak dostatečný důvod poklesky a vady bližního v širší známost uvésti, nehřešíme; ale pak také řeč naše *není na cti utrháním.*

Tyto pak jsou *důvody,* kterými vedeni *smíme tajné chyby bližního a vady jeho vyjevovati a rozhlašovati,* aniž bychom hřešili nebo na cti utrhali:

1. *Duchovní dobro chybujícího*, aby jeho rodiče, pěstouni, představení, nebo jiné vlivné osoby jej napomenouti mohli (IX, 57 nn.); jasno však, že v tomto případě smíme sice povolancům říci, co víme, nikoli však nepovolaným, vůči nimž povinni jsme šetřiti dobré pověsti provinilcovy.

2. *Dobro vypravovatelovo*, aby týž škodě se ubránil, nebo pomoci si vyprosil, nebo rady si vyžádal, nebo, není-li jinak, alespoň si postěžoval; a bylo by zajisté kruto, kdybychom člověku, který zlobou někoho jiného trpí, i tu malou útěchu zakazovali. Rovněž nelze ve zlé vykládati, jestliže někdo trpě utrháním, pomluvou, spíláním, obviňováním, nebo snad i soudní žalobou zlomyslníkovou, také nemlčí a bráně se stejnou zbraní to, co o protivníku ví, v širší známost uvádí.

3. *Dobro veřejné*, vyžaduje-li toho, aby ty které poklesky nebo vady bližního v širší známost uvedeny byly.

4. *Soukromé dobro posluchačův a jiných osob*, aby škodě se vyhnuli, nehodným lidem nedůvěřovali, před nepoctivci na pozoru se měli, neschopných do služby nepřijímali, nevědomým a nedovedným lékařům, advokátům, zástupcům atd. se nesvěřovali a p.

Dal by se uvésti ještě pátý důvod: *upřímná a bezelstná sdílnost* mezi manžely nebo blízkými příbuznými (na př. sourozenci), rodiči a dětmi, důvěrnými přáteli a p., je-li poměr mezi těmito osobami toho rázu, že jsou zvyklí vespolek bezelstně sdíleti se o vše, co se dovědí, a jsou-li též takové povahy, že s jinými o tom zbytečných řečí nemají; však také v takovémto případě pověst provinilcova nikterak netrpí. Opatrně však píši: „dal by se tento důvod uvésti", neboť stačí sice někde a někdy, nikoli však vždy. Zejména nesmí se jím krýti osoby švitořivé, novin dychtivé, které ve „sdílnosti" své rády hovoří o tom, co vědí.

Nutno ještě přidati: I když nám některý výše uvedený omluvný důvod svědčí, že o chybách a vadách bližního hovořiti smíme, přece nesmíme tak činiti s úmyslem, abychom jeho pověst poškodili, nýbrž s úmyslem, abychom žádoucího dobra dosáhli nebo obávané škodě se vyhnuli. V tom případě má řeč naše dva různé následky: jeden dobrý, jeden zlý, i jest nám tedy říditi se známým pravidlem o dvojím následku (I, 49).

130. Přidáváme některé *kasuistické vysvětlivky*.

1. Není na cti utrháním, vypravujeme-li o tělesných nebo duševních, přirozených nebo později vzniklých *vadách bližního, za které týž nemůže a za které styděti se nemusí*, na př. že jest krátkozraký nebo jednooký, že nedoslýchá, že té neb oné věci nerozumí a p.; neboť to nejsou vady mravní, kterými by trpěla jeho čest. Mohou však býti okolnosti jiné, které nám zakazují o těchto věcech hovořiti, na př., že takto mluvíce bližnímu bezdůvodně, ač ne na cti, tedy přece jinak škodíme.

2. Nehřeší těžce, kdo *většího zástupu nebo sboru* utrhačně se dotýká, aniž by určitou osobu (nebo určité osoby) jmenoval, na př. kdo vypravuje, že v tomto městě nebo v této krajině jsou zloději, opilci a p., poněvadž nikomu neděje se na pověsti vážné příkoří. Těžce však hřeší, kdo podobným způsobem utrhá sboru nečetnému, kde snadno možno se dopátrati, na koho utrhání padá.

3. Nehřeší, kdo rozhlašuje chyby a vady lidí, kterých *posluchači neznají a nikdy nepoznají*, jelikož tito neznámí lidé u posluchačů nemají ani dobré ani zlé pověsti, a proto na ní trpěti nemohou.

4. Je-li obecně známo, že někdo *té neb oné nepravosti nebo neřesti se oddává*, tu není utrháním, vypravujeme-li, že člověk ten opět téhož poklesku se dopustil, nebo třeba i jiného, s touto nepravostí však obyčejně spojeného; na př. vypravujeme-li o notorickém opilci, že včera opět se opil, nebo že stropil výtržnost, nebo že svou ženu bil.

5. Na otázku, zda různá, vesměs jen lehce hříšná na cti utrhání v těžký hřích *srůstají*, odpovídáme: Jednotlivá utrhání nesrůstají, byla-li vypravována o různých, nižádným svazkem nespojených osobách; mohou však v těžký hřích srůsti, a v něj skutečně srůstají, byla-li vypravována o různých sice, ale témuž sboru (na př. témuž klášteru) náležejících osobách, a jsou-li spolu toho rázu, že takovýmto soustavným vypravováním dobrá pověst dotčených osob nebo dotčeného sboru valně trpí. Utrhačná vypravování o téže osobě před týmiž (nebo skoro týmiž) posluchači ovšem srůstají, a srostou i v těžký hřích, když utrhač o kritisované osobě již tolik toho napovídal, že dobrá její pověst tím valně trpí.

6. Není vinen utrháním, kdo vypravuje obecně známý poklesek bližního, jelikož tímto jeho vypravováním bližní na

své dobré pověsti netrpí. Může pak nějaká věc trojím způsobem býti *obecně známa*; buď

a) veřejností práva (notorietas juris), ví-li se o něm z veřejného soudního jednání; nebo

b) veřejností skutku (notorietas facti), stala-li se před tolika osobami, že se ukrýti nedá; nebo

c) veřejností pověsti (notorietas famae), ví-li o věci tolik lidí, že vzhledem na panující okolnosti nelze doufati, že by věc zůstala utajena. Stůjž zde podrobný výčet sv. Alfonse (Theol. mor. III, 975): „Ut autem aliquod crimen possit dici publicum, censent (následují jména některých autorů) sufficere, si in aliqua communitate 8 personarum 4 illud sciant, vel si 100 personarum sciant 15; vel si 1000, sciant 20 circiter diversarum familiarum plusquam duarum: publicum autem esse in aliqua vicinia 40 personarum, si sciant 8 ex diversis familiis: item si in oppido 5000 civium sciant 40 per illud dispersi."

Co čteme v novinách, můžeme pokládati za věc obecně známou; jest známa veřejností pověsti.

7. Je-li nějaký nechvalný čin na jednom místě obecně znám, nehřeší (alespoň těžce nehřeší), kdo jej na *jiném místě* vypravuje, dá-li se pravděpodobně předpokládati, že by zpráva o tomto činu i bez jeho vypravování v krátké době sem došla. Zdaž však hřeší, kdo o něm donáší zprávu na místo, kam by jinak buď vůbec byla nedošla, nebo by sice byla došla, ale mnohem později? Odpovídajíce lišíme. Je-li čin veřejností práva znám, dovoleno jest mluviti o něm, neboť obecné dobro vyžaduje toho, aby vynesené rozsudky vešly v širší známost. Je-li však čin na jednom místě znám jen veřejností skutku nebo veřejností pověsti, bohoslovci se rozcházejí. Někteří učí, že rozhlašovati takovýto čin na místě jiném jest těžkým hříchem proti spravedlnosti, jelikož provinilec jen na jednom místě pozbyl práva na dobrou pověst, nikoli však jinde. Jiní pokládají to také za těžký hřích, nikoli však proti spravedlnosti, nýbrž proti lásce bliženské. A jiní opět tvrdí, že vypravovatel alespoň těžkého hříchu se nedopouští. K tomuto poslednímu mínění přiznával se s počátku také sv. Alfons (Theol. mor. III. 974), nazývaje je „sententia communior"; v pozdějších však vydáních a v odvoláních (recentes retractationes XII) tento náhled trochu omezuje, blíže vykládá a odůvodňuje: „quod publico bono conducit, facinorosos non ignorari, ut ab eis caveant omnes"; ale v důsledcích tohoto důvodu pokračuje: „haec tamen ratio valet tantum respectu illorum criminum, quae reddunt hominem perniciosum et ab aliis vitandum". Ovšem nesmíme přehlédnouti, že dnes při valném rozšíření různých novin a při čilé kommunikaci i vzdálených míst zřídka kdy s jistotou nebo alespoň se značnou pravděpodobností čekati se dá, že čin na jednom místě obecně známý nebude znám za krátkou dobu i jinde, obzvláště však tam, kam se provinilec přestěhuje; a jinde oň se nezajímají.

8. Hřeší-li, kdo obnovuje paměť na nechvalný, kdysi obecně známý, nyní však *zapomenutý* čin? Odpovídajíce lišíme: Byl-li čin znám veřejností práva, nehřeší, kdo o něm povídá. Byl-li však čin znám veřejností skutku nebo pověsti, hřeší proti lásce bliženské, kdo jej znovu připomíná.

9. Nejen vypravovatelé, ale i *posluchači* řečí utrhačných mohou hřešiti. Těžce hřeší i proti spravedlnosti i proti lásce bliženské, kdo (nemaje dostatečného důvodu) dotazováním nebo nadhazováním námětu vypravovatele k těžce hříšnému utrhání vybízí a svádí. Těžce hřeší, ale jen proti lásce bliženské, kdo poslouchaje řeči utrhačné libuje si, že pověst bližního trpí (IV, 43); ale lehce jen hřeší (nebo po případě vůbec nehřeší), kdo jen vtipným nebo žertovným výkladem věci vypravované se baví (IV, 49).

Mluví-li se řeč vážně utrhačná, a slyší-li ji *představený*, ať představený utrhačův, ať představený osoby napadené, ať představený obcu, povinen jest brániti řeči podobné: představený utrhačův, aby jej pokáral, představený osoby napadené, aby se jí dle možnosti ujal. Neučiní li tak (při řeči vážně utrhačné), těžce hřeší, zpravidla však jen proti lásce bliženské.

I posluchači řečí utrhačných hřeší proti lásce bliženské, mohou-li řeči snadno zabrániti a nebrání-li jí: zpravidla však hřeší hříchem pouze lehkým. Vší viny jest prost, kdo nějakým způsobem ukáže, že s takovou řečí nesouhlasí, nebo kdo řeč na jiný předmět obrací, nebo odchází, nebo významně mlčí a p.

10. Jakým hříchem jest *mrtvému* na cti utrhati? Sv. Alfons (Theol. mor. III, 978) odpovídá: „Mortuum infamare minus grave est, quam vivum; mortale tamen et ad restitutionem obligans." Důvodem jest, že mrtvému ztráta na dobré pověsti neškodí tak jako živému; ale dlužno spolu uvážiti, že mrtvý

nemůže se brániti, a že svědčí to o zvláštní surovosti (hyenismu), utrhati nebožtíkům, neboť „de mortuis nil nisi bene". Ať nic nedíme, že znectění mrtvého padá velmi často i na pozůstalé příbuzné.*)

11. Zásada vyložená nedotýká se *dějepisců*, kteří při výkladu svém nezřídka i o hříších a vadách osob historických vypravují. V zájmu historické pravdy tak nejen činiti smějí, nýbrž do jisté míry (chtějí-li býti nestrannými) i povinni jsou. Dobře však slovy Busenbaumovými připomíná sv. Alfons (Theol. mor. III, 974): „peccare historiographos, describendo peccata mortuorum publica et non referendo poenitentiam vel emendationem, si resipuerint".

12. *Žurnalisté* podjali se úkolu, čtenářům svým podávati zprávy o nejdůležitějších denních událostech. Žurnalista smí (ovšem dle tiskové svobody v té které zemi platící) činnost osob ve veřejné službě postavených a veřejně působících podrobiti rozumné a nestranné kritice, smí na vady a chyby veřejné správy ukázati; ale do rodinných záležitostí vtírati se nemá. Morálka platí pro žurnalisty právě tak, jako pro každého jiného člověka. Hřeší žurnalista, který tajné nebo jen v užším kruhu známé poklesky bezdůvodně na veřejnost vynáší; a hřích jeho jest větší než hřích mluvenou řečí utrhačnou spáchaný, jelikož tisk vniká i tam, kam slovo nepronika, a trvá ještě, když slovo dávno již upadlo v zapomenutí. Díme: „bezdůvodně", neboť novinář smí i tajné, ale zjištěné a dokázané chyby některých osob na veřejnost vynášeti, a ovšem také obecně známé chyby připomínati, ucházejí-li se osoby ty o nějaký veřejný úřad nebo o poslanecký mandát nebo o nějaké jiné vlivné místo, a jsou-li poklesky nebo vady jejich toho rázu, že žádaného vyznamenání jsou nehodny nebo neschopny; tu ovšem žurnalistická povinnost velí v zájmu veřejného blaha voliče na závadné vlastnosti kandidátovy upozorniti.

131. Zbývá nám ještě vyložiti, čím utrhač poškozenému povinen jest, a vykládáme:

Bezprávný na cti utrhač je ze spravedlnosti povinen napraviti, pokud možno, všechny škodlivé následky z utrhání vzešlé.

*) Dle o. z. tr. § 495 má se vyšetřování a trestání pro urážku na cti díti jen k žádosti strany uražené. Byl-li však mrtvý uražen, mají jeho nejbližší příbuzní (v § 495 jmenovaní) právo žádati, aby trestní soud pro ochranu památky zemřelého stíhání předsevzal.

Díme: „bezprávný utrhač" a „ze spravedlnosti", tedy utrhač, který proti spravedlnosti se prohřešil a z téže spravedlnosti k nápravě zavázán jest. Nehřešeno-li však proti spravedlnosti, nýbrž jen proti lásce bliženské, není také žádné povinnosti co do nápravy.*)

Škodlivé následky z utrhání vzniklé mohou býti dvojí: 1. ujma na dobré pověsti, 2. ujma na majetku (škoda hmotná). První účinek dostavuje se vždy (neboť jím právě řeč stává se utrhačnou); povinnost nápravy v tomto směru jest povinností osobní, váže pouze utrhače a na dědice nepřechází. Druhý účinek nedostavuje se vždy; jestliže však se dostavil, utrhač stává se bezprávným škůdcem (níže § 76, XI, 376 nn.). Věděl-li nebo tušil-li, jaké škůdné následky z jeho utrhání vzniknou, jest povinen k náhradě jich, a to nejen k náhradě vzešlé škody hmotné, nýbrž i ušlého hmotného zisku; ušlý zisk hradí ovšem jen dle toho, jakou naději měl poškozenec na jeho dosažení.**) Povinnost ta lpí na utrhačově jmění a přechází na jeho dědice. (S. Alph. Theol. mor. III, 996); jinak pak uplatňují se o hmotné náhradě zásady níže (§ 76) vyložené.

Náprava ujmy na dobré pověsti bývá utrhači dosti obtížnou. Pomluvač může slova svá odvolati, utrhač však nemůže tak učiniti, jelikož by lhal; jemu nezbývá, než seslabiti účinek řeči utrhačné. Užívaje výrazů nejasných a obojetných, může přiznati se, že postiženému křivdil, že jej nesprávně nebo špatně posuzoval (roz. kdy tak činiti neměl), že se mýlil (roz. ne sice v chybách, ale v dovolenosti, mluviti o nich) a p. Toť by byla přímá náprava; vedle ní pak možna jest i náprava nepřímá, jež to, co z dobré pověsti na jedné straně urvala, na druhé zase jí přidává. Kající utrhač poškozenci nahradí, jestliže jeho poklesky zdařile omlouvá, jeho dobré stránky nenápadně chválí, proti jiným utrhačům jeho se zastává a p.

132. Povinnost utrhačova, napraviti škodu bližnímu na dobré pověsti způsobenou, není naprostá; může z různých příčin přestati. Tyto pak jsou důvody, pro které *povinnost utrhačova zaniká:*

*) Proto jsme v kasuistických vysvětlivkách (v předešlém odstavci uvedených) lišili, zda hřešeno proti spravedlnosti či jen proti lásce bliženské.

**) Byla-li utrháním způsobena jen nepatrná škoda hmotná, váže povinnost náhrady jen pod hříchem lehkým, i kdyby samo utrhání bylo hříchem těžkým.

1. *Nemožnost nápravy*, která z různých příčin vzniknouti může, na př. že utrhač se svými tehdejšími posluchači již neobcuje, nebo že nedostává se mu příležitosti k nápravě, nebo že poklesek tehdáž ještě tajný časem přišel v obecnou známost.

2. *Značná obtíž.* Kdo při utrhání svém jen lehkého hříchu se dopustil, jest také jen pod lehkým hříchem k nápravě vázán; a působí-li náprava značnou obtíž nebo značné nepohodlí, vůbec vázán není. Kdo však utrháním proti spravedlnosti těžce hřešil, jest nápravou povinen, i kdyby mu značné obtíže nebo nepohodlí způsobila; ale i jemu přestává tato povinnost, jestliže toto jeho nepohodlí nebo snad i škoda daleko větší jest, než škoda bližnímu způsobená, nebo než užitek, jejž po rozumném soudu z nápravy čekati možno. Nebyl by na př. nápravou povinen, kdo by jen s nebezpečím života nebo svobody nebo se ztrátou dobrého jména nebo se značnou ztrátou na majetku ji vykonati mohl.

3. *Bezúčelnost nápravy.* Jest pak náprava bezúčelnou, jestliže utrhání u posluchačů vůbec nepůsobilo nebo jen nepatrnou měrou působilo; nebo jestliže na celou řeč již se zapomnělo, tak že ohříváním starých věcí pověsti bližního by se neprospělo, nýbrž spíše se zase jen uškodilo.

4. *Vyrovnána-li věc již před soudem*, neboť pak utrhač není ničím více povinen, než co soud mu přiřkl.

5. *Vyrovnaly-li se obě strany vespolek* nebo odpustil-li poškozenec utrhači, nebo prohlásil-li, že mu na nápravě nezáleží.

6. *Bylo-li na cti utrhání vzájemné;* tu vůbec nejlépe jest, zapomenouti na příkoří minulá, a starati se, aby nových nepřibylo.

7. *Vymstil-li se sám poškozenec* na utrhači nebo ztrestal-li jej; neboť pak nápravy nepotřebuje a nezasluhuje.

Čest a dobrá pověst se nedá se žádným jiným vezdejším statkem porovnávati; zejména pak nelze je penězi nebo majetkem oceniti. Proto také utrhač není povinen, aby to, co na nápravě pověsti chybí, penězi dosazoval a poškozenému bližnímu pochroumanou pověst zaplatil. Byl-li však soudním výrokem k pokutě (nebo po případě k peněžité náhradě poškozenému) odsouzen, jest ovšem povinen podrobiti se.

§ 22. Pomluva. Sočení.

133. I. *Bližního svého pomlouvá* (calumnia seu infamatio), *kdo o něm vymyšlené chyby a vady roznáší, nebo skutečné jeho chyby a vady přehání.*

Na cti utrhání a pomluva v podstatě své druhově se neliší (S. Alph. Theol. mor. III, 978 fin.), jelikož jedno i druhé příčí se téže ctnosti (směnné spravedlnosti), v tomže dobru (v dobré pověsti), týmž směrem (nedostatkem). V případě však přece druhově se liší, jelikož s pomluvou spojena jest lež, která příčí se pravdomluvnosti; jest to *lež škodná*, která dle toho, zda škoda, kterou působí, jest vážná či nepatrná, tu těžkým, tu lehkým jest hříchem. Marc (Inst. mor. I., 1195) uvádí ještě ten důvod, že „calumnia est contra jus, quod quisque habet, ne falsum crimen sibi imputetur".*)

Jako na cti utrhání, tak příčí se též pomluva i lásce blíženské i spravedlnosti. Spravedlnosti však příčí se pomluva u větší ještě míře, než na cti utrhání, neboť utrhač má alespoň výmluvu (ovšem neplatnou), že jest pravda, co povídá, kdežto pomluvač této výmluvy nemá. Zlomyslnost pomluvačova jest mnohem silnější, jelikož nemoha pravdou bližnímu škoditi, užívá k tomu cíli lži. Ostatně velmi často na cti utrhání a pomluva se pojí, an nepřítel snad pravdu i lež v řeči své mísí.

134. *Pomluva jest hříchem těžkým, připouští však předmět nepatrný.* Jest hříchem *těžkým*, poškozuje-li bližního *vážně* na jeho dobré pověsti, jest však hříchem jen *lehkým*, poškozuje-li jeho pověst *v míře nepatrné.* Zda pochroumání pověsti má se pokládati za vážné či nepatrné, rozhoduje se dle týchž zásad, jako při utrhání (XI, 128). Některé různé pomluvy, které by samy o sobě mohly býti lehce hříšnými, mohou srůsti v těžký hřích; zdali se skutečně tak děje, poznáme dle XI, 130, casus 5.

Výše (XI, 129) vyložili jsme, že jest někdy dovoleno mluviti o skutečných chybách nebo vadách bližního, máme-li k tomu dostatečný důvod. Obdobná věta ovšem o pomluvě neplatí, neboť kdybychom na dobro měli důvod, nešetřiti dobré pověsti bližního, tedy přece jen nesmíme lháti. A ne-

*) Proto nutno jest ve sv. zpovědi utrhání a pomluvu lišiti. Stačí, zpovídáme-li se, že jsme pomlouvali, a přidáme-li, zdali jsme bližnímu vážně či jen nepatrně na cti ublížili.

může-li lež býti činem bezhříšným, pak ani pomluva jím býti nemůže.

Co XI, 130, cas. 9 při utrhání řečeno o posluchačích a představeném, platí ovšem v plné míře také o pomluvě. Podobně i XI, 130. cas. 10 (i s pokrajní poznámkou pod čarou).

135. *Pomluvač je ze spravedlnosti povinen napraviti, pokud možno, všecky škodlivé následky z pomluv vzešlé.*

Jako při utrhání, tak i při pomluvě jsou tyto dvojí následky: 1. ujma na dobré pověsti, která se dostavuje vždy a ukládá povinnost nápravy; 2. ujma na majetku, která se někdy spolu dostavuje, a ukládá povinnost náhrady.

První povinnost jest osobní a váže pouze osobu pomluvačovu; velí mu, aby pomluvenému pochroumanou čest napravil. To pak zpravidla nedá se jinak učiniti, než že pomluvač mužně se přizná, že lhal; a k tomu jest povinen, i kdyby vlastní jeho pověst měla trpěti, neboť pověst poškozeného má větší právo, než pověst škůdcova. Náprava má se díti týmž způsobem, jakým se dála pomluva, tedy po případě tu řečí, tu tiskem, tu dopisem, tu před několika málo posluchači, tu před širším obecenstvem, tu odvoláním v novinách a p. Nevadí však, provede-li se náprava jiným způsobem, jen když má výsledek. Důvody, které utrhače zbavují povinnosti nápravné (XI, 132), platí i pro pomluvače, ovšem případně obměněné. Nemůže-li pak pomluvač nápravu vykonati, nebo chybí-li vůbec něco na této nápravě, není povinen nedostatek penězi dosazovati, leda že by soudním výrokem bylo mu to uloženo.

Druhá povinnost velí pomluvači, aby pomluvenému nahradil, co týž pomluvou jeho na majetku ztratil, tedy vzniklou škodu a ušlý zisk, tento však jen podle poměru naděje na dosažení jeho. Jestiť pomluvač obmyslným a zlomyslným škůdcem, a to horším než utrhač. Ale jako jiný škůdce bezprávný, propadá i pomluvač povinnosti náhrady jen tehdy, jestliže skodu způsobenou nebo možnost její předvídal nebo alespoň tušil.*) Povinnost náhrady jest povinností věcnou, lpí na pomluvačově jmění a přechází na dědice.

*) Byla-li pomluvou způsobena jen nepatrná škoda hmotná, váže povinnost náhrady jen pod hříchem lehkým, i kdyby sama pomluva byla hříchem těžkým.

136. II. *Sočí čili donáší* (susurratio), *kdo jednomu o druhém nechvalné (ať pravdivé, ať vymyšlené) věci vypravuje, aby mezi oběma svár způsobil.*

Jest tedy sočení čili donášení v podstatě své utrháním nebo pomlouváním, a tak by se ovšem druhově od obou těchto hříchů nelišilo; ale zlým úmyslem svým nabývá zloby druhově odlišné, kterou ve zpovědi nutno udati.

Sočení jest *hříchem těžkým*, který i lásce bliženské i spravedlnosti se příčí. Lásce bliženské pak příčí se mnohem silněji, než jen prosté utrhání nebo pomlouvání, jelikož škodí nejen osočenému, nýbrž i poslouchajícímu. Připouští sice i sočení nepatrnost předmětu; aby však sočení umírnilo se na hřích pouze lehký, třeba jest dvou podmínek, jež *obě* přiléhati musí: 1. aby prostředek, tedy utrhání nebo pomluva, nevybočoval z mezí hříchu lehkého, a 2. aby úmysl sočitelův a pravděpodobný výsledek byl jen lehce hříšným, na př. že věc děje se spíše žertem než opravdu, že úmyslem sočitelovým jest jen jakési mírné „pozlobení“, nikoli však skutečné rozdvojení, že předem možno čekati, že pozlobení nebude míti vážnější dohry a p. Za takových okolností může sočení umírniti se na hřích pouze lehký. Jest však vždy hrou velmi nebezpečnou.

Kdo sočil a sočením svým těžce se prohřešil, jest povinen, napraviti neblahé následky sočení svého. V prvé řadě povinen jest u posluchače na cti utrhání pokud možno napraviti a pomluvu odvolati; dále pak povinen jest vynasnažiti se, aby rozvaděné osoby opět se smířily. Podaří-li se mu to, jsou všechny neblahé následky zažehnány, jelikož při sočení utrhačná řeč a pomluva jen na úzký kruh se obmezuje a do širší veřejnosti nevniká. Nezdařilo-li se mu to, nezbývá mu, než poškozenému, po případě oběma poškozeným hmotné škody ze sočení vzešlé hraditi.

§ 23. Pohana a potupa.

137. *Pohana čili potupa* (contumelia) *jest bezprávné znectění člověka přítomného.*

Díme: „znectění“, neboť pohana čili potupa dotýká se cti, kdežto utrhání a pomluva dotýkají se dobré pověsti. Díme dále: „člověka přítomného“, a to jest druhý rozdíl, jímž po-

hana a potupa od utrhání a pomluvy se liší, neboť utrhání a pomluva směřují proti lidem nepřítomným, pohana však prot přítomným, kteří ji vidí a slyší, a jí bolestně dotčeni jsou.*) Díme konečně: „bezprávné“, čímž potupa směnné spravedlnosti se příčí; níže vylíčíme některé případy pohanění či spíše pokárání, které spravedlnosti se nepříčí.

Uražený člověk přítomen jest buď fysicky (hmotně) ve vlastní osobě své, nebo morálně (mravně) obrazem, sochou, nebo nějakým předmětem, který obzvláštním způsobem ho připomíná. Ač v tomto druhém případě (morální přítomnosti) nelze říci, že by sama osoba byla dotčena, přece jen ve smyslu právnickém i takovéto jednání pokládá se za potupu a někdy se také (na př. crimen laesae majestatis) i trestá.

138. Člověk může člověka rozmanitým způsobem potupiti. Děje se tak buď úkonem nebo nekonem, úkonem pak děje se buď slovem nebo skutkem. Slovem uráží, kdo bližnímu nadává, nebo spílá, nebo laje, nebo chudobu vyčítá, nebo chybu nějakou (tělesnou nebo duševní), nebo poklesek bezdůvodně předhazuje a p. (injuria verbalis). Činem čili skutkem uráží, kdo bližnímu se vysmívá nebo pošklebuje, nebo jakýmkoliv způsobem v posměch ho uvádí, nebo hanlivými posunky jej tupí; nebo naň v hanlivých spisech, obrazích, karrikaturách doráží, před ním nebo naň plivá, jej políčkuje, nebo tepe, nebo tluče a p. (injuria realis). Nekonem uráží bližního, kdo mu úmyslně a okázale odpírá náležitou a obecně čekanou poctu, tak že svědkové si toho všímají a jakožto úmyslnou urážku to vykládají. Než na způsobu potupy nezáleží; ať se děje potupa jakýmkoliv způsobem, vždy zůstává ve stejném druhu hříchu, a proto není třeba ve zpovědi udávati, jakým způsobem pohana se stala.

139. *Úmyslná a bezprávná potupa jest hříchem těžkým.* (S. Th. II. II. q. 72. a. 2. S. Alph. Theol. mor. III, 966., V, 81.) Díť zajisté Spasitel (Matth. 5, 22): „Qui dixerit fratri suo: „Raca“, reus erit concilio; qui autem dixerit: „Fatue“, reus erit gehennae ignis.“ Není však potupa hříchem veskrze těžkým, nýbrž jen hříchem v případě těžkým, a proto *připouští*

*) Pojem *urážky* jest poněkud širší než pojem pohany (ačkoliv nezřídka oba ty názvy se zaměňují), jelikož pod pojem urážky spadá nejen potupa, nýbrž i pomluva, a někdy také utrhání.

nepatrnost předmětu. Jsou pak rozmanité důvody, které mírní potupu na hřích pouze lehký; tak na př. lehce jen hřeší tupitel, který nemaje úmyslu vážně uraziti, přece užil slova silně urážlivého, nebo kdo tupí jen ze žertu, pro zábavu a p.; a ví-li, že druh slovy potupnými se neurazí, nýbrž leda jen se pobaví, tupitel vůbec nehřeší. Také dlužno přihlížeti k tomu, jakému stavu tupitel i potupený náležejí; mnohé slovo, které mezi vzdělanými pokládá se za těžkou urážku, mezi nevzdělanými snadno se přijímá, zvláště při vzájemném tupení. Ale i mezi vzdělanými, žijí-li v poměru důvěrném, podobná slova nekladou se na zlatnickou vážku.

Tupení není bezprávným a také *není hříchem*, stává-li se pro *pokárání*, k němuž karatel má právo. Nehřeší na př. otec neb matka neb pěstoun a p., tupí-li dítě, káraje je; neboť smí-li otec dítě své tělesně trestati, smí je i hanlivými slovy pokárati. Stejné právo mají do jisté míry i představení. V tomto smyslu i sám Spasitel učedníkům do Emaus jdoucím vytýká (Luc. 24, 25): „O stulti et tardi corde ad credendum“; a apoštol Pavel píše (Gal. 3, 1): „O insensati Galatae.“ U představených však platí toto slovo přece jen „cum grano salis“, zvláště jsou-li poddaní lidmi vzdělanými, neboť právo trestati a kárati nezahrnuje ještě v sobě práva urážeti.

140. Kdo bližního svého potupil, nebo pohaněl, nebo vůbec na cti urazil, jest povinen *napraviti*, co učinil, a zadostučiniti uražené cti bližního. Pohana veřejně učiněná budiž také veřejně napravena; k nápravě pohany soukromé stačí zadostučinění soukromé. Za veřejnou pohanu může se uražený spokojiti soukromým zadostučiněním, ale za soukromou urážku nemůže žádati veřejného zadostučinění.

Způsob, jakým by zadostučinění provésti se mělo, nedá se obecně určiti. Sv. Alfons (Theol. mor. III, 986) dí: „illam satisfactionem requiri, quae censetur sufficere ad manifestandam aestimationem juxta conditionem personae offensae“. Posledními slovy míní světec vzájemný poměr mezi uraženým a tupitelem. Urazil-li podřízený svého představeného, tu ovšem nezbývá, než pokorně k chybě se přiznati a odprositi. Urazil-li obráceně představený podřízeného, stačí zpravidla, ukáže-li mu zase „dobré oko“ a osvědčí-li mu nějak svou přízeň; odprositi ho není třeba, ba začasté (pro zachování autority) ani to není radno. Mezi rovnými nebo skoro rovnými nápravným prostřed-

kem jest omluva, odprošení a p.*) Rady zde o zadostučinění udané nejsou ovšem závazny. Hlavní věcí při nápravě jest, nějakým vhodným způsobem ukázati, že toho litujeme a želíme, že jsme se k urážce dali strhnouti; dle poměrů stačí někdy, bez zvláštního zadostučinění, k uraženému nadále zdvořile se chovati, snad v pozdravu jej předcházeti, přednost mu ponechávati a p.

141. *Povinnost zadostučinění pomíjí:*

1. Můžeme-li právem předpokládati, že uražený žádného zadostučinění si nepřeje, nebo že urážky již nevzpomíná. A velmi často bývá nejlépe, přes urážku přejíti k dennímu pořádku, zvláště víme-li předem, že by zadostučinění nejen tupiteli, ale snad i uraženému bylo obtížno nebo trapno. Mezi lidmi dobré vůle, zvláště jsou-li to lidé vzdělaní a stala-li se urážka v soukromí nebo před několika jen málo mlčelivými lidmi, jest tato cesta nejlepší.

2. Zjednal-li si uražený sám již zadostučinění, buď soudně nebo mimosoudně.

3. Dálo-li se spílání s obou stran; ovšem že i pak, ač není žádného zadostučinění třeba, přece jest povinností obou stran smířiti se a zapomenouti, co se stalo.

Poznámka. O veřejném nadávání mluví o. z. tr. § 496. O výčitkách pro přestálý nebo prominutý trest mluví o. z. tr. § 497.

§ 24. Denunciace a očerňování.

142. Denunciace může i v širším i v užším smyslu se vykládati. Moralisté po latinsku píšící vykládají slovo „denuntiatio" vždy ve smyslu širším a míní tím každé udání učiněné u vrchnosti nebo představených, ať obsah a účel jeho jest jakýkoliv. Takovéto udání někdy jest dovoleno, ba mnohdy i přikázáno, jindy však zase není dovoleno, a hřešil by, kdo by se ho dopouštěl. Na různých místech tohoto svazku již bylo vyloženo, *kdy jsme povinni udati provinilce.* Někdy tak velí láska bližensk á, aby představený provinilce mohl napomenouti, jindy zase spravedlnost podílná nebo zákonná, abychom odvrátili nebezpečí hrozící blahu obecnému, někdy také obě ctnosti spolu, abychom přispěli nevinně nařknutému nebo nevinně obžalovanému.

V tomto paragrafu nehledíme již k těmto povinným udáním; na mysli máme *udání nepovinná,* která, nesou-li se

*) Ale nikdy „čestné" vyrovnání soubojem!

k blahu obecnému nebo soukromému a dějí-li se s úmyslem dobrým, jsou dovolená a po případě i záslužná, ale postrádají-li těchto vlastností, jsou nedovolená a hříšná.

Všechna tato udání (i povinná, i dovolená, i nedovolená) latiník označuje slovem „denuntiatio", kteréžto slovo úplně se kryje s naším českým slovem „udání", a nebylo by nám třeba v češtině užívati cizího slova „denunciace". Než novější dobou toto cizí slovo vniklo do řečí moderních, a také do češtiny, nikoli však ve svém původním širším smyslu, nýbrž ve smyslu užším, se značkou příhany. V tomto užším, se značkou příhany pojatém smyslu vyměřujeme:

Denunciace jest neoprávněné a nepotřebné udání, se škůdným úmyslem u představených provinilcových učiněné.

Díme: »*neoprávněné udání*«. Jsou pak to dvě věci, které udavači odnímají právo udání, jedna rázu mravního, druhá rázu právního. Po mravní stránce žádáme na udavateli, aby netrpěl sám touž nebo podobnou nebo snad i větší vadou nebo chybou, jakou denuncuje, sice by se mu jinak mohlo vytýkati: „Medice, cura te ipsum." Praví ť zajisté Spasitel (Matth. 7, 3): „Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides?" a na jiném místě (Jo. 8, 7): „Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat." A právem zasluhuje názvu „hypocrita", kdo denuncuje, nejsa sám bez úhony, alespoň v té věci, kterou vytýká. Po právní stránce žádáme na udavateli, aby nemíchal se do věcí, které se ho netýkají (nebo, jak mluva lidová dí, po kterých mu nic není). — Nelze tedy zváti denunciací v hanlivém toho slova smyslu, nýbrž naopak oprávněným udáním dlužno zváti, udáváme-li ony vady nebo chyby bližního, které nám v soukromém životě našem jsou na závadu, nebo nám škodí, nebo nepříjemnost působí, jelikož tu běží o vlastní zájem náš; nebo udáváme-li vady, chyby, nedostatečnosti, neschopnosti a p. úředníků, zřízenců, činovníků atd., které veřejným a společným zájmům jsou na úkor, nebo které dotýkají se náboženství a výchovy, nebo které zavdávají veřejné pohoršení, nebo jakýmkoliv způsobem u veřejnosti škodí, jelikož běží tu o zájem veřejný, na kterém každý má účast. Naproti tomu jest podlou denunciací, donášejí-li se představeným tajné nebo alespoň méně známé chyby, které nikomu neškodí (což v podstatě své jest na cti

utrhání), nebo donášejí-li se jim činy a výroky jinak nezávadné, o kterých však předem jest známo, že představení jimi nelibě budou dotčeni (což v podstatě své jest sočení).

Díme: *„nepotřebné udání"*. Udání u představeného mívá mnohé neblahé následky v zápětí, nebo alespoň je míti může; proto také má býti posledním prostředkem, kterého teprve tehdy smíme užíti, jestliže „po dobrém" ničeho docíliti nelze. Není tedy denunciací, nýbrž oprávněnou stížností, udáme-li na př. spurného a hrubého úředníka, který oprávněné naší žádosti vyhověti nechce, nebo udáme-li veřejného činovníka, který, ač upozorněn, přece neustupuje od nepřístojných nešvarů. Ale ovšem jest zákeřnou denunciací, číhá-li někdo na poklesek úředníkův, aby ihned za tepla u představených naň žaloval, neučiniv před tím nižádného pokusu, zdali by nebylo možno po dobrém věc urovnati. Ovšem, víme-li (z vlastní nebo cizí zkušenosti) již předem, že marny budou pokusy naše po dobrém dosíci, co nám patří, netřeba nám mařiti času a se namáhati; tu si můžeme hned stěžovati.

Díme: *„udání, učiněná u představených provinilcových"*. Takováto udání mohou se díti rozmanitými způsoby. Žalobník buď přímo a osobně dostaví se u představeného a přednese, co přednésti chce, nebo volí dopis, ale plným jménem podepsaný, nebo volí cestu anonymního, nepodepsaného dopisu, nebo stížnost svou vykládá tiskem, v novinách, v časopisech, brožurách, letácích a p., při čemž zase buď otevřeně a nepokrytě se podepíše, nebo jméno své zatajuje. O žurnalistických povinnostech promluveno již XI, 130, cas. 12. Nutno uznati, že pokárání tiskem při veřejných nešvarech a nepřístojnostech bývá vydatným prostředkem vymoci toho, aby přestaly. Takovéto veřejné stížnosti, jsou-li oprávněny a nemají-li jiného účelu, než odstraniti tíživý nešvar, nejsou denunciací. Ale zasluhují toho názvu, vycházejí-li ze záští náboženského, národnostního, politického, strannického, nebo z nepřátelství osobního, nebo z jiných nešlechetných motivův, a směřují-li k tomu, aby nepohodlný provinilec byl odstraněn nebo znemožněn nebo jinak poškozen. Samozřejmo, že tisku se má užívati jen při záležitostech veřejných nebo do veřejnosti zasahujících, nikoli však při záležitostech soukromých. Máme-li stížnost, která se týká jen nás, přednesme ji představenému buď osobně nebo podepsaným dopisem.

Díme: *»u představených provinilcových«*, čímž denunciaci označujeme jakožto *zvláštní odrůdu hříšného na cti utrhání*. Utrhač pouští řeči své mezi lid vůbec; denunciantova řeč má určitou adresu: představené provinilcovy. Kdežto tedy utrhačovo slovo spíše jeví tendenci šířiti se, denunciant naopak si přeje, aby denunciace jeho zůstala jen u představených, neboť pak jest jist, že se o ní nikdo jiný, tedy ani obžalovaný nedozví. Proti utrhačné řeči může napadený se brániti, proti denunciaci však nemůže ničeho činiti. Proto jest denunciace mnohem horší než jen prosté na cti utrhání.

Díme konečně: *»se škůdným úmyslem«*, a jest to popředně tento znak, který denunciaci (v užším hanlivém smyslu pojatou) od každého jiného udání liší. Denunciantovi neběží o nápravu nějaké (ať domnělé, ať skutečné) vady nebo chyby, nebo o zachování pořádku, ba jemu nejde ani o to, aby zločiny a přečiny v zájmu spravedlnosti byly trestány; jemu jde jen o to, aby osoba nenáviděná nebo snad jen nepohodlná byla citlivě poškozena. Pohnutkou jeho není péče o blaho veřejné nebo soukromé, není snaha o udržení pořádku nebo láska ke spravedlnosti, nýbrž jediné záští, nenávist, závist, škodolibost, žárlivost, řevnivost, nevraživost, šplhavost, podlézavost, domýšlivost, ctižádost atd.

143. *Denunciace (v hanlivém toho slova smyslu) jest hříchem těžkým.* Zda však připouští nepatrnost předmětu, aby na lehký hřích zmírniti se mohla? Odpovídajíce na tuto otázku připouštíme, že denunciace po předmětu svém (jako na cti utrhání) může se na hřích lehký umírniti, je-li předem jisto, že obžalovanému v očích představeného uškodí jen měrou nepatrnou, nebo mu vůbec neuškodí. Hledíme-li však ku pohnutce denunciantově, budou asi velmi řídké případy, kde bychom mohli říci, že úmysl denunciantův by byl jen lehce hříšný, ač možnost toho nechceme naprosto popírati. Odpovídáme tedy: denunciace může se umírniti na hřích pouze lehký, jestliže tyto dvě podmínky při ní se sbíhají: 1. obžalovanému škodí v míře jen nepatrné, 2. hříšný úmysl denunciantův jest jen lehce hříšný. Ale i denunciace jen lehce hříšná („klep") přece jest nečestným donášením, a opakována snadno vzrůstá ve hřích těžký.

144. Při denunciaci nebo správněji při přijímání denunciace *může* nejen denunciant, ale i *představený hřešiti*. Došla-li denun-

ciace ku představenému, a běží-li o věc, ve které by z povinnosti své zakročiti měl, zkoumá především, mnoho-li jest na tom pravdy, a dle toho zařídí další jednání své. Při tom hledí nejen ku předmětu denunciace, nýbrž i k osobě denunciantově, je li spolehlivým zpravodajem; anonymní denunciace (nejde-li právě o důležitou věc veřejného blaha) nejlépe zůstane bez povšimnutí. Uzná-li představený denunciaci za nicotnou, ovšem ji odloží; není třeba, aby obžalovanému o ní se zmínil; ba někdy jest i lépe o ní pomlčeti, aby ho nezarmoutil. Shledá-li však, že by byla podstatnou, jedná dle povinnosti své; nesoudí však jen dle denunciace, nýbrž řídě se heslem: „audiatur et altera pars", obžalovanému obsah denunciace, a pokud možno a záhodno i osobu denunciantovu oznámí, aby obžalovaný hájiti se mohl. Nezachová-li se představený tímto způsobem, obzvláště jedná-li jen na základě denunciace, nevyšetřiv věc důkladně, hřeší, a to po případě i těžce. Denunciace přijímá snáze od osob sobě podřízených než od cizinců, jelikož o pravdomluvnosti a spolehlivosti osob sobě podřízených spíše se přesvědčiti, a případnou jejich zlomyslnost potrestati může; od cizích osob však přijímá denunciace s největší opatrností. Ukáže-li se, že denunciace obžalovanému křivdí, má mu představený pomoci, aby (žádá-li toho) osočovatele k zodpovědnosti volati mohl. Tolik o jednotlivé denunciaci; obecně však představený dobře učiní, ukáže li podřízeným, že se mu donášením a denuncováním nezavděčí; hřešil by, a po případě i těžce, kdyby u svých podřízených denunciační system vypěstoval.

145. Jako každý na cti utrhač, tak i *denunciant povinnen jest napraviti škodu*, kterou obžalovanému denunciací svou způsobil. Náprava děje se týmž způsobem, jako při utrhání. Denunciant muže (užívaje obojetnosti) říci, že obžalovanému křivdil, že se mýlil; může při vhodné příležitosti pochvalně se o něm zmíniti; je-li to jeho kollega, může mu nepovinnými službami postavení zpříjemniti a p. Arciť, denunciace velmi těžko se napravuje, ba nezřídka náprava bývá nemožná. Kdo denunciací těžce hřešil, jest také pod těžkým hříchem zavázán napraviti, pokud možno. Důvody omluvné, uvedené XI, 132. pro nápravu utrhání, platí také při nápravě denunciace.

146. Vedle denunciace nezřídka kráčí *očernění* čili *lživá obžaloba se škodným úmyslem u představených obžalovaného učiněná.*

Očernění dle předmětu svého jest pomluvou, dle úmyslu žalobcova sočením. Jinak podobá se denunciaci a provádí se také stejnými prostředky; jest však horší, jelikož denunciant alespoň pravdivostí svou se omlouvá, kdežto černitel ani této jalové výmluvy nemá.

Jako každá pomluva, tak i *očernění jest hříchem těžkým*. Zkoumajíce, zdali očernění připouští nepatrnost předmětu, odkazujeme na úvahu výše XI, 143. při denunciaci položenou, tolik jen přidávajíce, že případy, kdy očernění by se zmírnilo na hřích pouze lehký, ještě řidčeji se vyskytují, než při denunciaci, a to právě pro zlomyslnost černitelovu, jenž ani lži se neštítí, aby bližnímu uškodil.

147. *Představený*, jemuž očernění se donáší, z počátku ovšem neví, zda běží jen o pouhou denunciaci či o očernění. Proto počíná si tak, jak výše pro denunciaci stanoveno bylo. Jakmile však seznal, že žalobce očerňuje, povinen jest rázně ho odbýti, a má-li nad ním pravomoc, přiměřeně ho potrestati. Těžce by hřešil, kdyby očerněním, ač je poznal, přece říditi se chtěl, jelikož by tím podřízenému křivdil.

148. Jako při každé pomluvě, tak i *po očernění žalobník jest povinen napraviti křivdu svou*, to jest, představenému upřímně se přiznati, že lhal. Jest pak k tomu povinen i tehdy, kdyby jemu samému z toho vznikaly nepříjemnosti a obtíže, neboť pověst a dobro poškozencovo více váží než pověst a dobro žalobníkovo. Bylo-li očernění hříchem těžkým, váže povinnost nápravy také pod hříchem těžkým. Není-li náprava odvoláním možná (nebo nepůsobí-li), černitel jest povinen očerněnému nahraditi alespoň materielní škodu, kterou utrpěl, jako zlomyslný škůdce.

§ 25. Anonymní dopis.

149. *Anonymní* čili *bezejmenný dopis* totéž jest v korrespondenci, co úkryt či spíše skryté jednání v životě. Po mravní stránce své úkryt a skryté jednání jsou věci nelišné, které teprve okolnostmi a nejvíce účelem svým nabývají rázu mravního. A tak i anonymita*) jest sama v sobě věcí nelišnou,

*) Vylhaný podpis, t. j. podepsaný cizím jménem nějaké skutečně existující osoby, takže adressát se domnívá, že dopis od této osoby pochází, není pouhou anonymitou, nýbrž škůdnou lží.

která dle okolností a zvláště dle účelu svého tu skutkem dovoleným, ba třeba i dobrým, jindy zase skutkem bezvýznamným, velmi často však i skutkem podlým a hříšným býti může.

150. Někdy velmi vážný důvod spravedlnosti nebo lásky bližnské velí nebo alespoň vážně radí, aby dopisovatel psal. Dozvěděl se na př. o vážném nebezpečí, které hrozí obecnému dobru v církvi nebo ve státě, nebo o úkladech, které bližnímu se strojí, nebo o škodě, která se mu tajně dělá nebo v budoucnosti chystá. Při tom však spolu opatrnost nebo nějaký jiný důvod vyžaduje, aby pisatel zůstal nepoznán, jelikož mu jinak hrozí obtíže, nepříjemnosti, nepřátelství, pronásledování, škoda, zahanbení a p. V takovémto sporu povinnosti k bližnímu a sebelásky dobře mu poslouží dopis anonymní, který na obě strany vyhoví; a vzhledem k účelu, kterému dopis ten slouží, jest zajisté nejen dovoleným, ale i dobrým a po případě záslužným skutkem. Nevadí, že dopisovatel zatajil jméno své; úplně stačí, udá-li pisatel vše, co příjemce dopisu věděti má, aby škodě ubrániti se mohl. Vezměme případ obdobný: Cestujeme v cizí krajině, a člověk nám neznámý varuje nás před nebezpečím, ukazuje nám cestu, ochotně nám pomáhá a pod.; na jeho jménu nezáleží (chce-li neznámým zůstati), jen když rada jeho jest dobrá. A my sami (na př. na cestách) rádi někomu posloužíme, aniž bychom se mu představovali.

151. Někdy anonymus nemá jiného účelu, než aby známého druha trochu pozlobil a poškádlil. Dá-li se rozumně předvídati, že takovéto podráždění nebude míti jiných následků, než vzbuzení zvědavosti, nelze ani takovému anonymnímu dopisu mnoho vytýkati; z mezí lehkého hříchu nevybočuje. Ovšem nesmíme zapomenouti, že i takovéto „nevinné“ anonymní dopisy nezřídka docílily jiných výsledků, než pisatel mínil, a byly příčinou vážných podezřívání a mrzutostí.

152. V podlý však prostředek mění se anonymita, má-li pisatel nešlechetný úmysl, a volí-li jen proto dopis anonymní, aby ani příjemce ani kdokoliv jiný stíhati ho nemohl. Anonymitou krýti se má jeho spílání, nadávání, nadsazování, na cti utrhání, pomlouvání, sočení, denuncování, očerňování, a jiné podobné nečestné a hříšné jednání. Tu anonymita, jsouc prostředkem k těžkému hříchu, který by bez ní téměř ani nemohl býti páchán, sama zvrhá se ve hřích těžký, jenž ne-t předmětu jen nesnadno připouští. Jedná-li na cti

utrhač a denunciant otevřeně, odsuzujeme sice jeho čin, ale neupřeme mu jakési poctivosti; kryje-li se však anonymitou, víme, že dopis psal bídný sketa, který dovede sice z úkrytu jedovatým šípem raniti, ale bázlivě se schoulí, aby nebyl dle zásluhy trestán. Proto také poctivec anonymních dopisů dbáti nebude, nejsou-li řádně doloženy.

153. Potud mluvili jsme o anonymitě soukromých dopisů. Vedle ní stojí ještě anonymita tisková, tedy v brožurách, letácích, dennících, časopisech, žurnálech atd. V podstatě své jsou si obě anonymity rovny; proto i anonymita tisková jest sama sebou něco nelišného, a nabývá svého mravního rázu z okolností a zvláště z účelu svého. I tisková anonymita může míti účel šlechetný, a nezřídka jej také mívá, ovšem jen při zájmech veřejných, kde pisatel na vážné nebezpečí obecnému blahu hrozící upozorniti a při tom přece z důvodů také vážných nepoznán zůstati chce. Tisková anonymita může však míti i nešlechetný účel, a zase dlužno vyznati, že nezřídka jej mívá. Udáváme zde opět ony hříšné a nečestné motivy, které jsme výše jakožto příčiny dopisové anonymity uvedli. Jasno, že i tato anonymita zvrhá se v těžký hřích, který jen nesnadno připouští nepatrnost předmětu. Mohli bychom se jenom ještě tázati, která anonymita jest horší, zda dopisová či tisková. Škodnější jest anonymita tisková, neboť dopis soukromý dojde jen do rukou adressátových, který jej, je-li člověkem rozumným, odloží nebo zničí, kdežto tiskovina přichází do mnohých rukou, a často i do rukou lidí, kteří neumějí správně souditi a věří všemu, co tištěno čtou. S druhé strany však právě touto veřejností umožňuje se obhajoba, jelikož napadený opět tiskem brániti se může, nebo ujme se ho snad někdo jiný, snad zase nějaký anonymus. A neběží-li právě o záležitosti osobní (jež rozhodně do tisku nenáležejí), nelze upříti, že tiskovou polemikou náhledy se tříbí. Ještě bychom mohli připojiti, že mezi tiskovými anonymitami anonymita letákův a brožur jest poněkud horší, než anonymita žurnalistická. Za články časopisecké přijímá redakce zodpovědnost, a napadený má alespoň někoho, koho může stíhati; to redakce ví, a slušná redakce nepřijme článků, za které by odpovídati nemohla. Kdo však byl napaden anonymním letákem nebo anonymní brožurou, nemá nikoho, koho by se přidržeti mohl.

ČÁST II.

Majetek předmětem směnné spravedlnosti.

§ 26. Vlastnictví a majetek.

154. Naše vlastnictví není vlastnictvím naprostým, nýbrž obmezeným. Naprostým vlastníkem všech stvořených věcí jest Stvořitel jejich, Bůh (VIII, 51), který majetek náš nám svěřil a nám jej bez porušení práva a spravedlnosti odejmouti nebo na kohokoliv jiného přenésti může. Mluvíme-li tedy o vlastnictví, nemíníme tím právo naprosté, nýbrž jen vztažné, t. j. právo, které nám oproti všem ostatním lidem náleží. A v tom smyslu smíme nejen majetku nabývati a nabytý nebo poctivě získaný majetek držeti, ale i proti každému člověku všemi dovolenými prostředky jej hájiti. V tom také smyslu vyměřujeme:

Vlastnictví (dominium) *jest právo, kterýmž o věci nějaké dle libosti rozhodovati a ji ve svůj prospěch užívati můžeme.*

A dále:

*Věc, o které libovolně rozhodovati a které ve svůj prospěch užívati můžeme, jest naším majetkem čili jměním.**)

155. V obou výměrech označili jsme dvojí právo:

1. *Vlastnictví přímé* (dominium directum) čili právo, o věci nějaké libovolně rozhodovati; a

2. *Vlastnictví užitné* (dominium utile) čili právo, věci nějaké ve svůj prospěch užívati.

Obě tato práva mohou býti v jedné ruce spojena, a pak takovéto vlastnictví jest *vlastnictví úplné* (dominium plenum seu perfectum). Může však také každé to právo býti v ruce jiné, tedy vlastnictví přímé bez užitného, a vlastnictví užitné bez přímého; každé takovéto (ať jen přímé, ať jen užitné) vlastnictví jest *vlastnictví neúplné* (dominium imperfectum) a jest neúplným buď dočasně nebo trvale. Příklad dočasně neúplného vlastnictví máme při nájmu a pachtu, kde majitel úplné vlastnictví své na čas rozdělil, ponechav přímé vlastnictví sobě, a odevzdav užitné vlastnictví za vyjednanou činži nájemníku nebo pachtýři. Dokud trvaly pachty dědičné, bylo toto rozdělení trvalé; dnes však jsou jeho případy velmi řídké.*)

156. Majitel, jemuž věc úplným vlastnictvím náleží, může (dle libosti své) majetku svého užívati nebo jej i ladem nechati; smí (chce-li) majetek svůj zcela nebo z části na jiné přenášeti, opustiti, zničiti (o. z. o. § 362). Je-li vlastnictví rozděleno, náleží tatáž práva i neúplnému vlastníku, ovšem s tím obmezením, že držitel vlastnictví přímého nesmí ničeho podnikati, čím by držiteli vlastnictví užitného ve výkonu práva jeho bránil, a obráceně (o. z. o. § 363). Vůbec lze práva vlastnického (ať úplného, ať neúplného) užívati jen dotud, pokud se tím ani v práva jiného nesahá, ani z mezí zákonem v zájmu obecného dobra vyměřených se nevystupuje (o. z. o. § 364).

157. Žádá-li toho obecné blaho, jest každý státní občan a vůbec každý majitel povinen, za přiměřenou náhradu postoupiti svůj majetek (o. z. o. 365). Právo státu, vyvlastniti majetek k obecnému dobru potřebný, nazývá se *právem vyvlastňovacím* čili *expropriačním.***) Jest věcí politického úřadu, určiti, zdali z ohledu veřejného blaha vyvlastnění se má státi čili nic (Randa, Právo vlastnické, str. 49); za vyvlastněný majetek náleží majiteli přiměřená náhrada; neshodnou-li se strany samy o náhradě, rozhoduje o ní soud.

158. O. z. o. § 286—289 uvádí různé druhy majetku; jsou to:

1. *Soukromý majetek* jednotlivých osob fysických nebo právních, menších společností nebo celých obcí; soukromým

---

*) Jinak vyměřuje vlastnictví Dr. Ant. ryt. Randa (Právo vlastnické dle rakouského práva, 5. vyd. 1900, str. 1.). Také neuznává rozdílu mezi vlastnictvím úplným a neúplným (str. 4); není vlastnictví děleného, nýbrž „nedělené vlastnictví pravého vlastnika jest toliko obmezeno právy požívacími osob jiných." Přidržel jsem se výměru u moralistův obvyklého a v obecném zákonníku občanském (§§ 353, 394) obsaženého. Také rozvrh na vlastnictví úplné a neúplné obsažen v o. z. o. § 357.

*) V Praze náleží Střelecký ostrov přímým vlastnictvím městu, užitným vlastnictvím ostrostřeleckému měšťanskému sboru.

**) Staří právníci lišili *dominium altum* čili *právo výsostné,* náležející zeměpánu, a *dominium humile* čili *právo vlastnické,* náležející poddanému. Právem výsostným vladař byl (a na východě někde dosud jest) nejvyšším pánem veškerého majetku svých poddaných, a poddaní mohli jen potud majetkem svým vládnouti, pokud vladař jim to dovoloval. Mohl tedy vladař po případě pro své účely nebo pro obecné dobro poddanému majetek odejmouti a buď sobě ponechati nebo komukoliv jinému přikázati; spravedlnost ovšem žádala, aby tak učinil jen z naléhavých důvodů. Takové majetkové poměry u nás již dávno nejsou. Naopak, dle státního základního zákona ze dne 21. prosince 1867 (čl. 5) jest majetek nedotknutelný a vyvlastnění jeho proti vůli majitelově smí se díti jen v případech zákonem stanovených.

majetkem jest také to, co drží zeměpán osobně (nikoliv jako hlava státu).

2. *Věci ničí* (res nullius) čili věci, nemající žádného pána; věci takové může si každý přivlastniti, šetře ovšem zákonův o tom vydaných.

3. *Statek obecný**) čili *veřejný*, jehož každý užívati smí; jsou to silnice, řeky, přístavy, břehy mořské.

4. *Jmění státní* čili *majetek státní*, jež ustanoveno jest ku krytí státních potřeb; jsou to: mincovní, poštovní a jiné regalie, statky komorní, báně, solné doly, daně a cla. Obdobnému účelu slouží *jmění zemské* čili *majetek zemský*.

5. *Statek obecní*,**) jehož může dle zřízení zemského užívati každý člen obce.

6. *Jmění obecní* čili *majetek obecní*, jež ustanoveno jest ku krytí obecních výloh; nestačí-li příjmy jeho, opatří se potřebný obnos přirážkami k daním.

§ 27. **Předmět práva vlastnického.**

159. Tážeme se, co může člověk (vůbec) vlastnictvím držeti. Výše (XI, 44) bylo již vyloženo, že žádný člověk nemůže nabývati práva nad osobou jiného člověka, jelikož člověk jakožto rozumný tvor směřuje k Bohu jako k cíli svému, nikoli však k člověku jinému. Nemůže tedy člověk jakožto otrok býti majetkem člověka jiného. Ale *člověk může nabývati vlastnického práva nad tvory nerozumnými*. Stvořiv člověka řekl mu Hospodin (Gen. 1, 28): „Replete terram et subjicite eam et dominamini piscibus maris et volatilibus coeli et universis animantibus, quae moventur super terram. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam etc.“ Díme-li „člověk“ a „tvory nerozumnými“, míníme tím člověka vůbec a nerozumné tvory vůbec, nikoli však některého jednotlivého člověka a některou jednotlivou věc. Níže teprve vyložíme, zdali a kterak jednotlivý člověk může nabývati vlastnictví nějaké jednotlivé věci. Ovšem, předmětem vlastnického práva mohou býti jen ony věci, kterých člověk svou fysickou silou se zmocniti a je zároveň tak opanovati může, že dovede po případě jiné lidi z užívání věcí těch vyloučiti. Může tedy člověk zabrati jeskyni, pole, zvíře,

**) Rozeznávejme „obecný“ a „obecní“.

plodiny; nemůže však předmětem výlučného vlastnického práva býti vzduch, tekoucí vody, širé moře.

Tolik po zákonu přirozeném. Positivní zákony občanské mohou některé věci z vlastnického práva vyloučiti, tak že jich nelze právoplatně nabýti. Podrobněji o tom promlouvati náleží vědám právnickým.

§ 28. **Zvířata předmětem práva vlastnického.***)

160. Jelikož *zvířata* náležejí ke tvorům nerozumným, mohou i ona býti *majetkem člověkovým* a skutečně jím bývají. Právo člověka na zvířata (jako vůbec na tvorstvo nerozumné) zakládá se na vůli Boží, což dosvědčují slova Písma svatého: „praesit“ (Gen. 1, 26), „dominamini“ (Gen. 1, 28), „adduxit ea ad Adam“ (Gen. 2, 19), „tradidi vobis omnia“ (Gen. 9, 1—3), „omnia subjecit sub pedibus ejus“ (Ps. 8, 8), a mnohá jiná místa. Člověk jest tedy pánem zvířat a smí jich ve svůj prospěch užívati, a to právě tak, jako smí užívati ostatních věcí přírodních, rostlin a nerostův. „Ex divina providentia naturali ordine in usum hominis ordinantur, unde absque injuria eis utitur homo vel occidendo vel quolibet alio modo.“ S. Thom. Summa contra gentiles, lib. III. cap. 112. *Zvířata oproti člověku žádných práv nemají a vůbec žádných práv nabývati nemohou***) (XI, 11). Proto také *člověk nemá žádných povinností ke zvířatům* a nemůže se proti nim prohřešiti, právě tak jako nemá žádných povinností k rostlinám nebo kamenům.

Díme, že člověk nemá žádných povinností *ke zvířatům*, t. j. ať člověk jedná se zvířetem jakkoliv, přece mu (zvířeti) nikdy nekřivdí, jako nemůže křivditi stromu nebo kamenu. Ovšem však uznáváme, že člověk má povinnosti *co do zvířat*, t. j. povinnosti, jichž hmotným předmětem jsou zvířata.***) Vykonávaje nad zvířaty vládu svou člověk povinen jest stříci se, aby nehřešil ani proti Bohu (na př. užívaje zvířat ke hříchu), ani proti sobě (na př. škodě si na zdraví nebo otupuje v sobě

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, V, 309—312.

**) Ovšem zvířata také nemají žádných povinností a žádné zodpovědnosti, nemohou se prohřešiti a nepropadají trestu; díme-li, že „trestáme“ zvířata, není tomu tak; zvíře není přístupno výchově, nýbrž jen dressuře.

***) Obdobně strážce nějakého musea nemá povinností k předmětům tam chovaným, ovšem však povinnosti co do těchto předmětův.

soucit), ani proti bližnímu (na př. poškozuje ve zvířeti cizí majetek). Šetří-li však člověk povinností k Bohu, sobě a bližnímu, není ve své pravomoci nad zvířaty nikterak vázán; smí zvířat ke svému prospěchu nebo ke svému pohodlí nebo třeba i ke své zábavě nebo za jakýmkoliv jiným (jenom ne hříšným) účelem užívati. Smí je chytati, svobody zbavovati, ve stájích a v klecích zavírati, k domu poutati, divoká krotiti, krocená ku práci přidržovati, z výrobků jejich nebo z jejich těl užitek bráti, vůbec v majetek svůj je uváděti. Ba smí je i zabíjeti, a má-li k tomu rozumný důvod, bolest jim působiti.

Rozmanité jsou příčiny, proč *zvířata zabíjíme*. Bráníme se proti nim, napadají-li nás, a hubíme je, škodí-li nám. Těla jejich a látky v nich obsažené skýtají nám potravu, oděv a různé jiné potřebné neb užitečné věci. Honíme je, nejen z nezbytu, nýbrž i pro zábavu. Zabíjíme je pro pohodlí své, nebo chtíce udržeti čistotu, ba nezřídka (zvláště menší zvířata) hubíme z nedbalosti a netečnosti, ano i jen z pouhého rozmaru. A při tom všem jsme přesvědčeni, že nehřešíme. Nerozhoduje ani velikost ani počet zahubených zvířat, a ve světle mravouky a ethiky*) nelze ani kárati, propadá-li některý druh nebo snad i celý rod zvířat záhubě, zvláště běží-li o zvířata dravá a škodlivá.

161. Smíme zvířata i bezdůvodně zabíjeti, po případě nehřešíme, trápíme-li je, třeba bezdůvodně, ale jen bolestmi nepatrnými nebo rychle přebíhajícími. Nemáme jim však bez rozumného důvodu *značné a dlouhotrvající bolesti* působiti. Jest sice pravda, že začasté sama příroda podrobuje zvířata krutým a dlouhým bolestem, ale na člověka, pána přírody, nesluší se, aby tak činil, nemá-li k tomu dostatečného důvodu. K usmrcení zvířete stačí důvod malicherný (po případě ani ho není třeba), jelikož smrt zvířeti nebývá velikým zlem; *k týrání a trápení zvířat* jest však třeba důvodu vážného, jelikož krutá a dlouhotrvající bolest jest zvířeti větším zlem, než smrt.**) Takovýmto dostatečným důvodem jest obrana, potřeba, užitek, a do jisté míry i pohodlí a čistota. Avšak pouhou jen zábavu a pouhý jen rozmar nepokládáme za dostatečný důvod, pro který bychom směli bolestmi krutými, dlouhými a nesnesitelnými zvířata týrati a trápiti.

*) Jinak arciť soudí přítel přírody, zemědělec, národní hospodář a pod.

**) Proto stará a neduživá zvířata zabíjíme, aby se netrápila; jsouť to tvorové nerozumní. U člověka ovšem jest jinak, jelikož jest tvorem rozumným.

Člověk jest pánem a vládcem zvířat a přírody, a po té stránce jest jaksi zástupcem Božím v přírodě, jelikož tuto vládu má z nařízení Božího. Proto sluší se také, aby člověk tak se zvířaty zacházel, jak rozumného tvora a zástupce Božího důstojno jest. Zejména má pečovati o zvířata, která, užívaje svého práva, zvláštním způsobem na sebe a službu svou připoutal; křesťan řádně zachází se *zvířetem domácím*, a skýtá mu, čeho potřebuje. Však i Písmo svaté předmětu toho se dotýká; čtemeť (Prov. 12, 10.): „Novit justus jumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia". A dány jsou o zvířatech některé příkazy*), na př. Deuter. 25, 4: „Non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas". V den sobotní měla i zvířata odpočinek.

162. Jest se nám tedy střící *dvojí výstřednosti*.

1. *Nesprávně jedná, kdo přílišnou a nepřiměřenou láskou lne ke zvířatům* a je výše cení, než se sluší a patří. „Díme: „přílišnou a nepřiměřenou láskou". Pochopitelno a nezávadno jest, že člověk jakousi náklonností k některým svým zvířatům lne, zvláště jsou-li to zvířata věrná, přítulná, učelivá, dovedná, užitečná, nebo zvířata, jimž člověk dlouhou dobou přivykl; pochopitelno a chvály hodno jest, jestliže člověk nedá zvířatům zbytečně ubližovati, nebo jestliže hospodář přísně trestá čeledína, že domácí zvířata zanedbává nebo zbytečně týrá. Avšak náklonnost člověka nesmí z příslušných mezí vystupovati; najmě jest nedůstojno člověka, „mazliti se" se zvířaty (již sama hygiena to zakazuje). A náklonnost ta zvrhne se ve hřích, jestliže člověk své zvíře cení tak jako člověka, nebo snad i výše než člověka. Hřích ten, dokud nemá následků, *nevybočuje z mezí hříchu lehkého* (je-li vůbec hříchem), jelikož zloba jeho neleží v samotné náklonnosti, nýbrž jen v její nemístnosti. Ale pro následky své může někdy až i v těžký hřích se zvrhnouti, jestliže člověk láskou ke zvířeti zaslepen vážné povinnosti zanedbává, když na př. pro dobro zvířete ochoten jest obětovati značné blaho bližního, a ovšem

*) Příkazy ty nejsou přikázání mravní (II, 28), nýbrž přikázání vládní III, 30).

tím spíše, když nejen k tomu ochoten jest, nýbrž skutečně dobro svého zvířete blahem nebo zdravím nebo snad i životem bližního vykupuje. Příkladem uvádím krásnou a dojemnou pověst: „Jan za chrta dán."

2. *Nesprávně jedná, kdo zbytečně, a bezdůvodně (nebo alespoň bez dostatečného důvodu) zvířata týrá a trápí*, je komolí, některého smyslu zbavuje (na př. oslepuje), jim kruté a dlouhé bolesti připravuje, a pod. Ukrutník takový jedná způsobem, jaký se nesluší na tvora rozumného, nad jiné pozemské tvory vyvýšeného, k obrazu Božímu stvořeného. Týž umrtvuje v sobě nejen soucit se zvířetem, nýbrž nezřídka soucit vůbec, stává se pozvolna bezcitným a surovým, a to nejen ke zvířatům, nýbrž i k lidem. Bližního svého příkladem svým ke stejnému jednání svádí, a zvláště mladým lidem značné pohoršení dává. Z těch důvodů neváháme říci, že zbytečné, bezúčelné a bezdůvodné (nebo nedosti důvodné) týrání a trápení zvířat jest hříchem; nikoliv pro samo ono týrání a trápení, nýbrž pro vše to, co je obyčejně doprovází. Zdali však hříchem lehkým nebo těžkým? Noldin (De praec. 338) odpovídá: „Peccatum, quod tortores animalium committunt, *veniale* non excedit: usus enim animalium, etsi cum doloribus conjunctus sit, res indifferens est; sed excessus in actione ceteroquin licita, quantumvis enormis, mortale peccatum non est." Níže pak vysvětluje: „Hoc peccatum non adversatur determinatae virtuti, cum non laedat determinatam, sed generalem obligationem non agendi contra praescripta rationis. Attamen similitudinem habet cum peccato *crudelitatis*, quod opponitur temperantiae et in specie clementiae, et quatenus tortores animalium agunt allecti voluptate, qua cruciatibus delectantur, peccatum *feritati* simile committunt." Důvody Noldinovy jsou přesvědčivé, a jimi vedeni *pokládáme bezdůvodné a bezúčelné týrání zvířat za hřích pouze lehký*. Neváhám však přidati, že hřích ten pro nějakou vně přistupující a nahodilou okolnost i ve hřích těžký zvrhnouti se může (IV, 24), zvláště však, koná-li se na zvířeti jinak „dobrém a tichém" před svědky (na př. dětmi), jimž značné pohoršení dává a snad i na jejich výchově škodlivé následky zanechává.

Pozoruhodna jest ještě poznámka, kterou Noldin (l. c.) přidává: „Hinc etiam intelligitur, cur theologi morales, qui de laesionibus mortalibus legum moralium potissimum solliciti sunt, peccatum vexationis animalium non commemorent."

Úkolem světských úřadů jest, v zájmu obecného blaha zbytečné a nemírné týrání zvířat zakazovati a neposlušné týratele trestati. U nás děje se tak *policejními nařízeními a tresty*. Úřady vycházejí při tom ze správné myšlenky, že takovýmto zbytečným a nemírným týráním zvířat a přidržováním jich ku pracím, s které nejsou, pěstuje se jen surovost a zhovadilost širších vrstev na ujmu obecného vzdělání. Mají tedy nařízení jejich ráz výchovný.

Vedle úřadů snaží se též různé *spolky a jednoty zameziti týrání zvířat*. Po stránce ethické nelze proti myšlence jejich ničeho namítati, ba ve světle mravouky nutno je i schvalovati, ač vznikají-li z pohnutky chvalitebné (přirozeného soucitu s němou tváří) a v působení svém nepřeháněji. Naproti tomu nelze přisvědčiti, je-li tvůrčí a vůdčí myšlenkou takového spolku náhled, že mezi člověkem a zvířetem není podstatného rozdílu, a zvíře že jest jen „méněcenně vyvinutým, ale přece oprávněným sourozencem člověkovým," kde jest tedy jasno, že myšlenka ochrany zvířat vyvěrá z materialismu. A rovněž nelze schvalovati, zabíhá-li činnost spolku nebo alespoň některých jeho členův až do nepříslušných mezí chorobné sentimentality, která zvíře chrání, ale — člověka týrá.

163. Jest nám ještě zmíniti se o *vivisekci* čili o *pitvě živých zvířat*, ku které řadí se také *pokusy na živých zvířatech* (experimentum in anima vili, zvířata pokusná). Dle souhlasného tvrzení odborníků (lékařův a přírodoznalců) jsou podobné pitvy a pokusy ke studiím lékařským a přírodopisným velmi prospěšny, ba až i nezbytny, tak že bez nich by ani professor se zdarem přednášeti ani adept studovati nemohl. Operatérům poskytují vítanou příležitost, aby na zvířatech se cvičili a tak potřebné zručnosti a dovednosti si osvojili. I nelze upříti, že vědomosti a dovednosti vivisekcí získané již mohému chorému člověku zdraví vrátily, ba i život zachránily.*) Poněvadž tedy vivisekce a pokusy na zvířatech člověčenstvu velmi prospívají, ať nedíme: nezbytně potřebny jsou**), poněvadž tedy

*) Vivisekce není nic nového; již Galen (ve 2. stol. po Kr.) jí užíval. V 16. století v některých italských státech odevzdávali se zločinci lékařským fakultám, aby na nich svá studia konaly; ale záhy od tohoto ukrutného, hříšného a zločinného zvyku upuštěno, a lékaři zase jen na zvířatech konali svá studia.

**) Jeden život lidský a jediné zdraví lidské váží více, než tisíce a statisíce psů a koček.

z oprávněného důvodu se konají, dospíváme k přesvědčení, že vivisekce a pokusy na živých zvířatech jsou dovoleny, a že ve světle mravouky nelze proti nim ničeho namítati. Ovšem jest žádoucno, aby vivisekci prováděli jen ti, kdož ji ke studiu svému potřebují, a aby při ní šetřili náležité míry*), nepůsobíce zvířatům více bolesti, než právě třeba. V jakém rozsahu však vivisekce a pokusy se živými zvířaty prováděti se mají, aby účelu svému vyhověly, správně posuzují jediné odborníci, jichž hlas v té věci rozhoduje. Podrobnější nařízení vydávati náleží vrchnosti světské.

§ 29. **Soukromé vlastnictví.**

164. Přistupujeme k otázce důležité a časové,**) uvažujíce, zda pro soukromé či pro společné vlastnictví jest se nám rozhodnouti. Nedá se upříti, že i soukromé i společné vlastnictví má nejen výhody, ale i stinné stránky. Ve světle mravouky katolické a rozumné ethiky filosofické však tvrdíme:

Za poměrů, které ve společnosti lidské panují, jest soukromý majetek právem a nezbytnou potřebou.

Díme: „ve společnosti lidské", neboť otázka majetku a vlastnictví platí jen ve společnosti; Robinsona na pustém ostrově se nedotýkala, dokud tam byl sám; kde však žije více lidí pohromadě, nezbytně se vyskytuje. Díme dále: „za poměrů, které panují," majíce na mysli člověka, jak jest a žije. Nepřihlížíme tedy ke člověku, jak z ruky Boží vyšel,

*) Míru nemíníme zde číselně, nýbrž mravně; neboť ve světle ethiky na tom nesejde, zahyne-li sto nebo tisíc nebo deset tisíc koček; to jest otázka ryze hospodářská.

**) Jest to otázka spadající do oboru křesťanské sociologie. Dokud tato věda nebyla samostatně propracována, bylo úkolem křesťanské a zvláště katolické mravouky a filosofické ethiky, obírati se těmito otázkami a podrobněji je probírati. Dálo se tak ve stati jednající o majetku jakožto předmětu směnné spravedlnosti. Nyní, kdy vedle katolické mravouky vyrostla sesterská věda křesťanské sociologie, která na různé sociální otázky odpovídajíc již mnohými a důkladnými, a to i po česku psanými pracemi se honosí, ovšem nám v mravouce úkol ten z velké části odpadl, a stačí namnoze odvolávati se na učebnice sociologie křesťanské. Mravouce připadá již jen, aby mravní zásady o majetku vyložila a tak půdu připravila, na které křesťanská sociologie dále staví. To uvádím na omluvu, kdyby snad někomu se zdálo, že jsem ve výkladu otázek sociálních byl příliš stručným.

v ráji, nýbrž ke člověku in statu naturae lapsae, v tomto slzavém údolí. Také nemáme na mysli člověka ideálního, dokonalého, nebo alespoň po dokonalosti toužícího, nýbrž člověka průměrného, lidskými nedokonalostmi stiženého, jakého denně potkáváme, jakým každý z nás jest. A takovému člověku jest soukromý majetek právem a nezbytnou potřebou.

165. Dejme tomu, že by bylo možno, vyhladiti ze světa všechny hříchy a hříšné náklonnosti, a že by skutečně tak se stalo, tu rázem by se poměry změnily, a za těchto poměrů by soukromé vlastnictví přestalo býti výhodou a potřebou, a samo by pominulo. Celou společnost lidskou nelze tak pronikavě změniti. Ale v menší, nečetné, od ostatního světa do jisté míry oddělené společnosti možno jest o to se pokusiti, a pak se poměry mohou tak utvářiti, že společné vlastnictví členům více prospívá, než soukromé. Takovéto ideální poměry byly v prvních letech církve křesťanské. Líčeny jsou Act. 2, 44: „Omnes etiam, qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia. Possessiones et substantias vendebant, et dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat." A dále Act. 4, 32: „Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una, nec quisquam eorum, quae possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia... Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quae vendebant... Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat." Nebyl to ovšem úplný komunismus v pravém toho slova smyslu, a také nebyl závazným;*) byl to spíše jen komunismus ideální, dle něhož bohatí rádi a štědře s chudými o přebytek svůj se dělili. Ale ani tyto ideální poměry netrvaly dlouho. Nezamlouvaly se všem (Ananiáš a Safira), a když počet věřících vzrostl, nedaly se udržeti. Čteme Act. 6, 1: „Crescente numero discipulorum, factum est murmur" pro neshody při rozdělování milodarů. Jest to zajisté pádný důkaz, že *ve veliké* společnosti, a třeba i ze šlechetných členů se skládala, komunismus udržeti se nemůže.

V malé společnosti ovšem komunismus provésti se dá; skutečně také (a to úplný a závazný komunismus) proveden

*) Dr. Smrček, Společenské problémy v listech sv. ap. Pavla. Časopis katol. duch. 1913, seš. 7. str. 521.

*

byl, a dosud trvá, a to *na půdě církevní*, v řeholích a řádech. Ve svých světoznámých řeholních pravidlech přikazuje sv. Augustin: „Omnia vobis communia sunto“. Svého řeholník nic nemá, a přece nouze netrpí; co k životu potřebuje, dostane od řádu, nikoliv jako majetek (leda by to byla věc na prvo spotřebná), nýbrž jen k užívání. Ovšem v řeholi jsou poměry zcela jiné, než ve světě. Řeholník dobrovolně zřekl se světa, touží po dokonalosti a po věcech nebeských; a kdyby i se spolubratrem pro majetek přišel do sporu, spor ten v zárodku se utlumí, jelikož řeholník přestává na rozhodnutí svého představeného.

Než nesmíme přehlédnouti jednu věc, která jest velmi důležitá v otázce naší. V malé společnosti, na př. v klášteře, dá se komunismus provésti; ale klášter sám, po případě řehole, musí (jakožto právní osoba) míti majetek, sic jinak by nemohl členům svým skýtati, čeho potřebují. A tak komunismus řeholní a vůbec komunismus malých společností (existuje-li vůbec někde) nemluví proti soukromému vlastnictví, nýbrž naopak, předpokládá je a vyžaduje ho. Exceptio firmat regulam.

166. Předeslavše toto vysvětlení, chceme jednak oprávněnost, jednak potřebu a nezbytnost, nebo alespoň prospěšnost soukromého vlastnictví a majetku dokázati. Za tou příčinou uvádíme důvody, nejprve náboženské, a pak rozumové.

Důvody náboženské.

V první řadě dovoláváme se Písma svatého, které již při obětech prvních dvou bratří Kaina a Abela předpokládá majetek soukromý, a pak téměř na všech stránkách knih svých soukromý majetek nejen dovoluje, nýbrž jej i hájí, prohlašujíc porušení jeho za hřích (sedmé z desatera Božích přikázání). Dále pak dovoláváme se slavnostních rozhodnutí církevních, namířených proti sektám, které právo majetkové popírají, majetek vůbec zakazují a závazný komunismus zavádějí; jsou to zejména: Apostolici, Circumcellioni, Albigenští, Fraticelli, Anabaptisté a j. Konečně uvádíme důležitou encykliku „Rerum novarum“ ze dne 15. května 1891 (De conditione opificum, O otázce dělnické), ve které papež Lev XIII. církevní učení o oprávněnosti a nezbytnosti majetku soukromébo vykládá.

*Důvody rozumové.**)

1. Sám *přirozený zákon* dává člověku právo soukromého majetku nabývati, jeho užívati a proti útočníkům hájiti.**) Prvním totiž a původním pramenem majetku jest *práce*. Prací, ať tělesnou ať duševní, nabývá člověk, čeho k životu svému potřebuje. Jest sice každý člověk povinen, užitečnou prací se zaměstnávati (VIII, 16), avšak obor, způsob a míra práce (obecně řečeno) ponechávají se jeho vůli, a na člověku jediné záleží (opět obecně řečeno), chce-li jen tolik pracovati, aby nutné potřeby své kryl, nebo chce-li síly své větší měrou napnouti, aby po opatření nutných potřeb ještě něco mu přebylo. Je-li však člověk pánem práce své (moha pracovati nebo nepracovati), jest zajisté také pánem výtěžku prací svých. A je-li pánem tohoto výtěžku, záleží jen na něm, jak ho chce užíti, zdali chce jím ukojiti všechny své nynější potřeby (je-li to možno) nebo jen některé, zdali chce je hojněji či skromněji ukojiti, zdali chce celého svého výtěžku hned a najednou užíti, či část jeho si uložiti a uschovati; a nelze popříti právo, že tohoto uloženého přebytku později může užíti,

---

*) O otázce majetkové a o jiných otázkách sociálních jednají mnohá pěkná díla, z nichž namátkou jen některá uvádíme:

Cathrein: Moralphilosophie, II. Band, 4. Buch, Freiburg i. B.

Dr. Tumpach: Soukromé vlastnictví (dle Pesche). Vzdělavací knihovny katol. sv. VII. část I.

— Soukromé vlastnictví pozemkové a jeho nepřátelé. (Dle Cathreina). Vzdělavací knihovny katol. sv. VII. část II.

— Socialismus (dle německého díla Cathreinova). Vzdělavací knihovny katol. sv. XI.

Lenz: Socialismus v dějinách lidstva a jeho povaha. V Praze 1892.

Romportl: Socialismus a křesťanství. (Překl. angl. spisu Stangova). Vzděl. knih. katol. sv. LIII.

Dr. Neuschl: Křesťanská sociologie, díl II., Brno 1900.

Dr. Luigi Cossa — Dr. Moormeister, Die ersten Elemente der Wirthschaftslehre, Freiburg i. B. 1903.

Dr. Soldát: Nástin základův a všeobecných zásad společensko-hospodářských, Praha 1913. Nákladem Dědictví sv. Prokopa. Str. 317. nn.

Dr Reyl: Jádro křesťanského socialismu. Hradec Králové 1914.

**) Possidere res privatim ut suas, jus est homini a natura datum Encycl. 79. Bona privatim posidere ... jus est homini naturale: eoque uti jure, maxime in societate vitae, non fas modo est, sed plane necessarium. Encycl. 87. Jelikož encyklika není officielně rozdělena na části, které bych mohl citovati, udávám stránku Ordinariátního listu Pražského 1891, kdež tato encyklika str. 77—107 otištěna jest.

jak chce, a jím vládnouti. Ale to právě jest právo vlastnické. Přebytek jest ovšem statek hybný čili movitý. Vycházejíce tedy od pojmu a práva práce dospíváme k závěru, že z přirozeného zákona má člověk právo, *nabývati statku hybného čili movitého jakožto majetku soukromého* a držeti jej.

Ale z téhož důvodu vyplývá také *oprávněnost majetku nehybného* (*nemovitého*), zejména polností, domů a p. Nesrovnáváme se s naukou, která připouští sice majetek hybný, ale popírá právo vlastnictví nehybného. Půda prý nemá býti výlučným majetkem toho, kdo první ji zabral (primi occupantis), nýbrž má prý býti majetkem společným,*) jelikož první rolník půdu zemskou si nevyrobil, nýbrž prostě jen si ji přisvojil čili zabral; ale toto zabírání prý není správné, a prvorolník není v právu, vylučuje-li lidi později přišlé z užívání jejího. Stará tato nauka k důkazu užívá obdoby, řkouc, že by nesprávně jednal, kdo by přišel první do divadla,**) za sebou vchod uzavřel, nechtěje nikoho již vpouštěti.***) Obhájcům nauky té odpovídáme: První vzdělavatel půdy zabral půdu „panenskou“, dosud nepřipravenou a neobdělanou, která dle biblických slov „trní a hloží“ plodí. První život na takovéto půdě jest strastiplný; kolonista musí ji dlouho kypřiti a vzdělávati, musí jí všechny síly své věnovati a „v potu tváři své“ se namáhati. Jest mu dlouho čekati, než skrovný výtěžek se zlepší; ba nezřídka nedočká se blahobytu on, nýbrž teprve jeho děti nebo snad až vnukové. Je-li pravdivou zásada výše vyložená, že každý má právo na výtěžek práce své, jest zajisté správno, užije-li i prvorolník této zásady; ale práce jeho jest uložena právě v půdě. Že půda jest úrodnou a vzdělavatele svého živí, to není dílem přírody, nýbrž dílem rolníkovým, neboť jen prací změnila tvářnost svou,†) takže bařinatá dříve nebo lesnatá pu-

*) Horum tam perspicua vis est argumentorum, ut mirabile videatur dissentire quosdam exoletarum opinionum restitutores: qui usum quidem soli, variosque praediorum fructus homini privato concedunt: at possideri, ab eo ut domino vel solum, in quo aedificavit, vel praedium quod excoluit, plane jus esse negant. Encycl. 81.

**) Známo, že ve starém věku návštěva divadel byla bezplatná, každému volná.

***) Starou tu námitku zná již sv. Basilius (viz S. Th. II. II. q. 66. a. 2; jest však původu ještě staršího.

†) Quod cum negant, fraudatum iri partis suo labore rebus hominem, non vident. Ager quippe cultoris manu atque arte subactus habitum

stina proměnila se v úrodná pole a luka. Práce rolníkova a výsledek její jsou v roli tak uloženy, že napotom již odděliti se nedají. Kdo by na prvorolníku nebo jeho nástupci žádal, aby vydal roli kdysi zabranou a kohokoliv jiného k užívání jejímu připustil, žádal by spolu na něm, aby se zřekl práce na ni vynaložené, aby ožele námahy své klidně přihlížel, kterak z jeho potu a mozolů cizí člověk bez námahy těží; což ovšem příčí se spravedlnosti. Přidejme, že nestačí půdu jen jednou upraviti, nýbrž že každý rok třeba jest nových prací zemědělských, aby výnosnost půdy na úrovni své se udržela; a uvažme dále, že nejen prvorolník, ale i dnešní rolník nelituje peněz a práce, aby půdu svou zlepšil (meliorisace); a veškerého toho nákladu na pracích a penězích by měl rázem pozbýti? Co pak se týče obdoby o divadle, odpovídáme, že první návštěvník ovšem nesmí za sebou dveře divadla zabedniti, aby nikdo již do divadla nemohl, že však každý návštěvník smí z volných míst vybrati si, které chce (a to platí i podnes, tam, kde nejsou sedadla nebo místa číslovaná), a že není povinen později přišlému místo své přenechati. A podobně rolník zabrav půdu dosud volnou; nikomu nebrání usaditi se jinde na místě rovněž volném. Jestiť dosud na zeměkouli mnoho neobdělané půdy, které zadarmo nebo za malý peníz nabýti lze. Tím dokázána jest oprávněnost majetku nejen hybného, nýbrž i nehybného.

Ještě jest nám hleděti k námitce, která dí, že důvody námi právě uvedené stačí sice, aby dokázaly, že majetek, ať hybný ať nehybný, jen když prací a námahou získaný nebo upravený, jest oprávněn; ale že prý k užívání jeho oprávněn jest pouze ten, kdo na něm pracoval, nikoli však ten, kdo ho jiným titulem, zejména smlouvou nebo dědictvím nabyl. Odkládajíce obšírnější výklad na místo pozdější, odpovídáme prozatím tolik, že právo vlastnické zahrnuje v sobě právo, s nabytým a drženým majetkem dle libosti nakládati; smíme-li pak s majetkem nakládati jak chceme, jest v tom zahrnuto i to, že smíme jím budoucnost své rodiny nebo jiných nám milých osob zabezpečiti, jej za jiné, nám potřebné nebo uži-

longe mutat: e silvestri frugifer, ex infecundo ferax efficitur. Quibus autem rebus est melior factus, illae sic solo inhaerent miscenturque penitus, ut maximam partem nullo pacto sint separabiles a solo. Atqui id quemquam potiri illoque perfrui, in quo alius desudavit, utrumne justitia patiatur? Encycl. 81.

tečné nebo příjemné věci vyměňovati, jím služby nám prokázané odměňovati a p. A jestliže zejména proti dědění majetku se žehrá, nepřehlížejme, že nenabývá majetku a nepracuje na poli jen přednosta rodiny, nýbrž že pracuje celá rodina prací společnou; i jest zcela přirozeno, že po smrti otcově v majetku jeho následují ti, kteří při vzdělávání jeho mu účinně pomáhali, nikoli však lidé naprosto cizí, kteří na práci podílu neměli.

2. Pro soukromé vlastnictví mluví *důvody mravní*, z nichž některé alespoň prospěšnost, jiné však až i nezbytnost soukromého vlastnictví dokazují.

a) Člověk tělem svým podobá se ovšem zvířeti, a má také některé potřeby se zvířetem společné. Jest však podstatný rozdíl mezi člověkem a zvířetem, kterýžto rozdíl i v ukájení potřeb se jeví. Živočichy vede k ukájení potřeb dvojí pud, vyživovací a rozmnožovací, čímž kryjí se jejich potřeby přítomnosti a nejbližší budoucnosti. Člověk však, nadán jsa rozumem, má právo, ale spolu i povinnost sebeurčení; jemu náleží, aby volnou volbou rozhodoval se pro věci, jež nejen pro *přítomný svůj blahobyt, nýbrž i pro budoucnost, a to nejen pro nejbližší, nýbrž i pro vzdálenou budoucnost za nutné nebo prospěšné* pokládá. Potřeby dnes ukojené zítra se vrátí a přicházejí nové. Nutno tedy, aby člověk pro ukájení těchto potřeb opatřil si pramen stálý, neboť pramen jen okamžitý a nejistý mu nestačí. Ale takovýmto stálým pramenem prostředků k ukájení různých přítomných i budoucích potřeb jest právě majetek soukromý, neboť jen jím postará se člověk o sebe a rodinu svou, jen jím opatří, čeho k ukájení přítomných i budoucích potřeb třeba. Zvíře kryje své potřeby tím, co v přírodě hotovo najde. Člověku to rozhodně nestačí. Jeho potřeby jsou mnohem objemnější a četnější, a rostou s rostoucí kulturou; jsou to potřeby nejen tělesné, nýbrž i duševní a duchovní, ať nic nedíme o různých jeho povinnostech, z nichž mnohé nákladu vyžadují. To, co člověk potřebuje, není pro něho v přírodě hotovo, alespoň ne všechno; mnoho si musí člověk sám upraviti a opatřiti. K tomu však potřebuje majetku, nebo alespoň příjmu, jenž v podstatě své jest soukromým majetkem*); jen

*) Příjem prací získaný, o němž příjemce volně rozhodovati může, čítáme k soukromému majetku, a to právem, neboť při obecném a závazném komunismu jednotlivec žádného příjmu nemá; a má-li jej, nesmí ho upotřebiti pro sebe, nýbrž odevzdati komunitě.

jím může pečovati o sebe, o svou rodinu a o ty, o něž pečovati má. A pečovati má on sám. Neníť žádného důvodu, povinnost této péče svalovati na stát, a není to ani oprávněno; neboť člověk jest starší než stát, a měl právo na hmotné a duševní sebezachování již v době, kdy žádných států ještě nebylo.*)

b) Člověk (obecně řečeno) má právo na život manželský a žádný zákon lidský nesmí mu toto přirozené a původní právo na manželství (jus conjugii naturale ac primigenum, encycl. 82) upříti. Z manželství vzniká *rodina*, tato nejstarší přirozená společnost lidská, mnohem starší a důležitější než sám stát. Život rodinný ukládá jednotlivým členům, najmě však otci, různé povinnosti. Otec, jakožto hlava rodiny, jest povinen nedorostlým dětem skýtati, čeho potřebují k životu; on také jest povinen starati se o jejich budoucnost, je vychovávati, pro příští doby, čeho třeba, jim opatřovati. Zdravé dítko má naváděti ku práci, aby později samo živiti se mohlo. Ale což, je-li některé jeho dítě neduživé a chorobné? Jak o ně se postará? A přece i o ně postarati se má. Úloze své dostojí jen tím způsobem, že mu zanechá nebo opatří nějaký, třeba skromný majetek, ze kterého by později žíti mohlo, aby se nemusilo dovolávati nejisté dobročinnosti cizích lidí.**)

c) Právo soukromého vlastnictví a naděje, nabýti nějakého majetku, má na člověka důležitý *vliv výchovný*. Snahou získati jmění nebo zlepšiti poměry své člověk přiučí se práci dobře věda, že jen tou tužeb svých dojíti může, zamiluje si pořádek, který majetek jeho chrání; pevněji přilne k rodné zemi a vlasti své. Majetek, zvláště však majetek nehybný, váže člověka na určité místo; ustálenost pobytu pak podporuje náboženský a mravní život. Bez majetku soukromého sotva asi by člověk zůstával na jednom místě. Ustálenost pobytu by přestala, stěhovavost by vzrůstala. Zkušenost však dokazuje, že přílišná stěhovavost a fluktuace obyvatelstva působí velmi nepříznivě na náboženský a mravní život.***) Při-

*) Viz encycl. odstavce: Verum quod majus est, 79; Quod magis etiam, 79; Neque est cur providentia, 80.

**) Viz Encycl. odstavec: Jura vero istiusmodi, 82; Velle igitur, 83.

***) Dělníci usedlí, zvláště však oni, kteří mají nějakou chaloupku nebo políčko, zpravidla bývají spolehlivější a vytrvalejší, než dělníci stěhovaví, z ciziny přišlí.

dejme, že naděje, nabýti nějakého majetku, podporuje pracovitost, šetrnost, střídmost, mírumilovnost a jiné dobré vlastnosti; nedovolíme-li majetek soukromý, vzpružina ta odpadává.

3. Po stránce *národohospodářské* vlastnictví soukromé obecnému dobru mnohem více prospívá, než vlastnictví společné. Vzpruženou pracovitostí roste majetek jednotlivcův a tím i majetek národní. Odstraňme soukromý majetek, a přirozeným postupem zmírní se značně pracovitost: neboť jest přirozeno, že každý o svoje se stará, avšak o to, co společno jest, menší péči má. Zmenší-li se však pracovitost a péče, klesne zajisté také majetek národní a prameny blahobytu pozvolna vyschnou.*)

Uvedše těchto několik rozumových důvodů, svědčících vlastnictví soukromému, nevyčerpali jsme všeho, co se o věci té říci dá. Možno ještě přidati, co níže proti společnému majetku uvedeme; neboť jasno jest, že soukromý a společný majetek se vylučují; co mluví ve prospěch jednoho, odporuje druhému, a naopak.

167. Nesmíme však přehlédnouti, že *řád soukromého vlastnictví má mnohé stinné stránky.* Zastáncové majetku společného dobře je znají a dovedou jich ve prospěch svého učení užíti. Víme ovšem, že na této zemi není nic dokonalého a nezkaleného; ale to nás nezbavuje úkolu, přihlížeti ke stínům soukromého vlastnictví; úkol ten stává se tím naléhavějším, jelikož není nedostatek hlasů, že stíny ty jen společným majetkem odstraniti se dají.

Nepříznivé následky s řádem soukromého vlastnictví spojené jeví se jednak v oboru mravním, jednak v oboru národohospodářském.

V oboru mravním jest nejen snaha po získání majetku (auri sacra fames), ale také i samo držení majetku pramenem, příležitostí a pokušením mnohých vad, hříchův a nepravostí, nebo alespoň nehezkých činův a vlastností. Jsou to zejména: lakota, marnotratnost, závist, nenávist, nevraživost, nepoctivost, krádež, loupež atd. Vše to je (prý) následkem soukromého vlastnictví a neodstraní (prý) se jinak, než jen zavedením vlastnictví společného.

*) Ademptis ingenio singulorum sollertiaeque stimulis, ipsi divitiarum fontes necessario exarescerent. Encycl. 83.

Na tuto námitku odpovídáme předně, že instituce majetku soukromého má na poli mravním nejen neblahé, nýbrž i dobré následky (jež jsme výše vyložili), a že dlužno uvažovati, které z nich mají převahu; my tvrdíme, že dobré následky jsou vážnější a četnější než neblahé. Dále odpovídáme, že i společný majetek by měl na poli mravním neblahé následky (jež níže vyložíme), a ty že jsou mnohem horší, než následky majetku soukromého. A konečně ještě přidáváme, že neblahé následky soukromému majetku na poli mravním vyčítané nejsou nezbytné; mohou býti, ale nemusí; milostí Boží podpořen křesťan při dobré vůli snadno se jich uchrání. Má-li tedy v mravním oboru soukromý majetek nějaké neblahé následky, nejlépe jim čelí život mravný, v pravdě křesťanský.

V oboru národohospodářském má řád soukromého vlastnictví nezbytný následek *nestejnosti majetku.* Jedni stávají se *zámožnými a bohatými,* oplývajíce hojností prostředků, za něž si mohou bezmála vše opatřiti; jiní naproti tomu jsou *chudí a nuzní,* majíce po ruce jen chudé prostředky, jimiž sotva živobytí svého uhájí, ba mnozí tonou i v bídě bezměrné, nemajíce, čím by se nasytili, přikryli, kde by bydleli. Důvod ten dá se rhetoricky vyvinouti a drasticky vylíčiti, a pak jest nejsilnějším a nejpůsobivějším důvodem těch, kteří po společném vlastnictví volají a do světa hlásají, že při důsledném provedení společného majetku tato svízel rázem by přestala, a chudoba v budoucnosti byla by nemožnou.

Odvetou především odpovídáme, že řád soukromého vlastnictví jest sice příčinou nestejnosti majetku, nikoli však jedinou, ba ani hlavní. Mnohem působivější příčinou jest *nestejnost lidí.* Při nabývání majetku rozhodují různé a různé věci: duševní nadání, předběžná studia, tělesná síla, zdraví, rozhled, zručnost, cvik, znalost obchodních poměrův atd.; těžko jest všechny uváděti; a jest také známo, že vedle těchto dobrých předpokladův i to jest potřebno, aby šťastný jejich majitel uměl jich v pravý čas užíti. Tyto příznivé předpoklady jsou u různých lidí nestejné;*) ale pak také jest nezbytno, že vý-

*) Sunt enim in hominibus maximae plurimaeque natura dissimilitudines: non omnium paria ingenia sunt, non sollertia, non valetudo, non vires: quarum rerum necessarium discrimen sua sponte sequitur fortuna dispar. Idque plane ad usus cum privatorum, tum communitatis accomodate; indiget enim varia ad res gerendas facultate diversisque muneribus

sledek prací nemůže býti stejný, že naopak musí býti nestejný a že jeden vydělá více, druhý méně. Tak již hned s počátku nestejnost majetku jest nezbytna. Přidejme, že nestačí, majetku jen nabývati, nýbrž že jest také nutno jej udržovati a rozmnožovati; ale i v druhé a třetí a každé následující generaci zůstává nestejnost lidí, a tak při příznivém působení několika generací v jedné rodině snadno může tato rodina státi se bohatou a snad i velmi bohatou, kdežto jiná rodina snad i po několik generací zůstává chudobnou.

Mohli bychom mimochodem se tázati, proč Stvořitel stvořil lidi různých vlastností? Encyklika nám to vysvětluje, řkouc: „Tento stav jest účelu svému velmi přiměřený, jak pro jednotlivce tak i pro společnost. Společenské bytí vyžaduje totiž různosti sil a jakési pestrosti a různosti výkonův; a k těmto různým výkonům jsou lidé nabádáni právě onou nerovností v žití svém.“ Přidejme, že i v přírodě jest různost a pestrost sil a výkonův.

Zajisté nikomu nepřipadne myšlenka, že by tato různost a nestejnost lidí dala se nějak překonati a odstraniti; k dosažení moudrých účelů Stvořitelových jest nezbytna. Ale rovněž nezbytný jest její výsledek v řádu soukromého vlastnictví:*) nestejnost majetku.**)

Ale jest nestejnost majetku, a po případě chudoba takovým zlem, že bychom buď jak buď o jeho odstranění se zasaditi, ba i nejistého skoku do temna se odvážiti a řád soukromého vlastnictví za něco jiného vyměniti měli?

Pouhá nestejnost majetku není žádným zlem; jenom závistivec pokládá ji za zlo, vidí-li, že bližní má více majetku než on. Ale rozumný a prozíravý člověk ví, že obecné blaho právě touto osvěžující vzpružinou nestejnosti majetku a možností nabýti ho a jej rozmnožiti vydatně se podporuje, že by bez vyhlídky na výdělek mnohé pro obecné blaho nezbytné práce zůstaly nekonány. Nestejnost majetku není tedy rozumnému člověku žádným zlem. Ale což *chudoba?*

vita communis, ad quae fungenda munera potissimum impelluntur homines differentia rei cujusque familiaris. Encycl. 84.

*) Jak tato různost v řádu soukromého majetku působí, vidíme a víme. Jak by působila v řádu společného majetku, dosud nevíme, protože nám chybí zkušenost; možná, že by působila mnohem záhubněji.

**) V tom smyslu někteří exegeté vykládají slova: „Semper pauperes habetis vobiscum.“ Matth. 26, 11. Marc. 14, 7. Jo. 12, 8.

Pojem chudoby vykládáme ve smyslu širším a užším.*) Chudoba ve smyslu širším čili *nemajetnost* jest pouhým záporem vlastnictví. Chudým v tomto širším smyslu čili nemajetným nazýváme toho, kdo nemá ani přímého ani užitného vlastnictví, a jen svou duševní nebo tělesnou prací si vydělává, čeho k živobytí potřebuje. Nemajetný tedy nemá sice žádného nebo téměř žádného přebytku, ale také nepotřebuje, aby mu někdo pomáhal; dle lidového rčení „žije z ruky do úst“. Ani tato chudoba není pravým zlem, alespoň nemusí jím býti. Zlem jest teprve chudoba v užším toho slova smyslu, čili *bída a nouze.* V tom smyslu chudým čili nuzným jest, kdo postrádaje prostředků ke slušné výživě dostatečných, jen živoří nebo vůbec na cizí pomoc odkázán jest, a důsledkem toho ve vážné nebo snad i svrchované tísni vězí (IX, 11).

Nikdo neupírá, že bída a nouze jest zlem; jest následkem dědičného hříchu, jako i jiná zla, na př. smrt, nemoc, slepota, hluchota a p. Ale jest asi nejmenším zlem mezi ostatními, a to proto, že člověčenstvo tomuto zlu snadno čeliti může, kdežto ostatním těm zlům čeliti bývá těžko, ba i nemožno.

A jak má člověčenstvo bídě a nouzi čeliti?

Odpověď, kterou dává katolické a vůbec křesťanské náboženství a pravá filosofická ethika, zní: *Konej každý povinnost svou.***)

Bohatec nechť uváží, že není neobmezeným pánem pokladů svých, nýbrž spíše jen jakýmsi správcem jich z milosti Boží; poklady své zanechá zde na zemi a nic z nich s sebou nevezme, ale dobré skutky jeho doprovodí ho na věčnost. Almužna není pouhou radou, nýbrž za určitých okolností příkazem. Almužnou však pomůže se jen na chvíli. Bohatec má nuzné a nemajetné jinak podporovati, lépe a účelněji a vydatněji, jakožto zaměstnavatel, na základě spravedlnosti. Bohatec a zaměstnavatel nedej se mýliti, roztrušuje-li se klamný názor, jako by mezi kapitálem a prací byla propast. Kapitál jest odkázán na práci, a práce na kapitál; to jest jejich vzájemný poměr. Zaměstnavatel i dělník konejtež svědomitě povinnosti své (níže je podrobněji vyložíme). Zaměstnavatel ceniž

*) K evangelické radě chudoby zde nehledíme.

**) Krásně to líčí encyklika 85—89) v odstavcích: Est illud in causa, His obtemperatio legibus, Itaque fortunati monentur, Bonis autem fortunae qui careant, Quos tamen, Talis est forma.

práci dělníkovu a vyplácej mu náležitou a spravedlivou mzdu, dělník pak spokojiž se tím, co mu po právu náleží, a pracuj svědomitě, co pracovati má.

Chuďas nezapomínejž, že „chudoba cti netratí“; sám Spasitel „chudobným se stal, jsa bohat“ (II. Cor. 8, 9), a nebeského království nedosáhneme bohatstvím, nýbrž ctnostmi. Trpělivost, odevzdanost do vůle Boží a důvěra v Boha pomáhají i přes nejhorší skaliska chudoby, nouze a bídy, a pomáhají získati si zásluh pro život věčný. Ale chuďas nezůstávej na pouhých náboženských reflexích a neskládej ruce v klín, nýbrž řiď se spíše zásadou: „Člověče, pomoz si sám, a Pán Bůh ti pomůže dále.“ Bedlivě ať zkoumá, co jest příčinou jeho nezdaru a bídy; a shledá-li, že sám smutný stav svůj zavinil, nesvaluj viny na jiné, nýbrž naprav a odlož chybu svou. Vždy však měj oči otevřeny a snažiž se, aby dovolenými a zákonitými prostředky stav svůj si polepšil.

Takovéto svorné spolupůsobení bohatých a nemajetných tříd samo již by stačilo,*) aby mnohá tíseň značně se zmírnila. Co by ještě scházelo, snadno by doplnily obec a stát, jichž úkolem by bylo jednak se starati o to, aby zaměstnaný dělník nalezl zaměstnání buď v ústavech, které by práci zprostředkovaly, nebo při podnicích, které by v dobách silné nezaměstnanosti obec a stát podnikaly, a jinak o to pečovati, aby lidé choří a staří, práce neschopní, buď jen lehounkou prací zaměstnáváni, nebo v útulnách a ústavech k tomu zřízených opatřeni byli.

Myšlenky zde naznačené podrobněji vykládá křesťanská sociologie.

---

*) To ovšem provádí se nejlépe v obcích menších, na př. na vesnici. kde každý každého zná a každý o nouzi a potřebě jiného ví, ale také výsledek svého přispění kontrolovati může. Na vesnici jest téměř nemožno, aby za nuzného se vydával, kdo jím není, a tak bližní své šálil; a kdo pracovati chce a může, na vesnici snadno se uživí, ač není-li př volbě práce vybíravým. Ve velkoměstě člověk člověka nezná a o jeho bídě neví, ta bída pak, která se nám na odiv staví, jest velmi často jen líčená bída, tak že bohatec udíleje ve velkoměstě almužny zřídka kdy dobře ví, zdali ji na přihodném místě podává. Nedivno, že tím jeho ochota ochabuje. Z této úvahy ostatně vysvítá, že mnoho jest příčin pauperismu, mezi nimi také přílišná centralisace obyvatelstva ve velkoměstech, a že by moudrá decentralisace k ulevení obecné bídy a nouze mnoho prospěla.

Tato přirozená, náboženstvím a zdravým rozumem označená cesta k ozdravění společenských a majetkových poměrů mnohým nespokojencům se nezamlouvá. Chtějí rázem docíliti nápravy, a k docílení snah svých udávají různé a různé prostředky, které však přes různost svou přece do dvou skupin srovnati se dají. První skupinu lze označiti heslem: *»dělení statků«*, druhou skupinu lze označiti heslem: *»společné užívání statků«*. Není nám sice možno všechny ty opravné theorie uváděti, ale základní myšlenkou prvé i druhé skupiny je třeba nám se zabývati.

168. I. *Dělení statků.*

Stoupenci této myšlenky míní, že nerovnost majetku a chudoba rázem by se odstranily, kdyby se statky všem lidem pobraly a pak zase mezi ně stejným dílem se rozdělily. Pak všichni prý budou míti stejně, a nebude ani bohatých ani chudých. Návrh stejného dělení statků *nechce tedy soukromé vlastnictví odstraniti, nýbrž jen soukromý majetek jinak, a to »spravedlivě« rozděliti.*

Každý takovýto pokus nápravy nutno zamítnouti, neboť jest nespravedlivý, nemožný, bezpodkladný, marný.

1. *Jest nespravedlivý*; bez svolení majitelova a proti jeho vůli chce mu odníti to, co dosud držel, a přiděliti to někomu jinému. Přímo do nebe volá, že návrh ten chce střídmého, přičinlivého, pracovitého a spořivého dělníka-střádatele oloupiti o to, čeho týž mozoly svými si dobyl a co si, mnohých požitků si odpíraje, nastřádal, a že to chce dáti člověku línému, nedovednému, hýřivému, který to, co dříve měl, v rozkoších promarnil.

2. *Jest nemožný.* Předměty majetkové jsou rozmanité. Víme ze zkušenosti, jak bývá někdy těžko menší majetek, na př. pozůstalost, mezi podílníky (dědice) tak rozděliti, aby každý byl spokojen. Peníze snadno se rozdělí, tížeji již pole a role (jelikož jsou nestejná), ještě tížeji nemovitosti a domy, a nejtížeji věci, které mají hodnotu zálibnou, jež někdo výše, jiný níže cení, nebo které vůbec odhadnouti nelze; ať nic nedíme, že některé věci někomu výtečně slouží, kdežto jiný neví, co s nimi počíti. Obtíže rostou, přibývá-li materiálu k rozdělení určeného. Kdo by si troufal jen v jediné vesnici provésti rozdělení *všech* statků, hybných i nehybných, tak aby *spravedlivě* dělil a při tom

všem vyhověl? Mnoho-li času by potřeboval jen k ocenění jich? A což kdyby měl děliti v lidnatém městě, kde tolik různého zboží nakupeno? Nebo v celém království? V celé říši? V Evropě? Na celé zeměkouli? Nemohou-li dědicové o pozůstalost se rozděliti, pomohou si; prodají pozůstalost a o stržené peníze se rozdělí. Této odpomoci však při obecném rozdílení statků nebude.

3. *Postrádá skutečného a věcného podkladu.* Návrh žádá rozdělení všeho statku na stejné díly, ale neudává, kdo má býti podělen a jakého klíče při rozdílení užíti se má. Má se děliti dle hlav, nebo dle rodin? Ani prvé ani druhé dělení nebude spravedlivé. Dělíme-li dle hlav, obdrží osamělý člověk jeden díl, bezdětní manželé dva díly, manželé s pěti dětmi sedm dílů; jest však jasno, že sedmičlenná rodina se sedmi díly bude mnohem lépe a pohodlněji žíti, než bezdětní manželé ze dvou dílů a samotář z jednoho. Dělíme-li však dle rodin, nebylo by spravedlivo, aby sedmičlená rodina dostala právě jen tolik, jako bezdětní manželé. Jakým tedy klíčem má se děliti? Odpovědi nedostáváme. A ještě něco: Když dnes statky rozdělíme, kde jsou podíly těch lidí, kteří zítra nebo po měsíci nebo po roce se narodí? Ovšem že v době té také zase lidé zemrou a novorozenci mohou nastoupiti na jejich místo; ale zkušenost nás učí, že více lidí se rodí, než umírá.

4. *Jest bezúčelný a marný.* Připusťme, že by dělením statků pro okamžik se pomohlo a nerovnost majetku a chudoba by pominuly; pomoc bude přece jen „pro okamžik", neboť nesrovnalost lidí (o které jsme se výše zmínili) dále potrvá. Za krátkou dobu staré stesky znovu se ozvou; lidé dovední, pracovití, střídmí a šetrní majetek svůj rozmnoží, naproti tomu lidé nedovední, líní, hýřiví a marnotratní záhy statek svůj zmenší nebo ho snad i pozbudou.*)

Návrhy na dělení statků byly v minulých dobách činěny a i vážně míněny. Dnes však žádný rozumný a prozíravý člověk nemyslí, že by tímto prostředkem člověčenstvu pomoci se dalo. Pronáší-li se přece i dnes ještě tu a tam podobný návrh, pochází jistě od lidí nerozvážných, cizího statku žádostivých, kteří nedbají sedmého přikázání.

*) V starém Římě neprováděli sice dělení statkův, ale pomáhali si tím, že ager publicus chudým občanům se rozdělil (Gracchové). A výsledek? Jen nepatrný počet občanů zůstal na roli své, větším dílem však prodali úděly své a přestěhovali se do Říma, rozmnožujíce jeho proletariát; nechtěli domova a polí, ale „panem et circenses".

169. II. *Společné užívání statků.*

Rozmanité jsou návrhy do této skupiny spadající. Není nám možno všechny je uváděti, a také není toho třeba, alespoň zde (v sociologických učebnicích nalezneme vše dopodrobna). Nám (pro mravouku) stačí, uvedeme-li zásady, ve kterých všechny návrhy o společném užívání statků se shodují. Krátce nastíněny zní asi takto:

Není žádného soukromého vlastnictví a majetku. Majiteli jednotlivých ať hybných ať nehybných statků nejsou jednotlivci; *majitelkou všech statků jest lidská společnost.* Všichni *druhové* (socii — socialismus) užívají statků těch *společně* (communiter — communismus). Na místo majetku soukromého zavádí se *vlastnictví společné.* Každému soudruhu bez rozdílu dostává se všeho, čeho mu k živobytí třeba, každému stejným dílem. Ale i práce rozdělí se stejným dílem; jako dnes každý státní občan v mladém věku svém si odbývá vojenskou službu, tak i soudruh v státu budoucnosti musí po určitou dobu svého života (řekněme třeba: od 20 let do 45. roku) konati svou „pracovní povinnost". Touto prací zjednává se, čeho ke společnému životu třeba.

To jsou hlavní a vůdčí zásady, všem socialistickým a komunistickým systemům společné. V podrobnostech ovšem se rozcházejí, na př. má-li menší společnost (ku př. falanga, obec) nebo větší společnost (na př. stát) společně hospodařiti,*) mají-li všechny věci býti společné, či mají-li některé ještě býti ponechány vlastnictví soukromému, mají-li i nadále peníze

*) Socialismus a komunismus chce úplnou rovnost všech lidí ve všem, i v požitcích, ale nedocílí jí. Učí-li, že majitelkou všeho majetku jest „společnost lidská", může se to vykládati jen spekulativně, nikoli však prakticky. Společné hospodářství naprosto nelze rozšířiti na celou společnost lidskou; jen v menších společnostech bylo by lze pokusiti se o jeho provedení, v obcích, krajích, státu. Takovéto menší společnosti (na př. státy) existují v různých poměrech, jež všude jsou jiné (klima, zeměpisná poloha, úrodnost, přístupnost a p.). Jako nyní, tak i potom některé státy budou bohaté a budou moci příslušníkům svým mnohých výhod skýtati, jiné státy však budou chudé, a příslušníkům jejich i ve státu budoucnosti nezbude než uskrovňovati se. V nejlepším případě docílí se tedy rovnost všech druhů v jedné menší společnosti, nikdy však nedocílí se rovnosti všech lidí.

obíhati či jen se účtovati, má-li život rodinný i nadále trvati či společnými vychovatelnami se nahraditi a p.

Socialistické a komunistické systemy, o „státu budoucnosti“ vykládající, nutno bráti vážně. Stoupenci jejich tvrdí (a mnozí jsou i přesvědčeni), že jediné těmito nebo podobnými systemy lze lidem upraviti na zemi ráj, a že blahý stav ten nebude jen okamžitý (jako při dělení statků), nýbrž trvalý.

A sledujeme-li věc nepředpojatě, nelze upříti, že mnohá myšlenka těchto soustav jest zdravá. Zkušeností přesvědčujeme se, že některé předměty se hodí mnohem lépe pro společné vlastnictví než pro soukromé, a že mnohé věci společenskou výrobou vyrábějí se lépe a laciněji.*) Než i když uznáváme a uznati musíme, že tu a tam společným úsilím lépe se hospodaří než roztroušenou prací, přece zase trváme na tom, že jinak (a to většinou) volné soutěži náleží přednost.

Zejména nelze nám srovnati se s míněním, že bychom měli se zříci majetku soukromého a některý socialistický nebo komunistický system zavésti. Všechny ty systemy mají vážné a těžké vady; společenské poměry by se jimi nezlepšily, nýbrž naopak zhoršily. *Socialistické a komunistické systemy* příčí se spravedlnosti, nemohou zaručiti, co slibují, příčí se svobodě lidské, podkopávají mravnost, podrývají život rodinný, nesnášejí se s náboženstvím positivním, zejména katolickým.

1. *Příčí se spravedlnosti.*

I zde platí týž důvod, který jsme výše na prvním místě proti dělení statkův uvedli, a odkazujeme na něj. Ale jakéhosi rozdílu mezi dělením statkův a socialismem musíme si dobře všimnouti. Dělení statků nedalo by se jinak provésti než rázem, a proto nelze jeho bezpráví zmírniti. Avšak přechod od vlastnictví soukromého ku vlastnictví společnému může se díti také pozvolna, a nedá se mysliti, že by jinak se dál než řadou přechodů; při těch však možno jest křivdu zmírniti, ba snad se jí i vyhnouti. Přechod dál by se buď dobrovolným odstupem dosavadních majitelů, nebo státním vyvlastněním

*) Tu a tam vyskytuje se mínění, že *společenská těžba a výroba* jest jakousi přípravou a pozvolným přechodem k socialismu. Mínění to není správné. Výrobci kapitalisticky slabí sdružují se, aby společným kapitálem a společnou prací více vytěžili. Výtěžku však neužívají společně, nýbrž dělí se o něj; a podíl na jednotlivce připadající stává se jeho soukromým majetkem.

majetku. Kdyby se dál přechod po částech a pozvolna, nebylo by těžko dosavadní majetníky (alespoň poněkud) odškodniti, čímž by výtka křivdy valně se seslabila, ba snad i pominula. Výtka křivdy platí tedy jen náhlé přeměně soukromého vlastnictví ve společné.

2. *Nemohou zaručiti, co slibují.*

Socialistické a komunistické systémy slibují ve státu budoucnosti více blahobytu a méně práce. Pravděpodobnost svého slibu odůvodňují takto: Dnes téměř veškeré bohatství a tím i veškeren blahobyt soustřeďuje se v rukou šťastných boháčů, kdežto všichni ostatní lidé, „vyděděnci“, musí jen strádati. Za to veškera práce složena jest na bedra lidu, kdežto boháči, „trubci“, jen z pilnosti dělníkovy tyjí. Ve státu bubudoucnosti budou příjmy i práce stejnoměrně rozděleny, a tak občanům, alespoň veliké většině jich, dostane se více příjmů čili více blahobytu a méně práce.

Zkoumejme, co pravdy jest na těchto slibech.

Nepouštíme se do otázky, zda blahobyt a příjem jsou pojmy totožné či různé. K blahobytu třeba jest tolika různých okolností, my pak můžeme jen hádati, jak se okolnosti ve státu budoucnosti utváří. Ale dejme tomu, že blahobyt dá se měřiti dle příjmův, a tažme se tedy jen, jaký bude budoucně průměrný příjem každého státoobčana. Připusťme prozatím, že celkový příjem, t. j. souhrn příjmů všech občanů, bude týž jako nyní. Máme ovšem obavu, že celkový příjem se sníží, a v další úvaze obavu svou odůvodníme; ale prozatím připusťme, že celkový příjem se nezmění. Rozdělí-li se tento celkový příjem stejným dílem (ať dle hlav, ať dle rodin), ztratí každý dosavadní boháč velmi mnoho; ale přírůstek, který každému dosavadnímu proletáři připadne, bude velmi nepatrný. Boháčů není tak mnoho, jak se zdá,*) a když příjmy jejich na tolik milionů hlav nebo rodin se rozdělí, úděl, který jednotlivé hlavě nebo rodině připadne, bude velmi nepatrný. Zůstane-li tedy celkový příjem týž, jako dosud jest, jednotlivý proletář stejnoměrným jeho rozdělením velmi málo vyzíská.

*) Zdá se, že jest jich mnoho, poněvadž okázale vystupují a majetek svůj zatajiti nemohou. Celkem však jest jich málo. Nejlépe to poznáváme dle berních katastrů. Počet poplatníků zařaděných do nejvyšších zdaněných tříd jest v poměru k obyvatelstvu celé říše velmi malý.

A také slib, že proletář nebude tolik pracovati, jako dosud, stojí na vratkém základě.

Z dějin víme, že ve starém věku byly republiky komunistické (na př. na Krétě, ve Spartě, a j.), které dosti dlouho, ba i několik století trvaly. Občané v nich žili spokojeně. Nezřídka právě tyto republiky uvádějí se na doklad, že komunismem lze příjemného života docíliti. Nebudiž však přehlédnuto, že v těchto republikách jenom malá, nepatrná část žila v komunismu, a to jen v komunismu požitků; byli to svobodní občané. Komunismus práce pro ně nebyl, neboť všechnu práci vykonávali otroci a heloti. Tak ovšem nemůže býti ve státu budoucnosti, neboť tam bude nejen komunismus požitků, nýbrž i komunismus práce. Ale socialisté a komunisté slibují, že občané budou ve státu budoucnosti jen několik hodin denně pracovati, že pracovní jejich povinnost počne tím a tím, a končí zase takovým a takovým rokem (Bellamy určuje dobu pracovní od 21. do 45. roku). Avšak tento slib postrádá všeho podkladu, a dá se předem souditi, že tak málo práce nestačí. Lidé snadno se klamou odhadujíce práci, tak jako se klamou odhadujíce příjem; zvláště nižší vrstvy myslí, že jen ony pracují a vyšší třídy že zahálí,*) a kdyby i práce se rozdělila, že na každého jí přijde málo. Skutečných (bohatých arci) lenochů, kteří pranic nepracují, jest poskrovnu, a to z toho prostého důvodu, že málo kdo to bez práce vydrží. Pak přijde ještě nějaké procento těch boháčů, kteří pracují sice, ale zaměstnávají se prací naprosto neužitečnou. Ale jinak veliká většina lidstva pracuje, ať duševně ať tělesně, ať prací produktivní ať jinak užitečnou. A na tuto práci, čítáme-li člověka ke člověku, nestačí jen těch 24 let z celého života (od 21. do 45. roku) po několik jen málo hodin denně. Či bude práce ve státu budoucnosti jiná, menší? Snad jen práce tělesná? Nebo připustí se také práce duševní, ale jen produktivní, s vyloučením prací jiných, na př. vědeckých a uměleckých? To by byl stát budoucnosti draze zakoupen, kdyby se měl člověk pro něj své vzdělanosti vzdáti a jen jako zvíře u společných jeslí se krmiti atd.

*) V povídkách a románech často čítáme, kterak majitelé továren, obchodů a podniků jen lenoší a z mozolů dělnictva svého tyjí. Ve skutečném světě však šéfové obyčejně mnohem více a intensivněji pracují, než jejich personál; vždyť jde o jejich zájem a často i o jejich existenci. Kdyby nepracovali, byli by brzy hotovi.

A slibuje-li se, že většinu tělesných prací vykoná stroj, tu nenahlížíme, proč bychom k tomu měli teprve stát budoucnosti zbudovati, když přece strojův i dnes již bez něho užívati můžeme.

Jest tedy pravděpodobno, že i stát budoucnosti bude alespoň tolik práce vyžadovati, kolik nyní se pracuje. Pravíme: „alespoň“, níže pak vyložíme, že spíše bude zapotřebí více práce, než nyní. Ale kdyby celková potřeba práce zůstala nezměněna, a kdyby byla stejnoměrně rozdělena, co by jednotlivec vyzískal? K těm millionům, kteří dnes dobrovolně pracují, a užitečně pracují, přibylo by těch sotva několik tisíc, kteří, ač pracovati mohou, přece nepracují nebo jen prací neužitečnou se zaměstnávají. Mnoho-li by každému z těch millionů dosud pracujících na práci se ulevilo? Sotva asi jen několik minut denně.

Počítajíce, mnoho-li příjmu a mnoho-li práce na každého přijde, bude-li se i příjem i práce stejnoměrně rozdělovati, předpokládali jsme, že i celkový nynější příjem i celková nynější potřeba práce zůstanou nezměněny. Ovšem, chvalořečníci státu budoucnosti slibují, že celkový příjem stoupne a celková potřeba práce klesne. My však právě bojíme se opaku. Obáváme se, že celkový příjem klesne a celková potřeba práce (nebo alespoň pracovníků) stoupne. Obavu svou pak opíráme o okolnost, na kterou rádo se zapomíná. *Ve státu budoucnosti odpadnou dvě silné vzpružiny, které nyní člověka k řádné práci pobádají a jeho práci regulují: snaha zajistiti si existenci, a soutěž.*

Nynější řád ponechává velikou volnost občanům ve volbě zaměstnání a prací. Nedíme, že by každý mohl se věnovati, čemu by chtěl, jelikož mnohým lidem mnohá povolání jsou již předem zamezena; ale přes to přece ještě každému zbývá dosti různých zaměstnání, ze kterých dle vloh, dle dovednosti, dle příznivých vyhlídek a dle mnohých jiných okolností volně a svobodně vybrati si může. Není obavy, že by lidé nepracovali, neboť těch, kteří by mohli žíti ze svého, jest poměrně málo, ty ostatní pak ku práci pohání snaha, zajistiti si existenci. A kdo pracovati chce, uživí se a zajistí si existenci pohodlnou; ba snad i něco si ušetří, aby „na stará kolena“ si odpočinouti mohl. A není obavy, že by zvolená práce jen ledabylo se konala, neboť soutěž dohání pracovníka, aby v zaměstnání svém se zdokonaloval a prací svou vynikal. Ba ani té obavy není,

že by některé nutné práce zůstávaly bez dělníků, neboť jest přirozeným zjevem, že tam, kde jest nadbytek dělníků, výdělky se snižují, a tam, kde jest nedostatek dělníků, výdělky se zvyšují, čímž přebytečné dělnictvo oboru přeplněného odvádí se do oboru nedostatečně obsazeného.

Jinak bude ve státu budoucnosti; tam odpadnou ony dvě silné vzpružiny nynějšího řádu. Dělníci majíce existenci zabezpečenu vyhledávati budou práci lehkou a pohodlnou; ku pracím čistým, snadným a bezpečným přihlásí se snad všichni, nikdo však ku pracím špinavým, obtížným, nebezpečným. A vidouce, že přičinlivou, svědomitou, bedlivou prací, ať v oboru jakémkoliv, ničeho nezískají, a že ledabylou, zběžnou, třeba jen na oko odbývanou prací nikterak si neuškodí, budou asi liknavěji a hůře pracovati, zvláště vykáže-li se jim práce v oboru, který se jim nezamlouvá. Namítne-li se, že špatnou prací poškodí blaho obecné, a tím i blaho své, jelikož z menšího společného zisku přijde na ně také menší část, odpovídáme, že taková úvaha liknavým dělníkem nehne, jelikož při tolika millionech soudruhů chyba jednotlivcova na něm samém jen v mizivém zlomku se mstí. Nezapomínejme, že ani stát budoucnosti nebude se skládati z andělů nebo světců, nýbrž jen z obyčejných, chybám podrobených smrtelníků. A jestliže jen část jich v práci poleví, co bude toho přirozeným následkem? *Celková práce se zhorší,* zhoršením jejím klesne její výtěžek, s klesajícím výtěžkem *klesne také slibovaný blahobyt,* snad daleko pod úroveň blahobytu nynějšího.

Zajisté nebude stát budoucnosti v takovéto situaci nečinným, a vynasnaží se, aby zlu odpomohl. Ale čím? Těch vydatných vzpružin, které nyní samočinně vady vylíčené odstraňují, nebude; a dovolávati se svědomitosti občanů nebo jejich zájmu na obecném dobru, mnoho nevydá. Nezbude, než aby vrchnost sama vyhledala nějaký způsob, jímž by zajistila konání i těch prací, jimž jinak každý rád se vyhýbá. Ale jaký? Vyhlašované rovnosti všech soudruhů nejspíše by odpovídal bizarní prostředek, aby občané v pracích se střídali, tak že by všichni občané po řadě všem pracím postupně podrobiti se musili. Tuto výpomoc nazýváme bizarní, neboť nedovedeme si mysliti, jak by týž občan dnes mohl býti rolníkem, zítra kovářem, pak lékařem, pak krejčím, pak professorem, pak čidičem stok, pak lékárníkem, pak kovkopem atd. atd., až by všechna povolání vystřídal; ať nic nedíme, že každá z těchto prací, i ta, kterou každý opovrhuje, vyžaduje předběžného vzdělání odborného a výcviku. Platí-li dnes, že „devatero řemeslo desaterá bída“, poněvadž takovýto „všeumělec“ obyčejně ničemu dobře nerozumí, bude tomu tak i ve státě budoucnosti. Jest naprosto nemožno, všem pracím rozuměti; člověk rozumí jen té práci (po případě těm pracím), které (nebo kterým) se přiučil. Nebude-li i ve státu budoucnosti dlouholetá odborná příprava ku pracím, tu práce, beztak chatrná, ještě více pozbude na své hodnotě. Ti horlivci, kteří nám stát budoucnosti líčí v barvách růžových, vědí, jak stát nebo vrchnost pomůže. Návalu ku pracím příjemným a útěku od prací nepříjemných vyhoví tím, že *pro práce příjemné stanoví delší, pro práce nepříjemné kratší denní dobu pracovní.* Jiného jim ovšem nic nezbude, neboť kompensace menší a větší mzdou (jako nyní) nebude možná. Ale jen zdali prostředek ten pomůže? I v pracích příjemných denní doba pracovní nesmí překročiti určitý počet hodin („osmihodinná“ práce denně). Při pracích obtížných a nebezpečných zkrátí se práce v obráceném poměru nepříjemností (čím nepříjemnější, tím kratší práce), a bude se zkracovati, až se najde dostatečný počet dělníků, „i kdyby třebas až jen na deset minut denně obmeziti se měla“ (Bellamy). Ale při tom ti horlivci zapomínají, že *zkrácením denní práce* přece zase *stoupá potřeba pracovních sil.* Bylo-li by k nějaké nebezpečné práci třeba 100 dělníků při obvyklé osmihodinné denní práci, a nenajde-li se těch 100 dělníků, sníží se denní doba pracovní. Dobrá! Ale pak při čtyřhodinné práci denní bude třeba 200 dělníků, při jednohodinné 800, a při famósní „desítiminutové práci Bellamyho 4800 dělníků; a když nebylo možno opatřiti 100 dělníků, jak bude možno opatřiti 4800 dělníků? Vždyť při nebezpečné práci jest deset minut právě tak nebezpečno, jako osm hodin. Ale dejme tomu, že by se těch 4800 dělníků na deset minut nalezlo: Na práci, která jinak by 100 dělníky se opatřila, poslati 4800 dělníků, které ovšem potom v jiných oborech budou scházeti, to jest luxus, který věru ani stát budoucnosti nebude směti si dovoliti.

Máme totiž za to, *že stát budoucnosti nevystačí s tím počtem dělníků, s jakým stačíme dnes* (míníme nejen dělníky pracující tělesně, ale i dělníky duševně pracující), *a s tou prací, s jakou (dle quantity) my stačíme.* Ve státu budoucnosti nebude

peněz, a nesmí jich býti, jelikož by někteří občané ať mravnými ať nemravnými prostředky mohli v ruce své více peněz shrnouti, jimi pohodlnější živobytí si opatřiti, vliv svůj uplatniti, ba i vlády se domoci. Peníze mohou býti jen při vlastnictví soukromém, ale nesnášejí se s vlastnictvím společným. Odstraní-li se však peníze, nezbude než *účtovati*. Tím však se práce (kancelářské) ohromně rozmnoží. Potřebujeme-li dnes něco, vezmeme peníze, jdeme do nejbližšího krámu, nakoupíme, co chceme, zaplatíme, a v několika minutách jest celý nákup vyřízen. Ve státu budoucnosti půjdeme do nejbližšího skladu, vybéřeme si, čeho třeba, předložíme svůj výkaz; skladník zanese do něho a do své knihy koupený předmět a jeho cenu, a kopii účtu zašle do centrály, která vede knihy veškeré říše. V knihách těch ovšem každý soudruh (a těch je tolik a tolik millionů!) má své zvláštní folio. K manipulaci, kterou nyní vyřídíme zaplacením v několika minutách, bude pak ve státu budoucnosti zapotřebí celé armády účetních úředníků s plnou denní pracovní dobou; ovšem, že tato účetní armáda nebude míti nedostatek kandidátů, jelikož k tomuto pohodlnému a snadnému zaměstnání každý rád se přihlásí.

A druhé úřednické, účetní armády bude třeba k *regulování výroby, aby tato kráčela stejným krokem s potřebou.* Dnes reguluje a upravuje se výroba samočinně, soutěží a osobním zájmem. Každý výrobce zná dnes obchodní konjunkturu potud, že alespoň pro nejbližší budoucnost dle rostoucí neb klesající poptávky dovede si vypočísti, jakým množstvím výrobků zásobiti se má, aby zákazníkům vyhověl. Zákazníci pak pravidelně nemívají příčin ke stížnostem; sotva že se vyskytne potřeba nebo libůstka, již lze ji na trhu koupiti, neboť prozíraví vyrabitelé, vidíce v tom svůj zisk, ihned počnou s výrobou; a výroba samočinně přestává s přestávající poptávkou. Jinak bude ve státu budoucnosti. Tam nepracuje ochodní rozvaha jednotlivce, jenž dle svého uznání a nabytých zkušeností rychle zařídí, čeho třeba; tam při státní výrobě pracují komise a úřednické sbory; i můžeme se snadno domysliti, jak dlouho to potrvá, než oprávněným žádostem zákazníků se vyhoví, budou-li si přáti něco nového, nebo budou-li si přáti, aby ve státních skladech bylo více zásob, nebo aby výroba pokračovala rychlejším tempem; a také dá se mysliti, že sklady přeplněné některým nehledaným předmětem dále se budou přeplňovati, než zdlouhavým kancelářským chodem dojde ke slechu komise, že by výroba se měla zastaviti nebo obmeziti. Toto plýtvání výrobou a pracovními silami bude také na úkor blahobytu.

Tím však nejsou ještě národohospodářské námitky proti socialismu a komunismu vyčerpány. Odkazujeme na křesťanskou sociologii. Ale i to, co zde uvedeno, s důstatek dokazuje, že ten ráj ve státu budoucnosti jest přece jen problematický a že se v něm vyskytnou nepříjemnosti, kterých my netušíme a tušiti nemůžeme; že vůbec systemy socialistické a komunistické nemohou zaručiti, co slibují.

A ještě něco! Ve všech dosavadních úvahách přepokládali jsme stát budoucnosti v míru. Ale což vypukne-li *válka?* I stát budoucnosti bude míti snad se sousedy své zápletky, tu pro vývoz, tu pro dovoz, tu pro odbytiště tovarů; a když pak celý mechanismus ve vřavě válečné uvázne, jak bude potom? Představiti si to nedovedeme; ale silně pochybujeme, že by bylo lépe, než ve válkách dnešních; spíše hůře, mnohem hůře. Dnes každý stará se o sebe, a i ve válce se jakž takž uhájí. Ve státu budoucnosti však to nebude možno; tu veškerá starost spočine na státu, a když ten úloze své nedostojí, bude zle.

3. *Příčí se svobodě lidské a ničí volnost.*

Za dnešního řádu, kde není žádných otroků, těší se každý úplné volnosti, jsa pánem své práce. Může dle libosti pracovati nebo nepracovati, a chce-li pracovati, může obor práce si vybrati a stanoviti míru její. Každého ovšem dohání ku práci snaha, aby si vydělal, čeho mu třeba, a zvláště chce-li značnějšího výdělku dosíci, nesmí býti vybíravým ve volbě práce. Ale chce-li někdo v potřebách svých se uskrovniti, stačí, i když méně pracuje a v práci si vybírá. Jest úplně volný, nikdo mu nebrání, může se rozhodnouti jak chce. Této volnosti nesnese stát budoucnosti, a ve výkladu pokračujeme tam, kde jsme v druhém bodě odbočili. Řekli jsme, že z pochopitelných důvodů nával ku pracím příjemným bude značný, ale přihlášky ku pracím nepříjemným budou sporé. Dnešní regulativ vyšší mzdy za práce namáhavé a nebezpečné odpadne, a budoucí regulativ menší pracovní doby se neosvědčí. (Až sem jsme v druhém bodě došli, a nyní pokračujeme dále.) Nemá-li ve společné práci a ve společném užívání výtěžků nastati zmatek, nezbude než aby při rozdělování rozhodovala vrchnost. I v socialistickém státu budoucnosti bude (přes všechnu

slibovanou rovnost) třeba vrchnosti, a kdyby nebylo jiného důvodu, již jediný důvod rozdělování práce a požitků by stačil, dokázati její nezbyt. Nepadá na váhu, jakým způsobem vrchnost se dosadí (nejspíše asi volbou) nebo jak dlouho pravomoc její potrvá. Ale to padá na váhu (a na to upozorňujeme), že v přikazování prací jednotlivým občanům, a do jisté míry také při určování, jakému zaměstnání někdo věnovati se má, nebude rozhodovati přání občanů, nýbrž rozkaz vrchnosti. A byť vrchnost měla nejlepší úmysl vyhověti přáním toho kterého občana, přece nebude (z příčin již vyložených) s to, aby tak učinila, podobně jako velitel vojenský, zvláště velí-li většímu sboru, nemůže přihlížeti ku přáním jednotlivých vojínů, nýbrž prostě jen na každé místo pošle tolik mužů, kolik jich tam třeba. Ale jako každý vojín poslechnouti musí, má-li vojenská akce se zdařiti, tak i ve státu budoucnosti nezbude než aby každý občan-dělník přese všechnu nechuť a přes všechen odpor chopil se práce vykázané, třeba i nenáviděné.

Pokračujeme ve své úvaze. I ve státu budoucnosti budou někteří občané pilní a přičinliví, jiní pak líní a pohodlní; poněvadž pak nebude již té silné nynější vzpružiny, osobního zájmu na zdaru práce, jest pochopitelno, že těch netečných a liknavých bude značný počet, ba snad i většina. Nemá-li celková práce utrpěti, nezbude, než ustanoviti zvláštní dozorce. Dnes řemeslník dozorců nepotřebuje; vlastní jeho zájem ho pohání a ztráta výdělku trestá. Ve státě budoucnosti bude třeba dozorcův, aby na řádné a správné konání uložených prací dohlíželi, na vady její upozornili, nedbalých pracovníků napomínali, a ovšem také, nemá-li jejich úřad býti bezvýznamným, neposlušné občany buď vrchnosti udávali, nebo po případě i sami je trestali. Ani stát budoucnosti nebude bez trestův. Nevíme sice, čím se bude trestati, ale tolik jest jisto, že přece musí stát míti po ruce prostředky, kterými by neposlušné dělníky ke konání povinností donutil. Uvážíme-li vše ještě jednou: občanům bude práce i proti jejich vůli přidělována, a neposlechnou-li, budou trestáni — tu nelze nám ubrániti se dojmu, že stát budoucnosti bude velikou robotárnou, donucovací pracovnou; svobody a volnosti v něm nebude.*)

*) Ac praeter injustitiam, nimis etiam apparet, qualis esset omnium ordinum commutatio perturbatioque, quam dura et odiosa servitus civium consecutura. Encycl. 83.

4. *Podkopává mravnost.*

Pokračujeme v úvaze. Neutěšený stav občanů ve státu budoucnosti právě vylíčený bude se zajisté málo komu zamlouvati; občané budou si přáti, aby mu unikli, neb alespoň aby si jej zlepšili. Uniknouti nebude možno. Dnes, je-li dělník nespokojen, hledá si práci jinde, nebo v nejhorším případě vrhne se na jiné zaměstnání. V budoucnosti bude snad moci stěhovati se ze státu do státu, ale nic si nevymění, bude-li socialismus a komunismus všude zaveden; také dá se mysliti, že státy samy budou vystěhovalectví co možná ztěžovati, aby jim neubylo potřebných pracovních sil. Či podporuje snad plantážník útěk svých otroků? Nezbude, než trpělivě snášeti břímě a čekati, až nastane onen toužený rok, po kterém bude dovoleno odebrati se na odpočinek. Blaze tam, kde to bude po 45. roku, ale zběžné výpočty ukazují, že sotva asi bude možno před 60. rokem ustati od práce. Když pak se nebude dostávati trpělivosti, skončí mnohý ubožák své trápení sebevraždou. Jiní však budou chytřejší. Vědouce, že na přízni představených a dozorců závisí, jaké práce se jim uloží a jakým způsobem dozor nad nimi prováděti se bude, vynasnaží se získati si přízně těchto svých dozorcův. Svědomitě se namáhati nezamlouvá se jim, a jest také otázkou, zdali by takto přízně dozorců si dobyli; neboť ani dozorci nebudou se vybírati jen z andělů nebo světců, nýbrž z lidí někdy nespravedlivých, nesvědomitých, zlým dojmům přístupných. Za takových okolností nejspíše dojde svých tužeb, kdo volí cesty křivé. Za nedlouho vymizí mužné charaktery, a místo jejich zaberou bídné skety. Zde jejich vlastnosti: pochlebování, podlézání, patolízalství, nedůstojné sebe sama podkládání; žárlivost a nevraživost na jiné šťastnější, kteří žádané přízně již se domohli; udávání, očerňování, sočení; nedůvěra, podezřívání, špehování a donášení atd. Všecky ty neřesti vyskytují se ovšem dnes také, ale ve státu budoucnosti bude asi více pokušení k nim.*)

5. *Podrývá život rodinný.*

Uhýbáme se na jiné pole úvah a ptáme se, jaký bude život rodinný ve státě budoucnosti. Tu arciť můžeme pracovati jen domněnkami. Co socialismus na poli národohospodářském

*) Aditus ad invidentiam mutuam, ad obtrectationes et discordias patefieret. Encycl. 83.

žádá, víme, a jaké by to mělo výsledky, vypočítáme si. Ale jaký by měl býti život rodinný, o tom socialistické projekty buď vůbec mlčí, nebo jen nejasně se vyslovují. Život rodinný, tak jak nyní jest, dal by se se socialismem a komunismem dobře spojiti. Kdyby však myšlenka socialisticko-komunistická důsledně se prováděla, došlo by ke společným vychovatelnám, do nichž by rodiče své děti dodávati musili, podobně jako bylo ve Spartě, nebo jako Xenofon ve své Kyropaideii líčí. Že by se děti rodině úplně odcizily, a rodinný život téměř na spolubytí dvou „bezdětných“ manželů se obmezil, jest jasno. A dosti možno, že by život rodinný i ještě více poklesl. Od společného vlastnictví ke společnému manželství jest jen krok. Na místě rodinného života zavládla by *volná láska*. Muž a žena obcovali by pohlavně, jen aby ukojili pohlavní pud, a zůstali by pospolu, dokud by se jim líbilo. Nabaží-li se spolužití, rozejdou se, a každý z nich vyhledá si nového manžela neb manželku; děti, byly-li zplozeny, jsou ve veřejných vychovatelnách.

6. *Nesnáší se s náboženstvím positivním, zejména katolickým.*

Sociální demokraté několikrát již prohlásili, že dle jejich nauky „náboženství jest věcí soukromou“. Ale činy jejich a časopisy jejich poučují nás, že pokládají každé positivní náboženství, a zejména náboženství katolické za nepřítele. Nechceme zde rozpřádati otázku, zdali by komunistický socialismus dal či nedal se s náboženstvím katolickým smířiti; snad ano, ovšem kdyby přechod od nynějších poměrů ke státu budoucnosti dál se beze křivd a kdyby správa budoucího státu šetřila zákonů Božích. Že myšlenka komunismu s duchem náboženským se snáší, vidíme na klášteřích. Ovšem, jinak soudí o komunismu socialisté, jinak řeholníci. Smíme-li však z přítomných událostí na možnou budoucnost souditi, nehádali bychom, že by stav církve katolické, a přidejme: stav křesťanství a snad i všech positivních náboženství ve státu budoucnosti byl příznivým.

Z těch (a mnohých jiných) důvodů soudíme, že socialistickými a komunistickými systemy nelze člověčenstvu přispěti.

Zastanci systemů těch rádi uvádějí, že není možno o výhodách nebo nevýhodách jejich mluviti, dokud jsme se o nich prakticky nepřesvědčili. Rádi dodávají, že pokus jistě by nás

o prospěšnosti přesvědčil, a jakýmsi dokladem mají býti nadšená líčení poměrů ve státech ideálních, dle těchto norem spravovaných, ovšem jen vymyšlených. V románech*) socialistických a komunistických arciť všechno výtečně se daří, ale dosud učiněné pokusy komunistické vesměs selhaly.**) Tak na př. Owen (* 1771, † 1858) založil se svými stoupenci v severoamerickém státě Indianě r. 1823 kolonii New Harmony, spravovanou dle zásad komunistických a úplně beznáboženských; ale po 4 letech kolonie se rozešla. Po něm pak Cabet (* 1788, † 1856) r. 1840 sepsal proslulý svůj román „Cesta do Ikarie“, v němž vypisuje svůj ideál obce komunistické. R. 1849 založil komunistickou kolonii v Texasu, a když pokus se nezdařil, založil jinou komunistickou kolonii (jménem Ikaria) v opuštěném mormonském městě Nauvoo. Kolonie měla hned s počátku rozsáhlé pozemky a značné kapitály. Zkvétala rychle a v rozkvětu svém měla 500 kolonistů. Ale když blahobyt se rozmohl, nastaly četné rozmíšky a třenice, jež vedly r. 1856 k vyloučení Cabeta a stoupenců jeho z Ikarie. Jeho věrní založili v Cheltenhamu novou kolonii, jež však přes to, že peníze z Francie jí docházely, za několik málo let vnitřními rozbroji vzala za své. V Ikarii samé blahobyt rozkvétal, a počátkem let sedmdesátých bylo tam 70 osob, které prostě a spokojeně žily. Avšak i zde došlo záhy ke sporům a hádkám. Mládež dle ikarských zásad vychovaná byla nepoddajná, novot chtivá, a neznala úcty ke stáří. R. 1878 nastal rozpor; strana starých odešla do Nové Ikarie, kde konstituovala se jako společnost akciová, ale záhy zanikla; strana mladých zůstala na

*) Prvním romanopiscem toho druhu byl bl. Tomáš Morus (More, narozen asi 1480, odpraven 6. července 1535, za blahoslaveného prohlášen pap. Lvem XIII. r. 1886). Roku 1515 a 1516 sepsal svůj světoznámý román „Utopia“; jest to jednak satira na tehdejší poměry anglické, jednak náčrtek ideální ústavy státní. Jeho román jest politický, a mýlili bychom se, kdybychom Mora pokládali za hlasatele komunismu; v „Utopii“ komunismus není hlavní, nýbrž vedlejší věcí, a občané utopijští jen proto žijí v komunismu, poněvadž týž k idcálům Morovým nejlépe přiléhá. — Způsob Morův, románem vykládati politické názory, zalíbil se pozdějším spisovatelům, a tak vznikla v XVII. století celá řada „cestopisů“; nejznámější spisovatelé toho druhu jsou asi: Campanella (Dominikán, * 1568, † 1639, Civitas solis), Swift (* 1667, † 1745, Cesty Gulliverovy) a j. I jejich spisy jsou rázu političkéh0. Teprve v XIX. století tímto způsobem psali Cabet, Bellamy, Hertzka a j. s tendencí socialisticko-komunistickou.

**) Cathrein-Tumpach, Socialismus, str. 12. a 246.

svém místě (Icaria Community), zkvétala hmotně, avšak následkem sporů rozpadla se r. 1895, a jmění rozděleno členům. (Cathrein-Tumpach, l. c.)

Příběhy tuto vypsané jsou poučné. Především pozorujeme, že učiněno několik pokusův, ale všechny selhaly. A přece měly skvělé materielní předpoklady. Účastníků bylo ne příliš mnoho a ne příliš málo, pozemků i kapitálů bylo dosti. Všechny založené kolonie zanikly, nikoli snad proto, že by se jim bylo nedostávalo prostředků materielních, nýbrž proto, že vychování mládeže bylo komunistické, že nebylo rodinné, a (což asi bylo hlavní vadou), že nebylo náboženské.

Podobnou zprávu přináší „Čech" ze dne 24. září 1913: „Po 25letém trvání, bohatém na hašteření, odhodlala se sociálně-komunistická obec Krinica, blízko Černého moře, sestavená na základě Marxova komunismu, rozejíti se." Příčina rozchodu se neudává, ale „Köln. Ztg." (z níž „Čech" patrně zprávu čerpal) poznámkou svou („Dětem nemají se podrývačné zásady vštěpovati") naznačuje, že příčina nezdaru byla asi tatáž, jako v Ikarii.

Nehledíme-li k těm několika málo výjimkám společného vlastnictví, jež buď vůbec žádným obecným komunismem nebyly (Kréta. Sparta), nebo byly sice na komunistickém základě zbudovány, ale měly jen několikaleté trvání (Ikarie), nabýváme z dějin přesvědčení, že *od počátku lidstva až na naše doby, tedy po tolik tisíc let, vždy a všude vládl jediný řád soukromého vlastnictví.* „Instituce taková, která u všech národů, jest, která přes všechny bouře časů a názorů se udržela a postupem vzdělanosti ještě pevnějších základů nabývala, nemůže býti vynálezem lidské zvůle, nýbrž musí býti zakotvena v lidské přirozenosti. Zákony zdravé logiky žádají, by zjev všeobecný a trvalý měl též všeobecnou a trvalou příčinu." (Neuschl, Křesťanská sociologie, díl II., str. 656.)

Končíme slovy encykliky (str. 83):

„Maneat ergo, cum plebi sublevatio quaeritur, hoc in primis haberi fundamenti instar oportere, privatas possessiones inviolate servandas."

§ 30. Majitel.

170. I. Pojednavše o předmětu vlastnictví promlouváme dále o podmětu vlastnictví (subjectum dominii), tážíce se, *kdo může býti majitelem čili vlastníkem,* neboli *kdo může míti majetek.*

Vlastnictví vůbec a soukromé vlastnictví zvlášť jest právem; jelikož pak každý člověk jakožto rozumný tvor, ale také jen člověk, práv nabývati a je držeti může, jest jasno, že podle zákona přirozeného každý člověk i majetku nabývati a majetek držeti může, ale jen člověk. Nerozumný tvor, najmě zvíře, majetku ani nabývati ani držeti nemůže. Právo majetku, a to majetku soukromého, mají ovšem nejen osoby fysické, nýbrž také osoby mravní čili právní. Srv. XI, 11. 12.

Díme: „podle zákona přirozeného může každý člověk majetku nabývati a majetek držeti". Avšak v zájmu obecného blaha může positivní zákon, ať božský, ať církevní, ať světský, některého člověka nebo po případě celou třídu lidí v právu tom omeziti, buď že jim právo majetku vůbec odnímá, nebo je ztenčuje, nebo alespoň v některých věcech obmezuje; tak na př. může positivní zákon provinilce trestati na majetku, jako jej i na životě nebo na svobodě trestati může. V zájmu téhož obecného blaha může positivní zákon (božský, církevní, světský) některé předměty z majetkového práva vyjmouti nebo o jejich nabývání a držení zvláštní předpisy vydávati, jež majetkovou volnost obmezují; děje se tak při předmětech, na kterých celá komunita má odůvodněný zájem, nebo také při předmětech, které by v rukou nepovolancův obecnému blahu nebezpečny býti mohly.

P o z n á m k a. Božské a církevní zákony sem hledící z části vykládáme v naší vědě na místech příslušných, z části je vykládá právo církevní. Ustanovení občanského práva obšírně vykládá Randa, Právo vlastnické, 1900, str. 6—20. Méně obšírné, ale dosti důkladné výklady nalezneme v každém lepším (na p. Manzově) vydání zákonů při §§ 355., 356. o. z. o.

171. II. Ač podle přirozeného práva každý člověk oprávněn jest majetku nabývati a jej držeti, přece není každý schopen jmění své *spravovati.* Některým osobám brání v tom fysická nemožnost, nebo alespoň valně jim překáží. Sem náleží v první řadě osoby mravní čili právní, jichž jmění činovníci jejich spravují; dále pak lidé stále neb dočasně nepří-

četní, tedy blbci, blázni, děti nedospěvší k užívání rozumu, a alespoň po dobu své nepříčetnosti opilci. Jest věcí zákonů positivních, aby stanovily, co v takových případech díti se má. O správě statků církevních rozhoduje právo kanonické, o správě statků korporací světských a osob nepříčetných rozhoduje právo občanské.

Jiní lidé zase nejsou sice fysicky neschopni, spravovati majetek svůj, ale dobro obecné, zvláště pak vlastní jejich dobro soukromé (aby v nezkušenosti své nebyli šizeni) nutně toho vyžaduje, aby právo jejich bylo omezeno. I zde jest úkolem zákonníka občanského, aby ustanovil, co po té stránce obecnému i soukromému blahu prospívá. — O majetku manželův a správě jmění jejich jedná § 91. a §§ 1218—1266. o. z. o. Majetkové poměry dětí a neplnoletých řídí §§ 149—151.; §§ 172.—178. o. z. o. (Majetek dětí neplnoletých spravuje otec, po případě poručník; neplnoletí mohou sice majetku nabývati, nejsou však oprávněni sami jej spravovati nebo jím disponovati; ale dítě dospělé, třeba neplnoleté, smí vládnouti těmi věcmi, kterých vlastní svou pilností nabylo, nebo které mu po dosažení dospělosti k užívání odevzdány byly). Komu se má stanoviti opatrovník (kurátor) a jaká práva a povinnosti opatrovníku přísluší, udává o. z. o. § 269.—284. Mimo zákony zde uvedené hledí sem ještě některé jiné zákony, o nichž vykládati náleží vědám právním.

§ 31. O předmětu směnné spravedlnosti vůbec.

172. Přistupujeme nyní k úkolu, vyložiti povinnosti, které nám směnná spravedlnost o soukromém majetku ukládá.

Právo majetkové zahrnuje v sobě právo dvojí: a) právo nabývací a b) právo državné. K obojímu tomuto právu jest nám hleděti, a ovšem i k příslušným povinnostem. Rozdělujeme tedy látku na dvě hlavy.

Hlava I. Nabývání soukromého majetku předmětem spravedlnosti směnné.

Hlava II. Držení soukromého majetku předmětem spravedlnosti směnné.

HLAVA I.

Nabývání soukromého majetku předmětem směnné spravedlnosti.

§ 32. Způsoby nabývací.

173. *Způsoby nabývací* (modus acquisitionis seu modus acquirendi) jsou způsoby, kterými majetku soukromého nabýváme. V hlavních obrysech zakládají se na právu přirozeném, v podrobnostech však na právu občanském, které po té stránce nejen před lidmi čili pro soud vnější (pro foro externo), ale i před Bohem čili pro soud vnitřní (pro foro interno, ve svědomí) závazným jest.

Všechny nabývací způsoby se dají seřaditi do tří skupin; jsou to:

1. Nabývací způsoby původní čili přirozené čili bezprostřední, jimiž majetek dosud ničí stává se majetkem nabyvatelovým.

2. Nabývací způsob zákonný čili vydržení, jímž majetek dosud držený se upevňuje, a byl-li před tím pochybným, nadále jistým se stává.

3. Nabývací způsoby odvozené čili prostředeční, jimiž majetek s jednoho majitele se přenáší čili převádí na jiného.

A) Původní způsoby nabývací.

§ 33. Přivlastnění. Nález. Přírůstek.

174. *Původní čili přirozené čili bezprostřední způsoby nabývací* (modus originarius seu naturalis seu immediatus) jsou ony způsoby, kterými majetku dosud nikým (nebo po případě: již nikým) nedrženého přímo a bezprostředně nabýváme. Z výměru snadno vysvětlují se názvy. Jest to způsob „původní“, jelikož jím první lidé svého majetku nabývali a doposud první osadníci některého před tím neosídleného místa nabývají. Jest to způsob „přirozený“, poněvadž nejen na přirozeném zákoně se zakládá, ale přirozeně také lidem jest nejbližší. Jest to způsob „bezprostřední“, poněvadž jím majetku přímo nabýváme, nedostávajíce ho od nikoho jiného. Původním způsobem

lze nabývati věcí hybných i nehybných (movitých i nemovitých).

Původní způsob nabývací v hlavních obrysech jest odůvodněn samým zákonem přirozeným s důstatek. Pravíme: „v hlavních obrysech“, nikoli však v podrobnostech. Jelikož však blaho obecné toho nutně vyžaduje, aby k zamezení možných sporů, ba i přehmatů způsoby nabývací nejen v hlavních obrysech, nýbrž i v podrobnostech byly ustáleny, a jelikož zvláště v zemi již obydlené jest nezbytno, aby přesně stanovilo, čeho ještě původním způsobem nabýti lze a čeho se jím již nabýti nelze, připadá občanskému zákonu úkol, aby v rámci zákona přirozeného původní způsoby nabývací upravil.

Původní způsoby nabývací*) jsou: 1. přivlastnění, 2. nález, 3. přírůstek.

175. I. *Přivlastnění* (occupatio) jest zmocnění se věciničí, s úmyslem nabýti jí za vlastní. O. z. o. § 381.—384.

Díme: „věci ničí“, neboť nelze si přivlastniti věc, která již někomu náleží. Může pak věc nějaká býti věcí ničí buď proto, že dosud vůbec žádného pána neměla, nebo proto, že měla sice dříve nějakého pána, avšak tou dobou žádného pána nemá. Obyčejně však názvem „věci ničí“ míníme jen věci, které dosud žádného pána neměly a nikým držány nebyly, kdežto věci, které kdysi již pána měly, ale nyní nemají, nazýváme „věci opuštěné“.

Věci ničí může každý člen státu si přivlastniti, ač není-li toto právo politickými zákony omezeno nebo některým určitým osobám vyhrazeno. O. z. o. § 382.

Hledíme-li zejména ke *zvířatům*, dlužno lišiti zvířata divoká, zkrocená a domácí.

Zvířata divoká (animalia fera) jsou zvířata přirozené volnosti požívající. Divoká zvířata, která nejsou předmětem honebního práva, zejména ptáky a mořské ryby, smí každý chytati a zabíjeti, ale jest povinen šetřiti při tom případných policejních omezení.**) Vlastník pozemku může ovšem na své půdě chytání ptactva zakázati.

*) Randa, Právo vlastnické[5], str. 65 nn.

**) Dravé ptactvo dovoleno chytati kdekoliv a kdykoliv. Menší ptactvo, které se živí částečně hmyzem, částečně potravou rostlinnou, dovoleno chytati jen mimo čas líhnutí. Ptactvo, jež se živí jen hmyzem,

Zvířata honební čili zvířata, která jsou předmětem honby, nejsou věcí ničí; náleží majiteli čili pánu honitby.*) Také ryby ve vodách sladkých nejsou věcí ničí; náleží majiteli (pánu) vody nebo rybolovu. Kdo tedy, nemaje k tomu práva, v cizím revíru honí nebo cizí zvířata honební do léček chytá nebo v cizích vodách ryby loví, dopouští se krádeže na cizím majetku; hřeší (a to dle větší neb menší škody těžce nebo lehce) a povinen jest náhradou.

O vině a povinné náhradě *pytlákově* nerozhoduje skutečný výtěžek pytláků v, nýbrž škoda pánovi způsobená a vypočtená dle pravděpodobné naděje, jakou pán měl, že by zvířete se zmocnil. Ulovil-li pytlák zvíře tak zavřené, že pánovi utéci nemohlo (na př. zvěř v oboře, ryby v rybníce nebo v sádce), poškodil pána o celou cenu zvířete, jelikož pán mohl se zvířete zmocniti, kdykoliv by chtěl; pytlák jest povinen plnou náhradou. Uloveno-li však zvíře, které rádo přebíhá, a uloveno-li na svobodě (na př. zajíc v širém poli nebo v lese, ryba v řece), tu ovšem nelze říci že by byl pán utrpěl škodu rovnou plné ceně zvířete, nýbrž dlužno k tomu hleděti, jaká tu byla pravděpodobná naděje, že zvíře stane se kořistí pánovou nebo zřízenců jeho. Různí moralisté, hledíce k poměrům své doby a své vlasti (a spolu ku přísnějším nebo méně přísným trestům na pytlačení položeným) soudí různě. Hledíme li k našim poměrům, myslím, že nebudu dalek pravdy, applikuji-li takto: Úlovek vysoké zvěře, třeba jen jednoho kusu, pokládám (vzhledem k ceně zvířete) za hřích těžký, a povinnou náhradu stanovil bych asi na tři čtvrtiny skutečné ceny zvířete. Úlovek menší zvěře (zajíců, bažantů, koroptví a p.) vzhledem k menší ceně nutno při jednotlivém jen kuse pokládati za hřích pouze lehký; při opětovaném pytlačení (nebo je-li kořist jednoho lovu bohatá) předměty pojí se v jeden celek a hřích přechází ve hřích těžký (jak níže při srůstání malých krádeží vyložíme). I neváhal bych souditi na těžký hřích, dostoupí-li úlovek pytláků v v čase poměrně krátkém ceny asi 40 korun. Povinnou náhradu bych stanovil asi

nebo jinými menšími škodlivými zvířaty, vůbec chytati se nesmí. O ptactvu, pokud jest předmětem honitby (pernatá zvěř), v. násl. odstavec (zvířata honební).

*) Majitel čili pán honitby jest povinen nahraditi škodu, kterou zvěř jeho revíru na cizím poli neb majetku způsobila.

*

na polovinu nebo třetinu, a je-li hojnost zvěře, na díl ještě menší. Ryby kradené ze sádek nutno čítati v plné ceně. Kradeny-li ryby z rybníka, soudil bych o tíži hříchu obdobně, jako při zvěři; tedy usoudil bych na těžký hřích, nakradeno-li z rybníka ryb asi za 40 korun; náhradu bych stanovil na tři čtvrtiny ceny skutečné. Nedovolený rybolov v otevřených vodách (řekách, potocích, rybnících neb jezerech, jimiž řeky nebo potoky protékají) posuzoval bych mnohem mírněji; zvláště mírně bych posuzoval chytání ryb na udici, které ostatně místy (v otevřených vodách) jest dovoleno, než i když není dovoleno, přece jen pro malou cenu nachytaných ryb zřídka kdy těžkého hříchu dostupuje. Povážlivější jest, užívá-li zloděj sítí nebo čeřenu, neboť tu snadno cena nachytaných ryb dostoupí výše k těžkému hříchu potřebné. Povinnou náhradu za ryby nachytané v otevřených vodách bych stanovil ještě níže než při malé zvěři, tedy asi na třetinu nebo čtvrtinu, jelikož ryby jsou prchavější než zvěř.

Poznámka: Zde mluvíme o hříchu, jakého pytlák na cizím majetku se dopouští. Nesmíme však přehlédnouti, že pytlák pravidelně hřeší i proti povinné sebelásce, vydávaje život svůj a zdraví své v nebezpečenství.

Zvířata zkrocená čili zvířata volně žijící, ale přece domácnosti přivyklá (na př. holubi, drůbež a pod.), nejsou věcí ničí (o. z. o. § 384), a proto majitel jejich má právo, utekla-li, stíhati je i na cizí půdě; ovšem má nahraditi škodu jimi učiněnou. Za některých okolností mohou však i zvířata zkrocená státi se věcí ničí. O. z. o. § 384 uvádí dva případy: Jestliže by vlastník matičního úlu po dva dny roje nestíhal, aneb jestliže by zvíře zkrocené do 42 dnů samoděk se nevrátilo, může je na obecném pozemku každý, a na soukromém pozemku vlastník (tohoto pozemku) si přivlastniti.

Domácí zvířata (na př. dobytek, skot a brav, psi a pod.) nikdy nestávají se věcí ničí; ztratí-li se zvíře takové a nalezeno-li, platí předpisy o nálezu jako při každé jiné ztracené a nalezené věci.

Nerosty jsou buď vyhrazené nebo nevyhrazené. Rakouský zákon horní ze dne 23. května 1854 vyhrazuje všechny nerosty, jež v sobě obsahují kovy, síru, kamenec, vitriol, kuchyňskou sůl, vody cementové, grafit, smoly zemské, a konečně veliké uhlí černé a hnědé. Právo dobývati jich čili právo kutací náleží státu (horní regál), stát pak propůjčuje dovolení ku těžení jich osobám o to žádajícím. Nevyhrazených nerostů může každý na své půdě dobývati; ovšem jest povinen šetřiti platných ustanovení.

Věci opuštěné (res derelictae) jsou věci, jichž vlastník nadále podržeti nechce a proto je opouští (o. z. o. § 386), na př. odhazuje. Je-li na jisto postaveno, že vlastník věci své se vzdal, může si ji kdokoliv přivlastniti. Díme: „je-li na jisto postaveno", neboť v pochybnosti nesmí se předpokládati, že by vlastník věci své se vzdal (o. z. o. § 388), a kdo takovouto věc nalezne, nesmí ji za opuštěnou pokládati.

Není žádného „práva pobřežního" čili práva přivlastniti si věci vodou odnesené nebo na břeh vyvržené. Věci ty i nadále náležejí pánu, jemuž je voda vzala; nálezce jejich jest vázán zákony o nálezu vydanými.

176. II. *Nález* (inventio). Nalézti lze věci ztracené, věci skryté, poklady. O. z. o. § 388—401.

Věci ztracené (res amissae). Pouhou jen ztrátou nevychází věc z vlastnictví svého posavadního majitele; zákon přirozený pak žádá, aby věc ztracená a někým jiným nalezená majiteli byla vrácena (res clamat ad dominum). Z důvodu spravedlnosti není ovšem nálezce povinen nalezenou věc zvednouti nebo se jí ujmouti. Díme: „z důvodu spravedlnosti", nehledíce k důvodům lásky křesťanské; neboť bližeňská láska nám někdy velí nalezenou věc vzíti v opatrování, zvláště víme-li nebo tušíme-li, že by bez našeho zakročení věc pánu se ztratila nebo zkazila, a můžeme-li bez značné námahy věci nalezené se ujmouti a pánu ji vrátiti. Ujal-li se však nálezce věci nalezené, tu jest nadále z důvodu spravedlnosti povinen pátrati po majiteli, a dle možnosti buď ji majiteli vrátiti, nebo alespoň jej uvědomiti, kde věc jest, aby si pro ni dojíti mohl. Pátraje po majiteli má nálezce užíti prostředkův obvyklých a přiměřených, není však povinen užíti prostředků mimořádných a namáhavých. Přihlásí-li se majitel, může nálezce žádati na něm důkaz, že věc jest jeho (na př. žádaje, aby ji popsal). Po právu přirozeném, z důvodu pouhé spravedlnosti nálezce nemá práva žádati odměnu; ale sluší se, aby majitel byl uznalým. Nelze-li po bedlivém a svědomitém pátrání majitele nalézti, smí nálezce za bezelstného držitele se pokládati.

Tolik po zákonu přirozeném. Jest pak na zákonníku občanském, aby v zájmu obecného dobra bližší podrobnosti ustanovil.

O. z. o. § 388—394 ustanovuje takto:

Věci ztracené nelze pokládati za věci ničí nebo opuštěné. Poznává-li nálezce dle známek nálezu nebo dle jiných okolností, kdo nalezenou věc ztratil, jest povinen mu ji vrátiti. Nepoznává-li však, kdo věc ztratil, takto si počínej: Převyšuje-li*) cena věci nalezené 1 zl. víd. čísla **) (= 84 hal.), uveřejní se nález během 8 dnů způsobem v místě obvyklým; převyšuje-li cena 12 zl. v. č. (= 10 K 8 hal.), ohlásí se nález na místním úřadě policejním; ***) týž pak vyhlásí nález způsobem v místě obvyklým, nepřipomínaje však zvláštních, na věci pozorovaných znamení. Nepodaří-li se tímto způsobem vypátrati majitele věci ztracené a převyšuje-li cena její 25 zl. v. č. (= 21 K), ohlásí se nález třikrát ve veřejných novinách. Věc se zatím uschová (buď u nálezce nebo u soudu), nebo, nedá-li se beze zkázy uschovati, ve dražbě se prodá, a peníze za ni stržené se uloží. Přihlásí-li se majitel do roka ode dne vyhlášení a dokáže-li právo své, vydá se mu nalezená věc (nebo po případě peníze za ni stržené); majitel jest však povinen hraditi výlohy učiněné, a nálezci vyplatiti nálezné (ač jestliže týž je žádá). Do 1000 zl. v. č. (= 840 K) obnáší nálezné 10 proc., a z toho, co jest nad 1000 zl. v. č., 5 proc. Nálezné pak náleží nálezci, ať věc nalezenou odvedl přímo majiteli, nebo policejnímu úřadu. Nepřihlásil-li se majitel do roka, smí nálezce žádati, aby nalezená věc dala se mu (zatím) v užívání. Avšak majitelovo právo na ztracenou věc zaniká teprve po uplynutí lhůty promlčovací, která pro soukromou osobu obnáší 3 léta a pro právnickou osobu 6 let; pak teprve nabývá nálezce úplného práva k věci nalezené.

*) Má-li věc menší cenu než 84 h, nemusí nálezce nález uveřejniti; avšak nesmí si nalezenou věc ponechati, nýbrž jest mu čekati, zdali se vlastník ve lhůtě vyčkávací (promlčecí) nedostaví. Tato lhůta čítá se u věci pod cenou 84 h ode dne nálezu, u věcí nad touto cenou ode dne vyhlášky.

**) Všechna peněžitá udání v obecném zákonníku občanském rozumějí se ve vídeňské měně čili ve vídeňském čísle (v šajnech).

***) Věci nalezené na dráze (ve vagonech, v čekárnách, na nádraží atd.) odevzdávají se správě železniční k dalšímu řízení.

Nálezce, který nešetřil nařízení tuto vypsaných, ztrácí právo na nálezné. Zatajil-li nález, dopustil se podvodu (o. z. tr. § 201. c.) a propadá trestu (o. z. tr. § 200—205).

Je-li nálezců více, mají všichni stejné povinnosti a stejná práva. Za spolunálezce pokládá se také, kdo první věc spatřil a po ní sáhl, třeba ho někdo jiný byl předešel.

2. *Věci skryté* (res absconditae). Ani věci skryté nesmějí se pokládati za věci ničí neb opuštěné, neboť majitel jejich je ukryl právě proto, aby je obhájil. Platí tudíž o nich dle přirozeného práva obdobná pravidla jako o nálezu. O. z. o. § 395—397 stanoví: Najdou-li se věci zakopané nebo zazděné nebo jakkoliv jinak ukryté, jichž majitel není znám, budiž o tom učiněno oznámení, jako při nálezu. Lze-li z různých známek neb okolností poznati, kdo jest majitelem (po případě jeho nástupcem nebo dědicem), budiž mu nalezená věc odevzdána. Nevěděl-li majitel o věci skryté, jest povinen nálezci (neb nálezcům) vyplatiti nálezné, jako při věcech ztracených; může-li však dokázati, že již před nálezem o skryté věci věděl, neplatí žádného nálezného. Nevypátrá-li se majitel ihned, jest si počínati, jako při nálezu.*)

3. *Poklady* (thesauri). O. z. o. § 398—401.

Pokladem (ve smyslu zákona o nálezech) jsou peníze, skvosty a jiné drahocenné věci, byly-li po tak dlouhou dobu ukryty, že nyní již nelze vypátrati, komu náležely (nebo náleží). Nález pokladu budiž oznámen policejnímu úřadu,**) jako každý jiný nález. Nalezený poklad připadá polovinou nálezci a polovinou majiteli půdy, v níž byl nalezen. (Dvorní dekret ze 16. června 1846.) Je-li vlastnictví pozemku rozděleno (na přímé a užitné), rozdělí se polovina vlastníkům připadající mezi ně stejným dílem. Nalezli-li dělníci (nebo dělník) náhodou poklad, náleží jim dohromady polovina z něho; byli-li však od majitele půdy ku hledání pokladu najati, nemají, když poklad najdou, žádných jiných nároků, než na vyjednanou mzdu, která jim ovšem náleží, i když pokladu nenajdou.

*) Najde-li dělník při opravě nábytku v tajné zásuvce cennou věc, není to ani nález ani poklad, nýbrž věc skrytá.

**) Co zde řečeno a co následuje, platí též o nálezech numismatických a starožitnických; při takovýchto nálezech však politický úřad podává zprávu o nálezu na vyšší místa za tím účelem, aby předměty

Zatají-li se nález pokladu, nelze zatajení to pokládati za podvod (Dvorní dekret z 12. října 1821); ale tajitel propadá přece trestu vyznačenému o. z. o. § 400; kdo nález pokladu zatajil nebo na cizí půdě beze svolení majitelova poklad hledal, pozbývá svého podílu, kterýžto připadá udavači nebo (není-li udavače) státu.

Mrtvoly a věci jim do hrobu dané (tedy také skvosty) stojí pod ochranou veřejného práva, zejména trestního. Věci ty jsou sice věci ničí, avšak nikdo nesmí si je přivlastniti. O. z. tr. § 306 trestá jako krádež, jestliže někdo v úmyslu zištném něco z pohřebišť nebo z hrobů nebo s mrtvých těl odcizil. Ale paragraf ten nevztahuje se na nálezy na místech, kterých kdysi jako pohřebišť se užívalo, ale nyní již od dávných časů se jich za pohřebiště neužívá.

177. III. *Přírůstek čili přibytí* (accessio) jest vše, oč držený majetek se množí. Dle přirozeného práva náleží přírůstek majiteli plodného předmětu (accessorium sequitur principale). Jest však věcí práva občanského stanoviti bližší podrobnosti, zejména, komu připadá přírůstek vzniklý společně z majetku různých majitelův. O přibytí o. z. o. § 404—422.

Majetku přibývá buď způsobem přirozeným, nebo umělým, nebo obojím zároveň, a dle toho přírůstek jest buď přirozený, nebo umělý, nebo smíšený.

1. *Přírůstek přirozený* (o. z. o. § 405—413) vzniká úrodou, chovem zvířat a vodami.

a) *Úroda.* Veškerá přirozená úroda pozemku a vše, co pozemek samoděk vydává, aniž je třeba vzdělávati jej, na př. byliny, houby atd., náleží majiteli půdy.*)

b) *Chov zvířat.* Všechny užitky ze zvířete připadají jeho majiteli. Mládě zvířecí náleží majiteli oplodněné samice; majiteli plodícího samce nenáleží žádná odměna, nebyla-li předem zvlášť vyjednána.

c) *Ostrovy.* Ostrov vzniklý v splavné řece náleží státu. Ostrov vzniklý v řece nesplavné na jedné polovici vody náleží majiteli břehu bližšího. Ostrov vniklý uprostřed řeky ne-

numismaticky nebo archaeologicky vzácné neb důležité mohly býti včas zachráněny a pro odborné ústavy získány.

*) Může tedy majitel, i když vstup do svého lesa dobrovolně dovoluje nebo dovoliti musí, přes to přece sbírání hub, malin, ostružin, brusin jahod, oříškův a jiných věcí v něm zakázati.

splavné náleží polovinou majitelům břehu jednoho a polovinou majitelům břehu druhého, kteří se pak mezi sebou o polovinu jim připadlou rozdělí dle poměru délky pobřeží jim náležejícího.

d) *Opuštěné řečiště* připadá tomu, komu náleží půda jeho i s vodou; nemá-li řeka žádného majitele, užije se opuštěného řečiště nebo ceny za ně získané především k odškodnění těch, kteří změnou řečiště škodu utrpěli; co přebude, připadne držitelům břehů vedlejších, jako při ostrovech vzniklých. Tolik o řečišti přirozeně opuštěném. V případě umělého upravení řečiště platí zemský zákon pro Čechy ze dne 28. srpna 1870, dle něhož plocha v řečišti získaná náleží podnikateli (který náklad podniku nese), má se však spolumezujícím sousedům prodati, jestliže podnikatelstvo jí k lepšímu vysušení a upevnění břehu již nepotřebuje.

e) *Naplaveniny.* Země, kterou voda znenáhla na břeh naplaví, náleží vlastníkovi břehu.

f) *Strže.* Strže čili značné části půdy někde urvané a na cizí břeh vržené musí vlastník její do roka užíti; neučiní-li tak, pozbývá svého práva. Každý držitel pozemku smí břeh svůj upevniti, aby voda břehu neprotrhla; nesmí však ničeho podnikati, čím by se měnil tok řeky, nebo co by plavbě, mlýnům, rybaření nebo jiným právům bylo na újmu.

2. *Přírůstek umělý* (o. z. o. § 414—419) vzniká zpracováním, spojením, opravou, stavbou.

Kdo cizí věci zpracoval (specificatio), nebo je se svými spojil, smísil nebo slil, nenabývá k nim práva. Může-li věci zpracované v předešlý stav uvésti, nebo věci spojené, smísené, slité zase od sebe odděliti, navrátí každému, což jeho jest, a škodu snad učiněnou nahradí. Nelze-li však věc upotřebenou v předešlý stav uvésti nebo rozděliti, jest nová věc společným majetkem obou účastníkův. Je-li smísením atd. jedna strana vinna, má druhá nevinná strana právo volby, chce-li buď celou věc za přiměřenou náhradu si podržeti, nebo celou věc za přiměřenou náhradu vinné straně přenechati. Není-li však vina ani na jedné ani na druhé straně, zůstaveno tomu, čí podíl má cenu větší, aby buď celou věc si podržel nebo celou druhému postoupil, obé ovšem za přiměřenou náhradu.

Kdo cizího materiálu užil jen na opravu (reparatio) své věci, podrží věc svou, jest však povinen zaplatiti upotřebený materiál.

Kdo na vlastní půdě stavěl z cizího staviva, jest povinen zaplatiti stavivo a stavba zůstává jeho majetkem; užil-li cizího staviva bezelstně, zaplatí za ně obecnou cenu tržní; užil-li ho obmyslně, jest povinen zaplatiti nejvyšší cenu tržní.

Staví-li někdo ze svého staviva na cizí půdě (inaedificatio) bez vědomí a vůle majitele půdy, připadá budova*) vlastníkovi půdy. Stavitel bezelstný má nárok na náhradu užitého materiálu; stavitel obmyslný pokládá se za nezmocněného jednatele. Věděl-li však majitel půdy, že na pozemku jeho se staví, a nezakázal-li toho ihned, smí pak jen žádati, aby se mu dala za půdu cena obecná.

Stavěl-li někdo z cizího staviva na cizí půdě, budova připadá majiteli půdy, a ostatní právní poměry rozhodnou se dle zásad výše uvedených.

3. *Přírůstek smíšený* (o. z. o. §§ 420—422) vzniká prací zemědělskou.

Bylo-li pole cizím semenem oseto nebo cizími rostlinami osázeno, náleží přírůstek vlastníku půdy, a to semeno ihned, rostliny pak, jakmile zapustily kořeny.

O vlastnictví stromu nerozhodují ani kořeny ani větve, nýbrž kmen; strom tedy náleží tomu, na jehož půdě kmen ze země vystupuje; stojí-li kmen na rozhraní dvou nebo několika pozemků, náleží oběma nebo všem majitelům společně. Každý vlastník půdy může kořeny cizího stromu ze své půdy vytrhati, větve cizího stromu nad svým pozemkem oklestiti a sobě ponechati nebo jinak jich užíti, na př. z nich ovoce bráti. Toto „právo převěsu“ ovšem vlastníkovi půdy nikterak nepřekáží, strom na jeho pozemku rostoucí poraziti; porazí-li jej, náleží mu strom celý, i převěsné větve.

B) Zákonný způsob nabývací.

§ 34. Vydržení a promlčení.

178. Zákonný způsob nabývací jest jeden, totiž vydržení,**) s nímž však jest úzce spojeno promlčení.

---

*) Míní se tu ovšem budova pevná, nepřenosná, neboť přenosná se prostě odnese.

**) Randa, Právo vlastnické[5], 1900, str. 99.

Vydržení (usucapio) a *promlčení* (praescriptio) působí, že po uplynutí jakési určité doby za jistých určitých podmínek lze něčeho nabýti čili něco vydržeti, nebo toho po případě pozbýti čili to promlčeti. Předmětem obou může býti nejen majetek, ale i různá práva mohou se vydržeti nebo promlčeti.*)

Sám zákon přirozený žádá možnost vydržení a v důsledku toho i možnost promlčení, neboť jinak by vlastnictví snadno se mohlo státi pochybným nebo nedalo by se vůbec dokázati. Vydržecí právo zakládá se na zásadě, že bezelstné, delší dobu trvající držení,**) jemuž nikdo neodporuje, samo již nasvědčuje tomu, že držitel svého majetku nebo svého práva poctivým způsobem nabyl; sic jinak byl by zajisté odporoval, kdo držením zkrácen byl. Nezřídka vlastník nemá ničeho, čím by vlastnictví své dokázal, než právě ono dlouholeté držení, snad již jeho předky započaté; mnohá rodina může jen dokázati, že statek již tolik desítiletí drží, ale jak ho původně rodina nabyla, dokázati se nedá. Kdyby tu samo držení nebylo svědectvím vlastnictví, málo kdo by byl majetkem a právem svým jist. Má tedy zásada vydržecí ten úkol, aby majetek držený byl zabezpečen, a po případě také, aby nedostatky z minulých dob zbývající byly napraveny.

Tato obecná, samým přirozeným právem vyžadovaná zásada ovšem v podrobnostech nestačí. Aby předešlo se nezbytným sporům, má občanský zákon přesně určiti, kdy a za jakých podmínek vydržení a promlčení nastává. Poněvadž pak i vydržení i promlčení hlavně na občanském zákoně se zakládá, nazýváme vydržení *zákonným způsobem nabývacím* (modus legalis).

Vydržení a promlčení často úzce souvisí, jelikož někdo přirozeným způsobem nabývá majetku a práva, kterého jiný zase pozbývá. Dodáváme však: „často“, nechtíce říci, že by tak bylo vždy; neboť lze vydržením nabýti zvláště práv (řidčeji

---

*) Ve spisech latinsky psaných někdy i vydržení i promlčení sluje „praescriptio“; vydržení jest praescriptio acquisitiva, promlčení jest praescriptio liberativa.

**) Jest nám lišiti mezi majitelem a držitelem. Majitelem čili vlastníkem jest, komu věc po právu náleží. Držitelem jest, kdo věc má, jí disponuje a ji jakožto své užívá. Jde-li vše po řádu, jest ovšem majitel i držitel týž; může však se přihoditi, že někdo jiný jest majitelem a někdo jiný držitelem, na př. byla-li věc ukradena.

majetku), kterých před tím nikdo neměl, jež tedy nikdo nepromlčel, a obráceně promlčením lze pozbýti práv, kterých nikdo jiný nenabývá.

V následující stati uvádíme nejdůležitější zákony o vydržení a promlčení; ovšem jen v tom rozsahu, v jakém pro naši vědu jsou významny. V ostatním odkazujeme na o. z. o. §§ 1451–1502 a vědy právnické.

179. Vydržením může nějakého práva nabývati, kdo jest jinak způsobilým nabýti tohoto práva. Lze ho nabývati proti soukromým i právnickým osobám; ale proti poručencům a opatrovancům, proti záduším, obcím a vůbec právnickým osobám, jakož i proti těm, kteří bez viny své jsou nepřítomni, vyžaduje se větší počet let vydržecích. Předmětem vydržení jsou všechny věci, které jsou předmětem právního obchodu (o. z. o. §§ 1455–1459).

Základem vydržení jest jen *skutečné držení*, které musí býti pořádné, bezelstné, pravé (o. z. o. §§ 1460—1464). *Pořádné držení* (rechtmässiger Besitz) zakládá se na právním důvodu nebo titulu, který by o sobě ku přenesení práva vlastnického s odevzdavatele na přejímatele stačil, kdyby byl odevzdavatel právo vlastnické měl; takovým důvodem čili titulem jest na př. odkaz, darování, zápůjčka, koupě a prodej, směna, zaplacení atd. *Bezelstné držení* (redlicher Besitz) zakládá se na přesvědčení držitelově, že věc jím držená jest skutečně jeho majetkem (o. z. o. § 326); obmyslný držitel, který ví nebo z okolností tušiti musí, že drží věc cizí, nemůže vydržeti, ale bezelstný jeho nástupce nebo dědic může ode dne držení svého čítati léta vydržecí. *Držení pravé* (echter Besitz) jest prosto násilí a lsti; zmocní-li se někdo násilím nebo lstí nějaké věci, nebo vloudí-li se tajně v její držení, nebo drží-li věc jen výprosou, nemůže vydržeti ani on ani jeho dědic.

K vydržení jest třeba *zákonitě stanovené doby* (o. z. o. §§ 1465—1477), která jest buď obyčejná nebo kromobyčejná.

Doba obyčejná platí oproti osobám, které nepožívají výhody, že proti nim jen kromobyčejnou dobou vydržeti lze. Obyčejnou dobou vydržecí nabývá se vlastnického práva věci movité držením tříletým. Práva vlastnického k věci nemovité nabývá tříletým vydržením ten, na jehož jméno jest do knih veřejných vloženo. Kde dosud není žádných knih veřejných, nebo není-li právo držitelovo do knih vloženo, nabývá držitel vlastnictví vydržením po 30 letech. Při právech, kterých se zřídka kdy užívá (na př. právo presentační na obročí), vyžaduje se k vydržení nejen doby 30 let, nýbrž nad to i důkazu, že během těchto 30 let alespoň třikráte přihodila se příležitost tohoto práva užívati, a že skutečně pokaždé se ho užilo.

Proti fisku, to jest proti správám statků státních a jmění státního (pokud vůbec promlčeti mohou), a proti správám statků zádušních a obecních nestačí k vydržení jen doba obyčejná, nýbrž tu třeba jest *doby kromobyčejné*. Věci movité nabývají se proti těmto korporacím jen držením šesti let napořád sběhlých; téže doby třeba jest k vydržení věcí nemovitých (nebo služebností na nich váznoucích a jiných práv), na jméno držitelovo v knihách veřejných zapsaných. Avšak práv takových, jež nejsou na jméno držitelovo do veřejných knih vložena, a všelikých jiných práv proti fisku a osobám zvláštního toho dobrodiní požívajícím nabýti lze jen držením 40letým.

Nezaviněná a samovolná nepřítomnost vlastníka věci mimo zemi, ve které se věc nachází (ausser der Provinz), působí tolik, že doba v cizině strávená čítá se do obyčejného vydržení proti němu jen za polovici, tedy rok za šest měsíců; krátká jen nepřítomnost (méně než rok) čítá se plně (o. z. o. § 1475). Čteme: „nezaviněná“ (bez viny, schuldlos), neboť zaviněná nepřítomnost (na př. bezprávných vystěhovalců, sběhů) toho dobrodiní nepožívá. Čteme dále: „samovolná“ (ze své vůle, willkürlich), neboť nepřítomnost za účelem konání služby veřejné (civilní nebo vojenské) vydržení a promlčení naprosto staví (o. z. o. § 1496).

Kdo nějakou věc po 30 nebo 40 let drží, nepotřebuje se vykazovati pořádným důvodem neb titulem nabytí; avšak při dokázané obmyslnosti (nebo nepravosti, výnos nejv. soudního dvoru z 29. prosince 1864) ani tato delší doba nevydržuje.

180. S vydržením na straně jedné spojeno bývá *promlčení* na straně druhé (o. z. o. § 1478—1485). Může však nějaké právo se promlčeti, aniž ho někdo jiný nabyl. Každé promlčitelné právo, kterého by vlastník jeho byl mohl užíti, promlčuje se dobou 30 let; někdy však stačí k promlčení kratší lhůta. Zadržené roční dávky a platy, úroky, důchody a služebnosti propadají po 3 letech; ale samo právo, je žádati, promlčuje se zneužíváním teprve po 30 letech. To se ovšem netýká práv nepromlčitelných (která promlčeti se nemohou),

zejména z práva rodinného nebo osobního vzniklých (o. z. o. § 1481—1483). Ku promlčení práv, jež zřídka kdy se vykonávají, jest potřebí, aby v promlčecí době 30 let neužilo se tří příležitostí k vykonávání tohoto práva. Právní osoby, které se těší z výhody, že k vydržení proti nim jest třeba doby kromobyčejné, promlčí právo své až po 40 letech.

Ve třech letech promlčují se tato práva: právo zvrhnouti poslední vůli, žádati povinný díl nebo doplnění jeho, odvolati darování pro nevděčnost obdarovaného, zrušiti úplatnou smlouvu pro zkrácení přes polovici, odpírati vykonanému rozdělení společného statku, pohledávati něčeho následkem bázně neb omylu při smlouvě sběhlého, jestliže druhá smluvčí strana nedopustila se lsti (o. z. o. § 1487); právo slehnuvší matky, žádati na nemanželském otci, aby jí nahradil útraty porodu, výživu její prvních šest neděl po slehnutí a další nutné výlohy (císařské nařízení z 12. října 1914). Právo služebnosti (které, jak výše uvedeno, jinak se obyčejně promlčuje až za 30 let) promlčuje se za 3 léta, jestliže strana povinná užívání služebnosti se protivuje a strana oprávněná po 3 napořád sběhlá léta právu svému průchodu nezjedná (o. z. o. § 1488). Právo žalovati na nahražení škody pomíjí po 3 letech od té chvíle, kdy poškozený o škodě vědomosti nabyl. Nedošel-li vědomosti o škodě, nebo vzešla-li škoda ze zločinu, promlčuje se právo žalovati teprve po 30 letech (o. z. o. § 1489).

Právo žalovati pro urážku slovy, spisy nebo posunky promlčí se po roce, pro urážku skutkem po třech letech (o. z. o. § 1490).

Některá práva pominou promlčením ve lhůtě ještě kratší (o. z. o. § 1490). Pokud do našeho oboru spadají, promluvíme o tom na místě příslušném.

Kdo od pořádného a bezelstného držitele nějakou věc bezelstně přejímá, pokračuje jakožto nástupce v držení a smí si vydržecí léta svého předchůdce do svého vydržení započítati. Obdobná pravidla platí o promlčení (o. z. o. § 1493).

181. I vydržení i promlčení muže se přetrhnouti nebo jen staviti. Jest pak rozdíl tento (o. z. o. § 1494—1497):

Vydržení i promlčení se *přetrhuje*, to jest již počaté žádného dále účinku nemá a (jsou-li jinak podmínky pro ně) znovu počíti (tedy i znovu čítati) se musí: 1. přerušena-li držba (o. z. o. § 1460), nebo 2. uznal-li držitel projitím času výslovně nebo mlčky právo odpůrcovo, nebo 3. byla-li na držitele podána žaloba vlastnická; ale držení se nepřetrhuje, uznáno-li soudně, že žaloba místa nemá.

Vydržení i promlčení se *staví*, t. j. pokud příčina stavící trvá, vydržení a promlčení nemůže ani počíti, ani běžeti, ani vypršeti, ale jakmile příčina stavící přestala, vydržení i promlčení dále běží, a čas před zastavením jakož i čas po zastavení sčítá se v jediný celek. Příčiny stavící jsou: nezletilost, šílenost a blbost, svazek manželský, trvání moci otcovské, poručenské a opatrovnické, nepřítomnost vlastníkova pro veřejnou službu civilní neb vojenskou, úplné zastavení práv (v době moru neb války).

P o z n á m k a. Církevní preláti, obročníci a správcové církevních statků buďtež opatrni a nepokládejtež různá rušení práv za bezvýznamná. „Iura vigilantibus!“ Mnohého majetku a mnohých práv pozbyla beneficia jen proto, že správcové jejich neozvali se včas.

C) **Odvozené způsoby nabývací.**

§ 35. Výměr, požadavky a různé druhy odvozených způsobů nabývacích.

182. *Odvozené čili prostředeční způsoby nabývací* (modus derivatus seu mediatus) jsou ony, kterými majetek s jedné osoby přechází právním způsobem na osobu druhou (o. z. o. § 423). Nazývají se odvozenými čili prostředečními, poněvadž nový vlastník nenabývá přímo a bezprostředně majetku, který před tím byl bez pána (věcí ničí), nýbrž majetku, který již pána měl a nyní majitele svého mění. Těmito způsoby lze nabývati nejen věcí movitých a nemovitých, ale také různých práv.

183. Odvozený nabývací způsob vyžaduje dvou věcí: 1. důvodu čili titulu a 2. odevzdání čili tradice. Důvodem čili titulem nabývá nový majitel práva ku věci (jus ad rem), odevzdáním nabývá práva ve věci (jus in re).

1. *Důvod čili titul.* O. z. o. § 424 uvádí čtyři tituly, ze kterých nějaké věci bezprostředně nabýti lze. Jsou to: a) smlouva, b) pořízení pro případ smrti, c) výrok soudní, d) zákon.

Odvozeným způsobem lze jen od předešlého majitele předmětů nabývati, a převod majetku s jedné osoby na dru-

hou může se státi jen za souhlasu předchozího právoplatného majitele. Takto přechází majetek s předchůdce na nástupce smlouvou a pořízením pro případ smrti (což jsou první dva tituly). Nezřídka však se stává, že předchozí majitel svého souhlasu dáti nemůže nebo nechce, a že obecné blaho přece toho vyžaduje, aby i v takovýchto případech nový majitel v majetek uvázati se mohl. Takovýto nedostatek vyplňuje někdy výrok soudcův, někdy zákon (titul třetí a čtvrtý). Samostatným čili konstitutivním*) titulem jest výrok soudcův α) při rozdělení společné věci (o. z. o. § 841), β) při soudní dražbě (exekuční řád), γ) při projednávání malých pozůstalostí, kde může soudce předměty pozůstalostní věřitelům na místě placení (jure crediti) za vlastní přiřknouti. K čemuž druží se ještě rozhodnutí politického úřadu při vyvlastnění (zákon z 18. února 1878, § 17). Ze zákona pak plyne titul nabývací v případech uvedených o. z. o. § 367 (nabývání věci movité držitelem bezelstným), v dědictví ab intestato, při některých způsobech nabývacích, které jsme již výše mezi původními uvedli (ostrovy, vysušené řečiště, naplaveniny, strže, smíšený přírůstek), a ještě v některých jiných porůznu uvedených případech. — V následujících paragrafech vykládáme o posloupnosti dědické a o smlouvách (tedy o titulu prvém a druhém); látku titulu třetího a čtvrtého (pokud pro naši vědu ji znáti třeba) neprobíráme souvisle, nýbrž ji výhodněji přičleníme k jiným odstavcům (což z části jsme již učinili, z části ještě učiníme).

2. *Odevzdání čili tradice.* Pouhý titul neposkytuje ještě práva vlastnického. Tohoto práva a vůbec všech práv věcných lze dojíti jedině právním jich odevzdáním a přijetím, leč by v zákoně jinak bylo nařízeno (o. z. o. § 425). Kdyby na př. Petr věc prodal Pavlovi, ale neodevzdal mu ji, a nato tutéž věc by prodal Ondřejovi a tomu ji odevzdal, věc náleží Ondřejovi, nikoliv Pavlovi; ovšem Pavel může za škodu (stala-li se mu) žádati náhradu (o. z. o. § 430), ale žalobou svou může se držeti jedině Petra, nikoli však Ondřeje (leda že by Ondřej byl o tom věděl, že věc je již Pavlovi prodána).

Odevzdání děje se jinak u věcí movitých, jinak u věcí nemovitých.

*) Výrok soudcův jest buď konstitutivní, t. j. uděluje titul nabývací, nebo jest deklarativní, t. j. jen uznává nabývací titul tu již jsoucí. Randa, l. c. str. 140.

Věci movité odevzdávají se zpravidla odevzdáním hmotným, z ruky do ruky (o. z. o. § 426). Kdyby takovéto hmotné odevzdání nebylo možno, děje se odevzdání buď znameními (listinami, jimiž právo vlastnické se dokazuje, nástrojem, jímž přijímací sám jediný v držení věci uvázati se může, poznamenáním věci, z něhož každý zřejmě poznává, že věc byla na někoho jiného převedena, o. z. o. § 427) nebo prohlášením (jímž odevzdavatel znatelným způsobem dává na jevo, že věc nadále náleží přijímateli, o. z. o. § 428). Zaslané věci pokládají se za odevzdané teprve tehdy, když je příjemce obdržel; leda že by příjemce sám byl určil nebo schválil, jak se mu ta která věc zaslati má (o. z. o. § 429.).

Věci nemovité odevzdávají se vkladem čili intabulací, to jest zápisem do veřejných knih k tomu cíli zřízených. (O. z. o. § 431.—446.)

I. Pořízení pro případ smrti.

§ 36. Posloupnost dědická a posloupnost ze zákona.

184. Zemře-li majitel, nestává se majetek jeho ničí, nýbrž mění jen svého pána a přechází na *dědice.* Na něho přecházejí i nebožtíkova práva, a ovšem také závazky, pokud (ta i ona) nezakládají se na poměrech ryze osobních. Souhrn veškerých práv a závazků nebožtíkových, na dědice přecházejících, sluje *pozůstalostí* (o. z. o. § 531); právo, uvázati se v celou pozůstalost nebo nějaký určitý díl její, sluje *právo dědické;* osoba, které toto právo přísluší, jest *dědic,* a pozůstalost vzhledem k dědici jest *dědictví* (o. z. o. § 532).

185. Sám *zákon přirozený* vyžaduje toho, aby věc nebožtíkem zůstavená nestala se ničí, tak že by si ji kterýkoliv nahodilý cizinec přivlastniti směl, nýbrž aby jisté osoby, nebožtíkem ustanovené, nebo jemu příbuzenským (nebo třeba také jiným) svazkem blízké v majetku nebožtíkově následovaly.

Důvody:

1. Nejpřirozenějším společenským útvarem jest rodina, žijící ve společné domácnosti. Tu člen na člena jest odkázán, a všichni přispívají prací svou nejen k opatření nutných potřeb, ale i k získání jakéhosi nadbytku a úspor pro nejisté časy budoucí; někteří členové rodiny přímo vydělávají, jiní

alespoň obstaráváním domácnosti je v tom podporují. Není tedy majetek rodiny, byť i dle jména jen hlavě rodiny náležel, výsledkem práce jednoho člena rodiny, nýbrž celé rodiny; i bylo by nespravedlivo, aby po smrti přednosty rodiny (nebo jiného člena rodiny) majetek jeho stal se ničí, a ti, kteří pomáhali při výrobě jeho, aby byli odstrčeni.

2. Nezřídka se stává, že někdo má povinnost nebo alespoň chce zabezpečiti budoucnost dítek, sourozenců, příbuzných, jiných milých osob, a k tomu nemá jiného prostředku, než že za živa tolik nastřádá, aby chráněnci jeho z toho po jeho smrti žíti mohli; ale to by mu bylo naprosto nemožno, kdyby jim úspory své nebo jmění své odkázati nesměl.

3. Srdci lidskému jest přirozeno, že více přeje blízkému než cizímu. Bylo by nám trapno věděti, že po smrti naší na našem statku usadí se cizinci, kdežto naši drazí budou strádati; právo odkazu ušetří nás tohoto bolu. Právo odkazu však spolu podporuje zájmy národohospodářské; neboť jest pochopitelno, že člověk s větší ochotou pracuje a šetří, ví-li, že se tak děje pro osoby jemu milé, že by však ochoty té se mu nedostávalo, kdyby věděl, že se má namáhati pro cizího.

4. Blaho obecné bylo by bez práva odkazu v nebezpečí. O majetek osiřelý přel by se kde kdo; však nám dějiny dokazují, jaké následky mívalo tak zv. „jus spolii". Těm a podobným nepořádkům zabrání právo odkazu nebo po případě spravedlivý zákon o posloupnosti dědické.

5. Právo vlastnické nebylo by úplným bez práva odkazu, neboť v právu rozhodovati o věci nějaké dle libosti zahrnuto jest i právo věc tu po smrti komukoliv odkázati. Proto pravdu mají, kdož tvrdí, že odstraniti právo odkazu jest prvním náběhem k odstranění soukromého vlastnictví.

186. Žádá tedy zákon přirozený, aby každý směl pro případ smrti o svém majetku pořizovati. *Podrobnosti stanoviti přísluší ovšem právu občanskému.* Jeho úkolem jest:

1. Hájiti svobodu zůstavitelovu, aby směl o jmění svém svobodně rozhodovati, to jest aby směl svobodně přání svá prohlásiti, a je, uzná-li toho potřebu, dokud ještě žije, změniti.

2. Vhodným opatřením umožniti, aby pozůstalí správně vůli nebožtíkovu poznati mohli, a aby možnému podvodu neb klamu se zabránilo.

3. Nařiditi, co se má státi, zanechal-li nebožtík nějaký majetek, neučiniv žádného posledního pořízení.

4. Chrániti osoby, které mají nárok, aby zůstavitel v závěti na ně pamatoval.

Pro nás jsou v té věci směrodatny o. z. o. §§ 531—824 a jiné ku právu dědickému hledící zákony a nařízení, jakož i císařské nařízení ze dne 12. října 1914, jímž se vydává částečná novella k obecnímu zákonníku občanskému a jímž v oddílu 3. (ustanovení o právu dědickém) některé z §§ 531 až 824 jsou změněny nebo zrušeny. V následující stati uvedeme ovšem jen to, co pro naši vědu a pro duchovní správu zdá se nám býti nejdůležitějším, odkazujíce jinak na vědy právnické.

187. *Důvodem čili titulem* dědického práva jest buď vůle nebožtíkova zákonitým způsobem projevená, nebo smlouva dědická dle zákona platná, nebo při nedostatku posledního pořízení posloupnost ze zákona (o. z. o. § 533). K tomu však dlužno připomenouti: Smlouva dědická čili smlouva, kterou dvě osoby jedním úpisem navzájem za dědice se ustanovují, jest přípustna jenom mezi manžely (o. z. o. § 602; formality této smlouvy stanoví o. z. o. § 1248—1254). Chtějí-li však dvě osoby, které nejsou svazkem manželským spojeny, navzájem se za dědice ustanoviti, mohou tak učiniti, ale jediné tím způsobem, že každá z nich svou poslední vůli zvlášť pořídí.

Vedle dědice neb dědiců bývá v posledním pořízení obmýšlen někdy i odkazovník, nebo po případě odkazovníci. Jest důležito, znáti rozdíl mezi dědictvím a odkazem; a tudíž i dědicem a odkazovníkem (o. z. o. § 535). *Dědicem* jest, komu z vůle nebožtíkovy nebo ze zákona připadá buď celá pozůstalost nebo určitý díl její, na př. polovina, třetina, čtvrtina, dvě třetiny atd.; úděl jeho sluje *dědictvím.* Jest jasno, že úděly jednotlivých dědiců jsou větší nebo menší dle toho, jaká jest celá pozůstalost. *Odkazovníkem čili legatářem* jest, komu z vůle nebožtíkovy připadá nějaká určitá věc nebo peněžitý obnos předem stanovený,*) nebo některé určité právo; úděl jeho jest *odkaz čili legát,* a zůstává nezměněn, ať pozůstalost jest větší nebo menší (jen když stačí). Je-li v posledním pořízení ustanoven dědic nebo více dědiců (a po případě i jeden nebo

*) Odkaz zůstává jen odkazem, i když zabírá sebe větší díl pozůstalosti.

*

více legatářů), jest to *závěť čili testament*. Neudává-li však poslední pořízení žádného dědice, určuje-li tedy jen legáty nebo obsahuje-li jiná nařízení, jest to *dovětek čili kodicil* (o. z. o. § 553).

Právo dědicovo čili nápad dědictví počíná teprve po smrti zůstavitelově (o. z. o. § 536). Nemůže tedy dědic o tomto právu svém rozhodovati, dokud zůstavitel nezemřel. Smlouva o čekaném dědictví neb odkazu, uzavřená před smrtí zůstavitelovou, jest neplatna (o. z. o. § 879). *Způsobilým k dědění* jest každý, kdo jest způsobilý nabývati majetku (o. z. o. § 538). Trestem však prohlašuje zákon (o. z. o. §§ 540—546) některé provinilce za nehodné práva dědického a nezpůsobilé k němu.

Přijav dědictví nastupuje dědic na místo zůstavitelovo a splývá s ním vůči každému jinému právnicky v jednu osobu (o. z. o. § 547). Přejímá také všechny závazky, které nebožtík ze svého jmění plniti měl (o. z. o. § 548), a vystrojí mu pohřeb, jaký mu po místním obyčeji dle jeho stavu a jmění náleží (o. z. o. § 549). Je-li více dědiců, pokládají se v příčině společného dědického práva za jednu osobu a to rukou společnou a nedílnou (o. z. o. § 550).

188. Zákon zaručuje ochranu *správně učiněnému poslednímu pořízení.* Uznává jen ono poslední pořízení, které vyhovuje jeho podmínkám; naproti tomu neuznává onoho posledního pořízení, které zákonitým podmínkám nevyhovuje; takové pořízení prohlašuje za neplatné. Poslední pořízení, které po zákonu občanském jest neplatné, může přes to po zákonu přirozeném býti platným a příbuzné ve svědomí vázati;*) ale i kdyby po zákonu přirozeném platno bylo, přece nelze je soudně vymáhati. A občanský zákon nemůže jinak, chce-li (jak jeho úkolem jest) možným podvodům a klamům zabrániti. Zpravidla nebývá těžko při sdělávání poslední vůle vyhověti zákonitým podmínkám. Komu tedy záleží na tom, aby o své milé se postaral a je sporův ušetřil, starejž se o to, aby poslední jeho pořízení vyhovovalo zákonitým podmínkám. Neučinil-li tak, jest nám za to míti, že o ty které osoby postarati se nechtěl, nebo že jest mu lhostejno, co s jeho jměním po smrti se stane, nebo (což asi nejčastěji bývá), že jest úplně srozuměn, aby jmění po něm posloupností ze zákona se zdědilo.

*) O čemž níže, XI, 195.

Zákon občanský ukládá některé podmínky po stránce vnitřní a některé po stránce vnější.

189. *Poslední pořízení po stránce vnitřní.*

*Zůstavitel sám musí určiti dědice;**) nesmí nikomu ponechati, aby ho jmenoval (o. z. o. § 564). Poněkud volněji může si počínati při odkazech. Určil-li odkaz jisté třídě osob (na př. příbuzným, služebnictvu, chudým), může dědici (nebo někomu jinému) ponechati, aby ustanovil, která z těchto osob a co každá má dostati (o. z. o. § 651).

Pořizující má vůli svou pronésti určitě, při zdravém rozumu, bez násilí a podvodu, bez podstatného omylu (o. z. o. § 565).

Určitě, nikoliv tedy pouhým přisvědčením k návrhu učiněnému.

Při zdravém rozumu. Dokáže-li se tedy, že zůstavitel v době posledního pořízení zuřil, nebo byl blbý neb opilý, pořízení jeho jest neplatné (o. z. o. § 567). Kdo byl prohlášen za *marnotratníka*, smí jen o polovině svého jmění pořizovati; druhá polovina rozdělí se dle posloupnosti zákonné (o. z. o. § 568). *Nedospělí*, tedy osoby mladší 14 let (bez rozdílu pohlaví), vůbec nemohou pořizovati; jmění jejich dědí se dle posloupnosti zákonné. *Nezletilí mladší 18 let* (ale starší 14 let) mohou jen ústně, a to jen před soudem (o. z. o. § 569) nebo před notářem (not. řád z 25. července 1871, § 70) pořizovati. *Osoby starší 18 let* mohou pořízení své volně činiti, nejsouce ničím již omezeny.**)

Bez násilí a podvodu, sic jinak bylo by pořízení neplatné. Kdo zůstavitele k projevení poslední vůle mocí nebo podvodem přiměl, nebo jemu v projevení neb změně poslední vůle bránil, nebo poslední jím pořízenou vůli potlačil, budiž z dědického práva vyloučen a nad to za všelikou škodu, kterou tím někomu jinému způsobil, zodpověden (o. z. o. § 542).

Bez podstatného omylu. Jest pak omyl podstatným, zmýlil-li se pořizující v osobě, které, nebo ve věci, kterou chtěl

*) Při poslední vůli jest radno určiti dědice (ať jednoho, ať více). Kdyby zůstavitel tak neučinil, nebyla by jeho poslední vůle testamentem, nýbrž jen kodicilem.

**) Neplatné jest poslední pořízení vojenských sběhů, ať dříve již, ať v době deserce učiněné, dokud sběh se nedostavil nebo nebyl dostižen (voj. zák. tr. § 208).

odkázati (o. z. o. § 570). Ale nesprávné pojmenování nebo nesprávný popis nelze pokládati za podstatný omyl a pořízení přes to jest platné (o. z. o. § 571). Taktéž zůstává pořízení platným, ukáže-li se, že příčina zůstavitelem udaná nespočívá na pravdě. Dá-li se však dokázati, že pořizující jedině touto jím udanou, ale mylnou příčinou byl veden, pořízení jest neplatné (o. z. o. § 572).

190. *Poslední pořízení po stránce vnější.*

Nejjednodušším a nejpohodlnějším posledním pořízením jest *holograf čili celopis*, to jest poslední vůle *vlastnoručně sepsaná a podepsaná*, ať jest závětí ať dovětkem.*) Udávati datum (den, rok a místo) není sice potřebno, ale pro uvarování rozepře jest to dobré (o. z. o. § 578). Skládá-li se poslední vůle z více listů, budiž každý zvlášť podepsán, nebo buďtež listy tak sešity a nit tak zapečetěna, že bez porušení pečeti neb niti nelze ani listu přidati ani vyndati. Ale i když se této opatrnosti nešetří a jen poslední list se podepíše, závěť platí, jen když jest pravá a listy obsahem souvisí (nejv. soud. dvůr 3. září 1891; 26. září 1888; 19. července 1883; 17. května 1859).

Poslední pořízení nevyžaduje žádného zvláštního formuláře. Zůstavitel může je napsati jak chce, jen když ze slov jeho jasno jest, jak pořizuje.

Složitějším již jest *allograf čili cizopis*, to jest poslední vůle cizí rukou psaná. Ta vyžaduje nejen vlastnoručního podpisu, nýbrž nad to ještě nutno jest, aby zůstavitel před třemi způsobilými svědky, z nichž alespoň dva zároveň přítomni býti mají, potvrdil, že spis ten jest jeho poslední vůlí; svědkové pak podepíší se buď uvnitř nebo zevnitř, ale vždy na spisu samém, nikoli snad na obálce. Obsah poslední vůle svědkům věděti netřeba (o. z. o. § 579). Neumí-li pořizující psáti, přičiní na místě podpisu znamení své ruky (sein Handzeichen),

*) O povinnosti světských kněží, sepsati poslední pořízení, promluveno VII, 186. Povinnost ta jest tím naléhavější, má-li kněz chudé příbuzné, o které mu starati se jest; ale i když jich nemá, lépe jest, urovná-li se pozůstalost dle jeho nařízení, než když děje se tak ab intestato. Knězi jest holograf nejpohodlnější formou poslední vůle. V tiché a klidné chvíli napíše vlastnoručně závěť svou, podepiše ji a uloží na bezpečném místě, kde by se po jeho smrti snadno našla, nebo poví o ní příbuzným. Obává-li se, že by se mohla ztratiti, napíše ji ve dvou nebo i více stejnopisech a uloží každý stejnopis na jiném místě, zejména též u vikáře (děkana) a třeba i u notáře, což v poslední vůli, doma chované, poznamená.

a to u přítomnosti všech tří svědků; opatrnost toho žádá, aby jeden ze svědků jméno zůstavitelovo připsal, připomínaje, že jej podepsal (✕ t. j. N. N., podepsal X. Z., spolu svědek). Neumí-li zůstavitel ani čísti, přečte jeden ze svědků listinu u přítomnosti druhých dvou, kteří spolu v obsah její nahlédli, a stvrzují, že obsah srovnává se s pořízením zůstavitelovým. Pisatel poslední vůle může býti zároveň svědkem.

Dvorní dekrety z roku 1771 a 1785 zakazovaly všem kněžím (světským i řeholním) sepisovati cizí testamenty, a to pod trestem neplatnosti testamentu jimi sepsaného. Avšak nejvyšší soudní dvůr výnosy ze dne 13. listopadu 1895 a 27. června 1900 rozhodl, že uvedené dekrety pozbyly článkem IV. prohlašovacího patentu obecního zákonníka občanského své platnosti.*) Smí tedy kněz cizím osobám poslední vůli psáti, a vyhovuje-li tato jinak podmínkám zákonným, jest platna. Avšak přes to přece pastorální opatrnost nezřídka přikazuje, aby kněz (mimo případy naléhavé potřeby) tohoto práva snadno neužíval; a to zvláště dnes, kdy i na odlehlých vesnicích jsou lidé písma znalí.

Poslední vůli možno i *ústně* poříditi, a to buď mimo soud nebo před soudem.

K mimosoudní ústní závěti třeba jest tří zároveň přítomných způsobilých svědků. Není sice potřebno, ale přece opatrno, aby svědkové buď společně nebo každý zvlášť pro lepší paměť obsah poslední vůle si poznamenali nebo poznamenati dali (o. z. o. § 585). Každý, komu na tom záleží, má právo žádati, aby poslední pořízení stvrzeno bylo souhlasným a přísežným seznáním všech tří svědků, nebo kdyby jeden z nich přísežně slyšen býti nemohl, alespoň dvou ostatních (o. z. o. § 586); jinak by toto prohlášení poslední vůle bylo bez účinku a neplatné (cís. nař. z 12. října 1914, § 55). Kdyby jeden z těchto tří svědků na ustanovení zůstavitelovo se nepamatoval, ústní závěť byla by také neplatna (nález nejv. soud. dv. 12. listopadu 1868). Z toho poznáváme, jak nebezpečno jest, poslední pořízení sdělávati jen ústně před svědky (mimosoudně).

Před soudem možno poříditi poslední vůli písemně nebo ústně. Jak se to díti má, vykládá o. z. o. § 587—589. V čas

*) Linzer Theol. prakt. Quartalschrift 1896, III, str. 741. Časopis katol. duchovenstva 1908, str. 552.

potřeby mohou soudní funkcionáři odebrati se do bytu zůstavitelova a tam jeho poslední vůli napsati nebo vyslechnouti a protokolovati (o. z. o. § 590).

Poslední pořízení možno také sdělati *před dvěma notáři* nebo *před jedním notářem a dvěma svědky*, a to písemně nebo ústně. Pořízení takové má stejnou platnost jako pořízení před soudem učiněné (notariátní řád, § 70).

Kdekoliv při závěti třeba jest svědků, žádá zákon, aby to byli *svědkové způsobilí*. Někteří svědkové postrádají této způsobilosti *při každé závěti*; jsou to: osoby nemající 18 let, smyslů zbavení, slepí, hluší nebo němí, pak ti, kdož nerozumí jazyku zůstavitelovu.*) Jiní svědkové postrádají této způsobilosti jen proto, že oni sami nebo osoby jim blízké v závěti obmyšleni jsou. Postrádá tedy způsobilosti ke svědčení a jest *svědkem vztažně nezpůsobilým* dědic nebo legatář, jeho manžel neb manželka, rodiče, děti, sourozenci, osoby v témž stupni sešvakřené, lidé domácí od něho placení. Chce-li zůstavitel jim něco odkázati, musí část jich se týkající buď sám sepsati nebo podpisem tří jiných způsobilých svědkův opatřiti. Nezpůsobilost jejich týká se jen jejich údělů; pro ostatní části závěti nezpůsobilými nejsou (o. z. o. § 594). Stejně jest si počínati, chce-li zůstavitel pisateli poslední vůle něco odkázati (o. z. o. § 595).

Za některých zvláštních okolností stačí při posledním pořízení menší počet svědků, nebo připouštějí se svědkové jinak nezpůsobilí. Jsou to *poslední pořízení svobodou nadaná*. Mají místa při plavbě a na místech zamořených nebo podobnou nakažlivou nemocí stížených, v ústavech kontumačních; platí však jen do 6 měsíců po ukončené plavbě nebo po zániku moru (cís. nařízení 12. října 1914, § 58; o. z. o. § 598—599). Podobně jsou poslední pořízení vojínů, zvláště ve válce a ve službě na lodi nadána různými výhodami, ale takto sdělána platí jen do šesti měsíců po ukončení války nebo po propuštění vojína ze služby vojenské. Podrobněji: Dienstreglements für das k. u. k. Heer.

*) Tak cís. naříz. 12. října 1914 (§ 56, 57), jímž o. z. o. § 591 změněn a § 592 zrušen byl. O. z. o. § 591 vylučoval také řeholníky a ženy; § 592 vylučoval osoby trestané pro podvod nebo zločin ze zištnosti spáchaný. Svědecká způsobilost žen byla valně rozšířena citovaným císařským nařínenim, jež § 3 stanoví: „Ženy mohou býti svědky při zřizování listin a při posledních pořízeních i svědky děje při zřizování notářských spisů“ atd.

Jest důležito, znáti formálosti zde uvedené; neboť *nešetří-li zůstavitel něčeho, co tuto nařízeno* a co nebylo jmenovitě opatrnosti zůstaveno, *jest poslední vůle neplatna* (o. z. o. § 601), alespoň ve smyslu obecného zákonníka občanského.

Ve stati právě probrané uvedli jsme spolu, co jest nám nejnutněji třeba věděti *o odkazech*. Podrobnější udání obsahují o. z. o. § 647—694. Vybíráme pouze § 684 a § 685. Dle těchto nabývá odkazovník hned po smrti nebožtíkově práva na odkaz, a to pro sebe i nástupce své; ale vlastnického práva odkázané věci nabude teprve tehdy, když vykonáno vše, co v páté kapitole ob. zák. občanského o nabývání práva vlastnického předepsáno jest. Odkázal-li pořizující někomu zvláštní věc z pozůstalosti a práva k ní se vztahující, nebo nějakou malou odměnu čeledi, nebo něco na účely nábožné, může odkazovník odkaz svůj ihned žádati; jiné odkazy však může teprve po roce od smrti nebožtíkovy žádati.

191. Zákon snaží se, aby zůstavitel měl volnost pokud možno největší.

Zůstavitel má právo vázati pořízení své *podmínkou* (o. z. o. § 696—703), *časem* (o. z. o. § 704—706), *příkazem* (o. z. o. § 709—712). Avšak za nepoložené (a tedy neplatné) pokládají se podmínky nesrozumitelné, nemožné, nedovolené; neplatí podmínka, aby dědic nebo legatář se neženil, po případě dědička nebo legatářka se nevdávala; ale platí podmínka, že vdova mající jedno nebo více dětí, se nesmí provdati, nebo že dědic nebo legatář nesmí s určitou osobou se oženiti nebo vdáti.

Zůstavitel může závět svou nebo dovětek svůj *zrušiti nebo změniti* (o. z. o. § 695). Jestliže v některém dřívějším pořízení prohlásil, že žádné jiné pozdější platiti nemá, nebo že má platiti jen pořízení zvláštním znamením opatřené, a jestliže později přece jiné pořízení sdělati chce, tu musí v novém pořízení klausuli dříve učiněnou výslovně zrušiti a odvolati; sic jinak (bez tohoto zrušení a odvolání) přece jen by platilo starší pořízení, a nikoliv pozdější (o. z. o. § 716).*)

*) Paragraf ten zdá se, že jest sdělán na ochranu oněch zůstavitelů, kteří se obávají, že by později mohl někdo na ně působiti (řekněme: při nemoci), aby sdělali testament, jaký by jinak sdělati nechtěli.

Každá dřívější závěť (nemá-li klausule výše položené) *zrušuje se závětí pozdější* (o. z. o. § 713), a proto dobře jest připsati datum;*) pozdějším dovětkem (kodicilem) zruší se však jen ty dřívější dovětky, které s pozdějšími srovnati se nedají (o. z. o. 714). Nelze-li poznati, který testament nebo kodicil jest pozdější, platí oba, ač mohou-li spolu obstáti (o. z. o. § 715).

Zůstavitel může poslední pořízení své prostě *odvolati, aniž by nové učinil* (o. z. o. §§ 717—725). Odvolati lze písemně nebo ústně, ale vždy týmiž formalitami, jakých ke sdělání závěti třeba jest. Jinak také poslední pořízení zrušuje a odvolává, kdo listinu (nebo existuje-li více stejnopisů, všechny stejnopisy) zničil, nebo podpis svůj prořízl nebo přeškrtl, nebo celý obsah vymazal (o. z. o. § 721). Pouhé nahodilé poškození nebo ztráta listiny nepřekáží platnosti, ale pak nutno před soudem i nehodu i obsah listiny dokázati (o. z. o. § 722).

192. V zájmu obecného blaha připadá občanským zákonům úkol, ustanoviti, co se má státi, nezanechal-li nebožtík žádné poslední vůle, nebo zanechal-li ji sice, ale neučinil-li právoplatného zákonům vyhovujícího pořízení, nebo pořídil-li jen o části, nikoli však o celém majetku svém, nebo je-li poslední pořízení úplně v pořádku, ale nechtějí-li dědicové dědictví nastoupiti; sem hledí také, nedostal-li někdo svého povinného podílu. V těchto případech má průchod *posloupnost ze zákona* (successio ab intestato, o. z. o. § 727-796; cís. nař. 12. října 1914, § 60—73), dle které buď celé jmění nebožtíkovo, nebo bylo-li o části právoplatně pořízeno, zbývající část se rozdělí.

Zákon za touto příčinou stanoví *čtvero pokolení* (Linie). Do prvního pokolení náležejí ti, kteří od nebožtíka přímo původ svůj odvozují, tedy nebožtíkovy děti a jejich potomci; do druhého pokolení náležejí nebožtíkovi rodiče (otec a matka) a jejich potomci; do třetího pokolení náležejí nebožtíkovi dědové a báby a jejich potomci, do čtvrtého pokolení toliko první pradědové a prabáby, bez potomků. Dále než do čtvrtého pokolení se nečítá. K dědictví ab intestato jest však povoláno pouze první pokolení, a to samo; kdyby toho nebylo nastupuje pokolení druhé, samo; kdyby ani toho nebylo, nastupuje pokolení třetí, samo; a pak čtvrté. Potomstvo čtvrtého pokolení, jakož i pokolení páté a šesté již nenastupuje.*)

*) Forma dřívější a pozdější závěti nepadá na váhu, jen když pozdější závěť tak je sdělána, jak zákon žádá. Pořídil-li tedy na př. zůstavitel závěť svou před soudem, může ji později celopisem nebo jakoukoliv jinou formou změniti.

První pokolení dědí takto (o. z. o. § 732—734). *Všechny manželské děti bez rozdílu pohlaví dědí stejným dílem:* děti po smrti nebožtíkově narozené mají stejný díl s ostatními; vnuci z dětí ještě žijících a pravnuci z vnuků ještě žijících nedědí nic. K dětem, které před smrtí nebožtíkovou bez potomků zemřely, nikterak se nepřihlíží, ale na mrtvého syna neb dceru, po nichž zůstali potomci, připadá stejný díl jako na ostatní živé sourozence, o který se jejich děti (zůstavitelovi vnuci) stejným dílem dělí. Právě tak se pokračuje, jestliže zemřel zůstavitelův vnuk, zanechav potomky. Děti nemanželsky splozené, ale manželským sňatkem legitimované, a děti splozené v manželství neplatném, které alespoň jedním z manželů bezelstně bylo pokládáno za platné (o. z. o. § 160), mají stejná práva s dětmi manželsky splozenými (o. z. o. § 752); ale děti nemanželské (a nelegitimované) dědí ab intestato pouze po matce a matčiných příbuzných, nikoli však po otci a jeho příbuzných (cís. nař. 12. října 1914 § 65). Děti adoptované čili zvolenci dědí i po rodičích adoptujících (zvolitelích), i po rodičích přirozených (o. z. o. § 755, § 183)

Není-li žádného dědice z pokolení prvého, připadá pozůstalost *pokolení druhému*, tedy *rodičům nebožtíkovým*, po případě jejich potomstvu (o. z. o. 735—737). Žijí-li oba rodiče, dědí stejným dílem; zemřel-li jeden, nezanechav potomků, připadá celé dědictví druhému; zanechal-li však potomky (nebožtíkovy sourozence), připadá jim polovina zemřelému rodiči náležitá, o níž se pak dělí dle pravidel pro první pokolení platných. Jsou-li oba rodiče mrtvi, dělí se polovina, která by byla otci připadla, mezi jeho děti (nebo potomky), a polovina, která by byla matce připadla, mezi její děti (nebo potomky). Má-li tedy zůstavitel jen vlastní sourozence, kteří s ním v témž manželství splozeni jsou, dělí se tito (nebo potomci jejich) o obě poloviny, tedy o celou pozůstalost, stejným dílem. Nevlastní čili polorodní sourozenci, kteří mají

*) V o. z. o. bylo nejen potomstvo čtvrtého, ale i pátého a šestého pokolení (ovšem kdyby bližší pokolení byla vymřela) k dědictví povoláno.

se sourozencem pouze společného otce, nebo pouze společnou matku, dostávají svůj podíl jen z poloviny otcovy nebo jen z poloviny matčiny, vlastní sourozenci pak dostávají podíly z obou polovin. Po dítěti nemanželsky splozeném, ale legitimovaném, dědí rodiče, ale po dítěti nemanželském a nelegitimovaném dědí pouze matka a její příbuzní, nikoli však otec a jeho příbuzní. Po dítěti adoptovaném dědí jen příbuzní pokrevní, nikoli však rodiče adoptující čili zvolitelové. (Cís. nař. 12. října 1914, § 66).

Není-li ani z druhého pokolení žádných dědiců, dědictví připadá *pokolení třetímu*, tedy dědům a bábám i s otcovy i s matčiny strany (o. z. o. §§ 738–740). Za tou příčinou rozdělí se pozůstalost na dvě poloviny, z nichž jedna připadá rodičům otcovým, druhá rodičům matčiným; na té i oné straně děd a bába (žijí-li) dělí se o polovinu jim připadlou stejným dílem, dostane tedy každý děd a každá bába čtvrtinu pozůstalosti. Nežije-li již ten který děd nebo ta která bába, rozdělí se díl jemu nebo jí připadající mezi jeho nebo její potomstvo, dle pravidel pro první pokolení platných. Vymřelo-li veškeré potomstvo po dědu a bábě se strany otcovské, připadá pozůstalost potomstvu po dědu a bábě se strany mateřské; a obráceně.

Není-li ani z třetího pokolení žádných dědiců, nastupuje pokolení čtvrté, t. j. nebožtíkovi pradědové a prabáby, pokud ještě žijí, a dělí se o dědictví dle norem stanovených v cís. nařízení ze dne 12. října 1914, § 61. Kdyby však již nežili, nenastupují ani jejich potomci, ani příbuzní vzdálenější, i kdyby tu byli. (Cís. nař. 12. října 1914, § 63.)

Zákonné dědické právo manželovo upravuje se císařským nařízením ze dne 12. října 1914, §§ 68—70, jímž spolu ruší se o. z. o. §§ 757—759. Manželovo (a manželčino) právo dědické řídí se dle toho, kdo dědictví ab intestato nastupuje. Vedle dětí zůstavitelových a jejich potomků jest manžel zákonným dědicem čtvrtiny pozůstalosti. Vedle rodičů zůstavitelových a jejich potomků nebo vedle děda a báby jest manžel zákonným dědicem poloviny pozůstalosti. Do dědického podílu manželova započte se to, co mu náleží ze jmění zůstavitelova podle svatebních smluv nebo dědické smlouvy. Není-li tu ani zákonných dědiců prvního a druhého pokolení, ani děda a báby, obdrží manžel, který zůstal na živu, celé dědictví. Vedle dědického podílu náležejí manželu na živu zůstalému jako přední odkaz movité věci k manželské domácnosti patřící, vedle dětí zůstavitelových však jen to, čeho k vlastní potřebě jest mu třeba. Manžel z vlastní viny rozvedený nemá žádného zákonného dědického práva a žádného nároku na zákonný přední odkaz.

Není-li tu *žádné k dědické posloupnosti oprávněné osoby* nebo nezíská-li někdo dědictví, připadne pozůstalost jako *statek bez dědiců* státu (cís. nař. 12. října 1914, § 73).

O pozůstalosti *kněží ab intestato* zemřelých viz VII., 186.

193. Občanskému zákonníku připadá také úkol, chrániti některé osoby, které ze svého příbuzenského svazku se zůstavitelem mají přirozený nárok na nějaké obmyšlení v závěti, aby nespravedlivou nevolí nebo nerozumným rozmarem zůstavitelovým netrpěly. Za tou příčinou ustanovuje zákon, aby *nepominutelní dědicové* (Noterben) zpravidla obdrželi svůj *povinný díl* (Pflichtteil); zároveň však udává důvody, pro které přes to přece *vyděděni* (enterbt) býti mohou. O. z. o. §§ 762—795. Cís. nař. 12. října 1914, § 71.

Nepominutelnými dědici jsou v první řadě *děti zůstavitelovy a potomstvo jejich* v tomtéž smyslu a týmž způsobem, jakým k dědictví ab intestato povolány jsou; povinným jejich dílem jest *polovina* toho, co by jim bylo ab intestato připadlo. Nemá-li pořizující žádných dětí nebo přímých descendentů, jsou nepominutelnými dědici v druhé radě *rodiče zůstaviteloví*, tedy otec a matka, žijí-li; nežijí-li rodiče: žijící dědové a báby, nebo po případě pradědové a prabáby; jejich povinným dílem jest *třetina* toho, co by jim bylo ab intestato připadlo. Pořizující totiž jest povinen při sdělávání závěti nepominutelným dědicům vykázati alespoň povinný díl; neučinil-li tak, mohou nepominutelní dědicové při projednávání pozůstalosti svého povinného dílu vymáhati. Bratří a sestry a vzdálenější příbuzní nemají nároků na povinný díl (ani kdyby nebylo descendentův a ascendentův). Povinného dílu žádati nemůže, kdo dědického práva se vzdal, nebo kdo zákonem z něho vyloučen jest, nebo kdo od pořizujícího právoplatně vyděděn byl.

Zůstavitel může vyděditi dítě své, jestliže 1. pořizujícímu v bídě neposkytlo pomoci, nebo jestliže 2. bylo odsouzeno pro zločin do doživotního nebo 20letého žaláře, nebo jestliže 3. se-

trvale životem svým veřejnou mravopočestnost uráží. *Zůstavitel může vyděditi rodiče své* z těchže důvodů; a nad to ještě zvláště, když vychování zůstavitelovo úplně zanedbali. Mimo to může zůstavitel nepominutelnému dědici odníti povinný díl, stal-li se týž (dle o. z. o. §§ 540—542) dědického práva nehodným, tedy jestliže zůstaviteli nebo jeho dětem, rodičům, manželu, manželce ve zlém úmyslu na cti, na těle nebo na majetku tak ublížil nebo ublížiti hleděl, že proti němu buď z povinnosti úřední nebo na žádost poškozeného trestně zakročiti se mohlo. Dědici (v závěti ustanovenému) připadá povinnost, aby příčinu vydědění a její zákonité odůvodnění dokázal. Vydědění ruší se jediné výslovným, v zákonité formě sdělaným odvoláním.

Je-li nepominutelný dědic velmi zadlužen nebo je-li marnotratníkem, a je-li proto pravděpodobnou obava, že by dětem jeho tento povinný díl zcela nebo z části ušel, může mu pořizující povinný díl odníti a jeho dětem přikázati.

Zkrácen-li dědic nepominutelný, vymáhejž práva svého do tří let, sic by se jinak promlčelo (o. z. o. § 1487).

Manželu (*a manželce*) nepřísluší sice povinný díl; náleží mu (jí) však, dokud se znovu neožení (nebo nevdá), právo na slušnou výživu, pokud není uhrazena jeho zákonitým dědickým podílem nebo smluveným zaopatřením nebo posledním pořízením. Vlastní vinou rozvedený manžel (rozvedená manželka) pozbývá práva žádati z pozůstalosti slušnou výživu.

194. Poslední pořízení zůstavitelovo nebo po případě posloupnost ze zákona skýtá dědici nebo legatáři důvod čili titul k nabývání dědictví nebo odkazu. Pouhý však titul nestačí, třeba ještě *odevzdání*. Žádá pak dobro obecné, aby toto odevzdání dálo se soudem, neboť jediné takto lze zabezpečiti, že jmění zůstavitelova dostane se těm, jimž náleží. *Podmínky k právoplatnému uvázání se v dědictví* udává o. z. o. §§ 797-824.

Nikdo nesmí se ze své moci uvázati v dědictví;*) nutno jest předem, aby pozůstalost *soudně* byla projednána. Chce-li dědic v dědictví se uvázati, musí se při soudu vykázati právním titulem, a spolu prohlásiti, zdali bez výjimky dědictví přijímá, či zdali si vyhrazuje právní opatření inventářem.

*) Pozůstalost řeholníkovu může si jeho klášter ihned přivlastniti. Nejv. soudní dvůr 31. března 1887.

Přijímá-li dědic dědictví *bez výjimky* (unbedingte Erbserklärung), jest povinen státi všem věřitelům za jejich pohledávky a všem odkazovníkům za jejich odkazy, byť i pozůstalost k tomu nestačila.

Přijímá-li však dědic dědictví *s podmínkou právního opatření inventářem* (Vorbehalt der rechtlichen Wohltat des Inventariums, cum beneficio inventarii), pořídí soud nákladem pozůstalosti inventář, dědic pak ručí věřitelům a odkazovníkům jen potud, pokud pozůstalost stačí. Je-li více dědiců, může každý z nich za dotčené právní opatření žádati.

Správu a užívání zděděného zboží převezme dědic, jakmile svým právním titulem se prokázal; ale vlastnictví se mu odevzdá, až když vyhověl všem svým závazkům; čímž soudní projednávání se skončí.

Ustanoven-li v poslední vůli *vykonavatel čili exekutor závěti*, a přijímá-li dotyčná osoba úřad ten, jest jejím úkolem bdíti nad správným vykonáváním posledního pořízení, i může nedbalého dědice k vykonání pohnati. Nebyl-li však žádný vykonavatel určen, nebo nepřijal-li úřadu toho, je sám dědic povinen, vyplniti vůli nebožtíkovu, pokud možno, nebo její vyplnění pojistiti a u soudu se tím vykázati.

I když dědictví bylo dědici soudně odevzdáno, může každý, kdo se domnívá, že má na dědictví lepší nebo stejné právo, přihlásiti se a žalovati. Ale musí se tak státi do 3 let (o. z. o. § 1487), sice jinak by právo jeho se promlčelo.

195. Vyloživše občanské zákony o pozůstalostech, obíráme se ještě otázkou *závaznosti závětí a odkazů po přirozeném právu platných, po občanském právu však neplatných*. Jsou to ona poslední pořízení, kterými nebožtík s důstatek a zřetelně vyslovil vůli svou, avšak závazným předpisům občanského zákonníka nevyhověl (o. z. o. § 601), na př. že nepřibral dostatečného počtu svědků, nebo že přibraní svědkové nebyli způsobilí. Hledíce k obecné zásadě II, 63 vyložené usuzujeme, že takováto poslední pořízení i přes občanské vady své jsou přece jen ve svědomí závazna, ač soudně vymáhána býti nemohou, a že závazek jejich trvá dotud, dokud soud o nich se nevyslovil. Jestliže však občanský soud je výslovně za neplatné prohlásil, přestává také jejich závaznost, a to i pro vnitřní soud čili ve svědomí.

V podrobnějším výkladu mluvíme zvlášť o závěti a zvlášť o odkazech.

Dle občanského zákona není možno na základě *závěti*, přirozeným zákonem platné, občanským však právem neplatné, v pozůstalost se uvázati. V zájmu obecného blaha jest stanoveno, že nikdo nesmí v dědictví se uvázati, komu ho nepřiřkl soud; soud však neuzná závěti, která nevyhovuje podmínkám obecného zákonníka občanského. Předloží-li se přece, soud ji prohlásí za neplatnou, projedná dědictví ab intestato a povolá dědice ze zákona. V případě takovém smí bezelstný, zákonem povolaný dědic v dědictví se uvázati a je napotom i držeti. Není (ani pro vnější ani pro vnitřní soud) povinen dbáti nároků protivníkových, odvolává-li se týž na nebožtíkovo přání. Přidáváme ovšem: „bezelstný", to jest dědic, kterému nelze vinu dávati, že závět zákonitým podmínkám nevyhovuje, nebo že vůbec nebyla sdělána. Tu nedostatky a vady posledního pořízení spadají jediné na vrub nedbalosti nebo neprozíravosti nebožtíkovy; chtěl-li někoho jiného než nejbližšího dědice majetkem svým obdařiti, měl to učiniti formou zákonitou; a když to neučinil formou zákonitou, dlužno za to míti, že souhlasí, aby nastoupil dědic dle zákonné posloupnosti povolaný.

Jinak ovšem jest tomu, nastupuje-li ze zákona dědic obmyslný, který na př. věda, že zůstavitel není mu nakloněn a že jmění své někomu jinému odkázati chce, lstí nebo podvodem nebo násilím byl se přičinil, aby závět buď vůbec nebyla sdělána, nebo aby nebyla tak sdělána, jak ji zákon vyžaduje. Ten ovšem soudním výrokem nabývá sice práva před světem, avšak před Bohem a ve svědomí svém jest držitelem obmyslným a poškozenému vyděděnci jest povinen náhradou.

O *odkazech* soud zpravidla nic nerozhoduje. Zákon ukládá vykonavateli nebo dědici starati se, aby vůli nebožtíkově pokud možno vyhověno bylo. V příčině určitých odkazovníků má toliko prokázati, že jim dal zprávu o odkazu jim připadlém. Tato ustanovení ovšem hledí jen k odkazům učiněným za šetření všech při závěti nebo dovětku zákonem žádaných podmínek. Avšak zákon nevyslovuje se o odkazech jiným způsobem učiněných a neprohlašuje je za neplatné. Je-li tedy odkaz nějaký po přirozeném právu platný, zavazuje dědice alespoň ve svědomí, byť i soudně vymáhati se nemohl. Jinak řečeno: Dědic jest ve svědomí povinen vypláceti i ony odkazy, které podmínkám zákonitým sice nevyhovují, o kterých však určitě a s jistotou ví, že nebožtík je učinil; ovšem povinen jest pouze potud, pokud pozůstalost stačí. Jest na dědici a svědomitosti jeho, aby sám usoudil, má-li jistotu o vůli nebožtíkově či nemá-li jí. Úplnou jistotu má, jestliže nebožtík sám ústně nebo písemně mu uložil, aby ten a takový odkaz vyplatil; neboť nezřídka mívá zůstavitel své dobré důvody, proč toho neb onoho legátu do závěti nedává, zvláště může-li dědici jakožto člověku poctivému a svědomitému důvěřovati. Přicházejí-li však po smrti zůstavitelově jiné osoby se „vzkazem" nebožtíkovým, není dědic povinen, aby jim věřil, i když jsou to osoby jinak věrohodné. Tu zajisté blízka jest otázka, proč zůstavitel, když jinak vše správně pořídil, právě o tomto odkazu mlčel a ani s budoucím dědicem o něj se nesdělil; i nelze dědici ve zlé vykládati, jestliže v případě podobném posla (nebo posly) odkáže na soud, který pozůstalost projednává, aby tam způsobilými svědky nárok byl prokázán.

Že se nemýlíme, hájíce závaznosti odkazů po přirozeném právu platných a po občanském právu vadných, ale při tom jistých, poznáváme nejlépe z různých rozhodnutí sv. Poenitentiarie, která alespoň o zbožných odkazech rozhodla, a to častěji. Tak na př. dne 23. června 1844: „Bonifacium (haeredem) teneri ad implendam voluntatem Eudorii (testatoris) certo cognitam." A dne 19. ledna 1901: „Praxim hujus S. Tribunalis ... esse, ut generatim legata pia habeantur ut valida et obligatoria in foro conscientiae. Facile tamen admittuntur haeredes ad compositionem cum Ecclesia vel pia causa, cui legatum est.« Rozhodnutí ta hledí ovšem jen ke zbožným odkazům (o nichž dotaz učiněn); není však příčiny, proč by totéž rozhodnutí nemělo platiti také o jiných, po zákonu přirozeném platných a jistých odkazech.

Poznámka: Moralisté na tomto místě (na př. S. Alph. Theol. mor. III, 922—925, a jiní před ním a po něm) liší poslední pořízení ad causas pias a poslední pořízení ad causas profanas učiněná, a většina moralistův učí, že závěti neb odkazy ad causas pias nemají se posuzovati dle práva občanského, nýbrž dle práva kanonického (C. 11. X. III, 26) a že tedy nutno uznati je za platné, vyhovují-li právu kanonickému, třeba i občanskému nevyhovovaly. Nelze nám na tyto náhledy přistoupiti. Při závěti a odkazu, ať činěny byly ve prospěch causarum piarum nebo causarum profanarum, vždy běží o *na-*

bývání majetku, a vydávati o něm zákony náleží do oboru práva občanského (nikoli však církevního). Nebudiž namítáno, že o majetku církevním a jmění zbožných nadací přísluší rozhodovati jediné církvi. Tato zásada přiléhá úplně tam, kde běží o majetek církví (nebo zbožnými fundacemi) *již nabytý a držený*, jehož správa náleží jediné církvi, tak jako vůbec každá jiná právní osoba majetek svůj sama (svými činovníky) spravuje. Zde však běží o majetek, kterého církev teprve *nabýti má*; tu církev musí se, právě tak jako každá jiná právní osoba, říditi právoplatnými, o nabývání majetku vydanými zákony. Také nelze nám souhlasiti s Lehmkuhlem, jenž (I^{11}, 1403) testamenta ad pias causas čítá mezi testamenta quoad formam privilegiata; neníť při nich žádného důvodu, proč by měla míti výjimečné podmínky, jako poslední pořízení svobodou nadaná (o. z. o. §§ 597—600), a zákon (občanský) nečítá je mezi závěti svobodou nadané. Může však občanský zákon některým odkazům, a ovšem také odkazům ad causas pias, přiřknouti nějaké výhody. Děje se tak o. z. o. § 685, dle něhož výplata a odevzdání zbožných odkazův ihned žádati se může, a netřeba rok čekati, jak již výše (XI, 190) vyloženo bylo.

II. Smlouvy.

§ 37. Výměr a rozvrh smluv.

196. *Smlouva* (contractus) *jest vzájemná a závazná dohoda dvou neb více osob.*

Díme: „dohoda" čili výsledek a závěrek předchozího (tu delšího tu kratšího) jednání. Dokud jednání trvá čili dokud se vyjednává, nelze ani o dohodě ani o smlouvě mluviti, a není žádného závazku; závazek ovšem také nevzniká, bylo-li jednání přerušeno. Díme „závazná", abychom tím označili, že oběma stranám neb alespoň jedné straně vznikají ze smlouvy povinnosti. Díme „vzájemná" a přidáváme „dvou neb více osob", poněvadž ke každé dohodě, a tedy také ke každé smlouvě jest třeba alespoň dvou stran čili úmluvníků; může však i více, ba i mnoho osob na něčem se dohodnouti a umluviti, kde potom každý úmluvník oproti každému jinému úmluvníku nebo oproti všem ostatním úmluvníkům smlouvou jest vázán.

Smlouva se činí čili uzavírá se mezi úmluvníky sobě rovnými, nebo lépe řečeno: po té právě stránce sobě rovnými. Při sdělávání smlouvy mají oba (nebo všichni) úmluvníci stejný

hlas a stejné právo.*) Přirozeně může smlouva jen společnou dohodou se učiniti. Kdyby jeden úmluvník nesouhlasil nebo smlouvu uzavříti nechtěl, není žádného prostředku přinutiti jej a smlouva se nestane; po případě, je-li úmluvníků více, a smluví-li se ostatní, účastník nesouhlasící není ve smlouvě zahrnut a není jí vázán. Tím liší se smlouva od zákona, nařízení a rozkazu, jimiž poddaní jsou vázáni chtíce nechtíce; a tím také liší se smlouva od usnesení autonomních sborů, které většinou na nějaké věci se usnášejí s tím výsledkem, že i menšina, která proti usnesení hlasovala, přece jest jím vázána.

197. Smlouva, které výše podaný výměr přiléhá, jest *smlouva zřejmá čili smlouva v přesném toho slova smyslu.* Uzavírá se zřejmě řečí nebo písmem (nebo řečí i písmem), nebo nějakým obvyklým znamením, na př. přikývnutím nebo zavrtěním hlavy nebo podáním ruky a pod. Nezřídka však v pospolitém životě přejímáme závazky, aniž bychom se o nich předem dohodovali, konajíce nebo žádajíce něco, s čím dle obecného názoru oběma stranám jakési určité povinnosti vznikají. V činu tom neb v žádosti té jest obsažena *jakási smlouva* (quasicontractus) čili *smlouva zahrnutá.* Na př. volá-li nemocný lékaře a přejímá-li týž jeho léčení, nebo konsultuje-li klient advokáta a přejímá-li týž jeho zastupování, vzniká mezi nimi jakási smlouva, kterouž lékař nebo advokát se zavazuje nemocnému nebo klientovi posloužiti dle svých vědomostí a sil, a nemocný nebo klient se zavazuje, že za služby mu prokázané zaplatí tak, jak se za ně obvykle platí.

198. Smlouvy dají se různými způsoby tříditi; odkazujíce ku vědám právnickým uvádíme zde jen dvojí rozvrh:

1. Smlouvy jsou buď *jednostranné* (contractus unilaterales) nebo *oboustranné* (contractus bilaterales seu synallagmatici), dle toho, zda v nich jen jedné straně nebo oběma stranám povinnosti se ukládají.

2. Smlouvy jsou buď *bezúplatné* (contractus gratuiti) nebo *úplatné* (contractus onerosi), dle toho, zda z nich jen jedné straně nebo oběma stranám prospěch kyne.

Jednostranné smlouvy jsou spolu bezúplatnými; náleží k nim slib a darování. Úplatné smlouvy jsou spolu oboustrannými; náleží k nim všechny ony smlouvy, které jsou uzavřeny

*) Nemají-li ho, můžeme mluviti o diktátu, nikoli však o smlouvě.

se zásadou: do vel facio, ut des vel facias. Jakýmsi středem mezi oběma skupinami jsou čtyři smlouvy: schování, zmocnění, půjčka a zápůjčka; jsou to smlouvy oboustranné. Má-li z nich jen jedna strana prospěch, náležejí k bezúplatným; žádá-li však druhá strana, která prospěch ten prokazuje, za ochotu svou nějaké úplaty, mění se smlouvy ty na úplatné. V takovémto případě, jaký za našich dob při zápůjce je pravidelný a při ostatních třech smlouvách jest alespoň velmi častý, oba rozvrhy splývají v jeden. Tak tomu také rozumí o. z. o. § 864.

199. Smlouvy jsou v životě lidském velmi důležity, neboť bez nich by společnost lidská neobstála. Každý člověk zajisté, má-li žíti životem člověka důstojným, potřebuje mnohých a četných věcí, jichž sám si opatřiti nedovede; chce-li jich nabýti, jest odkázán na jiné. Jest však přirozeno, že na jiném, snad i cizím člověku nemůžeme žádati, aby nám zadarmo poskytl, čeho potřebujeme, nebo aby zadarmo nám pomohl a přispěl. Láska blíženská ovšem ráda přispívá bližnímu v tísni vězícímu; avšak jednak velmi často potřebujeme mnohých věcí a přece ještě nevězíme v tísni, a jinak láska blíženská jest celkem přece jen nejistá, kdežto společnost lidská vyžaduje jisté a spolehlivé pomůcky. Přidejme, že každý člověk právě tak, jako potřebuje věcí, jež má jiný, má zase naproti tomu věci, jež jinému postoupiti a jichž někdo jiný užíti může, ať jest to majetek nebo práce. Tuť sám rozum nás vybízí, abychom se vespolek o vzájemné výměně přebytečných věcí dohodli, abychom se smluvili; smlouva a právo na smlouvu zakládá se tedy na zákoně přirozeném.

Jest však zřejmo, že přirozeným zákonem neupravují se všechny podrobnosti, a že při předmětu, který v životě tak často se vyskytuje, časté nesváry byly by nezbytny. Jest věcí zákona lidského doplniti, čeho třeba jest; dle toho pak, co jest předmětem smlouvy, spadá smlouva tu do zákonodárství církevního, tu do občanského. Smlouvy o majetku vůbec náležejí do oboru zákonodárství občanského; běží-li však zvlášť o majetek církví nabytý a držený, rozhoduje právo kanonické, které, byť i před soudem nedalo se vždy uplatniti, přece alespoň ve svědomí váže.

Promluvíme nejprve obecně o předmětu, podmětu a způsobu smluv; pak pojednáme o jednotlivých smlouvách zvláště; vše ovšem jen potud, pokud jest to úkolem mravouky, ponechávajíce ostatní vědám právnickým.

§ 38. Předmět smluv.

200. Předmětem smluv může býti dle přirozeného práva všechno, o čem úmluvníci rozhodovati a dohodovati se mohou a smějí. Lze tedy umlouvati se o činech (úkonech i nekonech), pokud člověkem konány nebo pomíjeny býti mohou; dále o právech a statcích, pokud člověkem drženy, nabývány a postupovány býti mohou.

Má-li smlouva nabýti platnosti, jest nezbytno, aby předmět její byl věcný, možný, úmluvníku vlastní a mravně dovolený.

1. *Věcný.* Vážná smlouva může jen k věcným předmětům přihlížeti, t. j. k předmětům, které ve skutečnosti nebo alespoň v naději existují. Není-li však předmětu ani ve skutečnosti ani v naději, jest smlouva bezpředmětnou a nicotnou, a proto ovšem také neplatnou.

2. *Možný.* Nelze-li nikoho k nemožnostem přidržovati (II, 89), nemůže zajisté ani úmluvník k nemožnostem se zavazovati. To platí ovšem jen o předmětech naprosto čili fysicky nemožných, neboť nemožnost mravní, čili značná a mimořádná obtíž, zvláště byla-li při smlouvě předvídána, platnosti smlouvy nepřekáží. Nepadá však na váhu nemožnost či možnost přítomná, tak jak jest v době, kdy smlouva se činí; nýbrž nemožnost či možnost budoucí, jaká bude, až nastane doba ke splnění smlouvy stanovená. Platí tedy smlouva o předmětu v přítomnosti nemožném, v budoucnosti však možném. Ale neplatí smlouva o předmětu v přítomnosti sice možném, ale dle přesvědčení obou úmluvníků v budoucnosti nemožném; a i když úmluvníci se domnívali, že předmět v budoucnosti bude možným, ale pak se ukáže býti nemožným, smlouva při nemožnosti neváže (ad impossibile nemo tenetur). Stala-li se úmluva o věcech (v době splnění) z části možných, z části nemožných, dlužno státi ve smlouvě potud, pokud jest možno, leda že by předem bylo stanoveno, že žádný článek smlouvy od ostatních odděliti se nemá (o. z. o. § 882), t. j. že platí všechno nebo nic. Byl-li jeden z obou úmluvníků tím vinen, že smlouva se znemožnila, jest druhému poškozenému úmluvníku povinen náhradou.

3. *Úmluvníku vlastní.* Je-li předmětem smlouvy čin, žádá se na úmluvníku, aby byl činu toho pánem, t. j. aby jej konati (nebo nekonati) mohl a směl. Je-li předmětem smlouvy nějaké právo nebo nějaký majetek, žádá se na úmluvníku, aby byl vlastníkem práva neb majetku a mohl a směl je postoupiti. Nevyhovuje-li předmět této podmínce, smlouva jest neplatná; tak na př. neplaten jest prodej věcí kradených.

4. *Mravně dovolená.* Nikdo není oprávněn hřešiti nebo něco nedovoleného konati; proto ovšem není také oprávněn, smlouvou se ke hříchu nebo věci nedovolené zavazovati. Učiní-li přece tak, hřeší a smlouva jest nedovolena. Zda však je také neplatna?

201. Přicházíme tuto k důležité otázce o *platnosti a závaznosti smlouvy o věci hříšné nebo mravně nedovolené.**)

Odpovídajíce k této otázce lišíme v průběhu smlouvy dvojí dobu, neboť jiná jest závaznost smlouvy před vykonáním činu smluveného, a jiná zase jest závaznost smlouvy po vykonání jeho.

a) Ujednána-li smlouva o hříchu nebo o činu mravně nedovoleném, tu smlouva ta po celou dobu, *pokud ještě ke hříchu nebo činu mravně nedovolenému přikročeno nebylo, postrádá závaznosti.* Hřích není za žádných okolností dovolen, a proto není možno ani ke hříchu se zavazovati, ani někoho jiného ke hříchu zavazovati; a zvláště spravedlnost jakožto ctnost nemůže závazek ke hříchu ani ukládati ani přijímati. Pročež i když smlouva o něčem nedovoleném, na př. o vraždě, krádeži smilstvu, křivém svědectví a p., uzavřena byla, ano třeba i když mzda smluvená předem již zaplacena byla, přece žádná strana není povinna státi v ní (dokud totiž zjednaný hřích nebyl proveden). Zejména zjednanec nemusí, ba ani nesmí ve smlouvě státi (t. j. zjednaný hřích vykonati), a dostal-li ujednanou mzdu předem, nesmí si ji podržeti, nýbrž jest povinen ji vrátiti. Zjednavatel pak nenabývá práva žádati na zjednanci, aby smluvený hřích provedl; ba spíše má právo a spolu i povinnost, před provedením zjednaného hříchu smlouvu odvolati, nebo prohlásiti, že od ní ustupuje, že nejen zjednance ze smlouvy propouští, nýbrž i sebe sama nadále nepokládá vázaným státi ve smlouvě. Byla-li mzda předem vyplacena, může žádati, aby mu byla vrácena, po případě může žalobou vrácení její vymáhati nebo tajně se odškodniti.

*) Nejčastěji smlouva taková uzavírá se v ten smysl, že jedna strana zavazuje se k nějakému hříchu (vraždě, krádeži, smilstvu, křivému svědectví, zradě atd.) a druhá strana za to nějakou určitou mzdu slibuje nebo předem vyplácí. Ale umluveným protikonem za hřích nemusí právě býti mzda; může jím býti něco jiného, na př. přímluva, skýtání nějaké výhody, nějaký jiný úkon neb nekon atd. Slova: „mzda, zjednavatel, zjednanec výplata" atd., jichž nahoře v textu užíváme, buďtež tedy (dle potřeby) také šíře vykládána.

Ten jest tedy *rozdíl mezi smlouvami o věc dovolenou a o věc nedovolenou:* Smlouva o věc dovolenou (vyhovuje-li i ostatním podmínkám) jest platná a zavazuje ihned, jakmile byla uzavřena; ukládá oběma stranám povinnost státi v ní, a dává oběma stranám právo, vyžadovati na druhé straně toho, co bylo ujednáno; platnosti své pozbývá zpravidla jen vzájemnou dohodou obou úmluvníků, že se vespolek ze smlouvy propouštějí. Smlouva o věc nedovolenou nedochází ihned platnosti;*) pro nedovolenost činu ujednaného platnost (a tím i závaznost) se zastavuje (suspenduje); zjednanec nesmí ve smlouvě státi, poněvadž by hřešil; zjednavatel nesmí ujednaného hříchu vyžadovati, poněvadž by hříšným soukonem se provinil. Ke zrušení a rozvázání smlouvy není zapotřebí, aby obě strany o něm se dohodly, úplně stačí, když jedna strana od smlouvy ustoupí: zjednanec prostě tím, že ujednaného hříchu nekoná a eventuelních urgencí nedbá, nebo přímo prohlásí, že ve smlouvě státi nechce; zjednavatel však zřejmým prohlášením, že na provedení hříchu nereflektuje, a i kdyby hřích proveden byl, že ujednané mzdy zaň nevyplatí.

b) *Když však ujednaný hřích přes nedovolenost svoji přece vykonán byl, tu smlouva v ostatním svém (nadále dovoleném) průběhu nabývá platnosti a závaznosti.***) Zjednanec, vykonav smluvený čin, má právo na smluvenou mzdu; dostal-li ji předem, smí si ji podržeti; nedostal-li jí, smí ji (po případě i ža-

*) Zákony církevní i občanské prohlašují smlouvy o některých (zvlášť jmenovaných) nedovolených věcech za neplatné. Takovéto smlouvy nemají žádného právního účinku a nestávají se nikdy platnými, ani po vykonání nedovoleného činu.

**) Ujednán-li smlouvou hřích za hřích, a byl-li s jedné strany slíbený hřích vykonán, tu druhá strana přece není vázána, státi ve smlouvě, ba ani tak učiniti nesmí; ale ovšem jest povinna náhradou straně prvé za škodu, kterou tato utrpěla.

lobou) vymáhati nebo tajně se odškoditi. Zjednavatel jest povinen státi ve smlouvě jednostranně již splněné; dal-li mzdu předem, nemůže žádati, aby mu byla vrácena; nedal-li jí, jest povinen nyní ji vyplatiti. S. Thom. II. II. q. 62. a. 5. ad 2. Tak jest obecné učení téměř všech bohoslovců, jemuž jen několik málo autorův odpírá.*)

Vyložené učení dokazujeme. Ve smluveném činu musíme lišiti dvě věci, které sice ve skutečnosti od sebe odděliti se nedají, v úvaze však rozeznávati se musí: α) fysická čili hmotná podstata činu, β) vztah jeho k mravnímu řádu. Jest jasno, že předmětem smlouvy není věc druhá, nýbrž první; neumlouvá se hřích jakožto hřích, nýbrž čin ve své fysické podstatě, a vše co s činem přirozeně souvisí, na př. námaha, nebezpečí, zodpovědnost, předvídané následky a pod. Vztah činu k mravnímu řádu ovšem zastavuje platnost a závaznost smlouvy a dovoluje, ba i přikazuje té i oné straně vyzouti se ze smlouvy. Tím, že zjednanec nesmí hřešiti, stává se smlouva na ten čas bezpředmětnou.**) Avšak po činu, když již bylo hřešeno, důvod ten přirozeně odpadává; v dalším průběhu smlouvy již není, co by mravnímu řádu odporovalo. Úmluva o fysické podstatě činu a slíbené zaň odměně nabývá plné platnosti, přestává býti bezpředmětnou. Poněvadž pak s jedné strany smlouvě bylo vyhověno, a poněvadž mravní řád a spravedlnost vyžaduje, aby, když jedna strana ve smlouvě stojí, i druhá ve smlouvě stála, pokud jest to dovoleno, a poněvadž konečně umluvený protikon mravnímu řádu se nepříčí, nezbývá druhé straně leč dostáti závazku svému.

Nesčetní autoři hájí sice náhledu opačného, učíce, že i když jedna strana umluvený hřích vykonala, přece druhá strana není povinna státi ve smlouvě umluveným protikonem. Důvody jimi uváděné jsou: α) Hřích jest zlo, zlo pak není nic skutečného, nýbrž jen nedostatek povinného dobra (I, 13), nemá žádné hodnoty a nemůže také míti ceny; proto nelze zaň nic vymáhati. β) Smlouva o věc nedovolenou jest hned

*) Jména jejich cfr. S. Alph. Theol. mor. III., 712; Marc. I, 1036.

**) Kdyby smlouvou ujednal se čin, který v době smlouvy byl nedovoleným, ale později dovoleným se stal (což by ovšem mohlo býti jen při činu, který lidským zákonem nejprve jest zakázán a pak dovolen), tu smlouva alespoň ve svědomí nabývá platnosti (a závaznosti), jakmile ujednaný čin byl dovolen.

s počátku neplatnou, a nemůže později platnou se státi a zavazovati. K tomu odpovídáme: α) Mzda (nebo po případě nějaký jiný protikon) neujednává se za hřích, nýbrž za hmotnou podstatu činu a spojené s ním námahy nebezpečí atd., což vše dobře se dá oceniti. β) Smlouva není hned s počátku neplatnou (leda že by zákon církevní nebo občanský ji za neplatnou prohlašoval); platnost její jest jen zastavena. Díme-li tedy obecně, že smlouva o věc nedovolenou jest neplatná, chceme tím říci *jen tolik*, že z ní *žádný závazek ke hříchu nevzniká* a vzniknouti nemůže. *Pouze po této závaznosti ke hříchu s jedné strany a po právu žádati jeho výkon s druhé strany jest smlouva neplatnou, jinak však jest platná.*

Že vývody naše jsou správné, dokazuje odpověď, kterou sv. Poenitentiarie dne 22. dubna 1822 dala pro foro interno těmito slovy: „Mulier poenitens non cogenda est, sed hortanda, ut pretium meretricii juxta prudentis confessarii judicium eroget in usus pios.“ A zajisté moudrá to odpověď, neboť kdyby kající nevěstka byla povinna vrátiti, co hříchy svými vydělala, brána pokání zůstala by jí navždy uzavřena. Je-li však dovoleno podržeti mzdu za hřích necudnosti, není žádného důvodu, proč by při jiných hříších nebylo to dovoleno.

Doplňujíce rozhovor o předmětu smluv, přidáváme ještě dvě kasuistické otázky.

202. *Zda hřeší, kdo nevrací daru, jímž byl ke hříchu nebo k něčemu nedovolenému sváděn?*

V otázce díme: „sváděn“ (nikoliv „sveden“), naznačujíce tím, že svádění nemělo účinku; neboť kdyby svádění se zdařilo, případ by spadal do odstavce právě probraného (XI, 201).

Odpovídáme: Žádné křivdy se nedopouští a *proti směnné spravedlnosti nehřeší, kdo nevrací darů*, jimiž ke hříchu nebo něčemu nedovolenému byl sváděn, ale svésti se nedal. Dokazujeme: Běží zde o *dar*. Nepadá na váhu, co vedlo dárce k darování, nebo čeho tím docíliti chtěl, nýbrž to jediné rozhoduje, že dárce daroval to, co dal. Mezi oběma stranami nebylo nic více ujednáno, a tím věc ukončena. Obdarovanec nemusí či správněji řečeno nesmí žádosti svůdcově vyhověti, ale také není povinen vraceti, co dostal. Jinak ovšem bylo by, kdyby obdarovanec přijímaje dar byl slíbil, že svým časem žádosti svůdcově vyhoví. Tu bychom měli smlouvu o věc nedovolenou, o níž v předešlém odstavci promluveno.

Ve stejném smyslu rozhoduje o. z. o. § 1174: „Co kdo dal vědomě, aby tím způsobil něco nemožného nebo nedovoleného, toho nemůže žádati nazpět.“

Odpovídajíce, opatrně říkáme: „křivdy se nedopouští a proti směnné spravedlnosti nehřeší“. Snadno totiž obdarovanec hřeší proti některé jiné ctnosti. Dobře připomíná sv. Alfons (Theol. mor. III, 712. quaer. III.): „Difficulter excusari mulierem accipientem tale munus (scil. ad extorquendam copulam) a peccato scandali, quia munere accepto vir ardentior et audacior redditur ad eam concupiscendam.“ A myslím, že sotva bude hříchu prost, kdo přijímá dary věda, že jimi má býti ke hříchu sváděn; byť i měl pevný úmysl nehřešiti, přece vydává se ve značné pokušení ke hříchu. Ale ač snad hřešil přijímaje dary, přece není povinen je vrátiti.

203. *Jaký účinek má smlouva o předmětu, který již z jiného důvodu jest závazný?*

V odpovědi jest nám lišiti, z jakého důvodu závazek již trvající pochází, zda ze spravedlnosti, či z lásky bliženské, nebo z nějaké jiné ctnosti.

a) *O věci, která již ze spravedlnosti jest povinna,* nemůžeme platně se umlouvati; nemůžeme (a nesmíme) za vykonání věci té nějakou mzdu žádati nebo přijímati, po případě, jestliže jsme ji přijali, jsme povinni ji vrátiti. A úmluvník, který nám za vykonání věci té slíbil mzdu, není povinen nám ji vyplatiti, a vyplacena-li, může ji zpět žádati, nebo ji (žalobou) vymáhati, nebo tajně se odškodniti. Důvod: Věc, kterou ze spravedlnosti vykonati jsme povinni, není již naše, nýbrž náleží tomu, komu jí povinni jsme; proto také nemůžeme jí disponovati, ani ji prodávati nebo o ní se umlouvati. Kdybychom přece tak učinili, prodávali bychom něco, co není naše, nýbrž cizí. Smlouva jest neplatná (a ovšem také nedovolená), my bychom neměli práva na vyjednanou mzdu, a ten, kdo tu věc koupil, nebyl by povinen dáti za ni ujednanou kupní cenu. Příklady: Žádné úplaty nesmí ani žádati ani přijímati: soudce za spravedlivý rozsudek, svědek za pravdivé svědectví, zloděj za vrácení ukradené věci. Není povinen státi ve slovu, kdo slíbil úplatu zloději, nebude-li krásti; rváči, nebude-li se práti; utrhači, nebude-li na cti utrhati; vilníku, nesvede-li nevinného děvčete; žháři, nezapálí-li; lotru, bude-li šetřiti našeho nebo cizího života a podob. Souhlasí o. z. o.

§ 1174 (odst. 2.): „Bylo-li, aby se něčemu nedovolenému předešlo, něco dáno tomu, kdo se toho chtěl dopustiti, může se žádati, aby to vrátil.“

Byl-li někdo smlouvou k nějakému činu zjednán, smí *týmže činem i jiným ještě osobám* posloužiti a od nich *zvláštní mzdu vybírati,* ač netrpí-li tím první zjednavatel a nebylo-li výslovně ujednáno, že služba jen zjednavateli konati se má. Příklady: Slíbil-li průvodce, že za určitou mzdu povede Caja přes pohoří, smí později se přihlásivšího Tita a Semphronia na cestu přibrati a od nich (ač mu Cajus již zaplatil) zvláštní mzdu žádati, neboť tím Cajus nikterak netrpí. Slíbil-li povozník, že Petra za ten a ten peníz doveze do města, a žádá-li pak Pavel, aby si mohl přisednouti, smí povozník Pavla přibrati a od něho zvláštní mzdu žádati; ale nesměl by tak učiniti bez svolení Petrova, jestliže Petr celý povoz najal pro sebe.

b) *O činu z lásky bliženské povinném* můžeme se umlouvati, t. j. zaň úplatu žádati a přijímati: úmluva podobná jest platná, čin sám pak jest již nejen z lásky bliženské, nýbrž i ze spravedlnosti povinný. K nejistému důvodu lásky bliženské, na který bližní v tísni vězící nemohl by spoléhati, přistupuje pevný závazek spravedlnosti směnné, jehož splnění bližní po právu vymáhati může. Ovšem také sám povinen jest státi ve smlouvě a za přispění v tísni vyplatiti úplatu vyjednanou. Podobná pak úmluva ve světle spravedlnosti směnné jest dovolena, jen když žádaná a vyjednaná úplata jest přiměřena prokázané službě. Zdaž však úmluva ta nepříčí se lásce bliženské? Odpovídajíce lišíme. Nepříčí se jí, je-li bližní v takových poměrech, že žádanou úplatu (ovšem přiměřenou) bez značných obtíží povoliti může, neboť první, kdo pomoci má, je přece sám bližní v tísni vězící; jemu velí sebeláska, aby vykonal, co vykonati může, láska bliženská pak velí přispěti mu, když síly jeho nestačí. Přidejme, že bližní pak již nevězí v tísni svrchované nebo vážné, jestliže úplatou přispění zakoupiti si může. Jinak ovšem jest, přesahuje-li žádaná úplata (třeba i jinak přiměřena byla) finanční síly bližního. Ani v takovém případě nehřeší sice proti spravedlnosti, kdo přes to přece na bližním v tísni vězícím úplaty žádá a bez ní mu přispěti nechce; není tedy povinen vrátiti úplatu tímto vydíráním získanou, ale arciť hřeší proti lásce bliženské.

c) *O činech závazných z nějaké jiné ctnosti* mohou se platné a dovolené smlouvy uzavírati. Smlouvajíce se o takovýto čin, nebéřeme nikomu, což jeho jest, a té které ctnosti neupíráme, co jí náleží. Jsou ovšem takové smlouvy spíše jakýmsi vybízením ke ctnosti, neboť dobrodinec, který v takovouto smlouvu vchází, sám z ní nemá ničeho; ale smlouvou tou dobrodinec uložil si povinnost vypláceti ujednanou úplatu, začež ovšem má právo dohlížeti, zda druhá strana plní, k čemu se zavázala. Netřeba dokládati, že úmluvníku, který smlouvou (za úplatu) se zavázal, že bude plniti něco, k čemu již odjinud jest vázán, vedle trvajícího již závazku vzniká závazek nový ze spravedlnosti směnné. Sem hledí všechny ony fundace a nadace, které obročníkům skýtají různých výhod, a za to na nich žádají, aby každoročně přijímali svaté svátosti, v neděli a ve svátek mši slyšeli, v pátek se postili a pod.

Poznámka 1. Zákon občanský v zájmu obecného blaha zakazuje některé smlouvy pro vadný předmět jejich, a byly-li přes tento zákaz přece učiněny, prohlašuje je za neplatné.*) Zákony sem hledící jsou zákony rušící (II, 63) a zavazují i ve svědomí. Jestliže úmluvníci o zákazu nevěděli a smlouvu z nevědomosti neb neznalosti ujednali, jsou ovšem ve svědomí vázáni státi ve smlouvě, o jejíž neplatnosti nevědí (III, 21, svědomí nezavinile bludné). Avšak smlouva přestává, jakmile o zákazu se dozvědí; co jeden dal, budiž mu vráceno, co vykonal, budiž mu nahrazeno, ale žádná strana nemůže žádati, aby se ve smlouvě pokračovalo. Dozví-li se jen jedna strana o zákazu, jest ovšem povinna druhou stranu o tom poučiti. Kdo věda již před smlouvou o zákazu, přece s jiným nevědoucím ji uzavírá, dopouští se podvodu, a jest povinen nahraditi bezelstné straně škodu, která jí snad ze smlouvy vznikla.

Poznámka 2. Předmětem smlouvy mohou býti i věci duchovní a nadpřirozené; ovšem smějí se takovéto věci vyměňovati zase jen za věci duchovní a nadpřirozené, nikoli však za věci časné, sic jinak by smlouva ta zvrhla se ve smlouvu svatokupeckou. Netřeba připomínati, že při podobných smlouvách jsme povinni šetřiti zákonů církevních o té věci snad vydaných.

Poznámka 3. Po přečtení posledních odstavcův a kasuistických rozhodnutí mnohý čtenář snad nad jakousi zdánlivou nesrovnalostí se zamyslí. Svědomitý svědek, nabízeje a vydávaje správné a pravdivé svědectví, nesmí za to žádné úplaty ani žádati ani si podržeti (203, a); křivý svědek, nabízeje a vydávaje lživé a falešné svědectví, smí za to ujednanou úplatu žádati a si podržeti (201, b). Sama mravouka tedy (zdá se) nadržuje svědku křivému a nepoctivému, přiznávajíc mu výhody, jež pravdomluvnému a poctivému svědku upírá. Jak se to srovnává? Zcela dobře! Křivý svědek ovšem smí si podržeti úplatu svou; ale ničeho tím nezíská, neboť nenahradí-li škůdce sám, je svědek povinen nastoupiti na jeho místo a straně, která následkem jeho křivého svědectví při prohrála, nahraditi škodu nespravedlivě utrpenou; a zajisté peníz, o který při soudu šlo, byl větší, než peníz, jímž svědek byl podplacen. Ať nic nedíme o možném prozrazení a citelném potrestání, jehož nebezpečí křivý svědek se vydává a jež mu jistě větší škodu způsobí, než peníz za křivé svědectví obdržený.

*) Hledí sem nejen o. z. o. § 879, nýbrž celá řada jiných zákonův a nařízení, jež každé lepší vydání obecného zákoníka občanského (na př. Manzovo) při § 879 uvádí.

§ 39. Úmluvníci a osoby při smlouvě zúčastněné.

204. Při každé smlouvě bývají pravidelně dvě „strany" čili *úmluvníci*, kteří mezi sebou smlouvu ujednávají čili uzavírají. Obecně, kde totiž není názvů určitějších, označují se jakožto »*strana jedna*« a »*strana druhá*«; vzhledem k nim jest každá jiná osoba (je-li nějak při smlouvě zúčastněna) prostě »*třetí*«. Díme: „pravidelně dvě strany"; může však i více osob vespolek vcházeti ve smlouvu, kde pak každá z nich má svá určitá práva a určité povinnosti.

Po právu přirozeném smlouvy schopen jest, kdo vládne svým rozumem a kdo smí rozhodovati o tom, o čem ve smlouvě rozhoduje; tedy jde-li o majetek, kdo smí postoupiti, co postupuje; a jde-li o čin, kdo smí a může konati, co dle smlouvy konati má. Dle přirozeného práva tedy děti, blbci, blázni, šílenci a jiní lidé, postrádající užívání rozumu, nemohou vůbec žádných platných smluv uzavírati; lidé pak opilí, utkvělou myšlenkou stižení, přechodně blouznící, hypnotisovaní a pod. alespoň po tu dobu, kdy užívání rozumu jsou zbaveni, nemohou uzavírati platných smluv.

V zájmu obecného blaha*) a na zamezení možných podvodů zákon občanský postupuje ještě dále a některé osoby, které rozumu sice mocny jsou, avšak netěší se z úplné své-

*) Omezení práva, uzavírati smlouvy, jest někdy také trestem, na př. u kridatářů, desertérů.

právnosti, buď v uzavírání smluv omezuje, nebo jim právo to úplně odnímá, tak že smlouvy jimi uzavřené buď předem již jsou neplatny, nebo soudcem později za neplatné prohlásiti se mohou. O. z. o. § 865 prohlašuje smlouvy dětí do 7 let, jakož i všech osob nemajících užívání rozumu za neplatné; jiné pak osoby, postavené pod mocí otcovskou, poručnickou nebo opatrovnickou, mohou sice slib k dobru jejich učiněný přijmouti, nikoli však o své újmě se zavazovati. Nestalo-li se mezi manžely žádné zvláštní dohodnutí, podrží každý svůj posavadní majetek jakož i vše, čeho později jakýmkoliv způsobem nabyl (o. z. o. § 1237); i může tudíž manželka o svém majetku rozhodovati a platné smlouvy uzavírati. Kdo by lstivě předstíral, že jest způsobilý smlouvy činiti, a oklamal by tím jiného, který by o tom snadno věděti nemohl, práv z toho bude (o. z. o. § 866).

§ 40. Souhlas úmluvníků.

205. Takořka duší každé smlouvy *jest souhlas obou úmluvníkův*, a to *každého* (i na té i na oné straně) *zvlášť.* Souhlas ten budiž 1. upřímný, 2. uvážený, 3. zevně projevený, 4. vzájemný, 5. bezvadný.

1. *Upřímný*, t. j. úmluvník měj skutečně úmysl smlouvou druhé straně se zavázati. Kdo líčeným nebo předstíraným souhlasem smlouvu zmařil, ovšem jí neuzavřel a samotnou smlouvou vázán není. Avšak nic nevyzískal, neboť jest povinen druhé straně nahraditi všechnu škodu, kterou tím trpí; a nelze-li škodu tu jinak odvrátiti nebo nahraditi, než dodržením líčené smlouvy, jest i k tomu povinen. Obecně se vždy předpokládá, že každý, kdo smlouvu uzavírá, má spolu úmysl smlouvu uzavříti; a kdyby později chtěl dovozovati, že smlouva z nedostatku úmyslu neváže, bylo by na něm nejen tento nedostatek vážného úmyslu dokázati (na př. dokáže, že vše dálo se pouze žertem), nýbrž spolu vyložiti, že druhá strana nedostatek úmyslu postřehnouti mohla a měla. V dílu povšechném (II, 52) již uvedeno, že úmysl při smlouvě jest jedním z oněch vnitřních činů, které mohou býti předmětem zákona lidského (i církevního i občanského).

2. *Uvážený*, tedy s tou pozorností a s tím přihlédáním provedený, jakého při každém činu lidském se vyžaduje; vždyť úmluvník ukládá si závazky a přijímá je. Neplatí tedy smlcuva provedená se souhlasem neúplným, třeba souhlas jen na jedné straně byl neúplný; na př. kdyby jeden z obou úmluvníků byl poněkud opilý, nebo ospalý, nebo pololblbý, nebo nadmíru rozčilen a pod.

3. *Zevně projevený;* ač totiž jádrem každé smlouvy jest vnitřní souhlas, přece jest třeba, aby oba úmluvníci o svém vzájemném souhlase se dorozuměli, a po případě aby i svědkové jej pozorovati mohli. Nepadá na váhu, jakým způsobem souhlas ten na venek se projevuje, zda děje se tak mluveným či psaným slovem, nebo přisvědčením, nebo záporným posunkem, nebo ruky dáním, nebo jakýmkoliv jiným způsobem, jímž mínění své na venek vyjeviti můžeme; ba někdy, zvláště při smlouvách jednostranných a bezúplatných, pouhé mlčení se pokládá za souhlas dle zásady: „Qui tacet, consentire videtur.“ Ovšem jest věcí opatrnosti, aby souhlas vždy jasně a zřetelně osvědčen byl; proto v zájmu obecného blaha a na zamezení možných potom sporů zákony občanské žádají určitý způsob souhlasu při některých (zvlášť jmenovaných) smlouvách, kterýžto způsob souhlasu jest i nutnou podmínkou platnosti smlouvy; o čemž níže na místech příslušných.

4. *Vzájemný a obapolný*, neboť podstata smlouvy spočívá právě v obapolném ujednání; jinak nemůže nikdo nikoho bez jeho svolení vázati. Vzájemného souhlasu pak i při jednostranných a bezúplatných smlouvách jest třeba; byť i jedna jen strana se zavazovala nebo výhody skýtala, přece s druhé strany jest přijetí této výhody potřebno.

Vzájemnost však nevyžaduje, aby souhlas obou stran byl *současný*; smlouva tedy nepozbývá platnosti, jestliže jedna strana dříve, druhá pak později na smlouvu přistupuje. Účinek nesoučasného souhlasu jeví se jedině v nestejném počátku závaznosti: prvá strana po daném svém souhlase (nebo po podané nabídce) již vázána jest a nemůže ustoupiti, kdežto druhá strana ještě si to může rozmysliti a ustoupiti. Může však prvá, nabízející strana určiti lhůtu, do které druhé straně volno jest na nabídku přistoupiti; nepřistoupí-li na ni ve lhůtě vymezené, nabídka pozbývá nadále platnosti. K zamezení možných nedorozumění a sporů jest věcí občanského zákona stanoviti, čeho třeba. Pro soukromé smlouvy a pro offerty soukromých osob soukromým osobám jest směrodatným o. z. o. § 862, jenž (nebylo-li mezi stranami jinak ujed-

náno) určuje: ústní slib (offerta, nabídka) budiž přijat bez průtahu; písemní slib osoby v témže místě bydlící do 24 hodin; písemní slib osoby jinde bydlící, v té době, jaké třeba jest, aby se mohlo dvakrát odpověděti.*) Pro obchodní smlouvy platí §§ 318—322 obch. zák.

5. Na té i oné straně *bezvadný*. Dvě pak jsou závady, jež souhlasu vytýkati se mohou: a) neznalost věci, b) nedostatek svobody. Neznalost věci pochází z omylu neb podvodu, nedostatek svobody ze strachu a násilí.

§ 41. **Závady souhlasu.**

206. I. *Neznalost věci* vzniká při smlouvě z omylu nebo podvodu. Je-li ta neb ona strana sama vinna neznalostí svou, nebo nelze-li vůbec nikomu vinu této neznalosti přičítati, mluvíme o prostém *omylu*; byla-li však jedna strana vědomým nebo úmyslným přičiněním druhé strany nebo nějaké jiné mimo smlouvu stojící třetí osoby v omyl uvedena, spáchán *podvod*. V příčině platnosti smlouvy není rozdílu mezi omylem a podvodem; oba působí stejně. Ať však smlouva zůstává platnou či se stává neplatnou, podvodník jest povinen podvedenému nahraditi všechnu škodu z podvodu vzniklou (o. z. o. § 874).

Omyl zavládá buď o podstatě věci smluvené, nebo o některé její vlastnosti. O. z. o. §§ 871—874.

Neplatná jest smlouva, zavládá-li *omyl o podstatě* věci, nebo o nějaké takové *vlastnosti, ke které úmysl úmluvníků* byl zvláště obrácen a označen. Z toho důvodu neplatna jest smlouva, koupil-li někdo sklo místo drahokamu (omyl v podstatě), nebo hodinky špatně jdoucí (omyl ve vlastnosti), chtěl-li koupiti hodinky spolehlivé, nebo víno umělé, žádal-li víno přirozené.

Zavládá-li omyl o *vlastnosti vedlejší a nedůležité*, ke které úmysl ani jedné ani druhé strany se nenesl, smlouva jest *platná*; ale původce omylu jest povinen podvedenému nahraditi škodu vzniklou.

Zavládá-li *omyl v osobě*, dlužno hleděti k tomu, zda smlouva byla by se uzavřela či neuzavřela, kdyby nevědoucí

*) Doba ta počítá se dle obyčejných dopravních prostředků.

strana byla věděla, že druhá strana není tou osobou, za kterou byla pokládána. Petr prodává věc Pavlovi, domnívaje se, že jest to Jan; chtěl-li ji prodati jen Janovi a nikomu jinému, smlouva jest neplatná; je-li mu však lhostejno, komu věc prodává, smlouva jest platná, i když Petr v osobě kupcově se mýlí.

207. II. *Svobodnému rozhodnutí* o smlouvě a předmětu jejím překáží *strach a násilí*. O násilí netřeba nám dále se rozepisovati, jelikož při něm vůbec o svobodě mluviti nelze; jest tudíž jasno, že *násilím vynucená smlouva jest neplatná*.

Učiněna-li však smlouva *ze strachu*, dlužno lišiti.

Dle *přirozeného práva* jest nám hleděti k tomu, jaký strach ten byl (I, 69).

1. *Strach bezdůvodný nebo nepatrný* nepřekáží svobodnému rozhodnutí, a proto smlouva uzavřená ze strachu bezdůvodného nebo nepatrného jest platná, jelikož takovýto svobodného uvážení a rozhodování buď vůbec se nedotýká, nebo dotýká se ho jen v míře nepatrné. Dal li se tedy někdo takovýmto strachem k nepohodlné smlouvě svésti, nezbývá mu, než nepříjemné následky přičítati vlastní své ukvapenosti.

2. *Strach vážný čili veliký*, vznikl-li z příčiny *vnitřní* nebo *živelní*, nepřekáží smlouvě, a smlouva z jeho důvodu uzavřená nepozbývá své platnosti; vždyť právě onomu zlu, jehož se úmluvník bál, chtěl uniknouti, a vhodným k tomu prostředkem zdál se mu býti předmět smluvený. Slíbí-li na př. člověk vážně nemocný lékaři větší honorář, nebo slíbí-li člověk požárem nebo povodní ohrožený ochráncům mimořádnou odměnu, není žádného důvodu, proč by později, když nebezpečí pominulo, ze smlouvy se směl vyzouvati. Ovšem, vzrostl-li strach, vnitřní příčinou nebo živelní pohromou způsobený, tou měrou, že veškeru rozumovou úvahu udušuje a až na nepříčetnost hraničí, smlouva jest neplatnou, nikoliv proto, že byl strach její příčinou, nýbrž že úmluvník při ujednávání smlouvy nebyl příčetným.

3. Strach vážný a důvodný *z příčiny osobité* jest buď spravedlivě či nespravedlivě nahnaný. *Strach spravedlivě nahnaný* jest téhož rázu, jako strach z příčiny vnitřní nebo živelní. Postrašený chtěje se vyhnouti nějakému, jinak oprávněnému zlu, svobodně uchyluje se ke smlouvě. Svalovati vinu na osobu hrozící nelze, jelikož tato jest v právu a hrozí jen

tím, co i konati i nekonati smí. Urazil-li na př. Jan Ondřeje na cti, a slíbil-li mu ten a ten peníz, aby ho neudával, jest smlouva platná, ač jestliže Ondřej Jana neudá.

4. Ani *strach nespravedlivě nahnaný* nemaří smlouvy, k níž zavdal příčinu, jelikož postižený nepozbyl své svobody a ze dvojího zla jemu hrozícího vybral si menší. Poněvadž však nespravedlivou hrozbou svojí vyhrožovatel ohroženému ukřivdil, jest vyhrůžce povinen ohroženému nahraditi škodu způsobenou. A poněvadž nejlepší nápravou učiněné křivdy jest zrušení smlouvy vynucené, plyne z toho alespoň tolik, že *smlouva nespravedlivým strachem vynucená může býti později za neplatnou prohlášena* (contractus est rescindibilis). Jest věcí postiženého, aby na násilníku propuštění ze smlouvy žádal, nebo, kdyby týž vyhověti nechtěl, aby u soudu na neplatnost smlouvy žaloval, nebo kdyby tyto prostředky selhaly, tajně se odškodnil. Ujednána-li smlouva jednostranná a bezúplatná, jest nejjednodušším nápravním prostředkem, jestliže znásilněný smlouvy vůbec neuznává (t. j. neplatí nebo nedá, co donucen slíbil), a násilníka, kdyby se nespokojil, na právní cestu odkáže. Díme: „jest věcí postiženého", jenž utrpěv hrozbou křivdu usoudí, co dále díti se má. Chce-li, aby smlouva (oboustranná) přece trvala, jest vyhrůžce povinen v ní státi, a nemůže její neplatnost na základě vyhrůžky prohlásiti. Žádá-li na př. Šimek na Šebkovi, aby mu prodal pole, sic jinak že ho zabije nebo vypálí, a dojde-li následkem této vyhrůžky skutečně ku prodeji, jest věcí Šebkovou hledati opravné prostředky; nehledá-li jich, Šimek jest povinen státi ve smlouvě, i kdyby se mu později nelíbila.

Tolik po přirozeném právu. Další úkol připadá právu lidskému (církevnímu i občanskému), které, vcházejíc do podrobností, ustanovuje, čeho na záchranu obecného blaha třeba. Hledí k některým smlouvám a právním činům, jež nespravedlivým strachem byly vynuceny. Některé takovéto nespravedlivým strachem vynucené smlouvy a právní úkony prohlašuje předem za neplatné; jiné sice neprohlašuje přímo za neplatné, avšak alespoň dovoluje, aby příslušný soudce na žádost znásilněncovu je za neplatné prohlásiti mohl.

Dle *kanonického práva* jsou předem neplatny (ipso facto irriti) tyto smlouvy a právní úkony, byly-li strachem nespravedlivým vynuceny: 1. sňatek manželský, 2. sliby řeholní, 3. sliby vůbec, 4. volby církevních prelátů, 5. vydání majetku církevního, 6. delegace církevní pravomoci, 7. absoluce z censur, 8. vzdání se beneficia. Podrobněji o tom vykládají učebnice kanonického práva.

Občanské právo stanoví takto: O. z. o. § 870: Kdo od strany přijímající nespravedlivou a důvodnou bázní ke smlouvě přinucen byl, není povinen v ní státi. Zdali bázeň byla důvodná, uváží soudce dle okolností (§ 55). O. z. o. § 55: . . . . Zdali bázeň byla důvodná, posuzováno buď dle toho, jak veliké a pravděpodobné bylo nebezpečí a jaké tělesné a duševní povahy jest osoba ohrožená. O. z. o. § 874: Kdo lstí nebo nespravedlivou bázní smlouvu způsobil, bude práv ze škody, která z toho vzejde. O. z. o. § 875: Byl-li slibovatel od třetí osoby nespravedlivou a důvodnou bázní ke smlouvě donucen, nebo křivým předstíráním v omyl uveden, jest smlouva platna. Jenom v tom případě, že by strana přijímající nepravého jednání oné třetí osoby se účastnila, nebo o něm patrně věděla (wissen musste), buď k ní dle § 870—874 týmž způsobem hleděno, jako kdyby sama byla stranu slibující v bázeň neb omyl uvedla.

§ 42. Způsob uzavírání smluv.

208. *Ze zákona přirozeného* netřeba ke smlouvě ničeho než souhlasu; najmě *netřeba žádných zvláštních formalit*. Ovšem nelze upříti, že lidé, dobře cítíce vážnost smlouvy, sami ji jakýmis formalitami odívají, na př. rukou dáním neb jiným znamením se zavazují, svědky přibírají a pod., ale třeba toho není. Smlouva v soukromí bez zevnějších formalit a beze svědkův uzavřená má tutéž platnost jako smlouva rukou dáním, upisováním a svědky stvrzená. Zpravidla také *zákony občanské žádných zvláštních formalit nežádají*. Ať smlouva uzavřena ústně či písemně, před soudem či mimosoudně, před notářem či bez něho, se svědky či bez nich, vždy stejně platí a má stejné závazky (o. z. o. § 883), *leda že by sám zákon při některé výslovně jmenované smlouvě výslovně žádal, aby některých určitých formalit* se šetřilo, sic jinak že by smlouvy ty pro foro civili neměly platnosti. Příčina, proč zákon platnost některých smluv na určité formality váže, jest ta, že právě při těchto smlouvách jest v zájmu veřejného blaha o to dbáti,

aby každé znásilnění nebo přelstění nebo nemístné vměšování se osob nepovolaných dle možnosti zamezeno bylo. Seznam těchto smluv nalézáme v řádě notářském a v každém lepším vydání obecného zákoníka občanského při § 883. Odkazujíce na tyto seznamy a na příslušné zákony a nařízení, uvádíme zde jen některé v soukromém životě častěji se vyskytující smlouvy.

Před notářem nutno uzavírati tyto smlouvy: smlouvy svatební, smlouvy mezi manžely o koupi, směně, důchodech, zápůjčkách a postoupení dluhů; potvrzení o přijetí věna, i když vydávají se někomu jinému, než manželce; smlouvy darovací bez věcného odevzdání; smlouvy, jež uzavírají slepci nebo hluší neumějící čísti, nebo němí neumějící psáti.

Dvou svědků vyžaduje: listina, která má do veřejných knih se vložiti; dluhopis, který nepsal sám dlužník.

O. z. o. § 886: Kdo neumí anebo pro vady tělesné nemůže psáti, vezmi k tomu dva svědky, z nichž jeden podepíše jeho jméno, a dolož své obyčejné znamení ruky. O. z. o § 884: Usnesly-li se strany výslovně na smlouvě písemní, pokládá se teprve, když byla od obou stran podepsána, za uzavřenou. Přiložiti pečeti není třeba. O. z. o. § 887: Sdělána-li smlouva písemní, a předstíralo-li by se pak, že bylo zároveň něco ústně umluveno, co se však se spisem nesrovnává nebo něco nového obsahuje, nebudiž k tomu hleděno.

Při smlouvách písemních ještě toho dlužno dbáti, aby byly (žádá-li toho zákon) řádně kolkovány; nedbání tohoto příkazu nevadí sice smlouvě, má však různé pokuty v zápětí

209. Zde připadá nám úkol položiti si tuto otázku: *Žádá-li občanský zákon ku platnosti té které smlouvy výslovně některé formality*, a nedbáno-li jich (tak že smlouva před zákonem občanským nenabývá platnosti), *zdaž smlouva ta přece alespoň ve svědomí jest závaznou* či zda ani ve svědomí neváže?

Bohoslovci odpovídajíce jsou různých náhledů (S. Alph. Theol. mor. III, 711). Jedni míní, že smlouvy takové jsou vůbec neplatny a že ani ve svědomí nezavazují, jelikož občanský zákon sem hledící zakládá se na domněnce právní (srv. II, 62). Jiní učí pravému opaku, že takovéto smlouvy jsou po přirozeném zákonu platny a tudíž ve svědomí zavazují; neplatnost zákonem občanským vyslovená že znamená vlastně jen jejich nevymáhatelnost před soudem. Jiní konečně (a sv.

Alfons jejich náhled pokládá za důvodnější) mají za to, že v takovéto pochybnosti dlužno rozhodnouti ve prospěch držitelův, který není povinen vydati věc drženou, dokud soudní výrok mu to neuloží. Třetí náhled jest tedy jakýmsi středem mezi prvním a druhým, nestačí však, jelikož hledí jen ke smlouvám o držbě.

Nejsprávnějším a našim poměrům nejpřiměřenějším rozluštěním bude (po mém soudu), nepřidáme-li se výlučně k žádnému z těchto tří náhledů, nýbrž dle okolností tu tomu, tu onomu přednost dáme. Jest nám totiž přesně lišiti, *zdali úmluvníci věděli, že smlouva jejich bez předepsaných formalit před občanským zákonem neplatí*, či zdali to nevěděli. *Bylo-li oběma stranám známo*, že zákon občanský ku platnosti smlouvy ty které formality výslovně žádá, a uzavrou-li smlouvu přes to bez žádaných formalit, ač by jim vyhověti mohly, není to žádná dokonalá smlouva, nýbrž jen předběžná úmluva, která svým časem, až obě strany za dobré uznají (ač jestliže si to do té doby jinak nerozmyslí), žádanými formalitami v úplnou smlouvu se dovrší. Takováto předběžná úmluva ovšem *ve svědomí nezavazuje.* A že nelze mluviti o úplné a dokonané smlouvě, nýbrž jen o předběžné nezávazné dohodě, soudíme z toho, že rozumný člověk, chce-li sebe a spoluúmluvníka pevně zavázati, nestane na poloviční cestě a nespokojí se dohodou, o níž dobře ví, že jí zákon neuznává a žalobník žalobou vymáhati nemůže; míní-li to se smlouvou upřímně, zaváže sebe a spoluúmluvníka tak, aby případné nedodržení smlouvy vymáhati se mohlo. *Nebylo-li však stranám známo*, že občanský zákon té které formality vyžaduje, pak dle zásady v dílu povšechném II, 63. vyložené smlouva ta (ač-li jí nic jiného nevadí) jest *po zákonu přirozeném platná a ve svědomí závazná*, alespoň potud, *pokud soudce o ní nerozhodl.* Kdyby však, snad následkem sporu, věc byla soudu předložena a soud smlouvu tu prohlásil za neplatnou, pozbývá závaznosti; toto právo nutno v zájmu obecného blaha soudům přiznati. Což však, jestliže *jen jedna strana o žádaných formalitách nevěděla* a bezelstně smlouvu uzavřela, majíc za to, že jest platna, kdežto druhá strana o tom dobře věděla, ale první stranu nepoučila? Jednání druhé (vědoucí) strany jest v tomto případě obmyslné, ba, činí-li to proto, aby později z toho mohla těžiti, i podvodné. Dokud bezelstná strana stojí ve smlouvě, jest i strana

obmyslná ve svědomí svém vázána v ní státi. Chce-li bezelstná strana později, dozvěděvši se o občanské neplatnosti smlouvy, od ní upustiti, jest ovšem obmyslná strana povinna, propustiti ji ze smlouvy tak jako tak neplatné, ale spolu jest povinna, nahraditi bezelstné straně všechny škody z toho vzešlé.

§ 43. Rozvrh další látky.

210. Přistupujeme nyní k výkladu jednotlivých smluv, ovšem jen potud, pokud naší vědě o nich jednati náleží a pokud knězi v duchovní správě pracujícímu známost jich jest nezbytna. Zde přehled smluv, o kterých jednati se má.

I. Smlouvy jednostranné, bezúplatné: slib, darování.

II. Smlouvy oboustranné, tu bezúplatné, tu úplatné: schování, zmocnění, půjčka, zápůjčka.

III. Smlouvy oboustranné úplatné:

1. o věci jisté,
   a) o vlastnictví úplném: směna, smlouva trhová, smlouva společenská,
   b) o vlastnictví užitném: smlouva nájemná, smlouva námezdná;
2. o věci nejisté: sázka, hra, slosování, koupě nadějná, koupě důchodu nebo doživotního opatření, pojištění.

§ 44. Slib a darování.

211. *Smlouvy jednostranné a bezúplatné* jsou slib a darování.

I. *Slib.*

Slib jest smlouva, kterouž jedna strana připovědí k něčemu se zavazuje, druhá strana pak tuto připověď přijímá.

Slib takto vyměřený jest *smlouvou* a zavazuje ze *spravedlnosti*. Tím právě liší se od slibu prostého, který prostě jen se připovídá (beze smlouvy) a z věrnosti zavazuje (X, 30). Připověď sama jest podstatou; smlouva jest případností k podstatě přistupující, která závazek sesiluje a působí, že závazek (nebyl-li dodržen) i soudně vymáhati se může.

Dvě jsou podmínky, jichž jest ke smlouvě slibu třeba: 1. úmysl slibovatelův zavázati se smlouvou, 2. přijetí závazné připovědi se strany druhé.

Soudíme, že slibovatel chtěl se smlouvou při slibu svém vázati, jestliže

a) zřejmě úmysl svůj vyslovil nebo jej alespoň s důstatek označil, na př. že o slibu sdělán spis, nebo že k němu přibráni svědci; nebo jestliže

b) obě strany vzájemně si vyměnily slib za slib; nebo

c) má-li slib býti odměnou (úplatou) za služby již prokázané.

Přijetí závazné připovědi čili souhlas druhé strany jest, jako při každé jiné smlouvě, tak i při slibu nutnou podmínkou; nepřijímá-li druhá strana připovědi, nedochází ke smlouvě slibu. Přijetí připovědi musí s připovědí samou mravně souviseti. I platí zde vše, co výše XI, 205. o vzájemnosti a současnosti souhlasu (ve 4. bodě) bylo vyloženo.

Jelikož při smlouvě slibu připověď jest podstatou, smlouva však jen případností, přestává smlouva slibu vázati (alespoň ve svědomí), jakmile slib sám své závaznosti pozbyl. Za kterých okolností se to stává, vyloženo X, 31.

212. II. *Darování.* O. z. o. § 938–956.

Darování (donatio) jest smlouva, kterou jedna strana čili dárce druhé straně čili obdarovanci bezúplatně čili zadarmo něco postupuje. Nejobyčejnějšími předměty darování čili *dary* bývají věci movité i nemovité; ale i práva se mohou darovati.

Aby smlouva darování nabyla platnosti, třeba jest 1. fysického nebo symbolického odevzdání daru se strany dárcovy, 2. přijetí daru se strany obdarovaného. Netřeba dokládati, že dárce může jen ze svého darovati, nikoli z cizího; kdyby přece tak učinil a obdarovanému to zamlčel, ručí za všechnu škodu tím vzniklou (o. z. o. § 945).

Darováním přechází vlastnictví darovaného předmětu na obdarovance. Dle toho, zda se tak stává hned nebo až po smrti dárcově, rozeznáváme darování mezi živými a darování pro případ úmrtí.

1. *Darování mezi živými* (donatio inter vivos) působí tolik, že darovaný předmět stává se ihned po odevzdání majetkem obdarovancovým. Dává-li tedy slib právo ku věci, darování dává právo ve věci. Před odevzdáním daru nelze mluviti o darování, nýbrž leda jen o slibu.

Po přirozeném právu nevyžaduje darování žádných formalit (než jen odevzdání daru a přijetí ho). Občanský zákon

někdy nějakých formalit vyžaduje nebo právo dárcovo obmezuje.

Ústní darování bez skutečného odevzdání nedává obdarovanci práva žalobou daru vymáhati; obdarovanec však nabývá práva toho (před odevzdáním), byla-li o darování sdělána notariátní listina (o. z. o. § 943. Zákon ze dne 25. července 1871).

Svéprávný majitel může (ač šetří-li zákonných předpisů a nezkracuje-li tím nikoho) rozdati třeba celé jmění své, které právě má; budoucí jmění své však jen do poloviny (o. z. o. 944).

Darování mezi živými jest zpravidla neodvolatelné, t. j. co dárce jednou daroval, nemůže zpět žádati. Díme: „zpravidla", neboť přirozené právo toho žádá, aby alespoň za některých zvláštních okolností darování buď úplně nebo částečně odvolati se smělo. Jest věcí občanského práva, určiti tyto okolnosti; činí tak o. z. o. § 946—955. Upadl-li dárce v takovou nouzi, že se mu potřebné výživy nedostává, smí na obdarovaném (není-li tento sám ve stejné nouzi) žádati, aby mu z ceny věci darované, existuje-li ještě, vyplácel roční zákonem stanovené úroky (o. z. o. § 947). Hrubý nevděk se strany obdarovaného dává dárci právo odvolati darování; hrubým pak nevděkem jest, ublížil-li obdarovanec dárci na těle nebo na cti nebo na svobodě nebo na jmění tím způsobem, že by proti nevděčníku buď z povinnosti úřední nebo na požádání dárcovo trestně zakročiti se mohlo (o. z. o. § 948). Nevděčník stává se obmyslným držitelem, a dědicové uraženého mají také proti dědicům nevděčníkovým právo žaloby, ač jestliže dárce urážku neodpustil, a z daru ještě něco zbývá (o. z. o. § 949).

Další paragrafy ob. zák. obč. dovolují některým třetím osobám protestovati proti obdarování, zkracují-li se jím práva jejich; mohou tak učiniti osoby mající vůči dárci nárok na povinnou výživu nebo právo povinného podílu a věřitelé (o. z. o. § 950—953).

2. *Darování pro případ úmrtí* (donatio mortis causa) vykonává se sice za živobytí dárcova, avšak výsledku nabývá až po smrti dárcově. Dárce totiž daruje věc nějakou obdarovanému, s tou však podmínkou, že obdarovaný prozatím nabývá jen vlastnictví přímého, nikoli však užitného. Náš zákoník (o. z. o. § 956) takovéto darování pro případ smrti pokládá za poslední pořízení, žádá tedy pro ně formality při posledním pořízení předepsané, a vyhrazuje dárci právo, že může darování jako každé jiné poslední pořízení odvolati. Jen tehdy pokládá se darování pro případ smrti za smlouvu, jestliže obdarovaný je přijal, dárce výslovně zřekl se práva je odvolati, a obdarovanému byl o tom vydán spis. Zachovány-li tyto podmínky, dárce již nemůže darování odvolati, leč jen v těch (výše uvedených) případech, kde darování mezi živými odvolati se smí.

§ 45. Schování. Zmocnění. Půjčka.

213. *Oboustranné smlouvy bezúplatné* jsou: smlouva o schování, smlouva o zmocnění, půjčka a zápůjčka. Smlouvy ty jsou oboustrannými, jelikož oběma stranám ukládají povinnosti. Názvu *bezúplatných* však zasluhují jen tehdy, dějí-li se skutečně jen z ochoty a zadarmo. Může však i úplata se vyjednati, a pak stávají se smlouvami *úplatnými*.

I. *Smlouva o uschování* (depositum). O. z. o. § 957—970. Jest to smlouva, kterou přechovavatel se zavazuje opatrovati cizí, jemu k uschování („k věrné ruce") svěřenou věc. Dle toho, zda přechovavatel míní z ochoty a zadarmo cizí věc opatrovati, či zda za to žádá nějakou úplatu, jest tato smlouva bezúplatnou nebo úplatnou. Takovouto úplatu smí však přechovavatel jen tehdy žádati a vymáhati, byla-li předem výslovně umluvena nebo je-li z okolností patrno, že přechovávání děje se jen za poplatek.

Bez zvláštního svolení ukladatelova nesmí přechovavatel svěřené věci užívati; dal-li však ukladatel k tomu své svolení, smlouva mění se v půjčku nebo po případě v zápůjčku.

Předmětem smlouvy o schování (čili věcmi do schování svěřenými) bývají obyčejně věci movité. Mohou jimi býti sice i nemovité věci, ale pak smlouva často přechází ve zmocnění nebo ve smlouvu jinou.

Přechovavatel jest povinen svěřené věci tak opatrovati, jak lidé zpravidla svůj majetek opatrují; ukladateli ručí za všechny škody nedbalostí svou zaviněné; podobně také ručí za každou škodu vzniklou z toho, že věci užíval nebo jí včas nevrátil. Neručí však za škody náhodou nebo vyšší mocí způ-

sobené;*) a také není povinen obětovati vlastní, aby uchránil cizí; učinil-li tak přece, může žádati přiměřenou náhradu. Ukladatel jest povinen přechovavateli hraditi škody přechováváním způsobené a náklady na udržení věcí činěné.

Byla-li předem ustanovena doba, po kterou uschování má trvati, jest doba ta ve prospěch ukladatelův umluvena. Ukladatel si smí sice věc dříve vyzvednouti, přechovavatel však nemá práva dříve ji vrátiti, než umluveno. Nebyla-li žádná doba umluvena, může se smlouva kdykoliv z té i z oné strany vypověděti.

Má-li přechovavatel na ukladatele nebo ukladatel na přechovavatele nějakou stížnost nebo pohledávku, nutno ji nejdéle do 30 dnů po vrácení uplatniti.

Zvláštním způsobem uschování jest *sekvestrace* (o. z. o. § 968), při níž sporná věc buď samými svářícími se stranami nebo soudem někomu do uschování se odevzdává. Přechovavatel věci sporné sluje sekvestr; jeho povinnosti jsou stejné s povinnostmi jiných přechovavatelů.

214. II. *Zmocnění* (mandatum) jest smlouva, kterou zmocněnec čili zmocněný jednatel se zavazuje, že to, co naň vzneseno, jménem zmocnitelovým vykoná. O. z. o. § 1002—1044.

Zmocněnec koná svůj úkol buď z ochoty, nežádaje za to žádné úplaty, a pak jest zmocnění smlouvou bezúplatnou; nebo žádá za obstarávání úkolu naň složeného nějakou odměnu, a pak jest zmocnění smlouvou úplatnou. Soukromník zpravidla nebývá povinen převzíti zmocnění naň složené, ani úplatné, ani bezúplatné; může je odmítnouti, aniž mu třeba udati nějaké důvody. Avšak osoby některých stavů, na př. advokáti, notáři, někteří veřejným řádem ustanovení prostředkovatelé a pod., smějí jen z určitých, zákonem vypočítávaných důvodů zmocnění odmítnouti.

*) Zvláštní opatrnosti jest třeba při opatrování věcí zamčených nebo zapečetěných. Porušen-li zámek nebo porušena-li pečeť, může přechovavatel přijíti do nesnází, zvláště není-li s to, aby dokázal, že na porušení zámku nebo pečeti není vinen; nepoctivý ukladatel by mohl tvrditi, že se mu něco ztratilo, a žádati náhradu. Nebezpečno jest balíky a jiné podobné věci přijímati v uschovávání od lidí neznámých, nepřesvědčíme-li se předem (v přítomnosti ukladatelově), co v balíku jest; mohou tam býti věci nebezpečné (na př. látky výbušné) a přechovavatel přijde ke škodě; nebo tam mohou býti věci zakázané (na př. cizozemské doutníky neb losy) a přechovavatel snadno může propadnouti trestu.

Zmocnění děje se buď ústně nebo písemně; listina o tom sepsaná zove se *plnomocenství* čili *plná moc.*

Plnomocenství jest buď obecné nebo zvláštní, dle toho, zdaž zmocněnec zmocnitele ve všech nebo jen v některých jednáních zastupuje. Jest neobmezené, smí-li zmocněnec dle svého nejlepšího vědomí a svědomí jednati; jest však obmezené, jsou-li mu určeny meze, ve kterých se má pohybovati. Při některých jednáních (o. z. o. § 1008) žádá zákon zvláštního zmocnění, jež k tomu kterému jednání hledí; obecné zmocnění by nestačilo.

Zmocněnec čili zmocněný jednatel zastává zmocnitele a jedná jeho jménem; jest povinen říditi věc jemu svěřenou ku prospěchu zmocnitelovu; nesmí překročiti meze jemu vytknuté, sice ručí za škodu z toho vzešlou. Svěřuje-li bez vědomí zmocnitelova vykonání úkolu někomu jinému, sám ručí za výsledek.

Nebyla-li odměna předem vyjednána, nebo není-li ze stavu zmocněncova jasno, že pracuje jen za odměnu, nesmí zmocněnec po provedení úkolu žádné odměny žádati. Bez svolení zmocnitelova nesmí za příčinou jednání sobě svěřeného od třetích osob darů přijímati; učiní-li tak přece, dary ty propadnou ve prospěch kasy chudinské.

Zmocnitel jest povinen nahraditi zmocněnci všechny výlohy, ať nezbytné, ať jen užitečné, i když jednání se nezdařilo; po přání jednatelově má zmocnitel dáti mu zálohu, a jest povinen nahraditi mu škodu z vykonání úkolu vzešlou.

Zmocnitel smí plnou moc kdykoliv odvolati, i v průběhu jednání; ovšem musí výlohy a škody dosud vzešlé jednateli nahraditi. Zemře-li jeden z obou, ať zmocnitel ať zmocněnec, přestává tím také plná moc, nebylo-li předem jinak ujednáno.

Nikomu není dovoleno vtírati se v cizí záležitosti, nemá-li k tomu práva ze smlouvy (výslovně nebo mlčky uzavřené) nebo ze zákona. Vtírá-li se v ně přece, jest jednatelem nezmocněným. *Jednatel nezmocněný* ručí za vzešlou škodu a ušlý zisk. Výjimkou jest případ, kde bližnímu hrozí pohroma, nezaskočí-li někdo za něho. Tu může nezmocněný jednatel svolení jeho předpokládati a na jeho místě jednati; jednatel pak má nárok na náhradu učiněných výloh, i když jeho přičinění (bez jeho viny) neprospívalo. Tato výjimka však odpadává, vmísil-li se jednatel v jednání proti výslovné vůli

bližního; neboť tu ručí za všechnu vzniklou škodu a ušlý zisk, a pozbývá nároku na náhradu učiněných výloh.

215. III. *Půjčka* (commodatum) jest smlouva bezúplatná, kterouž jedna strana (půjčitel) druhé straně (výpůjčníku) nějakou nezužívatelnou věc na nějaký čas k užívání přenechává. O. z. o. § 971—982.

Předmětem půjčky jest *věc nezužívatelná*, t. j. věc, jež nezaniká hned prvním užíváním, které lze tedy častěji užíti. Některých pak nezužívatelných věcí lze užívati (téměř) bezpočtu, jelikož (téměř) nikdy se neopotřebují; na př. zahrad, polí, domů. Užívání jiných věcí však jest do té míry obmezeno, že buď užíváním nebo časem se opotřebují, ba i zanikají, na př. šaty, nástroje, stroje, domácí nářadí, užitná zvířata a pod. U některých bývá toto opotřebení znenáhlé, pomalé, téměř nepozorovatelné, u jiných zase rychlé, ba snad i jen na určitý počet případů vymezené.

Předmětem svým liší se půjčka a zápůjčka,*) neboť předmětem zápůjčky jest věc na prvo spotřebná.

Půjčka jest smlouvou bezúplatnou; kdyby se děla za úplatu, proměnila by se v nájem. Věc nezužívatelná přenechává se pouze na čas, nikoliv na vždy, sic by smlouva proměnila se v darování. Věci půjčené smí výpůjčník užívati (neboť právě proto si ji vypůjčil), a tím liší se půjčka od uschování.

Při smlouvě o půjčce nutno některé okolnosti vyjednati. Na prvním místě dlužno určiti, jakým způsobem výpůjčník věci půjčené užívati smí; nebylo-li nic ujednáno, rozumí se samo sebou, že jí bude užívati tak, jak se jí obecně užívá.

Dále dlužno smluviti se o době, na kterou půjčka platí Před uplynutím doby té nemůže půjčitel žádati, aby se mu věc vrátila, a výpůjčník není povinen ji vrátiti; ale chce-li výpůjčník, a souhlasí-li půjčitel, možno věc i dříve vrátiti; ovšem, vznikají-li půjčiteli vrácením věci před ujednanou dobou obtíže, může žádati, aby výpůjčník věc u sebe až do uplynutí umluvené doby podržel. Půjčena-li věc na vykonání nějaké určité práce (na př. půjčen li pluh na zorání pole),

*) Lidová mluva tohoto rozdílu nešetří. Názvem „půjčky“ míní obyčejně i půjčku i zápůjčku vůbec; názvem „zápůjčky“ míní půjčku nebo zápůjčku na krátký čas povolenou.

ustanovena tím spolu nepřímo lhůta, a půjčená věc budiž hned po vykonání práce vrácena.

Nebyla-li při půjčce žádná lhůta ujednána, a nebylo-li určeno, k čemu se má věci užíti, nevzniká žádná pravá smlouva, nýbrž jen *výprosa* (precarium, Bittleihen), kteráž nikoho neváže; půjčitel může věc půjčenou kdykoliv zpět žádati, a výpůjčník ji kdykoliv vrátiti.*)

Řádné a obyčejné výlohy, spojené s vydržováním věci vypůjčené (na př. živení vypůjčeného koně), nese výpůjčník; výlohy kromobyčejné (na př. léčení koně zvěrolékařem) připadají půjčiteli; může však se mezi nimi i jiná dohoda ujednati. Výpůjčník ručí za věc vypůjčenou a stojí za všechny škody jeho vinou vzniklé. Míní-li některá z obou stran, že má za druhou stranou nějakou pohledávku, nutno ji hned po vrácení v nejbližších 30 dnech vytknouti, neboť za 30 dní po vrácení všechny tyto nároky pomíjejí.

IV. Zápůjčka. Viz § následující.

§ 46. **Zápůjčka.**

216. *Zápůjčka* (mutuum) *jest smlouva, kterou věřitel věc zužívatelnou a zástupnou dlužníku ve vlastnictví a ke spotřebě postupuje, s tím však závazkem, že dlužník svým časem věřiteli věcí téhož druhu, téhož množství a téže jakosti splatí.* Závazek dlužníkův sluje *dluh* (debitum), právo věřitelovo zove se *pohledávka*.

Předmětem zápůjčky jest věc zužívatelná, hned na prvo spotřebná (res primo usu consumptibilis), čili věc, které lze jen jednou užíti, jelikož tímto jediným užitím se spotřebuje čili ztráví (o. z. o. § 301). Náležejí sem různé poživatiny, na př. pokrmy a nápoje, ale i jiné předměty, jež člověku k ukájení jeho potřeb slouží, na př. svítivo, topivo a pod.**) Předmětem svým se tedy půjčka a zápůjčka liší.***)

Dávajíc dlužníku právo, že zapůjčenou věc smí spotřebovati, podobá se zápůjčka po té stránce (ale jen po té stránce)

*) V mluvě obecné však i výprosa jmenuje se půjčkou, a jiného názvu se neužívá.

**) O zápůjčce peněžní promluvíme později zvlášť.

***) Že lidová mluva rozdílu toho nečiní, bylo již poznamenáno. Německý text obecného zákonníka občanského má: Leihvertrag = půjčka; Darleihen, Darleihensvertrag = zápůjčka.

daru; avšak zase podstatně od daru se liší, ukládajíc dlužníku povinnost splátky; a touto povinností stává se zápůjčka smlouvou oboustrannou.

Jelikož dlužník má právo užíti věci zapůjčené a ji spotřebovati, nemůže (jako při půjčce) ji vrátiti. A tu nezbývá, než spláceti věcí rovnocennou téhož druhu, téhož množství a téže jakosti. To se může ovšem jen tehdy státi, zapůjčeny-li *věci zástupné* (res fungibiles), t. j. ony věci movité,*) které majíce veskrze v hromadě jakost stejnou, cení a čítají se dle svého množství (počtem, váhou, měrou), tak že každá jejich část kteroukoliv jinou stejně velikou částí rovnocenně zastoupena býti může. Máme-li na př. hromadu pšenice veskrze stejné jakosti, tu jeden její hektolitr platí totéž jako kterýkoliv jiný hektolitr; máme-li hromadu vajec veskrze stejně velikých a stejně dobrých, tu kterékoliv vejce platí stejně jako kterékoliv jiné.**) Věci zužívatelné, avšak nezástupné, nemohou býti předmětem zápůjčky; mohou však býti předmětem úvěrní smlouvy trhové.

217. Při zápůjčce důležita jest *doba splátky*. Byla-li tato předem ustanovena, jest věřitel i dlužník povinen říditi se jí, ovšem každý jiným způsobem: Věřitel nemá práva vyhledávati svou pohledávku před lhůtou stanovenou, dlužník má zaplatiti včas. Lhůta vyměřena jest ve prospěch dlužníkův; chce-li, může dlužník i dříve zaplatiti, nebylo-li výslovně stanoveno, že splátka dříve státi se nesmí.***)

Nebyla-li při zápůjčce žádná platební lhůta ustanovena, ponechává se oběma stranám volnost, trvání smlouvy skončiti, kdykoliv chtějí. Věřitel může svou pohledávku vymáhati, kdykoliv chce, a dlužník jest povinen splatiti mu; dlužník může splatiti, kdykoliv chce, a věřitel jest povinen splátku přijmouti. Poněvadž by však takováto povinnost dlužníkovi mohla býti nejen obtížnou, nýbrž i škodlivou, ba za zvláštních okolností i záhubnou, zmírňuje se ostrost její podmínkou *výpovědní lhůty*, která mezi výpovědí věřitelovou a splátkou dlužníkovou uplynouti má.

*) Nemovité věci nemohou býti předmětem zápůjčky, jelikož nejsou ani na prvo spotřebné ani zástupné.

**) Snad právě tato zástupnost předmětů zapůjčených jest příčinou, proč lid neliší mezi půjčkou a zápůjčkou.

***) Smlouva taková podobá se sice smlouvě o uschování, ale není jí, jest zápůjčkou. O. z. o. § 959.

Různé modality při splácení dluhů možné upravuje o. z. o. § 1411—1444.

218. *Nikdo není z důvodu spravedlnosti vázán, posloužiti bližnímu půjčkou nebo zápůjčkou,* leda že by se byl předchozí smlouvou k tomu zavázal. Smlouva taková, kterou druh druhu se zavazuje, že mu v pádu potřeby nebo za okolností předem stanovených půjčí nebo zapůjčí, není ani půjčkou (o. z. o. § 971) ani zápůjčkou (o. z. o. § 983), ovšem pak přípovědí dle přirozeného práva závaznou. Dle o. z. o. § 936 nutno při této přípovědi přesně stanoviti, kdy a jakým způsobem ta která smlouva provésti se má. Závaznost přípovědi přestává, jestliže okolnosti tak se změnily, že účel smlouvy tím se zmařil, nebo jestliže nejdéle do roka od doby předem stanovené na její provedení nebylo naléháno. Není-li však takovéto předchozí smlouvy, nejsme z důvodu spravedlnosti ani k půjčce ani k zápůjčce povinni.

Někdy však váže nás jiný důvod, abychom bližnímu přispěli půjčkou neb zápůjčkou, a to důvod *pospolité vzájemnosti*, bez níž by lidská společnost nemohla obstáti. Stávát se zajisté dosti často, že ten neb onen, třeba i zámožný člověk postrádá v tom okamžiku nějaké věci, kterou jen půjčkou nebo zápůjčkou opatřiti si může; na př. rolníku se porouchalo polní nářadí, a jest nucen poprositi souseda, aby mu je na krátkou dobu půjčil, než své opraví; nebo sousedce došel chléb, a prosí sousedku, aby jí zapůjčila několik bochníků, než sama si napeče. Nezřídka, žádaje o půjčku nebo zápůjčku, přidává prosebník: „Až ty budeš potřebovati, posloužím ti také.“ A není radno oslyšeti podobnou prosbu, neboť takovýto „neužilec“, který půjčkou nebo zápůjčkou posloužiti nechce, ač by mohl, při obrácených poměrech snadno by dostal na svou prosbu (o půjčku nebo zápůjčku) odpověď: „Sám nejsa ochoten, nežádej ochoty od jiných“; nebo dostalo by se mu sice tenkrát žádané půjčky nebo zápůjčky, ale musil by se zavázati, že budoucně také sám bude ochotnějším.*)

*) Někteří moralisté (S. Th. II. II. q. 78. a. 2. ad 4.; S. Alph. Theol. mor. III, 781 a j.) pokládají to za lichvu, poskytujeme-li bližnímu zápůjčku s tím závazkem, že týž navzájem nám, budeme-li toho potřebovati, také zápůjčkou poslouží, a uvádějí důvod: „quia talis obligatio pecunia aesti-

Jindy zase nejen pospolitá vzájemnost, nýbrž i *láska bližensk á* nám velí, přispěti bližnímu zápůjčkou, jestliže bližní jsa v tísni zápůjčky nutně potřebuje a my jí snadno a bez obtíže jemu posloužiti můžeme.

Ale ani pospolitá vzájemnost ani láska bliženská nám *nepřikazuje* poskytnouti zápůjčku, můžeme-li důvodně a pravděpodobně se domnívati, že *dlužník nám nesplatí* ať proto, že nebude moci, nebo proto, že nebude chtíti. V takovém případě neběží již o zápůjčku, nýbrž o dar, nebo po případě o almužnu.

Kdo předem ví, že mu nebude možno dluh splatiti, nežádejž o zápůjčku, nýbrž pros přímo o dar neb o almužnu; to jest alespoň poctivě jednáno. *Kdo se dluží, ač ví, že mu nebude možno dluhy spláceti, podvádí dobrosrdečného věřitele* a dopouští se hříchu, tu těžkého, tu lehkého (dle výše vylákaného peníze), protože věřitele na statku poškozuje. To přiléhá v míře ještě větší, dluží-li se někdo s úmyslem dluh nezaplatiti. Vyjímáme případ, kde věřitel, dobře znaje poměry žadatelovy, předem ví, že týž vydlužených peněz nikdy nesplatí, a přece zápůjčku povolí. Tu prosba o zápůjčku jest vlastně zastřenou prosbou o almužnu, a možno za to míti, že věřitel je srozuměn s předstíráním zápůjčky, aby žadatel nebyl přespříliš zahanben.

219. Jest věcí věřitelovou uvážiti, je-li či není-li žadatel dlužníkem spolehlivým. Zdá-li se mu, že dlužník neposkytuje dostatečné jistoty, může žádati *záruku.* Té pak skýtají mu *smlouvy pomocné* (contractus subsidiarii), kterými nejen zápůjčku, ale i jiné smlouvy podpořiti lze; nejčastěji však doprovázejí zápůjčku. Jsou to: osobní rukojemství a zástava věcí movitých nebo nemovitých.

I. *Rukojemství* (fidejussio). Kdo při vzniklém nebo vznikajícím dluhu za dlužníka ručí, t. j. kdo se zavazuje, že kdyby dlužník dluhu svého neplatil, sám za dlužníka celý dluh zaplatí, slove *rukojmě* (*ručitel,* jistec), a smlouva, kterou rukojmě se váže, jest *smlouva rukojemská.* Kdo rukojmímu připovídá, že mu nahradí škodu, kterou by ručením utrpěl, jest *podrukojmě* čili *podpůrce.* Proti rukojmi má věřitel jen tenkrát právo, když dlužník své povinnosti nedostál; dostojí-li však dlužník své povinnosti, rukojemství odpadává. Proto věřitel, vymáhá-li dlužnou pohledávku, nejprve má zakročiti proti dlužníkovi, a teprve, kdyby to bylo marno, smí se hojiti na ručiteli; výjimkou jen smí věřitel přidržeti se přímo ručitele, jestliže hlavní dlužník upadl v konkurs, nebo neví-li se v době splatnosti, kde se zdržuje, a není-li věřitel sám nezdarem svým vinen. Zavázal-li se ručitel jen na určitý čas, jest práv jenom po ten čas a později nelze proti němu zakročiti. Kdo se zavázal, že bude *rukojmím a platcem,* jest práv jako spoludlužník z celého dluhu; neplatí-li dlužník, má věřitel na vůli, chce-li žalobou pohnati hlavního dlužníka, nebo ručitele, nebo oba zároveň. O. z. o. § 1346—1367.

mari posset". Nelze nám k tomuto příliš přísnému výkladu se přidati, neboť v případě našem nepadá na váhu, zdali budoucí zápůjčka a ochota nebo závazek k ní penězi oceniti se dá či nedá; ale na váhu padá, že za přítomnou ochotu s naší strany žádáme v budoucnosti stejnou ochotu s druhé strany, tedy stejné za stejné. Ostatně, dá-li se ochota k budoucí zápůjčce penězi oceniti, tu zajisté také nynější ochota k zápůjčce penězi oceniti se dá; tedy důvod uvedený vyvrací se sám.

220. II. *Zástava* jest věc přikázaná věřiteli, aby týž, kdyby dlužník nezaplatil, mohl se na ní hojiti. Zástavou jest buď věc movitá, a ta sluje *zástavou ruční* čili prostě jen *zástavou* (v užším toho slova smyslu); nebo jest zástavou věc nemovitá, a ta zove se *hypotéka* čili *zástava gruntovní.* Také práva, ale jen určitě vymezená, mohou býti zástavou. Zákony občanské v zájmu lidskosti některé předměty ze zástavního práva vylučují, nebo jen částečné jejich zastavení dovolují. O této obojí zástavě jedná o. z. o. § 447—471 a § 1368—1374. Vybíráme nejdůležitější ustanovení, obmezujíce se obvyklými hledisky vědy naší a potřebami v duchovní správě.

Dává-li se v zástavu věc movitá, nutno ji věřiteli odevzdati, který ji převezme v uschování. Odevzdávání stává se hmotně; jenom při věcech, při kterých takovéto hmotné odevzdání z ruky do ruky provésti se nedá, dějž se odevzdání symbolicky a budiž tak označeno, aby každý zvěděti mohl, že věc je zastavena. Zástava věci nemovité vkládá se do knih. Nemá-li pohledávka dosud formálností v zákoně nařízených, může si věřitel *praenotací* právo zástavní předem zajistiti, tak že toto po splnění potřebných formálností stane se plným právem zástavním. Majitel zástavy může toto své zástavní právo zase svému věřiteli dáti v zástavu, což sluje *podzástavou.*

Bez přivolení zastavitelova nesmí věřitel zastavené věci užívati; jest povinen bedlivě ji opatrovati, a kdyby jeho vinou se ztratila nebo pohromy vzala, má z toho býti práv.

Nezaplatil-li dlužník v ujednaný čas, může věřitel dlužníka žalovati a žádati, aby zastavená věc v dražbě byla soudně prodána a z výtěžku aby dluh byl zaplacen. Sám však nesmí zastavenou věc ani si přivlastniti ani prodati; nesmí tak učiniti ani v tom případě, že by si to byl předem s dlužníkem ujednal. Výjimkou jen stát, některé banky a státem uznané ústavy úvěrné, veřejné neb koncessované zastavárny a v některých případech obchodníci (obecný zákoník obchodní § 309-311) mají právo, bezprostředně a bez soudní intervence prodávati věci propadlé. Před prodejem smí dlužník dluh zaplatiti a tak zástavu vyplatiti (i když bylo již o soudní dražbu žádáno), nemá však práva přihazovati při dražbě věci jím zastavené. Neutrženo-li za vydraženou věc tolik, co dluh obnáší, dlužník povinen jest doplatiti, čeho se nedostává; strženo-li více, připadne mu přebytek.

Přidána-li ke smlouvě o zápůjčku nebo zástavu nějaká podmínka nebo vedlejší smlouva, která s podstatou zápůjčky nebo zástavy se nesrovnává, pozbývá smlouva platnosti. Tak jest neplatnou smlouva, že zástava po propadnutí náleží věřiteli, nebo že ji může prodati, nebo že ji dlužník nikdy nesmí vyplatiti, nebo že dlužník statek nemovitý (zástavou stížený) nikomu jinému nesmí upsati. Neplatna jest smlouva, že věřitel, když projde lhůta platební, o prodej zástavy nesmí žádati. Smlouva vedlejší, že dlužník smí bráti požitky z věci zastavené, nemá právního účinku. Bylo-li věřiteli pouhé užívání movité zástavy povoleno, musí se to státi způsobem dlužníkovi neškodným.

§ 47. **Lichva.***)

221. Pojem lichvy (usura) vykládá se dle různých dob a poměrův a v různých právech různým způsobem. V církevním zákonodárství se vyměřuje takto:

Lichva čili úžera jest úplata, kterou věřitel z důvodu zápůjčky na dlužníkovi přes dlužný obnos vyžaduje.

*) Podrobněji edná o tomto předmětu můj spis: „Lichva a úrok ve světle mravouky katolické". Vzdělavací knihovny katol. (red. dr. Tumpach a dr. Podlaha) sv. XIII., Praha 1899.

Díme: „úplata", čímž míníme každou materielně ocenitelnou výhodu věřitelem žádanou; nejčastěji děje se tato úplata v téže zástupné věci, ve které zápůjčka uzavřena byla, a to tím způsobem, že věřitel žádá, aby splaceno bylo v témž druhu, ale ve větším množtví nebo v lepší jakosti, než bylo zapůjčeno. Díme: „přes dlužný obnos", čímž úplatu podrobněji určujeme. Díme: „vyžaduje", tak že dlužníkovi nedostane se jinak žádané zápůjčky, než když spolu přistoupí na podmínku lichevního přídavku; není tedy lichvou, jestliže dlužník dobrovolně a z vlastního popudu, z vděčnosti za službu prokázanou nebo z jiného důvodu (jenom ne z důvodu, aby zápůjčky dosáhl), hned při povolení zápůjčky nějaký přídavek slibuje nebo při splácení přidává.

Lev X. v bulle „Inter multiplices" r. 1515 na sněmu lateránském V. vydané dí: „Ea propria est usurarum interpretatio, quando videlicet ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullove periculo lucrum foetusque conquiri studetur". A Benedikt XIV. ve své encyklice „Vix pervenit" z r. 1745 dí: „Peccati genus illud, quod usura vocatur, quodque in contractu mutui propriam suam sedem et locum habet, in eo est repositum, quod quis ex ipsomet mutuo (quod suapte natura tantundem dumtaxat reddi postulat, quantum receptum est) plus sibi reddi velit, quam est receptum, ideoque ultra sortem lucrum aliquod, ipsius ratione mutui, sibi deberi contendat."

Vidno tudíž, že náš výměr lichvy, ač ne slovy, tedy přece obsahem přesně přiléhá k výkladu církevnímu.

Lichva čili úžera jest možna jen při zápůjčce („in contractu mutui propriam suam sedem et locum habet"), jsouc jakousi vedlejší, k zápůjčce přidanou, arciť nedovolenou smlouvou. Obecná mluva však vykládá někdy lichvu poněkud šíře, mluvíc o lichvě nejen při zápůjčce, nýbrž při úvěru vůbec, a míníc tím každé materielní utiskování, jehož se věřitel úvěr skýtající na dlužníku úvěr žádajícím dopouští. I tento širší výklad jest oprávněn, jelikož úvěr ve své podstatě jest smlouvou obchodní se zápůjčkou spojenou.

Ale specifická zloba lichvy nespočívá v utiskování dlužníka věřitelem, nýbrž jediné v ujednání neoprávněného přídavku; a tak možno dopouštěti se lichvy i na dlužníku bohatém, což ovšem (nehledíme-li k marnotratným mladíkům)

bude asi řídkým případem. Obyčejně arciť bývá lichva spojena s utiskováním dlužníka, a pak máme před sebou čin dvojí zlobou poskvrněný.

222. Předeslavše výměr lichvy pravíme:

Věřitel z důvodu pouhé jen zápůjčky není oprávněn žádati na dlužníku více, než splátku dluhu. Žádá-li nad to nějaký příplatek, dopouští se lichvy a hřeší proti směnné spravedlnosti.

Pravíme: „z důvodu pouhé jen zápůjčky", majíce na mysli jen podstatu zápůjčky a nehledíce k různým okolnostem, které zápůjčku doprovázeti a věřiteli právo na příplatek skýtati mohou. Máme-li však jen podstatu zápůjčky na mysli, t. j. to, co při každé zápůjčce se vyskytuje, a výměru jejímu odpovídá, nenalézáme žádného důvodu, proč by věřitel vedle splátky ještě příplatek žádati směl. Jestliže na př. onen prosebník v evangeliu*) žádá souseda aby mu zapůjčil tři chleby, a týž prosbě jeho vyhověl, má soused právo žádati, aby mu svým časem prosebník ony tři chleby splatil, nemá však práva žádati na něm snad čtvrtý chléb. Dostane-li tři chleby netrpí na majetku svém žádné újmy.

Lichváři ovšem takovémuto rozhodnutí, že po vykonané splátce na majetku svém žádné újmy netrpí, nikdy nechtěli rozuměti, a vyhledávali různé klamné důvody, jen z pouhé zápůjčky**) vzaté, které prý na příplatek právo dávají. Slyšme je.

Věřitel prokazuje dlužníku *ochotu*, pomáhaje mu z nesnáze; za tuto ochotu smí prý žádati příplatek. Odpovídáme: Ochoty jest třeba při každé smlouvě, a to z obou stran; ale v žádné smlouvě nežádá se za ochotu zvláštní příplatek; proč tedy jen při zápůjčce? Ostatně se ochota vzájemností s důstatek vyvažuje. Srv. XI, 218.

Jiný důvod: Věřitel skýtaje zápůjčku vzdává se jistého držení věci a nabývá jen práva na splátku, někdy nejistou; zaměňuje jisté právo ve věci za nejisté právo ku věci; po-

*) Luc. 11, 5. Mimochodem řečeno, prosebník žádá: „*commoda* mihi tres panes", kdežto správně měl by prositi: „*da mutuos* mihi tres panes"; důkaz, že též v době vzniku Vulgaty nelišilo se důsledně mezi půjčkou a zápůjčkou. Řecké: χρῆσον značí obojí: půjč, zapůjč.

**) Z pouhé jen zápůjčky, které tedy při každé zápůjčce se vyskytují, aby mohli žádati příplatek, i kdyby nebylo žádného níže uvedeného důvodu, který na příplatek dává právo.

něvadž pak *právo ve věci jest vždy cennější než právo ku věci*, má prý se rozdíl ten ujednaným příplatkem vyrovnati. Odpovídáme: Nejistota pohledávky nenáleží k podstatě zápůjčky; bylo by to smutným úkazem. Že některá pohledávka může býti nejistou, neupíráme, a je-li tomu tak, jest tato nejistota (periculum sortis) dostatečným důvodem vymíniti si příplatek, jak níže vyložíme; ale nelze říci, že by všechny pohledávky byly nejistými. Ostatně jest věcí věřitelovou odepříti zápůjčku, kterou pokládá za nejistou, nebo zabezpečiti se zárukou. Také neuznáváme důvodu, že by právo ve věci bylo cennějším než právo ku věci, jen když právo ku věci jest zabezpečeno; obě jsou stejně cenna. A je-li někdy právo ve věci lepší než právo ku věci, jsou zase někdy okolnosti, kde právo ku věci jest lepší než právo ve věci; tak na př. obchodník ubíraje se nebezpečným lesem lépe jest na tom, má-li při sobě dluhopis spolehlivého dlužníka (právo ku věci), než kdyby měl při sobě peníze již vyplacené (právo ve věci). Ostatně i kdyby bylo pravda, že věřitel skýtaje zápůjčku a dávaje právo ve věci za právo ku věci, měl by nárok na příplatek, tedy při splátce, kde zase právo ku věci vyměňuje se za právo ve věci, dlužník by měl nárok, aby mu příplatek ten byl vrácen.

Nejvážnějším však protidůvodem lichvářů jest *obdoba půjčky a zápůjčky*. Usuzují takto: Půjčka i zápůjčka jsou smlouvy bezúplatné. Ujednáním úplaty mění se půjčka v nájem, dovolenou to smlouvu úplatnou. Není však příčiny, proč by obdobná smlouva zápůjčky nesměla se ujednáním úplaty proměniti v dovolenou smlouvu úplatnou, kterou bychom mohli zváti třeba „zápůjčkou úplatnou". Je-li dovolena smlouva o nájem čili „půjčka úplatná", není příčiny, proč by neměla býti dovolena obdobná smlouva zápůjčky úplatné.*)

Námitce té čelí již sv. Tomáš (S. Th. II. II. q 78. a. 1.) vykládaje, že jiného rázu jsou předměty půjček, a jiného zase rázu předměty zápůjček, a že pro tuto různost předmětů není mezi půjčkou a zápůjčkou takové obdoby, jaké lichváři se dovolávají. Není-li však té obdoby, klamny jsou vývody na ní založené.

Předmětem půjčky jest věc, při které vlastnictví přímé od užitného odděliti se dá. Jest to buď věc plodná, od které

*) Důvodu tomu přidává váhy ta okolnost, že lid obecný neliší mezi půjčkou a zápůjčkou.

plody odděliti se dají, nebo alespoň věc nezužívatelná, které lze častěji užíti, aniž by se zpotřebovala. Vlastník takovéto věci může ponechati si právo přímé a někomu jinému na čas postoupiti právo užitné. Jest tedy na něm, chce-li toto užitné právo zadarmo postoupiti, a to jest půjčka; nebo chce-li za ně úplatu, a to jest nájem a pacht. Předmětem zápůjčky jest však věc neplodná, na prvo zužívatelná, při které právě proto, že ji lze užíti jen jednou, vlastnictví užitné od přímého odděliti se nedá. Věci lze užíti jen jednou, při čemž věc sama se zpotřebuje, zaniká. Dovolení věci užíti jest totéž, jako dovolení ji zpotřebovati; předati užitné právo takovéto věci jest totéž jako předati její úplné právo vlastnické. Proto při zápůjčce není možno rozeznávati vlastnictví přímé a užitné; zde jest jen jedno vlastnictví, úplné, a to v zápůjčce se odevzdává, ovšem se závazkem, že věřitel při splátce zase nabude úplného vlastnictví věci zástupné. Kdyby tedy věřitel za přenechání práva užitného žádal ještě zvláštní úplaty, prodával by tutéž věc, totiž užitné právo, dvakrát, jednou v právu úplném (za nárok na splátku), a jednou zvlášť (za úplatu). To však příčí se spravedlnosti.

Při vyvrácení námitky o obdobě půjčky a zápůjčky nebudiž však přehlédnuto, že vycházíme z předpokladu, že předmětem zápůjčky jest věc na prvo spotřebná, která svým spotřebením zaniká. Budiž hned tuto s důrazem připomenuto, že argumentace naše obstojí pouze při takovémto předmětu, na př. jsou-li předmětem zápůjčky požívatiny. Ale naše argumentace neobstojí při předmětech, které se sice spotřebují, ale pak nezanikají, nýbrž ve své rovnomocnině dále trvají, na př. peníze. A lze-li této rovnomocniny znovu užíti nebo z ní znova těžiti, může obdoba půjčky a zápůjčky býti správnou; tu by nebylo nemožno právo užitné odděliti od práva přímého a za přenesení práva užitného zvláštní poplatek žádati, čímž by (při takovémto předmětu) zápůjčka jinak bezúplatná mohla se proměniti v zápůjčku úplatnou. Později se k tomu ještě vrátíme. Ale i v takovémto případu úplatnost zápůjčky nevyvěrá z její podstaty, nýbrž ze zvláštní vlastnosti zapůjčeného předmětu, kteréž jiné zapůjčitelné předměty nemají.

Jinak (při předmětu neplodném a na prvo zužívatelném) trváme při zásadě, že věřitel nemá práva mimo splátku

žádati ještě nějaký příplatek jen z důvodu pouhé zápůjčky.*)

223. Avšak *nepříčí se spravedlnosti* žádati na dlužníkovi vedle splátky povinného dluhu ještě nějaký *příplatek*, přistupuje-li k zápůjčce nějaká *vnější*, předvídaná nebo alespoň pravděpodobná, *věřiteli nepříznivá* okolnost, která jeho právo na pohledávku snižuje, do jisté míry znehodnocuje. Díme „vnější okolnost“, která není se zápůjčkou nezbytně spojena (nezakládá se v podstatě zápůjčky), která tedy někdy tu bývá, jindy pak nebývá. Díme: „předvídaná nebo alespoň pravděpodobná“, sic by se jinak předstíráním jejím snadno obcházel zákaz lichvy. Díme: „věřiteli nepříznivá“, kterou jeho pohledávka na hodnotě své ztrácí, neboť pak jest jen spravedlivo, aby tato věřitelova újma nějakým příplatkem byla vyrovnána. Spravedlnost však žádá, *aby tento přídatek hned při sdělávání smlouvy zápůjčné zvlášť a výslovně byl ujednán.* Nestalo-li se tak hned předem, věřitel později nenabývá práva žádati příplatku, i kdyby ta která okolnost skutečně nastala.

Těmito vnějšími k zápůjčce se družícími a příplatek dovolujícími okolnostmi jsou ony známé (od starších moralistů důkladně probírané) *tituli ab usura excusantes* čili *omluvné důvody lichevní.* Jest jasno, že název ten není správný; vždyť tyto důvody lichvy ani neomlouvají ani nedovolují, nýbrž jen tolik působí, že *požadavek příplatku, který by bez nich byl lichvou, s nimi žádnou lichvou není.* Škola obecně uvádí tři takovéto důvody; jsou to: nejistota pohledávky, smluvená pokuta z prodlení, vznikající škoda nebo ušlý zisk. Někteří moralisté přidávají k nim důvod čtvrtý: zákonitě dovolený úrok; jiní však tohoto čtvrtého důvodu neuznávají.

1. *Nejistota pohledávky* (periculum sortis).

Důvod nejisté pohledávky platí tam, kde z vážných příčin jest nejisto, zda dlužník v budoucnosti bude moci závazku svému dostáti. Pohledávka pochybná nemá arciť té hodnoty, jako pohledávka jistá nebo zárukou zabezpečená.

*) Obecný lid této zásadě dobře rozumí, třeba ji nedovede slovy vyložiti. Dluží-li se někdo peníze, a má-li z nich platiti úroky, činí tak bez reptání, věda, že jinak nelze. Ale kdyby sousedka, požádána o zápůjčku 3 bochníků chleba nebo 10 vajec nebo 4 litrů mléka, žádala při splátce 4 bochníky nebo 13 vajec nebo 5 litrů, bylo by z toho značné pohoršení, a ve zlé by se jí to vykládalo.

Tu není nespravedlivo předchozím ujednáním zvýšiti nominální hodnotu pohledávky čili vyjednati (ovšem hned při sdělávání smlouvy zápůjčné), že dlužník v budoucnosti splatí více (obnos buď přesně určen), než nyní na zápůjčce obdržel. Věřitel sdělává s dlužníkem „smlouvu o věc nejistou": při zápůjčce vyplatil peníz hotový, při splátce snad dostane více, nebo snad nedostane nic. Žádaný příplatek budiž přiměřen obávané nehodě. Z výkladu vysvítá, že žádost příplatku jen při zvláštním, pouze s tou kterou zápůjčkou spojeném nebezpečí jest oprávněna, že však nelze ji uplatniti při nebezpečích všem zápůjčkám společných. Platí na př. důvod, že dlužník potřebuje peněz k zámořskému obchodu nebo k nejistému podniku, neplatí však důvod, že každá zápůjčka jest nejistá, a také nelze odvolávati se na hrozící obecné nebezpečí (na př. válku), poněvadž při něm peníze i u věřitele i u dlužníka jsou ve stejném nebezpečí. Někteří bohoslovci připouštějí důvod nejisté pohledávky, skýtají-li se zápůjčky lidem nespolehlivým, marnotratným, nemajetným (S. Alph. Theol. mor. III, 765). Nezdá se mi přistoupiti na tento náhled, neboť pak by nebylo těžko právě tímto důvodem ospravedlniti jednání oněch nesvědomitých vydřiduchů, kteří nezletilým zhýralcům nebo čekatelům dědictví zapůjčují peníze a nejistotu pohledávky ohromnými úroky vyvažují.

Dnešní dobou důvod nejisté pohledávky nemá žádného významu, zápůjčky povolují se obyčejně jen na hypotéky nebo jiná zajištění, a i obchody nejisté, na př. plavby zámořské, lze pojistiti. Ostatně dnes, kdy každý majitel kapitálů způsobem bezpečným může kapitály zúročiti, nepustí se člověk prozíravý a poctivý ve špekulaci nejistých, ale (zdaří-li se) výnosných zápůjček.

2. *Smluvená pokuta z prodlení čili pokuta konvencionální* (poena conventionalis).

Jest to smlouva k zápůjčce přičleněná, dle níž dlužník se zavazuje, že smluvenou lhůtu dodrží, a kdyby jí z jakéhokoliv důvodu nedodržel, že zaplatí věřiteli pokutu předem (hned při zápůjčce) ujednanou. Smlouva ta nepříčí se spravedlnosti; slouží jednak k tomu, aby nedbalého dlužníka k dodržení lhůt doháněla, jednak také, aby věřitel za škodu, kterou zajisté průtahem splátky trpí, měl jakousi náhradu. Smluvená však pokuta platí, i když dlužník průtahem vinen není (leda že by jinak bylo ujednáno), neboť obecné blaho káže, aby dobro věřitelovo za všech podmínek bylo chráněno.

Dnešní dobou se při zápůjčkách žádná pokuta z prodlení nesmlouvá, jelikož jí není třeba; liknavého dlužníka dožene věřitel žalobou k placení, a škodu z průtahu nahradí mu úroky; a kdyby potřeboval peněz na rychlo, dá svou pohledávku (je-li jinak jista) do zástavy a vydluží se na ni peníze sám. Dnes pokuta konvencionální při zápůjčce stává se bezpředmětnou.

Ale za to *umlouvá se pokuta konvencionální při jiných smlouvách,* zvláště při smlouvách o dodání žádaného zboží nebo o dohotovení díla, na němž jedna strana má zvláštní zájem. Oba úmluvníci navzájem nebo alespoň strana zboží dodávající, nebo provedení díla slibující zavazuje se straně druhé, že v případě, kdyby závazku svému vůbec nevyhověla, nebo mu nevyhověla způsobem náležitým, nebo pozdě mu vyhověla, místo povinné náhrady zaplatí pokutu předem určenou, nebo nějaké jiné předem smluvené pokutě se podrobí (o. z. o. § 1336.). Smlouvy o konvencionální pokutě rádo se užívá zadává-li se podnikateli stavba mostu nebo silnice nebo dráhy a pod., při čemž stanoví se pro dohotovení stavby určitý termín, který nesmí býti překročen, sic podnikatel zaplatí jinak za každý den (nebo týden atd.), kterým se opozdí, ten a ten peníz konvencionální pokuty. Děje se tak v zájmu blaha obecného. Jest věcí úmluvníků stanoviti, za kterých podmínek pokuta konvencionální neplatí, na př. zdrží-li se stavba pro živelní pohromy (vis major) a pod.

3. *Vzešlá škoda nebo ušlý zisk* (damnum emergens seu lucrum cessans).

Nezřídka se stává, že věřitel, žádán o zápůjčku, této nemůže jinak poskytnouti, leč s vlastní škodou; jindy zase netrpěl by žádné škody, ale přišel by o zisk, kterého by se hledanými penězi dodělal. Tu zajisté jest věřitel v právu, žádá-li náhradu škody vzešlé, či lépe řečeno: vzejíti mající nebo za ušlý zisk. Jest věcí věřitelovou, aby uvážil, zdali zápůjčkou utrpí škody nebo pozbude zisku, a v jaké výši; a jest dále jeho věcí, aby dlužníka před uzavřením zápůjčné smlouvy upozornil, že za tuto újmu žádá náhradu, a v jaké výši. Na dlužníkovi pak jest uvážiti, zdali na tyto podmínky přistoupiti může; nemůže-li nebo nechce-li na ně přistoupiti, vyhledá si

věřitele jiného, který by mu beze škody úvěrem přispěti mohl. Nutno však, aby náhrada vzešlé škody nebo ušlého zisku hned při samé zápůjčné smlouvě se umluvila. Později věřitel nemá práva dovolávati se tohoto důvodu a žádati přídatek, neboť dlužník správně by se mohl brániti, že by za takových podmínek byl ve smlouvu nevešel. Žádá také spravedlnost, aby škoda a zisk se nepřeháněly, nýbrž aby se cenily jen dle své pravděpodobné výše; a třeba-li při zisku námahy, i o něco níže.

Potřebuje-li dlužník zápůjčky na delší dobu, a zavazuje-li se věřitel, že po celý ten čas jí nevypoví, nelze upříti, že takováto zápůjčka neobejde se bez vzešlé škody a ušlého zisku na straně věřitelově; proto také nepříčí se spravedlnosti, žádá-li věřitel při delší zápůjčce nějaké náhrady, ať na konci při splátce, ať v ročních nebo jinak smluvených lhůtách splatné, přiměřené újmě, kterou věřitel utrpí.*) Ostatně není třeba při odhadování škody a zisku příliš úzkostlivě si počínati; samo čekání, trvá-li delší dobu, jest již újmou. Učí pak mnozí bohoslovci (na př. sv. Alfons, Theol. mor. III, 760. Homo ap. tr. 10. n. 146.), že 3 neb 4 léta jsou dobou dosti dlouhou.

Dnes ani tohoto důvodu se neužívá; obvyklý úrok jej úplně nahražuje.

224. 4. K těmto třem obecně uznaným a kdysi zhusta užívaným omluvným důvodům mnozí novější moralisté přidávají důvod čtvrtý: *zákonitě dovolený úrok.*

Důvodu tomu až do 19. století mnozí bohoslovci silně odpírali, nedovolujíce žádných, ani mírných úroků a nazývajíce každý, i mírný úrok lichvou. Nezůstávali pak jen při oněch neplodných a na prvo zužívatelných předmětech, které spotřebovány nezanechávají žádné rovnomocniny, ale jakožto lichvu zakazovali i úrok ze zápůjček peněžitých. Dovolávali se zákazů lichvy v Písmě svatém, v zákonech církevních a spisech svatých Otců, jakož i naprosté neplodnosti peněz; soudili, že lichva, jsouc zákonem přirozeným zakázána, nemůže zákonem občanským nabýti dovolenosti.

*) Tomu nikterak neodporuje, že Alexander VII. zavrhl r. 1666 tuto 42. větu: „Licitum est mutuanti, aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus“; neboť „certum empus“ může býti také krátká doba, třeba jen týden; a pro toto neurčité znění byla věta zavržena.

Jiní*) však naproti tomu učili, že dovoleno jest mírný úrok bráti a žádati jej tam, kde zákonem občanským jest dovolen. Uváděli jednak, že zeměpánu a světskému zákonodárci přísluší právo výsostné (dominium altum, XI, 157, pozn. pod čarou), dle něhož smí v zájmu obecného blaha vlastnictví s osoby na osobu přenášeti; a blaho obecné že žádá mírný úrok, jednak aby peníze čileji obíhaly, čímž blahobyt se množí, jednak aby lidé úvěru potřební snáze jej nalezli a lidé majetní ochotněji jej skýtali. Uváděli také, že povaha peněz není již táž, jako dříve, jelikož jakousi plodností čili paplodností jsou obdařeny. Dovolují-li zákony občanské mírný úrok, konstatují tím právě jen tuto plodnost či paplodnost peněz.

O povaze peněz vůbec a v naší době zvlášť promluvíme v následujícím paragrafu (§ 48.), a pak teprve důvody o dovolenosti či nedovolenosti úroků správně posoudíme. Ale než tak učiníme, nebude snad nemístno, povšimnouti si historické otázky: *Jakými způsoby bylo ve středověku možno z peněz těžiti?* Otázka ta má spolu kulturní a apologetický význam. Čítámeť dosti často, že ve středověku vůbec nebylo možno z peněz těžiti, a tím že peněžníci byli do lichvy zatlačeni; a čítáme též, že církev každé těžení z peněz za lichvu brala a je zakazovala. Ani prvé ani druhé není správno.

225. Nejvydatnějším prostředkem těžiti z peněz byl *obchod.* Jím daly se značné peníze vydělati; ale do obchodu bylo také třeba báječných sum, takže jen notoričtí boháči mohli se jím zabývati.**) Malému muži bylo se ohlížeti po jiných prostředcích, chtěl-li z úspor svých těžiti. Některé tyto prostředky byly mravně nezávadny; jiné však nebyly výtek prosty a sloužily jen k zastírání lichvy.

Mravně nezávadnými způsoby, kterými *bez výtek lichvy* bylo možno *těžiti z peněz přebytečných*, jsou tyto:

1. *Zakoupení důchodu* (census). Tato smlouva takto se ujednávala: Kdo si chtěl zakoupiti důchod, odevzdal majiteli pozemku jednou pro vždy svůj peníz, za nějž mu příjemce na svém pozemku (jakožto hypotéce) zajistil pevný důchod, splatný v ročních nebo kratších lhůtách. Censualista čili kupec důchodu od smlouvy jednou uzavřené pak již ustoupiti nemohl

*) Jména prvních obhájců dovolenosti mírného úroku viz v mém spise „Lichva a úrok“, str. 35.

**) *Vřešťál*, Lichva a úrok, str. 99.

a bylo mu přestati na ujednaném důchodu. Censuář čili skytatel důchodu mohl se výplaty zbaviti, kdykoli chtěl; vrátil prostě censualistovi zaplacený peníz; tím censualista dostal zpět peníz svůj, ale i důchod přestal. Srv. níže § 62. XI, 294.

2. *Smlouva společenská* (contractus societatis). Dva účastníci spojili se ke společnému podniku; jeden dal potřebné peníze, druhý konal potřebné cesty a práce. O zisk, ale po případě i o ztrátu dělili se pak dle předem ujednané smlouvy. Srv. níže § 55. XI, 257.

3. *Smlouva trojnásobná* (contractus trinus). Jest to soubor tří smluv s třemi osobami uzavřených. První smlouvou jest smlouva společenská, kterou Cajus ujednává s Primem, dávaje potřebné peníze (nebo pevně ujednaný peněžný vklad) do obchodu neb podniku, jejž Primus provozuje; zisk má se děliti dle ujednaného klíče, a může býti značný, ale jest nejistý. Místo značného snad, ale neurčitého, ba i nejistého zisku Cajus rád by se spokojil ziskem menším, ale určitým a jistým. Proto vchází se Sekundem ve smlouvu druhou, dle níž zisk Cajův, ať jest jakýkoliv (větší, menší, žádný) připadne Sekundovi, který za to vyplatí Cajovi menší sice, ale určitý a jistý roční peníz. Má tedy Cajus na dobu, co podnik trvá, zabezpečený pevný příjem, chtěje však i jistinu si zabezpečiti, která by dříve nebo později při ztrátách podniku zaniknouti mohla, vchází s Terciem ve třetí smlouvu, kterou si u něho pojišťuje jistinu pro případ ztráty, přenechávaje mu za to kvotu ze svého pevného, Sekundem zabezpečeného příjmu; kdyby jistina ztrátou byla pohlcena, Tercius mu ji nahradí. Zde jsou tedy tři smlouvy (odtud název), jedna společenská a dvě odvážné, pojistné; výsledek jejich jest, že po tu dobu, co podnik trvá, Cajus má ze své jistiny pevný příjem, ať podnik jde dobře nebo špatně, a že po skončení podniku dostane svou jistinu zpět, ať od Prima nebo od Tercia. Není žádné pochybnosti, že každá z těchto tří smluv jest smlouvou dovolenou, nelichevní, a že nelze vytýkati, uzavírá-li ji Cajus s třemi různými osobami. Jest však otázkou, zdali by Cajus všechny tyto tři smlouvy směl uzavříti s jedinou osobou, na př. s obchodníkem Quartem? Výsledkem smlouvy by bylo, že by Cajus dal Quartovi peníze, týž by s nimi obchodoval, vyplácel by Cajovi určitý a pevný, předem stanovený roční peníz, a po skončeném podniku nebo na žádost Cajovu i dříve dostal by Cajus zase své peníze.*) Jest jasno, že takováto s jedinou osobou ujednaná trojnásobná smlouva velmi se podobá zúročené zápůjčce. Jest tedy dovolena či není? Někteří moralisté pokládali trojnásobnou smlouvu za zastřenou lichvu a nedovolovali jí. Jiní však, počtem četnější, mezi nimi i sv. Alfons, ji dovolovali, s tím však dodatkem (Theol. mor. III, 908), „dummodo absit animus foenerandi, et omnino obligetur socius pecuniam accipiens, ut illam ad negotium applicet." Sv. Alfons připouští tedy trojnásobnou smlouvu pouze při úvěru výrobném (nikoli však při úvěru ryze spotřebném), což ostatně jest samozřejmo, jelikož první smlouva jen při úvěru výrobném sdělávati se může.

Dnes smlouva trojnásobná náleží již jen dějinám. Naše doba jí neužívá, nahražujíc ji zúročitelnou zápůjčkou.

226. Vedle těchto dovolených způsobů byly ve středověku i jiné, ovšem *nedovolené způsoby* známy, jimiž bylo možno *z peněz těžiti.* Na oko to byly správné smlouvy, ve skutečnosti však vězela v nich jen *zastřená lichva* (usura palliata), a lichváři jich užívali, aby nepřišli do sporu se zákonem, jenž lichvu zakazoval a trestal. Tyto smlouvy jsou:

1. *Právo užívati zástavy* (antichresis). Věřitel skýtá zápůjčku na zástavu, vyhražuje si však právo, že smí až do úplného splacení dluhu zástavy užívati.

2. *Právo propadlé zástavy* (pactum legis commissoriae). Věřitel žádaje zástavu vyhražuje si právo, že si smí celou zástavu podržeti, kdyby dlužník v určitý čas nezaplatil.

3. *Líčená smlouvá trhová* (mohatra) Dála se dvojím způsobem; buď líčenou koupí a líčeným zpětiprodejem, nebo líčeným prodejem a líčenou zpětikoupí. Příklad: Egenus, maje zapotřebí peněz, kupuje od Callida sud vína za 240 korun na pololetý úvěr, a hned na to prodává Callidovi týž sud vína za hotových 200 korun. Nebo: Egenus prodává Callidovi své pole za hotových 200 korun, a hned je od něho zase kupuje za 240 korun na pololetní úvěr. Výsledek v obojím případě: Egenus dostává hotových 200, a dluhuje 240 korun za půl léta splatných. Víno nebo pole jsou věcí vedlejší, ba snad ani neexistují. Innocenc XI. zavrhl r. 1679 tuto 40. větu: „Contractus

*) Bylo by věcí Cajovou, zajistiti si pohledávku svou, na př. na pozemcích Quartových.

mohatra licitus est, etiam respectu ejusdem personae, et cum contractu retrovenditionis praevie inito cum intentione lucri."

Dnešní dobou mohatra úplně zanikla; při dovolenosti úrokův, i vysokých, není jí třeba. Ba ona jest i nebezpečná (peněžitě), jelikož by berní úřad snadno mohl žádati poplatky dvojité smlouvy trhové.

Líčené koupě užívají však dnes ještě majitelé pokoutních zastaváren, kteří (nemajíce práva skýtati zápůjček na zástavy) od potřebných lidí předměty (do zástavy dané) „kupují" a na lístku stvrzují, že od majitele lístku „ten a ten předmět za ten a ten peníz koupili"; při splátce pak dlužníku zástavu „prodají" zpět; ovšem k ceně úroky si přirazí. Jest to obcházení zákona, ale není to mohatra, jelikož „koupě" a „prodej" neděje se současně; jest to prostě zastřená zápůjčka na zástavu. Srv. XI, 254.

§ 48. Peníze. Zápůjčka peněžitá.

227. V předešlých dvou paragrafech hleděli jsme k zápůjčce vůbec. Zásady tam vyložené platí, je-li předmětem zápůjčky věc neplodná, zužívatelná, na prvo spotřebná, která tímto prvým a spolu posledním (tedy jediným) upotřebením zaniká. Za tohoto předpokladu žádá právo přirozené, aby zápůjčka byla smlouvou bezúplatnou. Přidali jsme však, že možnost přeměny zápůjčky bezúplatné na zápůjčku úplatnou není vyloučena, je-li předmětem jejím *věc, která upotřebením svým, ač spotřebována, přece nezaniká, nýbrž ještě dále ve své rovnomocnině trvá*. Takovou věcí jsou *peníze a vše, co místo jejich zastupuje.*

V tomto paragrafu přihlížíme nejprve k penězům, zkoumáme, k čemu slouží, a zejména ptáme se, jsou-li plodny či neplodny. Získavše takto základ, promlouváme o zápůjčce peněžité a dáváme si otázku o dovolenosti či nedovolenosti úroků. Tím ovšem budeme nuceni vrátiti se k výměru lichvy a určiti, co jest úrok a co lichva. Paragraf zakončíme historickým přehledem.

Peníze poutají naši pozornost 1. svou látkou, 2. svým významem.

Látka čili hmota peněz jest kov nebo papír. K tomu-li hledíme, *jsou ovšem peníze neplodny*. Nemnoží se jako zvířata

(proto již Aristoteles dí: „nummus non parit nummum"), nerostou jako stromy a keře, nedají se síti a sázeti jako obilí a plodiny, jsou to „nerosty". Ba, po látce a hmotě své *ani žádného užitku nenesou*; leda snad peníze kovové by měly hodnotu, ale jen hodnotu kovu a jen tam, kde ho lze užíti. Robinson osamocen na pustém ostrově, vzdálen lidské společnosti, nic si neváží měšce zlaťáky plného a náhodou zachráněného; mnohem více ho těší, podařilo-li se mu vlnám urvati několik zbraní nebo nástrojů nebo potravin. Mimo společnost lidskou peníze jsou holé „nic".

Jinak jest *ve společnosti lidské*, kde „peníze vládnou". Ale ani v té nerozhoduje jejich látka a hmota, nýbrž jediné jejich *význam*, a ten jest, který jim hodnoty dodává. Dá pak se jejich význam shrnouti asi v těchto větách.

1. Peníze jsou pohodlným *měnidlem, čili směnným prostředkem*. Původní obchod lidí byl jen směnou (níže XI, 234), kterou si výrobce za výrobek svůj nebo kdokoliv za přebytečné věci vyměnil, co neměl a co potřeboval, a sice od jiných, kteří věc jím hledanou měli přebytečnou. To však narážele na mnohé obtíže. Petr na př. potřeboval věc, kterou měl nebo vyráběl Pavel; Pavel však nemohl potřebovati, co Petr měl přebytečno, ale byl by potřeboval, co měl neb vyráběl Ondřej, atd. Nebo Jan a Jakub byli by mohli měniti, ale Jan potřeboval více, Jakub méně; jindy zase Marek hned, Matouš až za měsíc a pod. To vše směnu velmi stěžovalo, ba až i nemožnou činívalo. Bylo tedy lidem ohlížeti se po nějakém předmětě, který by každému byl vítán, takže by každý zaň dal přebytečné výrobky své, a ovšem také zase dostal, čeho by potřeboval, tedy po předmětě, který by byl vhodným směnným prostředkem čili měnidlem. Různí národové užívali různých měnidel, na př. pastýři domácích zvířat, lovci kožešin, zemědělci obilí a pod. Ale všechna ta měnidla měla své vady, a proto záhy hledáno měnidlo obecnější, a nalezlo se; byl jím kov, zejména zlato a stříbro. Jest v látce všude stejný a proto veskrze zástupný, dá se snadno až i na nejmenší části děliti a rozdělen zase ve větší množství skládati (což na př. u zvířat neb koží nemožno), dá se snadno s místa na místo přenášeti a (což nejvíce platí) po dlouhá léta beze změny a beze ztráty neb zkázy přechovávati. Kdy kovy obecným měnidlem se staly, nelze ovšem historicky stopovati; tolik však je jisto,

že v dobách Abrahamových (Gen. 13, 2; 20, 16; 23, 14.) již se jich obecně užívalo. Tehdáž se peníze vážily, později pro pohodlí se razily.

To jest první a spolu nejdůležitější význam peněz; co ještě dále uvádíme, jest jen důsledkem té okolnosti, že peníze jsou pohodlným měnidlem.

2. Peníze jsou pohodlným *platidlem*, jímž lze povinné závazky vyrovnávati, zejména úplatu za prokázané služby, mzdu a pod. Mohl by sice výrobce pomocníkům svým vypláceti mzdu v naturaliích (na př. rolník v obilí, mlynář v mouce a pod.), ale úplata peněžitá jest pomocníkům vždy, a výrobcům často vítanější, ať nic nedíme, že jsou i služby bez výroby (na př. služby osobní), které nejlépe a nejpohodlněji penězi se odměňují.

3. Peníze jsou *správným a spolehlivým cenidlem* hodnot hmotných. Nedají se sice všechna vezdejší dobra odhadnouti (na př. život, zdraví, lidské údy a pod.), ale dobra hmotná dají se odhadnouti a oceniti. Tím pak se jejich srovnávání vespolek velmi usnadňuje (ať nedíme: umožňuje), a smlouvy o nich nabývají pevnějšího podkladu. Pozvolna pak, alespoň po některé stránce, snažíme se i jiná vezdejší (výše jmenovaná) dobra v okruh odhady zahrnouti. Ač na př. ruka lidská nedá se odhadnouti a oceniti, přece její ztráta (únik na výdělku) přibližně odhadnouti a oceniti se dá.

4. *Peníze jsou zástupcem všeho toho, co se za ně tou právě dobou a na tom právě místě snadno a pohodlně koupiti a opatřiti dá.* A tento jejich význam nejvíce padá na váhu při otázce, která nás v tomto paragrafu zaměstnává.

Po té stránce *mají peníze téměř týž význam, jako předmět kupný sám*, zvláště není-li k zakoupení předmětu více námahy třeba, než odebrati se do nejbližšího krámu nebo vyčkati nejbližšího trhu. Ovšem opatrně přidáváme: „téměř“, neboť za peníze *mohu* si žádaný předmět (ač je-li kupný a prodejný) opatřiti, ale ještě ho nemám; peníze jsou tedy jen jakési právo ku věci. Arciť dlužno dodati, že někdy peníze míti (právo ku věci) jest lepší než míti sám předmět (právo ve věci), zvláště je-li to předmět, kterého teprve později budeme potřebovati a který snadno zkáze podléhá nebo těžko se přechovává; maje peníze počkám, až předmětu budu potřebovati, a pak teprve si jej koupím.

Žádaného předmětu opatřím si *spotřebou čili vydáním peněz.* Poněvadž pak tytéž peníze jen jednou vydati mohu, zdá se, že peníze jsou předmětem na prvo spotřebným. Ale nutno blíže uvážiti, jakého rázu jest spotřeba peněz.

Spotřeba předmětů vůbec jest dvojí, buď úkojná nebo výrobní. *Spotřeba úkojná* slouží k ukájení potřeb lidských, hladu, žízně, zimy a pod. Tak se spotřebuje potravina, pokrm, nápoj, svítivo, topivo a pod. *Spotřeba výrobní* slouží k vyrábění nových hodnot. Ze železa vyrábí se nástroje a stroje, z hlíny vyrábí se nádobí, uhlí mění se v sílu. Některé předměty schopny jsou jen prvé, některé zase jen druhé, a jiné konečně tu prvé tu druhé spotřeby; na př. dřívím můžeme topiti, domy stavěti, z něho něco vyřezávati.

Spotřeba peněz není však ani přímo úkojná, ani přímo výrobní, nýbrž v první řadě *směnná* („secundum quod in commutationes expenditur“, S. Th. II. II. q. 78. a. 1). Za peníze směním čili koupím si předmět potřebný; peníze ovšem jsem vydal, ale za ně mám to, co jsem koupil. A tím právě *liší se peníze ode všech jiných na prvo spotřebných předmětů*, že jiné na prvo spotřebné předměty spotřebou zanikají, kdežto *peníze vydané v rovnomocninu se mění a hodnotou svou v této rovnomocnině dále trvají.* Že tento rozdíl spotřebnosti jest velmi důležitý, vytkli jsme již výše.

228. Otázka o plodnosti či neplodnosti peněz přichází tím do nového světla. Dle toho, zda rovnocenina vydanými penězi zakoupená jest plodna či neplodna, lze hovořiti též o plodnosti či neplodnosti peněz na tuto rovnomocninu věnovaných. Eventuelní plodnost peněz jest však *plodnost nepřímá* čili *paplodnost* (quasifertilitas). Nazýváme ji nepřímou, jelikož nenáleží penězům přímo, nýbrž jen nepřímo (rovnomocninou za ně vyměněnou).

Při tom nepadá na váhu, jaký předmět za peníze skutečně koupen *byl* (zda plodný či neplodný), nýbrž jaký předmět za ty peníze koupiti se *mohl.* A je-li možno, tou právě dobou a na tom právě místě za peníze nakoupiti plodných předmětů, pak smíme říci, že tou právě dobou a na tom právě místě *peníze jsou nepřímo plodné;* jako obdobně pole nějaké jest úrodné a zůstává jím, i když majitel je toho roku nechal ležeti ladem.

229. Jsou-li však peníze tou právě dobou a na tom právě místě nepřímo plodny, jest věřitel oprávněn žádati na dlužníkovi, aby dlužník nahradil, co věřitel zapůjčením ztrácí. Pak skutečně *půjčka a zápůjčka jsou obdobny* a protidůvod o různosti předmětů půjčky a zápůjčky nemůže se uplatniti.

Náhrada za ušlý zisk, který by věřitel z peněz zapůjčených byl mohl míti, nazývá se *úrokem*. Soudíme:

Nehřeší, kdo ze zápůjčky peněz nepřímo plodných žádá obvyklý nebo zákonem stanovený úrok.

Díme: „ze zápůjčky", t. j. z důvodu pouhé zápůjčky, neboť svou plodností peníze vymykají se z pravidla výše XI, 222. vyloženého, které platí jen o zápůjčce věcí neplodných. Věřiteli není třeba, hledati nějakého omluvného důvodu XI, 223. uvedeného; ostatně vždy mu svědčí alespoň důvod ušlého zisku. Díme: „peněz nepřímo plodných", učíce, že úrok jen v těch zemích a v těch dobách oprávněnost má, kde a kdy peníze plodny jsou, kdežto jinde a jindy, kde a kdy peníze plodnosti nemají, přece jen v lichvu se zvrhá. Díme konečně: „obvyklý nebo zákonem stanovený úrok". Dva pak jsou důvody, proč tato slova do poučky vkládáme. Jednak nelze ponechati věřiteli, aby úrok do libovolné výše si stanovil; jest nezbytno vymeziti mu, do jaké výše jíti smí. Jednak oprávněnost úróku zakládá se na plodnosti peněz, která někde a někdy jest, jinde a jindy pak není; zdali však a jakou měrou tu a nyní peníze plodny jsou či nejsou, nejlépe posoudí buď společnost lidská, jejímž obyčejem vyvíjí se úrok obvyklý, nebo po případě zákonodárce, který zákonitý úrok stanoví.*) Že zákonodárci právo to přísluší, jest nesporno. Není však třeba dovolávati se práva výsostného (XI, 224) a nedovoláváme se ho. Ukazujeme prostě na plodnost peněz zvláštními poměry podmíněnou, a učíme, že společnost lidská nebo zákonodárce tyto poměry a plodnost peněz obyčejem nebo zákonem prostě *konstatuje čili zjišťuje*. Tím také odpadává námitka (l. c.) učiněná, že obyčej nebo lidský zákonodárce nemůže dovoliti, co přirozený zákon zakazuje; neboť přirozený zákon zakazuje žádati úplatu ze zápůjčky věci neplodné, nezakazuje však úplaty ze zápůjčky věci plodné, a třeba jen nepřímo plodné.

*) Zákonitý úrok obdoben jest ceně zákonné, XI, 241.

Po tomto výkladu ovšem ostře lišíme *úrok* (foenus) a *lichvu* (usura). Vůbec nám nezbude, než výměr lichvy výše XI, 221. podaný tak omeziti, že v něm jen zápůjčky věcí neplodných zahrnujeme, avšak zápůjčky věcí plodných, a třeba jen nepřímo plodných z něho vylučujeme. A tento *modifikovaný výměr lichvy**) na mysli majíce učíme:

230. *Lichvy dopouští se věřitel, žádá-li na dlužníkovi ze zápůjčky značně větší úrok, než by po zákonu neb obvyklosti žádati směl.*

Pravíme: „značně větší". Není totiž každé překročení zákonitých neb obvyklých úroků hned lichvou, neboť tytéž důvody, které dovolují žádati úrok, dovolují také někdy žádati vyšší úrok. Dlužno tu přihlížeti k okolnostem. Je-li na peněžním trhu málo peněz hotových, a je-li poptávka po úvěru četná, tu se ovšem úvěr zdraží, plodnost peněz stoupá, a vyšší úrok jest odůvodněn. Snad nebudeme daleci pravdy, pokládáme-li za obvyklý úrok onen úrok, který úvěrné ústavy při zápůjčkách svých právě toho času žádají; a za „značné" převýšení pokládáme asi zdvojení obvyklého procenta (leda že by některým výše XI, 223. uvedeným nebo nějakým jiným vážným důvodem podepřeno bylo). O těžkém a lehkém hříchu lichvářově nerozhoduje však výše procenta, nýbrž peníz přes zákonité neb obvyklé úroky přeplacený. A soudil bych na těžký hřích, dosáhl-li přeplacený peníz asi dvojnásobné výše obnosu, který při krádeži za předmět vztažně značný se pokládá.**)

K větě právě vyložené připojujeme poučku další:

Věřitel má přísné právo na zákonité nebo obvyklé úroky. Nehřeší tedy, žádá-li je, ba může je i vymáhati, kdyby se mu odpíraly. Chce-li, může je odpustiti, jako vůbec majetek svůj darovati smí. Ale dlužník dopouštěl by se křivdy, a hřešil by proti směnné spravedlnosti, kdyby věřiteli obvyklé nebo zákonité úroky platiti nechtěl; a kdyby věřitele o ně ošidil, byl by povinen náhradou.

Obecný zákonník občanský vykládá o úrocích v §§ 993 až 1000. Ale tyto paragrafy jsou vesměs (až na § 999) zrušeny,

*) Pojem ten jest spolu lidový, neboť lid takto lichvu vykládá. Pojem lichvy v občanském zákonodárství jest poněkud jiný, a mění se, jak níže vyložíme.

**) Lichvář dopouští se obyčejně ještě jiných hříchů, o kterých tuto nemluvíme; onť ubohého dlužníka vyssává, na mizinu přivádí atd.

*

a místo jejich zaujímá zákon ze dne 15. května 1885, jenž (mimo jiné) stanoví: Nebyla-li při zápůjčce žádná míra úroků ujednána, nebo náleží-li někomu úroky ze zákona, čítá se 5 proc. na rok. Úroky z úroků mohou se žádati, a) byly-li výslovně ujednány, b) byly-li prošlé úroky zažalovány (z těch pak čítají se úroky ode dne dodání žaloby). Úroky platí se při splácení jistiny, a uzavřena-li zápůjčka na několik let, ročně; dovoleno však také předem je žádati nebo (ze zapůjčené jistiny) strhnouti. Zápůjčka musí se spláceti v témž druhu, v jakém byla poskytnuta. (Zákon z 15. května 1885.) Také úroky mají se spláceti v téže měně a valutě, jako jistina (o. z. o. § 999).

231. Výklady zde podané doplňujeme dějepisným nástinem lichvy a úroku, arciť jen v úzkém rámci, jak toho právě věda naše potřebuje.*) Stopujme, jaká byla v jednotlivých dobách a zemích plodnost peněz, ovšem nepřímá. Takto poznáme, proč ty které protilichevní zákony byly vydány; poznáme, jak moudře církev si počínala, když dříve lichvu zakazovala a později při změněném vývoji zákonů dříve vydaných neodvolala, ale mlčky úrok dovolovala.

Ve Starém zákoně nebylo židům možno (nebo alespoň nebylo snadno) plodných předmětů za peníze zakoupiti. Dědičná půda prodávati se nesměla, do řemesel nebylo peněz třeba, k obchodu nebylo příležitosti. Proto ony přísné zákazy lichvy: Exod. 22, 25; Lev. 25, 36, 37; Deuter. 23, 19, 20; II. Esdr. 5, 7; Ps. 14, 5; Prov. 28, 8; Ezech. 18, 8, 13; 22, 12. Dlužno však věděti (a zdá se mi, že někteří moralisté to přehlížejí), že zákazy ty nejsou zákony mravní (II, 28), nýbrž zákony vládní (II, 30); neboť tím způsobem dá se vysvětliti, proč žid nesměl židu zapůjčiti na úrok, kdežto cizinci na úrok zapůjčiti směl (Deuter. 23, 20). Jest tu patrně ten důvod, že peníze židu zapůjčené zůstaly neplodnými, kdežto peníze cizinci (obchodníku) zapůjčené v obchodě užitek nesly.

V Novém zákoně nalézáme dvě místa (Mat. 5, 42; Luc. 6, 35) o zápůjčce mluvící, z nichž jen druhé čelí lichvě („mutuum date, nihil inde sperantes").

V prvních dobách křesťanských byly peníze téměř naprosto neplodny; nebylo možno z nich těžiti, než snad jen v ne-

*) Obšírněji: Dr. Vřešťál, Lichva a úrok, str. 10. nn.

jistém obchodě zámořském, kde ovšem kynul značný zisk, ale také hrozila ztráta peněz do obchodu vložených. Jest pochopitelno, že církev tehdáž přísně proti lichvě postupovala. Poměry ty trvaly až do XI. století beze změny; potom poněkud se změnily, ale jen jedním směrem. Jediný způsob, jímž ve středověku bylo možno z peněz těžiti, byl obchod, který křižáckými válkami zaveden byl na nové, dosud neobvyklé koleje. Ale obchod byl přístupen jen boháčům, kteří za své peníze značný počet dobře opatřených a četným lidem bráněných vozů nebo několik dobře vystrojených a cvičenými námořníky osazených lodí vypraviti mohli. Jinak však ani ve středověku nebylo lze za peníze nakoupiti věcí plodných. Zejména nebylo lze zakoupiti velkostatky, jež jsouce v rukách církve, knížat a vysoké šlechty, neprodávaly se, nýbrž jen v léno se propůjčovaly. Nevyplácelo se lepšiti půdu již drženou, poněvadž lacinější bylo upravovati ony veliké, dosud ladem ležící panenské, pluhem nedotčené lány. Nebylo možno vložiti peníze do řemesel, jež cechy svými zručnému řemeslníku živobytí zaručovala, ale za středověkých poměrů ve velikých rozměrech provozovati se nemohla. Přece však tu byly již jakési počátky nepřímé plodnosti peněz: bylo možno zakoupiti si důchod neb vejíti v obchodní smlouvu společenskou obé ovšem, jen když se k tomu příležitost naskytla. Celkem možno říci, že v době od XII. do XVI. století peníze obecnému lidu byly neplodny, ale v rukou některých (nečetných) lidí plodnosti nabývaly.

Avšak asi na konci XVIII. století sešlo se více okolností, kterými peníze pozvolna nabývaly plodnosti. Jsou to: malý čili drobný obchod tehdáž právě pozvolna se vyvíjející a zkvétající; úvěr za tou příčinou hledaný a skýtaný, při čemž úvěr výrobní byl častější než úvěr spotřebný; finanční operace některých států, které potřebujíce peněz vydávaly úvěrní listy a vyplácely z nich určité, předem stanovené úroky; akciové společnosti atd.*) V této době, která počíná začátkem XIX. století, a ovšem i nyní ještě trvá, lze téměř každý kapitál**) zakoupiti za peníze, a tak *peníze samy se pozvolna stávaly kapitálem.* A dnes peníze kapitálem jsou. Bez obtíže

*) Obšírněji: Dr. Vřešťál, Lichva a úrok, str. 107.

**) V nauce národohospodářské nazývá se kapitálem každá hodnota, která jiné nové hodnoty plodí.

lze koupiti půdu, ať velkostatek, ať malostatek, lze řemeslnou výrobu rozšířiti na továrenskou, lze obchody s mnohem větší bezpečností provozovati a mnohé ztráty pojištěním paralysovati.

Tu však také byl čas lišiti neoprávněnou, nedovolenou lichvu a oprávněný, dovolený úrok, zvláště když občanské zákony mírné úroky dovolovaly. Někteří věřící měli za to, že mírný, občanským zákonem dovolený úrok jest i pro vnitřní forum ve svědomí dovolen, a skýtajíce zápůjčky žádali jej a brali, a žádajíce úvěr jej nabízeli a dávali. Někteří kněží (a počet jich během času rostl) pokládali toto jejich jednání za správné, a zvláště ve zpovědi nečinili jim žádných výtek. Jiní však kněží, přemrštění horlivci, takovéto jednání přísně kárali, ba i mírně smýšlejícím kněžím, kteří na jejich mínění přistoupiti nechtěli, absoluci odepírali. Zejména tak jednali někteří kněží francouzští (patrně z přísnější školy probabilioristů). Ale když jeden z nich, Denavit, professor theologie v semináři lyonském, chtěje, aby tato přísná praxe nabyla sankce, r. 1830 jednání své sv. Poenitentiarii předložil, dostalo se mu odpovědi: »Presbyteros, de quibus agitur (kteří laikům pro mírné úroky žádných výtek nečinili), non esse inquietandos, quousque Sancta Sedes definitivam decisionem emiserit, cui parati sint se subjicere, ideoque nihil obstare eorum absolutioni in sacramento poenitentiae.«

Některým přivržencům přísné praxe jedna odpověď nestačila; dotazy se opakovaly, a to nejen u sv. Poenitentiarie, nýbrž i u Kongregace sv. Officia. Odpověď však byla vždy stejná, že věřícím, žádajícím a přijímajícím zákonitý úrok, nemá se v tom brániti, jsou-li jen ochotni, podvoliti se výroku Apoštolské stolice, kdyby se později o tom vyslovila.

Dnes jest obecným míněním, všemi katolickými moralisty přijatým, že jest dovoleno žádati a bráti zákonitý nebo obvyklý úrok z peněz zapůjčených.

Jest blízka otázka, proč církev za těchto změněných poměrů neodvolává svých starých protilichevních zákonů, nebo nedává nových ustanovení o úrocích, nebo neprohlašuje, co nadále má býti pokládáno za lichvu a co za úrok, proč zůstává jen na svém „non esse inquietandos“? Odpověď na tuto otázku nalézáme právě v povaze peněz. Peníze samy sebou, dle látky a hmoty své, jsou neplodny a zůstanou neplodny; jinými býti nemohou. Nepřímo plodny jsou jen dle významu svého, kterého ve společnosti lidské oběhem svým nabývají. Význam ten zakládá se na různých poměrech, které kdysi byly jiné a dnes jsou zase jiné. Jaké budou v bližší neb vzdálenější budoucnosti? To nikdo neví; není sice pravděpodobno, že by peníze pozbyly své nepřímé plodnosti, ale není to také nemožno.*) V dřívějších stoletích, kde peníze ani přímo, ani nepřímo plodny nebyly, příčila se lichva zákonu přirozenému, i bylo povinností zákonodárců církevních, odsuzovati lichvu a varovati před ní, když viděli, že přes zákaz přirozeného práva množí lichvaří.**) Principy, na kterých zákazy protilichevní spočívaly, dnes jsou tytéž, jenom předmět se změnil (II, 23); na jak dlouho, nelze říci. Nepřímá plodnost peněz, jest jakousi výjimkou, podmíněnou národohospodářskými poměry; ty však jsou nestálé, což i sama nestálost míry úrokové dokazuje. Slavnostní odvolání církevních zákazů protilichevních bylo by na místě, kdyby nynější národohospodářské poměry byly tak ustáleny, že by změně nepodléhaly a podléhati nemohly. Poněvadž však tomu tak není, nelze jiné odpovědi čekati, než „non esse inquietandos.“

232. Zbývá nám ještě vylíčiti, kterak *občanské zákonodárství* lichvě rozumí.***)

Obnovené zřízení zemské království Českého za Ferdinanda III. z r. 1627 (M-XV) dovolovalo nepřekročitelný úrok šesti ze sta (6% = český úrok). Podobný asi úrok touže asi dobou dovolován i v jiných zemích; tak najmě v Německu bylo dovoleno bráti pět ze sta (5% = census germanicus). Úrok značně vyšší†) pokládán za lichvu. V Rakousku Obecný zákonník občanský (§§ 993—1000) dovoloval při zástavě 5%, bez zástavy 6 proc., a zakazoval anatokismus čili úroky z úroků; co bylo nad 5 proc. nebo 6 proc., bylo lichvou, a smlouva, která ujednávala více, byla neplatnou. Dle rakouského zákonodárství tedy bylo lichvou, žádati více než zákonitý úrok.

*) Však také dnes nejsou poměry na celé zeměkouli stejné; dosud jsou kraje, kde peníze ani nepřímo plodny nejsou.

**) Církev těmito zákony vydatně posloužila národohospodářskému blahobytu, který by byl bez nich těžce poškozen. Dr. Kaizl, Národní hospodářství, str. 282. Dr. Vřešťál, Lichva a úrok, str. 115.

***) Dr. Vřešťál, Lichva a úrok, str. 33, 40.

†) 1 proc. nebo 2 proc. nepadala na váhu, vždyť touto asi differencí úroky v různých zemích se lišily.

Taková lichva podléhala trestu. Úvodní patent obecného trestního zákona ze dne 27. května 1852 čl. VI. ponechával zatím v platnosti zákony trestní, vydané v rozličných zemích korunních proti lichvě čili úžeře, která se měla pokládati za přečin. R. 1866 byla některá ustanovení občanského zákonodárství o lichvě změněna, a krátce na to zákonem ze dne 14. června 1868 zrušeny všechny dosud o lichvě vydané zákony (občanské i trestní), odstraněny všechny meze pro smlouvy o úrocích, čímž lichva na čas přestala býti právním pojmem (t. j. „nebylo" lichvy). Tato svoboda úroků neměla dlouhého trvání; již r. 1877 vydán zákon proti lichvě pro Halič a Bukovinu. A dne 28. května 1881 vydán zákon*) proti obmyslnému jednání ve věcech úvěrních pro všechny rakouské země platný, známý jakožto „zákon proti lichvě", ačkoliv sám výrazu „lichva" neužívá. Dle tohoto zákona dopouštěl se přečinu a propadal trestu, kdo zneužívaje nouze dlužníkovy nebo jeho mdlého rozumu nebo rozčilení, umlouvá sobě nebo někomu jinému takovou výhodu na jmění, která by bezměrností svou dlužníka ve zkázu uvésti nebo k ní přispěti mohla. Zákon ten byl však roku 1914 zrušen, a na jeho místo nastupuje císařské nařízení o lichvě, dané dne 12. října 1914. Dle tohoto císařského nařízení dopouští se přečinu trestné lichvy a propadá trestu vězení od tří měsíců do jednoho roku, „kdo úmyslně při poskytování nebo prodloužení úvěru vykořisťuje lehkomyslnosti, tísně, slabomyslnosti, nezkušenosti nebo vzrušení mysli jiného tím, že sobě neb osobě třetí dá slíbiti nebo poskytnouti vzájemné plnění, jehož majetková hodnota k hodnotě jeho plnění jest v nápadném nepoměru". Smlouvy podobného znění jsou neplatné. Stejnému trestu propadá, kdo lichvářské pohledávky nabývá nebo ji uplatňuje nebo na někoho jiného převádí. Trest se stupňuje, dává-li si pachatel lichvářskou pohledávku zajistiti přísahou nebo čestným slovem, nebo opatří-li si exekuční titul pro pohledávku ještě neexistující; a dostupuje až i žaláře od jednoho do pěti let, provozuje-li se lichva po živnostensku a byl-li větší počet osob těžce poškozen.

*) Obšírný jeho výklad podává Dr. Nejedlý, Zákon proti lichvě ze dne 28. května 1881. V Praze 1881.

§ 49. Smlouvy oboustranné úplatné.

233. *Smlouvy oboustranné* (contractus bilaterales seu synallagmatici) jsou smlouvy, které oběma stranám ukládají povinnosti. Jsou to spolu *smlouvy úplatné* (contractus onerosi), jelikož výhody skýtané stranou jednou vyvažují se (či vyvážiti se mají) výhodami skýtanými stranou druhou. Poněvadž pak všechny závazky, jež ze smluv vznikají, buď ukládají nějaké *dávky* (dare) nebo nějaké *činy* (facere, čímž však nejen úkon, nýbrž i nekon míniti se může), jest *obecným vzorcem* pro každou takovouto oboustrannou a úplatnou smlouvu: *„Do vel facio, ut des vel facias"*. V tomto vzorci obecném jsou obsaženy čtyři vzorce podružné: 1. do ut des; 2. do ut facias; 3. facio ut des; 4. facio ut facias. Jest však jasno, že druhý a třetí vzorec vypovídá totéž.

Některé oboustranné a úplatné smlouvy mají v právu své zvláštní pojmenování; jsou to *smlouvy pojmenované* (contractus nominati), jimž předmět jejich dává název. Mimo ně však jsou ještě smlouvy, jež dosud žádným jménem zvláštním označeny nebyly, či *smlouvy nepojmenované* (contractus innominati).

Smlouvy oboustranné a úplatné lze tříditi do dvou skupin. K první skupině náleží *smlouvy o věcech jistých*, ke druhé skupině *smlouvy o věcech nejistých*. Při smlouvách o věcech jistých smlouváme se buď *o vlastnictví úplném* nebo jen *o vlastnictví užitném*. Tím prvá skupina dělí se na dvě skupiny podružné, tak že celkem máme před sebou tři skupiny: 1. smlouvy o vlastnictví úplném, 2. smlouvy o vlastnictví užitném, 3. smlouvy o věcech nejistých.

Probíráme skupinu prvou. *Smlouvami o vlastnictví úplném* jsou: 1. směna, 2. smlouva trhová a 3. smlouva společenská.

§ 50. Směna.

234. *Směna* (commutatio) *jest smlouva, kterou vlastnictví jedné věci postupuje se za vlastnictví jiné věci;* čili, jinak řečeno, *smlouva, kterou jedna věc za jinou věc se vyměňuje.* Platnosti nabývá, jakmile obě strany souhlasem svým o ní se dohodly; vlastnictví věcí vyměněných však teprve odevzdáním jich přechází s jedné strany na druhou. O směně viz o. z. o. §§ 1045—1052.

Vykládáme-li pojem směny v širším smyslu, čítali bychom k ní ovšem i smlouvu trhovou, při které věc za peníze se vyměňuje. Pravidelně však vykládáme pojem směny ve smyslu užším, vylučujíce z něho smlouvu trhovou. Peníze tedy nejsou předmětem směny (o. z. o. § 1046), leda že by se měnily zase za peníze, na př. větší peníze za drobné, zdejší za cizozemské a pod.

Výměna věcí směněných stává se nejčastěji ihned, jakmile úmluvníci na tom se usnesli („z ruky do ruky"). Strany však mohou se usnésti na tom, že výměna stane se později, v době předem umluvené. Až do té doby užívá každá strana věci jí dosud náležité. Byla-li mezi tím směněná věc vzata z oběhu, nebo byla-li zcela zmařena nebo tak poškozena, že nyní nemá ani polovice dřívější hodnoty své, směna pozbývá platnosti (o. z. o. § 1048). Stalo-li se poškození v menší míře (takže věc má dosud více než polovinu dřívější hodnoty své) a náhodou, směna zůstává platnou, ale škodu nese dosavadní držitel, leda že by směna byla uzavřena úhrnkem (in Pausch und Bogen), neboť v tom případě škodu nese přijímatel.

Směna jest nejstarším způsobem smluv, a dokud neznali lidé peněz, byla také jediným způsobem, jímž člověk mohl nabývati předmětů, jakých ke svému živobytí nebo pohodlí potřeboval, ale kterých neměl a jež si také sám vyrobiti nebo opatřiti nedovedl. Národové divocí a nevzdělaní dosud jiných smluv neznají. Po zavedení peněz směna ovšem značně ustoupila smlouvě trhové, ale ze společenského života nevymizela a zajisté nikdy nevymizí.

Spravedlnost vyžaduje, aby při směně hodnota věcí směněných byla (ne-li úplně, tedy alespoň přibližně) stejná, tak že žádná strana škody netrpí. Nyní ovšem hodnota cení se penízem. Dále zakazuje spravedlnost veškerý klam a podvod. Po té stránce platí tytéž zásady, jako při smlouvě trhové, kterouž v následujícím paragrafu vyložíme.

§ 51. Smlouva trhová.

235. *Smlouva trhová* čili *koupě a prodej* (emptio-venditio) jest *smlouva, kterouž věc nějaká za peníze se prodává a kupuje.* Jest tedy v podstatě své směnou, jejímž předmětem jest s jedné

strany nějaká věc, s druhé strany peníz. Jest s jedné strany *prodejem*, jelikož posavadní vlastník věci čili *prodavač* tuto svou věc čili *zboží* za peníze *prodává;* jest s druhé strany *koupí*, jelikož *kupec*, který věci té nabýti chce, ji za peníz čili *kupní cenu kupuje.* O smlouvě trhové viz: o. z. o. §§ 1053. až 1089, ob. zák. obchodní čl. 337—359, a jiné sem hledící zákony.

236. Smlouva trhová nabývá platnosti, jakmile obě strany na ní se usnesly; ale vlastnictví zboží prodaného a koupeného přechází s prodavače na kupce až teprve odevzdáním věci (Viz XI, 183, bod 2.). Až do té doby kupec má právo ku věci, po odevzdání pak právo ve věci. Obyčejně odevzdává prodavač zboží kupci hned po uzavření smlouvy trhové. Nestalo-li se tak ihned, jest nutno při smlouvě stanoviti, kdy se tak státi má. Do té doby prodavač jest povinen věc prodanou pečlivě ošetřovati a v době ujednané kupci doručiti (o. z. o. § 1061). Kupec pak jest povinen koupenou věc převzíti a zaplatiti. Dokud kupec nezaplatil, prodavač není povinen vydati mu zboží (o. z. o. § 1062). Vydal-li je však přece, aniž byl peníze obdržel, uzavřena *smlouva trhová na úvěr* čili *úvěrná;* zboží prodáno *»na dluh«*. Ale i v tom případě vlastnictví věci prodané přechází po odevzdání na kupce (o. z. § 1063), leda že by předem se vyjednalo, že kupec až po zaplacení dlužné kupní ceny nabude práva vlastnického.

Kupní cena buď vyměřena v hotových penězích (o. z. o § 1054). Skládá-li se kupní cena z peněz a z jiných předmětův, a je-li peněz alespoň tolik, co obnáší obecná cena věcí přidaných, smlouva jest koupí; je-li však peněz méně než obecná cena věcí přidaných, smlouva jest směnou (o. z. o. § 1055). Kupec a prodavač ujednejtež spolu cenu určitou (o. z. o. § 1054); jest jim však volno ponechati třetí osobě, aby cenu určila (o. z. o. § 1056).

Vše, co člověk právem vlastnickým držeti může, smí po právu přirozeném býti předmětem smlouvy trhové, tedy nejen věci movité a nemovité, ale i práva, a to nejen práva jistá, ale i sporná; ovšem spravedlnost toho vyžaduje, aby sporná práva níže byla ceněna dle pravděpodobnosti co do výsledku sporu. V zájmu obecného blaha však i duchovní i světská vrchnost omezuje volnost smluvní, buď že vylučuje některé předměty z trhových smluv a zakazuje jimi obchodovati, nebo že zapovídá některým osobám veškeré nebo alespoň některé

smlouvy trhové, nebo zakazuje jim toho neb onoho majetku nabývati. Podrobněji o tom rozmlouvá kanonické a občanské právo, a do jisté míry také naše věda (na místech příslušných).

237. Jako při každé smlouvě, tak ovšem i při smlouvě trhové oběma stranám jest počínati si *poctivě a spravedlivě*. Poctivost a spravedlivost hledí pak i ke *zboží* i ke *kupní ceně;* ve zboží váže ovšem jen prodavače, v kupní ceně však obě strany. Jsou pak to najmě dvě zásady, jimž při každé smlouvě trhové, má-li býti poctivou a spravedlivou, vyhověti jest:

1. Zboží mějž náležitou jakost a kolikost.
2. Kupní cena odpovídejž hodnotě věci koupené.

238. *Zboží mějž náležitou jakost a kolikost* (kvalitu a kvantitu).

O kolikosti čili kvantitě netřeba šířiti slov: prodavač má poctivě měřiti a vážiti, má dávati spravedlivou míru a váhu. Dávaje menší míru a váhu poškozuje kupce, hřeší; dle způsobené škody hřeší těžce nebo lehce a jest povinen náhradou.

Složitější poněkud jest otázka o jakosti čili kvalitě. Smí zajisté obchodník i horší zboží prodávati, ale ovšem v ceně přiměřené, laciněji. Hřeší však a podvodu se dopouští, prodává-li zboží vadné (zkažené nebo pokažené) nebo zboží horší jakosti právě tak draho, jako kdyby bylo bezvadné nebo lepší jakosti. Dle škody kupci způsobené hřeší těžce nebo lehce a po případě jest povinen náhradou.

Zhusta se stává, že obchodník má na prodej zboží horší jakosti nebo po té či oné stránce vadné, aby mohl laciněji prodávati, věda, že láce mnohého zákazníka láká. A jsou mnozí zákazníci, kteří nestojí o zboží jemné a lepší, ale ovšem i dražší, nýbrž tací, kteří spokojí se zbožím druhotřídním, jen když lacinějším. Ale stává se také, že zákazník někdy o vadách nebo horší jakosti zboží vůbec ani neví, domnívaje se, že ten který obchodník laciněji prodává, než jiný. A tu se tážeme: *Zdaž hřeší obchodník nebo prodavač, mlčí-li o vadách nebo horší jakosti zboží ku prodeji nabízeného?* Odpovídáme: Nelze nikomu ukládati, aby sebe sama poškozoval, a proto také ani obchodníku ani prodavači *nelze obecně ukládati*, aby (ve svůj neprospěch) kupce na vady vyloženého zboží upozorňoval, zvláště jsou-li to vady, které každý snadno sám pozoruje, nebo vady obvyklé, nepatrné, nepodstatné, kterými hodnota zboží buď vůbec netrpí nebo alespoň valně netrpí, jen když zboží může sloužiti účelu, jemuž sloužiti má, a ovšem také když cena zboží nabízeného odpovídá jeho hodnotě.

Přidáváme však: „nelze obecně ukládati", naznačujíce tím, že jsou případy, kde *obchodník nebo prodavač jest povinen* otevřeně a poctivě *odhaliti vady* zboží svého, a to:

a) *táže-li* se kupec po některé určité vlastnosti a jakosti, nebo některé určité vadě, chtěje jen takové zboží koupiti, které žádaných jakostí nepostrádá a vytčenými vadami netrpí;

b) stíženo-li zboží *vadami podstatnými*, jakých dle účelu svého nebo dle obecného názoru míti nemá;

c) stíženo-li zboží *vadami škodlivými nebo nebezpečnými*, jichž neznalostí by kupec nebo někdo jiný snadno ke škodě nebo k úrazu přijíti mohl.

O. z. o. § 922: Kdo někomu jinému nějakou věc způsobem úplatným postupuje, ručí za to, že má vlastnosti, jež dle ujednání nebo dle obvyklého předpokladu míti má, a že lze jí tak užíti a upotřebiti, jak toho povaha jednání nebo učiněná smlouva vyžaduje. O. z. o. § 923: Kdo tedy věci přikládá vlastnosti, kterýchž nemá a které buď výslovně nebo dle povahy jednání mlčky umluveny byly; nebo kdo neobyčejné vady věci nebo břemena její zamlčí; kdo věc, které tu již není, nebo cizí věc jakožto svou vlastní prodává (na jiného převede); kdo klamně předstírá, že věc k jisté potřebě se hodí; nebo že i obyčejných vad a břemen prosta jest; ten, přijde-li něco jiného na jevo, z toho práv bude.

239. *Kupní cena odpovídejž hodnotě věci koupené.*

Chceme-li tomuto požadavku dobře rozuměti, jest nutno, abychom nejprve promluvili o *hodnotě*.*) Lidová mluva ráda zaměňuje název ceny a hodnoty. Často slýcháme, že ta neb ona věc „nemá žádné ceny", nebo že jest „bezcennou", kdežto mluvčí míní, že nemá žádné hodnoty nebo že jest bezhodnotnou. Důvod a příčina této záměny jest, že pro hodnotu nemáme jiného měřítka, než jen cenu spravedlivě stanovenou. Avšak i lidová mluva má některé obraty, kterými cenu a hodnotu liší. Díme-li na př.: „tato věc stojí 100 K", míníme cenu; díme-li: „tato věc stojí za 100 K", míníme její hodnotu.

*) O hodnotě vůbec a různých hodnotách zvlášť viz Dr. Robert Neuschl, Sociologie, I, str. 40. Dr. Soldát, Základy národohospodářské, str. 22.

Poněvadž každá smlouva trhová ve své podstatě jest směnou, má kupní cena věci koupené odpovídati její hodnotě, zejména však její směnné hodnotě. *Hodnota směnná jest způsobilost věci nějaké k výměně za věci jiné.* Čím více jiných věcí nebo čím lepší věci za předmět nějaký vyměniti si můžeme, tím větší jest směnná hodnota tohoto předmětu. Poněvadž však dnes neměníme věc za věc, nýbrž to, co zbytečno máme, prodáváme a za stržený peníz to, co potřebujeme, kupujeme, *zvykli jsme si směnnou hodnotu udávati v penězích.**) A tak bychom mohli hodnotu směnnou i jinak ještě vyměřiti a říci: Hodnota směnná nějaké věci jest onen peníz, za který tuto věc při obyčejných poměrech bez zvlášť obtížné poptávky nebo nabídky snadno koupiti a prodati lze.

Poznámka. Někdy vážíme si nějaké věci nejen pro její směnnou hodnotu, nýbrž také pro nějaký jiný vztah, na př. její posvátnost, památnost, starožitnost, vzpomínku a pod. Tu pak směnnou hodnotu rádi nazýváme *hodnotou hmotnou* (fysickou, materiální), abychom ji od ostatních významů té věci lišili. Nesmíme však přehlédnouti, že názvem „hodnota hmotná“ míní se nezřídka také jen hodnota čili cena hmoty neb látky, z níž věc sdělána jest (na př. zlata neb stříbra a pod.), kteroužto hmotnou hodnotu věc podrží, když jinak účelům svým již neslouží.

Směnná hodnota jest výslednicí dvou činitelů, jimiž jsou: 1. upotřebitelnost a 2. náklad výrobní.

Upotřebitelnou jest věc, můžeme-li ji k něčemu užíti, čili, jak lidová mluva dí, můžeme-li ji potřebovati. Slova „k něčemu užíti“ dlužno vykládati v nejširším smyslu. Míníme jím nejen ukájení nezbytných životních potřeb, nýbrž i každý jiný, ať tělesný ať duševní neb duchovní prospěch a požitek, ano i okrasu a zálibu. Upotřebitelnost věci rozhoduje v první řadě o její směnné hodnotě. Vždyť právě proto nějakou věc kupujeme, poněvadž ji potřebujeme, a rozumný člověk nekupuje věcí, jichž nikterak upotřebiti nemůže.

*) Peníze jsou pohodlným měřítkem hodnoty (XI, 227), dokud samy nemění hodnoty své. Mění-li se hodnota peněz, mění se též ceny věcí, ač hodnota jejich se nemění. Dnes na př. stojí hektolitr pšenice mnohem více, než před 50 lety, cena pšenice tedy stoupla; hodnota hektolitru pšenice jest však dnes tatáž, jako před 50 lety, neboť rolník, ač dnes za prodanou pšenici strží mnohem více než tehdy, přece za ty peníze koupí (přibližně) zase jen tolik, jako tehdy. To musíme míti na paměti, čteme-li o cenách nebo výdělcích starých dob.

Nákladem výrobním nazýváme vše, čeho k vyhledání, dobývání, vyrábění, dovážení a vůbec na trh dodání nějaké věci jest třeba, tedy: peníze, práce, námahy, obtíže, nebezpečí atd. Výrobní náklad rozhoduje v druhé řadě o směnné hodnotě věci. Předmětů potřebných, jež si bez výloh a bez námahy s dostatek sami opatřiti můžeme (na př. vodu), nekupujeme, a proto také předměty takové, i když potřebny ba i nezbytny jsou, přece za normálních poměrů žádné směnné hodnoty nemají. Kupujeme jen předměty, jichž sami si opatřiti nemůžeme (nebo nechceme nebo nedbáme), a jejich směnná hodnota roste s nákladem výrobním.

240. *Kupní cena, která odpovídá směnné hodnotě koupeného zboží, jest cena spravedlivá.* Jest pak přísným požadavkem spravedlnosti směnné, *aby kupní cena byla spravedlivou.* Křivdy se dopouští, kdo ji nespravedlivě snižuje nebo ji nespravedlivě zvyšuje.

Díme-li však: „cena, která *odpovídá* směnné hodnotě“, nemíníme tím nikterak, že by bylo třeba rovnosti matematické, a to tím méně, jelikož směnná hodnota přesně a matematicky určiti se nedá; proto také nepravíme: „rovná se“, nýbrž „odpovídá“. *Rovnost* mezi kupní cenou a směnnou hodnotou může býti jen *přibližná,* a jiné také spravedlnost nežádá a žádati nemůže.

Dle *způsobu, jakým se kupní cena stanoví,* jest tato buď zákonná, nebo obvyklá, nebo smluvená.

241. 1. *Cena zákonná* (pretium legale) jest cena zákonem stanovená (sazba, taxa, tarif). Chtějíc totiž možným podvodům a nepřístojnostem zabrániti, vrchnost k tomu povolaná sama (nebo ten který úřad) stanoví ceny některých věcí, jež se nesmějí dráže prodávati. O. z. o. § 1059: „Je-li na zboží vysazena taxa, jest každá vyšší cena proti zákonu, a kupující může u politického úřadu žádati náhradu i za sebe menší zkrácení.“ *Cena zákonná jest spravedlivá;* spravedlnosti její svědčí domněnka, že zákonodárce, prve než ji ustanovil, uvážil vše, čeho při stanovení ceny uvážiti třeba, a o to se postaral, aby zejména kupec nebyl zkrácen. V dřívějších dobách vrchnosti častěji ustanovovaly ceny zákonné, zvláště při potravinách, nápojích a jiných pro živobytí nezbytných věcech; a víme, jak přísně se trestávalo, žádal-li někdo větší cenu, nebo dával-li menší míru a váhu, než měl. Později namnoze ustoupeno

od stanovení zákonitých sazeb, a vývoj cen ponechán zdravé soutěži. Dnes prodávají se dle zákonných cen ještě předměty státem vyráběné nebo prodávané, na př. tabák, doutníky, sůl, střelný prach, školní knihy. Jinak zřídka kdy se vyskytuje (pro zboží) sazba zákonná, na př. taxa lékárnická.*)

242. 2. *Cena obvyklá* čili *obecná* (pretium vulgare seu naturale) jest cena obecenstvem prodávajícím a kupujícím na trhu žádaná a dávaná. Díme: „obecenstvem", tedy buď veškerenstvem obchodujících nebo alespoň převážnou jich většinou; jednotlivec nebo několik jednotlivců nerozhoduje. Poněvadž na trhu se vyvíjí, sluje též *cena tržní* (cena krámská).

Ustálená tržní cena jest cenou spravedlivou. Zajisté není ani příliš nízkou ani příliš vysokou, alespoň při svobodném obchodu a normálních poměrech. Není příliš nízkou, neboť nedá se mysliti, že by prodavači prodávali se škodou. Není příliš vysokou, neboť kupci by neplatili ceny příliš vysoké ani za zboží, kterého nutně potřebují; a dá se mysliti, že zdravá a rozumná soutěž nedá cenám přespříliš vystoupiti, neboť je-li možno prodávati laciněji, jistě by toho některý podnikavý výrobce užil a laciněji by prodával, při čemž by mírnějším, ale častějším ziskem lépe pochodil, než prodavač nesvědomitý a vyděračný.

Díme: „ustálená tržní cena"; známo však, že té vždy nebývá. Jednak nabídka a poptávka není vždy stejná; má-li převahu nabídka, ceny přirozeně klesají, a má-li převahu poptávka, ceny přirozeně stoupají. Jinak, i když nabídka a poptávka jdou stejným krokem, přece jest rozdíl ve zboží; přirozeno jest, že lepší zboží jest hledanější a dražší, a horší nebo méně dobré zboží jest méně hledané a lacinější. Z těch příčin tržní ceny nebývají pevné a ustálené; kolísají, pohybují se mezi dvěma hranicemi, *cenou nejvyšší a cenou nejnižší*, k nimž moralisté rádi přidávají *cenu střední*. Není-li rozpětí mezi nejvyšší a nejnižší cenou příliš značné, *lze i nejvyšší i nejnižší a ovšem i každou střední cenu pokládati za spravedlivou*. Je-li však rozpětí mezi nejvyšší a nejnižší cenou značné, žádá spravedlnost, aby za vyšší a nejvyšší cenu jen dobré

*) Ceny maximální, stanovené v nejnovějších dobách, na př. též v době válečné, pro některé poživatiny a potřebné předměty, jsou ceny zákonné.

a nejlepší zboží se prodávalo, kdežto při horším a nejhorším zboží jen na nižší nebo i nejnižší ceně zůstati jest.

243. 3. *Cena smluvená* (pretium conventionale) jest cena mezi prodavačem a kupcem ujednaná. Kde totiž ani zákon ani trh ceny neudává,*) nutno jest, aby prodavač a kupec o ceně se dohodli; ale i když trh cenu udává, mohou úmluvníci, mají-li k tomu důvody, od ní se uchýliti, nesmějí však cenu zákonnou nahraditi cenou smluvenou.

Cena smluvená závisí na dohodě obou úmluvníků, a proto neskýtá předem záruky, že by byla spravedlivá, jako cena zákonná a tržní. Spravedlnost její zakládá se na poctivosti a bezelstnosti obou úmluvníků. Proto nelze obecně říci nic jiného, než co řečeno zásadou výše XI, 240 vytčenou: *Cena smluvená jest spravedlivá, odpovídá-li úplně nebo alespoň přibližně směnné hodnotě věci.* Poctivě jedná prodavač, žádá-li cenu takovou, a poctivě jedná kupec, nabízí-li ji.

Velmi často i takové předměty, jichž cena teprve smluviti se musí, mívají přece svou *běžnou nebo obvyklou cenu*, která ovšem také mezi cenou nejvyšší a nejnižší kolísá. Tak na př. pozemky a budovy cení se dle výnosnosti, výhodnosti, polohy a pod. Značná a neodůvodněná odchylka od této běžné čili obvyklé a spravedlivé ceny jest křivdou; dle škody druhé straně způsobené jest hříchem těžkým nebo lehkým, a provinilec jest buď jako obmyslný držitel nebo jako zlomyslný škůdce povinen náhradou.

Jest věcí občanského zákona, aby, pokud možno, i k oněm trhovým smlouvám přihlížel, při kterých obě strany samy cenu si stanoví, a aby straně poškozené pozdější nápravu umožnil. O. z. o. § 934: Jestliže při oboustranně závazné smlouvě jedna strana dle hodnoty nedostala ani polovinu toho, co druhé straně dala, přiznává zákon zkrácené straně právo žádati za zrušení smlouvy a uvedení v předešlý stav. Druhá strana však může smlouvu zachovati, je-li ochotna nahraditi, čeho se do obecné ceny nedostává. Nepoměr hodnot vyměřuje se dle času, kdy smlouva byla učiněna. O. z. o. § 935: Tohoto právního prostředku nemůže užíti: kdo se ho výslovně vzdal; nebo kdo prohlásil, že ze zvláštní záliby věc za mimořádnou cenu přijímá; nebo kdo znaje pravou hodnotu věci, přece

*) Tak bývá obyčejně při prodeji věcí nemovitých, na př. pozemků, budov a pod.

s nepřiměřenou cenou srozuměn byl; dále, když z poměru osob lze za to míti, že ujednávaly dílem úplatnou, dílem neúplatnou, tedy smíšenou smlouvu; nebo když pravé hodnoty věci již vyhledati nelze; nebo konečně byla-li věc v soudní dražbě prodána.

Jsou to známé paragrafy o »*zkrácení přes polovici*«. Právní prostředek ve příčině zkrácení přes polovici nemá průchodu: při smlouvách obchodních (zák. obch. čl. 286), při smlouvách odvážných (o. z. o. § 1268) a při bezelstně provedeném narovnání (o. z. o. § 1386).

244. Zvláštní odrůdou ceny smluvené jest *cena zájmová čili zálibná* (pretium affectionis). Nezřídka totiž stává se, že věc nějaká mimo svou hodnotu směnnou má ještě jiný význam, buď vůbec, buď jen pro některou jednotlivou osobu. Jsou to na př. rodinné památky, osobní vzpomínky, díla umělecká (obrazy, sochy), starožitnosti, rukopisy, vůbec unikáty nebo řídké a vzácné věci. Ceníme-li je pouze dle hmotné hodnoty (XI, 239 Poznám.), obdržíme cenu hmotnou, která někdy bývá nepatrná, ba snad mizivá; ale přes tuto nepatrnou hodnotu a cenu přece věcí těch si vážíme. Ba i když hmotná hodnota věci té jest značná (na př. umělecké skvosty), přece jen před mimohmotným jejím významem ustupuje v pozadí. Ačkoliv takové věci oceniti se nedají, přece bývají předmětem smlouvy trhové, ovšem pokud tomu zákon nebrání.*) Jest přirozeno, že prodavač nespokojí se jen cenou hmotnou, nýbrž že žádá cenu vyšší, a snad i značně vyšší, která pak sluje cenou zájmovou čili zálibnou. Jest věcí obou úmluvníků, v takovémto případě cenu ujednati. Těžko však, ba často i přímo nemožno jest říci, zda cena ta jest či není spravedliva, jelikož hmotná hodnota nerozhoduje, a ani zákon ani trh ani obvyklost žádné ceny nestanoví. Avšak alespoň tolik lze říci, že podobné smlouvy samy spravedlnosti se nepříčí, jelikož oba úmluvníci svobodně se umlouvají a předmět smlouvy a cenu žádanou dobře znají. Zaplatil-li kupec cenu přemrštěnou, škoda padá jen na vrub jeho lehkomyslnosti.

Šíří-li se nějaká libůstka a roste-li počet amateurů, obyčejně čilý obchod (vida v tom prospěch svůj) vstříc vychází obecenstvu. Zálibníku odnímá práci obchodník, sám vyhledávaje předměty favorisované a v obchodě svém je prodávaje. Obchodem pozvolna ceny se ustálí a předměty nabývají svých obvyklých, a po případě i tržních čili krámských cen, které, ač hmotné hodnotě nikterak neodpovídají, přece představují jejich hodnotu směnnou, a proto jsou spravedlivé. Příklady: exempláry do sbírek zoologických, botanických, mineralogických, starožitnosti, mince, poštovní známky, pohlednice, autografy a p.

*) Církevní zákon vyložen VII, 302.

245. Jest přirozeno, že při projednávání trhové smlouvy prodavač snaží se cenu vyhnati co možno nejvýše, a že kupec snaží se cenu vyhnati co možno nejníže; proto oba „smlouvají". Ani jednomu ani druhému nemůžeme vytýkati ve zlé, hájí-li prospěchu svého, jen když nevybočuje z mezí ceny spravedlivé. Někdy však okolnosti jednomu z nich přejí, že na prospěch svůj a na škodu spoluúmluvníkovu sám o ceně rozhoduje, a druhé straně nezbývá, než na cenu tu přistoupiti. Někdy lze ospravedlniti důvod z takovýchto okolností vyplývající, jindy však nikoliv. Obíráme se tudíž otázkou: *Lze-li někdy a kdy lze beze hříchu a beze křivdy dráže prodávati nebo laciněji kupovati, než za cenu tržní nebo obvyklou?*

Odpovídajíce lišíme, zda trhovou smlouvou ujednává se obchod soukromý nebo veřejný. Při obchodu soukromém prodává jednotlivec jednotlivci nějakou jednotlivou věc, nebo třeba i více věcí v jednom celku zahrnutých. Při obchodě veřejném prodává obchodník své zboží po živnostensku, ve skladech a závodech širšímu obecenstvu přístupných, každému, kdo takové zboží koupiti chce.

246. I. *Při obchodu soukromém* buď kupec chce předmět koupiti, nebo prodavač předmět ke koupi nabízí.

1. *Kupec chce nějaký předmět koupiti.* V tom případě jest na prodavači, aby prohlásil, a) zdali předmět vůbec prodá či neprodá; a je-li ochoten, jej prodati, b) zač jej prodá. Soukromník nemůže soukromníkem*) býti přinucen, aby svůj předmět prodal; učiní-li tak, jest to jeho dobrá vůle. Není divu, že prodavač, chápaje se dobré příležitosti, žádá za zboží cenu co možno nejvyšší. I tážeme se, zdali hřeší a na kupci křivdy se dopouští, žádá-li více než cenu tržní nebo obvyklou, či zdali tak učiniti smí.

*) Zde ovšem nepřihlížíme k nucenému, úřadem neb soudem nařízenému prodeji, který se děje buď expropriací v zájmu obecného dobra, nebo dražbou, aby věřitelé došli zaplacení svých pohledávek.

Jest nesporno, že smí tak učiniti, vzniká-li mu, t. j. prodavači, prodejem nějaké nepohodlí nebo škoda, nebo prodává-li věc jemu zvláště milou a vzácnou. V tom případě může bez porušení spravedlnosti škodu nebo nepohodlí nebo zálibu a pod. penězi oceniti a peníz ten k tržní neb obvyklé ceně přiraziti. Na kupci pak jest, zdali na tuto zvýšenou cenu přistoupiti chce či nechce.

Obtížnější však jest otázka, zda smí cenu zvýšiti jediné z toho důvodu, že kupec předmětu potřebuje, nebo v něm zvláštní zálibu má, nebo z něho mimořádně vytěží.

Starší moralisté v takovémto případě nedovolovali cenu zvýšiti. Sv. Tomáš (S. Th. II. II. q. 77. a. 1.) dí: „Si vero aliquis multum juvetur ex re alterius quam accepit, ille vero qui vendit, non damnificatur carendo re illa, non debet eam supervendere, quia utibitas, quae alteri accrescit, non est ex vendente, sed e conditione ementis. Nullus autem debet vendere alteri, quod non est suum: licet possit ei vendere damnum, quod patitur.“ Ale i při tom přísném náhledu sv. Tomáš ihned otvírá zadní dvířka, an pokračuje: „Ille tamen, qui ex re alterius accepta multum juvatur, potest propriâ sponte aliquid vendenti supererogare; quod pertinet ad ejus honestatem.“ Náhled sv. Tomáše opanoval pole a dlouho je nesporně držel. Laymann (Theol. mor. lib. III. tract. IV. cap. 17. n. 10) rovněž neuznává, že by kupcova „specialis commoditas“ nebo jeho prospěch mohly býti důvodem pro zvýšení ceny kupní, a dotvrzuje to zásadou: „Nemo suam commoditatem emere cogitur.“ Sv. Alfons (Theol. mor. III, 806) přidává se k mínění sv. Tomáše. Světec pokládá sice náhled některých autorů, že přepychové věci (příkladem uvádí: gemmae extraordinariae, equi pretiosi, aves indicae, picturae singulares et similia) lze prodávati co nejdráže (quanti plurimi), za důvodný, ale sám jest mínění opačného, které prohlašuje za důvodnější. Po sv. Alfonsu moralisté skorem všichni přidávali se k jeho mínění. Ale novější dobou někteří vážní autoři jinak učí; a myslím že právem, neboť poměry našich dob jsou jiné, než za dob sv. Tomáše a sv. Alfonse, a vyžadují jiného kasuistického posouzení.*) Autoři ti jsou: Gousset, Génicot, Schwane, Marres, Waffelaert, Linsenmann, Sabetti,

*) Principy zůstávají stejné, ale applikace jejich při změněných poměrech se mění. Srv. nauku o úrocích.

Noldin, Kachník a j. Někteří pak autoři odchylné to učení alespoň registrují, neodsuzujíce ho; jsou to na př. Marc, Goepfert. Mnozí spisovatelé pak přidávají poznámku, že nyní takovéto jednání (jak je ihned vyložíme) dnes obecně se pokládá za správné.*)

Novější toto mínění (k němuž i já se přidávám) jen ve dvou případech nedovoluje prodavači překročiti cenu obvyklou: a) kupuje-li kupec puzen tísní svrchovanou nebo alespoň vážnou, takže předmět potřebný buď jak buď koupiti musí (na př. potraviny, topivo a pod.), nebo b) kupuje-li veden chorobnou libůstkou, která mu v rozumném věcí uvážení brání. V obou těchto případech jest kupec téměř bezbranný. Zneužívá-li prodavač kupcovy tísně nebo nepříčetnosti, podobá se v prvním případě loupežníku, jenž násilím vydírá, v druhém případě zloději, jenž nepozorovaně šidí. Překročením nejvyšší spravedlivé ceny dopustil se křivdy, a jest povinen náhradou.

Jinak ovšem jest, hledá-li kupec věc, kterou potřebuje, ale jen potřebou obecnou, bez jejíhož ukojení by dobře obstáti mohl, nebo má-li ve věci zálibu, nebo může-li z ní mimořádným způsobem těžiti, jak by jiný z ní těžiti nemohl. Tu zajisté prodavač jest úplně v právu, zvyšuje-li přiměřeným poměrem cenu jinak obvyklou. Důvod staršími moralisty uváděný, že prodavač nesmí prodávati, co mu nenáleží, že tedy nesmí prodávati prospěch, který kupec sám z předmětu míti bude a kterého jiný by neměl, neobstojí. Zájem kupcův dá se (alespoň přibližně) penězitě oceniti; pro něho tedy má předmět, který koupiti chce, hodnotu větší, a on neutrpí žádné škody, zaplatí-li cenu přiměřeně zvýšenou. Uvádí-li se, že prodavač nesmí prospěch kupcův prodávati, jest zase blízka odpověď, že kupec nemá práva žádati, aby někdo jiný zadarmo k jeho prospěchu přispíval; a nechtějme přehlédnouti, že prospěch kupcův připoután jest ku vlastnictví věci, věc však doposud jest majetkem prodavačovým, a že přece jen těžko jest dokázati, že prodavač prodává cizí věc, když prodává něco, co s jeho věcí nerozlučně je spojeno. Právě proto jest třeba, aby o ceně se sjednotili. I myslím, že spravedlnosti nejlépe se vyhoví, jestliže zájem kupcův přibližně penězi se ocení a

*) Atque id hodie usus fere communis habet, ut res, quae emtori peculiare commodum affert, carius vendatur. Noldin, De praec. 588.

asi polovina (nebo dle poměrů jiná nějaká část) k obvyklé ceně předmětu se přirazí. Nesmíme tedy prodavače viniti z nespravedlnosti, jestliže ku běžné ceně předmětu kupcem hledaného přirazí přiměřenou částí peníz zájmový a prohlásí, že jinak neprodá, než za tuto zvýšenou cenu. Na kupci pak jest uvážiti, zdali se mu předmět i za zvýšenou cenu hodí. A když na žádanou cenu přistoupí a předmět za ni koupí, nestala se mu křivda. Kdyby kupec (dovolávaje se učení starších moralistů) chtěl se za křivdu (prý) spáchanou na prodavači hojiti, a na př. tajně se odškodnil, sám by se křivdy dopustil, a byl by povinen náhradou. Smlouva uzavřena zcela správně, a není zapotřebí na její ospravedlnění dovolávati se nějakého darování se strany kupcovy (Lehmkuhl) nebo nějaké smlouvy společenské mezi prodavačem a kupcem (Goepfert).

S druhé strany kupec ovšem není povinen, prodavači odhaliti úmysl svůj a říci mu, proč o ten který předmět stojí. Jedná spravedlivě, jestliže za předmět nabídne cenu běžnou, a svolí-li prodavač, za tuto cenu předmět koupí. Dozví-li se později prodavač, jaký zájem kupec na předmětu měl, nemůže si stěžovati, že byl poškozen, jelikož by žádný jiný kupec mu nedal více. Proto také nesměl by na kupci se hojiti a tajně se odškodniti; kdyby přece tajně se odškodnil, hřešil by a byl by povinen náhradou.

Mohlo by se ještě namítati, jak se to dá srovnati, že není křivdou, zvýší-li prodavač cenu z důvodu zájmu kupcova, a rovněž že není křivdou, pomlčí-li kupec o zájmu svém a zaplatí-li jen cenu běžnou. Dobře se to srovnává, jelikož hodnota věci není něco, co by nutným chodem z věci samé vyplývalo, nýbrž něco, co z posudku lidského vlivem mnohých okolností se vyvíjí. Proto hodnota nedá se nikdy matematicky zjistiti, a u mnohých předmětů kolísá v mezích dosti rozlehlých a mění se. Uvažme na př. cenu půdy v městě, v předměstí, na venkově, a porovnávejme, jakou cenu měly pozemky na nynějších předměstích pražských před 50 lety a jakou mají dnes.

Nebudiž pokládáno za rozvláčnost, připojím-li příklad na vysvětlení vět vyložených. Karel má pozemek, který by se Ludvíkovi výborně hodil, ale pro jiného zvláštní ceny nemá. Důvod, proč Ludvíkovi pozemek se hodí, může býti různý; snad by jím zaokrouhlil svůj majetek a mohl by vydatněji hospodařiti; nebo snad chce svůj dům přestavěti nebo rozšířiti a potřebuje k tomu řečeného pozemku; nebo snad se obává, že by pozemek mohl koupiti nějaký konkurent a na něm se usaditi atd. Dejme tomu, že pozemek má 2000 K ceny. Podaří-li se Ludvíkovi za 2000 K koupiti pozemek ten, snad přímo od Karla, snad v dražbě nebo jinak, jednal správně a Karel nebyl zkrácen, protože cenu pozemku dostal. Pozoruje-li však Karel, že Ludvík o pozemek stojí, a snad i ví, proč o něj stojí, a prohlásí-li z toho důvodu, že pozemek neprodá jinak než za 3000 K, tu jest na Ludvíkovi, aby uvážil, zdali zájem jeho je takový, že pozemek o 1000 K přeplatiti může. Nezdá-li se mu to, tu prostě od obchodu ustoupí, jelikož nikdo ho k němu nenutí a nutiti nemůže. Vypočte-li však, že zájem jeho váží více, ba snad i mnohem více, rád zaplatí 3000 K, a snad bude ještě Karlovi za to povděčen, že mu vůbec pozemek prodal a starostí ho zbavil. Na křivdu arciť Ludvík stěžovati si nemůže; snad by on sám v podobném případě jinak nejednal.

247. 2. *Prodavač chce nějaký předmět prodati;* nabízí jej a hledá kupce, který by jej koupil. Tu uplatňuje se zásada: „Res ultro oblatae vilescunt.“ Kupec prokazuje prodavači ochotu, zvláště když nabízeného předmětu nepotřebuje; nejedná tedy nespravedlivě, chce-li jen za nižší cenu koupiti, a po případě, je-li to věc starší a opotřebovaná, i za cenu značně nižší. Na prodavači jest, přijímá-li cenu sníženou či nepřijímá. Je-li srozuměn, prodá; zdá-li se mu cena příliš nízkou, neprodá, a buď si vyhledá jiného kupce, který by dal více, nebo vyčká doby, kdy by mohl výhodněji prodati. Ale i když kupec nějaký předmět potřebuje nebo zakoupiti hodlá, nemůže se mu ve zlé vytýkati, čeká-li, až by se naskytla „koupě příležitostná“, t. j. až by někdo předmět ten sám ke koupi nabízel, a to ovšem za cenu sníženou, která by se po případě ještě („smlouváním“) dala snížiti.

Jest nám však zmíniti se zvlášť o případu, kdy chuďas, bídou a nouzí přinucen, některý předmět svůj ke koupi nabízí. I tu sice jest dovoleno, běžnou cenu poměrně stlačiti, zejména je-li nabízená věc již opotřebovaná, čímž značně ztrácí na své hodnotě. A chuďas obyčejně rád přistoupí na cenu sníženou, jen když prodá a peněz nabude; víť předem, že nemůže jinak prodati než se škodou. Avšak hřešil by kupec, který by této

lákavé příležitosti užil a cenu pod spravedlivý peníz stlačil. Hřešil by nejprve proti lásce blíženské, jelikož místo co by bližnímu pomohl, spíše jeho tísně užívá, aby ho poškodil. Ale hřešil by též proti spravedlnosti, kdyby bližního přinutil přistoupiti na příliš nízkou cenu; je-li škoda bližnímu způsobená značná, hřeší těžce a jest povinen náhradou. Kdo chuďasu sníženou sice, ale přece ještě obstojnou cenu zaplatiti nemůže anebo nechce, nekupuj; chuďas zkusí svého štěstí jinde a tam snad lépe pochodí.

Nabízí-li prodavač (třeba i bídou dohnán) věc, které nepotřebujeme a jinak bychom nekoupili, a které by také asi nikde jinde neprodal, nehřešíme, koupíme-li věc za cenu hluboko sníženou, jelikož věc sama, nenalézajíc kupce a nám nejsouc potřebna, mnoho na své hodnotě (alespoň relativně) ztrácí.

Poznámkou přidáváme, že jest nebezpečno kupovati od prodavačů poběhlých, nám úplně neznámých. Není radno uvěřiti jim, předstírají-li, že jen z bídy prodávají. Nevíme, jak přišli ku věci, již nám nabízejí; snad nepoctivě, a proto ji lacino prodávají.

Zde možno jest zmíniti se o zlozvyku mnohých zákazníků, kteří u řemeslníka práci objednají, ale pak, když týž výrobek svůj odvádí, ze žádané ceny mu „strhují", prohlašujíce, že jinak výrobku nepřijmou, a nechce-li řemeslník cenu snížiti, aby si práci ponechal. I takové jednání jest hříchem proti spravedlnosti. Může sice řemeslník někdy právními prostředky se brániti (zvláště byla-li práce objednána, XI, 271), obyčejně však toho nečiní, nechtěje si zákazníka rozhněvati, a raději trpí škodu. Má to ostatně i ten nepříznivý následek, že řemeslník, přihází-li se mu častěji něco podobného, cenu výrobků svých hned předem zvyšuje, aby pak něco mohl sleviti. Tím však ke škodě přicházejí poctiví zákazníci, kteří platí, co žádáno, ničeho nestrhujíce.

248. II. Jde-li o *obchod veřejný*, který na trhu nebo v krámech obecenstvu přístupných obvyklým a pravidelným způsobem se odbývá, nemohou se ceny průměrné (ceny tržní, XI, 242) od spravedlivého peníze příliš uchylovati, jak již výše bylo vyloženo. Mají sice i zde mnozí zákazníci nechvalný zvyk, že „smlouvají", čímž však mnoho nepořídí, nýbrž naopak jen toho docílí, že obchodníci, jsouce na smlouvání zvyklí, hned předem ceny zvyšují a tak zákazníky nesmlouvající poškozují. Ale i tento zvyk pozvolna mizí; reelní obchodníci mívají pevné ceny, se kterých ani na smlouvání nic neslevi.

Ceny tržní nejsou tak pevné, jako ceny zákonné. Kolísají, tu stoupajíce, tu klesajíce. Mění se buď přirozeným vývojem nebo umělými machinacemi.

Ceny zboží mění se přirozeným vývojem. Není naším úkolem vykládati o této věci; jen letmo uvádíme: Cena zboží stoupá při větší poptávce, klesá však při větší nabídce; je-li málo zboží na trhu, cena stoupá, je-li ho mnoho, cena klesá. Některé zboží, na př. zelenina, mění cenu svou s roční dobou; jiné, na př. šatstvo, klesá v ceně, když přišlo z módy. Zastavena-li doprava, ceny stoupají, odstraněna-li překážka, ceny klesají. Stoupají ceny, schází-li se v místě větší množství lidu; klesají, jsou-li zásoby přeplněny atd. Netřeba dodávati, že prodavači jsou oprávněni zvýšiti ceny, mají-li některý takovýto nebo jiný spravedlivý důvod.

Ceny zboží mění se umělými machinacemi. Obchodníci (prodavači) ženou někdy ceny do výše samotržbou, zákazníci (kupci) stlačují je boykotem.

249. *Samotržba* (monopolium) jest buď zákonem stanovená nebo mimozákonná. Samotržba zákonem stanovená jest pak buď v ruce státu nebo v ruce soukromníkově.

Samotržba státní čili *monopol státní* (monopolium publicum) jest výlučné, státu zákonem vyhrazené právo na dobývání, vyrábění a prodávání některých předmětů, které si stát vyhražuje, takže ve státním území nikdo jiný tyto předměty vyráběti a prodávati nesmí, než kdo ve službách státu k tomu ustanoven jest nebo od státu dovolení k tomu obdržel. Samotržba státní či monopol státní jest pramenem státních příjmův a tvoří část nepřímých daní. U nás jsou předmětem státní samotržby sůl, tabák (a doutníky) a střelný prach. Cena v samotržbě státní jest cena zákonná (XI, 241), a dlužno ji pokládati za spravedlivou, i kdyby hodnotu směnnou značně převyšovala. Ostatně nutno uznati, že předměty v samotržbě státní nejsou předraženy, a že by zajisté byly dražšími, kdyby výroba a prodej jejich byly v rukou soukromých.

250. *Samotržba soukromá* (monopolium privatum), čili jak se obecně říká, *patent, privilej, výsada*, jest výhradné, soukromníku státem udělené právo, že po nějaký čas (jeden rok nebo

více let) jedině on sám (po případě ta která společnost) svého vynálezu užívati a dle něho výrobky zhotovovati a prodávati smí. Majitel tohoto práva smí je také někomu jinému postoupiti nebo prodati. Jest jasno, že majitel patentu, jsa jediným výrobcem svého zboží, cenu jeho značně*) zvýší, aby takto výlohy na vynález učiněné kryl a z vynálezu těžil. Než i přes toto zvýšení cena jest spravedlivá, jelikož jest nejen zaplacením skutečné hodnoty předmětu, nýbrž i zaslouženou odměnou důvtipu a píle. Ostatně žádá tak blaho obecné, neboť kdyby stát nedával patentů, vynálezci by obětovali jmění a snad i zdraví, a nepovolaní by z toho těžili; tak by sotva kdo chtěl vynálezy se zabývati.

251. Vedle státní a státem povolené soukromé samotržby vyskytuje se ve světě obchodním *samotržba uchvácená čili mimozákonná* (monopolium illegale seu monopolium facti), jež děje se buď jednotlivě nebo sborově (v organisaci).

Jednotlivě uchvacuje samotržbu *jednotlivý obchodník* nebo jednotlivá *obchodnická společnost* tím způsobem, že v příhodné a příznivé době skoupí všechno zboží některého druhu, tak že veškerou zásobu nebo značnou její část v ruce své má. Později pak při nastalém nedostatku předmětu toho prodává je za cenu mnohem výše stanovenou a takto nabývá značného zisku. Soudíce o dovolenosti či nedovolenosti takového jednání lišíme. Nejsou-li to právě věci k životu vezdejšímu potřebné, nýbrž věci více méně přepychové,**) nelze podobné obchody z nespravedlnosti viniti. Toť právě umění obchodníkovo, aby v příhodné době laciněji nakupoval a v příhodné době dráže prodával; ale je to také jeho právo. Zákazníku neděje se křivda, musí-li později předmět dráže platiti, jelikož není nucen kupovati; ostatně mohl i on v příhodné době předmětů těch do zásoby si zakoupiti, v čemž mu nikdo nebránil. Přidejme, že jednotlivý obchodník (nebo jednotlivá obchodnická společnost) přece jen pouští se do risika, jelikož věci nakoupené mohou snadno zůstati na skladě. Opatrněji však jest nám souditi, skoupil-li obchodník (nebo obchodnická společnost) věci k vezdejšímu životu nezbytné, na př. v době žní obilí, polní plodiny, brambory, mouku nebo jinou dobou žírný dobytek a maso, nebo dříví, uhlí, petrolej atd. Nemůžeme sice ani při tomto zboží obchodníka viniti z nespravedlnosti, zvýší-li při pozdějším prodeji cenu těchto předmětů způsobem přiměřeným, asi tak, jak by tyto věci v době prodeje i bez jeho obchodní akce v ceně stály, nebo o něco málo výše, aby režii kryl a něco vydělal; ba v tom případě bychom ho i chválili, že v době příhodné o zásoby se postaral.*) Ale zajisté hřeší proti spravedlnosti i proti lásce bliženské, vyhnal-li akcí svou ceny do výše, které by byly jinak jistě nedostoupily. Akcí svou znásilňuje obecenstvo a vydírá je, jelikož toto předměty řečené, k životu vezdejšímu potřebné, kupovati musí, a nemohouc jich jinde koupiti, právě jen u něho a za ceny jím diktované kupovati musí. Sv. Antoninus (citován s. Alph., Theol. mor. III, 816) dí: „Si unus annonas temporis tantum emit et congregat, ut postea compellantur homines emere ab eo ad placitum suum, et ideo vendit care, ut vult, iste communiter pecat contra proximum et communitatem."

Nesmíme přehlédnouti, že sv. Antoninus a sv. Alfons psali v dobách, kdy takovéto obchodní akce byly možny (příklad: obilní lichvy) a značný, ovšem že hříšný a nečestný zisk slibovaly. Při nedostatečných spojovacích prostředcích mohl jeden člověk, měl-li dosti jmění, opanovati celý trh, ovšem jen jednoho místa neb jedné krajiny. Dnes jest tomu jinak, a podobný podnik byl by spekulací velmi pochybnou a odvážnou. Kdyby obchodník, skoupiv všechny zásoby, hnal ceny do závratné výše, v několika dnech by dráha dovezla s důstatek zásob v ceně obstojné.

252. Co však jednotlivému obchodníku nebo jednotlivé obchodní společnosti není možno, to může provésti *organiso-*

*) Díme „značně", nikoli však „nepřiměřeně", neboť kdyby výrobce patentovaného předmětu žádal ceny přemrštěně vysoké, málo by prodal a méně vydělal.

**) Sv. Alfons, Theol. mor. III, 816 příkladem uvádí: „gemmae pretiosae, equi generosi, ornatus mulierum et similia"; ale seznam ten byl by v našich dobách mnohem obšírnější; náležejíť sem všechny předměty přepychu a módy, pohodlí a záliby, různých dosti zbytečných požitkův atd.

*) Tak učinil Josef Egyptský, který v úrodných letech obilí do královských sýpek sbíral (Gen. 41, 48) a v dobách nedostatku Egypťanům nejprve za peníze (47, 14), a když těch již neměli, za dobytek (47, 17) a konečně i za polnosti (47, 20) prodával, čímž téměř všechny polnosti v Egyptě staly se majetkem královým; král ponechal sice pozemky dřívějším majitelům v užívání, ale musili mu za to odváděti pětinu sklizně (47, 24).

vaný sbor obchodníků, který *trustem* čili *kartelem* zavazuje všechny členy své, že jen za cenu organisací diktovanou prodávati budou.*)

Trust a kartel sám o sobě nepříčí se spravedlnosti. Je-li vůbec dovoleno, aby lidé mající stejné zájmy se spolčili, smí zajisté obchodníci nebo výrobci se spolčiti. Vždyť z myšlenky té vznikly středověké řemeslnické cechy, které stavovských zájmů řemeslníků hájily a ovšem také ceny určovaly. A kdo není zaujat, uzná, že cechy působily velmi blahodárně. I dnes by podobné, řádně a důkladně, ale spolu i poctivě a spravedlivě propracované úmluvy o ceně mohly velmi prospívati, a zastupovaly by ceny zákonné. Stanovíce pevnou cenu výrobku, pod kterou by žádný výrobce sestoupiti nesměl, chránily by malého výrobce, aby bohatý konkurent nekalou soutěží ho neničil. Rozdělujíce práci dle jednotlivých okrskův a dílen, staraly by se, aby všem výrobcům dostalo se zakázek. Rozumný, poctivý a spravedlivý kartel odnímá tedy soutěži ošklivou stránku. Ale nedá se také přehlédnouti nebo upříti, že hamižný a vyděračný kartel jest svízelem a bičem zákazníkův a obecenstva, zvláště jsou-li jeho předmětem věci k vezdejšímu životu nezbytné, a užívají-li zkartelovaní obchodníci nepoctivých a nedovolených prostředkův, aby ony obchodníky, kteří s nimi nesouhlasí a poctivě prodávati chtějí, boykotem nebo pronásledováním buď přinutili přistoupiti na kartel, nebo, nepřistoupí-li, obchodně je zničili. Jest na bíle dni, že takovýto kartel příčí se spravedlnosti a lásce blíženské, a že, třeba i po zákonu světském trestán býti nemohl, přece jest hříchem, a že ukládá povinnost náhrady.

Nechceme však býti příliš přísnými a všechny účastníky kartelu viniti ze hříchu, nýbrž jen jeho osnovatele a tvůrce, kteří jsouce duší jeho a majíce také největší zisk, obyčejně menší obchodníky v závislost uvádějí. Také neviníme ze hříchu onoho obchodníka, který prodává dle cen kartelem diktovaných, jelikož obyčejně ani jinak nemůže; a i kdyby mohl, nelze mu ve zlé vykládati, užívá-li příznivých konjunktur, které nesprávně sice, ale přece bez jeho přispění se utvořily.

*) Otázka trustů a kartelů jest sice otázkou moderní, nikoli však úplně novou; jméno jest nové, ale věc sama byla do jisté míry již dávno známa. K té otázce hledí, co píše sv. Alfons, Theol. mor. III, 817; týž však uvádí celou řadu spisovatelů, kteří před ním o otázce té psali.

Poznámka. O. z. tr. § 479 a § 480 prohlašoval úmluvy živnostníkův o zvýšení cen na újmu obcenstva za přestupek. Ale zákonem ze dne 7. dubna 1870 zrušují se §§ 479 až 481 o. z. tr., a na jejich místo nastupuje řečený zákon (zvaný koaliční), jenž v § 4. stanoví, že úmluvy živnostníkův, učiněné k tomu konci, aby se zvýšila cena nějakého zboží obecenstvu na újmu, nemají právního účinku, t. j. živnostník, který přistoupil ke kartelu, není jím právně vázán, a slíbil-li, že v případě nedodržení kartelu podrobí se pokutě, nemůže se tato na něm žalobou vymáhati. Viz níže XI, 287.

253. Jako obchodníci úmluvou cenu zboží mohou zvýšiti, *podobně mohou odběratelé čili zákazníci úmluvou cenu zboží stlačiti*, usnesou-li se, že to neb ono zboží jen za tu a tu cenu kupovati budou. Takovéto jednání rádi jmenujeme „boykot“, ač to zcela správné není (IX, 80), jelikož tento boykot neplatí osobám, nýbrž jen tomu kterému zboží. Díme-li, že odběratelé „mohou“ cenu zboží stlačiti, platí to spíše jen akademicky, zřídka však prakticky, jelikož tato „možnost“ naráží na mnohé překážky. První překážkou jest veliké množství odběratelův, a k tomu neorganisovaných. Může sice ten neb onen jednotlivec vydati heslo, aby to neb ono zboží se nekupovalo, dokud obchodníci cenu nesníží, a snad najde několik nebo třeba i mnoho přívrženců, ale to zřídka kdy stačí. Naproti tomu ovšem, kde jest odběratelů poměrně málo, nebo alespoň méně než dodavatelů, snadno může mezi odběrateli dojíti ke kartelu (příklad: cukrovary a dodavatelé řepy). Nabízí-li kartel ceny spravedlivé, nelze proti němu ničeho namítati; naopak, zavádí jistotu a ustálenost v důležitém odvětví průmyslu. Hřeší však účastníci kartelu, užívají-li výhody své k tomu, aby cenu zboží pod spravedlivý peníz snížili. Jinou překážkou, která podobnému boykotu překáží, jest zboží samo; neboť zvýšení cen nejspíše nastává u zboží k vezdejšímu životu potřebného. Těžko, ať nedím nemožno jest nekupovati chleba nebo masa, topiva nebo svítiva, dokud cena jeho neklesne, zvláště jsou-li obchodníci mezi sebou solidární. U věcí přepychových boykot by se spíše dal provésti; ale tam ho není třeba, jelikož obchodník věda, že nákupník kupovati nemusí, sám k tomu hledí, aby cen zbytečně nezvyšoval.

§ 52. Smlouvy trhové, uzavřené s podmínkou.

254. Ujednávajíce smlouvu trhovou, mohou úmluvníci nějakou podmínku připojiti, čímž vznikají zvláštní druhy trhových smluv či, správněji řečeno, trhové smlouvy vedlejšími smlouvami čili výhradami omezené. Dle našich zákonů jsou to:

1. *Prodej s výhradou koupě zpáteční.* O. z. o. §§ 1068 až 1070. Prodavač smí si při prodeji vyhraditi právo koupě zpáteční, ale pouze při věcech nemovitých, a to (nebyla-li kratší lhůta stanovena) pouze na čas svého života. Právo to nepřechází ani na dědice ani na kohokoliv jiného; nutno jest hned při samém prodeji si je vyhraditi, sic jinak neplatí. Chce-li bývalý držitel tohoto práva svého užíti, vrátí kupní cenu a nabývá zase věci prodané. Užitky, které obě strany po tu dobu z peněz a věci braly, vespolek se zdvihají.

2. *Koupě s výhradou prodeje zpátečního.* O. z. o. § 1071. Při této smlouvě kupec vyhrazuje si právo, že svým časem smí zase věc koupenou vrátiti a za ni kupní cenu vzíti. V podrobnostech platí totéž, co při prodeji s výhradou koupě zpáteční.

Trhových smluv s výhradou zpáteční koupě nebo zpátečního prodeje lze k zastření nedovoleného zástavního práva nebo lichvářských, neb jiných nedovolených smluv zneužíti. Stalo-li se skutečně tak, uplatňuje se o. z. o. § 916, a smlouva posuzuje se (nikoliv dle zdání, nýbrž) dle pravé povahy své.

3. *Prodej s výhradou práva předkupního.* O. z. o. §§ 1072 až 1079. Prodavač smí si při prodeji vyhraditi právo předkupní; kdyby kupec věci chtěl ji později prodati, má dřívější majitel dle této výhrady přednost před kterýmkoliv jiným koupěchtivým. V takovém totiž případě nynější držitel jest povinen oznámiti předkupníkovi, že míní věc dále prodati. Předkupník pak má věc movitou během 24 hodin, věc nemovitou během tří měsíců vyplatiti; neučiní-li tak, pozbyl práva předkupního. Nebylo-li nic jiného ujednáno, má tolik zaplatiti, co nový (třetí) kupec nabízí, a těm podmínkám se podrobiti, kterým nový kupec se podrobuje; neučiní-li tak, nemůže předkupního práva užíti. Při soudní dražbě nemá předkupní právo žádného jiného účinku, než že předkupník ve veřejných knihách zapsaný k dražbě pozvati se musí. Právo předkupní nepřechází ani na dědice, ani na kohokoliv jiného.

4. *Koupě na zkoušku.* O. z. o. §§ 1080 - 1082. Kupec smí si při koupi vyhraditi, že věc přijímá prozatím jen na zkoušku. Dobu zkoušky mají si obě strany ujednati. Bylo-li sice ujednáno, že věc kupuje se na zkoušku, ale nebylo-li ujednáno, jak dlouho zkouška trvati má, platí při věci movité 3 dni, při věci nemovité 1 rok jakožto doba zkoušky, ve kterėžto době kupec od koupě ustoupiti může.

5. *Prodej s výhradou lepšího kupce.* O. z. o. §§ 1083 až 1085. Prodavač smí si při prodeji vymíniti, že věc dostane zpět, kdyby se mu později přihlásil lepší kupec. Úmluvníci mají se spolu domluviti, jak dlouho tato výhrada trvá; nestalo-li se tak, platí tatáž lhůta, jako při koupi na zkoušku. Zdali kupec lepší jest či není, rozhoduje prodavač, který může druhému dáti přednost, i kdyby první více platiti chtěl.

6. *Prodej plnomocníkem.* O. z. o. §§ 1086—1089. Obch. zák. čl. 360—378. Nezřídka svěřuje prodavač movité, ku prodeji určené předměty zvláštním plnomocníkům, zřízencům, agentům nebo komisionářům, kteří prodejem jich se obírají. Předměty svěřují se na určitou dobu, po které komisionář věci neprodané vrátí a prodané súčtuje. Nabyl-li někdo způsobem bezelstným od komisionáře věc témuž ku prodeji svěřenou, stává se jejím nesporným majitelem (o. z o. § 367 a § 1088) a nemůže býti k jejímu vydání přidržán.

7. *Nabídka koupě nebo prodeje čili offerta.* Offerta jest v podstatě své slib, jímž jedna strana se zavazuje uzavříti tu kterou smlouvu trhovou za těch kterých podmínek, jestliže druhá strana na takovou smlouvu přistoupí.*) Srv. XI, 205 ad 4. Jest věcí offerentovou, aby při offertě udal, jak dlouho v ní státi chce, a po tu dobu jest vázán. Neudá-li žádné lhůty, platí o. z. o. § 862. Ústně učiněná offerta budiž přijata bez průtahu, písemně učiněná offerta v tomtéž místě během 24 hodin, písemní offerta z jiného místa v době, jíž zapotřebí jest, aby se mohlo dvakráte odpověděti. Závazek offerty nepřechází na dědice (o. z. o. § 918).

8. *Offertní čili nabídkové řízení.* Chce-li nějaký zeměpanský, nebo samosprávný, nebo duchovní neb jiný úřad zadati provedení nějaké stavby (na př. budovy, silnice, cesty, mostu

*) Nejen koupě a prodej, ale i nájem a pacht mohou se nabízeti offertou.

a p.), nebo potřebuje-li nějaké dodávky, nebo pronajímá-li něco, vypisuje obyčejně offertní čili nabídkové řízení. K tomu cíli určí lhůtu (den a hodinu), do které reflektanti offerty podati mají; obyčejně žádá se, aby ke každé offertě bylo přiloženo vadium, t. j. peníz, kterým offerent, kdyby offerta jeho se přijala, za provedení ručí. Offert užívají úřady proto, že nemohouce samy ve vlastní režii podnik provésti, nuceny jsou svěřiti jej soukromníkům; offertou pak právě hledají, kdo by tak za podmínek nejpříznivějších učinil. Offerty podávají se zavřené a zapečetěné; až do vypršení lhůty zůstávají tajny a ani úředník je přijímající nezná jich obsahu. Kdyby však přece nějakým způsobem o obsahu offerty se dověděl, jest ovšem úředním tajemstvím k mlčení zavázán; hřešil by a po případě i těžce, kdyby někomu offertní tajemství prozradil. Přijatá offerta váže offerenta nejen před lidmi, ale i ve svědomí. Kdyby poměry způsobem nepředvídaným se změnily (na př. kdyby materiál nebo mzda se zdražily), přestává sice závazek ve svědomí, ale pro vnější forum nezbývá, než vyrovnati se s příjemcem offerty buď v dobrotě nebo soudně, nebo po případě oželeti vadium. Úřad, který offertní řízení vypisuje, není vázán držeti se offerty nejnižší; může si vybrati offertu, která se mu nejvíce zamlouvá a poměrům nejlépe vyhovuje.

§ 53. Dražba.

255. *Dražba neb licitace* (venditio sub hasta seu auctio) jest zvláštní způsob veřejně konaného prodeje, při kterém koupěchtiví či licitanti snaží se zvyšováním ceny vyvolané nebo jiným licitantem nabízené zakoupiti čili vydražiti věc do dražby danou. Věc prodá se čili přiklepne se tomu, kdo nejvíce podal. Díme-li „prodej", vykládáme slovo to v nejširším smyslu, zahrnujíce v něm i každý jiný obchod, při kterém něco za peníze se postupuje, na př. pacht a nájem.

Poznámka. Dražbě podobá se, ale v opačném směru koná se *submisse čili dražba na cenu nejnižší*. Úřady jí užívají, aby zajistily provedení nějaké stavby nebo nějakou dodávku, nebo konání nějaké povinnosti nebo po případě živení nějaké osoby (dětí obci na starost připadlých) a pod. za cenu nejnižší. Jako při dražbě vyvolává se cena, reflektanti pak předstihují se snižováním ceny, až konečně stavba, dodávka atd. tomu se svěří, kdo nejméně žádá. Liší se tedy submisse a offertní řízení,

neboť při offertním řízení nabídky zůstávají tajny, kdežto při submissi reflektantům jsou známy.

Dražba může býti buď dobrovolná, nebo nucená, nebo zákonem nařízená. *Dražba dobrovolná* koná se na žádost majitelovu. Kdo jest oprávněn nějakou věc prodati, může ji také dáti do dražby, jen když zákonitých předpisů dbá; dobrovolnou dražbu povoluje okresní soud. *Nucená čili soudní dražba* koná se na žádost věřitelů hledajících vyrovnání pohledávek svých. *Zákon* nařizuje dražbu v některých případech, které jinak rozuzliti bylo by nemožno nebo škodlivo; tak na př. zákon nařizuje dražbu, kde nedělitelný předmět má více majitelů, kteří o něm a jeho správě dohodnouti se nemohou; dráha a pošta dražbou prodává zásilky adressátům nedoručitelné, které by přechováváním se zkazily a pod.

Cena dražbou vytěžená pokládá se za cenu spravedlivou, i když hodnotě věci nepřiléhá. Je-li cena nízká pod hodnotou věci, prodavač povinen jest prodati, a podobně, je-li cena vysoká nad hodnotou věci, licitant povinen jest koupiti a zaplatiti. Po té stránce (ale jen po té) řadí se dražba ke smlouvám odvážným, ovšem jen pro prodavače, který dle počtu a nálady licitantů někdy se ztrátou, jindy se ziskem prodávati může. Kdo však dobrovolně dává do dražby zboží své, může si cenu vyvolací sám určiti.

Jest nám nyní vyložiti, co žádá spravedlnost a jaké povinnosti ukládá prodavači, licitantům, vyvolavateli.

Při dražbě dobrovolné *prodavač* jest povinen dovoliti koupěchtivým, aby před dražbou nebo při dražbě zboží si prohlédli. Při tom jest mu všeho podvodu se vystříhati, jako prodavačům vůbec. Při dražbě nucené nebo zákonem nařízené ustanoví sám soud, čeho po té stránce třeba.

Kasuisticky spadá sem otázka, zdali také sám prodavač při dražbě přihazovati smí, nebo smí-li při dražbě nastrčiti líčené licitanty, kteří by dražené věci na jeho účet zakupovali nebo přihazováním ceny do výše hnali. Odpovídajíce na tyto otázky, lišíme, zda dražba jest dobrovolná, či nucená, či zákonem nařízená.

Při dobrovolné dražbě prodavač potřebných prostředků nepotřebuje, jelikož sám o tom rozhoduje, zdali a co se dražiti má, a za druhé sám vyvolací cenu ustanovuje. Proto sám zajisté přihazovati nebude; chce-li věci dražené sám nabýti, stačí

vzíti ji z dražby. Také líčení licitanti jistě nejsou k tomu, aby věc zpět koupili; jejich jediným úkolem může býti, aby přihazováním cenu do výše vyhnali. A vysílá-li prodavač líčené licitanty jen k tomu, aby ceny zvýšili, jedná nepoctivě, šálí a šidí licitanty skutečné; a převyšuje-li cena takto vyhnaná skutečnou hodnotu věci, dopouští se podvodu a jest povinen náhradou.

Při nucené čili soudní dražbě vydražují se předměty dlužníku zabavené. Dlužník sám přihazovati nesmí (o. z. o. § 463: „Dlužníci nemají práva přihazovati při dražbě věcí jim zabavených") a dle exekučního řádu z r. 1896 vyloučen jest z přihazování ať svým ať cizím jménem. Jest to ostatně pochopitelno, jelikož zákon žádá hotové zaplacení za věci vydražené, dlužníku pak věci ty právě proto se zabavily, že platiti nemohl. Z téhož důvodu nemůže také nikoho jiného vyslati, aby za něho (dlužníka) přihazoval, poněvadž by v případě příklepu nemohl zaplatiti, nemaje peněz; a má-li je, může dluh zaplatiti a dražbu zastaviti. Zbývá tedy jediné otázka, smí-li dlužník žádati svých známých, aby spolu licitovali a tak cenu výše vyhnali. Bohoslovci nesouhlasí; někteří to zakazují, ale jiní (na př. Marc, Institutiones morales, I, 1134) zcela správně to dovolují, je-li obava, že by jiní licitanti nespravedlivými machinacemi na snížení ceny pracovali. Přidávám se k tomuto mínění, a hledě k našim poměrům myslím, že je to dovoleno, i když podobné obavy není. Jest známo, že při nucené dražbě cena vyvolací jest vždy nízká, hluboko pod odhadem, a že by věc prodala se pod hodnotou, kdyby se nepřihazovalo; dlužník jest tedy úplně v právu, snaží-li se, aby licitantů bylo více. Mimo to smí každý přihazovati, kdo může zaplatiti; není tedy nespravedlivo, prosí-li dlužník majetných občanův, aby svého práva užívali. Jiná starost je, najde-li je, neboť to nejsou licitanti nastrčení, nýbrž licitanti skuteční, kteří smějí sice dle libosti přihazovati a cenu dle libosti do výše hnáti, kteří však také, jestliže po nich nikdo více nepodá, předmět za podanou cenu koupiti musí. Za těchto poměrů dá se mysliti, že tito (neříkejme: líčení nebo nastrčení, nýbrž) požádaní licitanti nepoženou cenu výše, než leda na skutečnou hodnotu.

Při dražbě zákonem nařízené smějí majitelé věci do dražby dané spolulicitovati. Dán-li na př. dům, který několika dědicům připadl, do dražby proto, že se o jeho správě dohodnouti nemohou, smí každý z nich při dražbě přihazovati nebo svých známých prositi, aby se dražby účastnili, poněvadž nikoho nepoškozuje.

Licitanti čili dražebníci hřeší, a to po případě těžce, jestliže násilím, nebo lstí, nebo podvodem, nebo jinými nespravedlivými prostředky jiné reflektanty od dražby oddalují; podařilo-li se jim tímto způsobem věc zakoupiti za cenu pod hodnotou, jsou majiteli věci povinni náhradou. Jednotlivci to nebývá možno, nedostávát se mu k tomu síly i prostředkův. Zmůže však to více licitantů v chabrus*) spolčených, kteří na př. celou dražební síň vyplní nebo vchody a chodby tak zatarasí, že nikomu jinému nelze vniknouti, nebo jakýmkoliv jiným prostředkem přístup ke dražbě zamezují, načež jeden z nich, ovšem bez přihazování ostatních, předmět za nízkou cenu vydraží. To daří se nejspíše při nucené dražbě, při které majitel-dlužník ničím brániti se nemůže. Jest jasno, že každý účastník chabrusu hřeší, po případě těžce; k náhradě jsou všichni členové chabrusu vázáni, a to rukou nedílnou. Jest ostatně věcí, ba i povinností vrchnosti světské, aby vhodnými prostředky takovýmto chabrusovým podnikům čelila.

Kasuisticky se tážeme: Smí některý licitant jiných licitantů prositi, aby na něho nepřihazovali? Odpovídáme kladně, že smí, „quia emptor licite hoc casu utitur sua diligentia, ut sibi consulat". (S. Alph., Theol. mor. III, 808, dub. 1.) Tážeme se dále: Smí s jinými licitanty ujednati, aby na něho nepřihazovali? Bohoslovci odpovídajíce nesouhlasí. Jedni to vůbec zakazují (na př. sv. Alph. l. c. dub. 2), jiní to alespoň mezi přáteli a příbuznými dovolují (na př. Marc I, 1135), a jiní zase to vůbec dovolují (Lehmkuhl[11], I, 1337). V našich poměrech pokládám do jisté míry třetí mínění za správné a myslím, že licitanti nehřeší, umluví-li se, že jeden na druhého nebude přihazovati, a jednají-li dle toho; přidávám však „do jisté míry", neboť zajisté hřeší, jestliže a) při nucené dražbě b) všichni licitanti usnesou se c) na ceně pod hodnotu stlačené. Hřeší, jen když všechny tyto tři podmínky se sbíhají. Důvody: Ad a) Při dobrovolné nebo zákonem nařízené dražbě může majitel se

*) Slovo „chabrus" jest původu hebrejského (chéb^erah nebo chobéret, společnost, kmen chábar, vázati, spojiti) a znamená: společnost, zejména společnost obchodní, sestavenou k dosažení určitých, ne vždy zcela čistých účelů.

*

brániti. Ad b) Účel dražby se zmaří, jen když všichni licitanti se spolčí; není-li tomu tak, mohou licitanti mimo úmluvu jsoucí přihazovati. Ad c) Dlužníku neděje se křivda, docílí-li ceny spravedlivé.

Vyvolavatel jest povinen počínati si nestranně a správně, jak mu to jeho úřad přikazuje. Každou věc do dražby danou má náležitě popsati nebo ukázati; nabídky má věrně vyvolávati a pak vyčkati, zdali by nikdo nepřidal více, zvlášť před příklepem; nesmí při dražbě nikomu na úkor jiných nadržovati a nesmí ani majitele věcí do dražby daných, ani reflektanty poškozovati.

§ 54. **Obchody bursovní.*)**

256. *Bursa* jest veřejná místnost, kde obchodníci se scházejí a některé určité obchody mezi sebou uzavírají. Takovéto obchody nazývají se *obchody bursovními.* Místnost však k podstatě jejich nenáleží a bursovní obchody mohou se konati i mimo bursu. V Rakousku**) smějí bursy jen se svolením ministerstva obchodu se zřizovati; mají vlastní svou správu a stojí pod dozorem státním. Sprostředkování obchodů na burse konaných obstarávají úřední sensálové. Na základě sprostředkovaných a uzavřených obchodů bursovních ustanovuje ředitelstvo bursovní (pod dohledem vládního komisaře) úřední bursovní ceny. Účelem burs jest usnadniti obchodní styky, soustřediti obchod a stanoviti tímto způsobem pravou cenu zboží. Pokoutní bursy se netrpí a účastenství v nich tresce se peněžitou pokutou nebo i vězením.

Dle toho, zda na burse zbožím nebo cennými papíry se obchoduje, jsou bursy buď *bursami na zboží* nebo *bursami peněžními,* nebo *bursami smíšenými.*

Při každém bursovním obchodu spolu se vyjednává, zda zboží nebo cenný papír ihned nebo až později dodati se má. Určeno-li, že zboží nebo papír později se dodá, jest to *obchod termínový;* při takovém ovšem musí se doba dodací čili doba likvidace přesně udati. Kupuje-li obchodník zboží nebo cenný papír ne z potřeby, nýbrž v naději, že cena zboží nebo kurs

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie XI, F. 79—93.

**) Bursy a obchody bursovní upraveny jsou zákonem ze dne 1. dubna 1875. O původu názvu „bursa" viz *Kachník,* Sociologia, pag. 258.

papíru později stoupne a on že při prodeji vydělá, říkáme, že spekuluje (spekulace bursovní).

Jestliže při těchto obchodech ujednané zboží nebo ujednaný cenný papír skutečně existuje, a jestliže tedy kupec skutečně je hledá a prodavač skutečně je má a dle úmluvy buď hned dodá neb v ujednané lhůtě dodati má, jest to *obchod effektivní.* Vedle obchodův effektivních provozují se však na bursách též obchody differenční a obchody prémiové.

Předmětem *obchodů differenčních* jest zboží s kolísající cenou nebo cenné papíry s kolísajícím kursem. Jsou to obchody termínové a dějí se takto: Abraham a Jakub ujednávají spolu, že Abraham po určité lhůtě (na př. za půl roku) dodá určité množství určitého zboží v určité ceně, nebo takový a takový obnos určitého cenného papíru v určitém kursu, Jakub pak že zboží atd. neb papír atd. přijme. Když pak ujednaná lhůta (půl roku) uplynula, nedodává se zboží nebo papír, nýbrž jen difference; při zboží: mezi cenou ve smlouvě ujednanou a trhovou cenou v době povinné dodávky; při papírech: mezi kursem ve smlouvě ujednaným a kursem v době dodací bursovně znamenaným. Stouplo-li zboží v ceně nebo papír v kursu, zaplatí Abraham Jakubovi differenci; kleslo-li zboží v ceně nebo papír v kursu, zaplatí Jakub Abrahamovi differenci. Zřejmo jest, že differenční obchod není již obchodem v pravém slova smyslu (ba ani spekulací), nýbrž smlouvou odvážnou (o věc nejistou), tedy jakousi *hrou* (hra na burse). Abraham spekuluje na klesání cen nebo kursů (à la baisse), Jakub spekuluje na stoupání cen nebo kursů (à la hausse). Při tom ovšem zboží nebo cenné papíry, o kterých smlouva mluví, vůbec ani nejsou; nemá jich Abraham, nedostane jich Jakub; jsou jen fingovány a věcí vedlejší, hlavní věcí však jest bursovní hra a spekulace.

Obchod prémiový jest vedlejší smlouva, k obchodu termínovému nebo differenčnímu připojená. Vyhradí si totiž buď jen jedna strana (ať ta ať ona) nebo obě strany právo, že do určité lhůty, na př. až na den před likvidací, smí od smlouvy ustoupiti, ale jen proti zaplacení určitého poenale, které nazývá se *prémií.* Prémiový obchod má před differenčním tu výhodu, že obmezuje risiko; neboť vidí-li obchodník, že by jeho ztráta na differenci obnášela více než prémie, ustoupí (dokud je čas) od obchodu a zaplatí jen prémii.

Ve světle mravouky nelze ani obchodům bursovním, ani hře na burse nic vytýkati, dějí-li se jednak poctivě, tedy obchody effektivní dle zásad smluv směnných neb trhových, a obchody differenční a prémiové dle zásad smluv odvážných o věc nejistou. Přidáváme: „dějí-li se poctivě", neboť známo jest, že při takovýchto obchodech často se užívá lsti a klamu, na př. šířením nepravdivých zpráv o politické situaci nebo o solvenci neb insolvenci různých obchodních domův a ústavův. Vědomé šíření takovýchto nepravdivých zpráv jest podvodem, jest hříchem, a ukládá ovšem povinnost náhrady. Nehřeší však, kdo poctivě nabytých a jiným dosud neznámých zpráv ve svůj prospěch užívá.

Jiná stinná stránka burs a bursovních obchodů jest, že snadno svádí k bursovní hře. Nehřeší ovšem, kdo jsa sám a nemaje rodiny nebo jiných blízkých osob, třeba celé jmění své a třeba i značné jmění na burse prospekuluje. Ale hřeší, kdo maje starati se o rodinu nebo o jiné blízké osoby, šílenými bursovními spekulacemi sebe přivádí na mizinu a rodinu svou do chudoby. Hřeší také, kdo jiné, kteří by snad jinak na bursovní obchody nepomýšleli, svádí k odvážným spekulacím, které jejich finanční síly přesahují. A není nám třeba přidávati, že není dovoleno cizím majetkem spekulovati, leda že by majitel jeho výslovně tak chtěl.

A jest ještě jedno vážné nebezpečenství a zlo, jež termínové a differenční obchody plodí: zbytečně zvyšují ceny některých věcí a jsou *spolupříčinou drahoty.* Následek ten jest zvláště citelným, spekuluje-li se v předmětech k životu potřebných, na př. požívatinách (obilí a p.), jež pak chudina za drahé peníze kupovati musí. Z těchto důvodů jest věcí státního zákonodárství, pozorovati bursovní obchody a stanoviti, čeho pro obecné blaho třeba. Zákon ze dne 4. ledna 1903 zakazuje všechny bursovní termínové obchody, jichž předmětem jsou obilní nebo mlýnské výrobky; byl-li přece takovýto obchod uzavřen, nemá žádných právních následků (není závazným); kdo před ujednáním takového obchodu nebo při ujednání nebo po ujednání tom něco dal, může to (během 3 let od uzavření obchodu počítaných) zpět požadovati.

§ 55. Smlouva společenská.

257. *Smlouva společenská* (contractus societatis) jest smlouva dvou nebo více účastníků čili společníků, k nějakému výdělkovému podniku spojených. Souhrn všech společníků tvoří jeden právnický čili juridický celek: společnost obchodní. Účelem svým (podnik výdělkový) liší se společnost obchodní od jiných společností, spolkův a jednot k jinému účelu zařízených. Smlouva společenská stanoví, jaký jest účel podniku, kdo jest nebo po případě smí býti společníkem, jakým způsobem jednotliví společníci k podniku přispívají (prací, penězi, postupem nebo užíváním práv a patentů a p.), jakým klíčem zisk nebo po případě škoda se rozděluje (repartice), jak dlouho smlouva trvati má, zdali a jakým způsobem jednotliví společníci ze smlouvy vyzouti se mohou, a vůbec vše, čeho k zamezení pozdějších sporů třeba jest, stanoviti. O. z. o. § 1175—1216, zákonník obchodní a jiné sem hledící zákony a nařízení.

Dle zřízení svého mají různé společnosti obchodní různé názvy. Uvádíme zde jen jejich názvy, a ze zařízení jejich jen to, co se nám pro naše účely zdá býti potřebným, odkazujíce jinak na spisy odborné.

1. *Společnost obchodní veřejná.* Práva a povinnosti společníků vyměřují se smlouvou společenskou. Každý společník jest povinen přičiniti se v záležitostech společenských tou pilností a pečlivostí, jakou obstarává vlastní záležitosti své. Podniku účastní se všichni stejným vkladem a stejnou prací (nebylo-li jinak ujednáno); o zisk dělí se stejným dílem, za dluhy společnosti ručí rukou společnou a nedílnou nejen svým vkladem, nýbrž celým svým jměním. Veřejnost společnosti musí se ve firmě označiti, a to buď jménem (A a B), nebo dodatkem (A a spol.). Zřízení společnosti zanese se do obchodního rejstříku. Tamtéž poznamenají se změny ve firmě nebo zánik její (společnost vymaže se z rejstříku). Před soudem a veřejností zastupuje společnost kterýkoliv společník, nebylo-li mu to právo odňato. Veřejný společník nesmí se účastniti žádného jiného obchodu, který by společnosti byl na újmu.

2. *Společnost obchodní tichá.* Společník tichý účastní se cizího podniku obchodního jen penězi, a dle klíče předem stanoveného má podíl na zisku, a po případě i na ztrátě. Při ztrátě však není povinen vklad svůj nad částku ve smlouvě

určenou zvyšovati nebo jej doplňovati. Na práci podílu nemá, za dluhy firmy ručí jen svým vkladem. Ve firmě nesmí tichý společník ani jménem ani dodatkem se označiti. Tichý společník smí se i jakýchkoli jiných obchodův účastniti.

3. *Společnost komanditní.* Vedle společníků veřejných čili společníkův osobně ručících mohou ku podniku nějakému pod společnou firmou provozovanému přistoupiti ještě jiní společníci, kteří se však jen vkladem svým účastní a komandisté se nazývají. Do obchodních rejstříků zanese se společnost jakožto společnost komanditní v opovědi nutno jest nejen všechny osobně ručící společníky, nýbrž i všechny komandisty a vklady jejich ohlásiti. Liší se tedy společnost komanditní od společnosti tiché hlavně zápisem do rejstříku obchodního (komanditní se zapisuje, tichá nikoliv). Před soudem a veřejností společnost zastupují a obchod vedou pouze společníci osobně ručící. Vklady komandistů mohou se také na akcie rozložiti, a společnost taková jest pak *společnost komanditní na akcie;* smí se zřizovati jen se státním schválením, a akcie smějí zníti jen na určité jméno.

4. *Společnost akciová.* Jest to společnost, ve které všichni společníci jen vklady svými se účastní, neručíce osobně za závazky společnosti. Veškerá společenská jistina rozložena jest na akcie čili akciové podíly.*) Akcie jsou nedělitelny a vydávají se buď na určité jméno, nebo vůbec jen na majitele papíru. Každý společník čili akcionář musí míti nejméně jednu akcii, může jich však míti více. Peníze na akcii splacené nemůže vypověděti, dokud podnik trvá; může však akcii zapsanou na majitele papíru prodati, není-li toto právo výslovně obmezeno. Čistý zisk dělí se obyčejně každým rokem; zisk na jednu akcii připadající sluje dividenda. Každá akciová společnost musí míti své jednočlenné nebo vícečlenné představenstvo, které ji před soudem a před veřejností zastupuje. V určitém období svolává se valná hromada akcionářů, jejímž úkolem jest dohlédati na představenstvo a o různých záležitostech se usnášeti. Akciové společnosti mohou se zřizovati jen se schválením státním.

Ke společnostem obchodním řadí se též *záložny.* Jsou to ústavy peněžní, které od svých členů podíly závodní jakožto

*) Nejen podíly, ale i listiny vydané společností na ony podíly nazývají se akciemi.

jmění kmenové, a od svých vkladatelů vklady peněžité určitým procentem zúročitelné přijímají, a pak z peněz takto sebraných osobní nebo hypothekární úvěr povolují. Účelem jejich jest malým lidem skýtati úvěr; úrok jimi žádaný jest jen o malé procento vyšší, než úrok vkladů (aby se kryla režie). Vkladatelům za jejich vklady ručí členové solidárně, a to buď obmezeným nebo neobmezeným ručením. Při ručení obmezeném ručí každý člen jen jednoduchým nebo několikanásobným podílem (ve stanovách jest určeno, kolikanásobným), při ručení neobmezeném ručí však veškerým svým jměním. V Rakousku a v Čechách trvají záložny od poloviny minulého století.*) Pro zřizování záložen směrodatným jest zákon o výdělkových a hospodářských společenstvech ze dne 9. dubna 1873. Zvláštním druhem záložen jsou Raiffeisenky, které poskytují úvěr jen malorolníkům a jen v místě; ručení jejich jest neobmezené.

Po mravní stránce platí o společenských smlouvách tytéž zásady, jako o smlouvách vůbec. Společenské smlouvy mějtež účel po mravní stránce nezávadný; smlouvy s účelem nemravným a hříšným nezavazují. Směřuje-li smlouva na nespravedlivou škodu bližního (chabrus), hřeší každý společník, a jest po případě povinen náhradou. Má-li pak společnost účely nezávadné, užívejž také k jich dosažení jen prostředků přípustných a poctivých. Zodpovědnost za to připadá těm, kterým dle zákona nebo dle úmluvy vedení společnosti náleží.

Mezi sebou a oproti osobám nezúčastněným každý společník povinen jest plniti, k čemu smlouvou se zavázal, leda že by nějaký oprávněný důvod omluvný této povinnosti ho zbavil. Omluvný důvod zakládá se někdy na zákonu nebo na soudním výroku, někdy však také jen na rozumném uvážení poměrů, které, byť i ne před zákonem, tedy přece alespoň ve svědomí dovoluje nedbati slovného znění smlouvy, zvláště běží-li o nezaviněnou značnou škodu nebo pohromu, na př. při ručení neobmezeném.

Vůbec smlouvy s neobmezeným ručením, při kterých každý společník za všechny možné ztráty celým jměním svým

*) První záložnou v Rakousku a v Čechách byla dosud trvající záložna řemeslníků pražských z roku 1850, která však poskytovala úvěr jen malořemeslníkům a maloživnostníkům. První záložnou v Čechách pro obecný úvěr jest záložna ve Vlašimi, kterou založili tamní kaplani Kohlrus a Macháček r. 1858. Raiffeisenky vznikly koncem let osmdesátých.

ručí, vyžadují značné opatrnosti. Tu snadno se stává, že někdo uzavírá smlouvu, neznaje jejího dosahu. Tak se stalo při některých záložnách s neobmezeným ručením, v nichž členové-dlužníci, třeba ani nevědouce, ručili celým svým jměním, a při pádu záložny, na němž ni nejmenší viny neměli, velikými obnosy, ba třeba i celým svým jměním za nepoctivost jiných pykati měli. V takových případech sám zdravý rozum praví, že se zde opět uplatňuje: „summum jus summa saepe injuria", a že člen, který proti takovýmto smlouvou naň uvaleným povinnostem dle možnosti se brání a vzpírá, nižádné nespravedlnosti se nedopouští a nikterak nehřeší. Alespoň ve svědomí jest takovýchto závazků prost. Ovšem, rozhodne-li soud v neprospěch jeho, nezbývá mu, než podrobiti se (II, 61).

§ 56. **Smlouva nájemná.**

258. Probravše první skupinu smluv, k níž náležejí smlouvy o vlastnictví úplné, přistupujeme nyní ke skupině druhé, k níž náležejí *smlouvy o vlastnictví užitné*. Smlouvami o vlastnictví užitné jsou: 1. smlouva nájemná, 2. smlouva námezdná.

Smlouva nájemná (locatio-conductio, o. z. o. §§ 1090—1121) jest smlouva o dočasné užívání věci nezužívatelné za určitý poplatek. Smlouva nájemná jest tedy jakousi odrůdou smlouvy trhové, s tím ovšem rozdílem, že při smlouvě trhové předává se vlastnictví úplné (tedy přímé i užitné) a navždy, kdežto při smlouvě nájemné přenechává se jen vlastnictví užitné a jen dočasně. V tom však obě se srovnávají, že při jedné vlastnictví úplné a při druhé vlastnictví užitné postupuje se za úplatu. Co nám tedy spravedlnost ukládá o smlouvě trhové, to platí též o smlouvě nájemné, ovšem s těmi obměnami, kterých dočasné rozdělení práva vlastnického vyžaduje.

259. Slovu „nájem" rozumíme ve smyslu širším a užším. *Nájem ve smyslu širším* jest vedle výše podaného výměru úplatné postoupení dočasného užívání věci nezužívatelné, ať movité ať nemovité. Lze-li této nezužívatelné věci užívati bez práce a námahy, jest to *nájem v užším toho slova smyslu.* Lze-li však této nezužívatelné věci užívati jen prací a přičiněním, jest to *pacht.* Dle toho tedy najímá a pronajímá se dům, byt, krám, skladiště, stodola, kůlna, budova, zvíře, povoz; pachtuje a propachtuje se pole, louka, zahrada, rybník, hospodářský

objekt, honitba, živnost. Nájemce chce věci jen užívati, pachtýř chce prací z ní těžiti. Může však předmětem jedné smlouvy býti nájem i pacht. A může také tatáž věc jednou býti předmětem nájmu, jindy zase pachtu. Tak na př. totéž pole jednoho roku najímá spolek tělocvičný, aby na něm konal svá cvičení, a jiného roku je pachtuje rolník, aby na něm sázel polní plodiny. Proto není divu, že mluva lidová mezi nájmem a pachtem ostře neliší.

Kdo předmět najímá, jest *nájemce* nebo *nájemník*; kdo jej pachtuje, jest *pachtýř*. Kdo předmět do nájmu dává nebo pronajímá, jest *pronajímatel;* kdo jej do pachtu dává nebo propachtuje, jest *propachtovatel*; obecně však se těchto posledních dvou názvů neužívá, a prostě jen se říká: *majitel*, nebo se užívá slova podobného.

Poplatek za nájem jest *nájemné*, za pacht *pachtovné*; nájemné i pachtovné označuje se společným názvem: *činže.* Jest tedy činže určitý, předem ve smlouvě ujednaný poplatek za užívání předmětu pronajatého nebo propachtovaného. Pravíme „určitý", t. j. nějakým určitým obnosem ať v penězích, ať v jiném platidle označený, který se nemění, ať užitek věci najaté nebo pachtované stoupá nebo klesá. Stanoven-li však poplatek tím způsobem, že s větším neb menším výtěžkem stoupá neb klesá, na př. uloženo-li, že užívatel odvádí majiteli polovinu nebo třetinu nebo jinou alikvotní část úrody nebo výtěžku, není to již smlouva nájemná, nýbrž smlouva společenská, která se posuzuje dle zákonů pro smlouvu společenskou vydaných (o. z. o. § 1103). Činže platí se předem nebo pozadu, ve lhůtách smlouvou stanovených. Nebylo-li ve smlouvě jinak ujednáno, platí se činže při jednoletém nebo víceletém nájmu neb pachtu pololetně, při kratším nájmu neb pachtu po uplynutí jeho (o. z. o. § 1100); činže za byty platí se čtvrtletně předem. Činže určuje se obyčejně v penězích; smlouva však nepřestává býti smlouvou nájemnou, platí-li se činže v jiném platidle, na př. uloženo-li (místo peněz) odváděti určité, předem stanovené množství naturalií, nebo konati určité, předem stanovené práce a p. V takových případech jest právě cena naturalií nebo cena práce činží.

Spravedlnost žádá, aby činže byla přiměřena; hřešil by tedy majitel, kdyby užívaje neznalosti nájemcovy nebo pachtýřovy nebo nevyhnutelné jeho potřeby činži přes spravedlivou

míru zvyšoval; ale stejně by hřešil nájemce nebo pachtýř, který by podobným způsobem činži pod spravedlivou míru snižoval. Po té stránce platí s patřičnými obměnami, co výše o kupné ceně bylo vyloženo, neboť činže jest kupní cenou dočasného užívání. Nesmíme však přehlédnouti, že hodnota vlastnictví jen užitného mnohem více kolísá, než hodnota vlastnictví úplného, a že rozpětí mezi největší a nejmenší spravedlivou činží bývá mnohem větší, než mezi největší a nejmenší spravedlivou cenou kupní. Nad to zvláště při pachtu k tomu jest dlužno přihlížeti, že pachtýř předmětu pachtovaného, jen když sám se přičiní, užiti může, že tedy výtěžek celkový jest součtem užitné hodnoty věci pachtované a práce pachtýřovy.

260. O poměru mezi majitelem a nájemníkem nebo pachtýřem a o vzájemných povinnostech jejich rozhoduje v první řadě smlouva mezi nimi uzavřená. Kde smlouva ničeho neurčuje, rozhoduje zákon, v podrobnostech pak zákonem neustanovených rozhoduje obyčej v místě neb krajině nájmu neb pachtu ustálený, jelikož přece za to míti se musí, že oba úmluvníci chtěli nájem nebo pacht umluviti tak, jak to zákon vykládá nebo jak zde obyčejem jest; chtěli-li něco jiného, měli to v čas vyjednati a jasně určiti.

Majitel jest povinen pronajatý nebo propachtovaný předmět odevzdati v takovém stavu, jakého jest třeba, aby se ho mohlo užívati. Jemu také náleží (nebylo-li nic jiného ujednáno) udržovati předmět ve stavu upotřebitelnosti. Pachtýř však sám opatřuje obyčejné opravy budov hospodářských, pokud se opatřiti mohou stavivem, na statku se nalézajícím, a službami, jichž pachtýř dle povahy statku žádati může; ostatní potřebné opravy má oznámiti majiteli, aby je opatřil (o. z. o. § 1096). Provedl-li nájemce nebo pachtýř svým nákladem opravu potřebnou nebo užitečnou, kterou vlastně majitel provésti měl, pokládá se za jednatele nezmocněného; chceli však náhradu žádati soudně, musí tak učiniti nejdéle do šesti měsíců po navrácení najaté věci, sic jinak žaloba pomine (o. z. o. § 1097). Břemena a platy nese majitel;*) umluven-li však pacht úhrnkem (in Bausch und Bogen), nese je pachtýř (o. z. o. § 1099).

*) Činžovní daň čili činžovní groš (neb krejcar) platí nájemník. Nález nejv. soudního dvoru z 2. prosince 1869.

261. Nájemce a pachtýř smí po celou dobu nájmu neb pachtu najatého nebo zpachtovaného předmětu tak užívati, jak je to ve smlouvě ujednáno; smí jej i v podnájem (podpacht) dáti, není-li to na škodu vlastníkovu nebo není-li to ve smlouvě výslovně zakázáno (o. z. o. § 1098). Nemůže-li najímatel věci najaté pro neobyčejné nehody užíti, totiž pro požár, válku, mor a nákazu, veliké povodně, potlučení nebo úplnou neúrodu, není také povinen nájem nebo pacht platiti (o. z. o. § 1104). Je-li nemožnost užívání jen částečná, promine se mu přiměřená část nájmu. Žádá-li pachtýř prominutí celého platu nebo části jeho z důvodu smlouvy nebo zákona, má majiteli nehodu neprodleně oznámiti, a dá ji (není-li vůbec v zemi známa) soudně nebo alespoň dvěma znalci vyšetřiti; jinak pozbývá nároku na slevu činže (o. z. o. § 1108).

262. Vyprší-li nájem nebo pacht, má nájemník nebo pachtýř věc v nájem vzatou dle inventáře, nebo (nebyl-li sdělán) alespoň v tom stavu, v jakém ji přijal, vrátiti. Pozemky však mají býti v takovém stavu zemědělském, v jakém tou právě roční dobou při obvyklém hospodaření bývají (o. z. o. § 1109). Nájemce i pachtýř ručí za všechnu škodu vlastní vinou na věci způsobenou, nikoli však za škodu náhodou vzniklou. Domnívá-li se však majitel, že z toho důvodu smí na nájemci nebo pachtýři žádati náhradu, učiniž tak soudně nejdéle do roka po navrácení věci, sic jinak nárok jeho pomine (o. z. o. § 1111). Nájemník ručí také za vinu svého služebnictva. (Nález nejv. soud. dvoru ze dne 31. ledna 1899.)

263. Nájemná a pachtovní smlouva zaniká:

a) Zánikem věci najaté nebo zpachtované (o. z. o. § 1112). Stalo-li se to vinou jedné strany, náleží druhé straně náhrada; stalo-li se to neštěstím, není žádná strana druhé náhradou povinna.

b) Vypršením lhůty nájemné nebo pachtovní (o. z. o. §§ 1113—1115). Smlouva nájemná (pachtovní) může však i po vypršení ujednané lhůty buď výslovně nebo mlčky se obnoviti a dále trvati. Způsob, jak se to děje, jest různý dle toho, co bylo smlouvou ujednáno. Byla-li ve smlouvě vyjednána předběžná výpověď, obnovuje se smlouva mlčky nevypovídáním. Nebyla-li však výpověď vyjednána, smlouva se mlčky obnovuje tím, že nájemce nebo pachtýř po vypršení lhůty

věci dále užívá a majitel ničeho nenamítá.*) Pacht prodlužuje se takto na rok, po případě na takovou dobu, aby užitky alespoň jednou bráti se mohly; nájmy s kratší lhůtou obnovují se na tuto původně ujednanou lhůtu. Smlouva mlčky nebo výslovně obnovená může po každém vypršení lhůty opětně se obnoviti.

c) Výpovědí (o. z. o. §§ 1116—1119). Nebyla-li žádná nájemná nebo pachtovní lhůta ujednána, jest nutno, aby ta strana, která od smlouvy ustoupiti míní, druhé straně vypověděla. Kdo však vypověděti chce, dbejž toho, jak a kdy vypověděti smí; *jak*, t. j. zda soudně či zda stačí mimosoudně, a tu zase, zda třeba písemní výpovědi či zda stačí ústní; *kdy*, dle toho, jaký jest termín vypovídací. O termínu vypovídacím rozhoduje v první řadě sama smlouva, a nebylo-li v té nic ujednáno, rozhoduje zákon, totiž civ. proc. řád § 560 a příslušné místodržitelské nařízení pro to které místo vydané, jímž nejen vypovídací, nýbrž i vyklizovací a stěhovací termíny určeny jsou. Seznam jich uvádí Manzův ob. zák. občan. při § 1116. Obvyklé vypovídací termíny pro byty jsou: 1. února, 1, května, 1. srpna, 1. listopadu; nebylo-li zvlášť něco jiného ujednáno, dává se bytová výpověď s obou stran čtvrtletní. Pachty vypovídají se na půl léta, nájmy více než jednoroční na čtvrt léta, nájmy menší jednoho roku, ale více než měsíční na 14 dní, všechny ostatní nájmy alespoň na 8 dní.

Nájemce neb pachtýř může před uplynutím ujednané lhůty od smlouvy ustoupiti, když věc najatá pro své vady se k užívání nehodí, když náhodou značné části její nelze užívati, nebo když nedbalostí majitelovou tak zpustla, že se jí užívati nemůže. (O. z. o. § 1117.) Majitel může před uplynutím ujednané lhůty od smlouvy ustoupiti, když nájemník nebo pachtýř věci tak užívá, že majiteli škodí, nebo když nájemník neb pachtýř neplatí činži, nebo když stavení pronajaté musí se znova stavěti (o. z. o. § 1118).

d) Zcizením věci (o. z. o. § 1120 a 1121). Prodal-li majitel věc pronajatou nebo zpachtovanou, a odevzdal-li ji kupci, jest

*) Smlouva mlčky se obnovuje, jestliže nájemce (neb pachtýř) věci 14 dní dále užívá a majitel neodporuje. Ujednán-li nájem na dobu kratší než na měsíc, stačí k obnovení smlouvy, trvá-li další užívání polovinu lhůty nájemné a neodporuje-li majitel. Civ. proc. řád § 569.

nájemník nebo pachtýř povinen po náležité výpovědi ustoupiti novému držiteli. Výpověď pak jest (dle různých nálezů nejv. soud. dv.) náležitá, vyhovuje-li zákonu, třebas by ve smlouvě něco jiného bylo ujednáno. Utrpěl-li nájemník neb pachtýř tím škody, může na prodavači žádati náhrady. Jenom v onom nájmu a pachtu smí nájemník neb pachtýř i při změně majitele trvati, který byl do knih veřejných zapsán; ale i toto právo ustupuje, byla-li věc v soudní dražbě prodána.

Dle různých nálezů nejv. soudního dvoru (na př. 14. září 1897) má po prodeji věci najaté nebo zpachtované také nájemce právo dáti náležitou, t. j. zákonu vyhovující výpověď, a to i v případě, kdy původní majitel na kupce všechna svá z nájemné smlouvy vyplývající práva přenesl (nejv. s. dvůr 23. dubna 1902).

Jest ostatně samozřejmo, že i za nového majitele může stará smlouva nájemná dále trvati, nebo výslovně nebo mlčky se obnoviti, na př. přijímá-li nový majitel i nadále činži.

264. Zbývá nám ještě dodati, jakým způsobem lze se při nájmu a pachtu prohřešiti. O spravedlnosti činže promluvili jsme výše XI, 259. Nyní krátce jen přidáváme toto. Majitel hřeší proti spravedlnosti, zanedbává-li majetek svůj tou měrou, že tím nájemník nebo pachtýř škodu trpí, nebo jedná-li jinak na škodu nájemníkovu proti smlouvě, a stojí-li při tom přece na celé nezmenšené činži. Majitel hřeší proti lásce bliženské, vymáhá-li nemilosrdně a neúprosně činži i tam, kde by dle zásad lásky něco sleviti nebo alespoň čekati měl. Nájemník neb pachtýř hřeší, poškozuje-li najatou nebo zpachtovanou věc způsobem zbytečným a svévolným; ale pouhé opotřebování věci, třebas by tím v hodnosti klesala, nepříčí se spravedlnosti, neboť právě za toto opotřebování (na př. bytu) platí se činže.

265. Velikou podobnost s nájmem a pachtem mají některá jiná zařízení, která kdysi byla velmi důležitá, ale dnes z veliké části již náležejí jen dějinám. Jest to léno a emfyteuse.

Léno přímým vlastnictvím náleželo lennímu pánu, užitné však vlastnictví náleželo lenníku čili vasalovi, jenž za to určité, přesně stanovené služby (válečné nebo státní nebo jiné) konati měl. Bylo obyčejně dědičné, a po vymření rodiny spadalo na lenního pána, jenž je pak znovu propůjčiti mohl. Léna byla ve středověku asi tím, čím jsou dnes platy slu-

žebné. Zákony ze dne 17. prosince 1862, z 31. prosince 1867 a z 12. května 1869 zrušují všechna léna a zakazují zřizovati nová, čímž vasalové nabyli úplného vlastnictví statků dosud lenních.

Emfyteuse jest buď dědičný pacht nebo dědičný úrok nebo dědičné držení povrchu.

Dědičný pacht (o. z. o. § 1122) a dědičný úrok (o. z. o. §§ 1123 a 1124) přenechávají za určitý, předem stanovený a nezměnitelný poplatek nájemníku nebo pachtýři dědičné právo užitné, které nelze vypověděti. Liší se pouze poplatkem. Při dědičném pachtu jest poplatek užitku přiměřený, při dědičném úroku jest nepatrný a nemá jiného účelu, než aby „vrchnost seznána", t. j. přímé právo vlastníkovo uznáno bylo. Dle zákona ze dne 21. prosince 1867 může se každý na nemovitostech váznoucí závazek vykoupiti, v budoucnosti pak nesmí žádná nemovitost závazkem nevýkupným se obtížiti.

Dědičné držení povrchu (o. z. o. § 1125—1150) vyskytuje se jen při pozemcích; dědičný držitel pozemku platí roční úrok z půdy (Bodenzins) a smí právě jen povrchu užívati. Majiteli však zůstává nejen přímé vlastnictví pozemku, nýbrž i užitné právo všeho, co kolmo pod pozemkem jest.

§ 57. Smlouva pracovní čili námezdná.

266. *Smlouva pracovní čili námezdná jest smlouva, kterou úmluvníci ujednávají, jaká práce s jedné strany se má konati, a jaká mzda za to s druhé strany se má vypláceti.*

Díme „práce", vykládajíce slovo to v nejširším smyslu, jímž zahrnuje se každá, ať tělesná ať duševní práce námezdníkova, které najímatel ve svůj prospěch nebo pro pohodlí, zábavu a jakýkoliv jiný účel užíti může. Díme „mzda", čímž míní se nejen peníze za služby hotově vyplacené, nýbrž i jiné hmotné požitky, které námezdníku za jeho práci připadají, na př. byt, svítivo, palivo, potraviny, užívání pozemků (polí, zahrad), a vůbec vše, co penězi oceniti se dá. Ten, kdo práci si zamlouvá a mzdu slibuje, jest najímatel, zjednavatel, zaměstnavatel, zákazník, prácedárce, službodárce, chlebodárce a pod.; lidová mluva krátce a prostě říká: pán, panstvo. Ten, kdo se zavazuje pracovati za mzdu, jest námezdník, najatec, zjednanec, zaměstnanec, zřízenec, pracovník; ve vyšší kategorii: úředník, správce a pod., v nižší kategorii: sluha neb

služka, čeledín, dělník a pod. Nelze zde všechny názvy vypočítávati. Mzda jest totéž jako plat, služné, gáže, honorář, diéta, odměna, žold, provise, a jak vůbec dle různých zaměstnání různé ty názvy jsou.

Smlouva námezdná se strany najímatelovy má vzorec: „do ut facias", se strany námezdníkovy: „facio, ut des". Vyjednána-li práce za práci nebo služba za službu, není to smlouva námezdná, nýbrž jiná nepojmenovaná smlouva úplatná se vzorcem: „facio ut facias" (o. z. o. § 1173).

Zaměstnavatelem může býti každá fysická nebo právní osoba, která cizích služeb potřebuje a za ně platiti chce; námezdníkem však může býti jen fysická, práce schopná osoba. Zaměstnavateli jsou tedy také stát, země a obec, které úředníky své zaměstnávají a jim za to platí. Státní, zemští a obecní úředníci jsou tedy po té stránce námezdníky, a povinnosti jejich vyplývají ze spravedlnosti směnné, dle toho, co jim uloženo jest a zač plat svůj mají. Nejsou však pouhými námezdníky, neboť úřadem na ně složeným jsou osobami veřejnými, a po té stránce povinnosti jejich a ovšem i práva vyplývají ze spravedlnosti zákonné a podílné, o čemž obšírněji v knize poslední.

Smlouvy pracovní a námezdné mají veliký význam v životě lidském; jsou velmi četné, a jenom snad smlouvy trhové počtem je převyšují. Chtějíce nabýti přehledu, třídíme je do skupin, a to: 1. dle způsobu, jímž se zdělávají, 2. dle úmluvníků, kteří při nich se dohodují, 3. dle poměrů, které z nich mezi úmluvníky vznikají.

267. I. *Způsob zdělávání smluv námezdných.* Pracovní a námezdné smlouvy zdělávají se buď výslovně nebo mlčky. *Výslovně* zděláváme smlouvu, dohodujeme-li se slovem nebo písmem nebo znamením nebo pokynem (po případě záporem) nebo jakýmkoliv jiným dohodovacím prostředkem. *Mlčky* pak činíme smlouvu, žádáme-li nebo přijímáme-li něco, co obvykle jen za mzdu se koná, nebo žádáme-li to od osob, jež to obvykle jen za mzdu konají. (Srv. XI, 197.) Příklady: Mlčky uzavírá smlouvu lékař a pacient, advokát a klient, notář a strana jeho služeb užívající, učitel a žák a pod., kde, třeba to nebylo ujednáno, přece se předpokládá, že prvá strana druhé poctivě a svědomitě poslouží, druhá strana však prvé za to

přiměřeně zaplatí.*) Mlčky uzavírá smlouvu zákazník, dovolává-li se služby veřejného posluhy nebo nosiče nebo jiných osob, o kterých vůbec je známo, že za peníze poslouží. Mlčky uzavírá smlouvu, kdo žádá o přijetí do služeb nebo do práce, a udělené pak místo přijímá věda, jaké povinnosti s tím spojeny jsou.

268. II. *Úmluvníci námezdných smluv.* Pracovní a námezdné smlouvy zdělávají se buď osobně nebo hromadně. Nejstarším a dosud nejobyčejnějším útvarem smluv pracovních jest smlouva *osobní*, kterou sám zaměstnavatel a sám námezdník spolu uzavírají buď výslovně nebo mlčky. Vedle ní (po případě místo ní) vyskytuje se novější dobou smlouva *hromadná čili kollektivní*, kterou organisované sbory zaměstnavatelův a organisované sbory zaměstnanců za své členy, a to vždy jen výslovně uzavírají. Příklad: Společenstvo mistrů některého řemesla a svaz dělníků téhož řemesla dohodují se na mzdovém cenníku, platném pro to které nejblíže příští období. Nedá se upříti, že takováto smlouva, ač byla-li na spravedlivém základě zdělána, má do sebe mnoho výhod; jsouc jakousi náhradou mzdy zákonitě stanovené brání mnohým nešvarům a hájí prospěchův obou stran.

269. III. Hledíme-li *k poměru, jenž ujednáním pracovní a námezdné smlouvy mezi oběma úmluvníky vzniká,* možno námezdné smlouvy tříditi do tří skupin.

1. Zaměstnavatel námezdníka námezdnou smlouvou přijímá spolu za *člena své domácnosti* (famulus — familia). Mezi oběma vzniká *poměr námezdné služebnosti.* Má pak poměr ten v sobě dva momenty: poměr námezdnosti a poměr domácí příslušnosti. Z poměru námezdnosti vyplývají povinnosti námezdníku i pánovi; námezdník jest povinen umluvené práce**) věrně a svědomitě konati, pán pak jest povinen ujednanou

*) Nebyla-li mzda smlouvou ujednána a nestanoví-li ji sám zákon, ustanoví ji soudce. O. z. o. § 1152. Ustanovení to platí ovšem jen pro případ, kdy strany po vykonání objednané služby o mzdě dohodnouti se nemohou.

**) Čeledín, domácí sluha nebo služka nemají žádné vyměřené doby pracovní. Jsou povinni posloužiti pánu, kdykoliv je k službě zavolá, neboť právě proto je přijímá do domácnosti, aby je měl po ruce, když služeb jejich potřebuje. Ale jest povinností pánovou, ponechati jim s důstatek volného času, aby jednak si oddechnouti, jednak své vlastní záležitosti obstarati mohli.

mzdu včas a nezkráceně vypláceti. Z poměru domácí příslušnosti taktéž vyplývají povinnosti námezdníku i pánovi; námezdník čili čeledín jakožto člen domácnosti jest povinen podrobiti se domácí kázni, pána ctíti, jeho prospěchu si hleděti a jeho ve věcech dovolených poslouchati; pán čili hospodář jest povinen o tělesné i duševní blaho čeledínovo dle potřeby se starati. Poměr námezdnosti spadá pod sedmé, poměr domácí příslušnosti pod čtvrté přikázání desatera. Zde, v této knize, hledíme jen k poměru námezdnosti; o poměru domácí příslušnosti promluví kniha poslední.

Mzdou čeledínovou obvykle bývá úplné nebo částečné životní opatření v domácnosti pánově (jídlo, byt, topivo, někdy také, dle ujednání, šatstvo a pod.) a smluvený peníz, který někdy zkrátka „mzdou“ po výtce se nazývá, tedy mzdou v užším slova smyslu jest; tato se vyplácí v ujednaných lhůtách, na př. měsíčně, někdy předem, nejčastěji pozadu.

Poměr služebnosti námezdné umlouvá se buď na určitou nebo na neurčitou dobu. Umluven-li na dobu určitou, má se doba ta oběma stranami dodržeti, a žádné straně není dovoleno bez souhlasu nebo proti vůli druhé strany jej zrušiti, leda by nějaký zvláštní omluvný důvod to připouštěl, na př. nemoc, neschopnost nebo nějaká mravní vada čeledínova, nebezpečí čeledínovi hrozící, zchudnutí hospodářovo, tak že čeledína vydržovati a platiti nemůže atd. Po uplynutí smluvené doby poměr sám přestává. Obyčejně však při smlouvách o námezdnou služebnost neumlouvá se doba jeho trvání a pak smí každá strana i proti vůli strany druhé poměr kdykoliv přerušiti a rozvázati. Poněvadž však náhlé přerušení poměru se strany jedné působí snadno straně druhé obtíže, umlouvá se hned ve smlouvě lhůta výpovědi. Nebyla-li ve smlouvě žádná lhůta výpovědní ujednána, platí lhůta zákonem (na př. řádem čeledním) stanovená.

Smlouva o námezdnou služebnost podobá se do jisté míry smlouvě o nájem, jelikož čeledín za mzdu přepouští hospodáři užitné právo své (čeledínovy) pracovní síly. Proto také říkáme, že hospodář čeleď najímá. Přece však nelze obě ty smlouvy ztotožňovati. Liší se jednak poměrem domácí příslušnosti, kterého ovšem při nájmu není, jednak předmětem, jímž při nájmu jest věc neživá, neosobní, při námezdné smlouvě však síla pracovní, která, ač možno ji penězi oceniti, přece

jen jest něco osobitého, jelikož od osoby čeledínovy odděliti se nedá.

270. 2. Zaměstnavatel přijímaje námezdníka do svých služeb (v písárně, továrně, dílně, jakémkoliv jiném podniku) uzavírá s ním smlouvu námezdnou, z níž mezi oběma úmluvníky vzniká poměr *trvalé námezdnosti*. Do domácnosti zaměstnavatelovy námezdník nevstupuje; životní své potřeby obstarává si ve své vlastní domácnosti nebo jak se mu to jinak hodí. Smlouvou ať výslovně sdělanou ať mlčky uzavřenou ujednává se nejen *druh práce* (jaká práce konati se má), nýbrž i *doba pracovní* (kolik dní v týdnu a kolik hodin denně pracovati se má). Po celou dobu pracovní užívá zaměstnavatel dělníkovy pracovní síly, dělník pak jest povinen v téže době poslouchati pánových pokynův a rozkazův, ovšem jen potud, pokud se práce týkají, a vůbec říditi se *pracovním řádem* v tom kterém podniku zavedeným. Jinak však zaměstnavatel nemá žádného práva nad dělníkem, mimo dobu pracovní jest dělník úplně „svým pánem"; a tím právě liší se poměr trvalé námezdnosti od poměru námezdné služebnosti. Mzda (obyčejně penězitá) vyplácí se v určitých, kratších nebo delších lhůtách, na př. týdně, 14denně, měsíčně, někdy předem (u úředníků), někdy pozadu (u dělníků). Ujednána-li smlouva o námezdnosti na určitou dobu, jsou i zaměstnavatel i námezdník povinni setrvati v ní, dokud lhůta neprošla, po které pak smlouva sama pomíjí. Jen zvláštní omluvní důvod mohl by jednu nebo druhou stranu oprávniti, aby před uplynutím lhůty ze smlouvy se vyzula; v zájmu obecného blaha připadá občanskému zákonu ustanoviti, kdy se tak státi smí. Obyčejně však při podobných smlouvách doba sa neurčuje; a pak jest oběma stranám volno kdykoliv ustoupiti od smlouvy, t. j. zaměstnavatel může kdykoliv dělníka propustiti, a dělník může kdykoliv z práce vystoupiti. Poněvadž pak náhlé přerušení smlouvy s jedné strany snadno by straně druhé způsobilo obtíže, ujednává se spolu se smlouvou také lhůta výpovědní. Nebyla-li ve smlouvě ujednána, platí lhůta zákonem stanovená, a není-li ani té, tedy lhůta při tom kterém zaměstnání obvyklá.

I smlouva o trvalé námezdnosti podobá se smlouvě o nájem, jelikož dělník za mzdu přepouští zaměstnavateli užitné právo své (dělníkovy) pracovní síly; ale obě smlouvy liší se svým předmětem, jenž jest při nájmu věcí neživou,

při námezdnosti však věcí, která se od osoby dělníkovy odděliti nedá.

271. 3. Zaměstnavatel či spíše zákazník žádá na námezdníku vykonání nějaké určité práce za mzdu, čili on práci *objednává*. Takto se objednávají věci rozmanité: vědecká a umělecká díla, stavby, průmyslové a řemeslnické výrobky, jakákoliv (na krátko vypočtená) práce, jednotlivé činy a vůbec vše co se zjednati nebo objednati dá. Pracovník není žádnou pracovní dobou vázán, může pracovati kdy chce a někdy také práci dohotoviti kdy chce. Záleží-li zákazníku na tom, aby dílo do jisté doby bylo vykonáno, musí to s pracovníkem zvlášť vyjednati, a je-li důležito, aby lhůta se dodržela, může zákazník s pracovníkem zvláštní vedlejší smlouvou ujednati pokutu (poenale), kterou pracovník zaplatí, nedodrží-li lhůty. Mzda platí se pravidelně po dokonané práci (nebylo-li jinak ujednáno). Koná-li se práce po částech oddělitelných, smí pracovník po dokončení některé takovéto části mzdu na ni připadající žádati. Spojena-li práce s výlohami, smí pracovník náhradu učiněných výloh žádati, třeba by objednané dílo dosud dohotoveno nebylo (o. z. o. § 1156.) Zákazník jest povinen po vykonané práci dílo přijmouti a zaplatiti. Je-li však dílo vadné, že ho vůbec nelze upotřebiti, nebo nevyhovuje-li zákazníkovu výslovně ujednanému přání, není zákazník povinen je přijmouti. Jsou-li vady menšího rázu, tak že se dají snadno opraviti, pracovník jest povinen je opraviti; neučiní-li tak, může zákazník přiměřenou část mzdy zadržeti (o. z. o § 1153.) Nedodržel-li pracovník ujednané lhůty, nemusí zákazník dílo přijmouti, a byl-li poškozen, může žádati náhradu (o. z. o. § 1154). Nebyla-li objednaná práce vůbec vykonána, dlužno přihlížeti k tomu, čí vinou se to stalo (o. z. o. § 1155). Ustoupil-li zákazník svévolně, zaplatí pracovníku plnou mzdu. Nechce li zjednaný dělník (přijav práci) pracovati, ztrácí mzdu a může býti i na náhradu žalován. Byl-li však dělník ochoten pracovati a nedošlo-li ku práci buď vinou zákazníkovou nebo náhodou v osobě jeho sběhlou, náleží dělníku alespoň přiměřená náhrada. Byl-li dělník na nějaké určité dílo nebo na nějakou určitou dobu najat, nesmí před dokončením díla nebo před uplynutím doby té ani pán dělníka propustiti ani dělník práci opustiti. Byla-li práce před dokončením díla nebo před uplynutím lhůty vinou jedné strany přerušena, jest tato strana

práva ze své viny; za náhodu však žádná strana práva není (o. z. o. § 1160). Smlouva námezdné objednávky jest velmi blízka smlouvě trhové; ba ona přímo mění se ve smlouvu trhovou, dodává-li dělník sám látku potřebnou (o. z. o. § 1158). Pak totiž dělník zákazníku výrobek svůj prodává. Jest však přece rozdíl. Při jiných smlouvách trhových přináší pracovník, řekněme: řemeslník, výrobek svůj na trh a čeká kupce, který zboží koupiti může, ale nemusí; při objednávce však má již kupce zajištěného, jelikož týž, objednav výrobek, jej (ač vyhovuje-li) přijmouti a zaplatiti musí.

272. Nezřídka setkáváme se s míněním, že smlouva námezdná jest v podstatě *smlouvou trhovou*; zbožím jest pracovní výkon dělníkův, jejž dělník prodává a zaměstnavatel kupuje. Mínění to jest do jisté míry správné, nikoli však zcela. Jest správno potud (ale jen potud), že pracovní výkon dělníkův po své materielní hodnotě dá se penězi oceniti, a proto se zbožím v mnohém se shoduje; má svou cenu, která při poptávce stoupá, při nabídce klesá. Totéž lze říci však také o práci strojové. Ale dělník není žádným strojem. Již výše bylo řečeno, že pracovní výkon dělníkův a pracovní síla jeho nejsou věci neosobní, nýbrž skrz na skrz osobité, s osobou dělníkovou úzce spojené. Pracovní výkon jest *činem*, a to *činem mravním, činem lidským*, za který dělník (jako za všechny své lidské činy) Bohu a lidem odpovídá. A přihlížíme-li k této mravní stránce pracovního výkonu, nelze nám přisvědčiti, že by smlouva námezdná v podstatě byla jen smlouvou trhovou a ničím více. V následujícím paragrafu o věci důkladněji promluvíme.

273. Jest se nám zmíniti ještě o jiném výkladu smlouvy námezdné. Někteří sociologové totiž pokládají smlouvu námezdnou za *smlouvu společenskou*, a usuzují takto: Podnikatel (majitel kapitálu) a dělník (majitel pracovního výkonu) jsou na sebe odkázáni. Těžiti mohou, jen když se spojí. Proto jest smlouva mezi nimi ujednaná smlouvou společenskou, při které podnikatel dává peníze, dělník pracovní sílu. Z toho plyne (a k tomu ta theorie směřuje), že podnikatel nemá dělníka pouhou mzdou odbývati, nýbrž že dělníku jakožto podílníku náleží část výtěžku.

Odpovídajíce nepopíráme možnosti společenské smlouvy mezi majitelem peněz a majitelem síly pracovní; ale popíráme, že by nemohly býti smlouvy námezdné a že by každé vyjednávání mezi penízem a silou pracovní musilo býti smlouvou společenskou.

Především uvádíme, že theorie smlouvy společenské neměla by jinde místa, než při smlouvách o trvalé námezdnosti. Při poměru námezdné služebnosti nelze ji uplatniti, jelikož služby domácími zřízenci konané zpravidla nebývají pracemi produktivními a nevyrábějí nových hodnot; dle této theorie musily by tedy takovéto služby zůstati bez úplaty, a to přece nejde. Při smlouvě objednavací pak jest dělník sám podnikatelem (zvláště dodává-li také sám materiál), a nemá příčiny, proč by se zákazníkem vcházel ve smlouvu společenskou. Zbývá tedy jen poměr trvalé námezdnosti, při kterém by se theorie o společenské smlouvě uplatniti měla. A skutečně zastánci theorie smlouvy společenské hledí jen k tomuto poměru, chtíce tak zejména upraviti poměr mezi zaměstnavatelem (podnikatelem, továrníkem) a dělníkem.

Avšak ani v tomto zúženém rozsahu nelze nám přistoupiti na theorii smlouvy společenské; uvádíme pak tyto důvody.

1. Uzavírajíce smlouvu o práci námezdné, ani podnikatel ani dělník nemíní uzavříti smlouvu společenskou; ba i kdyby chtěli, nemohli by ji uzavříti. Již ta okolnost vadí, že s jedné strany stojí jen jediný podnikatel, a to stále týž, kdežto s druhé strany stojí mnohohlavý sbor dělníků, který nad to každé chvíle podléhá změnám, jelikož z něho dělníci odcházejí a zase noví dělníci k němu přistupují. Podnikatel s podnikem srostl: kdyby odešel, podnik zpravidla přestane; dělnictvo je volné, celý dělnický sbor může se pozvolna vystřídati, a podnik může přes to dále trvati.

Ale ještě více smlouvě společenské překáží přílišná nerovnost podmínek, za kterých obě strany podniku se účastní.

Podnikatel dává do podniku svůj majetek a své jmění, ba vlastně podnik sám jest jeho jměním. Podnikatel všechno řídí, jest duší podniku; hledá, kde by tovary a výrobky odbyl, počítá, mnoho-li pracovních sil potřebuje, a dle toho dostatečný počet dělníků přijímá, po případě přespočetné propouští. Při podniku kyne mu zisk, ale po případě i ztráta. Ba při některých odvětvích vede cesta k zisku jen přes počátečnou ztrátu. Mnohý podnik bývá při nepříznivé konjunktuře třeba po dlouhou dobu passivním, a nechce-li podnikatel všeho po-

zbýti, nezbývá mu, než vyčkati příznivějších konjunktur, aby přebytkem šťastnějších dob deficit nepříznivých let se vyrovnal. Teprve mnoholetá bilance ukazuje, zdali podnik prospívá nebo hyne. Proto také jen podnikatel finančně dosti silný (ať má vlastní své jmění, ať spolehlivý úvěr) může doufati v úspěch.

Avšak těmto měnivým osudům nesmí a nemůže se vydávati dělník, který mimo zdravé ruce nemá ničeho, kterému tedy právě tyto zdravé ruce musí každodenní výživu vydělati. Dělník potřebuje, ne-li denně, tedy alespoň týdně, nebo v jiném, ale vždy krátkém období nějaký určitý příjem, na který by směl spoléhati. Čekati, až co z podniku vyplyne, znamenalo by čekati nejméně rok, ne-li několik let, a to přece dělník, který žije „z ruky do úst", nemůže. Řekne se, že dělník dostane zatím zálohu na budoucí zisk. Co však v dobách, kdy podnik neprosperuje? A což když podnik vůbec má ztráty? V takovém případě by dělník ze smlouvy společenské (ovšem kdyby takovou byla) musil se zúčastniti i ztráty, a dle klíče pro zisk stanoveného i na krytí ztráty přispívati. Na to však by zajisté žádný dělník přistoupiti nechtěl. A to mlčením pomíjím fluktuaci dělnictva. Dnes jsou jiní dělníci, po 5 letech budou asi zase jiní, než ti i ti konají stejnou práci. A co by z ní měli? Dělníci, kteří pracují dnes při nepříznivé konjunktuře, měli by připláceti, a šťastnější jejich nástupci při příznivých konjunkturách budou míti skvělé příjmy atd.

Poznáváme tedy: I kdyby dělník chtěl, přece by nemohl sjednávati smlouvu společenskou o věc v budoucnosti snad lukrativní, ale nyní nejistou. On chce míti svůj pevný, stálý a zabezpečený příjem, a ten mu skýtá jen pevná mzda za práci. Do risika dělník pouštěti se nemůže, to ponechává úplně podnikateli.

2. Nesprávno jest dovolávati se důvodu, že podnikatel a dělník jsou na sebe odkázáni, a najmě že podnikatel ze svých peněz bez dělníka by těžiti nemohl. Pravíme, že nesprávno jest tohoto důvodu se dovolávati, jelikož vedle dělníka jest to celá řada jiných ještě činitelů, na které podnikatel odkázán jest, bez kterých by těžiti nemohl, a přece s nimi nevchází ve smlouvu společenskou, nedělí se s nimi o zisk a ztrátu, nýbrž za pevný plat přispění jejich si zabezpečuje. Těmito činiteli jsou: banka, která skýtá úvěr, stavitel továrny a dělníci jeho, dodavatelé strojův a jejich montéři, zprostředkovatelé odbytu atd. Těžko jest všechny je uvésti, jelikož za různých okolností jsou různí. Ti všichni dodavše nebo vykonavše, co podnikatel objednal, žádají zaplacení svých pohledávek, ať se podnik zdaří nebo nezdaří; nedostanou více při chodu příznivém, ale nespokojí se menším penízem, zklamal-li se podnikatel ve svém výpočtu. A co platí pro celou tu řadu činitelů, musí přece platiti i pro jednoho. Jako na př. stroj má svou pevnou cenu a ji míti musí, lepší stroj ovšem vyšší, méně dobrý nižší, tak i pracovní výkon musí míti svou pevnou cenu, lepší výkon vyšší, horší výkon nižší. A musí tak býti, sic jinak by továrník nebo podnikatel nemohl předběžný výpočet si sestaviti. Jen s pevnými nebo alespoň v určitých mezích kolísajícími cenami možno počítati. Jest pak na továrníkovi nebo podnikateli, aby tyto pevné ceny položil za základ výpočtu nákladové hodnoty, s tím pravděpodobný zisk porovnal a dle toho usoudil, zda do podniku pustiti se může či nemůže.

Těmito důvody vedeni odmítáme theorii, jako by poměr mezi podnikatelem a dělníkem měl se zakládati na smlouvě společenské. Arciť nemůžeme také přistoupiti na důsledek této theorie, že právem dělníku náleží část čistého výtěžku. Tvrdíme a níže dokážeme: Dělníku náleží pevná, předem ujednaná, spravedlivá mzda, ať se podnik zdaří nebo nezdaří. Zdaří-li se, dělník nemá práva žádati více, než svou mzdu; nezdaří-li se, podnikatel nemá práva dělníku ze mzdy něco strhovati.

Ovšem však nikterak nepopíráme, že podnikatel může z dobré vůle svým dělníkům, buď všem nebo jen některým, nějaký podíl na čistém zisku přiřknouti. A nezřídka dobře pochodí, jelikož dělníci vědouce, že vydělávají nejen pánovi, nýbrž i sobě, a že s rostoucím prospěchem podniku roste i prospěch jejich, pracují pilněji a svědomitěji. Mnohé banky a peněžní ústavy tak činí, že při výročním zúčtování svým vůdčím úředníkům povolují jakési procento čistého zisku.

§ 58. **Pracovní výkon a mzda.**

274. Přistupujeme k úkolu vyložiti, čeho třeba, aby pracovní a námezdná smlouva byla spravedlivou a mravně nezávadnou. Tu ovšem hledíme popředně k předmětu smlouvy,

jímž jest s jedné strany pracovní výkon a s druhé strany mzda.

Předmětem smlouvy s jedné strany jest *pracovní výkon*, a tím právě liší se smlouva námezdná od smlouvy trhové a nájemné, jichž předmětem jest zboží. Výše již (XI, 272) jsme poznamenali, že pracovní výkon do jisté míry jest jakési zboží, jelikož se dle hmotné hodnoty své penězi oceniti dá, a i mnoho jiného se zbožím společne má; a po té stránce smlouva námezdná podobá se smlouvě trhové a nájemné. Ale tamtéž vytkli jsme, že pracovní výkon není pouhým zbožím, jelikož s osobou dělníkovou úzce je spojen a od ní odděliti se nedá, a jelikož vůbec jest činem, a to mravním a lidským činem dělníkovým. Vidíme tedy, že dělníkův pracovní výkon má dvojí povahu, jinou mravní a jinou hmotnou.

275. Hledíme nejprve *k pracovnímu výkonu po jeho mravní povaze.*

Pracovní výkon jest *čin lidský*, i platí tudíž o něm, co o činech lidských vůbec platí: nemá se příčiti řádu mravnímu. Není tedy dovoleno námezdně umlouvati se o činu hříšném, a sama ta úmluva jest u obou úmluvníků hříchem těžkým nebo lehkým, dle toho, zda umluvený hřích jest těžký či lehký; a jest hříchem, i když k umluvenému hříchu nedojde. Zjednanec není povinen, ba ani nesmí státi v úmluvě (XI, 201); učinil-li však přece tak, nedopustil se hříchu nového, nýbrž započatý jen dovršil, jelikož připověď hříchu a provedení jeho splývá v jeden mravní celek. Že po provedení smluveného hříchu má právo na ujednanou mzdu, bylo již také (l. c.) vyloženo.

276. Ještě jednu poznámku jest nám přičiniti, hledíme-li k mravní povaze pracovního výkonu. Pracovní výkon jest plodem *pracovní síly dělníkovy*, která s jeho *zdravím* stojí a padá, ba do jisté míry s ním jest totožna. Jelikož pak dělník nemá úplného práva svého zdraví, nýbrž jen právo užitné, přísluší mu důsledně také jen užitné právo pracovní síly. Se svým jměním smí nakládati jak chce, avšak zdraví svého a pracovní síly své smí jen užívati, a to jen do té míry, aby jí nezmrhal a nezničil. Má tedy zachovati míru při práci a střežiti se výstředností. Hřeší dělník, který přepínáním svých pracovních sil (ať tělesných nebo duševních) je umenšuje nebo snad i ničí; činí-li tak vědomě a ve značné míře, hřeší těžce, jinak lehce. Jen vážný

důvod dovedl by jej omluviti; třeba pak tím vážnějšího důvodu, čím značnější a pravděpodobnější jest ničení síly pracovní. Hřeší také zaměstnavatel, který se snaží přiměti dělníka ku práci, jež sílu jeho nad míru vyčerpává. Nutí-li ho vážný důvod, aby přece tak učinil, jest ovšem povinen vyšší mzdou nebo jiným opatřením škodu mu nahraditi.

Tyto pak jsou povinnosti vyplývající z povinného ohledu na zdraví dělníkovo a na udržení pracovní síly jeho:

1. Dělník nepodnikejž žádných prací, které jeho pracovní sílu vyčerpávají nebo životu a zdraví jeho jsou nebezpečny. Zaměstnavatel pak nežádejž na něm takovýchto prací. Káže-li však vážný důvod, aby takové práce přece se konaly, budiž k tomu hleděno, aby nebezpečí bylo odstraněno nebo alespoň na nejmenší míru obmezeno. Toť povinnost dělníkova i zaměstnavatelova (VIII, 33. 37; XI, 37), zvláště však zaměstnavatelova, jenž pod těžkým hříchem jest povinen, zdraví a života dělníků svých šetřiti, v závodu svém potřebné ochranné prostředky umístiti, ale spolu také přísně dohlížeti, zdali se jich řádně užívá a jsou-li vždy v pořádku. Po té stránce připadá vážný úkol vrchnosti světské, aby zřízenci svými (živnostenskými inspektory) přihlížela, jak v závodech o zdraví a život dělníků jest postaráno.

2. Zaměstnavatel dopřejž dělníkovi a dělník sobě nutného oddechu a odpočinku, a to nejen denního, nýbrž i nedělního (a svátečního). Nejsa strojem, nemůže dělník neustále pracovati, sic by za krátkou dobu byl se svými silami hotov.

Sem hledí otázka *denní doby pracovní*, o níž rozmlouvati nenáleží nám, nýbrž vědám národohospodářským a křesťanské sociologii. Obecným pravidlem věc ta určiti se nedá. Jen tolik lze říci, že práce nebezpečná, napínavá, namáhavá, za zvláštních obtíží (na př. hluboko pod zemí, vysoko ve vzduchu, při sněhu, dešti, mrazu a p.) konaná vyžaduje rozhodně kratší doby pracovní, kdežto práce bezpečná a snadná delší dobu pracovní připouští. Statní mužové mohou déle pracovati, ženám a dětem (pokud vůbec záhodno jest ku práci je přibírati) budiž přikázán kratší denní výkon, a to jen v době přiměřené, tedy ve dne, nikoli v noci. Nebudiž však přehlédnuto, že normální doba pracovní má místo jen tam, kde práce sama dle vůle zaměstnavatelovy pravidelným chodem pokračuje, tedy v továrnách, dílnách, při stavbách; nikoli však tam, kde nezávisí

na vůli zaměstnavatelově, nýbrž na jiných nahodilých okolnostech, jako jsou na př. práce zemědělské, kde o žních nutno jest pracovati až do úpadu, a v zimě možno na menší námaze přestati.

Někdy i při pravidelné práci jest třeba prodloužiti ustanovenou dobu pracovní a pracovati „přes čas". Ale pak žádá spravedlnost, aby dělník za tyto mimořádné výkony zvláštním příplatkem na mzdě byl odškodněn.

277. *Hledíme dále k pracovnímu výkonu po hmotné povaze jeho.*

Po hmotné stránce své jest pracovní výkon jakési zboží, které má svou směnnou hodnotu a penězi oceniti se dá. Při smlouvě námezdné pak jest to právě hmotná stránka pracovního výkonu, k níž oba úmluvníci hledí, zvláště však zákazník, neboť zákazník jen proto platí *mzdu*, že dělníkova pracovního výkonu upotřebiti může. Mluvíce tedy o hmotné povaze pracovního výkonu, nezbytně hledíme spolu ku mzdě; zejména pak jest nám obírati se *otázkou spravedlivé mzdy.**)

Tážeme se tedy: *Která dělnická mzda jest spravedlivá, a co jest měrou spravedlivé dělnické mzdy?*

Odpovědi dostává se nám v encyklice „Rerum novarum" (De conditione opificum) ze dne 17. května 1891 (Ord. list 1891, str. 99), v níž papež Lev XIII. takto učí:

Alendo opifici frugi quidem et bene morato haud imparem esse mercedem oportere. Po česku: *Mzda budiž alespoň taková, aby z ní střídmý a rozšafný dělník své životní potřeby uhájiti mohl.*

Větu proslovenou dokazujeme:

1. Mravní řád ukládá každému člověku, tedy i dělníkovi, určité povinnosti, kterým však nevyhoví, živoří-li jen jako zvíře; má-li vyhověti mravnímu řádu, nutno jest, aby žil jako člověk. Můžeme tedy říci, že sám mravní řád ukládá každému povinnost a tudíž i právo, aby žil jako člověk. K tomu ovšem potřebuje prostředků, které mu skýtá buď soukromý majetek, nebo práce; jinak důchodů k živobytí potřebných nabýti nelze. Nemá-li tedy dělník značného soukromého majetku (a obyčejně ho nemívá), zbývá mu jen práce jakožto pramen, který

*) Dr. Neuschl, Křesťanská sociologie, II. str. 487. (Dělnická otázka.) Literaturu uvádí Dr. Tumpach a dr. Podlaha, Bibliografie, XI. Č. Ch.

jeho životní potřeby krýti má. Dělník jest tedy v právu, žádá-li za svou práci alespoň tolik, aby ze svého výdělku žíti mohl.

2. Cena každého zboží měří se dle směnné hodnoty, tedy dle jeho upotřebitelnosti a nákladu na jeho opatření potřebného (XI, 239). Je-li výkon pracovní zbožím, nutno jest stejným způsobem vyměřiti jeho cenu. Jelikož pak pracovní výkon upotřebitelnosti nepostrádá, dlužno mu přiznati při nejmenším takovou cenu, aby náklad výroby se kryl. Ale výrobní náklad je právě tolik, čeho třeba, aby dělník při životě a zdraví se udržel, tedy aby slušně žíti mohl. Díme: „při nejmenším takovou cenu"; neboť jest pochopitelno, že při větší upotřebitelnosti cena pracovního výkonu stoupne; ale stejně pochopitelno jest, že pod výrobní náklad, tedy pod peníz na slušnou výživu potřebný, klesnouti nesmí.

3. Obecné blaho nezbytně žádá spravedlivou dělnickou mzdu, která alespoň na výživu stačí. Žádá-li totiž obecné blaho, aby některé práce se konaly, jest také nutno, aby je někdo konal. Nedá se však mysliti, že by je lidé konali, kdyby si tím nezajistili alespoň své výživy.

Mluvíce o životních potřebách dělníkových nemíníme tím nějaké bídné živoření, při kterém by dělník vydělal jen tolik, aby hlady nezemřel. Dělník jako člověk má nárok na skromné sice a střídmé, ale při tom přece slušné, stavu dělníkovu přiměřené živobytí. V tom (kromě potřebných pokrmův a nápojů) spolu zahrnut jednoduchý, ale přece dostatečný šat, který by ho proti zimě a nehodám chránil, a třeba malý, jen když zdravý byt, kde by přebýval. Jelikož pak nelze dělníka k celibátu nutiti a jelikož jest nezadatelným právem dělníkovým, aby se směl oženiti a svou domácnost a rodinu si založiti, jest jasno, že ke slušné výživě dělníkově náleží, nejen co on sám potřebuje, nýbrž i tolik, aby z toho rodina dělnická žíti mohla. A konečně ke slušné výživě náleží i to, aby z výdělku svého něco pro nepředvídané potřeby (nemoc, nezaměstnanost, neschopnost ku práci) si uložiti a nějaký, třeba i skrovňoučký majetek si nastřádati mohl.

278. Tím jsme označili nejmenší míru spravedlivé mzdy, na kterou průměrný, prací svou se živící dělník dle přirozeného práva nárok má. Jest to jakási *minimální mzda*, pod kterou sestoupiti bylo by se strany zaměstnavatelovy bezprávím, se strany pak dělníkovy částečnou sebevraždou (toto

poslední arciť jen, kdyby dělník trvale a na delší dobu nedostatečnou mzdou spokojiti se chtěl). Avšak jako cena zboží nejen dle výrobního nákladu, nýbrž také (a to vlastně v první řadě) dle upotřebitelnosti se určuje, tak děje se i s cenou pracovního výkonu. Jest jasno, že pracovní výkon dělníka zručného a dovedného, průpravou a odborným vzděláním vynikajícího výše se cení; a bylo by nespravedlivo žádati, aby všichni dělníci měli stejnou mzdu, právě tak jako by nespravedlivo bylo žádati, aby zboží různé jakosti (nejlepší a nejhorší) za stejnou cenu se prodávalo.

Dospíváme tudíž k přesvědčení:

Spravedlnost žádá, aby průměrný, prací svou správně se živící dělník měl alespoň takovou mzdu, aby z ní se svou rodinou slušně a stavu svému přiměřeně žíti mohl. Spravedlnost dále žádá, aby dělník nějakou upotřebitelnou vlastností vynikající měl mzdu vyšší, přiměřenou jeho zdatnosti.

279. Pokud o věci té jen spekulativně hovoříme, nenarážíme na žádné obtíže; narážíme však na ně, chceme-li theorii v praxi uskutečniti. Předně těžko jest říci, co v jednotlivostech ke slušné dělnické existenci nezbytno jest, a co již zbytečností zváti lze. Tato otázka nedá se řešiti šablonovitě. Rozhoduje tu obyčej a obvyklý život dělníků střídmých, spořivých, rozumných; ale rozhoduje také doba a místo. A je-li těžko v praxi určiti existenční minimum, mnohem těžší jest oceniti větší zdatnost a upotřebitelnost dělníkovu. Tu rozhodují mnohé a různé okolnosti. Obtíž jen zvyšuje, že jest tolik různých druhů lidské práce. Mnohý dělník (míníme slovo to v nejširším smyslu, majíce na mysli nejen tělesnou, nýbrž i duševní práci), jen proto nemůže vyniknouti, že se mu nedostává příležitosti, aby pracoval v oboru, v němž by vyniknouti mohl.

Proto nebude nám s podivem, že mzdy (a vykládáme toto slovo zase ve smyslu co možno nejširším) v tak úžasné míře se liší. Spolu však si uvědomíme, jak těžko, ať nedíme někdy až i nemožno jest v praxi určiti spravedlivou mzdu.

Někdy zákon nebo úřední nařízení stanoví určitou mzdu za některé určité výkony, jako podobně stanoví určitou cenu za určité zboží (XI, 241). Tím vznikají při trvalých službách pevné zákonité platy, na př. platy úředníkův a státních zřízencův, a při ojedinělých službách pevné a zákonité sazby čili taxy, na př. sazba notářská, úředně stanovené poplatky za

různé duševní neb tělesné práce, taxy veřejných povozníků, posluhů, nosičů atd. Mzda zákonem nebo úředním výnosem v sazbě upravená jest zajisté spravedlivá, jelikož zákonodárce nebo úřad před uzákoněním této sazby zajisté potřeby funkcionářů nebo zřízencův a předběžné jejich vzdělání jakož i všechny sem hledící okolnosti zrale uvážil.

Jindy zase sami příslušníci některého stavu stanoví si taxu svou, prohlašujíce a vespolek se zavazujíce, že za jinou mzdu služeb konati nebudou. Tak vznikly taxy stavovské, na př. advokátní, lékařské a p. Byla-li taková taxa obecenstvem přijata a vžila-li se, nabývá rázu spravedlivé mzdy. K sazbě stavovské možno přiřaditi mzdový cenník smlouvou hromadnou (XI, 268) ujednaný.

Vedle těchto předem stanovených, řekněme psaných sazeb jsou sazby nepsané, zvykem a obyčejem zavedené, obecně známé a zachovávané, obdobné obvyklým cenám trhovým (XI, 242). Jsou-li to mzdy pevné nebo jen v blízkých mezích kolísající, jsou to zajisté mzdy spravedlivé, neboť jednak nedá se mysliti, že by námezdníci je pravidelně přijímali, kdyby byly příliš nízké, jednak se však také nedá mysliti, že by obecenstvo je ochotně dávalo, kdyby byly příliš vysoké. Jsou to mzdy obvyklé.

Není-li pro nějaký pracovní výkon ani předem stanovené ani obvyklé sazby, nezbývá, než aby najímatel a námezdník sami o mzdě se dohodli. Oba ovšem hledí k různým okolnostem. Padá tu na váhu, zdali a v jaké míře zákazník dělníkovy práce potřebuje, zdali a jak se k ní dělník hodí, jeho zručnost a zdatnost, jeho (v jiných případech) pohotovost a ochota, a konečně také ve značné míře nabídka a poptávka. Jest přirozeno, že dělník chce ujednati mzdu co největší, zaměstnavatel pak mzdu co nejmenší. A v této snaze ten i onen může hřešiti, i jest nám tedy obírati se otázkami sem spadajícími.

280. *Zda hřeší dělník, žádá-li za výkon svůj mzdu větší, než mu dle taxy nebo obvyklosti náleží?*

Žádá-li dělník větší mzdu, poukazuje buď na svou vynikající zdatnost, nebo na nedostatek pracovních sil. Nechce-li dělník sleviti, jest na podnikateli, aby uvážil, zdali na tento zvýšený požadavek přistoupiti může a zdali se mu to i takto hodí. Nemůže-li nebo nechce-li dáti, co dělník žádá, buď vy-

hledá sílu lacinější, nebo odloží práci na dobu pozdější. Jsou-li pak okolnosti takové, že najímatel může svobodně na dělníkův požadavek přistoupiti nebo nepřistoupiti, a přistoupí-li přece na vyšší požadavek dělníkův, dělník ten přijímaje dle ujednání vyšší mzdu nikterak nehřeší. On sám jest pánem své pracovní síly, a nikdo mu nemůže bràniti, nechce-li pracovní výkon jinak prodati než za cenu zvýšenou.

Přidali jsme: „najímatel může svobodně přistoupiti nebo nepřistoupiti". Jinak bylo by za poměrů, kde najímatel není svoboden, nýbrž buď jak buď na dělníkův požadavek, třeba sebe vyšší, přistoupiti musí. Uvedeme příklad: Někdo přišel na cestě k úrazu, zlomil si nohu a leží bez pomoci, nemoha se hnouti. Žádá vozku, který jede s prázdnem kolem, aby jej vzal na vůz a do nejbližšího místa dovezl, a ochoten jest obvyklé povozné třeba i dvojnásob mu zaplatiti. Vozka však vida, že zraněný jeho pomoci nezbytně potřebuje, žádá za jízdu (kterou by tak jak tak s prázdnem konati musil) desateronásobné povozné. Tuť přece zřejmo, že vozka hřešil nejen proti lásce bliženské, ale i proti spravedlnosti vydíráním, a že po případě i náhradou jest povinen.

281. *Zda hřeší najímatel, nabízeje dělníku menší mzdu, než mu dle sazby neb dle obvyklosti náleží?*

Prve než odpovíme na tuto otázku, jest nám předeslati jakousi poznámku. Obyčejně může najímatel jen při značném nadbytku pracovních sil dělníkovu mzdu stlačiti. Tu podobnost má pracovní výkon se zbožím, že obé při zvýšené nabídce v ceně klesá. Ale porovnáme-li pracovní výkon se zbožím, a dělníka s prodavačem, jelikož dělník svůj pracovní výkon prodává, tu porovnání právě v našem případě pokulhává. Je-li na trhu nadbytek nějakého zboží, klesá v ceně. Prodavač má na vůli, buď že vezme zboží své s trhu a ponechá si je na dobu příznivější, nebo že je prodá laciněji; on právě může čekati. Ale zcela jinak jest na tom dělník; ten čekati nemůže. I dnes chce jísti a žíti, a proto za svůj pracovní úkon musí při nadbytku pracovních sil přijmouti, co se mu nabízí, i když nabízená mzda leží pod sazbou nebo obvyklostí a snad i hluboko pod ní. Dělníku právě v podobných okolnostech při ujednávání mzdy nedostává se svobody.

Předeslavše tyto poznámky, snadno rozhodneme, hřeší-li podnikatel, snižuje-li mzdu dělnickou.

Snížil-li při nadbytku dělnických sil podnikatel mzdu dělnickou, ale nechal-li ji alespoň na té výši, že dělníku a jeho rodině na výživu stačí, nelze mu činiti výtek. Neprohřešil se ani proti lásce bližěnské ani proti spravedlnosti, poněvadž ani jedna ani druhá ctnost mu nepřikazuje více, než vypláceti spravedlivou mzdu. Okolnost, že mzda dříve stála výše, nerozhoduje, jako obdobně při ceně zboží nerozhoduje, že dříve bylo dražší. A podnikateli nelze vykládati ve zlé, že se snaží zlevněním pracovních výkonů snížiti svůj výrobní náklad.

Snížil-li podnikatel dělníkům mzdu pod spravedlivou míru, tak že při ní nemohou slušně a přiměřeně žíti, nýbrž leda jen živořiti, a učinil-li tak ze zištnosti, hřeší proti spravedlnosti (a ovšem také proti lásce bližěnské). Hřeší na každém dělníku zvlášť, a dopouští se tedy tolika hříchů, kolik dělníků bylo zkráceno. Jest povinen náhradou, a to zase každému dělníku zvlášť. Obyčejně ovšem podnikatel nepomýšlí na to, že zkracuje jednotlivé dělníky, nýbrž jen toho jest si vědom, že zkracuje své dělnictvo, a tak může toto zkracování splynouti v jeden hřích (IV, 37).

Přidáváme: „učinil-li tak ze zištnosti". Nelze však ho viniti ze hříchu, měl-li ke snížení jiný, a to spravedlivý důvod, na př. že sám obstojnou mzdu beze škody platiti nemůže. Nelze mu totiž ukládati, aby podnik s vlastní škodou vedl. Dělníkům jest ponecháno na vůli, zdali i při snížené mzdě v práci zůstati míní. Nechtějí-li setrvati, mohou práci opustiti a výdělek jinde si vyhledati. Je-li však takový nadbytek pracovních sil, že dělník jinde práce nenajde, nezbývá mu, než spokojiti se menší mzdou a v potřebách svých až na samý kraj možnosti se uskrovniti. Podnikateli vinu přičítati nelze; ba někdy dlužno pochváliti lidumilnost jeho, že nemaje sám z podniku zisku, přece práce nezastavuje, nebo jí alespoň úplně nezastavuje, aby dělníkům svým neodňal posledního pramene výživy.

282. V předchozím odstavci měli jsme na mysli podnikatele (na př. továrníka), který více nebo mnoho dělníků zaměstnává. Avšak obdobně soudíme, přijímá-li zaměstnavatel jednotlivého dělníka do práce nebo *hospodář jednotlivého čeledína* do služby, a vyjednává-li s ním nižší mzdu, než jaká jest obvyklá. I tu jest na námezdníku, aby rozhodl, zdali se nižší mzdou spokojí. Přistoupí-li na nižší mzdu, moha také

jinak se rozhodnouti, neděje se mu bezpráví a pánovi nelze činiti výtek; mají zajisté oba své důvody, pán, proč nižší mzdu nabízí, a námezdník, proč ji přijímá. Přidáváme; „moha také jinak se rozhodnouti", na př. jinde zaměstnání nebo službu si vyhledati. Někdy však se stává, že žadatel jinak se rozhodnouti nemůže, na př. že jinde by zaměstnání nenašel, nebo že v místě vůbec jiného výdělku není. Tu odpovídajíce lišíme: Potřebuje-li pán dělníka neb čeledína a může-li jej beze škody pořádně platiti, ale užívá-li ze zištnosti nesnáze jeho, aby za laciný a nedostatečný peníz služeb jeho získal, hřeší proti spravedlnosti, nedává-li mu spravedlivé (obvyklé) mzdy. Nepotřebuje-li však pán služeb dělníkových neb čeledínových, a přijímá-li ho jen proto, aby týž ve své nezaměstnanosti alespoň něco měl, nehřeší pán, vyjednává-li menší mzdu; a když námezdník na ni přistupuje, neděje se mu žádná křivda. Ovšem změní-li se během času poměry tak, že pán služeb dělníkových potřebuje, žádá spravedlnost, aby mu pán na mzdě dle poměrů přidal. Podobně má se věc, jestliže pán dělníka potřebuje, ale pro vlastní stísněné poměry své obvyklou mzdu dáti nemůže a dělníku nezaměstnanému alespoň tento malý výdělek nabízí; přistoupí-li dělník naň, neděje se mu žádná křivda.

283. Zkracování dělnictva na mzdě jest možné jen při přílišném nadbytku pracovních sil, nedostatku práce a z toho vzniklé nezaměstnanosti dělnictva. Jest tedy blízka otázka, *jak pomoci dělníku nezaměstnanému;* a my na stanovisku naší vědy se tážeme: *kdo jest k tomu povinen?*

V první řadě jest to povinností dělníkovou, aby si vyhledal práci, která by jej a rodinu jeho uživila. Ovšem nesmí býti vybíravým a domnívati se, že jen ta neb ona práce pro něho se hodí a jiná že by ho „snížila"; žel, že u nás takovéto předsudky panují; za oceánem soudí jinak. Neprávem stěžuje si na nezaměstnanost, kdo nemoha ve svém přeplněném oboru nalézti zaměstnání, zdráhá se přijmouti je nebo po případě hledati je v jiných oborech, kde jest nedostatek pracovních sil.

Někdy však jsou poměry takové, že dělník, ač by rád jakkoliv pracoval, jen kdyby se uživil, přece pro přeplněnost všech oborů jemu přístupných žádné práce nenalézá. Tu jest nutno, aby se mu odjinud pomohlo. Soukromým podnikatelům

nelze ukládati, aby zaměstnávali více dělníků, než potřebují.*) Úkol výpomoci připadá veřejnosti: státu, zemi, obci. Nejpřiměřenější odpomocí jsou ústavy zprostředkovací (poptavárny, stravovací stanice a pod.), které podnikatelům opatřují dělníky a dělníkům práci; ovšem musí býti obecně přístupny, a což hlavní věc, bezplatny.**) Zmáhá-li se však nezaměstnanost tou měrou, že nelze všem nezaměstnaným opatřiti práci, jest povinností státu, země a obcí prováděti práce, na př. stavby veřejných budov, mostů, cest a pod., aby každý, kdo pracovati chce, práci našel.***) Tu ovšem třeba jest moudré rozvahy; takovéto práce buďtež v dobách, kde pracovních sil jest nedostatek (na př. ve žních), pomaleji prováděny, nebo i docela zastaveny, aby zase v časech zlých (na př. v zimě) byl dostatek práce. Další a důkladnější rozhovor vymyká se z rámce naší vědy a náleží sesterské vědě, křesťanské sociologii.

§ 59. **Stávka a výluka.**

284. Jednotlivý dělník, zvláště však dělník průmyslový, bývá oproti svému zaměstnavateli vždy v jakési nevýhodě, zvláště je-li to podnikatel, který větší množství dělníků zaměstnává. Neshodnou-li se, zaměstnavatel snadno nalezne jiného dělníka, dělník však těžko nalézá jiného zaměstnavatele. Proto ve vzniklém sporu spíše vítězí podnikatel než dělník. Chtíce nevýhodu tu vyrovnati a i jiných stavovských zájmů svých uhájiti, *dělníci se organisují.* Proti koalicím dělnickým a možným přehmatům jejich vznikají přirozeně zase *koalice zaměstnavatelů.* Tu pak stojí organisace proti organisaci. Nastane-li mezi nimi spor, *bojuje organisace dělnická stávkou a organisace zaměstnavatelská výlukou.* Není naším úkolem vykládati o národohospodářském a společenském významu stávek a výluk, jelikož o tom vykládá křesťanská sociologie.†) Ale připadá

*) Nejsou k tomu vázáni ze spravedlnosti; ovšem však někdy z lásky bližensḱé, mohou-li nezaměstnanci poskytnouti výdělek, aniž by sami si uškodili.

**) Nelze zamlčeti, že po té stránce staré cechovní zřízení výtečně se osvědčovalo.

***) Tak učinil Karel IV., otec vlasti, jenž v dobách hladu stavěl „hladovou zeď" na Petříně.

†) Dr. Robert Neuschl, Křesťanská sociologie, II, str. 534 nn. Rud. Vrba, Stávky. Vzděl. knih. katol., svaz. XVII.. V Praze 1900. Literaturu další uvádí Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie. XI, Č, 92—139.

*

nám úkol promluviti o nich se stanoviska mravního a právního.

285. *Stávka jest zastavení práce, všemi dělníky nebo většinou jich ujednané a provedené.*

Stávka sama o sobě, po mravní stránce své, jest činem nelišným, tedy dovoleným; nedovoleným činem stává se teprve různými k ní přistupujícími okolnostmi a přehmaty, které spravedlnosti se příčí.

Že *stávka sama o sobě jest činem nelišným*, tedy dovoleným, dokazujeme takto: Dělník není povinen přijmouti práci mu nabízenou, a je-li v práci, není povinen setrvati v ní. Může tedy dělník z práce vystoupiti kdy chce, jen když jinak šetří spravedlnosti. Co smí učiniti jeden, smí učiniti i druhý a třetí, vůbec všichni. Smějí tedy všichni dělníci opustiti práci, jen když jinak šetří spravedlnosti. Co kdo učiniti smí, o tom smí se i umlouvati. Smí tedy celý sbor dělníků o tom jednati a umluviti se, že všichni opustí a zastaví práci, jen když jinak šetří spravedlnosti.

S důrazem stále přidáváme: jen když jinak šetří spravedlnosti. Tyto pak jsou podmínky, jimž všem stávka vyhověti musí, aby *okolnostmi* svými nepříčila se spravedlnosti.

1. Stávka dějž se jen *z příčiny důležité a vážné, kde jiné pomoci není.* Díme: „z příčiny důležité a vážné“. Stávka škodí zaměstnavatelům i dělníkům. Jest jakousi válkou mezi oběma stranami, válkou sice nekrvavou, ale přece dosti záhubnou; války však vypovídají se jen z příčin důležitých a vážných. Důležitými a vážnými, a spolu i oprávněnými příčinami stávky jsou: snaha zvýšiti nedostatečnou mzdu, nebo zkrátiti příliš dlouhou dobu pracovní, nebo vymoci příznivějších pracovních poměrů, neb zavedení bezpečnostních opatření, nebo vůbec něčeho, co by blahu dělnictva sloužilo, co by podnikatelé zavésti měli, ale nezavádějí. Díme dále: „kde jiné pomoci není“. Jako před válkou obě strany vyjednávají a ze sporu východiště hledají, tak tomu má býti před stávkou. Má se napřed vyjednávati, zda by se příčina sporu nedala odstraniti po dobrém. Při vyjednávání jest ovšem oběma stranám třeba umírněnosti. Nesprávně jednají dělníci, žádají-li ústupky, které jim podnikatel jen se značnou škodou povoliti může. Nesprávně jedná podnikatel, který jen proto nechce na žádost

dělníků přistoupiti, že by se tím jeho značný zisk poněkud zmenšil.

Pouhá jen demonstrace nebo manifestace, nebo pouhé jen osvědčení solidarity není dostatečným a oprávněným důvodem stávky. Žádost, aby přísný dozorce (nebo jiný představený) byl odstraněn, jest jen tehdy oprávněna, jestliže dozorce zřejmých nesprávností se dopouští a dělníkům křivdí; pouhá přísnost není dostatečným důvodem stávky. Důvodem však naprosto nemravným a nespravedlivým jest žádost, aby propuštěn byl dělník, který řádně pracuje a se svými druhy by se snášel, ale jest jiného smýšlení než stávkáři, nebo k organisaci jejich nenáleží.

2. *Stávkáři setrvejtež v ujednané smlouvě, dokud právní platnost její trvá.* Byli-li tedy zjednáni, aby nějaké dílo dorobili, a slíbili-li je dokončiti, nejsou oprávněni před skončením díla opustiti práci. Byli-li vůbec jen přijati do práce, přece jsou vázáni lhůtou výpovědní. Jest tedy po spravedlnosti povinností jejich, aby napřed řádně práci vypověděli, a potom teprve po uplynutí lhůty výpovědní práci opustili. Nejednají-li tak, hřeší proti spravedlnosti. Okamžitě však práci svou dělník opustiti smí, není-li výpovědí vázán, může-li tedy „na hodinu“ odejíti nebo propuštěn býti. Okamžité zastavení práce dá se také ospravedlniti, nastoupil-li nějaký důvod, který po zákonu okamžité vystoupení dovoluje, nebo porušil-li zaměstnavatel sám smlouvu s ním uzavřenou.

3. *Stávkáři šetřtež osobní svobody soudruhů.* Hřeší tedy proti spravedlnosti, nutí-li soudruhy, kteří stávky účastniti se nechtějí, aby přece tak učinili; a hřeší, překážejí-li násilím nebo jinými prostředky jiným dělníkům („stávkokazům“), kteří by rádi práci jimi opuštěnou převzali. Toť ovšem nespravedlivý terrorismus. A tu nemožno potlačiti poznámku, že dnešní dobou podobný terrorismus téměř každou stávku doprovází. Pochopujeme ovšem úsilí stávkářů. Má-li se stávka zdařiti, jest třeba, aby všichni stávkovali, a nikoliv jen část jich. Stejně jasno jest, že stávka jest prohrána, najdou-li se jiní dělníci, kteří na místo stávkářů se hlásí. Ale přes to dlužno uvésti předně, že účel, i kdyby byl spravedlivý, přece neposvěcuje prostředků zřejmě nespravedlivých. A za druhé dlužno uvážiti, že ochota prácechtivých dělníků, kteří by rádi zvedli práci, kterou jiní zahazují, právě dokazuje, že situace dělníků

práci opustivších nebyla tak smutná, jak tito ji líčí; kdyby stav jejich skutečně byl nesnesitelný, nenašel by se nikdo, kdo by je chtěl vystřídati.

Spravedlnosti příčí se terrorismus a vůbec každé násilné přinucování ke stávce. Není však terrorismem a také není prostředkem nedovoleným, prosí-li stávkáři druhů práce chtivých, aby jim akce nekazili, nebo je, třeba i dotěrně, přemlouvají, nebo jakkoliv jinak na ně působí, ovšem dokud z mezí prostředků dovolených nevybočují. Ba ani to není terrorismem, hrozí-li stávkáři, že v případě zdaru stávky položí do podmínek, aby stávkokazům nedostalo se výhod stávkou získaných.

4. K těmto třem obecným podmínkám možno přidati čtvrtou podmínku rázu soukromého: Před stávkou dobře *uvaž každý dělník, je-li s to, aby stávku vydržel;* a má-li rodinu, uvaž také, co ta s ním spolu zakusí. Mezi stávkou není výdělkův a nadbytek času svádí ke zbytečným vydáním, jakých jindy nebývá.

Nedostatku výdělku při stávce snaží se dělnické organisace čeliti tak, že si zakládají stávkové fondy, do kterých dělníci zaměstnaní přispívají, aby pak z fondů těch stávkujícím podpory vypláceti se mohly.

Následky stávek bývají neutěšeny. Jsou tu nejprve ztráty národohospodářské: dělníci nemají výdělků, závody stojí, výroba ustala, zaměstnavatelé postrádají pravidelného zisku a přicházejí do škody, národní jmění se tenčí, a trvá-li stávka dlouho, výrobci ztrácejí své odbytiště, jež pak jiní, zejména občané jiných zemí, opanují. Ale jsou tu také neblahé následky mravní: roztrpčení a nedůvěra vzniká mezi dělníky a zaměstnavateli, a oba tábory zvykají si pohlížeti na sebe nepřátelsky; trvá-li stávka dlouho, dělník přivykne zahálce a mnohým jiným, s ní spojeným věcem. Nad to každou stávkou veřejný pořádek a klid trpí a vznikají nepokoje.

A ještě na jedno nebezpečí stávek jest nám upozorniti, jež někdy nejen s nespravedlivými, ale i se spravedlivými stávkami spojeno bývá. Nespokojenost dělníků roste, a tito pak *dají se snadno svésti k výtržnostem*, snad i k násilnému plenění a ničení majetku nenáviděných zaměstnavatelů, ba někdy při stávkách i krev teče. Tím ovšem provinilci těžce

hřeší nejen proti spravedlnosti, ale i s občanskými zákony přicházejí do sporu.

Z toho vidno: *Těžkou zodpovědnost béře na sebe, kdo stávku osnuje.*

Co však máme souditi o těch, kteří prostě ke stávce se přidávají? Odpovídáme: Přidává-li se dělník ke stávce dobrovolně, ačkoliv by se k ní přidávati nemusil, platí o něm vše, co svrchu pověděno. Avšak dnešní dobou, kde všichni v ústech mají svobodu, dlužno doznati, že právě hesly moderními mnozí svobody své postrádají. Tak i dělník v otázce stávek nebývá vždy svobodný a volný. Již jeho vstup do organisace bývá někdy ovocem terrorismu; a týž terrorismus působí, že stávkuje mnohý dělník, který by jistě nestávkoval, kdyby směl jednati, jak by chtěl. Jest zřejmo, že takovému dělníku účastenství na stávce nelze přičítati, že tudíž ani účastenstvím ve stávce nespravedlivé nehřeší, jen když jinak chová se pouze passivně a výtržností a násilností se vystříhá. Ovšem, kdyby k těmto svésti se dal, hřešil by podobně, jako svůdce jeho.

286. Proti stávkám užívají zaměstnavatelé podobné zbraně, *výluky*. Výlukou pak rozumíme *hromadné propouštění dělníků, jež má býti odvetou za stávku* teprve hrozící nebo částečně již vypuklou. Nezřídka totiž stávkáři, dobře vědouce, že by obecné stávky nevydrželi, pořádají stávku jen částečnou, buď jen v jedné nebo v některých továrnách, nebo jen v jedné části toho kterého odboru. Organisovanému dělnictvu odpovídají organisovaní zaměstnavatelé tím, že dají všem svým dělníkům výpověď, i v oněch továrnách a závodech, kde se nestávkuje. Dvojí pak jest důvod, proč tak činí. Jednak zvýší se tím počet těch, kteří podpory potřebují, ale spolu sníží se počet těch, kteří je podporovati mohou, stávkové fondy rychleji se vyčerpají, a stávka pro nedostatek prostředků spíše se ukončí. Ale ještě více rozhoduje důvod mravní: Dělníkům, kteří by rádi pracovali a nepovolností soudruhů trpí, má se výlukou dostati rázného pokynu, aby na své soudruhy působili a je k rozumné povolnosti přiměli (zvláště je-li příčinou jejich stávky věc nepatrná a malicherná), nebo aby rozhodně prohlásili, že hledíce ke své existenci nebudou nadále jejich pokynů dbáti, nýbrž že budou za podmínek přijatelných pracovati.

Tážeme se nyní, co máme o výluce souditi. Odpovídáme: *Výluka sama o sobě spravedlnosti se nepříčí,* jest tedy činem

nelišným. Smí zajisté zaměstnavatel kteréhokoliv dělníka propustiti, a není mu třeba udávati, proč tak činí, jen když mu dá řádnou výpověď a mzdu mu řádně vyplatí. Týmž způsobem smí i několik, i mnoho dělníků propustiti, ba i všechny, aniž by se proti spravedlnosti prohřešil. Proto po stránce spravedlnosti nedá se proti výluce nic namítati, a výluka jest oprávněna, užívají-li jí zaměstnavatelé nebo továrníci, aby proti nespravedlivým stávkám nebo přehmatům se ubránili. Pravíme: „ubránili", neboť výluka bývá sice oprávněnou obranou, ale výluka útočná sotva asi dá se ospravedlniti. Hřeší továrníci a podnikatelé, kteří ze zištných důvodů výlukou chtějí přinutiti dělnictvo, aby přistoupilo na nízkou mzdu nebo na nepříznivé pracovní poměry.

Ale i obrannou výluku svědomitý zaměstnavatel rád si rozmyslí, dobře věda, že jí (jako ve válce) také mnoho nevinných trpí. Proto předem raději vyjednává a výlukou jen hrozí, a teprve tehdy se k ní uchýlí, když jest nezbytnou. Poněvadž pak výluka nevychází od jednotlivce, nýbrž od vůdcův organisace zaměstnavatelské, spadá zodpovědnost za výluku zpravidla na ty, kteří organisaci vedou.

S výlukou nebudiž zaměňováno, propouští-li zaměstnavatel jednotlivé nebo i četné dělníky pro jejich vzpurné chování, nebo pro jejich nedovednost, nebo pro sníženou výrobu, nebo z nějakého jiného důvodu.

287. Stávka i výluka jest zbraní děsnou; poraženému jest vždy záhubnou, vítězi zřídka kdy prospěšnou. A myslím, že nebudu dalek pravdy, tvrdím-li, že tím, co stávka pohltí, dalo by se uhraditi to, co dělnictvo žádá, ne-li zcela, tedy alespoň z veliké části.

A nelze zamlčeti trpkou pravdu, že příčinou prvních stávek nebyla dělnická svévole, nýbrž hrabivost a nenasytnost bohatých továrníkův a podnikatelů, kteří daleci krásného úkolu svého, aby podniky svými člověku chudému a pracovitému příležitost k výdělku skýtali a existenci usnadnili, naopak z jeho potu a mozolů jen ještě více bohatnouti chtěli. A jest to spolu smutným svědectvím pro lidskou společnost, že neměla náležitých prostředkův, aby práva dělníkova byla uhájena.

A přece jest dosti jiných prostředků, jimiž dělnictvo se hájiti a dělnictvu se pomáhati může. Ovšem jest k tomu zapotřebí svorné práce tří činitelů: dělnictva, zaměstnavatelův a státu. Ale o tom mluviti již nenáleží nám, nýbrž sociologii.

Stůjž zde ještě znění „koaličního" zákona ze dne 7. dubna 1870:

§ 2. Úmluvy *do práce najímajících* (živnostníků, služebních pánů, správců fabrik, hor, hutí, prací hospodářských nebo jiných), učiněné k tomu konci, aby se dělníkům zastavením práce nebo propuštěním jich snížila mzda nebo se jim vůbec uložily špatnější podmínky práce, nemají právního účinku; taktéž nemají účinku právního úmluvy *pracujících* (tovaryšů, pomocníků, osob služebných nebo jiných dělníků ze mzdy), učiněné k tomu konci, aby společným zastavením práce na těch, kteří berou do práce, vynutila se vyšší mzda nebo vůbec nějaké lepší podmínky práce; a rovněž jsou bez právního účinku všeliké úmluvy, učiněné k podporování těch, kteří při dotčených úmluvách setrvají, nebo na újmu těm, kteří se jich odřekli.

§ 3. Kdo by v tom úmyslu, aby úmluvy v § 2. jmenované k místu přišly, se rozšířily nebo nuceně provedly, práci dávajícím nebo pracujícím u volném rozhodování se práci dáti nebo přijmouti, ustrašováním nebo násilím překážel anebo překážeti hleděl, dopustí se, není-li se strany jeho v zákoně trestním nic přísnějšího ustanoveno, přestupku, a bude od soudu potrestán vězením osmi dní až do tří měsíců.

§ 4. Co ustanoveno v §§ 2. a 3., vztahuje se také k úmluvám živnostníků, učiněným k tomu konci, aby se zvýšila cena zboží nějakého obecenstvu na újmu.

§ 60. Smlouvy odvážné čili smlouvy o věc nejistou.

288. *Smlouvy odvážné čili smlouvy o věc nejistou* (contractus aleatorii) jsou smlouvy o věcech a předmětech, jichž budoucí průběh tou dobou jest nejistý. Jelikož úmluvníci ujednávají, doufajíce v příznivý výsledek, nazýváme smlouvy ty *smlouvami nadějnými*. Náležejí k nim v první řadě: sázka, hra, slosování. Výpočtem tím vyčerpán jest seznam odvážných smluv v užším toho slova smyslu čili smluv po výtce odvážných. Obvykle však pojem odvážných smluv rozšiřujeme, a pak ještě (v druhé řadě) k nim náležejí: trhové smlouvy nadějné, zakoupení důchodu neb doživotního opatření, smlouvy pojišťovací. O. z. o. §§ 1267—1292.

Od smluv o věci jisté liší se smlouvy odvážné svým předmětem. Smlouvy o věci jisté uzavírají se o věcech oběma úmluvníkům známých, alespoň tak daleco známých, že je oceniti mohou. Smlouvy odvážné ujednávají se o věcech oběma stranám neznámých. Při smlouvách o věci jisté žádá spravedlnost, aby každé straně dostalo se rovnocenné náhrady za to, co dává. Při smlouvách odvážných předem jen tolik jisto jest, že jedna strana získá, druhá prodělá; ale to právě nejisto jest, která získá, a která prodělá. Jedna i druhá strana počítá s pravděpodobností, a spravedlnost žádá, aby alespoň k nadějné hodnotě*) dle možnosti se přihlíželo.

Při smlouvě odvážné ta i ona strana v příznivý sice výsledek doufá, ale musí i na svou „prohru" býti připravena; dávajíc se ve smlouvu odvážnou, mlčky prohlašuje, že se svou případnou prohrou a škodou jest srozuměna. Proto také, přesně vzato, při smlouvách odvážných nelze mluviti o zkrácení. Na tom stanovisku stojí též o. z. o. § 1268: „Při smlouvách odvážných nemá průchod právní prostředek ve příčině zkrácení přes polovici."

§ 61. Sázka. Hra. Slosování.

289. Probíráme nejprve *smlouvy po výtce odvážné* čili *smlouvy o věc oběma stranám nejistou,* tak že obě strany tonou v nejistotě a smlouvou plné risiko na se berou. Jsou to: sázka, hra, slosování.

290. I. *Sázka* (sponsio). O. z. o. §§ 1270, 1271.

Předmětem sázky jest nějaká budoucí nebo i přítomná sice, ale na ten čas neznámá, tedy vůbec nejistá věc, o které mínění úmluvníků se rozchází. *Cena sázky* jest peníz nebo předmět, kterého dle smlouvy tomu se dostane, kdo „má pravdu" čili „vyhrál", a který zaplatí ten, kdo „nemá pravdu" čili „prohrál". V souhlasu se zákonem přirozeným žádá o. z. o. § 1270, aby sporný předmět sázky byl v době sázky oběma stranám neznámý a nejistý. Měl-li vyhrávající již předem jistotu a zatajil-li tuto svou jistotu straně druhé, sázkou do-

*) Nadějná hodnota není žádnou pravou hodnotou, nýbrž jen myšlenou a přechodnou. Udáváme ji obyčejně součinem, násobíce hodnotu skutečnou zlomkem pravděpodobnosti příznivého výsledku.

pouští se podvodu a sázka jest neplatná. Měl-li však prohrávající předem již jistotu, pokládán budiž za dárce.*)

Dle o. z. o. § 1271 sázky řádné a jinak dovolené zavazují dotud, pokud cena umluvená byla nejen slíbena, nýbrž i skutečně zapravena nebo složena. Před soudem ceny vyhledávati nelze. Tolik ze zákona občanského; ze zákona přirozeného ovšem ve svědomí platí sázka, třeba jen slíbená. Důvod, proč zákon občanský stanoví, že ceny před soudem vyhledávati nelze, že tedy sázka není žalovatelnou, bude asi ten, že mnozí lehkomyslníci pouštějí se do sázek, kterých později litují a kterými značné nesnáze si působí; zákon jim chce patrně v tísni jejich přispěti.

Spravedlnost žádá, aby obnos sázky odpovídal nadějné hodnotě. Je-li tedy pravděpodobnost na obou stranách stejná nebo vůbec neurčitelná, vyžaduje spravedlnost, aby obnos sázky byl oboustranně stejný.**) Je-li však pravděpodobnost s jedné strany větší, odpovídejž sázka pravděpodobnosti.

P o z n á m k a. Cenou sázky mohou býti i věci duchovní. Tak na př. dovoleno jest sázeti se o růženec, o memento, o mši, což tolik znamená, že poražený za vítěze pomodlí se růženec, učiní memento, odslouží mši (S. Alph. Theol. mor. III., 882. fin.). Díme: „mohou býti", „dovoleno jest", chtíce říci tolik, že to není simonie, a děje-li se tak bez pohoršení, také není hříchem; ovšem, jest pilně toho dbáti, aby žádné pohoršení nevzniklo. Lze také vsaditi duchovní věc proti jiné věci duchovní, na př. kněz s jedné strany sází jednu mši, klerik s druhé strany deset růženců. Ale není dovoleno sázeti s jedné strany věc duchovní, s druhé strany věc vezdejší; to by byla simonie.

Sázka sama o sobě jest činem nelišným. Může však buď přemrštěnou cenou nebo nedovoleným předmětem zvrhnouti se ve hřích.

Cena sázky budiž přiměřena majetkovým poměrům obou stran. Kdo přemrštěnými a příliš častými sázkami jmění své značně ztenčuje, hřeší marnotratností (VIII, 55), která jest sice jen lehkým hříchem, ale snadno ve hřích těžký se mění, ničí-li marnotratník nerozumnými a vysokými sázkami blahobyt svůj a své rodiny. Marnotratný hráč jest ovšem ve svě-

*) Takovouto předstíranou sázkou dala by se nepozorovaně vykonati povinná restituce.

**) Může také každá strana dáti něco jiného v sázku, jen když cena obou předmětů jest přibližně stejná.

domí svém povinen platiti i přemrštěnou sázku, prohrál-li ji. Ale vítěz, vida tíseň soupeřovu, z lásky bližensk é povinen jest spokojiti se s úplatou menší. Vždyť i on svým soukonem (nabízeje nebo přijímaje sázku nerozumnou) k tísni soupeřově přispěl; a kdyby se přece zatvrzoval, snad jej pohne k povolnosti, uváží-li, že žalobou sázky vymáhati nemůže. Jsou-li však poměry takové, že by nešťastník zaplacením prohrané sázky sebe nebo svou rodinu hmotně zničil nebo alespoň značnému strádání vydal, a vítěz by přece povoliti nechtěl, tu nehřeší nešťastník ten, užije-li výhody výše citovaného o. z. o. § 1271, a odloží-li, nemoha býti žalován, placení na dobu pozdější, až by mu bylo možno bez značného strádání sázku zaplatiti; po případě, odepře-li vůbec placení, dokud jeho poměry se nezlepší.

Předmět sázky budiž po mravní stránce své nezávadný. To platí zejména při oněch sázkách, kde jeden soupeř o tolik a tolik se sází, že to neb ono vykoná. Sázky s předmětem nemravným nebo životu neb zdraví nebezpečným nebo vůbec nedovoleným samy jsou hříšny, a to dle předmětu svého těžce neb lehce. Hřeší strana, která se sází, že provede nedovolený čin, jevíc odhodlanost a ochotu ke hříchu; ale hřeší i druhá strana soukonem a příležitostí, přijímajíc sázku. Jinak platí o takové sázce, co výše (XI, 201) vyloženo o smlouvách s předmětem hříšným. Sázka o hříšnou věc jest nejen nedovolená, nýbrž i neplatná, dokud čin nebyl vykonán. Kdo se vsadil, že hřích vykoná, není povinen, ani státi ve slovu, ani platiti prohru. Naopak, kdyby učinil, co sázkou slíbil, dovršil by hřích. S druhé strany protivník před provedením činu jest nejen oprávněn, nýbrž přímo povinen prohlásiti, že od sázky ustupuje a ji nadále za platnou neuznává. Dojde-li přes toto jeho prohlášení přece k činu, není povinen sázku platiti. Neučinil-li však žádného takového prohlášení (nebo učinil-li je příliš pozdě), a proveden-li čin ve smyslu sázky, tu prohrávající povinen jest zaplatiti prohranou sázku. Po provedení činu totiž cena sázky nabývá rázu ujednané mzdy. Povinnost prohrávajícího však platí jen ve svědomí, neboť vyhrávající sázku žalovati by nemohl (leda snad, že by dokázal, že nešlo o sázku, nýbrž o ujednaný čin).

Poznámka. Pius V. v bulle „In eligendis“ zakázal sázky o volbě, životě a smrti papežů; a Řehoř XIV. v bulle „Cum nos“ rozšířil zákaz ten na sázky o jmenování kardinálů.

291. II. *Hra* (ludus). O. z. o. 1272. O. z. tr. § 522.

Hra slouží k osvěžení mysli a ke zotavení po vykonané práci. Má tudíž ušlechtilá hra, která mravnosti se nepříčí, veliký význam v životě lidském. Chtíce hru oživiti, hrají hráči někdy o peníze neb o jiné ceny, a tím hra mění se ve smlouvu odvážnou, při které možno jest výhrou získati nebo prohrou ztratiti. O hře jakožto zábavě bylo již s důstatek na jiných místech vykládáno (I, 98; VIII, 18). Nyní mluvíme již jen o hře jakožto smlouvě odvážné, která právě tímto důvodem spadá také pod spravedlnost směnnou.

Každá hra o peníze nebo jinou cenu jest jakousi sázkou (o. z. o. § 1272); předmětem sázky jest nejistý výsledek hry.*) Z toho důvodu platí vše, co ustanoveno o sázce, také o hře, zejména nežalovatelnost výhry (z kostek, karet atd).**)

Hry jsou velmi rozmanity. Celkem však můžeme je všechny zařaditi do tří skupin.

1. *Hry zápasné* (ludi industriales) jsou ony hry, o jichž výsledku rozhoduje jediné dovednost a cvik hráčů. Sem čítáme šachy, dámu a jiné hry na vrhcábnici, kulečník, hry v kuželky, hry tělesné atd.

2. *Hry hazardní čili štěstěnné* (ludi aleatorii), o jichž výsledku rozhoduje jen čirá náhoda čili štěstěna, tak že hráč ke svému zdaru nebo nezdaru ničím přispěti nemůže (nebo kdyby i fysicky mohl, přece nesmí). Sem náleží hra v kostky (odtud název „aleatorius“), roulette, rouge et noir, sudá a lichá, malá a veliká a pod.; a z karetních her všechny ony, při kterých výhra a prohra jediné na tom závisí, jak karta padne.

3 *Hry smíšené čili z části hazardní a z části štěstěnné* (ludi mixti), při kterých náhoda působí sice mnoho, nikoli však všecko, tak že výhra částečně na náhodě, ale částečně i na dovednosti hráčově a jeho výcviku visí. Sem náležejí ony ka-

*) I lidová mluva uznává shodu sázky a hry, jelikož u obou užívá stejných názvův.

**) Nejen výhry (vůbec), ale i dluhy učiněné u spoluhráčů k zakázané hře jsou nežalovatelny. Tak zní četná rozhodnutí nejvyššího soudního dvoru (nejnověji 4. ledna 1898), která uvádí každé novější vydání Manzovo při o. z. o. § 983.

retní hry, při kterých náhoda a umění pojiti se musí, na př. šístka, bulka a pod.

Hraje-li se o peníze nebo o jinou cenu, žádá spravedlnost:

1. *Dovednost hráčů* (pokud jí jest třeba) budiž alespoň přibližně *stejná*, jelikož jinak dovednější hráč byl by ve výhodě. Proto, jsou-li hráči nestejní, spravedlivo jest buď hráti „zadarmo", nebo slabšímu hráči nějaké výhody dopřáti.

2. Hráči sázejtež do hry jen jmění *své*. Hraje-li hráč jměním cizím, nemaje, odkud by je v případě prohry nahradil, hřeší; má-li, čím by prohru hradil, nelze ho snad viniti ze hříchu. Ať však má nebo nemá své, vždy hraje jen na účet svůj.

3. Nikdo nebudiž násilím nebo hrozbami do hry *nucen*. Násilník hřeší nejen proti osobní svobodě znásilněného, ale uvádí také jeho jmění v nebezpečí; ba hřích jeho mění se přímo v krádež nebo loupež, ví-li předem, že buď svou dovedností nebo nepoctivými praktikami vyhraje.

4. Hráči vystříhejtež se všeho *podvodu*. Hraje-li se o peníze, žádá tak spravedlnost, a falešný hráč jest podvodníkem. Hraje-li se zadarmo, „podvod" ovšem nečelí proti spravedlnosti, ale přece alespoň proti upřímnosti, a jest lží; děje-li se ze žertu, jest jen žertovnou lží.

Podvodně hraje, kdo užívá kostek zvlášť připravených, nebo kdo karty znamená, nepozorovaně odhazuje, přibírá, vyměňuje, falešně hraje (fiksluje), do cizích karet nahlíží, tajnými znameními se dohoduje, nebo falešně počítá a pod.; kdo vůbec nepočíná si tak, jak by dle herních pravidel počínati si měl. Nedopouští se však podvodu, kdo užívá úskoků mezi hráči obvyklých, aby ostatní hráči zůstali v nejistotě a třeba i v omyl uvedeni byli, na př. předstírá-li strach, stěžuje-li si na špatnou kartu, tváří-li se, jako by měl silnou kartu v ruce a pod., jelikož takové projevy nikdy vážně se neberou a také pravidlům hry se nepříčí.

Peníze podvodně vybrané jsou peníze kradené; hřích čítá se jako krádež a jest při větším obnosu těžký, při menším lehký. Podvodník povinen jest náhradou, a nechce-li dobrovolně vyšizený peníz vydati, může býti soudem k tomu donucen.

K těmto čtyřem podmínkám, jež vymezuje spravedlnost, možno přidati ještě pátou podmínku, vymezenou jednak sebeláskou, jednak povinnou péčí o rodinu:

5. Hráč nehrejž nikdy výše, než *jeho majetkové poměry* dovolují. Co výše řečeno o sázce, platí i o hře. Kdo nemá nikoho na starosti, zpravidla nehřeší, i když značné obnosy prohrává, nebo hřeší jen lehce (marnotratností). Hrál-li na dluh, nemůže sice býti žalován, ale poctivost mu velí, aby prohru platil (může-li), zvláště ví-li, že protivník jistě byl by zaplatil, kdyby byl prohrál. Kdo prohrál, může žádati za odehru (revanche), a slušný vítěz mu ji povolí, ne-li hned, tedy později; ale spravedlností k tomu vázán není.

Je-li prohra tak značná, že by nesmírností svou nešťastníka nebo jeho rodinu *v hmotnou zkázu* uvedla, jest vítěz z lásky bližensképovinen buď úplně vzdáti se nároků svých, nebo alespoň něco sleviti. Dlužnoť uvážiti, že neštěstím spoluvinen jest, a že žalobou ničeho nesvede. Kdyby však přese všechno vítěz povoliti nechtěl,*) tu zajisté nehřeší nešťastník, užije-li výhody o. z. o. § 1271, která dle o. z. o. § 1272 i při hře platí (o nežalovatelnosti prohry). Kryt touto výhodou odloží placení na dobu pozdější. Ovšem, ač jestliže dosud nezaplatil; neboť zaplatil-li, nemůže prohru žádati zpět, leda že by se bylo hrálo nepoctivě.

Poznámka. Některé stavy a kluby mají jaksi ujednáno, že dluhy ze hry pokládají se za „dluhy čestné" a během 24 hodin zaplaceny býti musí. Zajímavo jest, že kavalír nepozbývá cti, zůstane-li řemeslníku třeba měsíce a léta dlužen, ale že ihned pozbývá cti, nezaplatí-li dluhy ze hry během 24 hodin. Netřeba vykládati, že takovéto převrácené stanovy nemohou ve svědomí zavazovati; ale spolu nemožno zamlčeti, že předsudky vítězí často nad zdravým rozumem.

Ačkoliv hra, třeba i hra o peníze, jen když spravedlivá a jinak dovolená, jest činem nelišným, přece nedá se upříti, že zvláště *častá a náruživá hra jest nebezpečna*. Hra bývá příležitostí mnohých hříchů, zlosti, zlořečení, klení, lání, závisti, sporu, hádek, nenávisti, ba i vraždy. Hra svedla mnohého jinak poctivého pokladníka, úředníka, zřízence atd. ke zpronevěře, mnohého člověka ke krádeži, podvodu a loupeži. Mnohá herna potřísněna jest krví sebevrahů.

*) Nabízení odehry bylo by nemístné, leda že by vítěz chtěl při n úmyslně tak hráti, aby protivník zase něco vyhrál. Také protivník sám odehry žádati nemůže, neboť nemaje ani tolik, aby zaplatil, co dosud prohrál, nemůže slibiti, že by zaplatil, co snad ještě prohraje.

Z toho snadno posoudíme, zdali a jak hřeší ti, kdož *herny* zakládají a drží, a po případě ti, kdož (majíce podíl na zisku) je povolují. Nehřeší ovšem proti spravedlnosti, jelikož hráči dobrovolně do heren přicházejí a dobře vědí, co by se jim přihoditi mohlo; a nehřešíce proti spravedlnosti, nejsou povinni náhradou škod hernami spáchaných. Ale tím již jest vyčerpáno, co by se v jejich prospěch (jaksi na omluvu) uvésti dalo. Jinak platí o nich vše, co na jiných místech o svádění, hříšném soukonu a zlé příležitosti bylo vyloženo.

Uvážíme-li, jaké záhubné následky hra, zvláště hazardní hra v zápětí míti může, pochopíme, proč i církevní i občanské zákonodárství k tomuto předmětu hledí.

Starší *zákony církevní* byly po té stránce dosti přísné, zakazujíce nejen duchovním, nýbrž i laikům veškeré hry.*) Tato přísná ustanovení byla však později značně zúžena. Zápovědi týkaly se jen kleriků, a i těm zakázány jen některé hry. Než dnes zákony ty obyčejem pozbyly platnosti, a dle obecného práva církevního jest dnes každá slušná hra, ať za darmo ať za peníze (neb jiné ceny), nejen laikům, ale i duchovním dovolena. Díme: „dle obecného církevního práva“, neboť údělné právo církevní někdy a někde pro zvláštní okolnosti tuto volnost obmezuje.**)

Provinciální sněm pražský z r. 1860 (pag. 23) dí: „Pictis in domibus privatis ludere pagininis (v soukromých domech hráti karty), vel aliis honestis lusibus recreari, Clericis liberum sit, modo nemini offensionem dantes, lusum neque nimis protraxerint, neque lucri cupiditati indulserint. Modicum quod modico lusui lucrum jungitur, pii fratres quandoque pauperibus destinare solent, ut vel ipsa mentis relaxatio opus bonum dici mereatur.“ Duchovní v Čechách těší se tedy úplné volnosti, a nejsou jinak vázáni, než jak sama mravnost nejen kněze, nýbrž i každého jiného člověka váže.

Ze *zákonův občanských* jsou zvláště pozoruhodny o. z. tr. § 500 a § 522. Prvý uvádí „přečiny nebo přestupky proti veřejné mravopočestnosti“, „kteréž mají obyčejně za následek nepořádky a prostopášnosti“, a mezi nimi sub d) „zapovězené hry“. A o. z. tr. § 522 dí: „Pro hraní všelikých her hazardních čili naprosto odvážných, též i všelikých takových her, které zvláštními předpisy zejména jsou zapovězeny, trestají se jak hráči, tak i ten, kdo ve svém příbytku hráti dovolí, za každý takový přestupek pokutou desíti až do devíti set zlatých, z čehož třetina vydobytá připadne udavači, a pakli by tento trestán býti měl, promine se mu také trest docela.“ Dle dvorního dekretu ze 16. října 1840 a dle dvorního dekretu z 26. srpna 1841 jest hazardní hrou každá hra, při které výhra i prohra nezávisí na způsobilosti neb umělosti hráčově, nýbrž výhradně neb alespoň hlavně na náhodě. Dvorní dekret ze 16. října 1840 a ministeriální nařízení z 27. září 1854 a 27. června 1857 jmenují některé hry, kterým přísluší název hazardních.*) Výčet ten však nelze pokládati za ukončený a úplný; každá hazardní hra jest zakázána, ať ve výčtu tom obsažena jest či není. A pochopujeme, že výčet není a nemůže býti úplný, jelikož den co den nové hazardní hry vznikají a starší zanikají. Dle výnosu kasačního dvoru (650) o. z. tr. § 522. nečiní rozdílu, zda hraje se na veřejném místě či v soukromém domě, s velikými či malými vklady, zda ze ziskuchtivosti či pouze pro zábavu.

Zákony občanské o hrách jsou zákony čiře trestními (II, 60); nehřeší, kdo jich nedbá; ale byl-li udán, propadá pokutě. A po té stránce duchovnímu jest třeba veliké opatrnosti, zvláště možno-li se domysliti, že by jeho pokutováním mezi věřícími vzniklo pohoršení. Není ovšem příčiny, proč by duchovní nesměl hráti, a to třeba i hry hazardní; ale chce-li hráti, učiní tak v úzkém kruhu známých, jimž důvěřovati může, nikdy

*) C. 1. D. XXXV.; C. 15. X. III, 1.; Trid. sess. XXII., cap. 1. de ref.; Trid. sess. XXIV. cap. 12. de ref.

**) V některých řeholích stanovy členům hry vůbec nedovolují, a v některých dovolují jen některé hry.

*) Jsou to: farao, bassette, hra v kostky, pasadieci, lansquenet, quinze (quindici), trenta, quaranta, valacho, maccao, půldvanáctá (mezzo dodici, undici e mezzo), jedenadvacet (vebus, vingtun), biribis (virbiš), oka (strašidlo), hra pod hromádky (kupeční), škubavka (bubeníčková), čamburina, červená a černá (rouge et noir), honzík na kuželníku, džbánek a jelínek, tahání lodi, hra v kuželky na kulečníku, kdežto běh koule řídí se pérem či strojem, cvik neb labeta, řemenění a caparování (caparl); taktéž ve veřejných šenkovnách, hostincích a kavárnách: loterie, loterní dauphin, tartl na způsob loterie (tak řečená ptáčnická), tartl o závod, také židovský neb malý tartl nazván; konečně při vyhrávání věcí na prodej v hostincích a na jiných veřejných místech obyčejná hra pod jménem: sudá nebo lichá, a výše neb níže.

však na místě veřejném (v hostinci), nebo před lidmi neznámými.

292. III. *Slosování.* O. z. o. §§ 1273, 1274.

O metání losů promluveno VII, 270, kdež vyloženo, kdy metání losů jest pověrečno, a kdy dovoleno užívati losu. Uvedeno též, že losem lze i majetkové spory urovnati, ač jestliže všichni účastníci s tím srozuměni jsou (o. z. o. §§ 835, 841, 1273), a že někdy i zákon sám rozkazuje užívati losů, na př. při volbách, při vylosování porotcův a pod. Zde však mluvíme o slosování jakožto smlouvě odvážné, dle které losem se rozhoduje, komu předmět nebo peníz do výhry daný připadnouti má.

Slosování jest buď úplatné nebo bezúplatné.

Při *bezúplatném slosování* slosovatel dává peníze nebo cenný předmět zadarmo do výhry. Jest to tedy jen jakési darování, při němž dárce nechce sám určiti, komu dar připadnouti má, a rozhodnutí ponechává losu. Proto také jedině slosovatel má právo stanoviti, jakým způsobem slosování díti se má a kdo se ho účastniti smí.

Při *úplatném slosování čili loterii* slosovatel dává peníze nebo cenný předmět do výhry, avšak nikoliv zadarmo, nýbrž za vklady, jež účastníci čili hráči jemu zaplatí a jimiž si právo ke slosování a naději na výhru zakoupí. Loterie jest tedy smlouvou (o věc nejistou) mezi slosovatelem a hráči. Výhra připadne tomu, jehož jméno neb číslo vytaženo bylo.

Hledíme-li ke slosovateli, známe loterii soukromou a státní. Hledíme-li ke způsobu, jímž loterie se koná, může tento býti rozmanitý. Nejobyčejnější jsou: loterie číselná čili italská,*) loterie třídní a zápůjčka loterní.

Nazýváme-li loterii smlouvou o věc nejistou, platí to jen potud, že obecenstvo, jež do loterie sází, hraje o věc nejistou.

*) Loterie vznikla v severní Italii. V některých severoitalských městech skládal se senát z 90 členů, vládu však vykonával sbor pětičlenný, losem ze senátu vybraný. Měšťané rádi sázeli se, kdo touto „volbou" (lotto, lotteria) či spíše slosováním bude vylosován. Když pak „volby" nedály se dosti často, přišli někteří podnikatelé na myšlenku, sestrojiti hru „voleb", při čemž však jména senátorů nahrazena čísly. Odtud vysvětlíme si, že všechny (téměř) názvy loterní jsou italské. Loterie šířila se v Italii dosti rychle a záhy dostala se do jiných zemí. Innocenc XII. na sklonku století XVII. horlil proti loterii a stíhal ji přísnými tresty, ale marně.

Jinak jest na straně slosovatele, jenž počítá na určitý příjem, ovšem, podaří-li se mu obsaditi všechna čísla, nebo prodati všechny losy, nebo získati tolik hráčů (obecenstva), že dle počtu pravděpodobnosti vydání loterie (výhry) kryje se příjmy (vklady). Vůbec žádá spravedlnost, aby v loterii úplně obsazené součet vkladů rovnal se součtu výher. Poněvadž však někdy se stává, že při loterii neobsadí se všechna čísla nebo neprodají se všechny losy, a poněvadž loterie sama vyžaduje jakési režie, smí slosovatel cenu jednoho vkladu nebo losu poněkud výše položiti, ovšem jen v takovém poměru, aby nepřišel ke škodě. A pořádá-li se loterie k dobročinnému nebo veřejnému účelu, položí se cena vkladu nebo losu značně výše, než by dle počtu pravděpodobnosti mělo býti, aby z loterie byl zisk. Obecenstvu neděje se křivda, jelikož toto ví, že se tak děje a že koupí losů k dobročinnému nebo veřejnému účelu přispívá.

Dle rakouského zákonodárství stát vyhradil si loterii ke zvýšení svých příjmů; jest to loterie státní.*) Soukromá loterie smí se jen se státním povolením pořádati, to se však uděluje jen oněm loteriím, které slouží dobročinným účelům. Loterie soukromé posuzují se dle o. z. o. § 1273, pro loterii státní však platí normy připojené k tomu kterému jich vyhlášení (o. z. o. § 1274). Sázení do loterií cizozemských (i do uherské třídní loterie) a kupování cizozemských losů jest různými státními zákony přísně zakázáno a tresce se citelnými tresty. Možno však za to míti, že tyto zákazy jsou čiře trestní; nehřeší tedy, kdo proti nim jedná, ale přistižen propadá pokutě.

Po mravní stránce jest sázení do loterie a kupování losů činem nelišným, jako hra vůbec. Hráč „kupuje si naději"; několik dní nebo neděl tráví v příjemném rozčilení. Ovšem dlužno, aby hráč jen tak sázel, jak mu to jeho majetkové poměry dovolují. Jako každá hra, tak i loterní hra může se zvrhnouti v náruživost, a stává se hříchem, jestliže ke hříchu (na př. zpronevěře) svádí nebo štěstí rodinné poškozuje.

*) Až dosud byla v Rakousku jen loterie číselná. Dnes, kdy toto píšeme, zavedena též loterie třídní. Číselná loterie má vedle ní ještě nějakou dobu trvati, ale pomýšlí se již na její úplné odstranění.

§ 62. Koupě nadějná. Koupě důchodu a doživotního opatření.

293. I. *Koupí nadějnou* nazýváme koupi předmětů, jichž hodnota v době smlouvy jest ještě nejistá, tak že předmět ten buď jen přibližně odhadnouti se dá, nebo po případě vůbec ani odhadu nepřipouští. Čítá se mezi smlouvy odvážné, poněvadž kupec, zaplativ nyní cenu ujednanou, v budoucnosti snad vydělati, ale také snad prodělati může. Spravedlnost žádá sice i zde cenu přiměřenou. Ta však leží v mezích od sebe dosti vzdálených, jimiž jest jednak nejmenší výtěžek, který i při nejhorších okolnostech vyplývati musí, a jinak největší výtěžek, který při nejlepších poměrech vůbec býti může. Cena mezi těmito hranicemi kolísá, a jest věcí úmluvníků stanoviti ji.

O. z. o. §§ 1275—1285 uvádí tři případy koupí nadějných. Hledí sem:

1. Úhrnná koupě budoucího (dosud nejistého) výtěžku za určitou cenu, na př. koupí-li obchodník v době květu všechno ovoce, které se v sadu urodí, nebo obilí na poli na stojatě.

2. Koupě kukusu čili třízy, t. j. 128. podílu báňského čili horského podniku.

3. Koupě dědictví, kterého dědic se již ujal nebo které alespoň naň již padlo. Dodatek má svůj význam, neboť dle o. z. o. § 879. jest neplatnou smlouva o prodeji nebo odkazu, jejž někdo od osoby ještě živé čeká.

Jest jasno, že obecný zákonník občanský výčtem svým nevyčerpává všech možných případů koupí nadějných. Příkladem uvádíme: Koupě bursovních papírů, akcií nově založených průmyslových podniků, stavebních pozemků, nedobytných nebo těžce dobytných dluhů, sporných pohledávek a práv a pod.

294. II. *Koupě doživotního důchodu nebo doživotního opatření.* Smlouva o doživotní důchod (o. z. o. §§ 1284—1286) nebo o doživotní opatření děje se tím způsobem, že prvá strana druhé zaplatí určitý peníz nebo jí odevzdá určitou peněžitě ocenitelnou věc, začež druhá strana zavazuje se, že bude prvé straně skýtati doživotní důchod v určité výši, nebo (bylo-li tak ujednáno) doživotní (blíže označené) opatření. Jakousi odrůdou těchto smluv jest *doživotní výměnek* ujednaný mezi hospodářem odstupujícím a nastupujícím. Zabezpečené právo na

doživotní důchod (nebo opatření nebo výměnek) má svou hmotnou hodnotu, která dle počtu pravděpodobnosti určiti se dá. Základem jest počet let, jež dle pravděpodobnosti statistikou nabyté důchodníku nebo výměnkáři ještě na životu zbývají; hodnota důchodu rovná se jistině, které by bylo zapotřebí, aby z ní a z úroků až do jejího vyčerpání důchod po tolik právě let platiti se mohl. Kdyby bylo možno přesně udati, kolik let ještě důchodník bude živ, dala by se při ustálené úrokové míře tato jistina až na haléř vypočísti, a smlouva v tom směru byla by smlouvou o věc jistou. Poněvadž však jest nemožno usouditi, kolik let ten onen člověk ještě bude živ, smlouva stává se odvážnou; dožije-li se více let, než se dle statistiky počítati může, má prospěch ten, jenž důchod béře; nedožije-li se tolik let, má prospěch, kdo důchod vyplácí.

Při umlouvání doživotního důchodu a výměnku jest veliké opatrnosti třeba. Nejprve jest nutno vše dopodrobna ujednati, aby později nevznikaly spory. Nejlépe ovšem jest sdělati smlouvu písemní; není radno k písemnímu ujednání přidávati ujednání ústní, jelikož tato, ač ve svědomí zavazují, přece před zákonem neplatí (o. z. o. § 887). Dále jest nutno dbáti toho, aby důchod a výměnek řádně byl zabezpečen. Nestačí spoléhati jen na svědomitost toho, kdo důchod vypláceti má, jelikož mohou nastati okolnosti, že by i on, a to třeba při nejlepší vůli, slibu svému dostáti nemohl. Tu třeba zabezpečiti se, na př. záznamem do veřejných knih nebo jinou zárukou.

Mimo výměnek, který vězí na statku, dnes doživotní důchod nezakupuje se u soukromníků, nýbrž u veřejných, k tomu zřízených ústavů. A tu smlouva o doživotní důchod nabývá rázu smlouvy pojišťující.

§ 63. Pojištění.*)

295. *Pojištění čili assekurace* jest smlouva, kterouž jedna strana (*pojištěnec*) zavazuje se k určitému ročnímu poplatku, začež druhá strana (*pojišťovatel*) se zavazuje hraditi pojištěnci určitou, předem stanovenou škodu, kdyby se stala, nebo při určité okolnosti vyplatiti určitý, předem stanovený peníz, nebo

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, XI, L.

po nějakou dobu skýtati určitý důchod. O. z. o. §§ 1288—1291. Roční poplatek, který pojištěnec pojišťovateli platí, sluje *pojistné čili prémie;* listina vyhotovená o uzavřené smlouvě sluje *pojistka čili police.*

Smlouvy pojišťovací řadíme mezi smlouvy odvážné, při čemž ovšem pojem „smlouvy odvážné“ vykládáme v širším smyslu; neboť od smluv po výtce odvážných pojištění valně se liší, ať hledíme k pojištěnci ať k pojišťovateli.

Pojištěnec dávaje se pojistiti nepodniká nic odvážného, nýbrž spíše naopak. Boje se budoucího neštěstí, na př. požáru, který ovšem stihnouti ho nemusí, ale přece ho stihnouti (a snad i ve hmotnou zkázu uvésti) může, snaží se tuto nejistotu proměniti v jistotu (odtud název: pojištění): za mírný roční poplatek dostane se mu jistoty, že škoda z eventuelního požáru se mu nahradí. Spíše bylo by možno odvážlivcem zváti toho, kdo by, moha se proti požáru pojistiti, přece tak neučinil.

Je-li tedy smlouva pojišťovací smlouvou odvážnou, jest jí jen na straně pojišťovatele, jelikož týž po léta vybírá pojistné, a má z toho prospěch, ač jestliže pojištěnec nevyhoří; ale spolu i na to připraven býti musí, že bude nucen pohořelému vyplatiti celou škodu. A kdyby soukromník uzavíral takovouto ojedinělou smlouvu, hrál by hru odvážnou.

Ale v tom právě leží podstata zařízení pojišťovacího, že pojišťovatel, jímž nebývá soukromník, nýbrž zvláštní jen k pojišťování zřízený ústav, má celou řadu pojištěnců; stojí tím pevněji, čím více pojištěnců má. Za jeden rok vybírá pojistné ode všech, náhradu však vyplácí pohořelým, jichž bývá jen několik. S pomocí statistiky udávající, jak často (průměrem) požáry atd. se přiházejí, stanoví si ústav prémii v té výši, aby z ročních prémiových příjmů mohl nejen roční eventuelní škody platiti, nýbrž nad to i režii krýti, reservní fond utvořiti, a konečně (což právě jest cílem toho kterého ústavu) i zisk míti. Má-li tedy pojišťovací ústav důstatek pojištěnců, tu jeho pojišťovací činnost není podnikem odvážným, nýbrž naopak výdělným. Proto také velkostatkáři, mají-li značné pozemky a budovy v různých krajinách, zpravidla se nepojišťují, jelikož není pravděpodobno, že by škoda je stihla na celé čáře, nýbrž jen někde; ta však (rozvržena na delší řadu let) průměrně není taková, jako součet prémií, které by platiti musili. Ale „malému muži“ pojištění a možnost jeho jest značným dobrodiním, jelikož mírný poplatek ho valně netíží, a přece veliké starosti a obavy ho zbavuje.

Pojišťovatelem může býti kdokoliv, ač má-li takové jmění, aby eventuelní škodu hraditi mohl; a jest věcí pojištěnců, aby si z pojišťovatelů vybrali, kdo zdá se jim býti důvěry hodným a placení schopným. Obyčejně však pojišťovatelem nebývá soukromník a jednotlivec, nýbrž nějaká po obchodnicku sestavená společnost čili *pojišťovna,* která ovšem s dostatečným fondem započíti musí. Bývá to obyčejně podnik akciový. Je-li některý u ní pojištěný objekt tak velikého rozsahu, že by zaplacení případné škody pojišťovnu až i zničiti mohlo, pojišťuje se tato zase sama zcela nebo z části u jiných pojišťoven, což jest *pojišťování zpětné;* po případě rozdělí se s nimi o zisk z prémie plynoucí proti závazku společné úhrady případné škody. Ovšem první povinností každé solidní pojišťovny jest, utvořiti silný reservní fond, aby z něho kromobyčejné škody krýti mohla. Právní poměry vyplývající ze smlouvy pojišťovací posuzují se jednak dle o. z. o. §§ 1288—1291, jednak dle stanov té které pojišťovny, státně potvrzených.

Nejvýhodnějším způsobem pojišťování pro pojištěnce jest *pojištění vzájemné,* při kterém pojištěnci jsou spolu členy pojišťovny (po obchodnicku sestavené). Podnik spravuje se tak, jako každý jiný podnik pojišťovací, ale výtěžek, který po náhradě všech škod, po krytí režie a po srážce pro reservní fond vybývá, členům se připisuje k dobru, čímž pojištění jejich pro budoucí rok lacinějším se stává.

296. Předmětem pojišťovací smlouvy může býti každá možná ztráta neb škoda neb nejistota; jednotlivé však ústavy označují předem, co pojišťují, a na tom přestávají. A i když v jednom ústavu lze různá pojištění učiniti, přece každý druh pojištění má své zvláštní fondy a zvlášť se účtuje. Dle nynější obvyklosti lze se pojistiti proti škodám vzešlým požáry, krupobitím, povodní, jinými živelními pohromami, nemocí neb pádem dobytka, ztroskotáním lodí, poškozením zboží při dopravě, krádeží, loupeží, vloupáním, kolísáním cen bursovních papírů, povinným ručením, ztrátou atd. Pojišťováním lze si zajistiti buď peníz jednou pro vždy výplatný (odbytné), nebo dočasný nebo doživotní důchod při úrazu, nemoci, nezpůsobilosti ku práci, nezaměstnanosti a p. Pojišťováním lze si pojistiti, aby v případě našeho úmrtí našim příbuzným nebo jiným námi

ustanoveným osobám dostalo se určitého peníze. A konečně lze sobě nebo jiným složenou sumou zakoupiti nebo v pravidelných lhůtách placenými příspěvky zajistiti doživotní důchod, nebo pensi (výslužné), nebo zaopatření ve stáří.

297. Základem výpočtů pro stanovení prémie jest zkušenost a statistika. Při pojištění proti možné škodě přihlíží se k tomu, jak často a v jakém rozsahu ta která škoda v té neb oné krajině se přihází, při čemž ovšem stopuje se delší řada let. Dle průměru pak vypočte se pravděpodobnost té které škody nebo dotyčného úrazu, nemoci a p. Při pojistkách hledících k úmrtí nebo doživotí některé osoby užívá se statistických záznamův o úmrtnosti, aby se vypočetla pravděpodobná doba jí ještě zbývající. A dle toho vypočte se nejnižší míra prémie. K té pak se přirazí (jak již výše řečeno) ještě nějaké procento na režii, reservní fond, zúročení a amortisaci vloženého kapitálu a zisk.

Pojišťovatelem bývá obyčejně nějaká po obchodnicku zřízená společnost. Někdy však sám stát nebo země nebo obec obstarává některá pojišťování, zejména svých vlastních úředníkův a zřízencův. Za tím účelem žádá na nich jakési příspěvky do pensijního fondu, a za to zaručuje jim a jejich manželkám pensi čili výslužné.

298. Pojištění jest buď volné nebo povinné. Při *volném pojišťování* má pojištěnec na vůli, zdali, kde, jak a nač pojistiti se chce, a pojišťovně jest ponecháno, zdali pojištění přijmouti chce či nechce. Jiné však jest *pojištění ze zákona povinné*, v zájmu obecného blaha přikázané. Nezřídka totiž jeví se potřeba, aby příslušníci některého stavu v tom neb onom směru se pojistili. Poněvadž však takovéto pojištění jen tehdy může býti účelné a laciné, jestliže všichni účastníci se pojistí, nezbývá, než zákonem je přikázati. Tak vznikly úrazové pojišťovny, nemocenské pokladny, bratrské pokladny, zajištění výslužného soukromým úředníkům a p.

Avšak nejen ze zákona, nýbrž i z jiných okolností může pojištění státi se povinným, a to zejména, když někdo pod svou zodpovědností spravuje cizí jmění, jež pojistiti může. Neučiní-li tak, zanedbal povinnost svou, a v případě škody jest povinen náhradou. Příklady: poručník, spravuje-li jmění svěřencovo, správce, spravuje-li statek svého pána.

299. Ráz smlouvy pojišťovací vyžaduje, aby při uzavření jejím *obě strany byly v nejistotě o stavu pojištěného předmětu.* O. z. o. § 1291: „Věděl-li pojištěný v čas uzavření smlouvy o zmaru věci, nebo pojišťovatel, že není v příčině její žádného nebezpečenství, jest smlouva neplatná."

300. Zbývá nám ještě vyložiti, jaké povinnosti ukládá spravedlnost jednak pojišťovateli, jednak pojištěnci.

Pojišťovatel dopouští se křivdy při sdělávání smlouvy, určuje-li příliš vysoké pojistné, nebo po nastalé škodě, nechce-li ji dle úmluvy hraditi. Je-li pojišťovatelem nějaký ústav, tedy osoba mravní, zodpovědnost za křivdu spadá na toho kterého funkcionáře.

Vzhledem k pojistnému bylo již vyloženo, že musí se poněkud výše čítati, než by jinak počet pravděpodobnosti vyžadoval. Nad to musí pojišťovna i s tou okolností počítati, že některé nehody, na př. požáry, právě následkem pojištění se množí, buď že pojištěnci jsou méně opatrní, nebo že mnohý ze zločinného úmyslu sám si zapálí.

Stala-li se škoda, nastává pojišťovateli (po případě pojišťovacímu ústavu) povinnost hraditi ji, jak smlouvou bylo ujednáno. Pojištěnec může ovšem žádati jen obecnou cenu zničeného předmětu, nikoli však zájmovou nebo zálibnou, leda že by tato výslovně a určitým penízem byla ujednána. Některé pojišťovny řídí se zásadou, že (zvláště při požáru) nemá se celá škoda hraditi, nýbrž jen značná její část; chtějí tím docíliti, aby pojištěnci byli opatrnější a nikdo aby si nezapálil sám. Ví-li pojištěnec předem o této zásadě, nelze proti ní ničeho namítati; ale jinak byla by nespravedlivou.

301. *Pojištěnec* počínej si poctivě: při sdělávání smlouvy, v průběhu pojištění, v případě škody.

Při sdělávání pojišťovací smlouvy pojištěnec povinen jest udati dle pravdy, co dle stanov pojišťovacích a obvyklosti udati má. Podvodu se dopouští a hřeší, udává-li okolnosti nepravdivé nebo zatajuje-li pravdivé, na které pojišťovna zvlášť se vyptává a které o výši prémie nebo vůbec o přijetí pojištění rozhodují. Jest však věcí pojišťovny, aby označila, které okolnosti pokládá za rozhodné, a není to věcí pojištěnce; ten úplně vyhovuje spravedlnosti, odpovídá-li jen na otázky mu kladené.

Když smlouva byla sdělána, tedy v průběhu pojištění, pojištěnec jest povinen pojištěný předmět tou obvyklou pozorností opatrovati, jakou vůbec věci své opatruje. Ovšem mimořádná péče na něm se nežádá a žádati nemůže; ale pojištěnec nesmí se domnívati, že mu netřeba předmětu si hleděti, poněvadž týž pojištěn jest. Mohli bychom ještě přidati, že pojištěnec povinen jest platiti ujednanou prémii; ale o tom mluviti není třeba, jelikož pojišťovny mají ve stanovách, že pojištění samo sebou přestává, nebyla-li prémie včas zaplacena.

Vznikla-li škoda, proti které pojištěnec pojištěn byl, a domnívá-li se týž, že mu náhrada náleží, musí nárok svůj dle stanov v čas ohlásiti. Není-li lhůta stanovami zvlášť určena, platí o. z. o. § 1290. Týž paragraf dále stanoví: Neučinil-li toho pojištěný, nemůže-li nehody dokázati, aneb dokáže-li pojišťovatel, že škoda vzešla vinou pojištěncovou, nemůže pojištěnec žádati sumy pojištěné. Netřeba přidávati, že při vyšetření škody pojištěnec nesmí udávati větší škodu, než jaká se skutečně stala.

302. Nebude nemístno, zvláště ještě promluviti o *pojištění požárovém* a o hříších při té příležitosti možných, jelikož v praxi a ve zpovědnici dosti často se vyskytují. Ovšem následující o něm jednající odstavce nejsou ničím více než jen opakováním a applikováním odstavců předešlých.

Kdo pojišťuje se proti ohni s tím úmyslem, že pojištěný předmět později sám zapálí nebo zapáliti dá, hřeší právě tímto hříšným úmyslem (IV, 39), a to těžce, i kdyby jinak pojištění jeho správně se dálo. Ale při takovém úmyslu pojištění obyčejně neděje se správně, jelikož pojištěnec cenu pojištěného předmětu mnohem výše udává, než skutečně jest.

Není však žádným hříchem, jestliže někdo z opatrnosti, nemaje žádného záludného úmyslu, cenu pojištěného předmětu výše, a třeba i značně výše udává, než skutečně jest; za vyšší pojistku platí také vyšší prémii.

Pojištěnec jest povinen se světlem, ohněm atd. opatrně zacházeti, aby pojištěného objektu nezapálil. Dlužno mu uvážiti, že by neprozřetelností svou poškodil nejen pojišťovnu, ale snad i sousedy. Nežádá se však na něm opatrnost mimořádná, nýbrž jen obvyklá. Vznikl-li přece požár, nesmí nečinně přihlížeti, koje se myšlenkou, že pojištění škodu nahradí, nýbrž

jest povinen zachrániti, co zachrániti se dá, a v čas pomoc zavolati.

Byl-li požár někým jiným založen, pojišťovna jest povinna pojištěnci škodu hraditi, může však na žháři (zná-li ho) se hojiti. Žhář sám (i kdyby zůstal neznám) jest povinen náhradou, a to předně pojišťovně penízem, který pohořelému vyplatila, a dále pohořelému tou škodou, která mu hrazena nebyla.

Založil-li sám pojištěnec požár, není mu pojišťovna ničím vázána. Ví-li se o tom a dokáže-li se mu to, nedostane se mu ničeho. Byla-li mu pojištěná suma přece vyplacena, poněvadž o jeho žhářství vůbec se nevědělo, nebo bylo-li sice podezření, ale nedalo se dokázati, a přijal-li pojištěnec sumu pojištěnou, dopustil se podvodu. Dokáže-li se mu později tento podvod, zodpovídá se před soudem, který mu nejen uloží, aby peníze vrátil, ale nad to jej i potrestá. Nedozví-li se nikdo o jeho podvodu, ušel ovšem lidskému soudu; ale hřích mu zůstává a on jest povinen pojišťovně náhradou.

Má-li žhář pomocníky, hřeší i oni a propadají povinnosti eventuelní náhrady, o čemž však později.

Což však, neměl-li pojištěnec žádného zlého úmyslu, a jen svou neopatrností požár zavinil? V takovém případě může pojištěnec s klidným svědomím náhradu škody od pojišťovny žádati a přijatou podržeti; neví-li se o jeho neopatrnosti, není povinen se přiznati. Ví-li se však o jeho neopatrnosti, a zdráhá-li se pojišťovna platiti, rozhoduje soud, jemuž ovšem jest se podříditi.

Ještě několiv slov o restituci pojišťovně.

Je-li žhář, který svůj nebo cizí majetek zapálil, obecně znám, a dokáže-li se mu zločin jeho, nahradí pojišťovně přímo, oč byla poškozena (ač má-li tolik). Kdyby nahraditi nechtěl, byl by k tomu soudně donucen. Jinak však jest, je-li žhář neznám, a chce-li jím zůstati, což zajisté jest pochopitelno; ostatně nikterak není povinen ani ve svědomí, aby sebe sama prozrazoval a udával (X, 56). Ale restitucí povinen jest. Soukromému pojišťovateli by také restituovati mohl, ať s jeho vědomím, ať bez jeho vědomí (jak při stati o povinné náhradě vyložíme). Je-li však pojišťovatelem nějaký ústav, tu náhrada jest těžká, ba vlastně nemožná. Každá pojišťovna má svůj kancelářský apparát, kde každý příjem nejen zapsán, nýbrž i doložen býti musí. V kanceláři tedy žhář restituovati nemůže,

leda že by se k zločinu svému přiznal, k čemuž však rozhodně povinen není. Ale ani tajná restituce není možná; kdyby peníz poslal anonymně, zasílatel nemá jistoty, že se peníz dostal svému účelu; a tajně něco do pokladen pojišťovny přidati naprosto nejde, a bylo by to bezúčelno. Jest tedy jisto, že pojišťovně restituovati nemůže. Poněvadž však peníz restituci propadlý podržeti nesmí, nezbývá, než jen restituovati chudým, nebo obecně dobročinným účelům, zejména takovým, které zamezení požárů napomáhají. Toto přemístění restituce jest úplně oprávněno, neboť pojišťovna počítá s tím, že některým zlomyslně založeným požárem utrpí škodu a dle toho žádá vyšší prémie. Tyto vyšší prémie však právě platí obecenstvo; i jest tedy v pořádku, jestliže restituce, která pojišťovně se dostati nemůže, dostane se obecenstvu.

HLAVA II.

Držení soukromého majetku předmětem směnné spravedlnosti.

§ 64. O křivdách na cizím majetku spáchaných a náhradě za ně povinné vůbec.

303. Kdo soukromého majetku svého poctivě získal, nabyl tím spolu práva na nerušenou držbu jeho. *Kdo tuto jeho držbu ruší, dopouští se křivdy a hřeší proti směnné spravedlnosti.*

Dle pohnutky, která zlosyna ke křivdě na cizím majetku svádí, jest tento buď zlodějem nebo škůdcem. *Zloděj*, veden zištností a touhou po statku, snaží se nabýti majetku cizího, má tedy na mysli hlavně prospěch svůj. *Škůdce* veden záštím (nebo jinou podobnou pohnutkou) ničí cizí majetek, má tedy na mysli hlavně škodu bližního. V obou těchto případech zlosyn buď jedná sám, nebo má pomocníky; jest jasno, že nejen sám zlosyn, ale i *pomocník* jeho dopouští se křivdy a hřeší proti směnné spravedlnosti.

Třídíme tedy křivdy na cizím majetku spáchané do tří skupin. Dopouští se totiž křivdy proti cizímu majetku,

1. kdo bezprávně cizí majetek uchvacuje a zabírá,
2. kdo bezprávně cizí majetek poškozuje,
3. kdo bezprávně při křivdě proti cizímu majetku spáchané pomáhá.

Každá proti cizímu majetku spáchaná křivda příčí se směnné spravedlnosti a ukládá povinnost náhrady. Poněvadž pak křivda děje se na majetku, tedy na věcech hmotně ocenitelných, má náhrada státi se stejným prostředkem (XI, 23), tedy zase statky hmotnými nebo penězi. Jest to *náhrada po výtce* čili *náhrada v užším slova smyslu.* Mluvíme-li o náhradě nepřidávajíce bližšího určení, míníme vždy *náhradu statky hmotnými, povinnou z křivdy na majetku spáchané*, čili zkrátka: *náhradu hmotnou.*

Povinnost hmotné náhrady vzniká jen z výše uvedených tří křivd proti cizímu majetku. Křivdy proti dobrům osobním neukládají hmotné náhrady, leda že by jimi byla zároveň hmotná škoda způsobena; škůdce však v tom případu hradí jen tuto hmotnou škodu, nikoli však křivdu mimohmotnou.

Poněvadž tedy výše uvedené tři křivdy mají v zápětí povinnost hmotné náhrady, a poněvadž hmotná náhrada jen z těchto tří křivd vyvěrá, z jiných křivd však jen potud, pokud některá z těchto tří křivd v nich zahrnuta jest, ustálila se škola na zvláštním názvu, nazývajíc tyto křivdy: *důvody čili původy povinné náhrady hmotné*, čili zkrátka: *důvody náhrady* (radix restitutionis).

Jest tedy trojí důvod čili původ povinné náhrady hmotné, a to:

1. Bezprávné odnětí cizího majetku,
2. bezprávné poškození cizího majetku,
3. bezprávný soukon při škodě na cizím majetku způsobené.

O každém tomto důvodu náhrady promluvíme ve zvláštním oddíle, a připojíme hned, jaká povinnost náhrady z toho vyvěrá.

Ke třem takto vzniklým oddílům přidáme doplňkem ještě čtvrtý oddíl, který promluví o různých okolnostech hmotné náhrady všem třem důvodům společných, pokud o nich ještě se nevykládalo. Oddíl ten ponese nápis:

4. Okolnosti náhrady hmotné.

A. Bezprávné odnětí cizího majetku a náhrada za ně povinná.

§ 65. Bezprávné odnětí cizího majetku.

Hříchy sem spadající jsou: krádež, loupež, podvod, zpronevěra, svatokrádež a některé jiné jim podobné hříchy.

304. I. *Krádež* (furtum) *jest bezprávné a tajné odnětí cizího majetku.* Occulta et injusta rei alienae ablatio invito rationabiliter domino. S. Alph. Theol. mor. III, 518. Odnětí cizího majetku nazývá se zkrátka *odcizením.* Vykládáme:

„Majetku", čímž označujeme hmotný předmět (I, 74) krádeže, jímž může býti jen majetek, nikoli však jiné dobro vezdejší. Mluvíme-li tedy o krádeži života, zdraví, cti a dobrého jména, času a p., dlužno rčení ta vykládati ve smyslu přeneseném. Připojujeme *„cizího* majetku", neboť vlastní majetek krásti nelze; slyšíme-li tedy, že někdo okradl sebe sama, musíme i to bráti ve smyslu přeneseném.

„Odnětí" čili *„odcizení."* Odnímá pak cizí majetek čili odcizuje jej, kdo majetek bližního zabírá s úmyslem, podržeti si jej a nevraceti ho. Zloděj tedy zamýšlí cizím majetkem rozmnožiti vlastní majetek svůj, čili obohatiti se. To jest přímý jeho úmysl. Odnětím cizího majetku spolu poškozuje bližního, ale škodu tu zloděj jen nepřímo zamýšlí, jelikož bez ní krásti nelze; hlavní pohnutkou jeho není škodychtivost, nýbrž zištnost.

Zlodějem jest, kdo béře cizí majetek ze zištnosti; nekradou tedy a vůbec žádného bezpráví nedopouštějí se rodiče, vychovatelé, učitelé a p., berou-li dítěti, co by mu škodilo, nebo lidé rozumní, odnímají-li bláznu zbraň a p.

Zlodějem jest, kdo béře cizí majetek s úmyslem nevrátiti ho; není tedy zlodějem, kdo odnáší cizí věc s úmyslem, že ji jen užije, ale pak zase vrátí. Díme: „není zlodějem", ale snad se dopouští jiné křivdy.

„Bezprávné." Tím právě znakem řadí se krádež mezi křivdy čili bezpráví. Jest pak odnětí cizího majetku bezprávným, děje-li se *bez souhlasu majitelova a proti rozumné jeho vůli* (invito rationabiliter domino). Právo majitelovo na majetek není však právem nezadatelným. Majitel může, ba někdy přímo jest i povinen vzdáti se práva svého. V takovém případě pak ovšem zabírání jeho majetku není krádeží. Svého práva vzdává se majitel souhlasem.

Souhlas majitelův jest buď výslovný, nebo mlčky udělený, nebo domnělý. *Výslovný souhlas* majitelův projevuje se slovem, písmem, znamením, jinými dorozumívacími prostředky, tedy vůbec úkonem. *Mlčky udělený souhlas* vyplývá z mlčení, tedy z nekonu, dle zásady: „Qui tacet, consentire videtur." „Mlčí" pak majitel, neodporuje-li ani slovem ani činem, ačkoliv ví neb vidí, že někdo jiný majetek jeho zabírá, a ačkoliv by odporovati nebo alespoň nesouhlas svůj projeviti mohl. Přidaná poznámka jest důležita. Nelze totiž mlčení pokládati za souhlas, mlčí-li poškozený majitel jen proto, že odporovati nemůže (ať nemožnost ta jest fysická, ať mravní); nebo neodporuje-li a neprotestuje-li, jelikož ví, že veškeren odpor a protest byl by marný a bezvýsledný. *Domnělý souhlas* není vlastně žádným souhlasem v pravém toho slova smyslu, nýbrž jen jakousi epikií. Souhlas výslovně nebo mlčky udělený stačí vždy; avšak souhlasu domnělého nebo podloženého smíme jen někdy se dovolávati, a to jen: 1. nelze-li na majiteli ani výslovného ani mlčky uděleného souhlasu si vyžádati, a 2. jsme-li mravně přesvědčeni, že by majitel, věda o těchto okolnostech, souhlasu svého neodepřel, a že, až se o tom dozví, ničeho namítati nebude.

Někdy majitel buď ze zákona přirozeného, nebo ze zákona lidského nebo na základě právoplatného soudního výroku povinen jest vydati majetek svůj, nebo po případě nemá práva odpírati, zabírá-li někdo jiný (ovšem oprávněný) k určitému účelu majetek jeho. Tu ovšem není třeba jeho souhlasu; odpírá-li jej majitel, odpírá jej proti pravidlům mravního řádu a zdravého rozumu; dominus est quidem invitus, sed non rationabiliter invitus (proto sv. Alfons do definice vkládá: rationabiliter).

„Tajné." Tato značka obecně se přidává, jednak proto, že krádež obyčejně děje se tajně, jednak také proto, že touto značkou krádež liší se od loupeže. Zloděj tají krádež svou i majiteli (okradenému) i obecenstvu; tají krádež zamýšlenou a konanou, aby nebyla znemožněna, a tají krádež vykonanou, aby nepropadl trestu. Ale značka tajnosti není nutnou částí výměru krádeže. Krádež veřejně vykonaná ovšem pravidelně mění se v loupež, nikoli však proto, že je veřejná, nýbrž proto, že děje se násilím. Děje-li se tedy krádež veřejně, avšak bez násilí, nepozbývá rázu krádeže.

Ještě dlužno přidati, že ráz krádeže nikterak se nemění, krade-li zloděj pro sebe nebo pro někoho jiného.

305. II. *Loupež* (rapina) *jest bezprávné a násilné odnětí cizího majetku.*

Z výměru již vidíme, čím loupež a krádež se liší. Krádež děje se bez násilí, loupež však děje se násilně. Proto loupežník nemůže dovolávati se souhlasu majitelova, i když se mu ho snad dostalo, neboť i tento souhlas jest násilím vynucený a proto neplatný.

Loupež příčí se dvojnásob a po případě i trojnásob směnné spravedlnosti, jelikož ji ve dvou a po případě i ve třech předmětech uráží. Loupežník křivdí přepadenému a) na majetku, b) na osobní svobodě, a po případě také c) na životě nebo zdraví nebo tělesné neporušenosti. Toho všeho ovšem při zpovědi loupežníkově jest dbáti.

V této stati hledíme k loupeži jen potud, pokud jest bezprávným odnětím cizího majetku; o násilí příčícím se osobní svobodě a o poruše života, zdraví a těla promluveno již na místech jiných, a tam spolu vytknuto, zdali jimi vzniká povinnost náhrady a jaká jest.

306. *Není loupeží, brání-li* někdo majetek svůj a snaží-li se násilím zpět dobýti, co mu právě nebo před krátkou dobou bylo ukradeno nebo uloupeno. Takovéto násilné zpětdobývání majetku právě nebo před krátkem ukradeného nebo uloupeného jest jen *dovolenou sebeobranou.* Díme: „právě nebo před krátkou dobou“. Jinak jest, uplynula-li delší doba mezi pozbytím nějaké věci a násilným jí zpětdobýváním. Tu násilné zpětdobývání není již obranou, nýbrž *svépomocí.* Tato násilná svépomoc není sice loupeží, a přirozeným právem také není zakázána. Ale ve státech se spořádanou správou zakazuje ji zákon občanský, žádaje v zájmu obecného blaha, aby poškozenec nároky své před příslušným soudem vymáhal. O. z. o. § 19: „Kdokoli se domnívá, že mu v jehproávu bylo ublíženo, může podati stížnost svou úřadu zákonem k tomu zřízenému. Kdo by však opovrhna úřadem užil své moci, pomáhaje sobě, nebo přestoupil meze obrany potřebné, jest za to zodpovědným.“ A nutno tak stanoviti, neboť jednak násilná svépomoc ruší veřejný pořádek; jednak víme ze zkušenosti, že mnohý kverulant pokládá se za poškozena, nebo domnívá se, že statek kdysi jemu nebo jeho rodičům nebo pří-

buzným náležitý prý neprávem přešel do rukou jiných, ač tomu tak není; nutno tedy jest, aby nějaká vyšší autorita nad zachováváním práva a řádu bděla.

307. Loupeži podobné a dosti blízké jest *vydírání.* Dopouští se ho, kdo hrozbami nějaké jemu nenáležité výhody pro sebe nebo někoho jiného vymoci chce. Díme: „výhody“, míníce tím nejen peníze, nýbrž vše, co hmotnou cenu má a penězi se oceniti nebo opatřiti dá. Tím náleží vydírání mezi činy, jimiž cizí majetek se uchvacuje. Díme dále: „jemu nenáležité“, tedy výhody, které po právu vyděrači nenáležejí a kterých by týž obyčejnou cestou dosíci nemohl; a tím vydírání řadí se mezi činy bezprávné. Není tedy vydíráním, snaží-li se někdo hrozbami dosíci toho, co mu po právu náleží, a nehřeší proti spravedlnosti, jen když samy hrozby jeho spravedlnosti se nepříčí. Srv. XI, 50.

308. III. *Podvodu* dopouští se, kdo klamem a šálením nebo lstí usiluje dosíci výhod, kterých by poctivým způsobem nedosáhl. Tím jsme vyměřili podvod vůbec, a „výhodami“ rozumíme vše to, čeho podvodem dosíci lze, tedy přízeň lidí, čest, vyznamenání, úřad atd. V této stati však mluvíme jen o *podvodu zištném,* a vyměřujeme jej: *Podvod jest bezprávné, klamem a šálením nebo lstí provedené odnětí cizího majetku.* Takovým podvodem hřeší na př. obchodník dávaje malou míru a váhu nebo prodávaje vadné zboží za bezvadné.

I podvod liší se tedy od krádeže jen způsobem svého provedení. Podvodník užívá nevědomosti a neznalosti věcí svých obětí. Buď sám je lží, lstí, klamem, šálením a podobnými prostředky v omyl uvádí, aby z toho ve prospěch svůj těžiti mohl; nebo vida jejich nevědomost nebo neznalost, užívá jí ve prospěch svůj, a to způsobem, jakým by jí užívati neměl. Ani podvodník nemůže se dovolávati souhlasu podvedených, a nelze mu se vymlouvati, že vědoucímu a svolujícímu neděje se křivda, neboť podvedený svolil sice, avšak nevěděl, oč běží, a souhlas jeho jest souhlas klamem vylákaný.

Užívá-li podvodník nevědomosti bližního, ve které týž již vězí, hřeší jen proti směnné spravedlnosti. Uvádí-li však bližního úmyslně a obmyslně v omyl, hřeší zlomyslnou čili škodlivou lží, tedy proti pravdomluvnosti a směnné spravedlnosti. Ve zpovědi však stačí zpovídati se z podvodu.

309. IV. *Zpronevěry* dopouští se, kdo věci jemu svěřené bezprávně za sebou zadržuje, s úmyslem přivlastniti si je a nevydávati jich.

Zpronevěřil-li soukromník soukromý majetek jemu svěřený, t. j. jemu ve správu daný nebo u něho uložený, hřeší nejen proti směnné spravedlnosti, nýbrž i proti věrnosti, an klame důvěru jemu věnovanou. Zvlášť pak platí výtka ta, zklamal-li takto svého chlebodárce nebo zaměstnavatele. Je-li však předmětem zpronevěry majetek veřejný (církevní, státní, zemský, obecní), směřuje hřích ten dále ještě proti spravedlnosti zákonné. A je-li provinilec veřejným úředníkem nebo zřízencem, hřeší mimo to také proti spravedlnosti podílné. Ve zpovědi však stačí zpovídati se ze zpronevěry a není třeba udávati bližší okolnosti.

Ve výměru přidáváme slůvko: „bezprávně". Jedná pak bezprávně, kdo zadržuje za sebou věc, na kterou nižádného práva nemá. Nejedná však bezprávně a nedopouští se zpronevěry, kdo zadržuje za sebou věc jemu náležitou, nebo kdo ji zadržuje v náhradu pohledávky jinak nedobytné nebo na záruku pohledávky oprávněné. Tolik dle přirozeného práva a pro soud svědomí. Pro vnější soud ovšem nutno přihlížeti k zákonům, které v zájmu obecného dobra nedovolují svépomoci, odkazujíce na pořad práva.

310. V. Zpronevěře podobna jest *krádež rodinná*, páchaná členy rodiny, a *krádež domácí*, páchaná členy domácnosti. Při krádeži rodinné zloba odňatého majetku ustupuje do pozadí, jelikož mnohem více než tato váží zloba porušené rodinné příslušnosti. Tak na př. rodiče dítětem okradeni snáze snášejí ztrátu majetku, těžce však nesou, že právě jejich dítě jest zlodějem a že tak se na nich prohřešilo. Hřích dítěte směřuje v první řadě proti přikázání čtvrtému, a v druhé teprve řadě proti přikázání sedmému. Nestačí tedy, zpovídá-li se dítě jen, že krade, nýbrž musí přidati, že krade rodičům. Také krádeže domácí příčí se nejen spravedlnosti směnné, nýbrž i povinnostem z domácí příslušnosti vzniklým nebo smlouvami ujednaným. Zloba jejich zvyšuje se tím, že nemožno nebo alespoň zvlášť obtížno jest před nimi se uhájiti. Dobře to líčí Catechismus Rom. (Pars III. cap. 7. q. 7.) těmito slovy: »Nec vero distinguuntur a furibus servi dominorum rerumque custodes infidi; quin etiam eo sunt detestabiliores, quam reliqui fures, qui clavibus excluduntur, quod furaci servo nihil domi obsignatum aut occlusum esse potest." Přes to však domácí krádež druhově od jiných krádeží se neliší, a nepoctivý čeledín dosti učiní, zpovídá-li se jen, že kradl.

311. VI. Krádež, loupež, podvod a zpronevěra mění se druhově ve *svatokrádež*, a to buď na svatokrádež místní, odnesl-li zloděj něco de sacro (VII, 294), nebo na svatokrádež věcnou, odneseno-li sacrum (VII, 295). Jelikož svatokrádež příčí se nábožnosti, pojí se v krádeži sakrilegické dva druhově rozdílné hříchy, jeden proti směnné spravedlnosti a jeden proti nábožnosti, čehož ovšem při zpovědi třeba dbáti. Stejné pravidlo platí při sakrilegické loupeži a sakrilegickém podvodu. Dále při zpovědi ještě k tomu třeba přihlížeti, zdali spáchaná svatokrádež jest místní nebo věcná nebo obojí zároveň, jelikož svatokrádeže ty druhově se liší (VII, 291). O svatokrádeži, pokud nábožnosti se příčí, s dostatek promluveno v knize sedmé. Nyní přihlížíme ke svatokrádeži již jen potud, pokud křivdí cizímu majetku.

312. VII. Všechny zde uvedené hříchy v tom se shodují, že každý z nich lze označiti jakožto *bezprávné odnětí cizího majetku*. Mluva obecná mezi nimi mnoho neliší a ráda je všechny shrnuje pod jediný pojem *krádeže*. I jest to do jisté míry oprávněno, jelikož tajnost není nezbytnou známkou krádeže. Tomu se přizpůsobujíce vyměřujeme: *Krádež v širším toho slova smyslu jest bezprávné odnětí cizího majetku.*

Ale pak výčet hříchů spadajících pod tento obecný, v širším smyslu vyměřený pojem krádeže není hříchy uvedenými vyčerpán, i hledí sem celá řada hříchů jiných. Katechismy je vypočítávají, na př. Catechismus Romanus, Pars III, cap. 8. q. 2. 4. 7. 8; Veliký katechismus, ot. 442 až 449. Arciť ani jejich výčet není a nemůže býti úplný. Proto také Catech. Rom. l. c. q. 7. dí: „Reliquam furtorum multitudinem a solerti avaritia, quae omnes pecuniae vias novit, excogitatam, persequi longum est, et ut diximus difficillimum."

Některé sem hledící hříchy uvedli jsme, vykládajíce o nabývání majetku; některé tuto přidáváme.

Krade, kdo lehkomyslně se dluží a dluhy neplatí; kdo neplatí, co ze smlouvy nebo po právu platiti má; kdo nevyplácí umluvené mzdy nebo bezprávně z ní strhuje; kdo ne-

koná prací, k nimž byl zjednán a za něž plat již přijal, nebo kdo dává si platiti, ač ujednané práce nevykonal; kdo placený svůj úřad nedbale zastává; kdo nevrací věcí nalezených; kdo žebrá nebo o almužnu prosí, ačkoliv toho nepotřebuje; kdo zámožným jsa, ale chudobu předstíraje, užívá nadace, jíž jen skutečně chudí užívati mají; kdo dává se jako student v chlapeckém semináři živiti, ačkoliv předem jest odhodlán, nestáti se duchovním;*) kdo nemíně státi se řeholníkem dává se v noviciátu neb klerikátu klášterem vydržovati; kdo užívá důchodů nějakých proti právu; kdo lichvaří; kdo při koupi neb prodeji šidí, užívaje falešných měr a váh, nebo kdo na kupujícím obecenstvu přemrštěné ceny vynucuje nebo vadné zboží za bezvadné prodává; kdo kupuje věci kradené; kdo falešně hraje o peníze; kdo na burse podvádí; kdo zištně užívá falešných listin; kdo platí falešnými penězi; kdo mezníky do sousedovy půdy posunuje nebo kdo přeorává; kdo ponechává si věci omylem ho došlé atd.

313. Poznámka. Právníci liší krádež prostou a krádež kvalifikovanou. *Krádeží prostou* jest krádež prostě jen proti cizímu majetku spáchaná, které žádná zvláštní nebo přitěžující okolnost nedoprovází. Krádeží *kvalifikovanou* však jest krádež provázená některými přitěžujícími okolnostmi. Obecný zákonník trestní liší krádež zločinnou, tedy kvalifikovanou, a přestupek krádeže. Kdy krádež zločinem se stává, udává o. z. tr. § 172—177. Stává pak se krádež zločinem: a) z vyšší hodnoty věci ukradené (více než 25 zlatých), b) z nebezpečnější povahy skutku, c) z vlastnosti věci ukradené (mimo jiné: svatokrádež), d) z vlastnosti pachatelovy. O loupeži: o. z. tr. § 190 nn. O podvodu: o. z. tr. § 197 nn. Podvod stává se zločinem (§ 198 nn.) buď z povahy skutku, nebo větší škodou.

314. VIII. Promluviv o krádeži majetku hmotného mám za to, že nebude od místa spolu vykládati o *krádeži majetku duševního*, která stejně jako krádež majetku hmotného porušuje právo vlastnické.

Duševním majetkem naším jest to, co jsme duševní prací vyrobili, tedy díla vědecká, básnická a spisovatelská, kázání,

*) Týž jest povinen, alespoň později nahraditi ústavu, co jej stál, a to ne-li zcela, alespoň částečně. Vstoupil-li však do ústavu s úmyslem věnovati se stavu duchovnímu a změnil-li později (ať důvodně ať bezdůvodně) úmysl svůj, může, ba i má vystoupiti, ale náhradou za výživu dosud mu skýtanou povinen není.

řeči a přednášky, soukromé dopisy a korrespondence, skladby hudební, díla umění výtvarného, vůbec díla duševní. Dle přirozeného práva každý jest pánem výrobků práce své, ať práce hmotné, ať práce duševní. Jest tedy autor čili původce díla duševního též jeho pánem, a má právo o něm rozhodovati nebo po případě z něho těžiti. Toť jest právo autorovo čili *právo autorské*. Autor může své autorské právo (podobně jako jiné právo vlastnické) buď zcela nebo z části na kohokoliv jiného smlouvou přenésti.

Autorské právo uplatňuje se jinak před uveřejněním a jinak po uveřejnění duševního plodu.

315. *Před uveřejněním.* Autor jediný má právo rozhodovati o tom, zdali plod jeho duševní práce má se uveřejniti či nemá; po případě, chce-li dílo své uveřejniti, určuje on, kdy se tak státi má. Bezprávně jedná, kdo cizí duševní plody bez vědomí a svolení autorova uveřejňuje nebo v širší známost uvádí. Čin jeho jest krádeží v plném toho slova smyslu, a o něm platí vše to, co níže o krádeži, o jejím hříchu a povinné náhradě vyložíme. Mimo to vetřelec nezřídka hřeší proti jiným povinnostem, jelikož nediskretně vniká v cizí tajemství a po případě je prozrazuje. Předvídá-li, že uzmutím a uveřejněním věcí těch autoru značné nepříjemnosti způsobí, hřeší těžce; při menší nepříjemnosti alespoň lehce. Vznikla-li autorovi činem tím nějaká hmotná škoda, vetřelec ve svědomí svém povinen jest napraviti ji; a vytěžil-li něco, náleží to po právu autorovi, nikoli však uchvatiteli. Můžeme tedy zkrátka říci, že před uveřejněním není po stránce majetkové žádného rozdílu mezi výrobkem práce hmotné a duševní.

316. *Po uveřejnění*, jež stalo se z vůle autorovy nebo alespoň se svolením jeho, jest poněkud jinak. Tu dílo po duševní stránce své stává se jaksi majetkem obecným, alespoň potud, že ho každý smí užívati. Právo autorské však nikterak nezaniká, neboť jedině autor jest oprávněn je měniti; a také jen autorovi náleží hmotný výtěžek z uveřejnění plynoucí.

Hledíme-li tedy pouze k duševnímu rázu díla autorova, nechávajíce zatím otázku hmotného výtěžku stranou, nemůžeme ani plagiát ani reprodukci pokládati za krádež. A nazývá-li přece někdo tu a onde plagiát nebo opis krádeží, činí

tak jen v přeneseném slova smyslu. Plagiátor cizí práci*) prostě opisuje nebo do svého jazyka překládá nebo s nepatrnými změnami zpracuje, při tom však jméno autorovo zamlčuje, a zdobě se cizím peřím práci vydává za svou, jakoby ji byl on sám vypracoval. Reproducent nevydává cizí práci za svou, ale práci jiného autora celou nebo po části opisuje, vydává a p.; zdali při tom autora jmenuje nebo nejmenuje, nepadá na váhu. Ani plagiátor ani reproducent (hledíme-li jen k duševní stránce) neberou autorovi, což jeho jest, a neztenčují majetku jeho. Neškodí-li tedy autorovi hmotně, není ani plagiát ani reprodukce hříchem. Ovšem plagiát pokládá se v literárním světě za nečestný. Ale reprodukci nelze ani této výtky činiti; ba ona jest pro vědecký pokrok přímo nezbytnou, neboť věda nemohla by se vyvíjeti a pokračovati, kdyby nástupci neužívali prací svých předchůdců.

317. Jest nám však při vydavání plodů duševních nejen k duševní, nýbrž i ke hmnotné stránce hleděti a dobře toho dbáti, zdali reprodukcí (nebo po případě plagiátem) netrpí autorův hmotný zájem. Vydávajíce díla starých autorů nedotýkáme se nikterak jejich hmotných zájmů. Vydávajíce však (na svůj náklad a ve svůj prospěch) díla autorů novějších, obyčejně spolu poškozujeme jejich hmotný zájem, nebo zájem jejich dědiců nebo jiných (fysických nebo mravních) osob, jimž vydávání těch kterých děl jest pramenem příjmů. A zákon přirozený žádá, aby tento pramen příjmů do jisté míry a do jisté doby zůstal vyhrazen autorovi nebo osobě, na kterou autorovo právo přešlo. Vždyť autor příjmů těch potřebuje, neboť jimi kryje výdaje při skládání díla učiněné, a živí sebe a svou rodinu, a přebývá-li ještě něco, jest to jen záslužná odměna za autorovu snahu a píli. Kdo tedy bez svolení autorova jeho díla vydává a z nich těží, poškozuje hmotný zájem autorův, dopouští se krádeže na jeho majetku a jest povinen náhradou. Přidáváme však: „do jisté míry"; neboť má-li práce autorova býti obecným majetkem duševním, jest nezbytno, aby dovoleno bylo z ní citovati a menší části (s udáním pramene) opisovati. Přidáváme dále: „do jisté doby", neboť autorovo právo nemůže do nekonečna trvati, a také mu toho není třeba. Tolik v zásadě obecné; zákonu občanskému pak náleží, aby hledě k poměrům té které země a doby bližší podrobnosti určil, práva autorského chránil a po případě neoprávněné rušitele trestal. Vydán-li pak v tomto směru zákon, který autorské právo chrání, není to zákon čiře trestní, nýbrž zákon mravní, který pod vinou ve svědomí zavazuje, jako vůbec zákony o majetku vydané.

*) Co zde povídáme o literárních výplodech, platí ovšem s příslušnými obměnami také o hudebních skladbách a dílech výtvarného umění.

Takovéto zákony vydány ve všech téměř civilisovaných zemích. V našem zákonodárství mluví o. z. o. §§ 1164—1171 o smlouvě nakladatelské; podrobněji upraveno autorské právo patentem ze dne 19. října 1846, který pak nahrazen byl zákonem ze dne 26. prosince 1895. Odkazujíce k tomuto zákonu vybíráme z něho, co se nám nejdůležitějším býti zdá.

Uvedený zákon (§ 4) chrání knihy, brožury, časopisy, sbírky dopisů, díla dramatická, přednášky, hudební skladby, díla umění výtvarného, výkresy, obrazy, plány, práce plastické, sochy (nikoli však díla stavitelská), fotografie. Pod zákon nespadají (§ 5): zákony, nařízení, veřejné listiny, veřejné řeči a přednášky, annonce. Patisku dopouští se (§ 24), kdo uveřejňuje cizí ještě nevydané dílo, kdo vydává sbírku dopisů bez svolení pisatele nebo dědiců jeho, kdo cizí dílo vydává ve výtahu nebo ve zpracování. Patisku se nedopouští (§ 25), kdo některá místa nebo menší části z cizího díla doslovně uvádí, nebo kdo celá díla (ne více než jeden tiskový arch) do vědeckých sbírek přijímá (ale s udáním spisovatele nebo pramene), kdo obsah uveřejněného díla nebo veřejné přednášky podává, kdo díla uveřejněná jen pro svou potřebu, nikoli však pro prodej rozmnožuje, kdo (§ 26) z denníků články, telegramy a denní zprávy otiskuje. Právo překladu díla již vydaného zůstává autoru vyhrazeno (§ 28), jestliže autor si je výslovně na titulu nebo v předmluvě nebo v čele všech výtisků vyhradil a do tří let (od vydání originálu) překlad v té které řeči vydal; nebo jestliže (§ 29) dílo své vydal v řeči mrtvé. Ochrana práva autorského (§ 43) končí 30 let po smrti autorově, nebo bylo-li jich více, po smrti toho, který z nich poslední zemřel; u děl pseudonymně nebo anonymně vydaných (§ 44) 30 let po jejich vydání; ochrana překladů (§ 47) trvá 5 let.

§ 66. Krádež hříchem. *)

318. *Krádež jest hříchem.* Výrok ten neobmezuje se pouze na krádež v užším smyslu vyměřenou, nýbrž hledí ke krádeži v širším smyslu pojaté (XI., 312), jímž každé bezprávné odnětí nebo zabrání cizího majetku jest krádeží; a každá takováto krádež jest hříchem.

Zákon zjevený v VII. přikázání desatera Božího a na četných jiných místech Písma svatého zakazuje krádež. Zapovídají ji i zákony lidské, a spáchána-li přece, tresty ji stíhají. Zákonodárce lidský činí tak u vědomí, že krádež příčí se nejen dobru soukromému, nýbrž i obecnému, že tudíž nutno ji zakazovati a po případě i trestati. Nebudiž namítáno, že u některých národů krádež nepokládala se za čin nedovolený a nečestný. Zajisté bylo tomu a jest tomu dosud tu a onde tak. Nesmíme však přehlédnouti, že jen národové necivilisovaní krádež dovolují, že dovolují sice (a snad i doporučují) okrádati nepřítele nebo cizince, nikoli však soukmenovce, a že chvála krádeži vzdávaná neplatí spáchané křivdě, nýbrž jen chytrosti a dovednosti zlodějově. Srv. Luc. 16, 8: Et laudavit dominus villicum iniquitatis, nikoliv proto, že kradl, nýbrž quia prudenter fecisset.

Avšak nejen positivnímu, nýbrž i přirozenému zákonu příčí se krádež, jelikož odporuje mravnímu řádu, a to způsobem dvojím. Krádež totiž podkopává dobro obecné i soukromé. Podkopává dobro obecné a základy společenského života, nešetříc majetku soukromého, který přece společnosti lidské za nynějších poměrů jest nezbytným; sv. Tomáš (S. Th. II. II. q. 66. a. 6.) neváhá doznati: „Si passim homines sibi invicem furarentur, periret humana societas.“ Podkopává dobro soukromé; ač totiž zloděj v první řadě jen vlastní obohacení své zamýšlí, přece nemůže úmysl svůj jinak provésti, než současným poškozením bližního.

319. Poznáváme tudíž, že krádež jest hříchem a tážeme se dále, zdali jest hříchem těžkým či lehkým. Odpovídáme: *Krádež jest hřích těžký, a to hřích případem těžký,* který připouští nepatrnost předmětu.

*) Co zde a v následujících odstavcích napsáno jest o krádeži, platí s příslušnými obměnami také o poškození cizího majetku.

První část této poučky vysvítá z důvodů již vyložených. Jest přirozeno, že tíže hříchů spáchaných proti společnosti lidské a proti bližnímu měří se dle příkoří společnosti lidské nebo bližnímu způsobeného, *) neboť v tom právě leží jejich vina, že bližnímu ubližují a křivdí. Poněvadž pak krádež i společnosti lidské jakožto celku, i jednotlivci jakožto jedinci škodí, a to někdy značně a nebezpečně, nezbývá než usouditi, že krádež jest hříchem těžkým, čímž dokázána první část poučky naší. Stejně dokážeme i druhou část, neboť další úvahou poznáme, že nelze krádež řaditi ke hříchům veskrze těžkým, které zůstávají těžkými, i když v malé jen nebo snad i nejmenší míře byly vykonány. Majetkové právo nezabírá ve společenském řádu místa prvního, a majetek také není nejpřednějším dobrem člověkovým. Výše než majetek hmotný řadí se dobra duševní, dobra tělesná, čest a dobré jméno. A jestliže hříchy proti těmto dobrům spáchané nebývají hříchy veskrze těžkými, nemohou jimi ovšem býti ani hříchy proti majetku spáchané. Přidejme, že hmotný majetek jest věcí dělitelnou, kterou i na nepatrné části rozdrobiti lze. A tu skutečně příčí se rozumu tvrditi, že by stejně vinen byl, kdo ukradl milliony, jako ten, kdo ukradl několik haléřů. Proto dospíváme k přesvědčení, že krádež připouští nepatrnost předmětu.

Opakujeme: *Veliká krádež čili krádež značného předmětu jest hříchem těžkým; malá krádež čili krádež nepatrného předmětu jest hříchem pouze lehkým.*

320. V postupu úvahy jest nám nyní zkoumati, jaký předmět dlužno zváti značným, a který možno zváti nepatrným. Poněvadž pak majetek vůbec penězi oceniti se dá, označíme také penízem míru značného nebo nepatrného předmětu. Při tom však jest nám přidati dvojí poznámku. Předně nutno věděti, že hodnota peněz kolísá; kdysi bývala mnohem větší a i nyní v různých zemích jest různá. Odtud si vysvětlíme, že moralisté v udáních svých o míře značného předmětu nesouhlasí, jelikož každý svou dobu a svůj kraj na mysli má. My arciť hledíme k době přítomné a k poměrům našim. Dále

*) Peccata, quae committuntur in proximum, sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta, quae proximo inferuntur, quia ex hoc habent rationem culpae. S. Thom. S. Th. II. II. q. 73. a. 3.

nutno připomenouti, že míry značných předmětů jen přibližně udávati se mohou. Cenímе-li na př. průměrnou míru značného předmětu na 6 korun, nemíníme tím, že by krádež 5 K 99 h byla hříchem ještě lehkým a přidáním jednoho nebo dvou haléřů již se zvrhla na hřích těžký. Chceme jen říci, že průměrná míra značného předmětu jest *asi* 6 K, a že rozumný člověk při předmětu majícím cenu asi 6 K (na nějakém haléři více nebo méně nesejde) nemůže jinak než uznati, že takový peníz jest předmětem průměrně značným a že taková krádež za těžký hřích pokládati se musí. To poznamenavše pokračujeme ve výkladu.

321. Pojem „značný" není pojmem určitým, přesně vymezeným. Někdo nazývá předmětem značným, co jinému nezdá se značným býti; a podobně arciť ani pojem „nepatrný" nemůže býti určitým a přesně vymezeným pojmem. Hledíce k této různosti lišíme předmět prostě značný a předmět vztažně značný. Předmětem prostě značným nazýváme onen peníz, který obecně (aniž by se ke zvláštním okolnostem hledělo) za značný peníz se pokládá; předmětem vztažně značným nazýváme onen peníz, jehož ztrátu určitá osoba v určitých poměrech za citelné poškození pokládá.

322. *Míra předmětu prostě značného* (absoluta norma materiae gravis) obnáší asi 50 korun. Jest to peníz dle obecného názoru značný, a nelze upříti, že by blaho obecné velmi trpělo, kdyby mělo zdomácněti mínění, že uzmutí 50 korun není předmětem značným a nesmí se přísně posuzovati. Souhlasí o. z. tr. § 173, jenž krádež větší 25 zlatých (= 50 K) označuje jako zločin, bez ohledu na to, zda krádež spáchána najednou či na vícekrát, zda v jeden a týž čas nebo opětovaně, zdali to odňato bylo jednomu nebo více majitelům, zda krádež vykonána byla na jedné věci nebo na věcech rozličných. Hodnota 25 zl. nemá se počítati podle užitku zlodějova, nýbrž podle škody*) okradeného.

Mnohému však statky pozemskými méně obdařenému jest i menší obnos než 50 korun již předmětem značným; a poněvadž jeví se býti značným vzhledem k majetkovým poměrům okradeného, nazýváme jej předmětem vztažně značným. *Míra předmětu vztažně značného* (relativa norma materiae gravis) čítá se obvykle penízem, jímž by okradený mohl průměrnou jednodenní výživu pro sebe a rodinu opatřiti; neboť taková ztráta jest mu již dosti citelnou. Peníz ten ovšem kolísá a může býti větším u zámožných, kdežto nezámožného již dosti malá ztráta citlivě se dotýká. Hledíme-li k majetkovým poměrům různých lidí a stanovíme-li dle těchto majetkových poměrů míru předmětu vztažně značného, obdrželi bychom stupnici níže položenou, která však jen na přibližnou platnost reflektuje.

*) Dle různých nálezů kasačního dvoru má se při kvalifikaci krádeže čítati jen škoda skutečně způsobená, a to v ceně obecné; nikoli však následek této škody nebo ušlý zisk.

Předmětem vztažně značným jest:

chudému — 1 K, ba snad i několik haléřů;

nádeníku, nebo skrovně placenému dělníku — 2 K;

lépe placenému dělníku, malému živnostníku, malému úředníku — 5 K;

člověku poněkud zámožnému nebo dobře placenému — 10 K;

člověku bohatému — 20 K;

člověku velmi bohatému — 30 K po případě až i 50 K.

Neví-li zloděj, koho okradl, nebo nezná-li jeho majetkových poměrů, hledíme k tomu, jaké jsou průměrné majetkové poměry v té které krajině, a stanovíme jakousi *průměrnou míru předmětu vztažně značného*. V našich poměrech jest takovouto průměrnou mírou asi 6 K.

Těžce hřeší zloděj, způsobil-li okradenému škodu, která dosahuje míry předmětu vztažně značného, nebo ji až i přesahuje. Avšak lehce jen hřeší zloděj, nedostihuje-li krádež této míry předmětu vztažně značného.

Ukradl-li tedy zloděj 50 K nebo i více, hřešil těžce, ať okraden byl kdokoliv, neboť krádež jeho dospěla míry předmětu prostě značného. Ukradl-li však méně, ptáme se nejen po obnosu krádeže, nýbrž i po osobě okradené, a dle stupnice udané pro míru předmětu vztažně značného soudíme tu na těžký tu na lehký hřích. Tak na př. krádež 5 K spáchaná na boháči bude hříchem jen lehkým, spáchaná však na chudém člověku hříchem těžkým, z důvodu, že krádež tu jinak cítí boháč, jinak chudý dělník.

323. Stupnice, udávající míru předmětů vztažně značných míněna jest pro obyčejné případy a poměry. Někdy však

vzhledem ke zvláštním okolnostem jest možno a i záhodno ji poněkud výše posunouti. To pak zvláště platí o krádeži majetku několika majitelům náležejícího a o krádežích domácích.

1. Náleží-li ukradený předmět několika osobám titulem společným, možno jest položky řečené stupnice o polovinu nebo až i na dvojnásobný peníz zvýšiti; a náleží-li ukradený předmět nějaké společnosti, můžeme za to míti, že těžký hřích počíná až u míry předmětu prostě značného. Důvodem tohoto usouzení jest, že škodu spáchanou na společném majetku jednotlivec méně cítí.

324. 2. Kradou-li děti rodičům, možno počátečnou hranici těžkého hříchu zvýšiti až na dvojnásobný peníz předmětu vztažně značného; a jsou-li rodiče zámožní, počíná těžký hřích až u hranice předmětu prostě značného. Obyčejně totiž rodiče neželí *věcí* dítětem ukradených, nýbrž spíše té okolnosti, že jejich *vlastní dítě* je okrádá; hřích dítětem spáchaný směřuje v první řadě proti čtvrtému, a teprve v druhé řadě proti sedmému přikázání (srv. XI, 310). Béře-li pak dospělý syn otci svému, aby měl prostředky na slušné své potřeby (jemu snad odpírané), a je-li otec bohat, možno počátečnou hranici až i na dvojnásobný peníz předmětu prostě značného posunouti. Důvodem jest, že syn béře z toho, co mu beztak jednou připadne; a ač důvod ten nestačí, aby čin jeho byl hříchu prost, přece alespoň potud stačí, aby těžký hřích počínal při penízi vyšším.

Zvláštního ještě posouzení vyžadují dětské krádeže, jde-li o náhradu a povinnost její. Zpovídá-li se dítě z krádeží spáchaných na rodičích, zpovědník ovšem je napomene a o ošklivosti hříchu poučí. Má-li dítě ještě věc uzmutou, budiž tato na své místo vrácena; prodalo-li věc a má li ještě peníze za ni (nebo něco z nich), buďtež tyto nenápadně k penězům rodičů přidány. Nemá-li však již ani věci uzmuté ani peněz za ni utržených, nebudiž k žádné náhradě přidržováno. Zpovědník leda je snad napomene, aby zvýšenou pilností a péčí o domácí věci snažilo se nahraditi rodičům, čeho pozbyli; není však toho třeba, a nezřídka zpovědník lépe učiní, nechá-li tak. Také neukládejž zpovědník dětem nic, co by snad náhradu zastoupiti mělo. Zejména neukládejž jim (ať malým ať dorostlým), aby rodičům z krádeží tajně spáchaných se vyznaly a za odpuštění prosily. Ničeho by tím nedocílil, než že by rodičům velikou žalost způsobil, nebo že by zbloudilé děti jeho rozkazu neposlechly a z bludného svědomí ve hříchu žily.

Poznámka: Také o. z. tr. § 189 nečítá rodinných krádeží mezi zločiny, nýbrž jen mezi přestupky, které dle o. z. tr. § 463 jen tehdy trestati se mohou, když hlava rodiny za to žádá, jinak však dle o. z. tr. § 525 jen kázni domácí se ponechávají.

325. Zvláštního posouzení vyžadují také *krádeže domácí* páchané služebnictvem a čeledí. V těch totiž dlužno lišiti a k tomu přihlížeti, co jest předmětem krádeže. Krade-li čeledín jen potraviny, kterých sám požívá, hřeší zpravidla jen lehce; a jsou-li to potraviny obyčejné, jako na př. chléb a jiná obyčejná jídla, zpravidla vůbec nehřeší. Pán totiž jest povinen živiti čeledína a dáti mu, čeho třeba, aby dosyta se najedl. Ovšem však hřešil by čeledín, kdyby kradl lahůdky nebo vzácné nápoje (na př. drahá vína) nebo zbytečné poživatiny (na př. drahé doutníky), a hřích jeho byl by dle ceny uzmutého předmětu lehký nebo po případě i těžký. Ještě větší je provinění čeledínovo, krade-li potraviny (třeba jen obyčejné), aby je jiným daroval nebo prodával; tu nemá žádného omluvného důvodu. A nejvíce ovšem proviňuje se čeledín, který krade peníze nebo jiné cenné věci. Hřích jeho posuzujeme dle míry předmětů vztažně značných a není žádného důvodu, proč bychom těžký hřích teprve při vyšší sazbě (jako při krádežích rodinných) řaditi měli. Po stránce hříchu tedy posuzujeme domácí krádeže peněz a cenných věcí právě tak jako krádeže cizím zlodějem spáchané; ba ještě přísněji, jelikož pán cizím krádežím zabrániti může, avšak před domácími zloději statku svého neuhlídá (XI, 310). Proto také o. z. tr. § 176 domácí krádež prohlašuje zločinem, když osoby služebné na svých služebných pánech nebo jiných lidech domácích spáchaly krádež větší 5 zl. (10 K).

326. Jest nám ještě něco dodati o *svatokrádeži věcné*. Již VII, 295, 6. řečeno, že krádež věcí posvátných nebo posvěcených nebo požehnaných jest při vážném předmětu hříchem těžkým, při nepatrném však předmětu hříchem pouze lehkým. Nyní doplňujeme jen, co lze při svatokrádežích věcných nazývati předmětem nepatrným. Dá-li se ukradený předmět penězi oceniti, pokládá se za předmět nepatrný to, co by při

krádeži věcí profánních bylo předmětem nepatrným. Nedá-li se však ukradená věc penězi oceniti (na př. sv. ostatky), dlužno pohlížeti k důstojnosti a vzácnosti předmětu. Tak na př. těžkým hříchem bylo by, ukrásti třeba i nepatrnou částici sv. kříže, ale lehkým jen hříchem bylo by, mimo Řím ukrásti nějakou menší kůstku z těla některého světce. Srv. s. Alph. Theol. mor. III, 532. Přidáváme: „mimo Řím", neboť bulla „Apostolicae Sedis" II, 15. stíhá excommunicatione Ordinario reservata: „Extrahentes absque legitima venia reliquias ex sacris coemeteriis sive catacumbis urbis Romae ejusque territorii eisque auxilium vel favorem praebentes."

§ 67. Malé krádeže.

327. *Malé krádeže, nedosahující míry předmětu vztažně značného,* jsou hříchy jen *lehkými.* Avšak jako jiné lehké hříchy, mohou také malé krádeže (furtula) nějakou vně přistupující okolností přes nepatrný předmět svůj zvrhnouti se na hřích těžký, který se spravedlnosti nebo některé jiné ctnosti příčí (IV, 24), nebo může několik menších krádeží srůsti ve krádež větší (IV, 25).

I. Malá krádež může *pro nějakou vně přistupující okolnost* i přes nepatrný předmět svůj zvrhnouti se ve *hřích těžký.* Sem hledí zvláště dvě okolnosti: 1. vážné následky krádeží jinak nepatrných, 2. předchozí vzájemná dohoda zlodějů podílných.

328. 1. *Vážné následky krádeží jinak nepatrných.* Jsou-li to následky, které zloděj při činu svém předvídal neb alespoň tušil, a vyplývají-li následky ty přímo z krádeže, nelze jinak, než čítati je na vrub zlodějův. Poněvadž pak jsou to následky vážné, nutno hřích jeho pokládati za těžký. V podobném případě ke krádeži nepatrného předmětu přidává se vážné zlomyslné poškození. Kasuisticky probíráme některé případy.

a) Těžce hřeší, kdo ukradl řemeslníku nástroj k výrobě nezbytný nebo alespoň velmi potřebný a tou právě dobou nenahraditelný, na př. kdo ukradl krejčímu jeho jehly, tak že týž, nemoha si hned opatřiti jiné, nemůže svou práci včas dohotoviti, čímž do značné škody přichází. Hřích škůdcův příčí se spravedlnosti; dosahuje-li míra škody míry předmětu vztažně značného, jest hříchem těžkým; v zápětí má povinnost náhrady.

b) Těžce hřeší, kdo ukradl předmět malé sice ceny, ale majiteli zvlášť milý, tak že ztráta jeho působí mu veliký zármutek. Takovými předměty na př. jsou: památka na osobu milovanou a drahou; památka na zajímavou událost, cestu, krajinu; první plod stromu vlastní rukou štípeného; vzácná květina určená za dar osobě vznešené neb příznivci; předměty mající cenu sběratelskou;*) předměty určené do výstav a pod. Hledíme-li pouze ke hmotné ceně těchto předmětů, nedosahujících míry předmětů vztažně značných, soudili bychom, pokud hřích ten spravedlnosti se příčí, na hřích pouze lehký; kdybychom měli rozsouditi o náhradě, zavázali bychom zloděje, aby předmět, má-li jej ještě, vrátil tak, jak jest, a nemá-li ho, aby zaplatil jen cenu hmotnou. Avšak hřích ten příčí se nejen spravedlnosti, nýbrž i lásce bližensk é, a té (pro značný zármutek okradeného) příčí se jakožto hřích těžký.

329. 2. *Předchozí vzájemná dohoda zlodějů podílných* (conspiratio). Krade-li více zlodějů po předchozí vzájemné dohodě jednomu majiteli, a ukradli-li mu obnos vztažně značný, hřeší všichni účastníci těžce, i když na jednoho malý jen podíl připadá. Díme: „po předchozí vzájemné dohodě", k čemuž není právě třeba úmluvy slovní; stačí dohoda skutková, je-li jeden právě třeba odkázán, tak že by žádný z nich sám spojenec na druhého odkázán, tak že by žádný z nich sám krádež provésti nemohl, po případě může-li každý z nich ústupem čin znemožniti nebo alespoň ztížiti. Příklad: Zřízenci jednoho pána kradou jeho majetek buď společným činem a dělením, nebo každý sice na svou pěst, ale umluvivše se, že jeden druhého neprozradí, nebo alespoň vědouce, že jeden druhého prozraditi nemůže, jelikož by musil spolu sebe sama vyzraditi. Ve všech takových a podobných případech majitel krádežemi trpí značnou škodu, která každému účastníku zvlášť přičítati se musí, jelikož každý k ní soukonem svým pomáhal. K náhradě povinni jsou rukou nedílnou.

Jinak jest, kde předchozí dohoda ani slovem ujednána, ani skutkem provedena nebyla, kde tedy všichni společníci sice kradli, ale nelze říci, že by byl každý z nich celé dílo umožnil. Příklady: Pytláci vypraví se společně na zakázaný hon, nebo zloději na lesní neb polní pych, a každý uloví si nebo nasbírá si sám

---

*) Mají-li však svou krámskou cenu, může i tato dosáhnouti míry předmětu značného. Srv. XI, 244.

pro sebe, co může nebo co chce. Zaměstnanci jednoho pána kradou jeho majetek, každý na svou pěst, a nově přibylý zaměstnanec, vida to, příkladem jejich sveden krade také. Tu každý zloděj hřeší proti spravedlnosti zvlášť, a hřích jeho jakož i povinná náhrada čítá se mu po té stránce dle obnosu uzmutého; zůstává tedy hříchem lehkým, dokud uzmutý obnos nedostupuje míry předmětu vztažně značného. V jeho hříchu však vězí někdy ještě hřích proti lásce bliženské (pohoršení), jestliže druhy své sváděl, ať slovem, ať zlým příkladem.

330. II. Malé krádeže mohou předměty svými *srůsti v těžký hřích*, jelikož jsou to hříchy jednoho druhu, a předměty jejich mohou se pojiti v jeden celek. Dosahuje-li pak celek ten míry předmětu značného, srůstají malé krádeže v těžký hřích. Obyčejně bývají to krádeže na majetku jednoho majitele páchané. Mohou však i krádeže na majetku různých osob páchané srůstati, jestliže ve světle obecného blaha tyto různé osoby za jeden mravní celek pokládati se mohou. Tak na př. srůstají krádeže, jež nepoctivý obchodník malými měrami a váhami na majetku svých zákazníků páše, poněvadž zákazníci spadají pod jeden pojem „obecenstva" nebo „obyvatelstva" toho kterého místa. Innocenc XI. zavrhl r. 1679 tuto 38. větu: „Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta (= malé krádeže), quantumcumque sit magna summa totalis."

Více malých krádeží srůstá v jedinou velikou krádež, a tedy v těžký hřích, buď prvotním úmyslem, nebo ukládáním, nebo množením.

1. *Úmyslem dosíci většího obnosu* (per intentionem perveniendi ad majus). Tak se děje, má-li zloděj hned předem úmysl dosíci většího obnosu, ale provádí-li úmysl svůj z jakéhokoliv důvodu po částech, snad proto, že najednou více vzíti nemůže, nebo že po částech lup svůj spíše utají. Hříchu těžkého dopouští se hned, jakmile si umínil tímto nepoctivým způsobem se obohatiti. Úmysl při každé nové krádeži se obnovuje, ale každá malá ta krádež jest vlastně jen pokračováním činu předem stanoveného. Nepoctivec hřeší těžce, i když nedospěl k tomu, k čemu původně dospěti chtěl, a málo jen odnesl, buď že sám záhy ustal, nebo že mu nějakým způsobem v tom bylo bráněno. Ale povinnost náhrady čítá se jen dle obnosu skutečně odcizeného.

331. 2. *Ukládáním* (per collectionem) buď samých předmětův uzmutých, nebo peněz (nebo čehokoliv jiného) za ně vytěžených. Jelikož zloděj s počátku neměl úmyslu dospěti obnosu značného, jsou jeho malé krádeže s počátku jen hříchy lehkými. Těžce však hřeší zloděj, jakmile zpozoruje, že souhrnem svých krádeží dospěl obnosu značného. Stupnice míry předmětů vztažně značných posunuje se v tomto případě poněkud výše. Páchány-li krádeže na osobě jedné, můžeme jednotlivé stupnicové položky asi o polovinu rozmnožiti; páchány-li však na různých osobách, můžeme je vzíti dvojnásob. Příčina, proč moralisté stupnici předmětů vztažně značných při malých srůstajících krádežích výše posunují, jest ta, že škoda rozdrobená obyčejně se méně cítí, než stejná škoda najednou způsobená. Díme: „jakmile zpozoruje"; k tomu ovšem není třeba pozornosti soudobné čili aktuální, stačí úplně pozornost bytná čili virtuální (IV, 14). Zloděj dobře ví, že uzmutí většího obnosu jest hříchem těžkým, a jest si, třeba jen nejasně, svého jednání vědom. Neví snad právě určitě, kdy krádežemi svými dospěl míry značného předmětu, ale ví to přece přibližně, a vědomí předmětu značného a tudíž i hříchu těžkého dříve nebo později přece jen dostaviti se musí.

332. 3. *Množením*. Bez úmyslu dojíti obnosu značného nebo ukládati si zboží nakradené (nebo po případě peníze za ně stržené) krade zloděj *v krátkých za sebou jdoucích lhůtách* menší obnosy nebo předměty menší ceny, buď že je potřebuje, nebo že zlý druh ho svádí, nebo že příležitost je příliš lákavá, nebo z jakéhokoliv jiného důvodu. Uzmuté předměty zloděj spotřebuje, po případě peníze za ně stržené utrácí. Jednotlivé krádeže tedy nesouvisí ani úmyslem jako v bodu prvém, ani ukládáním jako v bodu druhém; přes to však jest mezi nimi souvislost, a to mravní, jelikož jdouce po sobě ve lhůtách krátkých, k sobě vespolek se pojí. První malé krádeže jsou jen hříchy lehkými. Ale pak platí totéž, co jsme výše o krádežích ukládáním spojených vyložili. Hřích zlodějův přechází ve hřích těžký, jakmile zpozoruje, že dostoupil míry předmětu vztažně značného. Stupnice míry té posunuje se i zde něco výše; kradeno-li jedné osobě, zvýšíme jednotlivé položky o polovinu; kradeno-li různým osobám, vezmeme je dvojnásob. Díme: „jakmile zpozoruje"; pozornost (bytná čili virtuální) dostaví se snad později než při ukládání, jelikož zloděj

nemá žádné kontroly a snad ani neví, co ukradl; ale jednou dostaví se přece, a od té doby také počíná těžký hřích.

333. III. *Malé krádeže nesrůstají*, sbíhají-li se při nich tyto tři podmínky:

1. nemá-li zloděj při nich úmyslu, pozvolna dodělati se obnosu většího;

2. jestliže zloděj ani kradených předmětů neuchovává, ani peněz za ně stržených neukládá;

3. jsou-li jednotlivé malé krádeže delším mezidobím od sebe odděleny.

Zbývá nám jen ještě určiti, co nazýváme *delším mezidobím malých krádeží* (longum intervallum furtulorum). Moralisté zůstávají na úsudku sv. Alfonsa, jenž (Theol. mor. III, 530) dí: „requiri interpolationem duorum mensium, dum agitur de materia, quae, licet non sit gravis, tamen proxima est materiae gravi", t. j. malá krádež, která míry předmětu vztažně značného ještě sice nedosahuje, ale jí dosti blízka jest. Běží-li o menší obnosy, které od počáteční hranice hříchu těžkého jsou již vzdálenější, lze již jeden měsíc pokládati za delší mezidobí; a při obnosech ještě menších, tedy v pravdě nepatrných, možno i období čtrnáctidenní pokládati za delší mezidobí.

Krádeže zde vylíčené jsou hříchy lehkými, a nesrůstajíce také jimi zůstávají.

§ 68. Bezhříšné odnětí cizího majetku.

334. Tajné odnětí cizího majetku příčí se směnné spravedlnosti a jest hříchem, děje-li se proti právu. Děje-li se však po právu, není hříchem, nepříčí se směnné spravedlnosti, a vůbec není krádeží, ačkoliv jinak krádeži se podobá. Moralisté po latinsku píšící jednají o tomto predmětu pod titulem: „causae a furto in conscientia excusantes", kterýžto název ovšem není správný. Zákaz krádeže nepřipouští žádných omluvných důvodů; nikdy není dovoleno krásti. Ale ovšem mohou nastati okolnosti, které tolik působí, že odnětí cizího majetku není protiprávní, a následkem toho pro změněný předmět mravní pod zákon „Nepokradeš" nespadá (II, 23, 24). Čítáme pak dvé takových okolností čili důvodů; jsou to: 1. svrchovaná tíseň, 2. tajné odškodnění.

§ 69. Svépomoc ve svrchované tísni.

335. Hrozí-li někomu smrt, a nelze-li mu jinak jí uniknouti než zabráním, užitím, poškozením nebo i zničením*) cizího majetku, smí tak učiniti, a nelze mu vytýkati, že by neprávem osvojil si cizí statek. Tak na př. člověk v bídě postavený, který hladem jižjiž hyne, smí vzíti chléb a pokrm nebo peníz na zakoupení jeho, kdekoliv ho najde; uprchlík nepřítelem pronásledovaný smí užiti cizího koně a jej třeba i k smrti uhnati, nebo užiti cizí loďky, aby přes řeku se přeplavil; komu hrozí živelní nebo jiná záhuba, smí cizí dveře vypáčiti nebo okno vyraziti, aby záhubě unikl a p.

Právo *svépomoci z cizího majetku ve svrchované tísni* jest jen částí onoho nesporného práva, jež každému člověku ze zákona přirozeného přísluší, že smí život svůj chrániti a brániti, a že smí užíti prostředků k tomu cíli nezbytně potřebných. Nevadí mu zákaz, že cizího majetku má šetřiti, jelikož zákaz ten za těchto okolností neváže. Stojí tu totiž dvě práva proti sobě ve zdánlivém sporu: s jedné strany právo člověka svrchovanou tísní sevřeného, chránícího život svůj; s druhé strany právo bližního, žádajícího, aby se majetku jeho šetřilo. Jest však jasno, že objektivně život mnohem více váží než majetek, jelikož (ať o jiných důvodech pomlčíme) ztráta majetku později nahraditi se dá, nikoli však ztráta života; a stejně jasno jest v důsledku toho, že právo na záchranu života více platí než právo na šetření majetku. Přidejme, že bližní za těchto okolností, ač ne ze spravedlnosti, tedy přece alespoň z lásky blížěnské povinen jest přispěti člověku ve svrchované tísni vězícímu, že tedy, odpírá-li souhlas svůj, nečiní tak po správném rozumu, není „rationabiliter invitus".

Jelikož sám zákon přirozený dává nám právo ve svrchované tísni užíti cizího majetku, není nám třeba předem majitele žádati o dovolení. Někdy spěch takovéto otázky vůbec nepřipouští, někdy majitel není přítomen; a jindy snad i opatrnost velí nežádati ho, zvláště je-li to člověk srdce necitelného, poněvadž snad jest odůvodněná obava, že by, nechtě

*) O poškození a zničení cizího majetku ve svrchované tísni měli bychom vlastně později mluviti, a zde (po krádeži) jednati jen o jeho zabrání a užití. Poněvadž však obé řídí se stejnými zásadami, nechceme látku souvislou trhati.

připustiti ztenčení svého majetku, jej bedlivě hlídal, a tím hynoucímu ubožáku i poslední naději záchrany zamezil.

336. Jelikož právo svépomoci ve svrchované tísni opírá se o důvod nezbytnosti, *platí také jen potud, pokud jest nezbytno.* Chuďas hladem zmírající smí vzíti chléb, kde ho nalezne, a smí ho vzíti tolik, mnoho-li ho pro záchranu svou potřebuje; ale nesmí vzíti více, než potřebuje, a zbytek snad prodati. Komu stačí pouhé užití věci (na př. koně neb loďky), povinen jest zůstati na něm; a když již věci nepotřebuje, jest povinen vrátiti ji, je-li to možno. Vůbec nemá se bližnímu na majetku škoditi více, než nezbytně třeba.

Z téhož důvodu také plyne, že užití cizího majetku při svépomoci má se vykládati jakožto jakási půjčka nebo zápůjčka, bez svolení majitelova z nezbytu učiněná. Kdo tedy ve svrchované tísni cizí statek spotřeboval nebo zničil, a v téže době jinde majetek svůj nebo alespoň nárok naň má, a jen proto ho užíti nemohl, poněvadž mu nyní není po ruce, ten ovšem jest povinen později nahraditi poškozenému majiteli, čeho týž bezděčnou touto půjčkou nebo zápůjčkou pozbyl. Kdyby tak (později) neučinil, prohřešil by se na cizím majetku. Však také láska blížencká neukládá majiteli větších závazků, než jen vypomoci půjčkou neb jen zápůjčkou, kde tato sama stačí, aby strádajícího ze svrchované tísně vyprostila (IX, 34). Je-li však ubožák ve svrchované tísni vězící „absolute pauper, non tantum re, sed etiam spe“ (S. Alph. Theol. mor. III, 520. quaer. 4. et 5.), který nic nemá a nic nečeká, nelze mu povinnost pozdější náhrady ukládati, jelikož v podobném případě sám majitel z lásky blíženské by povinen byl ubožáku přispěti darem, a ne pouhou půjčkou neb zápůjčkou. Dojde-li však ubožák ten později nějakého jmění, přece jen slušnost (aequitas) toho vyžaduje, aby škodu kdysi ve svrchované tísni učiněnou nahradil, ač je-li to bez obtíží možno.

337. Právo svépomoci ve svrchované tísni dokazuje se převahou práva na život nad právem majetkovým; v důsledku ovšem přestává, kde ocitá se ve sporu s jiným právem na život. *Nesmíme tedy zabírati statků bližního, jestliže bychom tímto zabráním jej samotného ve svrchovanou tíseň uvrhli.* Však on sám v podobném případě ani z lásky blíženské není povinen nám se obětovati. Přidáváme příklad trochu drastický: Člověk hladem mroucí smí zámožnému vzíti chléb, aby se nasytil; ale těžce by hřešil, kdyby chléb vyrval jinému chuďasu, který následkem toho smrti hladem propadá; a hřešil by hned hříchem dvojím, jednak že urval cizí majetek, na který v takovém případě práva neměl, a jinak že přivodil smrt bližního.

338. Svrchované tísni poněkud se přibližuje *tíseň veleváżná* (necessitas gravissima, quasi-extrema), ve které vězí člověk, kterému nehrozí sice smrt, ale jiné velmi značné, nenapravitelné zlo, na př. ztráta oka nebo zraku nebo sluchu, nebo značné zkomolení tělesné, nebo vážná nemoc a pod., a který zlu tomu nemůže jinak uniknouti, než užije-li cizího majetku. I zde lze říci, že takovéto zlo objektivně jest horší, než újma na statku, a z toho vyplývá právo, že i v tísni veleváżné smíme cizího majetku užíti skorem právě tak, jako v tísni svrchované. Ale opatrně přidáváme: „skorem“, neboť tíseň veleváżná jest tísni svrchované blízka, nikoli však jí rovna, jelikož zla vylíčená přece jen se nerovnají ztrátě života, a povinnost bräniti zrak, sluch, tělo, zdraví není tak naléhavá, jako povinnost brániti život. Dobře tudíž přidává sv. Alfons (Theol. mor. III, 520), že v tísni veleváżné, nemohouce jinak si pomoci, smíme jen tolik zabrati, čeho po rozumném uvážení obvykle třeba, aby zlo pro ten okamžik se zahnalo, nikoli však tolik, aby tím nějaké mimořádné a nákladné ošetření nebo léčení se krylo (potest sibi providere per media ordinaria, non autem exquisita et extraordinaria). Což tím spíše uznáme, uvážíme-li, že nikdo není povinen užívati mimořádných prostředkův, i když na ně má (VIII, 43), a že tedy tím méně smí si činiti nárok, aby hrazeny byly z majetku cizího.

339. *Není dovoleno pomoci si zabíráním cizího majetku, vězíme-li jen v tísni vážné nebo snad pouze obyčejné.* Ač totiž z tísně vážné člověk pouze značnou námahou a snad i s napětím všech sil vybřednouti může, přece jen může si sám pomoci, a proto odpadá důvod nezbytnosti, užíti cizího majetku. Právem tedy zavrhl Innocenc XI. r. 1679 tuto 36. větu: „Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.“ Přidejme, že by obecné blaho značně trpělo, kdyby bylo dovoleno i ve vážné tísni pomoci si z cizího; neboť jednak vážná tíseň objevuje se velmi často (svrchovaná však a veleváżná jen zřídka kdy), a statek zámožnějších občanů byl by v stálém nebezpečí, že by jiní bezhříšně jej zabírati

mohli; a jinak mnozí by předstírali tíseň vážnou a hojili by se na cizím, jen aby sami nemusili se namáhati.

340. Svépomocné právo ve svrchované (nebo po případě velevážné) tísni jest obecné a svědčí každému, nám právě tak, jako komukoliv jinému. Vidíme-li tudíž, že někdo jiný vězí v takovéto tísni, a nemůžeme-li mu sami ze svých vlastních statků pomoci, *smíme mu pomoci ze statku cizího.* Tu prostě konáme to, co by on konati směl — zastupujeme ho. „In casu similis (scil. extremae) necessitatis etiam potest quis occulte rem alienam accipere, ut subveniat sic indigenti." S. Thom. S. Th. II. II. q. 66. a. 7. ad 3. Dvou však věcí jest nám dobře si povšimnouti. Předně praví sv. Tomáš: „potest", tedy *smíme*, nejsme však k tomu povinni. Za druhé jest samozřejmou podmínkou: nemůžeme-li mu sami z vlastních prostředků pomoci; stačí-li naše prostředky, jsme *my* povinni přispěti mu (z lásky bližensk), a nemáme práva povinnost tu na někoho jiného svalovati (dobrodiní na cizí účet prokazovati).

341. Zbývá nám ještě vyložiti, kterak *občanské zákony* soudí, sáhl-li někdo v tísni na cizí majetek. Obecný zákoník trestní nepřipouští tíseň jakožto důvod omluvný, pro který krádež stala by se beztrestnou. Tato různost zákona přirozeného a lidského snadno se vysvětluje povahou obou zákonů. Zákon přirozený zavazuje před Bohem, a Bůh vševědoucí soudí, zdali byl dodržán či porušen; nikdo neoklame Boha, předstíraje svrchovanou tíseň, kde nebyla. Jinak však jest před soudem lidským; tu soudí člověk, který nejsa vševědoucím, nemůže prozkoumati, zdali uchvatitel cizího statku v tísni vězel, a jaká to tíseň byla, a přece by zloděje propustiti musil, kdyby týž svrchovanou tísní se hájil. Proto, nemá-li zákaz krádeže v zákoně lidském býti illusorním, nezbývá než nepřipouštěti důvodu, který soudně prozkoumati se nedá. Ale přes to i o. z. tr. § 264 f.) klade nouzi mezi okolnosti polehčující, které dovolují zůstati na trestu mírnějším; a naše lidumilné soudnictví umožňuje soudci propustiti ubožáka, který ve svrchované tísni na cizí majetek sáhl, s důvodem, že „jednal pod neodolatelným nátlakem".

§ 70. Tajné odškození.

342. *Tajné odškození* (compensatio occulta) jest tajné zabrání věcí neb peněz nám po právu náležitých, ale nesprávně zadržovaných. Nazýváme je tajným, poněvadž zpravidla děje se bez vědomí a proti vůli držitele, jenž věcí neb peněz nám po právu náležitých vydati nechce; držitel pak činí tak buď ze zlomyslnosti, jsa držitelem obmyslným, nebo z nevědomosti, někdy zaviněné, někdy nezaviněné, jsa držitelem bezelstným. Tajné odškození podobá se zevní stránkou svou krádeži. V podstatě ovšem se liší, jelikož při tajném odškození zabíráme jen to, co nám po právu náleží, zloděj však zabírá to, co mu nepatří.

Právo tajného odškození zakládá se na přirozeném zákonu, který každému dovoluje hlásiti se ke svému majetku a hájiti práva svého. Jest nesporno, že v zemích, kde není žádných soudů, nebo za okolností, kdy nelze spravedlnosti se dovolati, tajné odškození se stanoviska mravního jest úplně přípustno. Tážeme se však, zdali i za spořádané správy soudní, tedy za našich dob a v našich krajích, tajné odškozování jest dovoleno či není. Vždyť i za spořádané správy soudní mohou se přihoditi případy, kdy nelze dovolávati se soudu, a pak nutno uznati dovolenost tajného odškození, alespoň ve svědomí, právě tak, jak nutno jest uznati dovolenost nutné sebeobrany. Na otázku předloženou odpovídáme:

Dovoleno jest tajně se odškodniti, sbíhají-li se v případě všechny podmínky žádané spravedlností směnnou i zákonnou.

Pravíme: „sbíhají-li se všechny podmínky", jelikož jen při shodě všech níže uvedených podmínek tajné odškození ve svědomí dovoliti lze. Schází-li jedna z těchto podmínek, již nelze tajné odškození dovoliti; stává se hříchem, tu těžkým, tu lehkým.

1. Podmínky, jež *spravedlnost směnná* žádá, jsou:

a) Dluh budiž *jistý* a zakládejž se na *přísném právu.* Díme: „jistý", pouhá jen pochybnost nebo důvodnost nestačí, jelikož v pochybnosti domněnka nasvědčuje držiteli. Díme: „zakládejž se na přísném právu", buď že sporný předmět jest naším majetkem a nám nespravedlivě byl odňat, nebo že sporný předmět nějakým důvodem přešel v náš majetek a nám nespravedlivě byl zadržán. Vůbec, právo naše musí býti vymáhatelné, t. j. takové, že bychom při soudu je prosadili, kdybychom je dokázati mohli. Proto také užíváme slova „dluh", jelikož držitel naši věc nám dluhuje. Dle této první podmínky stačí jen jistý dluh přísného práva, a žádný jiný důvod, na př. slib nebo zásluha nebo vděčnost nebo láska

a pod. A tato první a spolu i nejvážnější a nejdůležitější podmínka zavazuje při předmětu značném pod hříchem těžkým, při předmětu nepatrném pod hříchem lehkým.

b) Domáhajíce se svého práva šetřme statku dlužníkova a *nezabírejme více, než co nám po přísném právu náleží;* neboť kdybychom vzali více, dopouštěli bychom se krádeže, která by při značném přebrání byla těžkým hříchem. Dlužníku bezelstnému nečiňme jiné škody, než že béřeme si své; dlužníku obmyslnému alespoň zbytečné škody nečiňme. Najmě pak jest nám dbáti toho, aby dlužníku nevznikalo „nebezpečí dvojího placení" (periculum bis solvendi) a abychom nebrali dvakráte, co nám náleží. Kdyby tedy dlužník později přece platiti chtěl nebo snad i platil (na př. že byl soudně donucen, nebo že sám se o svém bezpráví přesvědčil), musili bychom tomuto druhému placení nějak předejíti, snad líčeným darováním, nebo prohlášením, že věc je již urovnána, a kdybychom mu předejíti nemohli, byli bychom povinni dlužníku (třeba tajně) nahraditi, oč jsme více dostali. Tato povinnost váže nás přísněji oproti dlužníku bezelstnému, jemuž povinni jsme přeplatek vrátiti co nejdříve, i když to s jakousi obtíží spojeno jest. Méně ohledu náleží dlužníku obmyslnému, který zlomyslným zadržením dluhu sám zápletku zavinil; tu netřeba nám spěchati a je-li vrácení přeplatku obtížné, můžeme je na pozdější, příhodnější dobu odložiti.

c) Hojíce se na dlužníku, přísně toho dbejme, abychom *šetřili práv osob třetích, nesúčastněných.* Proto střežme se, abychom nezabírali věcí, které dlužníku byly půjčeny nebo svěřeny, nebo u něho uloženy, a tedy jeho majetkem nejsou. Dále dbejme všech okolností, aby nikdo třetí, nesúčastněný, nepřišel v podezření krádeže nebo zpronevěry věcí námi zabraných. Tato podmínka zavazuje ze spravedlnosti, a kdybychom jí nešetřili, dopouštěli bychom se křivdy na tom, kdo nevinně byl nařknut, a jsme mu po případě povinni náhradou. Šetříme-li však podmínky té a uvalí-li se přes veškerou naši opatrnost a bez naší viny podezření na nevinného, tu, můžeme-li mu snadno pomoci, jsme k tomu z lásky blíženské povinni; lze-li však jen se značnou obtíží mu pomoci, nejsme k tomu povinni; a také náhradou nejsme mu vázáni, jelikož neneseme toho vinu, že podezření naň bylo uvaleno. Srv. XI, 386.

2. Podmínka, kterou *spravedlnost zákonná* žádá, jest tato: Prve než k tajnému odškození přikročíme, pokusme se, práva svého zákonitou cestou si vydobýti, tedy před příslušným soudem nebo úřadem. Tato podmínka však zavazuje jen pod lehkým hříchem; a vůbec nezavazuje, jsme-li o marnosti soudního zakročení předem přesvědčeni (snad, že právo své nemůžeme dokázati), nebo bojíme-li se výloh nebo četných pochůzek k soudu, nebo hněvu, nepřátelství, pronásledování nebo jakýchkoli jiných nepříjemností

343. Chtíce nauku o tajném odškodnění, zvláště však jeho dovolenost nebo nedovolenost podrobněji vyložiti, připojujeme *kasuistické příklady.*

Cajus vydlužil se od souseda Tita 200 korun, na které vydal dluhopis. Když pak je splácel, Titus nemohl dluhopisu nalézti a vydal kvitanci o řádném zaplacení dluhu. Po smrti Titově našel jeho dědic Lucius Cajův dluhopis a vyzval Caja, aby zaplatil.*) Cajus ovšem platiti nechtěl, ale neblahou náhodou ztrativ kvitanci nemohl dokázati, že již zaplatil. Lucius žaloval, a soudce hledě jen ke Cajovu dluhopisu (jelikož zaplacení ani kvitancí ani svědky dokázati se nedalo) Caja odsoudil k zaplacení dluhu i útrat, a Cajus byl nucen po druhé zaplatiti. Po nějakém (delším nebo kratším) čase Cajus jda cestou nalezl obálku a v ní 180 korun. Dle adressy na obálce poznal, že peníze ztratil Lucius; Cajus však nikomu nic neřekl a peníze si ponechal, chtěje takto na Luciovi se hojiti. Dodejme, že Lucius nevěda, kdo cestou šel, ba ani dobře nevěda, kde peníze ztratil, nikoho neměl v podezření. Tážeme se, zda Cajus směl se odškodniti, a zda jednal správně? K oběma otázkám odpovídáme kladně. Cajus byl na základě nesprávné domněnky skutkové (II, 61) k placení odsouzen, tedy nebyl ve svědomí vázán, aby platil, ale byl k tomu donucen; Lucius byl bezprávným držitelem (nevíme zda bezelstným či obmyslným). Cajovo právo jest jisté, alespoň on sám jest o tom neochvějně přesvědčen (a to rozhoduje), a právo jeho jest rázu práva přísného. Cajus však k němu si dopomoci ne-

*) Učinil Lucius tak bezelstně, nevěda, že Cajus již zaplatil, nebo obmyslně, věda o tom? Pro vinu neb nevinu Luciovu jest to ovšem důležito, ale o dovolenosti následujícího na to tajného odškození to nerozhoduje. Cajus stejně byl oprávněn k odškození, ať Lucius jednal bezelstně nebo obmyslně.

může ani po dobrotě ani soudem; smí se tedy odškodniti. Při tom vyhovuje všem podmínkám, nezabírá více, než mu náleží, nikoho neuvádí v podezření.

Jiný příklad. Služka Famula věrně sloužila Domině, paní své; zvlášť pečlivě ošetřovala ji v její poslední nemoci. Domina ji o to žádala, slibujíc, že v závěti na ni pamatovati bude. Když však se závěť otevřela, pro Famulu v ní legátu nebylo. Smí Famula na pozůstalosti tajně se odškoditi? Odpovídáme záporně, neboť Domina sice Famule něco slíbila, neudala však co; ale i kdyby byla slíbila určitý peníz, nestačilo by to, neboť pouhým slibem ještě nepřechází majetek z ruky do ruky. Kdyby tedy Famula opírajíc se o slib Domínin něčím z pozůstalosti odškoditi se chtěla, dopust'la by se krádeže. Předpokládáme ovšem, že Famula ujednanou mzdu řádně dostávala. Kdyby byla Domina Famule ujednanou a povinnou mzdu zadržovala, nebo kdyby byla na ní žádala mimořádné služby, které se zvlášť ujednávají a platí, nebo kdyby byla Domina s Famulou ujednala (třeba ústně, jen když právoplatně), že za četnější služby Famule má po smrti Domínině určitý, předem ujednaný peníz připadnouti, byla by Famula v právu, a nebylo-li na ni pamatováno, směla by se odškodniti, a činíc tak, byla by alespoň těžkého hříchu prosta. Pod hříchem jen lehkým byla by povinna, prve než by se odškodnila, dědiců žádati, aby povinný peníz vyplatili, nebo při soudu pohledávku svou ohlásiti. Domnívá-li se však, že by asi dobře nepochodila a zatím že by příležitost k odškození minula, může ihned tajně se odškodniti, a nehřeší ani lehce.

344. Zbývá nám ještě uvésti, co *zákony občanské* o tajném odškození soudí. Obecný zákoník občanský ovšem zná kompensaci (o. z. o. § 1438—1443), ale vyměřuje ji zcela jinak: jakožto účtování a úplné nebo částečné zdvižení obapolných závazků; na př. Brutus dluhuje Cassiovi za zboží, Cassius dluhuje Brutovi za práci, účtují spolu, a dluhy v stejné části se zdvihují, a kdo více dlužen jest, doplácí. Avšak kompensace v našem smyslu, a nad to ještě tajné kompensace, občanské zákony neznají; ba naopak odsuzují ji, ne sice dle jména, ale dle věci. Citovaný již o. z. o. § 19. dí: „Kdokoli se domnívá, že mu v jeho právě bylo ublíženo, může podati stížnost svou úřadu zákonem k tomu zřízenému. Kdo by však, opovrhna úřadem, užil své moci, pomáhaje sobě, nebo přestoupil meze

obrany potřebné, jest za to odpovědným." A tak mohlo by se v případě výše (XI, 343) uvedeném Cajovi přihoditi, že by byl soudně stíhán, jelikož nevrácením nalezené věci dopustil se podvodu (o. z. tr. § 201. c); jako vůbec každý, kdo se tajně odškodil, jsa k tomu ve svědomí oprávněn, snadno mohl by býti stíhán pro krádež, kdyby jeho tajné odškození na veřejnost se dostalo. A snadno pochopíme, že občanský zákon nemůže jinak, nemůže uznávati nároky, které před jeho soudem dokázati se nedají. Co jsme řekli o svrchované tísni, platí u větší ještě míře o tajném odškození. Bůh jest vševědoucí, a před Bohem ve svědomí nelze uplatniti důvod neplatný; lidský soudce však vševědoucím není a může souditi jen dle průkazného materiálu; quod non est in actis, non est in mundo. Přidejme, že by zákon občanský uznávaje oprávněnost tajné kompensace sám si podrýval půdu a dosvědčoval vlastní nedostatečnost; mnohý dlužník nechtěl by platiti, háje se, že zaplatil sice, ale dokázati to nemůže, a mnohý zloděj by se vymlouval, že nekradl, nýbrž jen tajně se odškozoval.

345. Poznáváme již, že nauka o tajném odškození jest dosti nebezpečna, zvláště chopí-li se jí lidé, kteří jsou nespokojeni s tím, čeho se jim dostalo, a chtějí více, ať právem, ať neprávem. Do veřejného poučování (v kázáních a v katechesích) se nehodí. Jestliže někdo tu a onde křivdu trpí, zvláště od držitele bezelstného, jest to objektivně přece ještě menší zlo, než kdyby špatně pochopeným tajným odškozením zavládla nejistota majetku.

Proto také *kněz a zpovědník* velmi opatrně bude si počínati, má-li o tajném odškození se vysloviti. Kněz sám (o své újmě) nikdy nevybídne (ani ve zpovědnici, ani mimo ni) zkráceného trpitele, aby tajně se odškodil, i kdyby jasno bylo, že k tomu právo má. Jest zajisté na pováženou raditi něco, co ve svědomí sice dovoleno jest, ale občanským zákonem jako krádež stíhati se může. Kněz jest duchovním vůdcem svěřenců svých, není však povolán střežiti hmotných zájmů jejich. Dodejme, že by bylo pohoršením, kdyby někdo na radu knězovu chtěl se tajně odškoditi, ale byl by při tom polapen a při výslechu by udal, že kněz mu tak poradil.

Než i když kněz byl o radu tázán, bude opatrně si počínati, zvláště kde běží o budoucí tajné odškození. Sezná-li kněz, že kajícníkovy důvody nestačí, ovšem tajné odškození

zakáže a přímo prohlásí, že by to nebylo odškozením, nýbrž krádeží. Ale i když pozná, že kajícníkovy důvody stačí, že jest to člověk svědomitý a o spravedlnosti nároku svého přesvědčený,*) zpovědník přece raději vyhne se určité odpovědi, nebo řekne leda jen, aby kajícník dobře uvážil, zdali může před Bohem zodpovídati, co podniknouti chce.

Předkládá-li kajícník úsudku zpovědníkovu odškození již vykonané, tu zpovědník především bedlivě zkoumá, bylo-li vyhověno podmínkám směnnou spravedlností žádaným; o podmínky žádané zákonnou spravedlností netřeba se mu starati, jelikož zavazují jen pod lehkým hříchem. Shledá-li, že kajícník k tajnému odškození práva neměl, ostře to vytkne a po případě uloží náhradu. Sezná-li však, že bylo vše v pořádku, tu buď mlčí, nebo odpoví (tázán byv), že kajícník v tomto případě nehřešil.

Ač však doznáváme, že nauka o tajném odškození jest dosti nebezpečna a že do kázání nebo katechesí se nehodí, není tím nikterak řečeno, že by ji kněz před laiky nikdy vykládati nesměl. Vždyť rozumní lidé sami vycítují bezhříšnost oprávněného odškození. Nebude tedy kněz o tajném odškození vykládati v kázáních a katechesích, ale může tak učiniti (uzná-li to za dobré) v poučování soukromém nebo v přednáškách a konferencích, kde podobná odborná themata se probírají. Při tom však nikdy neopomine připojiti, že čin ten, před Bohem bezhříšný, může po občanském zákonu býti činem trestním, a spolu vyloží důvody tohoto zdánlivého rozporu.

346. Moralisté na tomto místě vykládají otázku, kterak souditi máme *o tajném odškození čeledi domácí.* K této otázce pak přidáváme otázku příbuznou, pro naše poměry dosti důležitou, *o tajném odškození dělníků* při velkostatcích a jiných větších realitách na poli nebo v lese zaměstnaných.

Domácí čeleď ráda omlouvá svá tajná odškození dvojím důvodem, někdy prvým, někdy druhým, někdy oběma. Důvod první: čeledín více pracuje, než mu náleží, aniž za to více béře, než co ujednáno; důvod druhý: mzda jest příliš malá.

Hledíme k důvodu prvému. Pracuje-li čeledín více, než jest přesná jeho povinnost, lišíme, zda činí tak dobrovolně či z přinucení. Činí-li tak dobrovolně, jest ovšem chvály hoden, ale nenabývá tím práva (přísného) na mimořádný příplatek. Pracuje-li více, poněvadž hospodář mu více práce ukládá, než bylo ujednáno (tedy z přinucení), tu nutno uvážiti, jednak že domácí práce nedá se předem tak vyměřiti, jako práce jiná, jelikož někdy jest jí více, jindy méně; a jinak že přece nelze mluviti o přinucení, jelikož čeledín nemusí ve službě vytrvati, nýbrž po řádné výpovědi může si hledati jinou službu. Vymlouvá-li se čeledín, že z přinucení pracuje, jelikož by jinde služby nenašel a proto ve službě zůstati a více pracovati musí, tu se poráží sám a dokazuje, že služba silnou nabídkou a slabou poptávkou klesla v ceně. Důvod skutečného přinucení, jímž by osobní svoboda čeledínova byla dotčena, byl by ovšem dostatečným důvodem pro tajné odškození; ale v našich poměrech čeledínských zpravidla nelze o pravém přinucení mluviti. Proto zajisté budou velmi řídké ony případy, kde by čeledín z důvodu hojnější práce odškoditi se směl. Innocenc XI. zavrhl r. 1679 tuto 37. větu: „Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.“

Hledíme k důvodu druhému, příliš malé mzdě. Důvod ten obstojí v těch případech, kde pán čeledínu nevyplácí, co bylo ujednáno, nebo kde mu na mzdě „strhuje“, a to buď bez příčiny, nebo alespoň bez dostatečné příčiny (počítaje na př. škody, kterých čeledín nenadělal nebo za které nemůže). V takových případech vládne první podmínka výše XI, 342 vyložená; a dostaví-li se i ostatní, má čeledín plné právo na tajné odškození. Obtížnější však jest odpověď, vyplácí-li pán čeledínu mzdu tak, jak bylo ujednáno. Tu nutno uvážiti, že obě strany na mzdě, třeba nižší, svobodně se dohodly, a pán může právem čeledínu vytýkati, jako onen hospodář v evangeliu (Mat. 20, 13): „Non facio tibi injuriam; nonne ex denario convenisti mecum?“ Není-li čeledín se mzdou spokojen, může ze služby vystoupiti, nemá však práva tajným odškozováním mzdu si doplňovati. Výjimkou jen přiznali bychom čeledínu právo tajného odškození, aby nedostatečnou mzdu si na spravedlivou míru doplnil, jestliže hospodář nespravedlivě ujednal s ním nízkou mzdu, zneuživ jeho bídy nebo choroby nebo jiné tísně, jelikož v takovém případě čeledín nebyl svoboden, když přistupoval na nízkou mzdu. Opatrně však pravíme: „zneuživ“.

*) Si sit vir prudens, timoratus et vere aptus ad recte judicandum, ac certus sit de justitia compensationis, remoto omni hallucinationis periculo. Sed haec rarissime evenient. S. Alph. Theol. mor. III, 524.

Nelze totiž říci, že by byl hospodář zneužil tísně žadatelovy, jestliže maje čeledínů nazbyt nebo nepotřebuje jich, nového čeledína jen z milosrdenství na jeho prosbu přijal, nebo jestliže je dosti jiných čeledínů, kteří by za tutéž menší mzdu a za těchže podmínek rádi službu přijali, jen kdyby ji dostali. Srv. XI, 282.

Mluvíce o mzdě čeledínů, míníme jen peněžité obnosy jim vyplácené. Obyčejně však dostávají čeledínové mimo „službu" ještě domácí opatření, tedy stravu, přiměřený příbytek a pod. Nedostává-li však čeledín, jemuž domácí opatření zaručeno bylo, na stravě tolik, aby se nasytil, ovšem nehřeší, doplňuje-li si stravu obyčejnými jídly ze zásob pánových. Srv. XI, 325.

Není třeba zvlášť přidávati, že otázka o tajném odškození domácí čeledi jest právě tak povážlivá, jako otázka o tajném odškození vůbec, jelikož čeledín má ke statku hospodářovu snadný přístup, a vždy také jest dosti nespokojených čeledínů. Zpovědník nepřistoupí snadno na výmluvy čeledínů, že berou jen to, co jim po právu náleží. Pozná-li pak, že nejsou v právu, vytkne jim ostře jejich krádež a nevěru. V ukládání náhrady však se nepřenáhlí. Zpravidla neuloží jim vrácení obnosův uzmutých (leda že by snad byly velmi značné), ale napomene jich, aby zvýšenou pílí a bedlivým ošetřováním statku hospodářova vinu svou napravili a v budoucnosti nekradli.

347. Obdobna otázce právě probrané jest otázka *o tajném odškození dělníků zaměstnaných při pracích zemědělských* na velkostatcích a dvorcích. Nazýváme otázku tu obdobnou, nikoli však shodnou. Čeledín domácí má totiž v domě pánově úplné opatření, dělník však béře jen svou mzdu, ze které sebe a rodinu svou živiti musí. Do mzdy ovšem dlužno započítati vše to, čeho se dělníku a rodině jeho dostává, tedy nejen denní plat a snad i byt a naturální deputát, nýbrž i jiné výhody, na př. dovolení sbírati suché dříví v lese a paběrkovati na polích, lacinější nákup některých životních potřeb a p. Stačí-li tato mzda dle místních poměrů k výživě, třeba i skromné, nutno uznati ji za spravedlivou (XI, 281); ale pak dělník k tajnému odškození nemá žádného důvodu, a béře-li přece něco s pole nebo z lesa nebo špýcharu pánova, prostě krade. Jinak ovšem jest, nestačí-li tato mzda na živobytí, byť i sebe skromnější. Tu není divu, že dělník z pánova majetku si přilepšuje. Celá věc otáčí se v nešťastném bludném kruhu: dělník vymlouvá se, že nestače mzdou musí bráti, a pán vymlouvá se, že nemusí platiti větší mzdu, poněvadž dělníci beztoho kradou. Je-li tomu tak, tu nelze upříti, že dělník nedostatečně placený jakés takés právo na tajné odškození má. Může se mu ovšem vytýkati, že na menší mzdu dobrovolně přistoupil; ale spolu jest uvážiti, že jinak nemohl, nechtěl-li zůstati bez práce. V krajinách průmyslových, kde v továrnách nebo v cukrovarech lze dostati značnější mzdu, ovšem se tak neděje; ale tam, kde průmyslových podniků není a kde velkostatkář jest téměř jediným zaměstnavatelem, nebývá těžko zemědělskou mzdu snížiti na úroveň co možná nejnižší.

Dle toho, co zde řečeno, snadno určíme, jak si kněz ve zpovědnici s takovými dělníky počínati má. Dělníci zemědělští zpovídávají se obyčejně u svého duchovního správce, který poměry dobře zná. Přijde-li cizí kněz (na př. missionář), farář mu poměry vyloží. Domácí kněz dobře ví, zda dělník se svou mzdou stačí nebo nestačí. Stačí-li a krade-li přece, kněz mu to vytkne, a je-li třeba, i náhradu mu uloží. Ví-li však kněz, že se mzdou nestačí, a zpovídá-li se dělník, že „kradl na panském", kněz nejlépe pomlčí. Není třeba báti se, že dělník zůstane v bludném svědomí; ten dobře ví, že se mu „krádež" jeho nemůže za hřích počítati, alespoň ne za těžký hřích, a z takových krádeží se sice zpovídá, ale „nedělá si z nich svědomí".

Poznámkou uvádíme, že někteří missionáři před počátkem missií nebo během jich žádají velkostatkáře, jenž v tom kterém místě majetek má, aby odpustil restituce z polních a lesních pychů povinné. Velkostatkář obyčejně rád vyhoví, dobře věda, že by tak jako tak nic nedostal; ale zpovědníkům práce značně se usnadní.

§ 71. Nepravý držitel.

348. Krádež působí, že věc nějaká dostává se do rukou nepravého držitele. Jest nám totiž lišiti mezi majitelem a držitelem. *Majitelem čili pánem* věci (dominus) jest ten, komu věc ta po právu náleží. *Držitelem* věci (possessor) jest ten, kdo ji v té právě době drží čili jí vládne. Po zákonu přirozeném ovšem

má tatáž osoba býti majitelem i držitelem, neboť ten, komu věc po právu náleží, má ji také vládnouti; ale někdy se stává, že někdo jiný jest majitelem a někdo jiný držitelem. *Držitel, který není majitelem, jest držitelem nepravým.* Dvojí pak jest způsob, jímž držitel nepravého držení nabývá a nepravým držitelem se stává: buď sám cizího statku nespravedlivě nabyl, nebo ho nabyl od nepravého držitele.

349. Nepravý držitel jest buď *držitelem bezelstným,* nebo *držitelem obmyslným,* nebo *držitelem pochybujícím,* dle toho, zda neví nebo ví nebo pochybuje o nepravosti svého držení. Povinnosti každého nepravého držitele v hlavních obrysech udává právo přirozené; o podrobnostech ovšem rozhodovati náleží právu občanskému.

Zákon občanský liší držitele bezelstného a obmyslného (o. z. o. § 326). Držitelem bezelstným jest onen držitel, který věc jím drženou z důvodů pravděpodobných pokládá za svou. Držitelem obmyslným však jest onen držitel, který ví nebo z okolností tušiti či domýšleti se musí, že věc jím držená nenáleží jemu, nýbrž někomu jinému. Okolnosti, ze kterých držitel již při nabývání věci mohl míti odůvodněné podezření, že běží o věc cizí, jsou (o. z. o. § 368): druh věci ke koupi nebo v zástavu nabízené, nebo cena nápadně nízká, nebo vlastnost osoby, jež věc nabízí.*) Rozepři o bezelstnosti nebo obmyslnosti držitelově rozhoduje soud, v pochybnosti má se za to, že držení jest bezelstné (o. z. o. § 328).

350. Prve než přistoupíme k dalšímu výkladu, jest nám úkolem, ve světle zákona přirozeného vyložiti *základní čili hlavní zásady náhrady povinné.* Jsou tyto:

1. *Věc hlásí se ke svému pánu* — Res clamat ad dominum. Po právu přirozeném jest majitel pánem věci, i když mu byla odňata; má věcné právo vymáhati svou věc, kde ji najde, na držiteli nepravém, ať bezelstném, ať obmyslném.

*) O. z. tr. §§ 473., 474., 476., 477. Klenotníci, zlatníci, stříbrníci a jiní podobní obchodníci mají každého prodavače obstaviti, který jim klenoty nebo věci ze zlata neb stříbra prodává, kde jest vážné podezření, že věci ty nepatří prodavači. Neučiní-li tak, jsou vinni přestupkem a propadají trestu 25—100 zl.; koupí-li zboží to, propadají dle rozličné jeho hodnoty trestu 50—500 zl. Ale také každý jiný, komu nabízejí se věci vzbuzující podezření, že jsou odcizeny, má dle možnosti prodavače obstaviti. Koupí-li někdo věc podezřelou nebo zapůjčí-li něco na ni, upadá v pokutu 25 až 500 zl. podle hodnoty věci.

2. *Užitky věci náležejí pánu* — Res fructificat domino. Jest částí vlastnického práva, že majitel (ač má-li také vlastnictví užitné) smí věci své užívati, a právo to zůstává, i když nepravý majitel je ruší. Proto náleží nahraditi pánu užitky, jež by byl obvyklým užíváním z věci své bral.

3. *Není dovoleno bohatnouti ze statku cizího* — Nemo ex re aliena locupletari debet. Slovo „bohatnouti" vykládáme ovšem ve smyslu širším a míníme jím každé, třeba i nepatrné rozmnožení, po případě ušetření vlastního majetku. Věta takto pochopená jest přímým důsledkem obou vět prvých.

4. *Zánikem přirozeným věc zaniká pánu* — Res naturaliter perit domino. Díme: „zánikem", čímž míníme nejen úplný, nýbrž i každý částečný zánik věci, a zejména každé zmenšení její hodnoty. Díme: „přirozeným", míníce tím jednak zánik obyčejný, jímž každá téměř věc během časů hyne, nebo alespoň na hodnotě své ztrácí, na př. zvíře stárne, slábne, a konečně i zcepení, starý strom uschne, nástroj časem se opotřebuje, šat, třeba se nenosí, časem se ničí, pokrmy se kazí a pod.; ale jinak i zánik kromobyčejný, silami živelními nebo obecnou nehodou způsobený, nikým nezaviněný, jako na př. při požáru, povodni, dobytčím moru, zemětřesení a pod. Věta takto vyložená nepotřebuje zvláštního důkazu: pán věci zaniklé musí sám nésti škodu, nemaje důvodu uvaliti ji na někoho jiného. Avšak zánik zaviněný není zánikem přirozeným. Zavinil-li někdo cizí, že věc zahynula nebo na hodnotě své utrpěla, má pán osobní právo žádati na provinilém škůdci náhradu škody utrpené.

351. Výše bylo vyloženo, že při nápravě křivdy dlužno nahraditi pánu i užitky, jež by byl obvyklým užíváním z věci své bral. Tím jsme již naznačili, že pánu nenáleží náhrada všech možných užitků, nýbrž jen některých. Chtíce nabýti přehledu, lišíme různé užitky jednak dle toho, jakého rázu jest plodnost věci, z níž vznikají, jednak dle způsobu, jímž se nabývají.

Hledíme-li ku plodnosti věci, jsou užitky buď věcné nebo občanské.

Užitky věcné jsou ony, které nezávisle na společenských poměrech z věci plynou; jimi jsou na př. užitky z polí, zahrad, lesů, vod, zvířat a pod.

Užitky občanské (fructus civiles) jsou ony, které z věcí do obchodu daných nebo někomu jinému k užívání postoupených plynou; nazýváme je občanskými, poněvadž jen obcováním se spoluobčany jich nabýti lze;*) jimi jsou na př. užitky ze zapůjčených nebo uložených peněz, z pronájmu neb propachtování, z obratu obchodního a pod. Jest jasno, že jest spravedlivo, aby škůdce poškozenému (má-li ovšem vůbec hraditi užitky) hradil nejen věcné, nýbrž i občanské, té době a tomu místu přiměřené užitky.

Hledíme-li ke způsobu, jímž se nabývají, užitky jsou buď samovzniklé, nebo vytěžené, nebo smíšené.

a) Užitky samovzniklé jsou ty, které věc samoděk skýtá, tak že majitel užitky bez vlastního přičinění nebo jen s nepatrnou prací béře. Z užitků věcných náležejí sem *užitky přirozené čili samorostlé* (fructus naturales), na př. ovoce stromův a keřů, dříví, ryby, mléko, vejce, vůbec vše, co hospodář bez námahy nebo alespoň bez značné námahy ze svého živého i neživého statku má. Z užitkův občanských sem náležejí *úroky a důchody* z peněz zapůjčených a uložených, z akcií a cenných papírů, příjem z nájmu a pachtu atd.

b) Užitky vytěžené (fructus industriales) jsou ty, kterých majitel neb držitel jen svou prací a námahou z věci nabývá. Z užitků věcných náležejí sem výdělek získaný zpracováním suroviny ve výrobky a tovary, zlepšením a zdokonalením užitečné věci, broušením drahokamů a pod. Z užitků občanských náležejí sem obchody různým zbožím, spekulace bursovní a p.

c) Užitky smíšené (fructus mixti) jsou ty, které nejsou ani čistě samovzniklé, ani čistě vytěžené, nýbrž z obou složené. Z užitků věcných hledí sem skoro všechny užitky zemědělské, zejména sklizně s polí, luk, vinic a jiných hospodářských objektů, jelikož k získání jich jest třeba i přirozené plodnosti těchto objektův i vydatné práce hospodářovy. Z užitkův občanských náležejí sem úroky z peněz, jež majitel, uživ odborných a jiných vědomostí svých, velmi výhodně uložil. Díme-li „z obou složené", nesmíme mysliti, že by v užitcích smíšených byly užitky samovzniklé a vytěžené stejnou měrou zastoupeny. Někdy převládají ty, jindy ony.

*) Robinson na svém pustém ostrově měl sice užitky věcné, nikoli však občanské; věcné bývají stejny, občanské mění se dle dob a krajin.

Je-li někdo povinen *nahraditi* s věcí spolu i *užitky*, jsou to vždy *jen užitky samovzniklé*, ze smíšených pak ona část, která na samoděčné působení věci připadá; nepodléhají však v tomto případu náhradě užitky vytěžené, a ze smíšených ona část, která odpovídá ryze jen námahám držitelovým.

§ 72. Držitel bezelstný.

352. *Držitelem bezelstným* (possessor bonae fidei) *jest, kdo neví a netuší, že drží věc cizí, jemu nenáležitou.*

Vyměřujíce přidáváme: „netuší", neboť jenom nezaviněná nevědomost plodí bezelstné držení, nikoli však nevědomost zaviněná. Vzniká pak bezelstné držení dvojí příčinou: buď držitel sám cizího majetku nespravedlivě nabyl, nevěda o tom, že ho nespravedlivě nabývá, nebo nabyl ho od držitele nepravého, maje za to, že ho nabývá od držitele pravého. První případ bývá řídký, druhý častější.

Bezelstný držitel pro nezaviněnou nevědomost svou nehřeší svým nepravým držením. Čin jeho příčí se sice materiálně směnné spravedlnosti, nikoli však formálně. Ale i tato materiální neshoda vyžaduje rozuzlení, které ovšem teprve potom naléhá, když majitel věci své se dovolává, nebo když bezelstný držitel poznává, že drží cizí statek. Potom ovšem stojí příkře proti sobě dva zájmy: zájem majitelův a zájem držitelův. Ve prospěch majitelův mluví jeho právo vlastnické; ve prospěch držitelův mluví jeho bezelstné držení a po případě i právně odůvodněné nabytí sporné věci. Obecné blaho pak velí hleděti k oběma zájmům, a s jedné strany hájiti práva vlastnického, pokud vůbec uhájiti se dá, ale s druhé strany šetřiti bezelstného držitele, zvláště může-li nabytí sporné věci právně odůvodniti, aby byl, pokud možno, škody ušetřen.

Úkol, rozuzliti spor mezi vlastnictvím a bezelstným držením, připadá zákonodárství občanskému, které určuje, kdy který zájem vítěziti má. Jelikož běží o ustálení majetkových poměrů, platí zákon občanský též pro obor svědomí.

353. *Podle rakouského práva občanského stává se nepravý, ale bezelstný držitel majitelem věci jím držené* dvěma způsoby:

1. Ihned *při nabývání* (o. z. o. § 367),

a) koupil-li bezelstně věc movitou ve veřejné dražbě (soudní nebo mimosoudní);

*

b) převedl-li bezelstně věc movitou na sebe od živnostníka neb obchodníka, který dle živnostenského řádu má právo takovýmito věcmi obchodovati;

c) nabyl-li věci movité bezelstně a úplatně od toho, komu ji vlastník dobrovolně byl svěřil, na př. k uschování, do zástavy.*)

2. Po zákonité době *vydržecí* pořádným, bezelstným a pravým držením věcí movitých i nemovitých držitel nabývá práva vlastnického. O. z. o. 1451 nn. Viz XI, 178 nn.

V případech tuto uvedených vítězí právo bezelstného držitele, jenž takto stává se majitelem. Dřívější majitel musí ustoupiti, a nemůže na novém majiteli vydání sporné věci vymáhati; ale ovšem má právo hojiti se na zloději nebo škůdci a vymáhati na něm náhradu věci odňaté.

354. *Mimo případy tuto uvedené vítězí právo majitelovo*, kterému držitel jest povinen ustoupiti. Majitel má právo věcné; naleznuv věc, vymáhá ji na tom, kdo ji právě má. Nepravý držitel, třeba i bezelstný, nemůže mu překážeti. Ale ovšem právě proto, že je držitelem bezelstným, může se hájiti, aby sám škody netrpěl, pokud to možno jest a zákony dovolují.

V pravidlech níže vyložených hledíme tudíž jen k onomu bezelstnému držiteli, který ani právoplatným nabytím dle o. z. o. § 367, ani pořádným, bezelstným a pravým vydržením vykázati se nemůže, který tedy drží věc v pravdě cizí.

Když takovýto bezelstný držitel seznal, že drží věc cizí, tu ze spravedlnosti jest povinen vrátiti ji pánu. Kdyby této své povinnosti vyhověti nechtěl, přestal by býti držitelem bezelstným a stal by se držitelem obmyslným; hřešil by těžce nebo lehce, dle toho, zda zadržená věc má cenu značnou či nepatrnou.

Vykládáme podrobně pravidla, jimiž bezelstnému držiteli při povinném vrácení věci cizí říditi se jest.

355. 1. Bezelstný držitel *nabyl cizí věci bezúplatně a bez výloh*, na př. dostal ji darem. Tu dlužno lišiti, zdali ji ještě má, nebo již jí nemá.

a) Má-li ji ještě, jest povinen vrátiti ji pánu, jakmile poznal, že drží věc cizí. Díme: „vrátiti pánu"; nesmí ji tedy vraceti zloději nebo předchozímu nepravému (ať obmyslnému, ať bezelstnému) držiteli, leda že by měl mravní jistotu, že i takto věc dostane se pánu zpět, nebo že by měl vážný důvod věc vrátiti tam, odkud jí nabyl. Díme: „jakmile poznal", ovšem s jistotou úplnou; není povinen vydávati věci, dokud vězí v pochybnosti nebo nenabyl jistoty. Jest pak povinen vrátiti věc, nehledíc k tomu, zdali ji pán hledá nebo vymáhá. Vrátí ji v tom stavu, v jakém je; zbývá-li z ní již jen část, vrátí tuto část.

b) Zanikla-li věc způsobem přirozeným, zanikla pánu, a bezelstný držitel není již ničím povinen.

c) Spotřeboval-li věc ve prospěch svůj, hradí jen tolik, co na obvyklých vydáních ušetřil (nikoli však celou cenu). Příklad: Petr nosívá jednoduchý laciný šat; darem dostal drahý šat, nevěda, že týž byl Pavlovi ukraden. Šat ten nosil a roztrhal. Dověděv se, že užíval šatu kradeného, hradí cenu šatu laciného (neboť to na svém vydání ušetřil), nikoli však cenu šatu drahého. Důvod: Petr nesmí bohatnouti ze statku cizího, ale nemůže býti přinucen hraditi vydání, kterého by byl jinak jistě neučinil. — Spotřeboval-li však bezelstný držitel věc jen proto, že ji měl, kdežto, kdyby ji byl neměl, jistě by si jí byl neopatřil, není povinen ničím. Příklad: Tomáš dostal darem bednićku doutníků, nevěda, že jsou kradeny. Není sice kuřákem, ale když již doutníky má, pozvolna je vykouří nebo známým nabídne. Dověděv se, že kouřil a rozdával doutníky kradené, ničím není vázán, jelikož tak činil jen proto, že doutníky měl, a jistě by si jich byl nekoupil, kdyby jich neměl.

d) Prodal-li věc, a sezná-li později, že prodal věc jemu nenáležitou, nesmí ovšem kupní cenu si podržeti, poněvadž nesmí bohatnouti z cizího statku. Komu má kupní cenu vrátiti? To se řídí dle dalšího průběhu. Dostal-li pán věc svou zpět, kupní cena náleží tomu, kdo od bezelstného držitele věc koupil a ji pak vydati musil. Nedostal-li pán věci své zpět, náleží pánu kupní cena náhradou za věc ztracenou.

e) Daroval-li bezelstný majitel věc někomu jinému, dlužno přihlížeti k tomu, z jakého důvodu to učinil. Daroval-li ji jen proto, že ji právě měl, tak že lze říci, že by byl nic nedaroval, kdyby jí byl neměl, není povinen ničím (jako výše při spotřebě příležitostné); jenom má pánovi říci, kde věc jest, aby ji týž mohl vymáhati. Daroval-li ji však za tím účelem,

*) Podrobný výklad těchto tří případů podává Randa, „Právo vlastnické", str. 149 nn.

aby tímto darem nějaký závazek vyrovnal, kterýžto závazek by byl (nemaje této věci) buď jiným darem nebo penízem vyrovnati musil, jest povinen nahraditi, co ušetřil, a to buď pánu nebo obdarovanému, obdobně jako výše sub d) při prodeji. O. z. o. § 329: „Držitel bezelstný může již proto, že věc bezelstně drží, jí dle libosti užíti, spotřebovati, ano i zmařiti, nejsa nikomu z toho práv."

356. 2. Bezelstný držitel *nabyl cizí věci úplatně*, na př. koupil ji nebo ji dostal mzdou. Tu dlužno lišiti, má-li ji ještě, nebo nebo nemá-li jí již.

a) Má-li ještě cizí věc, hrozí mu ovšem nebezpečí, že bude povinen pánu ji vrátiti, a to po případě i se ztrátou kupní ceny, tedy se škodou.*) Ovšem nehřeší, snaží-li se uniknouti škodě té. Lišíme, zdali pán o svou věc již se přihlásil, či ještě nic.

Dokud pán věci se nepřihlásil, smí bezelstný držitel svého předchůdce (v držení) žádati, aby mu kupní cenu vrátil a spornou věc zase si vzal (S. Alph. Theol. mor. III, 569). Předchůdce pak jest k tomu (ve svědomí svém) povinen. Nevyhoví-li mu předchůdce, nebo přihlásil-li se pán, prve než se tak stalo, nezbývá nepravému držiteli, než aby věc vydal pánovi, a to po případě i bez náhrady. Tak určuje také o. z. o. § 333: „Ani bezelstný držitel nemůže žádati cenu, kterou předchůdci svému za věc dal. Ale kdo cizí věc, kterou vlastník jinak stěží byl by zase dostal, bezelstně na sebe převedl a vlastníkovi užitek tím zjednal, jehož lze dokázati, ten může slušnou náhradu žádati." Byl-li bezelstný držitel nucen bez náhrady věc vydati pánovi, může náhradu tu na svém předchůdci vymáhati, nebo tajně se odškoditi.

b) Prodal-li bezelstný držitel cizí věc bezelstně zase dále, jest povinen v následujících dvou případech vrátiti kupci kupní cenu, a to:

*) Trochu přísné znění následujících odstavců nás při prvním poslechu trochu zaráží. S odstavci předchozími (XI, 355) snadno se smiřujeme, jelikož dle nich bezelstný držitel vychází beze škody, a jen to vydává, o co se obohatil. Zde však věc, kterou bezelstně koupil, musí po případě zadarmo vydati, má tedy škodu. Ale nesmíme přehlédnouti, že bezelstný držitel *koupiv* cizí věc, obyčejně také trochu jest vinen. O. z. o. § 367. dostatečným způsobem chrání kupce bezelstného. Kdo věci movité (neboť jen o ty zde běží) kupuje od lidí k prodeji neoprávněných, a zvláště od lidí cizích a neznámých, činí to na svou zodpovědnost, a nemůže stěžovati, musí-li později za svou neopatrnost pykati.

α) jestliže kupec, dověděv se o nepravém držení, žádá, aby trhová smlouva se zrušila, t. j. aby prodavač kupní cenu vrátil a spornou věc zase si vzal; nebo

β) byl-li kupec donucen vrátiti věc pánovi, jelikož ji na něm vymáhal.

c) *Zanikla-li* věc nepravě, ale bezelstně koupená (a třeba opět dále prodaná), zanikla pánovi, a nikdo není náhradou povinen.

357. 3. S otázkou o náhradě věci úzce spojena jest otázka *o náhradě užitků*, jichž bezelstný držitel užíval. O. z. o. § 330 dí: „Držiteli bezelstnému náležejí všecky požitky, od věci již oddělené; jeho jsou také všecky jiné užitky již vybrané, pokud v čas pokojného držení k vybrání dospěly."

358. 4. *O nákladech na věc cizí bezelstným držitelem vedených* určuje o. z. o. § 331: „Učinil-li bezelstný držitel na věc náklad potřebný pro stálé zachování její podstaty, nebo náklad prospěšný k rozmnožení užitků z ní posud plynoucích, má se mu to dle nynější ceny věci hraditi, ač nepřevyšuje-li nákladu skutečně vedeného." Je-li tedy přírůstek v ceně menší než vedený náklad, má právo na náhradu tohoto přírůstku; je-li však přírůstek větší, má právo jen na náhradu nákladu skutečně vedeného. O. z. o. § 332: „Byl-li na věc učiněn náklad jen pro potěšení a pro okrasu, nahrazeno buď jen tolik, co věc dle obecné ceny své získala; avšak držitel předešlý má na vůli vzíti si vše, co bez porušení podstaty odníti se může."

359. 5. Seznal-li bezelstný držitel, že drží věc cizí, ale *neví-li, komu věc patří*, nebo ví-li komu patří, ale *nemůže-li mu ji vrátiti*, tu nejen může, nýbrž i má věc u sebe podržeti a ji opatrovati, jako by mu byla svěřena. Nesmí ji ani darovati ani prodávati, alespoň potud, pokud vydržením nenabyl jejího vlastnictví. Nepřestává býti držitelem bezelstným, a bezelstnému vydržení tato okolnost nevadí.

§ 73. Držitel obmyslný.

360. *Držitelem obmyslným čili nebezelstným* (possessor malae fidei) *jest, kdo ví, že věc jím držená jest věc cizí, a přece ji dosud majiteli nevydal, ač by mu ji vydati mohl.* Obmyslným držitelem stává se:

1. kdo majiteli nespravedlivě věc odňal, znaje nespravedlnost svého činu, tedy zloděj v širším toho slova smyslu;

2. kdo věc od nepravého držitele (věda, že nepravým držitelem jest) na sebe převádí s úmyslem podržeti si ji;

3. bezelstný držitel, když poznal, že věc jím držená není jeho, a přece ji pravému majiteli vrátiti nechce.

Věc pánovi nespravedlivě odňatá může během času několik držitelů vystřídati, obmyslných i bezelstných.

361. Obmyslné držení příčí se směnné spravedlnosti, a to nejen materiálně, ale i formálně. Obmyslný držitel hřeší a trvá ve hříchu, dokud věci nevrátí. Dle předmětu značného nebo nepatrného jest to hřích těžký nebo lehký. Obmyslné držení vzniklé z krádeže (v širším slova smyslu) není však hříchem od krádeže odlišným; krádež i obmyslné držení splývají v jeden mravní celek.

Jelikož obmyslný držitel nepravost svého držení zná a v obmyslnosti své dobrovolně trvá, nelze mu přiznati těch výhod, kterých bezelstný držitel požívá. Nesvědčí mu tedy o. z. o. § 367, jelikož týž žádá nabytí bezelstného, a nenabývá věci držením, jelikož jen bezelstný držitel vydržeti může. K náhradě jest mnohem přísněji vázán než držitel bezelstný. V první řadě stojí zájem majitelův, a teprve když tomu se vyhovělo, může i zájem obmyslného držitele se hlásiti; ale i kdyby bylo možno bez poškození majitelova hájiti zájmu držitelova, přece ve veškeré příkrosti platí zásada, že obmyslný držitel ze své obmyslnosti žádného prospěchu míti nesmí.

Vykládáme podrobně.

362. 1. Obmyslný držitel jest povinen vrátiti pánovi věc odňatou v neztenčené hodnotě a ceně; nelze-li věc vrátiti, nebo nelze-li ji vrátiti v neztenčené hodnotě a ceně, budiž škoda pánu penězi nebo jinou rovnomocninou nahrazena.

a) *Obmyslný držitel jest povinen odňatou věc vrátiti pánovi.* Vystřídalo-li se více držitelů v obmyslném držení, stíhá tato povinnost posledního (který věc právě drží). Nabyl-li obmyslný držitel věci koupí, smí i on, dokud pán se nepřihlásil, svému předchůdci (po případě zloději) nabídnouti, aby věc vzal zpět a kupní cenu vrátil (S. Alph. Theol. mor. III, 570), a předchůdce (zloděj) ve svědomí povinen jest vyhověti mu. Ale nechce-li mu vyhověti, nebo přihlásil-li se pán prve než se tak stalo, nezbývá obmyslnému držiteli, než věc vydati pánovi, a to bez náhrady. Na pánovi jí ani žádati ani vymáhati nemůže, jelikož ani bezelstný držitel toho práva nemá (o. z. o. § 333), tím méně tedy držitel obmyslný. A na předchůdci nebo zloději jí alespoň vymáhati nemůže, jelikož dle o. z. o. § 929 pozbyl nároku na náhradu, kdo vědomě cizí věc na se převedl.

P o z n á m k a. Kdo od zloděje nebo od nepravého držitele věc koupil, věda že týž prodává věc kradenou nebo cizí, a potom tuto cizí věc vrátiti musil, nemůže zloděje na vrácení kupní ceny žalovati (jak právě řečeno); spíše ještě sám propadne žalobě trestní. Zloděj však, ač nemůže býti žalován, přece nesmí kupní cenu si podržeti, sic jinak hřeší. Byl-li kupec přinucen věc vydati pánovi, jest zloděj alespoň ve svědomí povinen vrátiti mu cenu kupní. Nebyla-li však věc pánovi vrácena, a nemůže-li zloděj vrácením kupní ceny kradené věci opět nabýti a ji pánovi vrátiti, tu zloděj povinen jest nahraditi pánovi veškerou škodu utrpěnou, která zajisté obnáší více, než ona cena kupní.

b) *V neztenčené hodnotě.*

Hodnota některých věcí časem se mění (vnitřní změna věci, interna mutatio rei). Věc se lepší a na hodnotě získává, na př. mládě nebo slabé zvíře vzroste ve zvíře dospělé a silné; nebo věc se horší a na hodnotě tratí, na př. zdravé a silné zvíře stářím pozbývá síly a úhlednosti. Zlepšila-li se věc a získala-li na své hodnotě (mladý kůň sesílil), budiž pánu vrácena, jak jest, neboť přírůstek náleží tomu, čí jest věc, tedy pánovi. Zhoršila-li se věc a stalo-li se tak vinou obmyslného držitele (kůň byl přílišnou prací sedřen), nahradí se rozdíl v hodnotě penězi nebo jinou rovnomocninou. Ale zhoršila-li se věc během přirozeným a možno-li říci, že by věc byla u pána stejně na své hodnotě ztratila (kůň stářím seslábl), tu obmyslný držitel ve svědomí vyhoví povinnosti své, vrátí-li věc tak, jak jest, a nahradí-li pánovi zisk, který mu ztrátou věci ušel. Přidáváme: „ve svědomí“, neboť občanské zákony neliší, jakým způsobem věc byla znehodnocena (a začasté jest velmi těžko, ba snad i nemožno to určiti), nýbrž zkrátka žádají neztenčené vrácení věci odňaté, nebo po případě nahrazení úbytku. Tím se jednak hájí zájem pánův, ale jinak také trestá se přehmat zlomyslníkův.

c) *V neztenčené ceně.*

Někdy mění se během času cena některých věcí, stoupajíc nebo klesajíc (vnější změna věci, externa mutatio rei).

Vůdčí zásadou při náhradě věci, která v době nepravého držení cenu změnila, jest, že pán nesmí přijíti do škody a obmyslný držitel nebo zloděj že nesmí získati. Je-li tedy jisto, že pán by byl v době větší ceny věc prodal, nebo že tehdáž, nemaje věci své, nucen byl jinou věc (za větší cenu) si koupiti, zloděj nevyhověl by prostým vrácením věci, nýbrž byl by povinen mimo to utrpenou škodu pánovi nahraditi. Nedá-li se však něco podobného zjistiti, stačí, když zloděj prostě ukradenou věc vrátí.

d) *Nelze-li věc vrátiti, budiž spravedlivá její cena nahrazena.*

Zloděj nemůže ukradenou věc vrátiti, nemaje jí, buď že ji někomu daroval nebo prodal, a zpět ji dostati nemůže, nebo že věc již (u něho nebo jinde) zanikla. Ať tak či onak, dle o. z. o. § 335 jest povinen nahraditi pánovi veškerou z nepravého držení vzniklou škodu. Mimo to týž paragraf stanoví: „Přišel-li držitel obmyslný k držení činem nějakým, v zákonech trestních zapověděným, jest povinen nahraditi i cenu zvláštní záliby.“ Prodal-li tedy zloděj věc pod cenou (jakož obyčejně se děje), přece jen musí okradenému nahraditi cenu úplnou, a po případě i zálibnou.

Je-li příčina zániku věci taková, že by byla věc u pána stejně zanikla, jako zanikla u zloděje, zloděj není náhradou povinen, alespoň ve svém svědomí jest prost povinnosti náhrady. Takovou pak příčinou jest:

α) vnitřní vada, kterou věc buď jak buď zkáze propadla, na př. plícní neduh ukradeného zvířete;

β) nebezpečí obecné, které stejně hrozilo majetku pánovu i zlodějovu, na př. požárem lehla celá vesnice, povodeň zaplavila celou krajinu, dobytčím morem zasažena všechna stáda, krádež stala se na lodi, která se ztroskotala, nebo při výpravě, při níž všichni účastníci pozbyli majetku a pod.

Zloděj v těchto případech jest prost povinnosti náhrady, poněvadž účinnou příčinou škody pánovy není krádež, nýbrž okolnost obecně nepříznivá. Přidáváme: „alespoň ve svém svědomí“, neboť občanský zákon neliší, z jakého důvodu věc zhynula, a odsuzuje každého zloděje k náhradě. Ale kající zloděj může přece úlevy té užíti, alespoň v těch případech, kde nebyl soudem k náhradě odsouzen.

Avšak ani před zákonem, ani ve svědomí neplatí výmluva, že by ukradená věc byla u pána zahynula, že tedy pán byl by stejně škodu utrpěl, ať neštěstím ať krádeží. Soused Filip vyhořel a přišel o všechen majetek; soused Jakub nepozorovaně něco zachránil, ale pro sebe podržel, vymlouvaje se, že jest to stejno, pozbyl-li Filip věci té požárem nebo krádeží; kdyby to byl Jakub neodnesl, bylo by to shořelo. Jakubova výmluva neplatí; on jest zlodějem, a jest povinen vydati věc zachráněnou, nebo nemá-li jí již, nahraditi ji. Ba naopak, dle o. z. tr. § 174 II. a.) krádež větší 5 zl. stává se zločinem, byla-li „spáchána v čas požáru, povodně, anebo jiné těžkosti obecné, neb takové, kteráž okradeného zvláště potkala“.

363. 2. Povinnost náhrady hledí nejen ku věci samé, nýbrž i k *užitkům* z ní plynoucím a získaným. Pochopitelno, že držitel obmyslný podléhá mnohem přísnějším pravidlům než držitel bezelstný. Jest povinen hraditi všechny samovzniklé užitky, ať původu věcného nebo občanského (tedy užitky přirozené a úroky neb důchody), a) které sám bral, i když pán by jich byl nebral, a b) které by byl pán bral, i když zloděj jich nebral. Stejnému pravidlu podléhají užitky smíšené, ať původu věcného nebo občanského, ale jen tou částí, která na samoděčné působení věci připadá. O. z. o. § 335 dí: „Držitel obmyslný povinen jest všechen užitek, jehož držením věci nabyl, navrátiti; i ten, kteréhož by zkrácený byl došel, jakož i škodu všelikou z držení jeho vzniklou má nahraditi.“

Náhradě nepodléhají užitky jen námahou a pilností zlodějovou vytěžené; tak na př. užil-li zloděj peněz kradených ke zvelebení svého obchodu nebo své živnosti, není povinen vraceti, čeho kradenými penězi nabyl; stačí, hradí-li jen úroky. Vůbec při povinné náhradě hledí se vždy jen k obyčejnému, pravidelnému výtěžku, nikoli však k výtěžku možnému sice, ale neobyčejnému nebo pravdě nepodobnému. Tak na př. bylo by jen směšno, kdyby hospodář náhradou za ukradenou slepici čítal si nejen její cenu, nýbrž spolu by též vypočítával, kolik mohla snésti vajec, z nichž prý mohla býti kuřata, která mohla vzrůsti ve slepice atd.

364. 3. Po přirozeném právu měl by obmyslný držitel stejné právo na náhradu *nákladu činěného* na věc jím drženou, jelikož spravedlnost nežádá více, než aby pán opět majetku

svého nabyl. Ale právo občanské bývá na obmyslného držitele přísnější. O. z. o. § 336 srovnává obmyslného držitele s jednatelem nezmocněným, jenž dle o. z. o. §§ 1035—1040 smí sice žádati náhradu výloh potřebných, nikoli však nákladu prospěšného nebo voluptuárního. Jest mu však volno vzíti zpět to, co pořídil, pokud to bez porušení podstaty zpět vzíti lze.

§ 74. Držitel pochybný.

365. *Držitelem pochybným čili pochybujícím* (possessor dubiae fidei) jest onen držitel, který z vážného důvodu pochybuje, zdali věc jím držená skutečně mu také po právu náleží. Díme: „z vážného důvodu", neboť pochybnost opřená o důvod malicherný a nedostatečný nesluší se na muže rozumného, a neuvádí držbu v pochybnost. Lze pak pochybovati buď o správném a zákonném nabytí toho, kterého statku, nebo o správnosti držení předchůdcova.

Pochybnost držitelova jest buď následná čili dodatečná, jestliže držitel držení své bezelstně započal a pochybnost teprve později se mu dostavila; nebo jest pochybnost jeho předchozí čili počáteční, jestliže držení své s pochybností započal.

366. 1. *Pochybnost následná čili dodatečná* (dubium superveniens).

a) Přišla-li bezelstnému držiteli během držení na mysl vážná a podstatná pochybnost o správnosti držby, jest povinen zkoumati důvody pochybnosti co do jejich platnosti a závažnosti. Malicherných důvodův ovšem nedbá; závažné důvody však zkoumá s tím větší bedlivostí, čím větší hodnoty jest věc sporná. Podaří-li se mu zaplašiti pochybnost, ví na čem jest. Trvá-li však pochybnost dále, uplatní pro sebe zásadu přemítnou, že v pochybnosti vítězí právo držitelovo (in dubio melior est conditio possidentis), a smí spornou věc pokládati za svou. Objeví-li se pán před vypršením lhůty vydržecí, jest na něm, aby dokázal právo své; a dokáže-li je, držitel nahrazuje jako držitel bezelstný. Vydrží-li však držitel až do vypršení lhůty vydržecí, jest sám nesporným pánem věci, neboť pochybnost následná čili dodatečná vydržení neruší.

b) Nedbá-li však držitel až posud bezelstný vzniklých vážných pochybností a vyšetření jejich úmyslně odkládá, ačkoli ví, že nyní pravdy by se dopídil, ale později že to

možno nebude, tu svou hrubou nedbalostí stává se držitelem obmyslným. Nesmí spornou věc pokládati za svou. Objeví-li se později pán a dokáže-li právo své, nahrazuje držitel jako držitel obmyslný. Nepřijde-li pán, nebo po případě přijde-li, ale nemůže-li úplně dokázati právo své, a nelze-li ani potom pochybnost odstraniti, je držitel povinen vydati alespoň část sporné věci nebo její ceny. Ovšem není povinen vrátiti část poměrně dle důvodů pro a proti vypočtenou, a může zůstati na části značně menší (S. Alph. Theol. mor. I, 37). Přišel-li sám pán, vydá tu část pánovi; nepřišel-li pán, vydá ji chudým. Dodávají však někteří autoři (na př. Noldin, De praec. 441), že, nepřijde-li pán, držitel nemusí hraditi chudým (tedy vůbec nikomu), jelikož držení bezelstně započal. Díme: „svou hrubou nedbalostí", neboť jen touto stává se držitel držitelem obmyslným. Nelze však nedbalost jeho zváti hrubou, nepokládá-li pochybnost za vážnou, nebo domnívá-li se, že na zkoumání jest dosti času, nebo myslí-li, že marno jest zkoumati. V těch a podobných případech nepřestává býti držitelem bezelstným.

367. 2. *Pochybnost předchozí čili počáteční* (dubium antecedens).

a) Kdo spornou věc tajně nebo násilně bezelstnému držiteli odňal, dovolávaje se nějakého pochybného práva svého, sám stává se držitelem obmyslným (nikoliv tedy pochybným), a jest povinen spornou věc dřívějšímu bezelstnému držiteli vrátiti, jelikož v pochybnosti právo držitelovo vítězí.

b) Kdo věci nějaké nabyl způsobem dle formy správným (na př. darem, dědictvím, koupí a pod.), ale s podezřením, že předchozí držitel nebyl držitelem pravým nebo alespoň bezelstným, nesmí spornou věc pokládati za svou. Jest povinen zkoumati důvody pochybnosti s pílí předmětu přiměřenou. Nelze-li pochybnosti odstraniti, jelikož vážné důvody mluví pro správné držení a jiné vážné důvody proti němu, jest povinen vydati soupeři takovou část věci sporné nebo ceny její, jaká důvodům jeho jest přiměřena; po případě, neví-li se, kdo tím soupeřem jest, připadá část ta chudým (S. Alph. Theol. mor. III, 625).

c) Kdo způsobem dle formy správným (darem, dědictvím, koupí a p.) nabyl věci od předchozího držitele, o němž ví, že věc bezelstně držel, ale pochybuje, zdali ji správně držel, jest

povinen zkoumati důvody pochybnosti, a to s pílí předmětu přiměřenou. Nelze-li pochybnost odstraniti, může jakožto bezelstný držitel v držení pokračovati a není (prozatím) nikomu ničím povinen; takto může také vydržeti; „ipse enim in omne jus illius legitime tunc succedit“ (S. Alph. Theol. mor. I, 37). Po té stránce rovná se držiteli bezelstnému, jemuž během držení vzešla pochybnost následná čili dodatečná.

368. *Občanský zákoník* nezná pochybného držitele v tom smyslu, v jakém mravouka jej pojímá, a to z příčiny několikrát již uvedené: de internis non judicat praetor. Držitele s pochybností následnou občanský zákon pokládá za držitele bezelstného, držitele s pochybností předchozí za držitele obmyslného. V rozepři, drží-li držitel věc bezelstně nebo obmyslně, rozhoduje výrok soudní. V pochybnosti má se za to, že držení jest bezelstné (o. z. o. § 328).

Vedena-li žaloba proti držiteli bezelstnému o jeho držení, nesmí tento od té doby, kdy žaloba mu dodána, pokládati se za majitele, nýbrž jen za správce věci sporné, dokud pře soudně nebyla rozhodnuta. Po tu dobu nesmí o věci libovolně disponovati. Rozhodnuta-li rozepře v jeho neprospěch, a odsouzen-li výrokem soudním, aby věc vrátil, tu, pokud jde o náhradu užitku a škody, neb o náhradu nákladu, pokládá se od času, kdy žaloba mu byla dodána, za držitele obmyslného; avšak z náhody, kterou by věc u vlastníka nebyla stižena, bude práv jen tehdy, kdyby navrácení věci rozepří právní svévolně protáhl (o. z. o. § 338).

369. Jakýmsi pochybným držitelem jest *dlužník*, který pochybuje, zdali dluh svůj již zaplatil nebo nezaplatil, a přes veškeré zkoumání nemůže se pravdy dopíditi. Tážíce se, co jest mu v podobném případě činiti, odpovídáme: Přihlížejme nejprve, kam vážná většina důvodů se kloní. Svědčí-li vážnější a četnější důvody, že bylo zaplaceno, dlužník nemusí platiti, i kdyby některé menší a méně četné důvody placení žádaly. Svědčí-li však vážnější a četnější důvody, že zaplaceno nebylo, nezbývá než platiti. Jsou-li důvody oboustranně stejny nebo asi stejny, a nelze-li při důkladném pátrání ani jistoty ani větší důvodnosti nabýti, budiž zaplacena polovice dluhu. Obdobně má si počínati věřitel, který pochybuje, zdali pohledávku svou již dostal nebo nedostal, a smí-li ji nyní vymáhati. Ovšem nelze přehlédnouti, že těžko jest posuzovati váhu důvodů svědčících pro nebo proti zaplacení; záležitost pak se jen přiostřuje, jestliže věřitel a dlužník jsou ve sporu a každý se opírá o důvody své, jež ovšem za vážné pokládá. A tak to pravidelně bývá. Proto nechtěl bych ze hříchu viniti ani dlužníka, který v pochybnosti o vykonaném zaplacení, nezkoumaje váhy důvodů, prostě neplatí a žaloby věřitelovy a soudního výroku vyčkává, ani věřitele, který v téže pochybnosti upomíná a dluh soudně vymáhá.*) Soud ovšem nerozkáže ani polovičního ani důvodům poměrného placení, nýbrž buď uloží zaplatiti celý dluh, nebo celou žalobu odmítne.

B) Bezprávné poškození cizího majetku a náhrada za ně povinná.

§ 75. Bezprávné poškození cizího majetku.

370. *Bezprávným škůdcem* (injustus damnificator) *jest, kdo bezprávně bližnímu na jeho majetku škodí, nemaje z toho žádného prospěchu.*

Díme: „bezprávně“, neboť nebyl by škůdcem bezprávným, kdo by cizí majetek poškodil, maje k tomu právo (o. z. o. § 1305), na př. v nutné sebeobraně nebo na rozkaz zákonité vrchnosti, nebo v nutném zájmu obecného dobra. Díme dále: „nemaje z toho žádného prospěchu“, po kteréžto stránce liší se krádež a bezprávné poškození cizího majetku (iniusta damnificatio). Zloděj hledí si svého prospěchu a odnáší cizí majetek, aby svůj statek rozmnožil; krade tedy ze zištnosti. Bezprávný škůdce škodí ze zášti, nenávisti, závisti, škodolibosti, zlosti, msty a p., a nemá z poškození cizího majetku žádného zisku; ba někdy i sám trpí škodu, jen aby zároveň bližnímu uškodil. Díme konečně: „škodí“. Může pak škůdce dvojím způsobem bližního poškoditi (o. z. o. § 1293):

1. hubí a ničí jeho majetek nebo působí mu nějakou pohromu nebo újmu na jeho statcích, což jest *»vzešlá škoda«* (damnum emergens) čili škoda v užším slova smyslu;

*) In hoc casu neque creditorem condemnarem, si integram solutionem reciperet, neque debitorem, si integram solutionem facere omitteret, idque ob diversas probabiles, quibus utraque pars utitur, rationes. Laymann, Theol. mor. Lib. I. tr. I. cap. 5. n. 42.

2. maří mu možnost dosíci nějakého žádaného nebo čekaného prospěchu, což jest *»ušlý zisk«* (lucrum cessans).

371. Zde však dlužno doložiti, že škůdce, jenž bližnímu svému *v dosažení nějakého prospěchu nebo dobra překáží* nebo je maří, někdy jest, někdy však není škůdcem bezprávným.

Jest škůdcem bezprávným, *hřeší proti spravedlnosti* a jest povinen náhradou škůdce,

a) měl-li poškozený bližní na ono žádané a čekané, ale nyní zmařené dobro *přísné právo*, nebo

b) neměl-li bližní sice přísného práva na dosažení onoho dobra, ale měl alespoň nesporné právo ucházeti se o ono dobro, a škůdce mu *nespravedlivými prostředky*, na př. násilím, podvodem, lstí, pomluvou, lží a pod. dosažení dobra toho překazil.

Nepřiléhá-li však ani prvá ani druhá podmínka, škůdce *nehřeší proti spravedlnosti*. Tím ovšem ještě není řečeno, že by nehřešil proti lásce bliženské, o čemž rozhodují okolnosti. Příklad: Cnejus hodlá ve své závěti Pompejovi (k němuž žádných závazků nemá) odkázati legát; Numa mu to zrazuje a konečně ho přemluví, že Pompejovi nic neodkazuje. Jelikož Pompejus na legát žádného přísného práva nemá, a jelikož Numa neužil prostředku nespravedlivého, nehřešil Numa proti směnné spravedlnosti a není povinen hraditi Pompejovi, čeho týž pozbyl. Učinil-li tak ze zášti proti Pompejovi, prohřešil se proti lásce bliženské, náhradou však povinen není. Učinil-li tak z rozumného důvodu, na př. že chudý zákonitý dědic peněz mnohem více potřebuje, než bohatý Pompejus, nebo že Pompejus legátu není hoden, Numa vůbec nehřešil.

Mluvíce nyní o bezprávném poškození cizího majetku probíráme nejprve jeho hříšnost, a pak povinnost náhrady z něho vyplývající.

372. *Bezprávné poškození cizího majetku příčí se směnné spravedlnosti a jest hříchem.*

O hříšnosti bezprávného poškození platí (s patřičnými obměnami) to, co výše (XI, 318 nn.) o hříšnosti krádeže bylo vyloženo, což nás ovšem nepřekvapí, jelikož krádež jest jakousi odrůdou bezprávného poškození. Jako krádež, tak jest i bezprávné poškození hříchem těžkým, neboť blaho obecné by značně trpělo, kdyby zdomácnělo přesvědčení, že cizí majetek lze bezhříšně ničiti. Není však hříchem veskrze těžkým, nýbrž jen hříchem v případě těžkým, jelikož připouští nepatrnost předmětu. *Značné poškození cizího majetku jest hříchem těžkým; nepatrné poškození cizího majetku jest hříchem jen lehkým.*

Při tom však dlužno míti na paměti: *O tíži hříchu* nerozhoduje škoda skutečně vzešlá nebo po případě skutečně ušlý zisk, nýbrž *rozhoduje jen škoda zamýšlená nebo alespoň (třeba jen nejasně) předvídaná*, a po případě takovýto ušlý zisk. *Jinak ovšem soudíme o povinné náhradě*, kde na váhu padá *škoda skutečně vzniklá* nebo skutečně ušlý zisk.

Nechtějíce v dalším výkladu býti zbytečně rozvláčnými, nadále všude, kde píšeme „škoda", nepřidávajíce bližšího určení, míníme nejen vzešlou škodu, nýbrž i ušlý zisk.

373. Značná škoda jest buď prostě značnou nebo vztažně značnou. I zde platí obdobná pravidla, jako XI, 322 nn. *Míra škody prostě značné* obnáší asi 50 korun, neboť takovouto škodu pokládá každý rozumný člověk za škodu značnou. Dle majetkových poměrů poškozeného může však i menší škoda býti značnou, jelikož je pro něho značně citelnou. *Míra škody vztažně značné* a stupnice její dle majetku poškozencova upravená jest stejná, jako míra předmětu vztažně značného při krádeži. Neznal-li škůdce majetkových poměrů poškozencových, nebo neví-li, koho poškodil, platí *průměrná míra škody vztažně značné.*

374. Jako malé krádeže mohou se zvrhnouti z lehkého hříchu na těžký (XI, 327), tak *i nepatrná škoda*, která by za jiných okolností byla hříchem lehkým, *za těchto okolností stává se hříchem těžkým*:

1. má-li nepatrná škoda *vážný následek*, na př. zničen-li řemeslníku nástroj, čímž tento na čas pozbývá svého výdělku;

2. zničen-li *předmět majiteli zvlášť milý* a drahý nebo nenahraditelný, na př. nějaká památka nebo zvláštnost;

3. učiněna-li škoda *v dohodě s jinými*, tak že každý z nich učinil škodu jen nepatrnou, ale všichni dohromady způsobili škodu značnou, na př. nezbedníci vytloukli okna.

375. Různé nepatrné škody způsobené jedním škůdcem *srůstají* (obdobně, jako malé krádeže, XI, 330) snadno v jeden značný celek, trpí-li jimi jedna (ať fysická ať mravní) osoba, nebo trpí-li jimi více různých osob, jež v zájmu obecného

dobra možno za jeden celek pokládati, na př. obyvatelé jednoho města. Zvláště pak srůstají škody, které ve svých účincích delší dobu trvají a snadno nezanikají; a ty srůstají, i když značnými mezerami od sebe jsou odděleny. Škůdce dopouští se těžkého hříchu, jakmile pozoruje, že škody jím způsobené úhrnem dospěly míry značné. Srůstají i škody přechodné, hromadí-li je škůdce ve stejné době nebo v časových mezerách poměrně krátkých, tak že jedna škoda ještě není zahojena a druhá již se k ní pojí. Důvodem jest, že v obou těchto případech škody i nepatrné právě svým značným počtem poškozeného citelně se dotýkají. Nesrůstají však škody nepatrné a přechodné, jež snadno a rychle se hojí, opakují-li se ve lhůtách delších.

§ 76. Povinnost náhrady, vzniklá z bezprávného poškození.

376. Cizí majetek lze poškoditi úkonem i nekonem. Škůdce pak propadá *povinnosti úplne náhrady*, ale jen tehdy, *sbíhají-li se v činu*, z něhož škoda vznikla, *tyto tři okolnosti*: je-li čin, jeho 1. před Bohem a ve svědomí hříšný, 2. přísně bezprávný, a 3. je-li účinlivou a působivou čili vlivnou příčinou škody. Kdyby jedné z těchto okolností čili podmínek nebylo, škůdce náhradou povinen není.

377. 1. *Čin před Bohem a ve svědomí hříšný* (actio theologice culpabilis).

Již v povšechném díle (I, 41) bylo vyloženo, že přičítaná vina může býti buď *vinou před Bohem čili vinou mravní* (culpa theologica), která se přičítá před Bohem a ve svědomí pro soud vnitřní jakožto hřích, tu těžký tu lehký; nebo *vinou před lidmi čili vinou právní* (culpa juridica), která se přičítá před lidmi a pro soud vnější, a po případě, byť i hříchem nebyla, lidským soudem se stíhá. *Povinnost náhrady vzniká z viny mravní;* táž pak jest nezbytnou podmínkou řečené povinnosti, neboť „ut conscientia obligata remaneat, opus est, ut in conscientia sit patratum delictum". S. Alph. Homo ap. X, 39. K tomu přidává Lehmkuhl (I, 1149) ještě tento důvod: „Quia aliter actio non est perfecte humana, saltem non ut injusta perfecte humana est; sed de solis actionibus vere et perfecte humanis earumque sequelis homo respondere debet: in aliis actionibus potius causis necessariis quam liberis aequiparatur,

ita ut damnum, quod fortasse oritur, potius rationem infortunii pro domino habeat, quam rationem culpabilis damnificationis." A správně soudíme, neboť hřích nelze spáchati bez úmyslu; ale právě úmyslem stává se křivda úmyslnou čili formální, úmysl pak shledáváme jen při vině mravní.

Zpravidla tedy není náhradou povinen, kdo škody nezamýšlel a nepředvídal (S. Alph. Theol. mor. III, 549), třebas i z jeho činu vznikla, jelikož nelze mu vinu mravní přičítati.

378. Z viny jen právní zpravidla povinnost náhrady nevzniká. Připojujeme: „zpravidla", jelikož někdy přece *i z viny pouze právní čili z nedopatření povinnost náhrady vzniknouti může.*

a) Povinnost náhrady vzniká na základě právoplatné *smlouvy*, kterou úmluvník výslovně se zavázal, že i za škody pouhým jen nedopatřením vzniklé ručí, na př. při smlouvě o uschování; tato povinnost váže ihned po vzniku škody.

b) Povinnost náhrady vzniká na základě *zákona* právoplatně vydaného, jenž v některých případech ukládá náhradu škody, i z pouhého jen nedopatření vzniklé. Vyřkl-li soud, opíraje se o domněnku právní (II, 62), na základě takového zákona povinnost náhrady, váže tato povinnost, nikoli však hned po vzniku škody, nýbrž až když soudní výrok nabyl moci práva.

379. 2. *Čin přísně bezprávný* čili přísně protiprávní (actio stricte injusta), tedy *křivda.*

K povinnosti náhrady jest nutně třeba, aby čin, z něhož povinnost náhrady vzniknouti má, příčil se spravedlnosti směnné, a rušil přísné právo bližního, ať právo ve věci, ať právo ku věci. Z toho plyne:

a) Není povinen náhradou, kdo škodí bližnímu, jsa k tomu z nějakého důvodu oprávněn, jelikož čin jeho, ač by za jiných okolností směnné spravedlnosti se příčil a byl křivdou, přece za těchto okolností směnné spravedlnosti se nepříčí a křivdou není (XI, 16).

b) Není povinen náhradou, kdo škodí hříchem, který se příčí sice jiné ctnosti, ale nepříčí se směnné spravedlnosti. Příklady: Proti lásce bliženské hřeší, kdo moha vznikajícímu požáru pohodlně zabrániti, nečiní tak; proti nábožnosti hřeší, kdo slibem zavázal se podporovati chuďasa, a nepodporuje

*

ho; proti uctivosti hřeší, kdo nuzných rodičů neživí; proti spravedlnosti zákonné hřeší, kdo lží pomáhá druhu, aby týž nebyl k pokutě odsouzen; proti spravedlnosti podílné hřeší, kdo maje legát rozděliti chudým obyvatelům místa, bezdůvodně a úmyslně pomíjí člověka velmi chudého, chudšího než jsou ostatní. Ale nikdo z hřešících zde uvedených není povinen náhradou, poněvadž nikdo z nich se neprovinil proti spravedlnosti směnné. Příčí-li se však nějaký čin různým ctnostem a mezi nimi i spravedlnosti směnné, škůdce ovšem jest povinen náhradou, pokud čin jeho směnné spravedlnosti se příčí. Příklad: Nezdárný syn nevyplácí rodičům ujednaného výměnku; hřeší proti uctivosti a proti spravedlnosti směnné, a z druhého důvodu propadá povinnosti náhrady.

380. 3. *Čin účinlivou a působivou čili vlivnou příčinou škody* (efficax causa damni).

Čin nějaký jest účinlivou a působivou čili vlivnou příčinou škody, a) vyvěrá-li škoda bližního z činu škůdcova jakožto z pravé a vlastní příčiny, a b) je-li jisto, že by byl bližní bez tohoto činu do škody nepřišel.

Působivou a účinlivou příčinou není a tudíž také povinnosti náhrady neplodí:

a) *Příčina vzdálená a nahodilá.* Na př. Karel daroval nebo zapůjčil Milanovi 10 K, za které si Milan koupil revolver, kterým Boleslava v nepřátelském úmyslu postřelil; i kdyby bylo jisto, že by Milan, nemaje 10 K, nebyl mohl úmysl svůj provésti, přece Karel náhradou povinen není, poněvadž Milan i jiným způsobem peněz užíti mohl.

b) *Příčina jen příležitostná.* Na př. Zdislav spáchal krádež, která se bez jeho přičinění přičítá Kazimírovi; Zdislav není povinen Kazimírovi hraditi škodu utrpěnou, jelikož tato nevyvěrá přímo z krádeže Zdislavovy, nýbrž z omylu těch, kteří Kazimíra podezřívají.

c) *Pouhý zlý příklad,* jelikož ten sice ke hříchu svésti může, avšak nemusí.

d) *Pouhý zlý úmysl,* k jehož provedení nedošlo, buď že konatel sám si to rozmyslil, nebo že nějaká vnější okolnost mu to překazila, nebo že příčina, jinak způsobilá, zůstala tenkrát bez účinku. Na př. Luděk chtěl zapáliti sousedův statek, ale před samým činem si to rozmyslil. Mašek zapálil, ale vydatný déšť oheň v zárodku uhasil. Ani Luděk ani Mašek není náhradou povinen, poněvadž žádná škoda se nestala.

381. Sbíhají-li se ve škůdném činu nezbytné tři okolnosti právě označené, tak že škůdce náhradou jest povinen, zbývá ještě otázka, *jakým hříchem tato povinnost váže,* zda hříchem těžkým či lehkým.

Odpovídajíce hledíme v první řadě k tomu, zda škůdce, páchaje škodu, těžce či lehce se prohřešil; v druhé řadě pak hledíme k tomu, zda škoda jest značná či nepatrná.

1. Škůdce, páchaje škodu, *těžce se prohřešil proti spravedlnosti směnné.* To pak se stává, jestliže škůdce značnou škodu způsobiti chtěl; nebo předvídal-li, že z činu jeho značná škoda vzejde nebo alespoň vzejíti může, a přece čin ten vykonal, ač k němu práva neměl. V tom případě rozhoduje škoda skutečně způsobená o závaznosti náhrady; *byla-li způsobena škoda značná, povinnost náhrady zavazuje pod hříchem těžkým; byla-li však způsobena jen škoda nepatrná, povinnost náhrady zavazuje jen pod hříchem lehkým.*

2. Škůdce, dělaje škodu, *hřešil jen lehce.* Čin nějaký jest hříchem pouze lehkým buď ze svého předmětu nebo z neúplného výkonu.

a) Čin jest hříchem pouze lehkým *ze svého nepatrného předmětu* (IV, 16).

α) Škůdce chtěl způsobiti jen škodu nepatrnou, a také jen nepatrnou škodu způsobil. Povinnost náhrady váže ho jen pod hříchem lehkým; pod hříchem, poněvadž nutné tři podmínky se sbíhají; pod hříchem jen lehkým, poněvadž předmět povinnosti jest nepatrný.

β) Škůdce chtěl způsobiti jen škodu nepatrnou; ale mimo jeho nadání vznikla z činu škoda značná, kterou ani předvídati ani tušiti nemohl. I zde povinnost náhrady (přes značný předmět) váže ho pod hříchem jen lehkým, neboť povinnost napraviti křivdu spáchanou, nemůže míti větší závazek, než měla povinnost nepáchati křivdu.

b) Čin jest hříchem pouze lehkým *z neúplného výkonu* (IV, 18), jelikož buď s nejasným poznáním nebo s neúplným souhlasem vykonán byl. Způsobena-li škoda takovýmto hříchem, jakou povinností váže náhrada? Bohoslovci odpovídajíce nesouhlasí; někteří ukládali náhradu při značném předmětu pod hříchem těžkým, při nepatrném předmětu pod hříchem lehkým;

jiní pak při každém předmětu pod hříchem lehkým. Ale jiní zase (a těch je většina, k nimž i my se přidáváme) učí se svatým Alfonsem (Theol. mor. III, 552), že peccatum veniale ratione inadvertentiae sive indeliberationis *neukládá* povinnosti hraditi škodu jím vzniklou, ať značnou ať nepatrnou. Učení své dokládá pak světec tímto důvodem: „Ratio, quia culpa venialis ex indeliberatione non est simpliciter delictum et injuria, et ideo non potest parere obligationem restitutionis; sicut ex contractu, ubi non adfuit consensus plene deliberatus, non oritur obligatio; et sicut etiam non obligat votum emissum sine plena deliberatione: actus igitur non perfecte deliberatus nequit esse causa perfectae obligationis." A dovolávaje se Lugona pokračuje: „Dixi *nullam obligationem*, nec sub gravi nec sub levi. Non sub gravi, quia obligatio gravis non habet proportionem cum illa culpa levi; non sub levi, quia levis obligatio non habet proportionem cum re gravi."

382. Chtíce uvedené zásady lépe vyložiti, přidáváme několik kasuistické případy, které podrobně posuzujeme; hledíme však jen k závaznosti ve svědomí.

1. Kdo podniká něco, co při dostatečné opatrnosti obyčejně nebezpečno nebývá, ale *při nedostatečné opatrnosti nebezpečno* by býti mohlo, jest povinen jednati s takovou opatrností, s jakou rozumní lidé při takovém a podobném zaměstnání jednávají. Vede-li si s náležitou opatrností, a přihodí-li se přes tuto opatrnost přece nějaká nehoda nebo škoda, není jí vinen, a proto také (jelikož chybí mravní vina) není povinen náhradou. Nevede-li si však s náležitou opatrností, hřeší již touto neopatrností; a vznikla-li z jeho neopatrnosti nějaká škoda, jest povinen náhradou. Při tom jest věcí naprosto vedlejší a nevlivnou, podniká-li věc dovolenou nebo nedovolenou. Tak na př. povinnost opatrnosti stejně váže i vrchnostenského myslivce i pytláka. Jde-li revírník na hon dovolený nebo pytlák na hon nedovolený, jest ten i onen povinen opatrně s puškou zacházeti, aby se nestalo žádné neštěstí. Stane-li se přes veškeru opatrnost přece nehoda, není ani revírník ani pytlák jí vinen a nepodléhá povinnosti náhrady. Byl-li však revírník nebo pytlák neopatrným, tak že by se snadno nějaké neštěstí přihoditi mohlo, hřeší již touto neopatrností; a přihodilo-li se neštěstí skutečně, jest povinen náhradou. — Jiný příklad: Zloděj krade na půdě a svítí si při tom. Zachází-li se světlem opatrně, jak by (řekněme) domácí čeledín nebo sám hospodář si počínal, a vznikne-li při tom přese všechnu opatrnost nešťastnou náhodou z jeho světla požár, zloděj tím neštěstím vinen není a nepodléhá povinnosti hraditi škodu požárem vzniklou. Byl-li však lehkomyslně neopatrným a vznikl-li požár touto neopatrností, propadá povinnosti náhrady. S. Alph. Theol. mor. III, 549.

383. 2. Kdo nechtě nebo nevědomky, vůbec *nezaviněně* způsobil něco, z čeho škoda vzniknouti může nebo již vzniká, jest ze spravedlnosti směnné*) povinen, ihned dle možnosti škodě brániti, aby nevznikla nebo se nešířila. Nežádá pak se na něm, aby sám značné námaze se podrobil nebo značnou škodu trpěl, jelikož čin jeho jest jen materiálně škůdný, nikoli však formálně; možno-li však zažehnati zlo námahou nebo škodou obstojnou, jest povinnen učiniti tak. Učiní-li tak, není vinen; a jestliže přes jeho námahu škoda se přece stala, není povinen náhradou. Nebrání-li však škodě námahou alespoň obyčejnou a obstojnou, hřeší proti směnné spravedlnosti a jest povinen náhradou. Příklady: Neopatrný kuřák zahodil sirku a nepozoroval, že ještě hořela a do slámy padla; chytla-li sláma, jest ovšem ze spravedlnosti povinen oheň uhasiti; kdyby tak učiniti zanedbal, jest povinen hraditi škodu způsobenou. Lékárník přimísil nezaviněným omylem do léku jed a lék ten vydal nemocnému; jakmile to zpozoroval, jest povinen ihned upozorniti nemocného, a po případě i lékaře; učiní-li tak, jest viny prost; neučiní-li tak, jest vinen a propadá povinnosti náhrady.

384. 3. Kdo vědomě a úmyslně něco učinil, co bližnímu škodou hrozilo (na př. statek mu zapálil), ale pak, *prve než škoda vznikla, jí zabránil*, hřešil sice úmyslem, ale náhradou povinen není, poněvadž škoda se nestala. Jestliže však se mu nezdařilo škodě zabrániti, nebo zabránil-li jí jenom z části, jest ovšem povinen hraditi vzešlou škodu.

385. 4. Škůdce chtěl poškoditi Titia, a to jediné jeho, nikoho jiného; avšak nezaviněným omylem poškodil Caja, kterému by byl jinak jistě neuškodil. Že škůdce hřešil, jest jisto; zda však jest povinen náhradou? Bohoslovci odpovídajíce ne-

*) Každý jiný, kdo to pozoruje a pohodlně škodě zabrániti může, je k tomu povinen z lásky bliženské; neučiní-li tak, snad hřeší, ale náhradou povinen není.

souhlasí; většinou však přidávají se ke sv. Alfonsu, jenž (Theol. mor. III, 629; Homo ap. X, 84) rozhoduje, že škůdce žádnou náhradou povinen není. Není povinen hraditi Titiovi, poněvadž mu neuškodil; ale není také povinen hraditi Cajovi, poněvadž mu uškoditi nechtěl a poškození Cajovo bylo jen materiální křivdou, nikoli formální; Cajova škoda nevznikla z hříšného úmyslu škůdcova, nýbrž z nezaviněného omylu.

Ovšem nesmíme přehlédnouti, že v našem případě jsou to některé okolnosti, které nám dovolují takto usouditi; a kdyby těch okolností nebylo, musili bychom jinak usouditi. Předpokládáme, že škůdce chtěl jen Titia poškoditi, a nikoho jiného. Jinak by bylo, kdyby škůdce, chtěje někoho poškoditi domníval se, že poškozuje Titia, ale ve skutečnosti by poškodil Caja; pak bychom arciť škůdce odsoudili k náhradě. Dále předpokládáme nezaviněný omyl; kdyby omyl byl jen nedbalostí škůdcovou způsoben, byl by škůdce také náhradou povinen. Netřeba opakovati, že i za okolností svrchu vytčených rozhodnutí naše platí jen pro obor svědomí; kdyby záležitost přišla před soud, ten by jistě škůdce potrestal a nařídil by mu, by nahradil Cajovi škodu způsobenou.

Někteří moralisté (na př. Kachník, Ethica specialis, pag. 394) přidávají, že škůdce není sice „ex justitia" povinnosti úplné náhrady vázán, ale že přece „ex aequitate" jest povinen hraditi Cajovi aspoň nějakou část, neboť jest zajisté divno, jak by Cajus k tomu přišel, aby omylem škůdcovým nevinně trpěl.

Zdá se, jako by předložený případ měl jen akademický význam a v praktickém životě přihoditi se nemohl. A přece se může přihoditi, a snad mnohému zpovědníku, jakož i jeho kajícníkovi bude rozhodnutí sv. Alfonse velmi vítáno. Je jen třeba, abychom místo „Cajus" četli „pojišťovna". Případ bude tento: Chtěje se pomstíti Titiovi zapálil Damnosus jeho dvůr, domnívaje se, že Titius proti požáru pojištěn není. Tak stalo se, že Damnosus nepoškodil Titia, kterého poškoditi chtěl, ale poškodil pojišťovnu, kterou poškoditi nechtěl. Proto není ani Titiovi ani pojišťovně náhradou povinen (ovšem rozsuzujeme jen pro obor svědomí). A snadno od přídavku „ex aequitate" upustíme, jelikož pojišťovna, stanovíc pojistné, i se zlomyslně založenými požáry počítá.

386. 5. Sempronius dopustil se nějakého zločinu, z něhož byl potom Livius podezříván, a po případě snad i odsouzen a potrestán. Již X, 56 zabývali jsme se otázkou, je-li Sempronius v takovém případě povinen se udati. Nyní připojujeme otázku, zdali je Sempronius Liviovi povinen náhradou, a jakou. Odpovídajíce lišíme. Padlo-li podezření na Livia, aniž byl Sempronius nějak k tomu přispěl, Sempronius náhradou povinen není, jelikož škoda Liviova nevznikla ze zločinu Semproniova, nýbrž z přenáhlení a nespravedlivé podezřívavosti a lehkověrnosti těch, kteří jen na základě dostatečných důkazů měli souditi, nebo po případě z omylu nebo nešťastného seskupení okolností. A rozhodnutí naše se nemění, i když Sempronius předvídal, že někdo jiný bude podezříván, ba i když se mohl domysliti, že to bude snad Livius. Ale jinak rozhodneme, jestliže Sempronius sám něčím přispěl, ať při zločinu, ať po něm, aby podezření na Livia se obrátilo, na př. oblékl-li se do šatů Liviových, nebo užil-li jeho nástrojův a na místě činu je zanechal, nebo nastražil-li něco jiného, po čemž podezření rozumných lidí na Livia padnouti musilo.

387. 6. *Škůdce v pochybnosti.*

a) Škůdce neví nebo alespoň pochybuje, zda z jeho činu škoda vznikla či nevznikla. Tu ovšem jest povinen pátráním zjistiti pravdu. Zůstává-li jeho pátrání bez výsledku, není ničím povinen dle přemítné zásady (III, 72): In dubio factum (t. j. škoda) non praesumitur, sed probetur. Nechce-li však pátrati, ač by pátrati mohl, jest stejně na tom, jako držitel pochybný při obmyslné pochybnosti následné (XI, 360, 6.).

b) Bylo-li více škůdců, z nichž však každý jednal sám pro sebe, a ví-li se, že jeden z nich je původcem škody, ale neví-li se, kdo vlastně škodu způsobil, tu jednotlivý škůdce ve svém svědomí ničím není povinen; na př. nedá-li se dokázati, kdo jest otcem nemanželského dítěte, jelikož matka jeho ve kritické době udržovala pohlavní poměr se dvěma muži, není nikdo z nich náhradou vázán, alespoň ve svědomí. Přidáváme: „ve svědomí", neboť jestliže soud některého (nebo oba) k náhradě odsoudí, nutno podrobiti se rozsudku.

c) Bylo-li více škůdců společně jednajících, a ví-li se, že společné jednání jejich jest příčinou škody, ale neví-li se, kdo vlastně byl škůdcem přímým, tu všichni škůdcové jsou povinni náhradou, a to rukou nedílnou (o. z. o. § 1301, 1302). Co to znamená, vyložíme níže XI, 409.

388. *Náhrada škody dle občanského práva* o. z. o. §§ 1293 až 1341.

Poškozený má právo, žádati na škůdci náhradu za škodu zaviněním způsobenou (§ 1295); v pochybnosti má se za to, že škoda vzešla bez zavinění (§ 1296). Zaviněním jest buď nedbání povinnosti smlouvou ujednané (§§ 1295, 1293), nebo nešetření opatrnosti ze zákona povinné (§ 1297). Kde k nějakému úřadu, umění, živnosti nebo řemeslu veřejně se přiznává, nebo kdo bez potřeby dobrovolně něco převezme, co zvláštní způsobilosti vyžaduje, dává tím na jevo, že způsobilost tu si připisuje, a práv z toho buď, kdyby jí neměl. Věděl-li však ten, kdo mu záležitost svěřil, o jeho nezkušenosti, nebo mohl-li při obyčejné opatrnosti o ní věděti, sám zároveň vinen jest nedopatřením (§ 1299). Je-li nejen škůdce, ale i sám poškozený vinen, ponesou škodu oba dle poměru svého spolupůsobení, nebo, nelze-li poměr ten určiti, stejným dílem (§ 1304).

Náhradou není povinen, kdo učinil škodu užívaje svého práva v mezích zákonem vyměřených (§ 1305), nebo bez viny, nebo bezděčně (§ 1306). Stala-li se škoda v pomatenosti mysli škůdcem samým zaviněné, přičítá se mu vina i škoda způsobená; nebyl-li někdo jiný touto pomateností vinen, jest tento jiný ze škody práv (§ 1307). Pouhá náhoda škodí majiteli; dal-li však někdo svou vinou příčinu náhodě, nebo přestoupil-li zákon, jímž nahodilým škodám brániti se má, nebo pletl-li se bez potřeby v cizí záležitosti, ručí za všechnu škodu, která by se byla jinak nestala (§ 1311). Kdo někomu v případu nouze posloužil, není vinen škodou, které nezabránil, leč by byl jinému, který by byl více učinil, vinou svou v tom překážel. Ale i tu může si na vyrovnání škody způsobené započísti prospěch nesporně zjednaný (§ 1312). Z cizích protiprávních činů nikdo neodpovídá, jestliže se jich nezúčastnil (§ 1313). Přijal-li však někdo podezřelého neb nebezpečného člověka do služby nebo do domu (§ 1314), nebo zjednal-li ku práci osobu nezpůsobilou (§ 1315), ručí za škodu jimi učiněnou. Spadla-li věc nebezpečně zavěšená nebo postavená, nebo bylo-li něco z bytu vyhozeno nebo vylito, ručí majitel bytu za škodu tím způsobenou (§ 1318). Za škodu zvířetem učiněnou ručí, kdo je štval, nebo dráždil, nebo špatně opatroval; nelze-li nikomu takové viny dokázati, škoda pokládá se za náhodnou (§ 1320). Závazek náhrady vězí na jmění škůdcově a přechází na dědice (§ 1337).

Náhrada vyhledává se před soudem civilním (§ 1338). Právo žaloby na škodu promlčí se po třech letech, počítaných od té doby, kdy poškozený o škodě se dozvěděl. Nedozvěděl-li se o škodě nebo vznikla-li škoda ze zločinu, promlčuje se právo žalobní teprve po 30 letech (o. z. o. § 1489).

C) Bezprávný soukon při škodě na cizím majetku způsobené a náhrada za něj povinná.

§ 77. Bezprávný soukon při zabírání a poškozování cizího majetku.

389. Mluvíce o bezprávném soukonu, pojímáme slovo „soukon“ v širším jeho smyslu (IX, 116) a rozumíme jím nejen účast a pomoc při křivdě, nýbrž i pokoušení k ní a každé spolupůsobení s ní; ale zůstáváme na křivdách čelících proti cizímu majetku. Nazýváme tedy *bezprávným soukonem* každé spolupůsobení při zabírání cizího majetku a nespravedlivém držení jeho, jakož i při každé škodě na cizím majetku způsobené.

Bezprávný soukon může se díti způsobem velmi rozmanitým. Chtíce však přehledu nabýti, přidržujeme se obvyklého výčtu cizích hříchů (V, 42), které uvádíme dle veršíků svatého Tomáše Akvinského (II. II. q. 62. a. 7.):

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Nabýváme tím devatera skupin bezprávního soukonu. Soukon prvních šesti skupin jest soukonem kladným a přímým, jest úkonem; soukon posledních tří skupin jest soukonem záporným a nepřímým, jest nekonem.

Změníme-li jen maličko pořad kladných soukonů, čtouce palpo mezi consilium a consensus, pozorujeme tu jakousi stupnici urovnanou dle většího či menšího působení soukonatelova při hříchu. V prvních třech cizích hříších (jussio, consilium, palpo) vychází iniciativa hříchu z působení soukonatelova, nejvíce při rozkazu, méně při radě, nejméně při chvále. Níže sestupujíce máme souhlas, při němž působení soukonatelovo a spoluhřešitelů jest stejnoměrné. A konečně při ochraně a účasti připadá hlavní díl činnosti čelnému konateli, kdežto soukonatel zůstává působením svým v řadě druhé.

Poznámkou přidáváme, že soukonatel při jedné křivdě také několika cizími hříchy může působiti. Příklad: Cajus svádí Tita ke krádeži lichotě jeho dovednosti a slibuje mu svou ochranu, dostane-li se mu podílu na kořisti; máme zde: consilium, palpo, recursus, participans při jedné krádeži a při jednom soukonateli.

Soukon bezprávný jest soukonem hříšným, jelikož čelný čin, jemuž slouží, sám také jest hříchem. Příčí se spravedlnosti směnné, a proto jest *hříchem těžkým*; připouští však (právě tak jako krádež a poškození) nepatrnost předmětu a může se tudíž umírniti na hřích jen lehký.

Bezprávný soukon někdy ukládá povinnost náhrady; jinak ovšem bezprávný soukon kladný, a jinak zase bezprávný soukon záporný.

Poznámka. O. z. tr. § 5: „Netoliko pachatel sám dopouští se zločinu, nýbrž i každý, kdo rozkazem, poradou, naučením, pochvalou zlý skutek nastrojil, k němu zúmyslně příčinu dal, k vykonání jeho úmyslným opatřením prostředkův, odvrácením překážek anebo jakýmkoli způsobem nadržoval, pomáhal, ku bezpečnému vykonání jeho přispěl; i kdož se jen napřed s pachatelem o pomoc, kteréž mu po vykonaném skutku poskytnouti má, neb o podíl v zisku a užitku srozuměl."

§ 78. Bezprávný soukon kladný.

390. Bezprávný soukon kladný děje se úkonem. Způsob tohoto úkonu může býti rozmanitý. Řadíme je do šestera tříd, jež označujeme hesly: rozkaz, rada, souhlas, úchvala, ochrana, účast.

Poněvadž bezprávný soukon hledí k poškození cizího majetku, můžeme jej pokládati za jakousi odrůdu tohoto hříchu proti spravedlnosti. V důsledku toho *bezprávný soukonatel propadá povinnosti náhrady*, ale jako zlomyslný škůdce jen v tom případě, *kde sbíhají se tyto tři okolnosti*:

1. Je-li bezprávný soukon *činem hříšným;* takovým pak jest svádění (IX, 85), každý soukon formální (IX, 118), a nedovolený soukon materiální (IX, 121).

2. Příčí-li se bezprávný soukon *přísné spravedlnosti*, sic jinak nemohl by se zváti bezprávným a nebyl by křivdou.

3. Je-li bezprávný soukon *vlivnou příčinou škody*, ať celkem ať částečně, jinak by nebylo důvodu žádati náhrady.

Hledíme-li ke třetímu bodu, dlužno poznamenati, že hříšný soukon může (někdy) čeliti proti směnné spravedlnosti, a přes to přece nepodléhá povinnosti náhrady, jelikož není vlivnou příčinou škody. Zejména *není povinen náhradou*:

1. Kdo přispěl zbůjníku, který již dříve pevně byl odhodlán někomu ukřivditi, a který by byl i bez tohoto přispění křivdu jistě spáchal; přispívatel v takovém případě hřeší sice hříšným a bezprávným soukonem, ale náhradou povinen není; povinnost ta připadá jediné čelnému křivditeli.

2. Kdo důvodně pochybuje, zda soukonem svým ku provedení úmyslu čelného konatele vlivně přispěl.

Vykládáme nyní postupně jednotlivé skupiny bezprávného soukonu kladného.

391. I. *Rozkaz a ujednání* (jussio, ke hříchu veleti).

Jest rozdíl mezi rozkazem a ujednáním. Rozkaz dává představený svému podřízenému, ujednání však děje se svobodnou smlouvou mezi dvěma sobě rovnými. Poddaný ovšem není povinen poslouchati představeného, nařizuje-li týž něco, co se vůli Boží příčí (VIII, 60. 64); ale nelze upříti, že je k tomu zvláštní odhodlanosti a nezřídka i hrdinství třeba, poslouchati Boha více než lidí, zvláště má-li představený dosti moci mstíti se za „neposlušnost", nebo běží-li i o existenci. Při ujednání ovšem úmluvník má úplnou volnost, a to nejen před smlouvou, nýbrž i po ní (XI, 201), ale tu zase zištnost bývá silnou pohnutkou ke hříchu. Ještě dlužno dodati, že se může i mlčky přikazovati; příklad: Brev. Rom. in festo s. Thomae Ep. M. 29. Dec., lectio V. et VI.

Přikazovatel a zjednavatel jest původcem a intellektuelní příčinou spáchané křivdy, dle zásady: „Quod quis per alium fecit, per se ipsum fecisse censetur." Jemu tedy připadá *v první řadě* zodpovědnost za hřích, a ovšem také *povinnost náhrady poškozenému*. Přikazovatel pak je nad to ještě povinen nahraditi poddanému veškerou škodu, která mu při vykonávání rozkazu (nebo z něho) vzešla. Zjednavatel však není povinen hraditi zjednanci škodu při výkonu nebo po něm vzešlou, poněvadž zjednanec dobrovolně a svobodně se smluvil; ale jest ovšem povinen zaplatiti mu ujednanou mzdu.

Nehradí-li však škody přikazovatel nebo zjednavatel (buď že nechce nebo že nemůže), připadá *povinnost náhrady v druhé řadě* tomu, kdo dle rozkazu nebo ujednání křivdu provedl;

týž však, nahradiv, může se na rozkazovateli nebo zjednavateli vhodným způsobem (n. p. tajným odškozením) hojiti.

Stejného zrna jako bezprávný přikazovatel jest i bezprávný nutitel, který násilím nebo neodolatelným vlivem *nutí* k vykonání křivdy; i on jest povinen hraditi veškerou škodu nejen bližnímu poškozenému, nýbrž i přinucenému vykonavateli.

Uškodil-li poddaný více, než mu bylo poručeno, nebo zjednanec více, než s ním bylo ujednáno, je sám za to zodpověden, a povinnost náhrady připadá za to, co více vykonáno, jediné jemu, a ne pánovi.

Přikazovatel a zjednavatel není náhradou povinen, jestliže před vykonáním škody rozkaz nebo úmluvu odvolal, odvolání poddaného nebo zjednance včas došlo, a týž přes to přece škodu provedl.

392. II. *Rada* (consilium, ke hříchu raditi, jiné ke hříchu ponoukati).

Dvojím způsobem může býti rada záhubnou; buď škodí tomu, komu byla dána, nebo škodí někomu jinému. Jedna i druhá rada jest *rada zlá.*

A) *Rada škodí tazateli, kteremu byla udělena.* Říkáme: „tazateli", poněvadž se obyčejně děje tak, že ten, kdo rady potřebuje, o ni žádá nebo se táže. Jest však jasno, že se věc nemění, radíme-li někomu, kdo se právě netáže.

„Pochybujícím dobře raditi" jest skutkem duchovního milosrdenství; není však skutkem obecně povinným, nýbrž leda jen za některých zvláštních okolností povinným, kde bližní dobré rady potřebuje, a my nejen jsme schopni dobře mu raditi, ale i pohodlně tak učiniti můžeme. Takováto rada, udělená z lásky blíženské, jest *rada z ochoty.* Někdy však káže nám spravedlnost raditi dle nejlepšího vědomí i svědomí, zastáváme-li úřad, který nám ukládá, abychom radili. Toť *rada z povinnosti,* k níž jest zavázán n. p. lékař, advokát, zpovědník, zjednaný rádce atd.

Rada, která bližnímu prospívá, když se jí řídí, jest *dobrá rada.* Rada, která bližnímu škodí, když se jí řídí, jest *špatná rada.* Zde máme na mysli špatnou radu, a tážeme se, vzniká-li rádci povinnost hraditi tazateli škodu, kterou týž utrpěl, řídě se špatnou radou. Snad by se mohlo namítati, že o tomto předmětu mělo se promluviti již v § 76., jelikož špatná rada tazatele poškozuje; ale není tomu tak, jelikož škoda nevzniká přímo ze špatné rady, nýbrž z jednání tazatelova, jenž se radou řídí.

Jest nám lišiti, z jakého pramene špatná rada vyšla.

393. 1. *Špatná rada vznikla z nepřekonatelné nevědomosti nebo z neznalosti rádcovy.* V takovém případě rádce ovšem není povinen hraditi škodu z jeho špatné rady vzešlou, jelikož špatnou radou není vinen, a jednaje bezelstně, nehřešil. Sezná-li však později, ale ještě před provedením předmětu raděného, že špatně radil, jest povinen, aby (obdobně jako výše XI, 383) dle možnosti špatnou radu odvolal a buď ji dobrou radou nahradil, nebo ke své nevědomosti prostě se přiznal a tazatele na lepší rádce odkázal. Díme: „dle možnosti", může-li tak bez značné námahy neb škody učiniti. Je-li však mu to možno, váže ho povinnost ze spravedlnosti (bez ohledu na to, zda první špatná rada byla dána z ochoty či z povinnosti), a nevyhoví-li povinnosti té, jest povinen náhradou vzešlé z toho škody.

394. 2. *Špatná rada vznikla z překonatelné nevědomosti nebo z neznalosti rádcovy.* Tu opět lišíme:

a) Dána-li rada bezelstně člověkem, jehož nevědomost tazateli byla známa, nebo člověkem, jenž není povinen znáti věc, o níž tazatel se radí, rádce není vázán hraditi škodu z jeho špatné rady vzniklou; v prvním totiž případě vina spadá jen na tazatele, že se radí s člověkem, jehož nevědomost zná, a v druhém případě nelze přičítati rádci, že nezná, co znáti povinen není (nevědomost záporná, I, 53). Ostatně i tazatel i rádce nejednají rozumně. Člověk zdravého rozumu, potřebuje-li rady, hledá ji jen u lidí věci znalých; a člověk zdravého rozumu neradí o věcech, kterých nezná. Zejména to platí o radách lékařských, jež nerozumní lidé hledají u nelékařův, a jež nerozumní lidé, ač lékaři nejsou, nemocným dávají. Sezná-li rádce později, ale ještě dokud je čas napraviti chybu učiněnou, že špatně radil, a může-li chybu svou bez značné námahy neb škody napraviti, jest k tomu ze spravedlnosti zavázán; a kdyby tak neučinil, byl by povinen nahraditi škodu, která z jeho špatné a nenapravené rady vznikla.

b) Dána-li špatná rada rádcem, který z povolání dotyčnou věc znáti má, ale jí nezná (nevědomost rušivá I, 53), a není-li tato nevědomost tazateli známa, tu rádce špatně poradiv pro-

padá povinnosti hraditi škodu z jeho špatné rady vzniklou. Tu nelze svalovati vinu na tazatele, jelikož radil se s člověkem k radě povolaným; vina spadá jediné na rádce, jenž znaje nevědomost svou měl tazatele z klamu vyvésti a na lepšího rádce jej odkázati.

O. z. o. § 1300. „Znalec jest zodpověden, jestliže ve věcech svého umění nebo své vědy za úplatu z nedopatření dal radu škodlivou. Mimo tento případ ručí jen za škodu, kterou udělením rady někomu vědomě způsobil."

395. 3. *Špatná rada vznikla ze zlomyslnosti rádcovy.*

V tomto případě obmyslný rádce jest povinen náhradou škody vzešlé z jeho rady. Případ jest vyložený; neboť obmyslný rádce v tomto případě není soukonatelem, nýbrž hotovým zlomyslným škůdcem. Škoda vzniká jediné z jeho zlomyslnosti, a proto jest ovšem povinen náhradou.

396. B) *Rádce snaží se tazatele svésti k bezpráví.*

V tomto případě ovšem rada škodí i tazateli (ačli jí poslechne), jako vůbec každý hřích člověku škodí. Ale škoda tazatelova ustupuje v pozadí; a do popředí vystupuje škoda, jež *někoho jiného třetího* dle rady rádcovy stihnouti má.

Rada a svádění s jedné strany, a rozkaz a zjednání s druhé strany jsou si v tom podobny, že zde i onde popud ke hříchu přichází odjinud. V podstatě však se různí. Po rozkazu neb zjednání konatel jedná jménem pánovým a ve prospěch jeho; po radě však konatel jedná jménem svým a také ve prospěch svůj (alespoň se tak domnívá). Proto také po rozkazu a zjednání povinnost náhrady stíhá v první řadě pána, ale po radě a svádění povinnost náhrady stíhá v první řadě konatele, a teprve v druhé řadě rádce. Z téhož také důvodu rádce není povinen hraditi svedenému škodu, kterou tento provedením doporučeného činu utrpěl; ovšem však jest vázán, aby po případě sám hradil onomu třetímu, kdyby škůdce nehradil, že nahraditi nemohl nebo nechtěl.

397. Prostředky, jichž rádce nebo pokušitel užívá, bývají asi tyto: rada, prosba, domluva, sliby, uvádění různých pohnutek, označení způsobu a prostředků, výhody z vykonání nebo škody z nekonání plynoucí a p. Silnějšími prostředky rada zabíhá do nucení, slabšími do vychvalování. A po té stránce řadí se k radě *úchvala* (palpo, hřích vychvalovati). I to děje se rozmanitým způsobem, n. p. konatelovu „statečnost a odhodlanost" chváliti, jeho „zbabělost a netečnost" tupiti, proto se mu posmívati, urážky mu připomínati, příklady jiných uváděti a p. Co dále vykládáme o pokušiteli rádci, platí stejně o pokušiteli vychvalovači.

Směřuje-li rada nebo úchvala k tomu, aby sváděný hřešil proti směnné spravedlnosti, příčí se ovšem i sama rada neb úchvala směnné spravedlnosti, a jest hříchem těžkým nebo lehkým, dle toho, zda k těžkému nebo k lehkému hříchu svádí.

398. Zlá rada bývá někdy vlivnou příčinou škody, někdy však jí nebývá.

Zlá rada není vlivnou příčinou škody,

1. jestliže sváděný se jí neřídil a křivdy nespáchal, nebo
2. dopustil-li se sváděný křivdy, ale jest jisto, že by se jí byl i bez dotyčné rady dopustil.

Zlá rada jest vlivnou příčinou škody, přiléhá-li některá z níže uvedených tří podmínek:

1. Bližního svedla již *pouhá rada* (consilium nudum) ke křivdě, a jest jisto, že by byl bez této rady nespáchal křivdy.
2. Rádce doráží na bližního vykládáním pohnutek, a tato *pohnutkami utvrzená rada* (consilium vestitum) bližního ke křivdě svádí, kdežto jest jisto, že by svedený bez těchto pohnutek křivdy se byl nedopustil.
3. Rádce označuje bližnímu *zvláštní způsob nebo zvláštní prostředky,* jimiž křivda provésti se dá, na které sváděný bližní sám by nepřipadl.

399. Zásady uvedené vykladáme podrobněji na některých kasuistických případech.

1. *Je-li konatel bezpráví již odhodlán,* není pouhá rada žádnou vlivnou a působivou příčinou křivdy; ba není jí ani rada pohnutkami utvrzená, leda že by konatel novými pohnutkami byl ke větší křivdě sveden. Zná-li konatel ke křivdě již odhodlaný i způsob a prostředky, jimiž čin provésti se dá, tu také nelze radu, která mu jiné stejně působivé prostředky uvádí, zváti vlivnou příčinou křivdy. (S. Alph. Theol. mor. III, 563.) Ve všech těchto případech rádce hřeší, ale náhradou povinen není.

2. *Škůdci odhodlanému, že provede křivdu větší, radí rádce, aby provedl křivdu menší.* N. p. škůdci, který mstou a nenávistí

hnán se rozhodl, že Tita zmrzačí, radí rádce, aby ho nezmrzačil, ale raději vypálil. O dovolenosti vykládáno již IX, 112. Zde přidáváme jen tolik, že rádce (ani v druhé řadě) není náhradou povinen, jelikož ztráta na majetku je zajisté menším zlem než zmrzačení, a vlivnou příčinou požáru nebyla rada rádcova, nýbrž zlomyslnost škůdcova. Jinak ovšem bychom rozsoudili, kdyby škůdce byl odhodlán, že loupeží (tedy snad zabitím nebo poraněním) zmocní se majetku Filipova, a rádce by mu radil, aby krádeží zmocnil se menšího majetku Jakubova; tu by rádce byl (v druhé řadě) povinen náhradou Jakubovi, neboť byť objektivně větší zlo proměnilo se v menší, přece stalo se tak na úkor nevinného Jakuba, který by byl bez této rady ke škodě nepřišel.

3. *Odvolal-li rádce svou radu*, tak že tato vlivnosti své pozbývá, a provedl-li škůdce přece škůdný úmysl svůj, rádce není (ani v druhé řadě) žádnou náhradou povinen. Důležitý jest ovšem přídatek: „rada vlivnosti své pozbývá", neboť nestačí pouhé odvolání, jestliže při něm vliv a působivost rady dále trvá. Kdo tedy udělil pouhou radu, úplně stačí, když později (ovšem před provedením činu) radu svou prostě odvolá. Nezdaří-li se mu pohnouti škůdce, aby svého úmyslu se vzdal, jest rádce povinen, a to z lásky bliženské, varovati ohroženého, ač může-li tak snadno učiniti. Kdo udělil radu pohnutkami utvrzenou, nestačí jen pouhým odvoláním jejím; tu třeba jest připomenouti silnější pohnutky, n. p. pohnutky vzaté z víry a mravouky. Nezdaří-li se mu pohnouti škůdce, aby od svého úmyslu upustil, jest rádce ze směnné spravedlnosti povinen varovati ohroženého; ale tato povinnost, ač ze spravedlnosti vychází, váže jen, možno-li jí bez značných obtíží vyhověti. Kdo škůdci udal způsob a prostředky, musí ovšem také především radu svou odvolati a pohnutky vyvrátiti. To však nestačí; on musí dále o to pečovati, aby udané prostředky zůstaly bez účinku. Nemá-li tedy mravní jistoty, že škůdce úmyslu svého neprovede, nezbývá mu než varovati ohroženého a snad mu i naznačiti, jak by se měl chrániti. A povinnost ta vyvěrá ze směnné spravedlnosti. Neučiní-li tak, nebo nemůže-li ohrožený, ač varován, se ubrániti, jest rádce povinen náhradou (jako obdobně zlomyslný škůdce, jemuž se nezdařilo zabrániti škodě jím způsobené, XI, 384), ale ovšem v druhé řadě.

400. III. *Souhlas* (consensus, ke hříchu svoliti).

Bezprávný souhlas vykládáme zde mnohem úžeji, než obvykle (i v naší vědě) se děje, a míníme jen: *souhlas členů nějakého sboru, kteří hlasováním o nějaké věci rozhodují.* Snad by bylo správnější, kdybychom řekli: *křivda hlasováním způsobená.* Jest jasno, že hřeší, kdo hlasováním podporuje hřích; tudíž také hřeší, a to proti směnné spravedlnosti, kdo hlasováním křivdí nebo křivdu podporuje. Nad to však někdy votant upadá v povinnost nahrady, a o té nyní mluvíme.

Votanti mají buď hlas poradný (votum consultativum) nebo hlas rozhodný (votum decisivum). Votanti s hlasem poradným rovnají se rádcům; i platí tudíž o nich to, co výše o rádcích řečeno. Hledíme tedy jen k votantům s hlasem rozhodným, kteří hlasem svým někoho v přísném právu hmotně poškodili, a tážeme se, zdali a jak náhradou jsou povinni. Odpovídajíce lišíme:

1. Hlasováno-li tajně (n. p. lístky, kuličkami a p.), nebo hlasováno-li veřejně jedním současným aktem (n. p. zvednutím ruky, povstáním), nebo hlasováno-li postupně, ale dle předchozí dohody (n. p. dle klubovního usnesení), hřeší všichni, kdož nespravedlivě hlasovali, a jsou rukou nedílnou k náhradě povinni.

2. Hlasováno-li veřejně, postupně a bez předchozí úmluvy, hřeší sice všichni, kdož nespravedlivě hlasovali, ale k náhradě, a to rukou nedílnou, jsou povinni pouze oni první votanti, kteří až do dovršení potřebné majority hlasovali, poněvadž ti vlastně škodu způsobili. Ostatní votanti, kteří již po dosažení většiny hlas svůj odevzdali, hřešili sice nespravedlivým hlasováním, ale náhradou povinni nejsou, poněvadž na škodě již ničeho měniti nemohli a vlivnou příčinou škody nejsou.

Přidáváme kasuistické poznámky.

1. Kdo svým hlasem bezelstně a nevědomky ukřivdil, ten nehřešil a tudíž náhradou vázán není; ale jakmile poznal omyl svůj, má hlas svůj odvolati, ač je-li to možno a něco platno.

2. Kdo hlasování se vzdal a tím nespravedlivému usnesení k majoritě pomohl, zpravidla náhradou vázán není, jelikož nebyl povinen užívati svého práva a hlasovati; byl-li však z povinnosti své povinen hlasováním svým brániti možné škodě, propadá povinnosti náhrady ze soukonu záporného.

*

401. IV. *Úchvala* (palpo, hřích vychvalovati).

Úchvala děje se buď před hříchem, nebo po něm.

Úchvala před hříchem má ráz svůdné rady (XI, 397), i platí tudíž o úchvale vše, co výše o svůdné radě bylo vyloženo; plodí povinnost náhrady, byla-li vlivnou příčinou křivdy. *Úchvala po hříchu* je sice hříchem, ale nemůže býti vlivnou příčinou křivdy již vykonané. Ovšem však může býti vlivnou příčinou jiných bezpráví budoucích.

402. V. *Ochrana* (recursus, hřích hájiti, hříchu netrestati).

Ochranou ke krádeži nebo ke škodě přispívá, kdo zloděje nebo škůdce chrání a skrývá, nebo mu útulku poskytuje, nebo vůbec jakýmkoli způsobem o jeho bezpečnost se stará. Ochránce a přechovavač zlodějů neb škůdců přispívá i k minulým i k budoucím zločinům. Přispívá ke zločinům minulým, jelikož zbůjníku umožňuje vyhnouti se povinné náhradě; přispívá ke zločinům budoucím, jelikož zbůjník spoléhaje na ochranu, pouští se do zločinů, jinak snad nemožných. Proto i ochránce a přechovavač propadá někdy povinnosti náhrady, pokud jeho pomoc při křivdě jest hříchem a vlivnou příčinou škody; ale vázán je teprve v druhé řadě, neboť v první řadě stojí sám zloděj neb škůdce. Usuzujeme:

1. Náhradou jest povinen, kdo kradené věci kupuje nebo darem přijímá, stávaje se takto držitelem obmyslným; nebo kdo zlodějům a škůdcům přístřeší skýtá, nebo je a jejich nástroje skrývá, nebo vůbec je chrání, nebo kdo okradenému neb poškozenému stíhání zloděje neb škůdce znemožňuje nebo ztěžuje. Bez tohoto přispění by zbůjníci buď vůbec nemohli zločinů svých páchati, nebo alespoň ne v takové míře a tak dlouho; přispění je tedy vlivnou příčinou zločinu a škody jím způsobené.

2. Náhradou není povinen, kdo (nemaje z toho zisku) tu a onde zloděje neb škůdce přijímá, skrývá, brání, k útěku mu pomáhá a p., z toho důvodu, že je to jeho přítel nebo příbuzný, nebo že se jeho pomsty bojí. Ovšem, přidáváme: „tu a onde", tedy ojediněle, v nějakém zvláštním, okolnostmi odůvodněném případě, jelikož takové ojedinělé přispění nebývá obyčejně vlivnou příčinou, zvláště stává-li se po zločinu. Ale pravidelné skýtání ochrany podporuje zločin, a tu neomlouvá ani přátelství ani příbuzenství; strach pak jen tehdy, jestliže omlouvá spolu ze hříchu, nebo alespoň hřích jinak těžký na lehký umírňuje. Srv. účast ze strachu (níže XI, 404).

403. *Účast* (participatio, na hříchu podíl bráti).

Účast na křivdě proti cizímu majetku spáchané může býti účastí v kořisti, nebo účastí v činu, nebo účastí v obojím.

Účastník v kořisti přijímá od zloděje část věcí kradených a stává se obmyslným držitelem cizího majetku; i platí zde vše, co výše o obmyslném držení bylo vyloženo.

Účastník v činu společně se zbůjníkem krade a škodí, nebo alespoň jej při křivdě podporuje a pomáhá mu. Činí tak buď dobrovolně, nebo z přinucení, nebo ze strachu.

Dobrovolná účast při křivdě na cizím majetku páchané je soukonem formálním, tedy hříchem, a ukládá účastníku povinnost náhrady, někdy v poměru jeho účasti, někdy rukou nedílnou (viz níže XI, 409). *Účast vynucená* postrádá ovšem svobody, není hříchem a neukládá náhrady.

404. *Účast ze strachu* podobá se sice účasti vynucené, nesmí se však s ní ztotožňovati (I, 70), jelikož účastník, vede-li ho strach, křivdy dobrovolně a svobodně se účastní s úmyslem, aby nějaké hrozící zlo od sebe odvrátil. Ale úmysl účastníkův nepřidává se ke hříchu konatelovu jakožto hříchu, nýbrž jen k fysické části činu jakožto prostředku k odvrácení hrozícího zla. Proto soukon účastníkův není soukonem formálním, nýbrž jen soukonem materiálním (IX, 120), který někdy jest dovolen, jindy pak dovolen není.

Uznáme tudíž, že účast v křivdě, proti cizímu majetku jen ze strachu poskytnutá, jest pouze *materiálním a dovoleným soukonem*, sbíhají-li se při ní všechny tyto čtyři podmínky (I, 49. IX, 122):

1. Účast sama o sobě pojata budiž v předmětu svém mravně bezvadná.

2. Účast budiž toho rázu, že nesměřuje sama sebou ke křivdě, ale že by i k dobru sloužiti mohla, a že jenom pro zlý úmysl čelného konatele slouží ke hříchu.

3. Úmysl účastníkův směřuj jediné k odvrácení hrozícího zla, tak že ihned ustane v účasti, jakmile se mu podařilo hrozící zlo odvrátiti nebo zmírniti.

4. Účastník mějž vážný a dostatečný důvod svého jednání.

Uvážíme tedy vzhledem k druhému bodu, zda účast jest soukonem vzdáleným či blízkým, a zejména, zda účast jest

k provedení křivdy nutna čili nic. A vzhledem ke čtvrtému bodu srovnáme zlo, kterého se děsíme, s křivdou, která bližnímu se chystá. Dle toho kasuisticky usuzujeme:

1. Vzdálený soukon při křivdě proti cizímu majetku nebývá vlivnou příčinou křivdy; proto stačí již dosti malý strach, aby ten, kdo vzdáleným soukonem ke křivdě přispívá, byl hříchu prost a povinnosti náhrady nepodléhal. Příklad: Sluha sedlá koně svému pánu, ač ví, že týž vyjíždí na loupež, jelikož se bojí hněvu pánova, kdyby neposlechl.

2. Jsou-li okolnosti takové, že soukon sám o sobě ke zdaru křivdy nepřispívá, tak že by křivda i bez něho stejně se udála, nebo že odepření jeho nezamezí křivdy, stačí již dosti malý strach, aby přispívatel byl hříchu prost a povinnosti náhrady nepropadal. Nehřeší tedy, kdo zlodějům, táží-li se po cestě, správně odpoví, poněvadž se bojí, že by ho ztýrali, a poněvadž ví, že by zloději i bez jeho poučení pravou cestu našli.

3. Zlosyn žádá na Timidovi soukon blízký a ke křivdě potřebný, a vyhrožuje mu pomstou, nevyhoví-li. Zda hřeší a náhradou jest povinen Timidus, pomáhá-li boje se hrozícího zla? Odpovídajíce lišíme: Chystá-li zlosyn bližnímu značnou škodu na jeho statku, a hrozí-li Timidovi škodou přibližně stejnou, Timidus mu pomáhati nesmí; a kdyby mu přece pomáhal, hřešil by a byl by povinen náhradou. Hrozí-li však zlosyn zlem mnohem větším, n. p. smrtí, nebo zmrzačením, nebo vážnou hanbou, tu Timidus nehřeší a není povinen náhradou poslechne-li. Věc vykládá sv. Alfons (Theol. mor. III, 571): „Quodsi tu solum times damnum facultatum, non poteris sine peccato concurrere ad damnum alterius, ut in propriis bonis te serves indemnem: nisi id facias animo compensandi. Si autem times malum superioris ordinis, quam bonorum, nempe mortem aut mutilationem membri vel gravem infamiam: tunc poteris sine peccato, si praeter tuam intentionem facias, cooperari ad damnum alterius, quia tunc dominus tenetur consentire, ut adhuc cum jactura suorum bonorum tu vitae aut honori tuo consulas; alias esset irrationabiliter invitus."

4. Chystá-li zbůjník bližnímu škodu nepatrnou, a hrozí-li Timidovi škodou nepoměrně větší, nepomůže-li mu, tu Timidus soukonem svým nehřeší a nepropadá povinnosti náhrady, neboť bylo by nerozumno na odvracení nepatrné škody, kterou bližní utrpí, obětovati vlastní značný statek; a bližní sám toho žádati nemůže. Ovšem předpokládáme, že vážná škoda Timidova jest velmi pravděpodobná, ba snad i neodvratná, a strach Timidův že jest odůvodněný. V takovém případě Timidus nehřeší a náhradou vázán není. V pochybnosti, zda jeho strach jest důvodný, vyhne se alespoň hříchu, pomáhá-li „cum animo compensandi"; hříchu byl by prost, ale náhradou by přece byl povinen.

§ 79. **Bezprávný soukon záporný.**

405. Nejen úkonem, ale i nekonem čili záporným soukonem lze pomáhati při křivdě na cizím majetku páchané. Podpora pak křivdy může se díti buď před ní, nebo při ní, nebo po ní, dle toho, zda křivda náleží budoucnosti nebo přítomnosti nebo minulosti. Podporuje křivdu, kdo *před křivdou* (kdy zlosyn k ní se chystá) mlčí, nenapomíná, nevaruje, ač by mluviti, varovati, napomínati mohl; což jest: *ke hříchu mlčeti* (mutus). Podporuje křivdu, kdo *při křivdě* (kdy zlosyn ji páše) jí nezamezuje, ač by ji zameziti mohl; což jest: *hříchu nepřekážeti* (non obstans). A do jisté míry také podporuje křivdu, kdo *po křivdě* (kterou zlosyn spáchal) ji tají a na příslušném místě jí neoznamuje, ač by tak učiniti mohl; což jest: *hřích tajiti* (non manifestans). Do jisté míry i to jest podporou křivdy, jelikož zlosyn se stává drzejším, smí-li spoléhati na to, že křivda zůstane utajena.

406. Zda hřeší a náhradou povinen jest, kdo nezamezuje škody bližního? Odpověď bude různá dle různých okolností.

I. *Hřeší proti směnné spravedlnosti a náhradou jest povinen, kdo z důvodu spravedlnosti nebo z úřadu svého škodu bližního zameziti měl, ji zameziti mohl, ale z nedbalosti nebo úmyslně ji nezamezil.* Díme:

1. Kdo z důvodu *spravedlnosti*, n. p. že *smlouvou* k tomu se zavázal, nebo z *úřadu* svého, n. př. jakožto hlídač, povinen byl o to se starati, aby škoda se nestala. Nepadá na váhu, zda ze smlouvy výhodu má či nemá, nebo zdali za svůj úřad jest placen či není. Jmenovitě vykládáme *povinnosti čeledínův a domácích sluhů*, pokud sem hledí. Jsou povinni, a to ze spravedlnosti, věrně hlídati věci, které jejich péči zvláštním

způsobem svěřeny jsou, a nedovoliti, aby někdo, ať cizí ať domácí, je bral nebo kazil; proviní-li se proti této povinnosti, hřeší a pánu svému povinni jsou náhradou. Jsou dále povinni i jiné věci svého pána střežiti a brániti, a nečiníce tak hřeší; avšak nikoliv proti spravedlnosti směnné, nýbrž proti čeledínské věrnosti a lásce blíženské, a tudíž náhradou povinni nejsou.

2. Kdo chystané škodě brániti *mohl*. Není tedy záporným soukonem vinen, kdo škodě chystané proto nebránil, poněvadž se mu k obraně nedostávalo sil, nebo že předem marnost a zbytečnost odporu viděl, nebo snad i o jeho škodlivosti přesvědčen byl. Příklad: hlídač přepaden přesilou zlodějů.

3. Kdo maje a moha škodu zameziti, přece jí *nezamezil*, neboť v tom právě leží jeho vina před Bohem a důvod viny.

Povinnost náhrady vzniká ze záporného soukonu jen tehdy, když všechny tyto podmínky se sbíhají. Chybí-li jedna z nich, povinnost náhrady nevzniká. Ale i když všechny tři podmínky se sbíhají, vzniká povinnost náhrady ze záporného soukonu teprve v druhé řadě, neboť v první řadě sám škůdce náhradou jest povinen.

Jako skoro všechny povinnosti směnné spravedlnosti, tak i povinnost brániti statku svěřeného připouští nepatrnost předmětu. Tak n. p. *lesní, hajní, polní hlídači a jiní strážcové majetku* jsou povinni střežiti statek jejich péči svěřený, a nepřipouštěti, aby se na něm škoda dála. Po případě jsou povinni hájiti ho, a musí-li to býti, třeba i se zbraní v ruce. Stala-li se pak přes jejich péči přece nějaká škoda, jsou povinni, jakmile se o škodě dovědí, ihned to na příslušném místě ohlásiti, jednak aby škůdce byl potrestán a po případě k náhradě přidržán, jednak aby jiní škůdcové byli odstrašeni. Přes to však jim nelze vytýkati, jestliže tu a onde některé malé a nepatrné škodě nebrání nebo jí neoznamují. Konajíce povinnost svou mají se vystříhati nejen nedostatku v konání jejím, ale i nemístného přebytku. Zvláště při malých a nepatrných škodách, které se jen řídce a od chudých lidí dějí a pánu mnoho neškodí, mohou si mírněji počínati („oko zamhouřiti"), aby škůdce neuváděli v tresty poměrně přísné, nepopouzeli lidu zbytečně proti pánovi a nestěžovali si služby beztoho dosti obtížné.

II. Kdo ani smlouvou ani úřadem není povinen brániti škodě na cizím majetku, ale přece pohodlně a bez obtíží tak učiniti může, má tak učiniti *z lásky bližensk*é, zvláště jde-li o škodu značnou a není-li tu jiných, kteří by škodě brániti mohli nebo snad i měli. Neučiní-li tak, hřeší proti lásce blíženské, ale náhradou povinen není. A běží-li o škodu jen nepatrnou, nikterak nehřešíme, nevšímáme-li si jí a nebráníme-li jí. IX, 23.

D. Okolnosti náhrady hmotné.

§ 80. Přehled okolností hmotné náhrady.

407. Promlouváme o některých okolnostech náhrady hmotné, ať z jakéhokoliv důvodu povinné, pokud o nich ještě nebyla řeč. Nejprve doplňujeme otázky, kdo má hraditi a komu, a přidáváme nové otázky, v jakém pořadí, kdy, kde a jak hraditi jest. Uvádíme dále důvody omluvné, a konečně přidáváme něco o náhradě zpovědníkově.

§ 81. Povinnost náhrady, je-li několik pachatelův.

408. Kdo jest povinen náhradou křivdy? Víme-li, že krádež nebo škoda jediným jen zlodějem nebo škůdcem byla provedena, jest odpověď na předloženou otázku snadná a rozsuzujeme, že zloděj nebo škůdce náhradou povinen jest. Složitější však jest odpověď, je-li *více pachatelů* při křivdě zúčastněno. Tu jest nám především k tomu hleděti, zda vina křivdy všem stejně připadá, či zda některého více, jiného však méně tíží.

409. I. *Vina křivdy všem účastníkům přičítá se způsobem stejným.* V tom případě jsou povinni náhradou buď dle poměru způsobené škody, nebo rukou nedílnou.

1. *Náhrada dle poměru škody učiněné* (pro rata). Každý účastník hradí to, co naň dle poměru jeho činnosti připadá, tedy zloděj to, co ukradl, škůdce škodu, kterou učinil. Byla-li pak činnost jejich stejná, nebo nedá-li se poměr zjistiti, hradí stejným dílem. Kdo nahradil poměrný svůj díl, vyhověl povinnosti své a není mu třeba o společníky své a jejich náhradu se starati.

2. *Náhrada rukou nedílnou čili solidární* (in solidum). Tato povinnost skládá se jaksi ze dvou částí. Především každý účastník jest povinen hraditi to, co naň dle poměru jeho činnosti připadá, jakož bylo výše vyloženo; a když všichni nahradí, jsou povinnosti prosti. Jestliže však někdo z nich ne-

nahradil, buď že nemohl nebo že nechtěl, jsou všichni ostatní vázáni dle poměru účasti své za něho zaskočiti; po případě je-li jich více, co nenahradili, tedy za ně. Kdo rukou nedílnou nucen byl hraditi za druha svého, může se na něm hojiti, a to buď soudně nebo tajným odškodněním. Náhrada rukou nedílnou označuje se heslem: „Všichni za jednoho a jeden za všechny" (o. z. o. § 1302).

410. *Povinnost náhrady rukou nedílnou stíhá účastníky* krádeže neb škody, jestliže buď

a) *soukon všech účastníků* ke zdaru zločinu byl *nezbytný*, tak že by byl jeden z nich (nebo menší jich počet) k provedení nestačil; na př. dva loupežníci přepadli costujícího, kterého by byl jeden nezdolal; několik zlodějů vypáčilo neb odneslo pokladnu, které by byl jeden neodnesl nebo nevypáčil; nebo jestliže

b) zločin děje se *po vzájemné dohodě* (ať ústně ať mlčky ujednané), kterou účastníci vespolek se podporují a odvahy si dodávají nebo mlčení si zaručují, tak že by škoda bez takovéto dohody buď vůbec byla se nestala, nebo alespoň takové míry byla by nedostoupila; na př. obchodní zřízenci nebo domácí sluhové spolu bez ostychu okrádají pána, dobře vědouce, že nikdo z nich druhů neprozradí, jelikož by i sebe vyzraditi musil.

Prvá i druhá okolnost plodí povinnost náhrady rukou nedílnou, poněvadž každý účastník jest vlivnou příčinou celé škody. Nepřistupuje-li však ani prvá ani druhá okolnost, nebo pochybuje-li zloděj nebo škůdce o solidárnosti, zůstává v povinnosti jen poměrná náhrada.

Stůjž zde ještě praktické napomenutí sv. Alfonse (Theol. mor. III. 579): „Advertendum tamen, quod rudes, etsi teneantur in solidum, raro expedit obligare ad totum; cum difficulter isti sibi persuadeant, teneri ad restituendam partem a sociis ablatam: quinimo satis praesumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam; cum aliter valde sit timendum, quod nihil restituant, si obligentur ad totum." A na jiném místě (Homo ap. X, 54): „Hinc est, quod confessarius quemlibet istorum (praecipue, si est conscientiae parum meticulosae) hortetur, ut restituat, quod debet, quin quantitatem explicet, sed remittens dictamini illius conscientiae."

411. II. *Vina křivdy přičítá se účastníkům způsobem nestejným, některým více, jiným méně.* To má ten následek, že povinnost náhrady nedoléhá na všechny stejně. Někteří účastníci jsou *v první řadě a přede všemi ostatními* (principaliter) vázáni náhradou, a to celou a úplnou. Vyhoví-li povinnosti své, dále již nikdo vázán není. Jiní účastníci pak stojí *v druhé řadě* (secundarie), t. j. když dlužníci prvé řady povinnosti své nevyhověli, buď že snad nemohli nebo nechtěli, povinnost svaluje se na dlužníky druhé řady. Ale když dlužník druhořadný za dlužníka prvořadného nahradil, může se na něm hojiti, a to soudně nebo tajným odškozením.

Odpustil-li poškozený pán náhradu všem pachatelům, platí to pro prvořadné i druhořadné; odpustil-li ji prvořadným, jsou tím prosti i druhořadní, ba pán ani nemá práva odpustiti náhradu prvořadným pachatelům a žádati ji jen od druhořadných; odpustil-li náhradu pachatelům druhořadným, přece ještě pachatelé prvořadní zůstávají vázáni.

Ve výkladech předchozích jsme již pověděli, kdo v první a kdo ve druhé řadě náhradou jest vázán. Nyní prostě jen opakujeme:

1. V první řadě jest vázán náhradou nejprve

a) bezprávný držitel věci odcizené; potom

b) přikazovatel a zjednavatel škody, nebo, není-li ho,

c) zloděj a škůdce z vlastního rozhodnutí křivdící.

2. V druhé řadě jest vázán náhradou nejprve

d) vykonavatel křivdy přikazovatelem vyslaný nebo zjednavatelem zjednaný, dále

e) kdo přispěl soukonem kladným, a po něm

f) kdo přispěl soukonem záporným.

412. III. *Povinnost náhrady vězí na jmění a přechází na dědice* (o. z. o. § 1337). Ve svědomí svém však dědic jen tehdy jest náhradou povinen, jestliže určitě ví, 1. že nebožtík náhradou povinen byl a 2. že nenahradil. Pochybuje-li o prvém nebo druhém, náhradou povinen není, leda že by soudem mu byla uložena.

§ 82. Komu se má hraditi?

413. I. Víme-li na jisto, kdo byl okraden nebo poškozen, jest odpověď na předloženou otázku jednoduchá: *Náhrada náleží okradenému nebo poškozenému.* Ukradena-li tedy věc majiteli,

vrátí se majiteli; ukradena-li tomu, komu ji majitel svěřil (n. p. půjčkou, nájmem, uschováním), vrácena budiž tomu, komu byla odňata, jelikož týž za ni pánu ručí. Podobně patří náhrada za škodu poškozenému. Nesl-li škodu pán, náhrada náleží jemu; nesl-li škodu někdo jiný (snad že majiteli za ni ručil), náhrada náleží tomu, kdo skutečně poškozen byl. Byl-li někdo proti krádeži nebo škodě pojištěn, a vyplatila-li pojišťovna škodu, náhrada náleží pojišťovně. Zemře-li poškozený, náhrada náleží dědicům.

Je-li *předmět náhrady nepatrný* a je-li náhrada nepohodlná neb obtížná (na př. že by zloděj nepatrného předmětu se styděl přiznati se ke krádeži, a tajně nahraditi nelze), může škůdce zhostiti se povinnosti své, dá-li náhradu chudým nebo zbožným účelům.

414. II. *Neví se, kdo byl okraden nebo poškozen, ale tolik se ví, že okradený nebo poškozený náleží užšímu kruhu.* Tu pak jsou tři případy možny: 1. jeden poškozený v kruhu nečetném, 2. jeden nebo málo poškozených v kruhu četném, 3. mnoho poškozených v kruhu četném. Nechtíce výklad zbytečně rozvláčeti, míníme „poškozeným" i toho, kdo byl okraden, i toho, komu nějaká jiná škoda byla způsobena.

1. *Jeden poškozený v kruhu nečetném*, t. j. mezi několika málo, asi třemi nebo čtyřmi osobami. Ví-li se najisto, že jedna z těchto několika osob byla poškozena, avšak nelze-li zjistiti která, tu povinná náhrada rozdělí se mezi ně stejným dílem nebo po případě v poměru pravděpodobnosti jednotlivým osobám svědčící. Takto dostane se pravému pánu (jehož vypátrati nelze) alespoň značná část toho, co mu náleží. Hraditi chudým nebo zbožným účelům v tomto případě by nebylo přípustno, leda že by šlo o předmět nepatrný.

2. *Jeden nebo málo poškozených v kruhu četném.* Tu ovšem si nelze pomoci, jako v případě předešlém, jelikož by pravému pánu velmi málo se dostalo, a mimo to jest nemožno každému v tom množství ten mizivý, na něho připadající díl doručiti. Poněvadž však nepravý držitel nebo škůdce věc podržeti nesmí, nahradí chudým nebo zbožným účelům.

3. *Mnoho poškozených v kruhu četném.* I zde děje se náhrada chudým nebo zbožným účelům. Jsou-li však tímto četným kruhem obyvatelé jednoho místa nebo jedné obce, má se náhrada díti obyvatelům místním, a to, pokud možno, poškozeným, a není-li to možno, chudým nebo zbožným účelům toho místa nebo té obce. Příklad: Obchodník po nějaký čas šidil na míře a váze, nebo prodával špatnější zboží za lepší. Zůstává-li okruh jeho odběratelů týž, nejlépe nahradí, přidává-li na míře a váze nebo prodává-li laciněji. Není-li mu však možno tak učiniti, buď že okruh odběratelů valně se změnil, nebo že zvýšení míry a váhy a zlevnění zboží bylo by nápadným, nebo že obchodník se již obchodu vzdal, dějž se náhrada chudým, nebo zbožným účelům toho místa nebo té obce, nebo té krajiny, kde obchodník prodával. Tím způsobem také dostane se náhrada poškozeným alespoň nepřímo, jelikož se jim povinná péče o chudé a zbožné účely usnadní.

415. III. *Jest naprosto nemožno hraditi okradenému nebo poškozenému*, a není žádné naděje, že by tato nemožnost později pominula. Příčina pak, proč nemožno jest hraditi, může býti různá. Buď se naprosto neví, kdo byl okraden a poškozen; nebo se ví, kdo to byl, ale jest naprosto neznámo, kde se zdržuje a bydlí; nebo i to se ví, ale bydliště jeho jest příliš vzdáleno a zásilkám nedostupno. V podobných případech lišíme:

1. Držitel bezelstný smí věc jím drženou pokládati za věc opuštěnou a vyčkati lhůty vydržovací.

2. Držitel obmyslný a zlomyslný škůdce nesmí věc nebo náhradu si podržeti, nýbrž jest povinen (za blaho pánovo) ji věnovati na almužny a zbožné účely. Učinil-li tak, jest povinnosti prost. I kdyby později mimo nadání bylo možno pánu hraditi, není toho již třeba.

§ 83. V jakém pořadí nutno platiti povinné náhrady a dluhy?

416. Slovo „dluh" (debitum) vykládají moralisté ve smyslu užším a širším. Dluh ve smyslu užším jest platební závazek vzniklý ze zápůjčky. Dluh ve smyslu širším (a v tom smyslu jej pojímáme zde) znamená vůbec každý platební závazek,*) který vznikl z nějakého právního důvodu; v tom smyslu ovšem

*) Někteří moralisté (na př. Laymann) „debita" dělí takto:
a) debita ex contractu, čímž míní dluhy v užším smyslu;
b) debita ex delicto, čímž míní povinné náhrady. Rozvrh ten není úplný; jsouť debita i z jiných důvodů, na př. debita ex testamento čili legáty, debita ex sententia judicis, daně a p.

i povinná náhrada jest dluhem. Vykládáme nyní, *v jakém pořadí* jest nám vyrovnávati nejen povinné náhrady, nýbrž i dluhy vůbec.

Kdo *má tolik majetku*, že všem svým platebním závazkům vyhověti může, nepotřebuje žádným pořadem se říditi, jen když každému závazku včas vyhoví.

417. Kdo však *nemá tolik majetku*, aby všem svým platebním závazkům vyhověti mohl, nemůže si ovšem tak volně počínati. Sám zákon přirozený ukládá mu dvojí povinnost, zápornou a kladnou. Záporná povinnost zakazuje mu, že nadále nesmí se ani dlužiti ani jakékoliv smlouvy s platebními závazky uzavírati, nemá-li mravní jistoty, že do doby splatnosti bude míti, čím by platil. Kdo bez takovéto mravní jistoty se dluží nebo ku placení oboustrannou smlouvou se zavazuje, dopouští se podvodu, a při značném obnosu (věda, že nebude moci zaplatiti) těžce hřeší. Kladná povinnost přikazuje dlužníku, aby závazkům svým alespoň potud vyhověl, pokud jim vyhověti může. Především vráceny buďtež věci cizí (půjčené, svěřené, uschované, koupené, ale dosud nezaplacené, odcizené a pod.), nebo rovnomocniny jejich (peníze za ně stržené nebo věci za ně vyměněné), pokud ještě existují, neboť věc hlásí se k pánu. Pak přicházejí na řadu závazky ze smluv úplatných, a konečně (zbývá-li ještě něco) závazky ze smluv bezúplatných. Tolik po zákonu přirozeném; bližší podrobnosti stanoviti náleží právu občanskému, které však ovšem nemůže přihlížeti k závazkům jen ve svědomí závazným a před soudem nedokázatelným, nýbrž pouze ke dluhům právoplatně prokázaným a doloženým.

418. Zákonem ze dne 25. prosince 1868 ustanoven *konkursní řád*, dle něhož nad jměním dlužníka placení neschopného nebo snad nad svou mohovitost zadluženého prohlásí se *konkurs* (cessio bonorum). Konkurs věřitelů je soudem vedené řízení, při němž věřitelé určitým, v zákoně ustanoveným pořadem o jmění dlužníkovo se dělí. Dlužník sluje *úpadcem*, jelikož přišel v *úpadek*. Konkurs prohlásí se buď k žádosti dlužníkově, nebo k žádosti dědice, nebo opatrovníka pozůstalosti, nebo k žádosti věřitelů. Sezná-li dlužník, že majetek jeho na zaplacení dluhů nestačí, povinen jest ihned ohlásiti konkurs, sice jinak propadá trestu dle o. z. tr. § 486. Úpadce jest povinen sestaviti výkaz jmění i dluhův, a pravost tohoto udání nejen svým podpisem, nýbrž po případě i vyjevovací přísahou (uložena-li mu) potvrditi. Prohlášením konkursu pozbývá úpadce správy svého jmění, která přijde na sbor věřitelů přihlásivších pohledávky své, jehož jménem je správce konkursní podstaty vykonává. Do konkursní podstaty čili massy plyne nejen jmění věřitelovo, které nyní má, nýbrž i ono, které mu po dobu řízení konkursu dědictvím, darováním atd. připadne. Co sobě úpadce po vyhlášení konkursu vlastní pílí a prací vydělal, ponechává se mu potud, pokud je toho třeba k výživě jeho a těch osob, o které dle zákona starati se má. Může sice žádati, aby se mu z konkursní massy poskytla výživa, ale na věřitelích závisí, má-li se mu vyhověti či nemá. Jsou-li v konkursní masse věci, které úpadci nenáležejí (na př. svěřené, uschované a p.), může vlastník jejich žádati za vyloučení jich z massy a vrácení.

Jsou-li mezi jměním úpadcovým reality knihovními dluhy zavazené, přijdou (při prodeji realit) na řadu nejprve věřitelé realitní čili věřitelé, jichž pohledávky jsou na realitách knihovně zajištěny, a to dle pořadu svých práv zástavních, pokud cena usedlosti stačí. Zůstane-li z ceny reality ještě něco, připadne to ostatním věřitelům, totiž věřitelům osobním čili konkursním. Obává-li se některý realitní věřitel, že by při prodeji reality na něho nedošlo, může pro tento případ pohledávku svou také jako věřitel konkursní ohlásiti. Z massy kryje se především její vydání. Co zůstane, rozdělí se mezi věřitele konkursní zařaděné do pěti tříd tím způsobem, že třídy přicházejí po sobě na řadu, každá však teprve pak, když předcházející byly úplně uspokojeny. Pohledávky první třídy vyplácejí se tak, jak v zákoně za sebou jdou: náklad na pohřeb, mzda trvale přijatých osob služebních za poslední rok, náklady na nemoce posledního roku, daně posledních tří let. Zůstane-li po uspokojení prvé třídy ještě něco, přichází na řadu třída druhá, do níž náležejí náhrady povinné dětem a poručencům z nesprávného vedení jejich majetku, a pohledávky, které má stát za svými úředníky neb služebníky ze svazku služebního. Možno-li, aby byly úplně vyplaceny, stane se tak; nestačí-li jmění na jejich výplatu, rozdělí se mezi ně v poměru pohledávek. Uspokojena-li třída druhá, přijde na řadu třída třetí, v níž jsou všechny pohledávky, které nejsou do žádné jiné třídy odkázány, tedy zbývající dluhy s vyloučením dluhů do čtvrté a páté třídy odkázaných. Stačí-li zbytek na zaplacení dluhů třetí třídy, stane

se tak; nestačí-li, rozdělí se zbytek mezi věřitele třetí třídy v poměru jejich pohledávek. Byla-li třetí třída úplně uspokojena, přichází stejným způsobem na řadu třída čtvrtá: zadržené úroky a platy se opakující; a po ní pátá třída: pohledávky z darování a peněžité pokuty. I čtvrtá i pátá třída, nestačí-li na ni, dělí se v poměru pohledávek.

Konkurs skončí se odbytím (shledá li se v průběhu řízení, že jmění nestačí, aby se z něho náklady konkursní hradily), nebo narovnáním (jímž věřitelé s dlužníkem se domluví, že chtějí poměrnou částkou dluhů svých se spokojiti) nebo rozdělením jmění konkursního (jak bylo vyloženo).

419. Nebyli-li konkursem všichni věřitelé vyplaceni, dlužník ve svědomí svém není své povinnosti prost; *i nadále jest ve svědomí vázán zaplatiti dluhy své.* Ovšem povinnost ta naléhá na něho teprve později, když majetkové poměry jeho tak se zlepšily, že může dluhy své úplně nebo alespoň z části platiti.

Netřeba dokládati, že těžce hřeší, kdo úmyslně zneužívaje úvěru mu skýtaného hromadí dluhy, a skutečné jmění své manželce, příbuzným nebo jiným důvěrníkům záludně postupuje, aby věřitelé mu je zabrati nemohli,*) nebo ke svým skutečným dluhům fingované dluhy manželčiny, příbuzných a jiných osob přidává a pak na škodu věřitelů svých konkurs ohlásí. Poškozuje tím věřitele, i jest zřejmo, že ve svědomí svém povinen jest hraditi jim škodu utrpěnou, byť i dle zákona naň dostoupiti se nemohlo.

§ 84. Doba, místo a způsob náhrady.

420. I. *Doba náhrady.*

Povinnost náhrady jest v podstatě své zákazem (XI, 21), jenž brání nám podržeti si, co není naše. Proto také povinnost ta naléhá ihned, jakmile vznikla nebo poznána byla (II, 9), a náhrada sama má se díti *co nejdříve.* Těžce hřeší, kdo bezdůvodně značnou náhradu odkládá na značnou dobu. U držitele obmyslného a škůdce ovšem nevzniká tím nový hřích, jelikož bezprávné zadržování cizího majetku ke hříchu krádeže nebo poškození prostě se připojuje; avšak u držitele bezelstného by tím snadno mohl vzniknouti hřích, kdyby bezdůvodně

*) Proti tomu mohou se věřitelé brániti užívajíce o. z. o. § 953 a zákona ze dne 16. března 1884.

s náhradou otálel. Přidáváme: „bezdůvodně“, neboť dostatečný důvod (n. p. že náhrada teď nemůže se díti bez zahanbení) dovoluje oddáliti náhradu na dobu příhodnější. Ale obmyslný držitel a škůdce jest povinen hraditi všechnu škodu z tohoto oddálení vzniklou.

421. II. *Místo náhrady.*

1. *Bezelstný držitel může hraditi na místě, kde sám věc má.* Je tedy povinen pánu ohlásiti, kde jeho věc jest, aby si týž pro ni přijíti nebo poslati mohl; není však povinen poslati ji pánu. Učiní-li tak z ochoty, posílá věc na útraty a nebezpečí pánovo; ovšem jest jeho povinností, vybrati spolehlivého posla.

2. *Obmyslný držitel a škůdce má hraditi na místě, kde by pán byl věc měl, kdyby mu nebyla vzata nebo poškozena.* Má totiž hraditi veškerou škodu, kterou pán utrpěl, tedy i tu, která vzniká, že věc není na místě svém. Proto obmyslný držitel a škůdce povinen jest odevzdati věc na pravém místě, nebo po případě poslati ji tam, ale na své vlastní útraty a nebezpečí. Udal-li však poškozený sám způsob jak se mu věc zaslati má, zásilka děje se na jeho nebezpečí. Kdyby věc nehodila se k dopravě, nebo kdyby doprava byla nepoměrně drahá („nisi transferendo deberet plus impendere, quam res valet“, Busenbaum apud s. Alph. Theol. mor. III, 667), může držitel odložiti dopravu na příležitější dobu nebo pánu za věc cenu její zaslati, nebo konečně (není-li možno ani prvé ani druhé) chudým nebo na zbožné účely hraditi.

422. III. *Způsob náhrady.*

Spravedlnost směnná vyžaduje pouze, aby se pánu dostalo, což jeho jest; způsob, jakým náhrada se děje, jest věcí vedlejší, jen když sama náhrada tím netrpí.

1. *Není třeba, aby nepravý držitel nebo škůdce sám osobně nahrazoval;* může to učiniti *prostředníkem,* jen když má mravní jistotu, že pán náhradu dostane. Někdy kajícník prosí zpovědníka, aby byl takovýmto prostředníkem náhrady. Může se tak státi, ale moudrý zpovědník přijme tento úkol jen z důvodů velmi vážných, n. př. že náhrada jinak provésti se nedá, nebo že jest odůvodněná obava, že by kajícník jinak nenahradil. V takovém případě nechť kajícník odevzdá knězi peníz k náhradě určený *mimo zpověď,* při čemž spolu zřetelně označí, komu náhrada náleží. Zpovědník pak nechť si počíná (při odevzdávání náhrady) s největší opatrností, aby na jedné straně

zpovědního tajemství neprozradil, ale přece zase na druhé straně kajícníku vykázati se mohl (n. p. písemním potvrzením), že úkolu svého se zhostil.

2. *Není třeba, aby pán věděl, že se mu náhrady dostává.* Může tedy náhrada i bez vědomí pánova se státi, n. p. nenápadným zvýšením míry a váhy, tajným rozmnožením jeho majetku a p. Takovýto způsob náhrady doporučuje se však jen tehdy, byl-li pán poškozen, aniž o tom věděl. Ví-li pán, že byl poškozen, ale neví-li, kým, možno hraditi bezejmennou zásilkou nebo jiným příhodným způsobem, ale dobře je udati, zač náhrada se děje, aby pán ustal od hněvu a vinníka dále nehledal. Ví-li pán, jak a kým byl poškozen, může sice škůdce tajně nahraditi a vyhoví povinnosti své; ale z důvodů na snadě ležících se to nedoporučuje.

Hledíce ku podrobnostem, přidáváme: Škůdce může hraditi po částech, z různých míst, v různých dobách. Může náhradu zakrýti líčeným darem (ač nepokládá-li poškozený za povinnost jiným darem se odvděčiti), líčenou sázkou, výhodami tu a tam skýtanými a p. Ba na účet náhrady mohou se počítati všechny ony dary a výhody, které škůdce poškozenému *po vzniku* povinnosti uštědřil, nevzpomínaje při tom povinnosti své nebo nevěda ještě o ní. Tato poučka se zvlášť výhodně uplatní tam, kde náhrada má nebo může se díti chudým nebo zbožným účelům, jelikož na účet povinné náhrady možno započísti všechny almužny a příspěvky na zbožné účely, které po vzniku povinnosti náhrady byly uděleny a nebyly výslovně na jiný účel (n. p. získání odpustků) věnovány.

§ 85. **Důvody omluvné.**

423. Dle své působnosti řadí se omluvné důvody k náhradě hledící do dvou tříd. Některé důvody totiž působí trvale, tak že povinnost náhrady úplně přestává; jiné však působí pouze dočasně, dovolujíce, aby náhrada na příhodnější dobu byla odložena.

424. I. *Důvody, ze kterých povinnost náhrady úplně přestává*, jsou tyto:

1. *Odpuštění čili prominutí náhrady.* Poškozený, jemuž náhrady dostati se má, odpouští ji někdy výslovně, někdy mlčky, někdy se mu odpuštění to podkládá.

a) Uděluje prominutí výslovně a promíjí buď celou náhradu, nebo alespoň část s tou podmínkou, aby zbývající část svědomitě nahrazena byla. Uděluje je na žádost škůdcovu, nebo na žádost nějakého prostředníka, n. p. zpovědníka a p.

b) Uděluje odpuštění mlčky, nežádá-li náhrady, ačkoliv škodu zná a také ví, že nežádáním pozbývá práva ji později vymáhati; n. p. pán propouští nepoctivého sluhu neb zřízence nežádaje náhrady, ačkoliv o škodě ví.

c) Domnělé nebo podložené prominutí náhrady není žádným prominutím v pravém slova smyslu, nýbrž jen odůvodněnou domněnkou, že by poškozený zajisté náhradu odpustil, kdyby okolnosti znal a o prominutí byl požádán. Jest na zpovědníku a kajícníku, aby rozumně uvážili, zdali by se od dobroty poškozeného dalo prominutí očekávati. Zajisté nelze toho prominutí čekati, jestliže věc odcizená sama v sobě nebo v rovnomocnině ještě existuje; spíše možno je čekati, je-li věc již strávena, nebo učiněna-li škoda, ze které škůdce nemá prospěchu; nejspíše však jest možno je předpokládati, jsou-li okolnosti takové, že poškozený, kdyby je znal, z lásky křesťanské by k prominutí náhrady (v celku neb z části) povinen byl. Zejména má se za to, že

α) rodiče, pěstouni a vychovatelé promíjejí dětem a svěřencům náhradu věcí ukradených již strávených; že

β) hospodáři a zaměstnavatelé nežádají náhrady uzmutých domácích potravin a potřeb, nedosahují-li značné výše; že

γ) lidumilní majitelé velkostatkův a větších pozemků nežádají od chudých lidí náhrady za malé krádeže na jejich majetku páchané, ač nedějí-li se příliš často nebo pravidelně.

2. *Tajná odškození*, jímž věřitel sám hojil se na statku dlužníkově.

3. *Promlčení.*

4. *Zákon* (o. z. o. § 367. XI. 353).

5. *Sanace nespravedlivě nabytého vlastnictví bývalých statků církevních*, kterouž papež jakožto hlava církve a nejvyšší správce všech církevních statků svoluje, aby statky za občanských nepokojů církvi protiprávně odňaté směly zůstati ve vlastnictví těch, kteří je právě drží.

6. *Narovnání s papežem* (compositio cum papa, s. Alph. Homo ap. X, 68). Papež nebo jeho jménem sv. Poenitentiarie dovoluje, aby dlužník část náhrady si podržel a část zbožným

*

účelům věnoval, a za to uděluje neznámému věřiteli (majiteli, poškozenému) z duchovních podkladů církevních tolik, kolik by se mu dostalo, kdyby celý dluh na jeho spásu zbožným účelům byl věnován. Takovéto narovnání dá se však provésti jen tam, kde jest naprosto neznámo, kdo byl poškozen, a náhrada celým svým obnosem propadá chudým nebo zbožným účelům *vůbec*, neboť tu může papež jakožto nejvyšší správce obecných almužen a zbožných účelů narovnání povoliti. Nemůže je však povoliti, ví-li se, kdo poškozen byl, nebo náleží-li náhrada chudým užšího kruhu, n. p. nějakého místa nebo nějaké krajiny. A dále vyžaduje se k narovnání nějaký důvod, n. p. uklidnění kajícníka, zvláště dá-li se mysliti, že by celek asi nehradil, ale část ochotně nahradí. Narovnání s papežem platí jen pro obor svědomí; ale zůstává v platnosti, i když později (mimo nadání) věřitel dosud neznámý se zjistí.

425. II. *Důvody, ze kterých povinnost náhrady na pozdější příhodnější dobu odložiti se dá*, jsou tyto:

1. *Nemožnost buď naprostá nebo mravní.* Nemá-li dlužník,*) z čeho by hradil, nebo má-li sice, ale jen tolik, že by náhradou (třeba jen částečnou) upadl v tíseň svrchovanou nebo velmi vážnou, nebo že by takováto tíseň stihla jeho rodinu, omlouvá jej naprostá nemožnost, že smí náhradu na dobu pozdější odložiti. Omlouvá jej také mravní nemožnost, upadl-li by (on nebo jeho rodina) náhradou v tíseň vážnou; ale důvod ten neomlouvá a nedovoluje odkladu, vězí-li sám věřitel, a to právě následkem toho odkladu, v tísni vážné, jelikož věřitelovo právo jest větší než dlužníkovo. Mravní nemožnost vzniká také, nemůže-li věřitel jinak hraditi, než se ztrátou dobrého jména, n. p. že by se k tajnému zločinu přiznati musil; tu smí počkati, až by se poměry tak změnily, že by bez zahanbení hraditi mohl.

2. *Značná škoda*, která věřiteli nebo někomu jinému z náhrady nezbytně (nebo téměř nezbytně) vzniká. K věci praví sv. Tomáš (S. Th. II. II. q. 62. a. 5. ad 1.): „Quando res restituenda apparet esse graviter nociva ei cui restitutio facienda est, vel alteri, non ei debet tunc restitui, quia restitutio ordinatur ad utilitatem ejus, cui restituitur; omnia enim quae possidentur, sub ratione utilis cadunt. Nec tamen debet ille, qui detinet rem alienam, sibi appropriare, sed vel reservare, ut congruo tempore restituat, vel alii tradere tutius conservandam". Díme: „značná" (graviter nociva), neboť nepatrné škody netřeba si všímati. Díme: „z náhrady", tak že sama náhrada a předmět její jsou vlivnou příčinou škody, a škoda by bez náhrady se nestala. Díme: „nezbytně nebo téměř nezbytně", míníce, že předmět náhrady může jen škoditi, nemůže však prospívati. Zadržeti náhradu povinnou, je-li samému věřiteli škodliva, jest úkolem lásky bliženské; na př. zadržeti někomu vrácení necudných (jemu ukradených) obrazů. Zadržeti náhradu povinnou, která v rukou věřitelových někomu třetímu uškodí, jest nejen úkonem lásky bliženské, ale někdy i úkonem spravedlnosti, na př. zadržeti někomu revolver (jemu ukradený), ví-li dlužník, že věřitel chce jím někoho zastřeliti.

3. *Postup jmění čili konkurs* nezbavuje sice dlužníka povinnosti nahraditi věřitelům, čeho se jim nedostalo, ale dovoluje mu alespoň vyrovnání této povinnosti odložiti na dobu příhodnější.

*) Hledíce si stručnosti, míníme dlužníkem toho, kdo náhradu dáti má, a věřitelem toho, komu náhrada náleží.

§ 86. Zpovědník náhradou povinný.

426. Vyložili jsme v této knize, čeho zpovědníku o náhradě věděti třeba; tu a onde přidali jsme také, jak si zpovědník s kajícníky náhradou povinnými počínati má; podrobněji vykládá o tom pastýřské bohosloví ve svém návodu k zastávání úřadu zpovědnického. Jedna pak věc nesmí naší pozornosti ujíti: Všude jinde a vždy jindy zpovědník buď mírným, pokud to vůbec možno (III, 101), jako zástupce milosrdného, odpouštějícího Boha; smí býti mírným, jednaje jako plnomocný zástupce Boží, jehož pravomoci hříchy jsou podrobeny. Avšak náhrada nepodléhá jeho pravomoci, tu nemůže o své újmě ani ukládati ani odpouštěti, nýbrž jen prostě prohlásiti, zda náhrada zavazuje či nezavazuje; a přece, ač jeho pravomoci podrobena není, musí ji na kajícníkovi žádati, je-li týž k ní povinen, a nechce-li kajícník povinné náhradě (ač hraditi může) se podrobiti, zpovědník má mu i odepřením rozhřešení pohroziti.

Tu pak není právě nemožno, že na škodu kajícníkovu ukládá náhradu příliš velikou nebo neoprávněnou, nebo že na

škodu majitelovu sprošťuje náhrady povinné, že tedy rozhodnutím svým kajícníka nebo věřitele poškozuje. Ale pak také může se státi, že *sám zpovědník kajícníkovi nebo věřiteli náhradou jest povinen.* Tážeme se, kdy se to stává, a odpovídáme:

427. 1. *Zpovědník povinen jest náhradou kajícníkovi,* jestliže *s vlastní těžkou vinou* uložil kajícníkovi náhradu (poměrně značnou), kterou mu uložiti neměl, a jestliže kajícník na jeho rozkaz ji zaplatil, ač by byl jinak jistě neplatil. Díme: „s vlastní těžkou vinou", sic jinak by nepřiléhala nezbytná podmínka výše, XI, 377., vyložená. *Těžce* pak hřeší kněz *nevědomostí nebo nedbalostí těžce hříšnou;* mohly bychom ještě uvésti: úmyslné týrání kajícníka, ale to se nikdy nevyskytuje. Je-li však chyba zpovědníkova jen *lehce* hříšná nebo snad i *bezhříšná,* zpovědník náhradou povinen *není.*

Díme dále: „*uložil* náhradu" jakožto povinnost nezbytnou, a pro případ neuposlechnutí hříchem nebo snad i odepřením absoluce vyhrožoval. Tak se dostavuje podmínka XI, 380. žádaná. Té podmínky však není (a zpovědník není náhradou povinen), jestliže kajícníka, domnívajícího se, že hraditi má, ačkoliv ničím povinen nebyl, v tomto klamu ponechal; v takovém případě kněz svou nevědomostí nebo nedbalostí snad hřešil, ale nebyl vlivnou příčinou škody. Týž smysl mají slova: „ač by jinak náhradu neplatil"; neboť je-li jisto, že by byl kajícník i bez vybídnutí zpovědníkova náhradu zaplatil, zpovědník není působivou příčinou škody a není náhradou povinen. Díme konečně: „jestliže kajícník náhradu *zaplatil*"; neboť neplatil-li, nestala se mu škoda hmotná, třeba snad pro bludné svědomí své zhřešil.

Seznal-li zpovědník, že ukládáním náhrady chybil, snadno napraví chybu svou, odvolá-li (buď ve zpovědi, buď mimo zpověď) rozkaz svůj; ale jest mu třeba si přispíšiti, dokud kajícník nezaplatil.

428. 2. *Zpovědník povinen jest náhradou zkrácenému věřiteli,* jestliže s vlastní těžkou vinou svou kajícníkovi náhradou vázanému přímo prohlásil, že náhradou vázán není, a jestliže tohoto omylu svého později nenapravil. Díme: „*s vlastní těžkou vinou svou*" (XI, 377). *Těžce* pak hřeší kněz *nevědomostí nebo nedbalostí těžce hříšnou;* mohli bychom přidati: neodůvodněnou zaujatostí proti věřiteli, ale to se zajisté nikdy nevyskytne.

Je-li však chyba zpovědníkova jen *lehce* hříšná nebo snad i *bezhříšná,* zpovědník náhradou povinen *není.*

Díme dále: „*přímo prohlásil*", tedy výslovně a zřejmě řekl, že náhradou povinen není, ať tak učinil z vlastního popudu, ať na otázku kajícníkovu; neboť jen tak jest jeho výrok vlivnou příčinou škody věřitelovy (XI, 380). Avšak náhradě nepropadá zpovědník, který kajícníka o povinné náhradě nepoučil, nebo jí nezkoumal, nebo otázku jeho mlčením pominul; tímto nekonem snad hřešil, ale náhradou povinen není, jelikož není strážcem majetku věřitelova, nýbrž duchovním vůdcem kajícníkovým. Díme konečně: „jestliže omylu svého *později nenapravil*". Může pak omyl ten při kterékoliv pozdější zpovědi napraviti; učinil-li tak včas (dokud kajícník hraditi může), zbavil se další zodpovědnosti, která pak spadá na kajícníka,

429. Z výkladu toho jest jasno, že zpovědník jen poněkud svědomitý a opatrný nepropadne tak snadno povinnosti náhrady. Nauka o náhradě není tak objemná a obtížná, aby zpovědník nemohl si alespoň nejhlavnější pravidla její zapamatovati a jednoduché případy snadno a rychle rozuzliti. Je-li pak případ poněkud složitější, opatrný zpovědník nerozhodne ihned, nýbrž odloží rozhodnutí na zpověď pozdější, a do té doby doma ze svých knih o případu důkladně se poučí (ač nemíní-li, že by bylo dobře kajícníka k jinému knězi poslati). Může tak učiniti, jelikož poučení o povinné náhradě jest při zpovědi věcí jen vedlejší (nikoliv hlavní). Zpovědník může (a po případě má) rozhřešiti kajícníka náhradou povinného, i když ještě nenahradil, je-li týž jinak disponován. Jen tehdy smí a má pohroziti odepřením absoluce a ji po případě i odepříti, jestliže se sbíhají tyto podmínky: a) Povinnost náhrady jest dle zásad katolické mravouky jistá a nesporná. b) Předmět náhrady jest značný. c) Ač o povinnosti své jest přesvědčen, a ač by pohodlně mohl, kajícník přece ze zištných nebo jiných nedostatečných důvodů nahraditi nechce, a není naděje, že by později hřích svůj napraviti chtěl. Zvláště pak přísně jest si počínati, je-li kajícník držitelem obmyslným.

Což však, je-li kajícník v neprávu, ale při tom bezelstný, a je-li obava, že by napomenut neposlechl?

K té věci píše sv. Alfons (Theol. mor. VI, 614): „Ubi non speratur fructus, omittenda est monitio etiam de restitutione facienda (následuje řada autorů na doklad). Ratio est,

quia confessarius, cum praevidet, quod monendo de restitutione poenitens non parebit, et in peccatum formale incidet, magis praecavere debet ejus spirituale damnum quam damnum alterius temporale." Přidává však poznámku: „Non facile judicandum, quod poenitens, cognita veritate, monitioni non obtemperabit." Ale nevím, zdali by světec za našich dob trval ještě na poznámce té.

KNIHA DVANÁCTÁ.

RODINA. STÁT.

§ 1. Společnost.

1. Člověk jest odkázán na společnost lidskou. Samoten a sobě jen ponechán nemohl by žíti životem hodným tvora rozumného, vyhověti všem svým povinnostem a dosíci cíle vytčeného (srv. II, 46). „Non est bonum esse hominem solum." Gen. 2, 18. „Vae soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se." Eccl. 4, 10. Proto také dí sv. Tomáš: „Homo est animal sociale" (S. Th. I, q. 96. a. 4. et alibi). Spojen však s jinými lidmi ve *společnost* může povinnostem svým všestranně vyhověti a cíle svého dosíci. „Spojenými silami" všechny obtíže snáze zdolá, neboť „funiculus triplex difficile rumpitur". Eccl. 4, 12.

Společnost jest sbor několika nebo mnoha lidí, kteří tvoříce organický celek, společný cíl sledují a společnou správou vedeni jsou.

2. Člověk žije dvojím řádem, přirozeným a nadpřirozeným (I, 5). Proto také společnost lidská jest buď rázu přirozeného nebo rázu nadpřirozeného. *Společností rázu nadpřirozeného jest církev katolická.* Co však nutno o ní jakožto celku a o menších jejích útvarech (diecesích), jakož i o společnostech v ní utvořených (řeholích) říci, to vykládá se jednak v jiných vědách theologických, jednak i v naší vědě na jiných místech. Proto hledíme v této knize jen ke *společnostem rázu přirozeného a v řádu přirozeném.* Dvě pak jsou takovéto společnosti, samým řádem přirozeným utvořené a přikázané: rodina a stát. *Rodina* vyhovuje prvním potřebám přirozeným; je to nejužší a spolu

nejstarší společnost lidská, ve které člověk žije životem domácím čili soukromým. *Stát* spojuje více (nebo mnoho) rodin a lidí v jeden celek, vyhovuje potřebám vyšším; je to tedy širší a vlastně i nejširší společnost lidská, ve které člověk žije životem veřejným. Pravíme: „nejširší", nedbajíce společnosti lidské vůbec, která zahrnuje v sobě všechny tou právě dobou žijící lidi, jelikož tato „společnost lidská" po výtce není žádnou společností v pravém toho slova smyslu, jelikož netvoří organického, jedním směrem se beroucího a soustavně řízeného celku.

Nechceme v této knize látku o rodině a státu vyčerpati, neboť i o tomto předmětu důkladně vykládají jiné vědy. My ty dvě společnosti pozorujeme jen ve světle mravouky katolické, a zejména přihlížíme k povinnostem, které člověk jakožto člen rodiny a státoobčan má.*)

3. Rodina a stát jsou společnosti samým přirozeným řádem utvořené a přikázané. Vedle nich však jsou četné *společnosti utvořené z vůle členů svých:* jednoty, spolky, družstva, společenstva, cechy atd. O těch zde nemluvíme, neboť povinnosti členům jejich uložené (velmi rozmanité, obyčejně nepříliš četné) poznávají se z jejich stanov, a závaznost těchto povinností vyplývá z dobrovolných úmluv mezi členy zdělaných.

ČÁST I.

Rodina.

§ 2. Manželé.

4. Základem rodinného svazku jest *řádně uzavřené manželství.* Odkazujíce k dogmatice a církevnímu právu, jakož i ke státnímu zákonodárství, jež označují, kdy manželství řádně uzavřeno jest, mluvíme jen o právech a povinnostech manželů.

5. *V křesťanském manželství jest muž hlavou rodiny a domácnosti.* V každé společnosti, má-li se jí dobře dařiti, musí býti zajisté někdo, kdo ji řídí. Musí tedy i rodina míti svou hlavu, a tou jest muž. Tak žádá zákon přirozený, neboť příroda nadala právě muže oněmi vlastnostmi, jichž jest k řízení rodiny a domácnosti třeba, kdežto ženě vykázala jiné, stejně blaho-

*) Dr. Tumpach a Dr. Podlaha, Bibliografie, XI, C.

dárné působení u domácího krbu. Tak velí zákon Boží; praví zajisté Hospodin k Evě: „Sub potestate viri eris, et ipse dominabitur tui" (Gen 3, 16); a apoštol učí: „Caput autem mulieris vir" (I. Cor. 11, 3). Tak ustanovuje i zákon občanský, o. z. o. § 91: „Muž jest hlava rodiny."

6. Při výkladu této poučky jest se nám vystříhati dvojí výstřednosti. V pohanském světě vykládala se a doposud u nevzdělaných národů se vykládá vláda mužova ve smyslu despotickém, jako by žena byla mužovou otrokyní a nástrojem k ukojení jeho pohlavního pudu, což pak přirozeně vede ke mnohoženství; toť jedna výstřednost. Jiná však opačná výstřednost, názor to moderní, vykládá ženinu rovnoprávnost až do nejkrajnějších mezí a odcizuje ji povinnostem domácím nadobro. Ve zlatém ústředí tkví pravdivý názor křesťanský: muž jest hlavou rodiny a domácnosti nikoliv jako despotický vladař, nýbrž jako rozumný vůdce; jemu po boku stojí žena, nikoliv jako otrokyně neb služka, nýbrž jako rovnorodá pomocnice a družka, která s mužem o vládu v domácnosti se sdílí a v případě potřeby ho zastupuje, ale ve vážných věcech autoritě jeho se podrobuje. „Dixit quoque Dominus Deus..... Faciamus ei adjutorium simile sibi." Gen. 2, 18.

7. Dvojí jest *účel,* jemuž křesťanské manželství dle vůle Boží má sloužiti. Bůh ustanovil manželství,

1. aby lidské pokolení se zachovalo a množilo, a
2. aby manželé společně životem jdouce o slasti i strasti se sdíleli a navzájem se podporovali.

O prvním účelu manželství vykládáno v II. svazku, VIII, 125—129.*) Hledíme tedy již jen k účelu druhému a vykládáme povinnosti z něho plynoucí. Některé povinnosti jsou oběma manželům společny, některé platí jen muži, některé jen ženě.

8. 1. *Povinnosti oběma manželům společné.* Manželé jsou povinni vzájemně se milovati, ve společné domácnosti žíti, ve slastech i strastech věrně při sobě státi.

a) *Vzájemně se milovati,* jak na křesťanské manžely se sluší. Láska manželská budiž rozumná, sídlíc ve vůli (VI, 90).

*) V II. svazku, odst. VIII, 127 str. 435 ř. 15 zdola vloudila se tisková chyba, smysl rušící. Místo: „který o zplození dětí se nestará", má státi: „který o zplozené děti se nestará."

Neškodí ovšem, pojí-li se tato rozumná, ve vůli založená láska se stejnojmennou vášní (I, 62), jež vyvěrá ze snaživosti smyslné; a nelze schvalovati, uzavírají-li se sňatky bez náklonnosti, z důvodů peněžních nebo jiných. Avšak manželé nesmí přehlédnouti, že hnutí ze smyslné snaživosti vyvěrající a v obecném životě „láskou" zvané jest hnutí přechodné, které mizí s prchajícím mládím a vadnoucí krásou, nepřemění-li se záhy v křesťanskou lásku manželskou. *Křesťanská láska manželská* zakládá se na vzájemné úctě a na vědomí svých povinností; sídlíc ve vůli, může se dostaviti a dostavuje se, když *oba manželé upřímně chtějí;* a to i tehdy, kdy manželství nebylo uzavřeno „z lásky", nýbrž z jiných nutkajících důvodů. Pravíme: „když oba manželé upřímně chtějí"; to však u každého z nich vyžaduje dvojí: předně, aby sám ze sebe k druhé části upřímně lnul, přednosti nepředpojatě uznával a nedokonalosti trpělivě snášel; za druhé, aby všeho se vystříhal, co by u druhé strany oprávněnou nevoli buditi mohlo.

b) *Ve společné domácnosti žíti.* Tak žádá právo přirozené, jelikož jinak by nebylo snadno vyhověti manželským povinnostem a vychovávati rodinu. Bydliště ustanovuje manžel, jakožto hlava rodiny (o. z. o. § 92). V důsledku společného bydliště nabývá manželka státního příslušenství a domovského práva tam, kde je má manžel.

c) Ve všech slastech i strastech *věrně při sobě státi,* svorně spolu žíti, nikdy se neopouštěti. Manželství není ani smlouvou na výpověď, ani volnou láskou; ono jest nerozvížitelným svazkem, trvajícím až do smrti jednoho z obou manželů. „Erunt duo in carne una." Gen. 2, 24. „Quod Deus conjunxit, homo non separet," Matth. 19, 6. Marc. 10, 9.

2. *Povinnosti manželovy.* Manžel jakožto hlava rodiny jest povinen

a) manželce dobrým příkladem předcházeti, jí ve všech potřebách dobře raditi, ji pokud třeba k dobrému vésti, o její duševní blaho pečovati;

b) veškerou domácnost říditi a spravovati (o. z. o. § 91);

c) o slušnou výživu manželčinu se starati, a jí, čeho k obstarávání domácnosti je třeba, skýtati;

d) manželku v každém případě zastupovati.

3. *Povinnosti manželčiny.* Manželka má manžela ctíti, v dovolených věcech ho poslouchati, jemu dle možnosti pomáhati, a pokud domácí pořádek žádá, nařízení od něho učiněná nejen sama plniti, ale též dbáti, aby od jiných příslušníků domácnosti byla plněna (o. z. o. § 92), domácnost obstarávati, vůbec jako křesťanská manželka si počínati. Prov. 31, 10—31.

Správa společného jmění obou manželů náleží muži; při tom však jest dbáti, co ustanovují příslušné zákony světské nebo právoplatné smlouvy mezi oběma manžely ujednané.

9. Manželům (právoplatně oddaným) není dovoleno, o své újmě uvolniti svazek manželský a rozejíti se. *Rozvod* (od stolu a lože) smí se povoliti jen z důležitých příčin; povoluje pak jej soud duchovní; právní záležitosti obou manželův upravuje soud civilní; obšírněji o věci té vykládá církevní a občanské právo*) a pastýřské bohosloví. Hřeší manželé, kteří pouze civilním soudem rozvésti se dávají, nedbajíce soudu duchovního, nebo kteří bez soudní intervence sami o své újmě o rozvodu (či spíše rozchodu) se dohodnou, nebo prostě od sebe odejdou s úmyslem, manželské spolužití zastaviti. Hřeší také manžel, který bezdůvodně od manželky odchází, nebo manželka, která bezdůvodně odchází od manžela, s úmyslem, nevrátiti se. V podobných případech má farář nebo zpovědník se přičiniti, aby manželé se smířili, nebo (mají-li dostatečný důvod) o církevní rozvod se ucházeli. Dlužno však s Noldinem (De sacram. 670) přidati, že za dnešních dob veliká část katolíkův o těchto věcech vězí v nevědomosti; jsouť mnozí mylného náhledu, že úplně stačí prostě jen se rozejíti, a leda na rovnání právních poměrů dovolávati se soudu civilního. Ví-li kněz předem, že by napomenutí nepomohlo, a neplodí-li případ pohoršení, raději pomlčí, aby bezelstnost nezvrhla se v obmysl. A neopovážil bych se ze hříchu viniti manželku, která nemohouc manželův pustý život nebo týrání snášeti, od něho odchází, ale o rozvod žádati nechce, ať z obavy před nutnými pochůzkami, ať s tajnou nadějí, že později, třeba po letech, muž přece zmoudří.

§ 3. Práva a povinnosti rodičův.

10. Práva a povinnosti rodičů jsou úzce spojeny, ba nezřídka bývá těžko, o tom či onom úkonu (n. p. trestání) říci,

*) Péče o děti při rozvodu nebo rozloučení manželství upravena jest císařským nařízením ze dne 12. října 1914, § 6, čímž o. z. o. § 142 jest zrušen.

je-li právem či povinností. Proto raději pospolu je vykládáme, Dají pak se povinnosti rodičův a spojená s nimi práva rozčleniti do dvou tříd a označiti hesly: *láska a výchova.*

11. I. *Rodiče jsou povinni děti své milovati.* Příroda sama vložila jim tuto lásku do srdce, a zvláště láska mateřská vyniká tou měrou, že i Písmo svaté nezřídka se jí dovolává. Avšak člověk jakožto rozumný tvor nesmí přestati na pouhé přirozené lásce; má ji spíše povýšiti na lásku rozumnou (VI, 90). Proti rozumné lásce hřeší rodiče buď nedostatkem nebo přebytkem. Rodiče hřeší nedostatkem lásky, a to těžce, chovají-li v srdci zášti proti dětem svým; mohou sice a mají chyby jejich v ošklivosti míti, nesmějí však (ani pro tyto chyby) proti nim zášti pojmouti. Rodiče hřeší přebytkem lásky, věnují-li dětem lásku „opičí", která i mravní chyby dětí miluje, a dětem ovšem neprospívá, nýbrž jen škodí.

Mají-li rodiče *více dětí,* povinni jsou milovati je *láskou stejnou.* Hřeší rodiče, kteří bezdůvodně jednomu dítěti více lásky prokazují než druhému. Dítěti odstrčenému tím křivdí, a ono samo, pozorujíc tuto křivdu, pozvolna pozbývá lásky a úcty k rodičům svým a zatvrzuje se v srdci svém. A dítěti hýčkanému neprospívají, neboť to vidouc, že mu všechno projde, všechno si dovolí. Je-li pak značný rozdíl mezi láskou jednomu a druhému dítěti prokazovanou, hřích rodičů je těžký; jinak hřeší jen lehce, je-li rozdíl ten nepatrný. Přidáváme: „bezdůvodně," neboť mají-li rodiče rozumný důvod, proč jedno dítě více milují než druhé, ovšem nehřeší. Tak na př. jedno dítě bývá někdy mravnější a poslušnější, jiné pak vzpurné a p.; nebo nemoc, neduh, slabost atd. jednoho dítěte vyžaduje více lásky a p.

12. II. *Rodiče mají právo a povinnost děti své vychovávati.* Sama příroda ukládá rodičům povinnost a dává právo výchovy. Zákon pak zjevený jen stvrzuje, co zákon přirozený velí. Z mnohých sem hledících příkladů stačí snad uvésti, že Heli byl od Hospodina přísně pokárán a potrestán, že nevychovával dobře synů svých (I. Reg. 2, 27). Ve stejném smyslu mluví i zákon občanský (o. z. o. § 139). Nelze tedy nikterak přistoupiti na blud, jenž míní, že výchova dětí v první řadě náleží státu, a že rodiče jen potud k výchově jsou oprávněni a povinni, pokud jim to stát dovolí a poručí. Papež Pius IX. ve své encyklice „Quanta cura" ze dne 8. prosince 1864 praví:

„Etenim funestissimum communismi et socialismi docentes ac profitentes errorem asserunt: societatem domesticam seu familiam totam suae existentiae rationem a jure dumtaxat civili mutuari; proindeque ex lege tantum civili dimanare ac pendere jura omnia parentum in filios, cum primis vero jus institutionis, educationisque curandae." Tatáž encyklika uvádí také příčinu snahy té: získáním mládeže opanovati půdu společenskou.

13. Právo výchovy, ač jest přirozené, přece není nezadatelné. Rodiče mohou práva toho býti zbaveni, a mohou se ho vzdáti.

Rodiče mohou práva výchovy býti zbaveni. Jest věcí zákona lidského, najmě občanského, aby přesně stanovil, kdy se tak státi má. Zletilostí dítěte přestává moc otcovská samoděk. Mimo to může otcovská moc otci býti odňata, a to buď na čas (o. z. o. § 176: pozbyl-li otec zdravého rozumu; byl-li za marnotratníka prohlášen nebo pro zločin déle než na rok do vězení odsouzen; vystěhoval-li se otec o své újmě; je-li více než rok nepřítomen, nedávaje o sobě věděti), nebo na vždy (o. z. o. § 177: zanedbává-li otec úplně výživu a výchovu dětí). Zneužívá-li otec moci své nebo zanedbává-li povinnosti své, nebo dopustil-li se nečestného nebo nemravného chování, může netoliko dítě samo, nýbrž každý, kdo o tom ví, zejména nejbližší příbuzní, dovolávati se pomoci soudu. Soud pak učiní opatření okolnostem přiměřená. (Císařské nařízení ze dne 12. října 1914, § 4, jímž změněn o. z. o. § 178.)

Rodiče mohou právo výchovy přenésti na někoho jiného, jenž dítě jejich buď adopcí za vlastní (o. z. o. § 179—185, §§ 180 a 182 změněny císařským nařízením ze dne 12. října 1914, §§ 18 a 19), nebo bez adopce jenom ve schovanství (o. z. o. § 186) přijímá. Rodiče mají předem dobře uvážiti, zda adopce neb schovanství bude ku blahu dítěte, a těžkého hříchu by se dopouštěli, kdyby práva výchovy se vzdávali, ačkoliv by předvídali, že adopce neb schovanství bude dítěti na škodu, ať duševní ať tělesnou.

Mimo tyto dva zde jmenované případy (adopce a schovanství) nemohou rodiče ani po božském ani po lidském zákonu vzdávati se práva a povinnosti výživy a výchovy svých dětí. *Těžce hřeší rodiče, opouštějí-li děti své,* odkládajíce je v nalezincích nebo na jiných místech. Pouhá obtíž s vý-

živou a výchovou spojená není žádným omluvným důvodem. Jediné, co by hřích matčin zmírniti, ba snad čin její i hříchu sprostiti mohlo, byla by smutná zkušenost, že matka (obyčejně nemanželská) naprosto není s to, aby dítě uživila, že by tedy dítě u ní jisté smrti propadnouti musilo nebo jen bídně v strádání a nemoci živořilo.

Mají-li pak nemanželští rodiče (ať otec či matka) vážný důvod, ponechati dítě v nalezinci a pak je svěřiti cizím pěstounům, tu jsou alespoň, a to pod těžkým hříchem, vázáni k tomu, aby výchovy dítěte s očí nespouštěli. Zejména zámožní rodiče jsou povinni ze svých prostředků věnovati, čeho na dostatečnou výživu a dobrou výchovu dítěte třeba.*)

14. Účelem výchovy jest, uschopniti dítě, aby později samo se živiti, povinnostem svým dostáti a jednou blaženosti věčné dojíti mohlo.

Výchova je tělesná a duševní.

1. *Výchova tělesná* počíná již samým početím dítěte. Již samo těhotenství ukládá matce zvláštní pozornost, při níž ovšem manžel ji má všemožně podporovati. Po porodu pak nastává doba kojení. Kojiti má dítě své matka sama, neboť dle souhlasného učení lékařů mléko matčino dítěti v prvních dobách jeho života nejlépe prospívá a ničím nahraditi se nedá. Nelze sice matku viniti z těžkého hříchu, nekojí-li svého dítěte sama; ale hřeší alespoň lehce, neomlouvá-li ji dostatečný důvod. Omluvným důvodem jest nemoc, nebo slabost, nebo přílišná zaměstnanost a p.; není jím však snaha, zachovati si mladistvou svěžest, a není jím zvyk urozených a bohatých matek. Když však matka se rozhodla, nekojiti dítěte svého, jsou rodiče vázáni vyhledati nejen zdravou, nýbrž i mravnou kojnou, neboť zkušenost učí, že tělesné i mravní vady kojných rády se přenášejí na děti. Nedbají-li rodiče této své povinnosti, mohou i těžce hřešiti.

Výživa dítěte dorůstajícího budiž přiměřena stavu a majetku rodičů; hlavní ovšem starostí bude, aby dítě ve zdraví vyrůstalo. Stejné pravidlo platí o ostatních životních potřebách,

*) Práva nemanželských dětí a jejich výchova upraveny jsou císařským nařízením ze dne 12. října 1914, § 8—17, jímž zrušeny o. z. o. §§ 165—169 a § 171; jen o. z. o. § 170 zůstal v platnosti. — Dvorní dekret ze dne 28. ledna 1816 nedovoloval, aby nemanželské děti svými rodiči byly adoptovány; zákaz ten zrušen týmž císařským nařízením, § 20.

o bytu, šatu, a čeho dále třeba. Bylo by zbytečno, abychom šířili se o věcech, o kterých každá paedagogika vykládá; a je také těžko. při každé jednotlivé povinnosti určiti, zda váže pod těžkým nebo pod lehkým hříchem; však svědomitost rodičů sama to správně rozpozná. Jen tolik přidáváme, že i zde lze hřešiti nejen nedostatkem, nýbrž i přebytkem. Povinnost výchovy tělesné trvá, pokud dítě samo uživiti se nemůže.

O. z. o. § 139: Rodiče jsou povinni, děti své vychovávati, to jest: o život a zdraví jejich pečovati, slušnou výživu jim dávati, jejich tělesné i duševní síly vzdělávati, a vyučováním v náboženství a užitečných vědomostech základ k budoucímu blahu jim klásti. § 141: Otec zvláště povinen jest pečovati o výživu dětí, pokud samy vyživiti se nemohou. Opatrovati je na těle i na zdraví, povinna je obzvláště matka. § 143: Je-li otec nemajetný, jest matka povinna o výživu dětí pečovati, a zemře-li otec, má vůbec o jejich vychování péči míti. Není-li již ani matky na živu, aneb je-li nemajetná, připadá tato péče na rodiče otcovy, a po těch na rodiče matčiny. § 149: Správa jmění dítek náleží otci. § 150: Náklad na vychování budiž hrazen příjmy z jmění (dítek), pokud stačí.

15. 2. *Výchova duševní.* K té náleží dvojí: získání potřebných vědomostí a návod k životu křesťanskému.

Rodiče jsou povinni *vyučovati* děti své, či spíše: dáti je vyučovati, ať ve školách veřejných ať vyučováním soukromým, aby děti později mohly samy se živiti a povinnosti na ně vložené konati. Školy zřizovati má stát, jakož vůbec jeho povinností jest umožniti, aby každý státoobčan nutného vzdělání nabýti mohl. Mohou-li rodiče školu voliti, mají zejména k tomu hleděti, aby dítě nenavštěvovalo konfessijní školy jinověrecké (VI, 61). Nemají-li po ruce jiných škol, a káže-li vážný důvod, aby dítě přece jinověreckou konfessijní školu navštěvovalo, jsou ovšem rodiče povinni, jiným způsobem (na př. domácím vyučováním) o to se postarati, aby dítě potřebných náboženských vědomostí nabylo a jinověreckým učením na své víře škody netrpělo.

Návod k životu křesťanskému jest důležitou povinností rodičů, neboť bez něho by dítě asi jen zázrakem došlo svého spasení. Rodiče mají bdíti, aby dítě přikázání Boží a církevní zachovávalo. Nejlepší cestou k tomu jest ovšem *dobrý příklad rodičů.*

16. Právem, ale spolu i povinností rodičů jest, *provinilé děti rozumně trestati.* Ani nejlepší dítě nezůstane dobrým, nepohrozí-li se mu tu a tam trestem. Výteční vychovatelé nebojí se trestu, ani tělesného, ovšem že mírného a rozumného.*) Písmo svaté dí: „Qui parcit virgae, odit filium suum." Prov. 13, 24. „Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum et animam ejus de inferno liberabis." Prov. 23, 13. 14.

Jsou-li rodiče nuceni trestati dítě své, nesmějí zapomenouti, že trest ten má ráz ryze výchovný; trestati smějí, jen když dítě skutečně trest zasluhuje, neboť nezasloužený trest ztrpčuje mysl dítěte; a mají trestati tak, aby trest dítěti na zdraví neublížil. Těžce hřeší rodiče, trestají-li bez příčiny, snad ze vzteku, nebo trestají-li příliš přísně a krutě.

O. z. o. § 145: „Rodiče mohou děti pohřešované hledati, uběhlé nazpět žádati a utekly-li, pomocí úřadů domů přivésti; jsou-li děti nemravny, neposlušny, nebo ruší-li domácí řád a mír, mohou je rodiče trestati, nikoli však způsobem přehnaným, nebo tak, že by jim to na zdraví škodilo."

K výchově náleží také *povinný dozor rodičů na děti,* který ovšem věku dítěte přiměřen býti má. Účelem dozoru jest, nejen aby dítě samo nepřišlo k pohromě, ať tělesné (na př. úrazem, nemocí) ať duševní (na př. zlou společností, špatnou četbou), ale také, aby dítě, zvláště dokud jest malé a nerozumné, neškodilo jiným.

17. *O budoucím stavu a povolání dítěte* nemohou rodiče definitivně rozhodovati. Rodiče hřeší, a to po případě i těžce, nutí-li dítě proti jeho vůli do stavu kněžského nebo řeholního, nebo do sňatku s osobou nemilovanou (nebo snad i nenáviděnou). Jsou však povinni, jim v té věci dobře a upřímně raditi, ba vidí-li, že by stav dítětem zvolený byl mu jen na škodu, mají tomu dle možnosti brániti. O. z. o. § 148: Otec může své nedospělé dítě k tomu povolání vychovati, které se mu zdá býti dítěti příhodným. Avšak dítě dospělosti došedší může otci vyložiti, žádá-li si jiného povolání, které jeho náklonnostem a schopnostem více odpovídá. Bylo-li to bez prospěchu, může žádost svou vznésti na řádný soud, který z moci úřadu se zřetelem na stav, jmění a námitky otcovy o tom rozhodne.

*) Stará Welislawova bible (ze XIV. stol., chovaná v bibliotéce kníž. Lobkowiczké sekundogenitury), obrázky opatřená, má v přídavku také život sv. Václava. Čteme tam, že otec Vratislav posílá syna k jakémusi plebánu na učení. Obrázek pak nám ukazuje, jak plebán svatého jinocha vyučuje. Plebán učí sedě, v jedné ruce drží knihu, v druhé metlu, žák jeho stoje ho poslouchá. Předkové naši nepokládali to za snižování světcovo, že malíř učiteli do rukou dal metlu, ač učitel vyučoval hocha tak hodného a svatého.

§ 4. Zástupci a pomocníci rodičův.

18. Prospěch dítek někdy toho vyžaduje, aby rodiče své povinnosti z části nebo zcela na jiné osoby přenesli; a jindy rodiče vůbec povinností svých vykonávati nemohou (na př. pro předčasné úmrtí), a tu jest nutno, aby někdo jiný úkolu jejich se ujal. Jsou to kmotři křestní a biřmovací, jimž zvláště náleží, aby o náboženskou výchovu dětí pečovali; dále nejbližší příbuzní, zejména dědové a báby (žijí-li ještě) nebo jiní blízcí pokrevenci; konečně pěstouni, poručníci, vychovatelé, učitelé, mistři. Povinnosti jejich jsou tytéž jako povinnosti rodičův, a v tom rozsahu, v jakém byly jim uloženy nebo v jakém je převzali. Jsou-li za plat zjednáni (vychovatelé, učitelé, mistři), vyplývají jejich povinnosti nejen z jejich zástupnictví, nýbrž i ze směnné spravedlnosti, jako vůbec povinnosti zjednaných zřízencův.

19. Občanskému zákonu připadá úkol, aby chránil děti, které ochrany otcovské nepožívají; jsou to zejména děti nezletilé, jimž otec zemřel, a děti nemanželské. Soud dle zákona ustanovuje takovýmto dětem *poručníka,* který oproti svým *poručencům* zastupuje místo otcovo, přejímaje jeho práva a povinnosti. Někdy však i jiné osoby potřebují ochrany zákona nemohouce sebe sama zastupovati, na př. šílení, blbí, marnotratníci, nenarození, hluchoněmí, nepřítomní, nezvěstní, trestanci. Těm se zřizuje *opatrovník* čili kurátor. O poručenství a opatrovnictví: o. z. o. §§ 187—284; císařské nařízení ze dne 12. října 1914, §§ 21–54.

§ 5. Povinnosti dětí k rodičům. Uctivost.

20. *Uctivost* (pietas) jest ctnost, kterouž vedeno dítě rodiče své miluje, ctí, a jich, pokud pod jejich pravomocí jest, poslouchá. Uctivost přikázána jest zákonem přirozeným; vždyť

dítě hned od narození svého tělesně a namnoze i duševně závisí na rodičích; po Bohu jsou to jeho největší dobrodinci, jimž nemůže jinak se odvděčiti, leč uctivostí; proto i staří pohané dětem uctivost ukládali. Uctivost přikázána jest zákonem Božím. Známé čtvrté přikázání v desateru zní: „Cti otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl a dobře ti bylo na zemi.“ Mohli bychom uvésti četná místa z Písem svatých; stačí však úplně, odkážeme-li na příklad Spasitelův, o němž evangelista dí: „Et erat subditus illis.“ Luc. 2, 51. A zajisté není bezdůvodno, že Bůh v Písmě svatém slibuje požehnání dětem svědomitým, a trestem hrozí dětem nesvědomitým. Tak čteme již v dodatku ke čtvrtému přikázání (Ex. 20, 12. Deut. 5, 16). Z krásného místa Eccli. 3, 4—19 uvádíme jen jediný v. 11: „Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta.“ A ještě Deuter. 27, 16: „Maledictus, qui non honorat patrem suum et matrem. Et dicet omnis populus: Amen.“ Uctivost přikázána jest i zákonem občanským. O. z. o. § 144 praví: „Děti jsou povinny rodičům uctivost a poslušenství prokazovati.“ O. z. o. § 154 dí: „Upadnou-li rodiče v nouzi, jsou děti povinny slušně je vyživovati.“

Děti jsou povinny rodiče své milovati, je ctíti, a pokud jsou pod jejich pravomocí, jich poslouchati. První dvě povinnosti nepřestávají, dokud dítě jest živo; ba povinnosti ty sahají až za hrob, neboť dítě má i zemřelé rodiče své milovati a ctíti. Třetí povinnost poslušnosti jest dočasná a končí, jakmile pravomoc rodičů přestává.

21. 1. Děti jsou povinny *milovati* rodiče své.

Láska dětí k rodičům budiž v jádru svém citová, tedy zálibná a příznivá, jak VI, 90 bylo vyloženo. A s počátku, dokud děti jsou ještě malé, ani jinou býti nemůže. Později však přidejž se k ní i láska účinná, která se jeví skutky, pokud jich třeba jest.

Povinná láska velí dětem, aby rodičům přály, co dobro jest, a s upřímnou soustrastí sledovaly, co je tíží; aby za ně se modlily a jim pomáhaly, seč síly jejich stačí a potřeba káže. Dorostlé děti jsou povinny sestárlé rodiče své živiti, upadli-li v nouzi (o. z. o. § 154); jsou povinny snášeti jejich křehkosti, ošetřovati je v nemoci, starati se o to, aby bez svatých svátostí nezemřeli, vypraviti jim po smrti slušný a stavu a místním obyčejům přiměřený pohřeb, v pořádku udržovati hroby jejich, pamatovati na ně v modlitbách svých.

Těžce hřeší dítě, které na rodiče nevraží, nebo jim zlé přeje, nebo s nimi špatně nakládá, nebo úmyslně je zarmucuje, nebo v nouzi je opouští, nebo v nemoci bez ošetření je nechává a lékaře a kněze včas nevolá, nebo poslední jejich vůli neprovádí.

S povinnou láskou k rodičům spojena jest *vděčnost* za tolikerá dětem prokázaná dobrodiní; podobně s nelaskavostí a odpíráním lásky povinné spojena jest nevděčnost.

Můžeme na tomto místě ještě jednu povinnost uvésti: vypláceti rodičům *ujednaný výměnek;* to však jest nejen závazkem lásky, nýbrž i spravedlnosti směnné.

22. Jelikož láska dětí k rodičům zákonem božským, přirozeným i zjeveným, jest přikázána, hřeší dítě, které ji nějakým, třeba nelišným, ba snad i dobrým činem *znemožňuje* (II, 95). Nesmí tedy na př. syn, i když cítí v sobě povolání k životu řeholnímu, povoliti touze své a řeholníkem se státi, má-li nuzné neb churavé rodiče, kteří na jeho pomoc jsou odkázáni. Ba i kdyby se byl slibem zavázal, že do řehole vstoupí, slib ten by neplatil, dokud nuzní rodiče jeho žijí, nebo alespoň dokud o ně jiným dostatečným způsobem postaráno není. Jestliže syn, ač svrchovanou tíseň rodičů svých znal a věděl, že jakožto řeholník je nebude moci podporovati, ale že by jsa mimo řeholi je podporovati mohl, přes to přece do řehole vstoupil, jest povinen (a to pod těžkým hříchem) vystoupiti, po případě o propuštění žádati (S. Alph. Theol. mor. III, 335).

23. Zdaž však děti jsou povinny platiti *dluhy* rodičů svých? Odpovídajíce lišíme. Žijí-li rodiče ještě, dítě není povinno platiti dluhy jejich, leda že by rodiče se byli prodlužili, nemajíce na výživu, a syn, maje tolik, byl povinen živiti je. Jsou-li rodiče mrtví, opět lišíme, zdali po nich nějaký majetek zůstal či nezůstal. Zanechali-li nějaký majetek, lpí dluhy na majetku a dědicové jsou povinni je platiti (pokud majetek stačí). Nezanechali-li rodiče žádného majetku, syn není povinen platiti dluhy jejich ani ze spravedlnosti, ani z lásky povinné, jelikož dluhy rodičů byly v tomto případě závazky jen osobními, a závazky ryze osobní na děti (nebo dědice) nepřecházejí.

24. 2. Děti jsou povinny rodiče své *ctíti.*

Úcta dětinná jest vnitřní a vnější. Vnitřní úcta uznává důstojnost rodičů, vnější se projevuje slovy a skutky.

Těžce hřeší děti, které rodiči svými pohrdají, nebo o nich zle mluví, nebo jim se posmívají, nebo k nim zpurně a hrubě se chovají. Nedá se obecně říci, co je těžkým a co lehkým hříchem; to se namnoze pozná z okolností. Hrubé nadávky a posměšky jsou hříchy těžkými, slova méně potupná hříchy jen lehkými, ba jsou snad i beze hříchu, jestliže nejsou vážně míněna a rodiče jim žádné váhy nepřikládají.

Těžce hřeší děti, které za své rodiče se stydí nebo bezdůvodně k nim hlásiti se nechtějí nebo je zapírají a p. Dobře však přidává sv. Alfons (Theol. mor. III, 334), že tu dlužno lišiti. Nehřeší syn, má-li k tomu vážné a dostatečné důvody, na př. kdyby hlásе se k rodičům utrpěl vážnou škodu, nebo dopustili-li se rodiče zahanbujícího zločinu.

Těžce hřeší, kdo rodiče své bije, raní, na svobodě obmezuje a p. Hřích ten příčí se nejen povinné úctě, nýbrž i směnné spravedlnosti; dlužno však věděti, že i nepatrné udeření, které by dle směnné spravedlnosti bylo jen lehkým hříchem, dle povinné úcty jest hříchem těžkým. Nehřeší syn, který z důležitých důvodů proti rodičům násilí užívá, na př. aby proti nespravedlivému jejich útoku se bránil, nebo aby v šílenství nebo opilství nemohli škod nadělati.

25. 3. Děti jsou povinny rodičů svých *poslouchati*, dokud jim poddány a pod jejich pravomocí postaveny jsou.

Poslušností rodinnou a domácí (VIII, 61) děti povinny jsou poslouchati rodičů svých ve všem, co k výchově a domácímu řádu náleží a zákonu Božímu se nepříčí. „Filii, obedite parentibus per omnia, hoc enim placitum est in Domino." Col. 3, 20. Povinnost dětí vyplývá z práva a povinnosti rodičů vychovávati děti své; jejich snaha a práce byla by marna, kdyby děti nemusily poslouchati. O. z. o. § 144: „Rodiče mají právo říditi společně skutky dítek svých, děti pak jsou povinny uctivost a poslušenství jim prokazovati."

Předmětem poslušnosti rodinné a domácí jest vše to, co rodiče výslovně a vážně přikazují nebo zakazují; nespadají však pod poslušnost pouhé rady nebo přání rodičů, nebo výstrahy, třeba i důrazné. Rodiče pak mohou přikazovati nebo zakazovati, co jakkoliv hledí k duševnímu nebo tělesnému blahu dítek a ostatních členů rodiny, k dobrým mravům, k domácímu řádu, ke správě domácího majetku.

Těžce hřeší dítě, nedbá-li příkazův a zákazův, jež rodiče o věcech vážných vydali; lehce hřeší, jde-li o předměty jen nepatrné. Jest ovšem těžko udati, kde jsou hranice předmětů vážných a nepatrných. Obecně možno říci, že ten předmět jest vážný, jehož nedbání by rodičům nebo dítěti nebo rodině nebo komukoliv jinému vážnou škodu způsobilo, nebo mravní nebezpečí v zápětí mělo. Těžce tedy hřeší syn, který přes zákaz otcův špatnou společnost vyhledává, špinavé krčmy navštěvuje, hraje, známosti si činí; nebo dcera, která přes zákaz matčin podezřelé známosti zapřádá a p. Tu však přidati dlužno, že první přestoupení příkazu neb zákazu rodičů nebývá hned hříchem těžkým; teprve opětovaná neposlušnost vyvine se v těžký hřích.

Menší děti hřeší dosti často neposlušností; ale hříchy jejich obyčejně nevybočují z mezí hříchu lehkého, ba nezřídka vůbec ani hříchy nejsou. Jednak dítě nezná rozdílu mezi předmětem vážným a méně vážným, a jednak to svou neposlušností ani zle nemíní.

Povinnost poslušenská trvá potud, pokud dítě pod pravomoc rodičů jest postaveno. Po přirozeném právu zůstává dítě tak dlouho pod pravomocí svých rodičů, pokud nedovede samostatně se živiti nebo pokud s rodiči žije ve společném svazku rodinném. Poměr ten přestává, když dítě od rodičů svých ničeho nedostává. Volný tento výměr ovšem nestačí, i jest věcí zákona občanského stanoviti, čeho třeba. Hledí sem obzvláště o. z. o. §§ 172—177 a císařské nařízení ze dne 12. října 1914, §§ 4. a 5, jímž se mění o. z. o. § 178. Moc otcovská přestává, dosáhlo-li dítě zletilosti; soud však může trvání otcovské moci prodloužiti, když dítě, ač zletilé, pro vadu tělesnou nebo duševní není s to, aby se samo živilo nebo o záležitosti své pečovalo, nebo když dítě jsouc zletilé ve veliké dluhy se zapletlo, nebo takových přečinů se dopustilo, pro které i dále třeba jest pod bedlivým otcovským dozorem je držeti. Otcovská moc přestává dříve, když otec s přivolením soudu syna nezletilého z otcovské moci výslovně propustí, nebo když synu dvacetiletému dovolí, aby měl svou vlastní domácnost. Vdá-li se dcera nezletilá, přijde osobou svou pod moc manželovu; v příčině jmění má však otec až do její zletilosti práva i povinnosti kuratorské; zemře-li muž, dokud jest nezletilá, vrátí se pod moc otcovskou.

Volba budoucího stavu a povolání není předmětem povinnosti poslušenské. Viz XII, 17. Tolik však žádá poslušnost, aby dítě alespoň potud, pokud pod pravomocí rodičů dlí, proti vůli rodičů v té věci nic rozhodného nepodnikalo.

§ 6. Uctivost v širším smyslu. Šetrnost.

26. I. Uctivost v užším slova smyslu hledí jen k rodičům. *Uctivost v širším slova smyslu* hledí však také ještě ke všem těm, kteří jakýmkoliv způsobem místo rodičů zastávají nebo jim v úkolu jejich pomáhají, a k pokrevencům; uctivost, pokud k pokrevencům hledí, jest *uctivost přenesená.*

1. Děti jsou povinni zástupce rodičův a pomocníky čili účastníky jejich úkolu milovati, je ctíti a jich poslouchati. Nastupují-li tito zástupcové rodičův úplně na jejich místo, přejímajíce celý úkol jejich (na př. pěstouni, rodiče adoptivní a p.), a zvláště zastávají-li z ochoty a bezplatně úřad svůj, náleží jim plná láska, úcta a poslušnost právě tak, jako rodičům tělesným. Jsou-li však jen pomocníky rodičů, mají oproti dětem alespoň tu autoritu, kterou rodiče (nebo zákony) jim přiznávají.

2. Uctivost hledí nejen k rodičům, nýbrž také k přímým předkům, tedy dědům a bábám, po případě pradědům a prabábám, zvláště jsou-li dosud na živu. Pohnutkou jest jednak vědomí, že naši rodiče za to, čím nyní jsou, děkují svým rodičům, jednak také okolnost, že dědové a báby rodičům ve výchově pomáhají a jsou tudíž jejich zástupci, a jednak konečně i zákon, který po předčasné smrti rodičů povinnost výživy a výchovy dítek na dědy a báby uvaluje.

3. Uctivost přenesená hledí k pokrevencům čili k osobám s námi společné předky majícím, z téže „krve" zrozeným. V první řadě jsou to sourozenci (bratři a sestry) a pak další příbuzní. Uctivost takto vyměřenou nazýváme přenesenou, poněvadž přímo hledí ke společné krvi, nepřímo k osobám. Ovšem že přenesená uctivost obmezuje se obyčejně jen na příbuzenskou lásku, kdežto povinnost přesné úcty a povinnost poslušnosti odpadává (leda že by starší sourozenec zastával místo rodičů). Láska příbuzenská, zejména však sourozenská, jest povinností, ne-li z jiného důvodu, tedy alespoň pro památku rodičů; má pak tato láska býti nejen citovou (zálibnou a příznivou), ale i účinnou, pokud jest jí třeba. Hřeší, a po

případě i těžce, kdo proti sourozenci chová záští, nebo s ním nelaskavě nakládá, nebo v tísni (zvláště svrchované nebo vážné) jej opouští. Za stejných jinak poměrů jest nám sourozenec bližší než cizinec (IX, 8), a proto, chceme-li důvěrného přítele ujistiti svou láskou, nazýváme jej bratrem. Opatrně však přidáváme: „za stejných jinak poměrů", neboť někdy jsou okolnosti takové, že láska sourozencův ochabuje, ba snad i přestává, a že se nelze tomu diviti, zvláště jestliže někdo vlastním bratrem neb vlastní sestrou oklamán a ošizen nebo odstrčen a vypuzen byl. Tu nelze mu ve zlé vytýkati, že cizí dobrodinec jest mu milejší a bližší, než nepřátelský sourozenec nebo pokrevenec.

27. II. *Šetrnost* (observantia) jest ctnost, kterouž veden křesťan představeným a osobám důstojností vynikajícím povinnou úctu vzdává.*) Hledí v první řadě k oněm představeným, kterým svěřen úkol, aby nás řídili; hledí však dále i ke všem těm lidem, kteří úřadem, moudrostí, učeností, svatostí, stářím, zkušeností nebo nějakou jinou ctností nebo předností nad jiné vynikají a zvláštní úcty zasluhují. Důvod udává Catech. Rom. Par. III. cap. V. q. 8., an dí: „Si quem eis cultum tribuimus, is ad Deum refertur; habet enim venerationem hominum excellens dignitatis gradus, quia divinae potestatis est instar: in quo etiam Dei providentiam veneramur, qui publici muneris procurationem eis attribuit, quibusque utitur tanquam potestatis suae ministris."

§ 7. Domácnost. Hospodář a čeleď.

28. Domácnost jest jakýmsi přirozeným rozšířením rodiny. Členové rodiny nemohouce sami zdolati, čeho bylo třeba, přibrali si ku pomoci sluhy a služky čili čeledíny; a tak vznikla společnost poněkud širší, která v sobě zahrnuje nejen rodiče a děti, nýbrž po případě i ještě jiné příbuzné a také čeleď; tak povstala domácnost. Domácnost řídí otec rodiny, „přednosta

*) Český název „šetrnost" má několikerý význam, právě tak jako latinský jemu odpovídající název. Různost významů vysvětluje se tím, že i sloveso „šetřiti" v různém významu se béře. Moralisté po česku píšící (Stárek, Janiš a j.) slovem „šetrnost" označují onu ctnost, o které právě vykládáme. Lidová mluva však „šetrností" míní jinou ctnost, o které byla řeč VIII, 52.

domácnosti" čili, po staročesku: hospodář. Čeledí však rozumíme nejen sluhy a služky, nýbrž všechny osoby jakéhokoliv názvu, jichž služeb hospodář nebo rodina jeho užívá, tedy na př. vychovatele a vychovatelky, domácí učitele a učitelky, tajemníky, účetní atd. Čítáme dále k čeledi i ony osoby, které hospodáři nebo zaměstnavateli při jeho živnosti neb řemesle jakožto příručí, tovaryši a p. pomáhají, ovšem jen potud, pokud pod střechou hospodářovou bydlí a u jeho stolu jedí. Vůbec k „domácí čeledi" náleží každý, kdo v domě nebo domácnosti hospodářově má své opatření.

29. Poměr hospodáře a čeledi jest poměr *námezdné služebnosti* (XI, 269), v němž zahrnut jest dvojí moment: poměr námezdnosti a poměr domácí příslušnosti. Vznikají pak oba tyto poměry svobodnou smlouvou uzavřenou mezi hospodářem a čeledínem. Tím liší se moderní poměr služebnosti od služebných poměrů dříve trvajících, jelikož až do nedávna služebnost vznikávala nejen svobodnou úmluvou obou stran, nýbrž někdy také z poměru poddanosti, zejména z poměru otroctví nebo nevolnictví nebo roboty nebo jakékoliv jiné vázanosti.*) Poměr poddanosti byl stálý a nemohl se měniti, leda že by pán byl otroka nebo roba z poddanosti propustil. Moderní poměr služebnosti jest dočasný, svobodnou smlouvou se uzavírá a svobodnou výpovědí (z té i oné strany) se rozvazuje.

Poměr námezdnosti spadá úplně v obor spravedlnosti směnné. Poměr domácí příslušnosti spadá částečně v obor spravedlnosti směnné, jelikož ze smlouvy vzniká; ale z větší části spadá v obor šetrnosti, jelikož hospodář čeledína přijímá do své domácnosti.

Liší se tedy poměr námezdné služebnosti a poměr prosté nebo i trvalé námezdnosti (XI, 270). Mají sice oba poměry něco společného: jsou námezdné. Ale služebnost má něco zvláštního, co pouhé námezdnosti chybí: čeledín vstupuje do hospodářovy domácnosti, a tím, alespoň po názoru křesťanském a staročeském, také jaksi do jeho rodiny. Proto rozumný čeledín váží si hodného hospodáře, a rozumný hospodář váží

*) Nesmíme přehlédnouti, že mnohá místa Písma svatého a svatých Otců výrazem „sluha, služebník" a p. (servus) míní sluhu poměrem poddanosti vázaného; i bylo by ukvapeno, ona místa přikládati na naše poměry moderní.

si dobrého čeledína. „Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua; quasi fratrem, sic eum tracta." Eccli. 33, 31.

Jest úkolem občanských zákonův, upraviti právní poměr mezi hospodáři a čeledíny.*)

30. Vykládáme nejprve povinnosti hospodářovy, a pak povinnosti čeledínovy; ty i ony vyplývají jednak z poměru námezdnosti, jednak z poměru domácí příslušnosti.

I. *Hospodář* jest povinen:

a) Z poměru námezdnosti:

1. Čeledínu vypláceti ujednanou mzdu a skýtati mu stravu, byt, světlo, teplo a p., co mu dle smlouvy nebo krajinného obyčeje náleží.

2. Čeledínu neukládati více práce, než dle smlouvy a krajinného obyčeje slušno. Za práci mimořádnou a nepovinnou náleží čeledínu zvláštní úplata nebo jiná úleva.

3. Šetřiti zdraví čeledínova a neukládati mu prací, jimiž by zdraví své poškodil; vždyť čeledín obyčejně nemívá jiného jmění leč jen zdravé údy. Co hospodář činiti má, jestliže čeledín u něho zaměstnaný onemocněl, ustanovuje čelední řád.

b) Z poměru domácí příslušnosti:

4. S čeledínem vlídně zacházeti; řádný hospodář jest stejně dalek nevčasné shovívavosti, jako neodůvodněné přísnosti.

5. Pečovati o duševní blaho čeledínovo a dle možnosti dohlížeti, aby čeledín své křesťanské povinnosti vykonával. Přidáváme: „dle možnosti", neboť za dnešních dob čeládka v náboženském ohledu nedává si mnoho předpisovati. Ale i v takovém případě jest povinností hospodářovou o to se pokusiti, a alespoň o to se starati, aby čeledín náboženským povinnostem svým vyhověti mohl. Těžce hřeší hospodář, zaměstnává-li čeledína (mimo případ nezbytné potřeby) tak, že týž v neděli a ve svátek mši sv. slyšeti nemůže.

II. *Čeledín* jest povinen:

a) Z poměru námezdnosti:

1. Věrně a správně vykonávati práce a služby, ke kterým byl zjednán.

2. S majetkem hospodářovým poctivě zacházeti, nic si z něho protiprávně nepřisvojovati, zbytečně ho nepoškozovati.

*) Čelední řád pro Prahu vydán místodržitelským výnosem z 21. srpna 1857; čelední řád pro Čechy vydán zákonem ze 7. dubna 1866.

3. Hospodářova majetku střežiti a nedopouštěti, aby jiní jej poškozovali.

b) Z poměru domácí příslušnosti:

4. Hospodáře jakožto hlavu domácnosti ctíti, jeho vady a chyby trpělivě snášeti, jeho dobrého jména chrániti, domácích záležitostí neroznášeti.

5. Ve věcích služby a domácího řádu hospodáře poslouchati a i jinak po vůli mu býti, pokud se to zákonu božskému a lidskému nepříčí.

ČÁST II.

Stát.

§ 8. Život veřejný.

31. *Život veřejný* řídí se jednak *spravedlností podílnou*, jež upravuje poměr vrchnosti k občanům, jednak *spravedlností zákonnou*, jež upravuje poměr občanů k vrchnosti a státu. Někdy však nutno jest poměry veřejného života pozorovati ve světle směnné spravedlnosti, což níže vyložíme.

Každé porušení spravedlnosti vůbec, tedy i spravedlnosti podílné a zákonné, jest (obecně řečeno) hříchem těžkým, připouští však předmět nepatrný. Kdo tedy podílnou nebo zákonnou spravedlnost ve vážném předmětu porušil, hřešil těžce (případem); kdo ji však porušil jen v nepatrném předmětu, hřešil jen lehce. Vážnou pak poruchou spravedlnosti podílné a zákonné jest vše, co obecné blaho vážně ohrožuje nebo ohrožovati může.

Spravedlnost podílná a zákonná, porušena-li, *neukládá povinnosti náhrady*. Není tedy náhradou povinen, kdo porušil jen spravedlnost podílnou neb zákonnou, byť i hřích jeho byl hříchem těžkým; leda že by snad hřích jeho příčil se spolu spravedlnosti směnné, a z toho důvodu náhrady by vyžadoval.

§ 9. Vláda.

32. Již v I. svazku (II, 45) promluveno o pravomoci vrchnosti světské a dokázáno, že tato pravomoc se zakládá na přirozeném právu a vůli Boží.

Účelem vládní pravomoci jest *obecné blaho*. Nazýváme pak obecným blahem čili obecným dobrem souhrn všech těch

okolností, které jsou k tomu nezbytny nebo alespoň žádoucny a prospěšny, aby každý člen obce (nebo státu) vlastní činností svou časného i věčného blaha dosíci mohl. Není tedy obecné blaho samo cílem, nýbrž prostředkem k soukromému blahu všech občanův. Přirozeným způsobem hledí občanská pravomoc spíše ku blahu časnému, kdežto církevní pravomoc hledí spíše ku blahu duchovnímu a věčnému. Tím ovšem nikterak není řečeno, že by stát o duchovní věci starati se neměl, právě tak jako církev ráda k časnému blahu člověčenstva přispívá.

Z účelu pravomoci vladařské určí se *obor* její. Oborem občanské pravomoci vládní jest vše, co jest k časnému obecnému blahu nezbytno, nebo alespoň žádoucno a prospěšno.

33. Záležitosti spadající v obor *občanské pravomoci vládní* jsou buď záležitosti vnitřní nebo vnější, dle toho, zda upravují poměry uvnitř státu nebo jeho poměry ke státům jiným.

1. Vladařská pravomoc, upravující *záležitosti vnitřní* jest trojí:

a) Pravomoc *zákonodárná čili legislativní*, kterouž vláda může vydávati *zákony* a ukládati *daně*. Ve státech ústavních vláda sdílí se o toto právo se sněmy.

b) Pravomoc *správní čili administrativní*, dle níž vládě připadá řada úkolův a práv vesměs k obecnému blahu hledících, zejména zákony (ústavně vydané) prováděti, povolené daně vybírati, úředníky jmenovati, o veřejnou bezpečnost se starati, vůbec nad obecným blahem bdíti a čeho k němu třeba nařizovati.

c) Pravomoc *soudní čili judiciální*, dle níž soudce vladařem ustanovený jeho jménem soudí; dle předmětu jest soudní pravomoc buď *civilní*, která rozhoduje o sporech občanů, nebo *kriminální čili trestní*, která soudí o věcech trestních; k této druhé přidává se pravomoc *kárná*, která na provinilce tresty uvaluje.

2. Vladařská pravomoc upravuje *záležitosti vnější*.

a) *Uzavírá smlouvy* s vládami jiných států o společné obraně, o obchodu a jiných záležitostech vnějších.

b) *Zastává* své a svých občanů *zájmy v cizozemsku*, vypravujíc vyslance a konsuly.

c) Vyhlašuje *války* a uzavírá *mír*; k vedení válek vybírá z občanstva potřebné vojsko.

Naším úkolem ovšem není, o těchto věcech podrobně vykládati; to připadá vědám jiným; ale tolik připadá vědě naší, abychom o povinnostech osob na veřejném životě zúčastněných promluvili.

§ 10. **Pravomoc zákonodárná.**

34. Ve státech ústavních vykonává vladař zákonodárnou pravomoc společně s lidem, t. j. se *zákonodárnými sbory* čili *sněmy*, jichž členové z části vladařem jmenováni, z části lidem voleni jsou; v některých sborech mají někteří veřejní funkcionáři hlas virilní. Pro celou říši má zákononodárnou pravomoc říšská sněmovna (panská a poslanecká), pro jednotlivá království a země zemské sněmy. Část zákonodárné pravomoci svěřena jest obecní samosprávě, kterou vykonávají okresní, městská a obecní zastupitelstva a magistráty.

Členové všech těchto zákonodárných sborů, pokud nejsou vladařem jmenováni a nemají hlasů virilních, vycházejí z *voleb* občanů k volbě oprávněných čili *voličů*. Volba jest vážný výkon politických práv, který o blahu obce, země a státu rozhoduje. Vyložíme nejprve povinnosti voličův, a pak povinnosti zvolených poslancův a členů sborů zákonodárných.

35. *Povinnosti voličův.*

Voličské právo jest privilejem;*) poněvadž pak nikdo není povinen užívati privilejí (II, 104), nehřeší volič, nevolí-li nebo odevzdává-li prázdný lístek. Jsou-li však takové okolnosti, že v zájmu dobré věci na každém hlasu záleží, a že nehlasování dobrou věc poškoditi může, tu ovšem jest volič ve svědomí povinen hlasovati.

Uvědomělý katolický volič ví, že téměř jen svým volebním lístkem v životě veřejném uplatniti se může, a že jednou bude mu před Bohem i z tohoto lístku účet skládati. Těžce hřeší, kdo (nemaje zvláštních a vážných důvodů) volí kandidáta, o kterém ví, že jest nepřítelem víry, náboženství, církve, nebo zastáncem nauk obecnému blahu nebezpečných. Uvědomělý volič však také nevolí kandidáta, který jest neschopen, aby povinnosti s mandátem spojené zastával, ač by snad mravně nebyl závadným. Svědomitý volič dá svůj hlas

*) Takovým jest naše volební právo. Někdy však s volebním právem spojena jest volební povinnost.

nejlepšímu a nejschopnějšímu kandidátu. Vidí-li však, že by hlasem svým ničeho nepořídil, dá hlas svůj i kandidátu méně vhodnému, aby kandidáta ještě nevhodnějšího vytlačil.

Věda, že ojedinělý a roztříštěný hlas žádného významu nemá, přidá se uvědomělý katolický volič k nějaké katolické nebo jiné dobré organisaci, po případě alespoň hlasuje dle kandidátní listiny mužů, kteří to s katolickou a dobrou věcí upřímně myslí a v čele katolického hnutí stojí. Vydána-li katolickou a jinou politickou stranou společná kandidátní listina (kompromis), hlasuje podle ní, byť i na ní vedle mužů přesně katolických byli jiní, které by mimo tento případ voliti nesměl. V takovém případě jest věcí vůdcův, aby při svém rozšířeném rozhledu uvážili, co za těchto okolností prospěšným jest. Lépe zajisté jest, aby dobří katolíci na základě kompromisní listiny vedle mužů nábožensky závadných ve sboru zasedali, než aby se tam vůbec nedostali.

36. *Povinnosti poslancův a členů sborů zákonodárných nebo samosprávných.*

Ačkoliv poslanci a členové sborů zákonodárných a samosprávných nejsou samostatnými zákonodárci, a plné zodpovědnosti za vydané zákony nemají, přece při vydávání jich spolupůsobí, a tudíž spolu zodpovědni jsou. I jim platí napomenutí daná papežem Lvem XIII. ve známé encyklice „de civitatum constitutione christiana“ ze dne 1. listopadu 1885: „Debent summum mundi gubernatorem Deum intueri, Eumque sibimet ipsis in administranda civitate tamquam exemplum legemque proponere.“ A dále: „Imaginem quamdam divinae in genus humanum potestatis divinaeque providentiae referent.“ Zvolenec má si uvědomiti, že uloženo mu pracovati na blahu obecném. Hřeší, a to hříchem těžkým, hlasuje-li (ač katolík) pro zákony, které čelí proti víře, náboženství, dobrým mravům, které příčí se zákonu přirozenému nebo zjevenému, které pravomoc církve katolické neoprávněným způsobem zkracují. Smí-li však poslanec nebo člen sboru při hlasování o podobných zákonech odejíti a nehlasovati? Odpovídajíce lišíme. Kdyby odchodem nebo nehlasováním svým řečenému zákonu pomohl k většině, nesměl by ovšem odejíti a nehlasovati. Je-li však jisto, že by zákon i přes jeho hlas většiny nabyl, mohl by se z důležitých příčin (na př. že klubovní usnesení tak žádá) vzdáliti a hlasování se zdržeti.

§ 11. Pravomoc správní čili administrativní.

37. Některé správní úkony vyhrazeny jsou vládě, některé pak ponechány samosprávným obcím. K obstarávání jich ustanovuje vláda nebo samosprávná obec své *úředníky*, kteří stojíce ve službách veřejných slují *úředníky veřejnými*. Povinnosti těchto veřejných úředníků vyplývají jednak ze spravedlnosti zákonné, jednak ze spravedlnosti podílné, do jisté míry však i ze spravedlnosti směnné. Vyplývají ze spravedlnosti zákonné, jelikož veřejní úředníci při úředních výkonech svých řídí se zákony a nařízeními svých představených. Vyplývají ze spravedlnosti podílné, jelikož pravomoc jim svěřená sloužiti má obecnému blahu. Vyplývají však i ze spravedlnosti směnné, jelikož úředníci za svou službu jsou placeni a se státem nebo zemí nebo samosprávnou obcí námezdnou smlouvu uzavírají.

38. Velikou zodpovědnost před Bohem a před lidmi mají přednostové, osobní referenti a jiní veřejní funkcionáři, kteří úřednická místa ve veřejné správě zadávají, nebo čekatele na ně navrhují, nebo (jakožto členové toho kterého sboru) při obsazení některého úřednického místa hlasují. Jsou povinni dbáti o to, aby jen žadatel *hodný a způsobilý* příslušného úřadu dosáhl, a povinnost jejich je tím vážnější, čím důležitější jest úřad, o který jde. Přednosta (nebo ten který funkcionář) hřeší, a to po případě i těžce, zadává-li důležité místo žadateli, jehož nehodnost a nezpůsobilost jest mu známa. Hřích jeho směřuje proti spravedlnosti zákonné a podílné. A předvídá-li, že z neschopnosti dosazeného úředníka státu nebo zemi nebo obci vznikne hmotná škoda, hřeší i proti spravedlnosti směnné, a jest po případě jakožto škůdce náhradou vázán.

Hlásí-li se více hodných a způsobilých žadatelův o nějaký úřad ve veřejné správě, má přednosta vybrati si nejhodnějšího a nejzpůsobilejšího, nebo má alespoň žadateli hodnějšímu nebo způsobilejšímu dáti přednost před méně hodným nebo méně způsobilým. Ale tato povinnost již není tak přísná, a přednosta nehřeší, když vážnými důvody veden volí žadatele méně hodného nebo méně způsobilého, jen když týž vůbec hodným a způsobilým jest. A kdyby tak učinil z důvodů malicherných nebo snad i nemravných (na př. za úplatek), hřešil by, ale obecné blaho by tím netrpělo. Ostatně dlužno i to míti na paměti, že není sice těžko rozpoznati, kdo jest hodným a způsobilým, a kdo jím není, že tedy není těžko zvoliti žadatele hodného a způsobilého, a přednosta této povinnosti snadno může vyhověti; ale rozhodnouti, kdo ze žadatelů jest nejhodnějším a nejzpůsobilejším, bývá začasté velmi těžko, a bylo by přednostovi nesnesitelným břemenem, kdyby byl přísnou povinností vázán, že jen nejhodnějšího a nejzpůsobilejšího jmenovati smí.

Byl-li s pominutím žadatele nejhodnějšího a nejzpůsobilejšího nebo vůbec s pominutím žadatelů hodnějších a způsobilejších jmenován žadatel méně hodný a méně způsobilý, nebo snad i nehodný a nezpůsobilý, přece *nelze říci, že by odstrčenému se dála křivda* v přísném toho slova smyslu (XI, 13), třebas i lid tu a tam křivdou to nazýval. Ani nejhodnější a'nejzpůsobilejší žadatel nemá přísného práva (XI, 8. 9), aby mu to neb ono místo uděleno bylo, neboť účelem úřednických míst není snad, aby ti a oni lidé našli výživu, nýbrž aby obecné blaho se obstarávalo. Proto nespravedlivý přednosta, který žadatele hodnější a způsobilejší zanedbává, hřeší sice proti spravedlnosti podílné (a to někdy i těžce), nikoli však proti spravedlnosti směnné; a z toho také důvodu není zanedbaným hodnějším a způsobilejším žadatelům žádnou náhradou povinen.

Někteří starší moralisté ovšem mínili, že vypsáno-li obsazení úřadu *soutěží čili konkursem*, přednosta pak ze spravedlnosti směnné jest povinen úřad uděliti nejzpůsobilejšímu, a neučiní-li tak a udělí-li místo méně způsobilému (třeba i vůbec způsobilému), že jest nejzpůsobilejšímu povinen náhradou za škodu utrpěnou. Důvodem tohoto rozhodnutí jim bylo, že vypsání soutěže čili konkursu rovná se smlouvě uzavřené mezi přednostou a žadateli, že nejzpůsobilejší obdrží úřad; čímž právě nejzpůsobilejší nabývá jus ad rem. Jiní však učili, že vypsání konkursu není žádnou takovou smlouvou, nýbrž pouhým slibem, který neváže ze směnné spravedlnosti, nýbrž jen z věrnosti. A tak nedostane-li se místa nejzpůsobilejšímu, stala se sice chyba, ale přednosta není nikomu vázán náhradou. Sv. Alfons původně klonil se k náhledu druhému, v pozdějších však vydání„h (Theol. mor. IV, 109. Homo ap. XIII, 37. El. quaest. reform. 47) přidal se k náhledu prvnímu, ale s dodatkem:

„hanc secundam nec etiam audeo dicere improbabilem". Ovšem nesmíme přehlédnouti, že sv. Alfons v citovaném místě mluví o udělování beneficií, my však teď mluvíme o zadávání úřadů vůbec, což přece jest rozdílno. Ale i když toho nedbáme, dnešní poměry nejsou stejné, jako za dob sv. Alfonsa. Vypíše-li se dnes nějaké místo ve veřejné správě, není to žádnou smlouvou, že žadatel těmi a takovými vlastnostmi opatřený místo dostati musí; ba není to ani slibem, že takový žadatel místo dostane. Dnešní konkurs jest prostě jen vyhláškou, ze které reflektanti poznávají, že to které místo jest uprázdněno, kdo o ně ucházeti se může, čím žadatelům vykázati se jest atd., a nemá jiného účelu, leč ten, aby bylo více žadatelů na výběr. Dobře píše Marc (Inst. mor. I, 922): „Officia publica et beneficia sunt instituta unice vel principaliter in bonum commune, ideoque non conferuntur sicut praemia concurrentibus ad luctationem promissa (roz. závody neb dostihy nebo zápasy a p. o cenu), quae principaliter ut praemia meritorum sunt instituta." Učíme tedy: I když na udělení nějakého místa (dnešní dobou) byl vypsán konkurs, a přednosta udělil místo žadateli méně způsobilému, nebo snad i nezpůsobilému, hřešil sice, ale odstrčenému žadateli způsobilejšímu náhradou vázán není.

39. Zásady v předešlém odstavci vyložené hledí obecně ke jmenování činovníků veřejných. Podobné pak zásady platí o *obsazování beneficií církevních.* Odkazujíce v té látce na církevní právo, jež o věci obšírně a podrobně vykládá, vybíráme zde jen *povinnosti patronů co do presentace na uprázdněná beneficia.*

Patron laikální má při presentaci jediné tu povinnost, aby presentoval hodného a způsobilého (dignus et habilis, Trid. sess. VII, cap. 3. de ref.), a povinnost ta váže jej pod těžkým hříchem. Úplně tedy vyhovuje, je-li žadatel jím označený hodný a způsobilý, třeba by mezi žadateli byli jiní hodnější a způsobilejší, kteří jsou tím ovšem odstrčeni. Tolik spekulativně; hledíme-li ku praxi v našich poměrech, není třeba, aby patron této své povinnosti se děsil. U nás jdou žádosti nejprve ke konsistoři, která žadatele nehodné nebo nezpůsobilé vyloučí, a jen žadatele hodné a způsobilé dle způsobilosti a zásluh seřadí a tento seznam patronovi zašle. Presentuje-li pak patron třeba posledního, přece ví, že presentoval kandidáta, kterého konsistoř za hodného a způsobilého uznala.

Patron duchovní nebo *kollátor* (biskup, zadává-li faru liberae collationis) jest vázán přísněji. Nejen že jest pod těžkým hříchem vázán presentovati nebo ustanoviti hodného a způsobilého, nýbrž nad to, je-li žadatelů více, jest pod těžkým hříchem vázán vybrati žadatele hodnějšího a způsobilejšího. Neučiní-li tak, hřeší, ale odstrčenému kandidátu náhradou povinen není.

Stejné povinnosti jako duchovní patron nebo prelát-kollator mají také členové kapitul metropolitních, kathedrálních a kollegiátních, které samy volbou se doplňují.

Jest nám však přidati dvojí poznámku. Nejprve opakujeme, že nezřídka bývá velmi těžko, ba i nemožno určiti, kdo ze žadatelů jest hodnější a způsobilejší, a kdo nejhodnější a nejzpůsobilejší. Proto pravidlo o povinné přednosti kandidáta hodnějšího a způsobilejšího platí v plné přísnosti jen tam, kde přednost toho kterého žadatele před ostatními jest značná a nesporná. Ale i při značné a nesporné přednosti rozhoduje řečené pravidlo jen o oněch beneficiích, jež v první řadě slouží k odměně starších a zasloužilých kněží, na př. některé kanonikáty, sinekury a p. Tu rozhoduje hodnost a záslužnost kandidátova, a bylo by hříchem jí nedbati. Jinak však jest při oněch beneficiích, které v první řadě slouží věřícím a jejich potřebám, jako jsou fary a duchovní správy. Ovšem i zde jest pravidlem, aby jen hodný kandidát dosazen byl; ale mezi hodnými kandidáty nerozhoduje, kdo jest hodnější, nýbrž hlavně, kdo jest způsobilejší, kdo by na tom místě mohl vydatněji pracovati a vzhledem k tamním poměrům lépe by se tam hodil.

40. Povinnostem v předešlých odstavcích vyloženým příčí se přijímání osob, protekce, úplatnost.

Veřejný činovník jest vinen *přijímáním osob* (personarum acceptio, Jac. 2, 1.), nedbá-li při udělování úřadů, hodností a vyznamenání ani obecného blaha ani osobních zásluh, nýbrž jen náklonností, příbuzenstvím, přátelstvím, nebo po případě nelibostí a nepřízní vésti se dává. Díme: „veřejný činovník", neboť jen tomu jest nestrannost přísnou povinností; nelze však nám činiti výtek, jestliže v soukromém životě v osobách lišíme a některému člověku více, jinému pak méně přejeme,

jen když každému dáváme, co po přísném právu mu náleží. Díme dále: „jen náklonností atd.", neboť není přijímáním osob, když někdo dle povinnosti své v první řadě přihlíží k obecnému blahu neb osobním zásluhám, ale v druhé řadě řídí se také svou náklonností, jen když nikomu nekřivdí. Přijímání osob, jemuž výměr náš přiléhá, jest hříchem tu těžkým, tu lehkým, dle toho, jaká škoda obecnému blahu a odstrčeným žadatelům se děje. Porušena-li přijímáním osob spolu spravedlnost směnná, má hřích ten v zápětí povinnost náhrady.

Protekce sama v sobě jest nelišnou, a teprve okolnostmi stává se buď skutkem záslužným, nebo hříchem. Jest skutkem záslužným, jestliže dobré věci a hodným lidem prospívá, ale při tom nikomu nekřivdí. Jest však hříchem, děje-li se ve prospěch osob nehodných a neschopných nebo na úkor žadatelů zasloužilejších. Jest arciť povinností svědomitého přednosty, aby protekce nepřijímal, a nelze-li tomu (snad ze zdvořilosti) se vyhnouti, aby v první řadě přihlížel k obecnému blahu a osobním zásluhám, a teprve v druhé řadě za okolností tu i tam úplně stejných (ceteris paribus) protekce dbal. Hřešil by, kdyby snad obráceně v první řadě hleděl k protekci.

Úplatnosti jest vinen úředník a vůbec každý veřejný činovník, který za povinné úřední výkony neoprávněným způsobem úplatu žádá, nebo za úplatu ke strannosti nebo k porušení úředních povinností svésti se dává.

V prvním případě úředník hřeší nejen proti spravedlnosti zákonné a podílné, ale i proti spravedlnosti směnné, jelikož nechtě povinný úkon zadarmo vykonati, nýbrž jen za úplatu, prodává tím něco, co mu nenáleží. A jestliže za povinný úřední výkon přece úplatu žádal a přijal, nesmí si ji podržeti (XI, 203a.). Díme: „povinný výkon", neboť jde-li o nepovinný (ač úřední) výkon, úředník nehřeší, žádá-li zaň úplatu. Díme dále: „žádá", neboť nehřeší úředník, jestliže třeba i za povinný úkon přijímá, co mu strana dobrovolně dává („zpropitné"). Tyto poslední dvě věty platí ovšem jen pro obor svědomí, neboť některé úřednické instrukce i to zakazují.

V druhém případě úředník nedovoleným způsobem straně nadržuje a poskytuje jí výhody, kterých by jí skýtati neměl. Není-li tímto jeho jednáním poškozen spolu někdo jiný, příčí se jeho čin jen spravedlnosti zákonné a podílné. Případ jest podobný, jako při smlouvách o věc nedovolenou (XI, 201); nevěrný úředník smí (alespoň pro obor svědomí) úplatu již vyplacenou si podržeti a nevyplacenou tajným odškodněním opatřiti. I tato poslední věta platí jen pro obor svědomí.

O. z. tr. § 104 pokládá prvý i druhý způsob úplatnosti za zločin a spolu ustanovuje, že v obou případech přijatý dar propadá místnímu fondu chudých.

Druhému případu úplatnosti odpovídá *podplácení* čili snaha, veřejného úředníka nebo funkcionáře úplatou k porušení úředních povinností přiměti. Kdo takto podplácí, hřeší nejen proti spravedlnosti zákonné, nýbrž i proti lásce blíženské (sváděním ke hříchu). O. z. tr. § 105 a 311 vykládá podplácení úředníků někdy jako zločin, někdy jako přestupek. Dar, který byl úředníku podáván nebo skutečně dán, propadá místnímu fondu chudých.

Není podplácením ani hříchem, nabízí-li někdo úředníkovi úplatu za úřední sice, ale nepovinný úkon, jejž úředník vykonati může, ale nemusí; nebo dává-li dobrovolně úředníku nějaký dar po vykonání nějakého (ať povinného ať nepovinného) úředního výkonu, aby se mu za jeho vlídnost, kulantnost a p. nějak zavděčil. Zřízencům nižších kategorií dává se „zpropitné", zřízencům vyšších kategorií zasílá se „dar uznání". Ani jedno ani druhé nepříčí se mravnímu řádu. Zdali však s národohospodářského stanoviska se to odporučuje, jest jinou otázkou.

§ 12. **Pravomoc soudní čili judicielní.**

41. *Pravomoc soudní čili judicielní* jest nezbytným doplňkem pravomoci zákonodárné. Nejlepší a nejpřiměřenější zákony vyzněly by na plano, kdyby vladař neměl práva je prováděti, a v případě nedodržení jich trestati. K tomu právě jsou soudy a soudcové.

Soudce soudí jménem vladařovým. Dle soudních řádů moderních jiné soudy soudí o rozepřích *civilních čili sporných*, a jiné zase o případech *kriminálních čili trestních*. Ať v tom ať v onom soudu soudce jest povinen bedlivě zkoumati věc, o které souditi má, a dle platných zákonů vynésti rozsudek. Tak mu velí jednak spravedlnost zákonná, aby sám soudě poslušen byl zákonů, jednak spravedlnost podílná, aby občanům k soudu se uchylujícím nebo volaným soudil po právu; ale

konečně velí mu tak i spravedlnost směnná, aby správně konal službu, za kterou státem jest placen. Někteří moralisté chtěli povinnosti soudcovy (zvláště v trestních případech) odnášeti ke spravedlnosti kárné; ale již XI, 4 bylo vyloženo, že spravedlnost kárná není žádnou zvláštní podružnou ctností, nýbrž jen jakousi složeninou spravedlnosti podílné, zákonné a směnné.

42. *Rozsudek soudcův budiž spravedlivý.* Četná jsou místa Písma svatého, kde soudcům tato povinnost přísně se ukládá, nespravedliví soudcové zaslouženého pokárání docházejí, a přímo za neštěstí, ano i za trest Boží se prohlašuje, je-li lid nespravedlivými soudci souzen. Poněvadž však i soudce jest jen člověkem a snadno se může mýliti, zákon snaží se čeliti vadě té jednak tím, že nařizuje, aby alespoň o vážnějších věcech soudil soud sborový, skládající se z několika členů, jednak tím, že dovoluje, aby každý, kdo se domnívá, že v soudu první instance byl zkrácen, směl se odvolati ke druhé a po případě i ke třetí instanci.

Soudce, který vědomě vynáší rozsudek nespravedlivý nebo křivdící, hřeší, a to zpravidla těžce, i kdyby škoda odsouzenci nespravedlivým rozsudkem způsobená byla jen škodou lehkou. Díme: „zpravidla hřeší těžce", neboť nepadá na váhu jen škoda odsouzencova, nýbrž také pohroma obecného blaha které by neobstálo, kdyby občané práva svého u soudu dovolati se nemohli a kdyby nabyli přesvědčení, že se nespravedlivě soudí.

V mezích zákona ponechává se soudci dosti značná volnost, aby dle svého uvážení jednati mohl. Jest toho třeba, neboť jednak nelze vydati zákony, ve kterých by všechno až na nejmenší podrobnosti bylo předvídáno, jednak snadno se může státi, že mrtvá litera zákona odsuzuje, kde rozum osvobozuje, nebo třeba také naopak; a známo jest: „summum jus summa saepe injuria". Ovšem právě tato volnost ukládá soudci největší svědomitost, zejména při soudu trestním. Nesmí býti příliš přísným, aby snad obžalovanému neukřivdil, ale nesmí také býti přespříliš mírným, aby obecného blaha nepoškodil. Lidumilný soudce uváží také polehčující okolnosti, na které zákon sám upozorňuje nebo které zdravý rozum uznává. Soudce však musí míti odvahu i tehdy souditi dle spravedlnosti, ví-li, že rozsudkem svým někde narazí nebo nelibost vzbudí; svědomitý soudce vykoná svou povinnost, i když ví, že si tím vzbudí nepřítele nebo snad i mstitele*.)

43. Stejné povinnosti, jako soudce z povolání, má také *soudce laik* a *porotce čili soudce z lidu.*

Před porotu přicházejí zločiny větší, nebo politické, nebo tiskové. *Porota soudí jedině o vině,***) nikoli však o trestu. Výrok poroty zní buď „vinen" nebo „nevinen", a dle toho soudce z povolání buď odsuzuje k trestu nebo ze žaloby propouští. I porotce jest ovšem povinen souditi spravedlivě; hřeší, pronáší-li vědomě výrok nespravedlivý; a utrpěl-li odsouzenec vědomě nespravedlivým výrokem poroty hmotnou škodu, jsou porotci nespravedlivě hlasovavší povinni náhradou, a to rukou nedílnou.

Z případů, které porotci vyskytnouti se mohou, probíráme některé kasuisticky.

Ví-li porotce cestou soukromou, že obžalovaný jest nevinen, nesmí hlasovati: „vinen", i když soudní důkazy zdánlivě ho z viny usvědčují. Důvod: odsouzením ukřivdil by obžalovanému.

Ví-li porotce cestou soukromou, že obžalovaný jest vinen, kdežto soudní důkazy jeho nevinu dosvědčují, nesmí hlasovati: „vinen". Moralisté uvádějí obyčejně důvod ten, že obžalovaný má právo, aby byl souzen podle soudních průkazů, jsou-li mu příznivy. Snad bychom však spíše prorazili důvodem, že porotce může se mýliti a jeho „soukromá cesta" není vždy dosti spolehliva; ale i kdyby se nemýlil a vinou obžalovaného byl si jist, přece jde tuto o zločin tajný, a obecné blaho nevyžaduje toho, aby každý, i tajný zločin byl trestán. Srv. X, 56.

Pochybuje-li porotce o vině obžalovaného, nesmí hlasovati: „vinen", dle zásad: „factum non praesumitur, sed probetur"; „in dubio favendum est reo".

§ 13. Povinnosti občanské.

44. Povinnosti občanské vyplývají ze spravedlnosti zákonné a dají se označiti asi těmito hesly:

*) Nesesaditelnost soudců zaručuje jim v civilisovaných státech jejich nezávislost.

**) Rakouské poroty odpovídají na předloženou jim otázku o vině buď „ano" neb „ne". Zdá-li se jim, že nemohou ani „ano" ani „ne" vysloviti, mohou si buď dodatečnou otázku vyžádati nebo sami výrok svůj přidaným dodatkem modifikovati.

1. Vladaři zachovávati povinnou věrnost.
2. Zákonů právoplatných poslouchati.
3. K obecným potřebám daní a berní přispívati.
4. Obecnému blahu osobně sloužiti, zejména
   a) pokud toho třeba, veřejné úřady přijímati,
   b) vojenskou povinnost konati.
5. Vrchnosti právoplatně ustanovené náležitě ctíti.
6. Vlast milovati.

O některých těchto povinnostech jsme jinde již vykládali; zbývá nám ještě promluviti o daních, o veřejné činnosti, o vojenské povinnosti a o lásce k vlasti.

§ 14. Daně.

45. *Daní čili berní* označuje se vše, co občan na uhrazení veřejných potřeb do důchodů státních, zemských a obecních platí. Daně mohou se platiti v penězích nebo v přírodninách; u nás však platí se daně nyní jen v penězích.

Daně jsou buď přímé nebo nepřímé. Daněmi přímými čili stálými dávkami jsou: daň pozemková, daň domovní, daň výdělková, daň důchodová, daň z příjmů a spojená s ní daň z vyššího služného; u duchovenstva přistupuje k tomu ještě aequivalent. Daněmi nepřímými čili dávkami jen při určitých příležitostech placenými jsou: kolkové a jiné povinné poplatky (při jednáních právních, pozůstalostech, převodech majetkových, vystavování listin, žádostech, udělování úřadů atd.), cla (na hranici říšské), daň potravní (na čáře některých měst, na př. Prahy), daň obsažená v ceně předmětů samotržby státní, daň vybíraná z výroby některých předmětů.

Zákonitá vrchnost má právo ukládati daně. Tuto poučku snadno dokážeme, uvážíme-li, že státní útvar jest člověku nezbytně potřeben a ten že by bez důchodů nemohl existovati. Jest pak přirozeno, že povinnost opatřovati tyto důchody připadá občanům. Proto napomíná Spasitel (Matth. 22, 21): „Reddite ergo, quae sunt Caesaris, Caesari“; a apoštol (Rom. 13, 7): „Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal.“

Avšak nejen stát a země, nýbrž i menší a samosprávné úděly mají své potřeby, které z daní a přirážek krýti se musí.

Berní zákony mají (jako vůbec zákony lidské, II, 39) býti spravedlivé. Berní zákon jest spravedlivý, je-li jím uložená daň 1. veřejnými potřebami odůvodněna, 2. na poplatníky spravedlivě rozvržena a řádně předepsána. Bdíti nad prvním požadavkem jest právem a povinností členů zákonodárných a samosprávných sborů. Bdíti nad druhým požadavkem jest věcí berních správ a úřadů; domnívá-li se poplatník, že berní správou nebo berním úřadem se mu stala křivda, může se odvolati.

46. Přistupujeme nyní ke sporné otázce, *hřeší-li a vázán-li náhradou, kdo povinných daní neplatí.* Bohoslovci odpovídajíce silně se rozcházejí, což snadno pochopíme, uvážíme-li, že berní poměry různých dob a různých zemí jsou velmi rozmanity, a že každý autor zajisté v první řadě přihlížel ke své vlasti a rozhodně svou dobu a státoprávní theorie tehdáž právě vykládané na mysli měl. Celkem pak o věci té utvořilo se trojí mínění:

1. Hřeší a náhradou jest povinen, kdo daní neplatí. Důvod: Povinnost platiti daně zakládá se na spravedlnosti směnné, na jakési mezi vladařem (či spíše státem) a občanem mlčky uzavřené smlouvě, dle které občanu zaručuje se občanská ochrana, týž pak za to jest povinen platiti daně.

2. Hřeší sice, ale náhradou povinen není, kdo daní neplatí. Důvod: Berní povinnost zakládá se na spravedlnosti zákonné, která občanu ukládá, aby plnil to, čeho k udržení státu jest třeba; spravedlnost zákonná však zavazuje pod hříchem, ale povinnosti náhrady neukládá.

3. Nehřeší a náhradou povinen není, kdo daní neplatí; ale byl-li při neplacení přistižen a byl-li za to pokutován, jest povinen trestu se podrobiti. Důvod: Zákony berní jsou zákony čiře trestními (II, 60), které zavazují sice pod trestem, nikoli však pod vinou (a tudíž také nikoli pod náhradou). Ti, kdož daně ukládají, nemají úmyslu poplatníka ve svědomí vázati hříchem; žádají jen, aby daň skutečně se platila; proto se daň vymáhá, třeba i exekucí, a zatajení se pokutuje.

Prve než se rozhodneme, které z těchto tří mínění bychom za své přijali, jest nám promluviti o našich poměrech berních.

47. Hledíce k *dnešní berní povinnosti u nás platné,* lišíme povinnost přiznávací a povinnost platební. Pro obor svědomí padá nejvíce na váhu *povinnost přiznávací.* Na základě učině-

ného přiznání nebo po případě na základě zjištěných okolností ukládá berní správa tu kterou daň a vydává na ni platební rozkaz. Domnívá-li se poplatník, že mu bylo ukřivděno, může v určené lhůtě se odvolati.*) Neučiní-li tak, nebo nebylo-li jeho odvolání vyhověno, rozkaz platební nabývá plné platnosti, a poplatníkovi nastává *povinnost platební*. O té nelze pro obor svědomí mnoho poznamenávati; za našich poměrů poplatník se jí vyhnouti nemůže (ač má-li, čím by platil), jelikož berní úřad nezaplacené daně vymáhá exekucemi. Předepsaná a splatná daň nabývá rázu *dávky povinné z důvodu tížívého*, a nezaplacena stává se *dluhem*, kterému po případě náleží ze zákona přednost před dluhy jinými.

Poplatník tedy nemůže stát a erár (a podobně zemi a obec) jinak zkrátiti, než jediné *nedbáním povinnosti přiznávací*, že totiž buď vůbec ke zdanění se nepřihlásí, nebo že podá přiznání neúplné nebo nesprávné. Chtíce tedy na otázku naši odpověděti, tážeme se nejprve, na jakém základě povinnost přiznávací spočívá, zda na spravedlnosti směnné či na spravedlnosti zákonné. Odpovídáme:

48. *Povinnost přiznávací zakládá se na spravedlnosti zákonné, nikoli však na spravedlnosti směnné.*

Pravomoc vybírati daně jest částí pravomoci vladařské. Tato pak nezakládá se na smlouvě (II, 46), a proto ani její část nemůže na smlouvě se zakládati; tudíž není předmětem spravedlnosti směnné.**) Však ani ti, kdož daně ukládají nebo vybírají, ani ti, kdož je platí, nejsou si toho vědomi, že by se tak dálo na základě nějaké, třeba mlčky uzavřené smlouvy. Vyplývá to také z toho, že ti, kdož daně neplatí, stejně požívají ochrany státní, a ti, kdož daně platí, nemají větší ochrany než ostatní. Povinnost přiznávací nevyplývá tedy ze spravedlnosti směnné. Ale ona vyplývá ze spravedlnosti zákonné. Za dnešních poměrů daně jsou státu nezbytny, bez nich by obecné blaho neobstálo. Co však jest k obecnému blahu nezbytno, to náleží buď ke spravedlnosti podílné, je-li to povinností vladařovou; nebo ke spravedlnosti zákonné, je-li to povinností občanovou. Berní povinnost náleží občanům, zakládá se tudíž na spravedlnosti zákonné.

*) Odvolání nestaví povinnosti platební; zaplatiti se musí ve lhůtě ustanovené; bylo-li však rekursu vyhověno, vrátí se přeplatek svým časem poplatníkovi.

**) Rozuměj: *Dnešní* berní povinnost nezakládá se na spravedlnosti směnné. Ve středověku mohlo býti jinak, jestliže přemožený národ zavázal se vítězi platiti poplatek, aby týž od války ustal, nebo slabší silnějšímu se dal do ochrany a platil za to ujednaný poplatek. Tu daň zakládala se skutečně na smlouvě, nikoli však mlčky, nýbrž výslovně ujednané. Podobně zakládala se na smlouvě daň lenní, kterou (tu a tam) vasal svému lennímu pánu platil.

49. To majíce na paměti zamítáme mínění první, které berní povinnost nejen pod hříchem ukládá, ale na její nedbání i povinnost náhrady uvaluje. V dřívějších dobách za jiných berních poměrů bylo mínění to dosti rozšířeno, a sv. Alfons nazývá je „sententia communissima et probabilior". (Theol. mor. III, 616.) Ale za změněných dnes berních poměrů žádný bohoslovec mu neučí. A není divu, že dnes žádný moralista za nepřiznané a nezaplacené daně náhrady neukládá. Předně nedal by se podobný příkaz v praxi provésti, jelikož při složitosti berních zákonův a při různém výkladě jich u různých berních správ jen vyškolený znalec dovede si vypočísti, zdali a co má platiti, a někdy ani ten ne; náhrada však nemůže býti povinností, nevíme-li určitě, zdali a co hraditi máme. Dále dlužno uvážiti, že berní správa poplatníkovo přiznání zkouší a opravuje, že ona jest povolána hájiti zájmu eráru (nikoli však poplatník), že má dosti prostředků, dopíditi se pravdy, a že jich nezřídka i bez vědomí poplatníkova vydatně užívá; zkrácení eráru padá tedy i na její vrub. Konečně uvádíme ještě to, že i přísný zastánce povinnosti náhrady by tuto nemohl ukládati dříve, než po promlčení berní povinnosti (po případě až 30 let, zák. 18. března 1878), jelikož až do té doby může erár nárok svůj uplatniti, a poplatník, kdyby nahradil, přece by až do uplynutí promlčecí lhůty byl v nebezpečí, že by ještě jednou platiti musil.

Usuzujeme tudíž, že povinnost přiznávací spadá pod spravedlnost zákonnou, že tedy není náhradou povinen, kdo ke zdanění vůbec se nepřihlásil, nebo neúplné nebo nesprávné přiznání podal a následkem toho vůbec daně neplatil, nebo méně platil, než by jinak naň přišlo.

Mínění první ze tří výše vyložených jsme zamítli; abychom však se rozhodli, zda druhého či třetího přidržeti se máme, tážeme se dále, zdaž povinnost přiznávací zavazuje jakožto zákon mravní pod hříchem (II, 54), či jakožto zákon

čiře trestní jen pod pokutou (II, 60). Odpovídajíce lišíme, zda jde o daně přímé nebo nepřímé.

50. *Povinnost přiznávací pro daně přímé jest povinností mravní a zavazuje ve svědomí pod hříchem.*

Jsou sice mnozí bohoslovci, kteří míní, že i zákony o přímých daních jsou zákony jen trestními, alespoň tam, kde zákonodárci, pohrdajíce náboženstvím, nedbají povinností ve svědomí a v důsledku toho nemíní závazky ve svědomí ukládati, a kde občané zákony berní za čiře trestní pokládají. U nás v Rakousku však těchto důvodů užiti nelze (Noldin, De praeceptis, 310), alespoň ne u daní přímých; neboť právě při těch přiléhají důvody výše již (XII, 45) uvedené. Jest jasno, že stát (země, obec) bez důchodův existovati nemůže, a že povinnost, opatřovati tyto důchody, připadá občanům. Jest dále jasno, že stát (země, obec) musí míti důchody stálé, aby příjem předem mohl se určiti a výdaj dle toho stanoviti; a takovýmito stálými důchody jsou daně přímé. Ale tyto důchody musí býti nějakým způsobem zabezpečeny; jsou pak dosti zabezpečeny, jestliže občané uznávajíce jejich mravní závaznost vědí, že by hřešili, kdyby se povinnosti své vyhýbali; nebyly by zabezpečeny, kdyby se občané domnívali, že zanedbání této povinnosti není hříšno, nýbrž jen trestno, a to ovšem jen při dopadení. Přidejme, že přímé daně platí se z majetku, živnosti, důchodův a příjmů, že tedy platí je občané, kteří právě nejvíce státní ochrany potřebují a také daně ty platiti mohou.

To jsou důvody vnitřní, svědčící, že povinnost přiznávací k daním přímým jest povinností mravní, ve svědomí závaznou. Můžeme však uvésti i vnější důvody, že u nás v Rakousku povinnost přímých daní ve svědomí zavazuje, neboť naši rakouští moralisté (n. p. Noldin, De praec. 310; Schindler, Moraltheologie, II. sv. str. 803) tak učí, hledíce ovšem k našim poměrům. A svědomití občané zásadami těmi se řídí.

Jde-li tedy o přímé daně, tu z tří mínění výše (XII, 46) registrovaných za své přijímáme druhé. Díme: „jde-li o přímé daně“, neboť při nepřímých přidáme se k mínění třetímu (viz níže).

Hřeší tedy, kdo dle zákona jest povinen podati přiznání k dani přímé, a přes to buď žádného přiznání nepodává, aby berní povinnosti unikl, nebo podává přiznání neúplné nebo nesprávné.

Poznámkou přidáváme:

a) Nehřeší, kdo v daňovém přiznání svůj majetek nebo příjem (zvláště proměnlivý a nestálý) cení cenou co možno nejnižší, jen když spravedlivou. A vážní moralisté (n. p. Lehmkuhl[11], I, 1173; Noldin, De praec. 311 a j.) dokládají, že nehřeší, kdo při odhadu svého majetku i pod nejnižší cenu asi třetinou sestupuje nebo asi třetinu svých příjmů (zvláště proměnlivých a nestálých) zamlčuje. Důvodem uvádějí, že jde o závazek spravedlnosti zákonné, která ovšem mnohem mírněji zavazuje než spravedlnost směnná, a že i svědomití občané tak činí. K tomu bych přidal ještě ten důvod, že s mnohými příjmy (zvláště proměnlivými) jsou spojena různá vydání, která v přiznání odčítati nelze, že tedy odškození, o které poplatník se pokouší, do jisté míry jest oprávněno. Ostatně jest obecně známo, že berní zákony jsou dosti složité, a že jen znalec se v nich vyzná; místy jsou nejasné a připouštějí různé výklady. Jest dále známo, že tytéž zákony u různých berních úřadů různě se vykládají, a že mnohý berní úředník s obzvláštní přísností si počíná, že až i poplatníkům křivdí, čemuž se nedivíme, jelikož z povinnosti chrání zájem eráru. Poplatník ovšem může se odvolati, ale to vyžaduje znalost zákonů, které každý nemá, to znamená ztrátu času různými pochůzkami, někdy i materielní výlohy (je-li třeba právního zástupce), vůbec značné nepříjemnosti. Těch se poplatník štítí, a proto nelze se mu diviti, že nižším přiznáním chce se proti příliš vysokému zdanění chrániti. (Srv. Schindler, Moraltheologie, II. sv., str. 803.)

b) Povinnost přiznávací připouští (pokud jde o hřích ve svědomí) nepatrnost předmětu. Těžký hřích počíná teprve při předmětu značném. Týž však dle souhlasného učení moralistů při závazku ze spravedlnosti zákonné počíná mnohem výše, než při závazku ze spravedlnosti směnné, asi teprve při dvojnásobném obnosu předmětu prostě značného (XI, 322); a snad ještě výše, uvážíme-li, že přiznání poplatníkovo nerozhoduje, že berní správa je zkoumá a opravuje, a že má dosti vydatných prostředků dopíditi se pravdy. Z toho vyplývá praktický důsledek, že malý a prostřední poplatník nesprávným a neúplným přiznáním těžce hřešiti skorem ani nemůže.

Jest prospěšno, poučí-li kazatel při vhodné příležitosti lid, že jsme povinni platiti daně. Zpovídá-li se kajícník, že této povinnosti se vyhnul, poučí ho zpovědník, aby budoucně tak nečinil; ale náhrady mu neuloží. Nečiní-li kajícník ve své zpovědi žádné zmínky o daních, zpovědník ho nechá tak a nevyptává se ho, aby ho zbytečně nepopletl.

51. *Zákony o daních nepřímých jsou zákony čiře trestními.* Kdo tedy neplatí daní nepřímých, nebo se jim vyhýbá, nebo předmětů jim podrobených nepřihlašuje, nehřeší; ovšem však vydává se v nebezpečí, že dopaden propadne pokutě, někdy dosti citelné. Tak učí dnes obecně všichni téměř moralisté, a náhled ten i obecenstvo přijímá za svůj.*) Však také vývody, které jsme u daní přímých pro mravní závaznost uvedli, u daní nepřímých již nepřiléhají. Kasuisticky poznamenáváme:

a) Nepokládá se za nesprávnost, udává-li se cena předmětů zděděných, darovaných a koupených za příčinou vyměření poplatků z převodu co možno nejnižší, ba třeba ještě i o třetinu níže.

b) Nehřeší občan, který jda přes říšskou hranici nebo přes čáru celní, neoznamuje předmětů clu nebo akcisu podrobených, a tu a tam je pronese (propašuje); nebo který jen část předmětů těch ohlašuje a vyplácí, část však nevyplácí; nebo kdo čeká, až bude-li ku placení vyzván, ale jinak neplatí.

c) Opatrně jsme přidali „tu a tam“, neboť *řemeslně, za výdělkem provozované podloudnictví čili pašeráctví jest těžkým hříchem;* nikoliv proto, že by se příčilo zákonné spravedlnosti (neboť po té stránce by bylo ve svědomí bezhříšno), nýbrž proto, že podloudník svévolně a bez potřeby život, zdraví a jmění své vydává v nebezpečí, a nezřídka na život a zdraví pohraničních strážníkův útočí.

52. Na konci tohoto paragrafu jest nám ještě promluviti *o povinnostech berních úředníkův a zřízenců,* jimž svěřen úkol daně rozepisovati a ukládati, nebo je vybírati. Povinnosti jejich plynou nejen ze spravedlnosti zákonné a podílné, nýbrž (jako u všech úředníkův a zřízencův) i ze spravedlnosti směnné.

*) Náhled ten se zračí i v tom, že v lidové mluvě daně přímé prostě slují „daně“, kdežto u daní nepřímých se názvu toho neužívá. Lid nezná daní nepřímých, ale zná jen kolky, poplatky, cla, akcis.

Konajíce povinnost mají se vystříhati jednak každého nespravedlivého týrání, jednak všeho nespravedlivého nadržování.

Berní úředník hřeší, ukládá-li úmyslně a vědomě poplatníku více, než týž po zákonu platiti má. Jakožto bezprávný škůdce poplatníkův porušuje spravedlnost směnnou, hřeší dle škody učiněné těžce nebo lehce, a jest po případě povinen náhradou.

Berní úředník hřeší, poskytuje-li poplatníkům, kteří toho nepotřebují, neoprávněné a neodůvodněné úlevy; neboť tím poškozuje stát (zemi, obec). Přidáváme: „neoprávněné a neodůvodněné“; neboť zcela správně a ve smyslu povinnosti své jedná úředník, který poučuje poplatníka, jak by své oprávněné zájmy oproti eráru obhájil. A podobně není hříchem, „přehlédne-li“ úředník něco chudým lidem, kteří jen stěží a se strádáním daně platí.*)

Těžce hřeší berní úředník nebo zřízenec, který přijímá úplatky, a za ně na škodu státu (země, obce) při ukládání nebo vybírání daní poplatníku nezákonně a protizákonně nadržuje. Pravíme: „těžce hřeší“, a to jednak proto, že erár (obyčejně značně) poškozuje, a jednak že obecné blaho silně trpí, vědí-li občané a zvláště poplatníci, že podplácením lze se vyhnouti povinnostem berním. Úředník i poplatník hřeší nejen proti spravedlnosti zákonné (a podílné), ale i proti spravedlnosti směnné. Podplacený úředník hřeší proti spravedlnosti směnné, jelikož poškozuje svého zaměstnavalele (stát, zemi, obec), který ho za to platí, aby erárních zájmův hájil. Ale i poplatník hřeší proti směnné spravedlnosti,**) jelikož úředníka ke hříchu proti směnné spravedlnosti svádí (IX, 92) a s ním poškození eráru ujednává (XI, 391). Z toho ovšem důsledně vyplývá povinnost, nahraditi eráru škodu způsobenou. V první řadě jest náhradou povinen sám poplatník, jednak jakožto obmyslný držitel peněz eráru zadržených, jednak jakožto zjednavatel podvodu. V druhé řadě však, kdyby poplatník hraditi nemohl nebo nechtěl, povinnost ta svaluje se na zprovinilého úředníka. Ostatkem viz XI, 391 a XII, 40.

*) Obdobně jako hlídači, strážcové, hajní na panském. XI. 406.

**) Tomu neodporuje, co jsme výše řekli (XII, 48. 49), neboť něco jiného jest, vyhnouti se berní povinnosti zamlčením příjmův, a něco jiného, vyhnouti se jí podplácením úředníků.

53. Zbývá nám ještě ukázati, *jakým způsobem náhrada eráru neb státu povinná díti se může,* při čemž poznamenáváme, že povinnost náhrady nevzniká jen z podvodu berního právě vyloženého, nýbrž i z jiných zločinů, jimiž stát nebo erár na svém majetku zkrácen byl, n. p. z krádeže erárních předmětů, z podvodů při státních a válečných dodávkách a p.

Odpovídajíce lišíme. Vznikla-li povinnost náhrady z činu, jenž soudem nebo oprávněným úřadem byl vyšetřován, určí tento soud nebo úřad sám spolu způsob, jakým náhrada díti se má. Zůstal-li však čin utajen, takže pravděpodobně k žádnému vyšetřování nedojde, nebo je-li provinění již promlčeno, tak že dále stíháno býti nemůže, možno státu a eráru hraditi spálením nebo zničením cenných státních papírů, nebo státních dluhopisů, nebo poštovních známek a kolků, nebo také (což by snad více se doporučovalo) věnováním povinného peníze k účelům obecného dobra.

§ 15. **Činnost veřejná.**

54. Činnost veřejná jest sice právem každého občana, ale některá veřejná činnost, zejména činnost politická a činnost vůdčí v samosprávě, vyžaduje zvláštních vlastností, kterých mnohému se nedostává. Proto obecně stanovíme: Domnívá-li se někdo, že má vlastnosti, jichž k té které veřejné činnosti jest třeba, nelze mu bråniti, uchází-li se o mandát. Ale také zase nikdo není povinen věnovati se činnosti veřejné. Nechce-li tedy občan veřejně činným býti, snad že dle jeho mínění potřebných vlastností se mu nedostává, nebo že nemá dosti fysické síly nebo volného času nebo (po případě) potřebných materielních prostředků, nebo že nechce ze soukromí vystoupiti a veřejnosti na odiv se stavěti a p., není k tomu vázán. *Veřejná činnost jest za určitých okolností právem občana, ale (obecně řečeno) není jeho povinností.* Byl-li pak občan buď zákonitou vrchností nebo důvěrou spoluobčanů k veřejné činnosti povolán, n. p. do sněmu nebo do obecního zastupitelstva nebo představenstva zvolen, jest na něm, chce-li tuto hodnost přijmouti čili nic.

Někdy však za mimořádných okolností může se státi, že občan důvěrou spoluobčanů vyznamenaný nebo vrchností povolaný *ve svědomí svém jest vázán přijmouti hodnost na něho složenou.* Tato povinnost vyvěrá ze spravedlnosti zákonné, ale zavazuje jen tehdy, sbíhají-li se tyto podmínky:

1. Povolaný kandidát má potřebné vlastnosti, aby úřad na něho složený k obecnému blahu mohl zastávati.

2. Služeb kandidátových jest k obecnému blahu nezbytně třeba, a tou dobou tu není nikoho jiného, kdo by se v úřad ten uvázati mohl.

3. Kandidátovi nevzniká z činnosti mu uložené žádná škoda ani nepohodlí, nebo alespoň jen v malé míře; po případě obět, kterou přinésti má, vyvažuje se daleko prospěchem z jeho činnosti vyplývajícím.

Všechny tyto podmínky zřídka kdy se sbíhají, a proto také řídké jsou případy, kde by někdo ve svědomí svém byl vázán, přijmouti hodnost na něho složenou.

Zákony někdy ukládají pokutu těm, kteří by, nemajíce omluvného důvodu, volbu na ně připadlou přijmouti nechtěli. Takové zákony jsou čiře trestní, a jsou vydány z obavy, že by snad některý důležitý úřad (n. p. obecního starosty) za obtížných poměrů nemohl býti obsazen.

§ 16. **Vojenská čili branná povinnost.**

55. Podobně jako povinnost berní, vyplývá i vojenská čili branná povinnost z potřeb státu, který bez vojska býti nemůže. Stát potřebuje vojsko, aby ve válce proti nepříteli se bråniti a v míru pořádek udržovati mohl. Však také pro podobnost s povinností berní nazýváme povinnost vojenskou rádi „daní z krve".

Z přirozeného práva smí stát do zbraně povolávati muže vojenské služby schopné, doma tou dobou postrádatelné, v počtu potřebném. Vojenské zřízení bylo v různých zemích a různých dobách různé, a dle toho řídila se i branná povinnost. Dnešní dobou jsou ve všech říších *stálá vojska,* a téměř všude (také u nás) jest zavedena *všeobecná branná povinnost,* dle které každý zdravý a schopný muž, dosáhnuv věku zákonem stanoveného (21 let), povinen jest sloužiti ve vojště, a to nějaký čas ve vojště řadovém a pak dále ještě (do 42 let) v záloze, zemské obraně a domobraně.*)

*) Český Slovník bohovědný (Dr. Tumpach a Dr. Podlaha), II. 424 pod heslem: „branná povinnost". Dr. Rudolf Zháněl, Nový branný zákon, Časop. katol. duchov. 1913 a 1914.

56. Bohoslovci probírají otázku, je-li branná povinnost povinností mravní, nebo žádá-li jí jen zákon čiře trestní. Rozdíl v náhledech jejich s důstatek se vysvětluje, že každý svou dobu a svou vlast na mysli má. Hledíce k naší době a k našim poměrům, tvrdíme, že *povinnost branná jest povinností mravní*, která toho kterého brance ve svědomí zavazuje. Stát totiž nezbytně potřebuje moci branné, i jest povinností občanů poslechnouti jeho nařízení v té věci vydaných. Jest pak věcí státu, jakým způsobem si svou brannou moc opatřiti chce, zda cizími námezdníky (zjednanými za peníze, jež občané na daních odvádějí), či osobní službou občanů. Dnešní dobou system námezdnický by nedostačil, i nutno se dovolávati osobní služby občanů. Tu pak dlužno uznati, že všeobecná branná povinnost jest útvarem nejspravedlivějším.

57. Kasuisticky dodáváme:

Hřeší občan (jinoch), který sebe sama komolí nebo mrzačí, aby unikl službě vojenské. Viz VIII, 40. Ostatně tento prostředek dnes nepomáhá, neboť mladý občan provinivší se tímto přestupkem propadá tuhému trestu (o. z. tr. § 409, 410) a odvádí se k takové vojenské službě, k jaké ještě jest schopen, v níž bude povinen sloužiti dvě léta přes čas řadové službě vyměřený (zákon o povinnosti branné, ze dne 5. prosince 1868, § 47).

Hřeší, kdo podplácením lékařův a důstojníků při odvodu úřadujících snaží se ujíti povinnosti vojenské. Platí tu, co výše XII, 40 o úplatnosti vyloženo bylo.

Nehřeší, alespoň proti spravedlnosti zákonné nehřeší, kdo nabývá cizího státoobčanství nebo z říše se vystěhuje, aby vojenské službě unikl. Zákon lidský může totiž na poddaném vyžadovati poslušnost, dokud poddaným jest, ale nemůže na něm žádati, aby zůstal ve svazku poddanském (II, 70). Tolik pro obor svědomí; ale po zákonu občanském ztrácí občan, který tajně a bez dovolení se vystěhoval, mnohá občanská práva, a byl-li dopaden, propadá přísným trestům.

Těžce hřeší občan, který do domácího vojska vřaděn, z něho sbíhá. A složil-li již přísahu, hřeší nejen proti spravedlnosti zákonné, nýbrž i proti nábožnosti. Vydává se také ve značné nebezpečí, a dopaden propadá přísným trestům vojenským.

Díme: „do domácího vojska vřaděn", neboť povinností jeho jest, věnovati vlasti své branné síly. Jinak ovšem jest, vřaděn-li do vojska cizozemského. Byl-li do něho vřaděn násilím nebo vůbec proti své vůli, nehřeší, sbíhá-li z něho, třeba byl již přísahal, neboť žádná povinnost mu neveli (a veleti nemůže), aby v cizím vojsku sloužil, a přísaha jeho jest vynucená (VII, 235). Vstoupil-li však do cizího vojska dobrovolně (cizinecká legie), tu rozhoduje smlouva s cizím státem nebo jeho zástupcem (najímatelem, verbířem) učiněná. Zavázal-li se na určitou dobu, hřeší sběh bezdůvodným útěkem proti spravedlnosti směnné; nehřeší však, má-li dostatečné důvody nestáti ve smlouvě, zejména není-li o jeho duševní blaho s důstatek postaráno, nebo zachází-li se s ním příliš krutě, nebo nedává-li se mu, co mu bylo slíbeno a p. Zvláště však jest dostatečným důvodem, opustiti cizineckou legii, a nelze-li jinak, tedy třeba i tajným útěkem, chce-li cizinecký stát užíti legionáře ve válce proti jeho vlasti nebo ve válce nespravedlivé (XI, 88); tu legionář nejen smí, nýbrž i povinen jest opustiti legii, ač je-li to možno.

§ 17. Láska k vlasti čili vlastenectví.

58. Láska k vlasti čili vlastenectví jest upřímná a účinná snaha občanova, dle sil svých ku blahu vlasti přispěti, a je-li toho třeba, pro blaho vlasti i obětí se podjati. Vlastí však není ona hrouda, na které jsme se zrodili nebo přebýváme, nýbrž sbor spoluobčanů, kteří s námi jednomu společenskému útvaru náleží; neboť předmětem lásky může býti jen bytost rozumná (VI, 90). V tom smyslu pak mluvíme o širší, užší, a po případě nejužší vlasti (lokální patriotismus), dle toho, zda vlastenectví naše hledí ke státu nebo k zemi nebo k národu nebo k rodné obci.

Vlastenectví takto pojaté dobře se srovnává s láskou křesťanskou a s křesťanstvím. Písmo svaté Starého zákona předvádí nám mnohé a krásné vzory vlastenectví. Nejkrásnější však a nejušlechtilejší vzor pravého vlastenectví vyskytuje se v Zákoně novém; jest jím sám Pán a Spasitel náš, jenž prohlašuje, že jest poslán „ad oves, quae perierunt domus Israel" (Matth. 15, 24), a učedníky své nejprve k nim posílá, (Matth. 10, 6), jenž ve vlasti své učí a dobře činí, jenž svědo-

mitě všechny občanské povinnosti plní a nikdy ničeho nepodniká, co by veřejný pokoj a pořádek rušiti nebo vážnost vrchnosti podkopávati mohlo, jenž nad budoucím osudem Jerusalema pláče (Luc. 19, 41). Dobrými vlastenci byli dle vzoru Mistra svého apoštolové a první křesťané, kteří nebyli nepřáteli státu, kteří byli nejlepšími občany v míru a nejvěrnějšími a nejstatečnějšími vojíny ve válce, kteří i pronásledováni za panovníka a vrchnost se modlili.

59. Jako každá ctnost, tak i vlastenectví, chce-li zůstati ctností, musí se chrániti tu přebytku, tu nedostatku.

Přebytkem vlasteneckého citu vinen jest vlastenec, kterému klamný zájem vlasti více platí, než povinnosti k Bohu a k bližnímu. První křesťané byli upřímnými vlastenci, ale nedali se vlastenectvím strhnouti, aby porušili zákony Boží. Sv. Mauritius a Thebská legie vzkázali císaři, když poručil, aby bohům obětovali: „obedire se Caesari, sed usque ad aras" (Staré Prop. Boh. in festo s. Mauritii et Soc. 22. Sept. lect. VI.). — Přebytkem vlasteneckého citu vinen jest vlastenec, který chtěje vlasti své získati výhod co největších, neváhá utiskovati příslušníky jiných státních útvarův a národností, nikterak nedbaje spravedlnosti a lásky křesťanské (chauvinismus). Díme-li: „přebytkem vlasteneckého citu vinen jest", nechceme říci, že by přemrštěné vlastenectví bylo hříchem; ale snadno ke hříchu svádí.

Nedostatkem vlasteneckého citu vinen jest občan, který vlasti své nedbá, v neštěstí a strasti jí nepomáhá, ač by pomoci mohl, občanských povinností svých nekoná, vůbec ke své vlasti jest lhostejným. Ani nedostatek vlasteneckého citu není zvláštním hříchem, ale svádí k nedbání spravedlnosti zákonné a povinností v ní tkvících.

60. Co jest nám říci o *kosmopolitismu čili světoobčanství?* To se řídí dle toho, co kosmopolitismem se rozumí.

Nevlastenecký a protivlastenecký kosmopolitismus zříká se vlasti a upírá oprávněnost citů vlasteneckých. Celé člověčenstvo má prý tvořiti jedinou internacionální společnost, ve které všechny státní útvary a národy mizí. Takovýto kosmopolitismus žádá věci naprosto nemožné, které srdci lidskému se příčí, ba přímo ničí vlastenectví křesťanské. Jest pak vůbec nemožný, protože nelze vytvořiti ústavu, která by všem lidem všech věkův a všech zemí vyhověla. Srv. II, 31.

Jiného rázu jest *křesťanský kosmopolitismus*, jenž nezadávaje povinnému vlastenectví, přece nemíní, že občané jen uvnitř vlasti své zůstati mají a jen pro její blaho působiti smějí. Křesťanský kosmopolitismus chce i jiným národům prospěti; není ničím jiným než pravou, dobře spořádanou křesťanskou láskou, „ubi non est gentilis et Judaeus, circumcisio et praeputium, barbarus et Scytha, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus" (Coloss. 3, 11). Takovými pravými kosmopolity byli svatí apoštolové, mezi nimi ovšem i apoštol národů, který byl pravým vlastencem zrna nejčistšího (II. Cor. 11, 22), a tím také se honosil, a při tom přece byl kosmopolitou v nejšlechetnějším toho slova smyslu. A takovými šlechetnými kosmopolity jsou missionáři církve katolické, kteří nadšeni spěchají do dalekých končin, aby tam hlásali Krista a uvedli pohanské národy do lůna církve katolické a k věčné spáse.

Dodatky.

V důsledku různých církevních výnosů, po vytištění I. a II. svazku vydaných, jest nutno některá místa doplniti nebo změniti. Činíme tak v těchto dodatcích.

* * *

Sv. I., str. 144 a 145. Kn. II., 68. 69.

Některé příklady zákonův obecných a údělných nepřiléhají po vydání motupropria „Supremi disciplinae" de diebus festis ze dne 2. července 1911, a jest nutno je opraviti.

Str. 144, ř. 7. zdola, místo Očišťování nebo Narození čti: Neposkvrněného početí.

„ 145, ř. 8. shora, tatáž oprava.

„ 145, ř. 19. zdola, čti: Pražan přišed do Vídně ke dni sv. Leopolda ....

„ 145, ř. 16. zdola, čti: Cizinec přišed do Prahy ke dni sv. Václava ....

„ 145, ř. 10.—7. zdola, čti: Pražan meškající mimo pražskou arcidiecési není povinen světiti svátky sv. Václava nebo sv. Jana Nep.

* * *

Sv. I., str. 152. Kn. II., 77.

V odstavci „Výklad původní" budiž poslední věta „Obecné zákony církevní .... Interpretum (S. C. C.)", ř. 9.—6. zdola, škrtnuta a takto čtena:

„Obecné zákony církevní původně vykládati náleží římským kongregacím kardinálů. To platí také o vyneseních sněmu tridentského. Pius IV. bullou „Benedictus Deus" ze dne

12. ledna r. 1564 pod přísnými tresty zakázal tiskem vydávati komentáře, glossy a jiné výklady k vynesením sněmu tridentského. Téhož roku pověřil zvláštní kongregaci (Sacra Congregatio Concilii Tridentini Interpretum, S. C. C.) úkolem bdíti nad provedením vynesení tridentských, a té pak výlučně příslušelo právo authentického výkladu Tridentina. Ale konstitucí „Sapienti consilio" ze dne 29. června 1908 nabyly i ostatní kongregace práva „authentice interpretandi Concilii Tridentini decreta aliasque leges ecclesiasticas .... secundum propriam cujusque (Congregationis) competentiam". S. Congr. Consist. 11. Feb. 1911. Acta Apost. Sedis, 1911, pag. 99."

* * *

Sv. II., str. 112. Kn. VII., 30.

Celý odstavec str. 112.—114. budiž škrtnut a takto čten:

3. *Matutinum a laudes mohou se v době nešpor předchozího dne anticipovati*; ale jen matutinum a laudes, nikoli však hóry ostatní. Původně říkávalo se matutinum s chvalami kolem půlnoci; pozvolna však doba jeho posunovala se nazpět k večeru, až konečně dlouholetým obyčejem, jenž i úchvaly církevní došel, *privilegium anticipace* se vyvinulo. Důvodem bylo, že církevní den nepočíná se teprve půlnocí (jako den občanský), nýbrž již prvními nešporami, že tedy matutinum a laudes říkány tempore vesperarum (primarum) říkají se ipsa die. „Quantum ad ecclesiasticum officium incipit dies a vesperis; unde si aliquis post dictas vesperas et completorium dicat matutinas, jam hoc pertinet ad diem sequentem." S. Thom. Quodlib. V. a. 28 ad 1. V té věci se všichni bohoslovci srovnávali; jenom v tom se rozcházeli, kdy nastává „doba nešpor" čili „hora vesperarum".

Někteří bohoslovci přísnějšího směru učili, že doba nešpor nastává, když slunce nastupuje poslední čtvrt dráhy své, tedy uprostřed mezi polednem a slunce západem. Důvodem jim bylo, že to jest stará „hodina devátá", že tou dobou dle staré praxe v chóru říkala se nona, po níž pak ihned nešpory následovaly. Jelikož pak hodina západu slunce dle roční doby a zeměpisné šířky toho kterého místa se mění, jest důsledkem toho i doba nešpor a dovolené anticipace na různých místech (nebo alespoň na různých zeměpisných šířkách) a v různých ročních dobách různá. Za tou příčinou sdělávaly se pro

jednotlivé diecése a země zvláštní tabulky, ze kterých bylo možno vyčísti, kdy v té které krajině matutinum a laudes anticipovati lze.

Jiní bohoslovci volnějšího směru uváděli, že „dobou nešpor" jest ona hodina, ve kterou dle nynějšího obyčeje nešpory ve chrámech (s lidem) se zpívají nebo v chóru se říkají. Tou pak v mnohých chrámech a chórech jest již druhá hodina odpolední, tak že druhou hodinu odpolední lze pokládati za „dobu nešpor". Důsledkem toho lze (bez ohledu na západ slunce) po celý rok již o 2. hodině odpolední anticipovati.

Sv. Alfons v prvních vydáních své mravouky byl mínění druhého, volnějšího; ale v pozdějších vydáních přidal se k mínění prvému, přísnějšímu (Theol. mor. IV, 174; quaest. ref. 51). Než učení, že (i bez indultu) matutinum a laudes následujícího dne již o 2. hodině odpolední anticipovati se smí, nabývalo vždy více půdy, a konečně i ti, kteří ho nepřijímali, přece alespoň tolik doznávali, že nehřeší těžce, kdo již o 2. hodině anticipuje, byť i neměl indultu. Připomenouti dlužno, že an prvá ani druhá strana nelišila, zdali matutinum a laudes říká se v soukromí či v chóru.

Apoštolská stolice nezasahovala do sporu. Byla-li o to žádána, udílela diecésím, řádům, bratrstvům a duchovním jednotlivcům výsadu, že po celý rok matutinum a laudes již o 2. hodině odpolední anticipovati smějí (ba někdy dávány indulty až i pro 1. hodinu odpolední). Obyčejně však přidávala se klausule: „occurrente causa justa et rationabili", ač někdy i ta se vypouštěla, n. p. v indultu arcidiecési pražské a jiným českým diecésím na pět let dávaném.

Na přímý dotaz: „I. Utrum in privata recitatione Matutinum pro insequenti die incipi possit hora secunda pomeridiana, aut standum sit tabellae directorii dioecesani omni tempore? II. Utrum etiam in publica seu chorali recitatione officium incipi possit hora secunda pomeridiana?" dala S. Congr. Rituum dne 12. května 1905 odpověď: „Ad I.: Consulantur probati auctores. Ad II.: Negative, nisi habeatur indultum." (Ephemerides liturgicae, 1905). — Avšak odpověď ta byla později změněna. Roku 1912 vydán 6. svazek „Decreta authentica S. Rituum Congregationis", approbovaný výnosem ze dne 24. dubna 1912. Tam (str. 66. pod číslem 4158) čteme týž dotaz jako výše jméno tazatelovo jest stejné, a i odpověď má stejné datum

(12. května 1905), avšak odpověď sama jest změněna. Zní takto: „Ad I. Affirmative ad primam partem, negative ad secundam. Ad II.: Negative.“

Tím tedy jest rozhodnuta otázka, která až do roku 1912 byla sporná. Nadále platí tato pravidla:

a) *Při soukromé recitaci dovoleno jest matutinum a laudes již o druhé hodině odpolední anticipovati* po celý rok, a není k tomu žádného zvláštního důvodu třeba. Kdo by však před druhou hodinou anticipoval, nevyhověl by povinnosti své, a beneficiátem jsa propadl by trestu restituce; leda že by měl papežský indult, nebo že by se tak stalo v severních krajinách v době zimní, kde slunce při nejkratších dnech před 4. hodinou zapadá a tudíž střed mezi polednem a slunce západem již před 2. hodinou nastává. O bližším určování druhé hodiny platí poznámka II, 85. položená.

b) *Při veřejné a chorální recitaci smí se matutinum a laudes teprve pak započíti, až když nastal střed mezi polednem a slunce západem, kdy slunce započalo poslední čtvrt dráhy své;* jinak řečeno: hodina a minuta západu slunce, dělena dvěmi. Dříve započíti není dovoleno, leda že by zvláštní, i pro veřejnou recitaci a chór platný indult tak dovoloval. Jest ovšem věcí představeného starati se, aby hodinky v chóru v pravý čas se konaly.

Což však, kdyby někdy nebo někde matutinum v chóru říkalo se po druhé hodině odpolední, ale dříve než nastal střed mezi polednem a slunce západem, a stalo se tak bez indultu? V takovém případě by představený hřešil lehce, a to *pro nedodržení doby příslušné*; ale účastníci chóru (vázáni poslušností) byli by hříchu prosti, matutinum a laudes by platily, a nebylo by třeba je opakovati.

* * *

Sv. II., str. 131. Kn. VII., 57.

Pozn. 2. Žádný katolík .... jímž bylo křtěno). Celý tento odstavec budiž škrtnut a takto čten:

Pozn. 2. Poměr katolického ritu latinského a katolických ritů východních byl v různých dobách různými způsoby upravován, jak to právě okolnosti té které doby žádaly. Nejnověji stalo se tak konstitucí papeže Pia X. „Tradita ab antiquis“ ze dne 14. září 1912. (Acta Apost. Sedis, 1912, pag. 609. Ord. list pražské arcidiec. 1912, č. 11, str. 113. Časopis katolického duchovenstva 1912, č. 10, str. 802.) — Po stručném přehledu dějin církevní praxe od nejstarších dob až na naše časy ustanovuje konstituce, co nadále platiti má. 1. Katolický kněz užívej jen ritu svého; jiného, byť i katolického ritu užívati nesmí. Tělo Páně konsekruje a podává ritem svým. 2. V případu potřeby, kde by příslušného kněze nebylo, smí katolický kněz východní podávati Eucharistii konsekrovanou in azymo, a katolický kněz latinský smí podávati Eucharistii konsekrovanou in fermentato; ale vždy jen vlastním ritem svým. 3. Věřící obou ritů přijímajíce Tělo Páně ze zbožnosti (pietatis causa), smějí tak učiniti kterýmkoli ritem. 4. Velikonoční přijímání však nechť vykonají jen ritem svým a u svého faráře, jemuž i v ostatních náboženských úkonech podřízeni jsou. 5. Rovněž viaticum přijímejž nemocný ritem svým a z rukou svého faráře; ale urgente necessitate smí povolati kněze jiného katolického ritu, který mu Tělo Páně podá ritem svým. 6. Každý katolík zůstaň v ritu svém, i kdyby byl dlouhou dobu Tělo Páně jiným ritem přijímal. Změna ritu může jen z důležitých a zákonitých důvodů se státi, o kterých rozhodne Sacrum Consilium Fidei Propagandae pro negotiis Orientalium; ale obyčej, přijímati Tělo Páně jiným katolickým ritem, třeba i po dlouhá léta pěstovaný, neuznává se za důvod pro přestoupení z jednoho katolického ritu do jiného. — O svátosti pokání a křtu zůstávají v platnosti starší nařízení. Zpovídati může se katolík u každého katolického kněze (i jiného ritu), jen když týž ke slyšení zpovědí oprávněn jest; ale kajícník zůstává podroben reservátům svého biskupa. Manželé, nemající v místě pobytu kněze svého ritu, smějí dítko své dáti pokřtíti knězem jiného katolického ritu, který je ovšem pokřtí ritem svým; dítko však náleží ritu svých rodičů, nikoli však ritu, jímž bylo křtěno.

* * *

Sv. II, str. 179. Kn. VII., 111.

V odstavci „Dle tohoto motupropria ...“ budiž věta: „Svátek sv. Josefa ... infra octavam“ (ř. 10.—16. shora) takto změněna:

Svátky sv. Josefa (19. března, u nás bez feriace), sv. Jana Křtitele (24. června, u nás rovněž bez feriace) a Božího Těla

(čtvrtek po svátku Nejsv. Trojice, u nás svátek zasvěcený) překládají se na neděle. (Později tyto tři svátky položeny opět na původní místo své, ale bez feriace, a slavný průvod s Božím Tělem položen na neděli infra octavam.)

* * *

Str. 180. budiž konec paragrafu: „Sám dekret však . . .“ škrtnut, a paragraf takto zakončen:

Sám dekret však upozorňuje biskupy na jejich právo a povinnost (srv. II, 72), an dí: „Si qua vero in natione vel regione aliquod ex abrogatis festis Episcopi conservandum censuerint, Sanctae Sedi rem deferant.“ A skutečně, dojem, jímž motuproprio v různých zemích bylo přijato, byl různý, dle toho, jakým způsobem se tam svátky světily. Tak n. př. náš český lid z veliké části (ač ne všude) na některých těch svátcích, najmě však na svátcích Božího Těla a zemských patronů se zvláštní úctou lpí, a nerad by svátků těch postrádal.

Rakouští biskupové shromáždění v listopadu 1911 na biskupské konferenci ve Vídni, jednajíce o té věci přihlíželi k tužbám různých diecésí svých. Jménem jejich podal předseda konference, J. E. ndp. Leo kardinál Skrbenský, dne 10. listopadu 1911 papežské stolici žádost tohoto obsahu: Většina rakouských biskupů z různých důvodů si žádá, aby svěcení svátků zůstalo při starém, dosud obvyklém řádu. Menšina zamlouvá se sice redukce svátků, ale i ona si přeje. aby alespoň svátek Božího Těla (a tu a onde některý ten jiný svátek) i nadále nedotčen zůstal. — Z rozkazu papežova odpověděla S. Congr. Concilii dne 17. prosince 1911 takto: Papež přihlížeje ke zvláštní oslavě svátku Božího Těla až dosud v Rakousku obvyklé, dovoluje, aby tento svátek s touž oslavou, jako dosud, i nadále ve čtvrtek po svátku Nejsv. Trojice se slavil. Co do ostatních zrušených svátků bylo úmyslem papežovým toho docíliti, aby bylo méně hříchů páchaných nešetřením církevních přikázání; nebylo však jeho úmyslem, zmenšiti slavnost svátků těch. Není nižádné závady, aby věřící, ovšem jen chtějí-li, i nadále svátky ty mší svatou a klidem slavili, a činíce tak dobrovolně, větších zásluh před Bohem si získali. Proto nechť biskupové uváží, co žádají. Míní-li však, že by zrušené svátky beze škody duší v diecési i nadále závaznými býti mohly, nechť po předběžné poradě s kathedrální kapitulou

ustanoví, co za dobré uznají, ale jen prozatímně, donec novum schema codicis Juris Canonici ad ipsos mittatur atque super ipsum, praesertim super festorum observantia, suam mentem aperuerint. (Oba listy v doslovném znění otištěny: Ordinariátní list pražské arcidiecése, 1913, č. 5, str. 57. Ordinariátní list budějovicke diecése 1912, č. 23, str. 90.)

V důsledku tohoto výnosu různí rakouští biskupové učinili různá opatření ve svých diecésích. Při starém řádu zůstalo v provincii vídeňské, v diecési brixenské, sekavské, arcidiecési solnohradské, v diecésích haličských; naproti tomu motuproprio zcela provedeno v arcidiecési gorické, diecési lublaňské, z části v diecési tridentské. (Dr Tumpach, Redukce zasvěcených svátků, Časop. katol. duchov. 1912, seš. 5., str. 127. Otisk, str. 50.)

Avšak nejen rakouští, nýbrž i jiní biskupové předkládali apoštolské stolici tužby své. Z toho důvodu vydala S. Congr. Concilii dne 3. května 1912 zvláštní list (Litterae circa dies festos, „Plurimis ex locis“, otištěný: Ord. list pražské arcidiecése 1913, č. 5., str. 61. Ord. list budějovické diec. 1912, č. 23., str. 96. Dr. Tumpach, Redukce, Čas. kat. duch. 1912, seš. 5., str. 431. Otisk, str. 53). V listu tom kongregace znovu vykládá, že papež chtěl jen častější přestupování zákona zameziti, „aby Bůh, ode mnohých jsa ctěn, od jiných touž dobou na velikou škodu jejich duší nebyl urážen“. Papež si přeje, aby věřící i nadále svátky ty, ovšem dobrovolně, mší svatou a dobrými skutky oslavovali. Aby pak věřící k tomu spíše byli povzbuzeni, mohou biskupové „udělovati poddaným dispens od přikázání postu a zdrželivosti, kdykoli den zdrželivosti nebo postu připadne na svátek, který, byť přikázání nepodléhal, s náležitou hojnou účastí lidu zbožně se slaví“. Konečně dovoluje se, „aby svátek Božího Těla tam, kde to biskupové za vhodné uznají, mohl se jako dříve slaviti se slavným průvodem a leskem ve čtvrtek po neděli Nejsv. Trojice“.

Českomoravští biskupové s počátku vyčkávali s rozhodnutím svým; důvodem jim snad bylo, že při různých poměrech a nestejném zájmu obyvatelů různých krajů bylo by obtížno vydati jednostejná nařízení pro veškeré kraje českomoravské. Skutečně také nedošlo k nařízení společnému, a dle toho, jak potřeby té které diecése vyžadovaly, někde zůstalo při starém, někde zavedeno motuproprio.

Pražský Ordinariát výnosem ze dne 21. dubna 1913 ustanovil: „Circa festa sub utroque praecepto observanda, de quibus in Motuproprio agitur, interim nihil mutandum statuimus“ (Ord. list pražské arcidiecése 1913, č. 5., str. 59). Slovo „interim“ znamená: „až do vydání nového zákonníka církevního“. Ale výnosem ze dne 4. srpna 1915 týž pražský Ordinariát prohlásil, že svátky: sv. Štěpána, Očišťování, Zvěstování a Narození Panny Marie a Pondělí velikonoční a svatodušní jsou vyloučeny z prvního a druhého církevního přikázání. Týmž výnosem upravena applikační povinnost farářů (Ord. list pražské arcid. 1915, č. 8). Svátky Božího Těla a svatých zemských patronů mlčením pominuty; světí se tedy v pražské arcidiecési dále dle starého řádu.

V diecési královéhradecké a budějovické zůstalo prozatímně při starém řádu.

Ordinariát litoměřický zavedl motuproprio v celém rozsahu a upravil dle toho applikační povinnost farářů pro tato „festa nuper suppressa“. (Ord. list litoměřické diecése 1912, č. 25., str. 324.)

V arcidiecési olomoucké mají Acta Curiae 1912, str. 26. toto prohlášení: „Circa quorumdam festorum sub utroque praecepto observantiam interim nihil mutandum ducimus.“ Slovo interim znamená: „dokud nevyjde nový Codex Juris Canonici.“

V brněnské diecési publikováno r. 1911 v Acta Curiae str. 211. motuproprio bez poznámky, a r. 1913 provedeno. Direktář na rok 1914 označuje „festa deposita“ literou D s výkladem: „pro quibus decreto „Supremi disciplinae“ sublata est obligatio audiendi Sacrum et abstinendi a labore quidem, non vero festivitas“.

Z uvedených výnosů poznáváme: *Ze zákona obecného* světíme v Čechách a na Moravě již jen oněch osm výše uvedených, motupropriem nedotčených svátků. Diecése litoměřická a brněnská jiných svátků nemá. *Ze zákona údělného čili místního* platí v arcidiecési pražské svátky Božího Těla, sv. Jana Nep. a sv. Václava; v arcidiecési pak olomoucké, v diecési královéhradecké a budějovické platí dosud svátky motupropriem zrušené a svátky sv. zemských patronů. Usuzujeme:

1. *Svátky ze zákona obecného* platné zavazují v Čechách a na Moravě každého katolíka, nejen osadníka, nýbrž i cizince odkudkoli přišlého.

2. Závaznost *svátků platných již jen ze zákona údělného čili místního* upravuje se dle zásad II, 69. vyložených:

a) Svátky ty zavazují jen ony diecesány, kteří v diecési své řádné nebo mimořádné bydliště mají (tedy osadníky), nikoli však cizince z jiných diecésí sem přišlé. Diecesáni pak těmito svátky vázáni jsou jen potud, pokud v diecési meškají; závazek přestává, odejdou-li z diecése.

b) Cizinci, nemající v diecési ani řádného ani mimořádného bydliště, nejsou povinni světiti svátky v té diecési ze zákona údělného dosud platné; ani v tom případě nejsou k tomu povinni, kdyby ten který svátek v jejich vlasti ze zákona údělného také se světil.

* * *

Sv. II, str. 187. Kn. VII., 118.

Odstavec: „Kapli soukromou . . .“ budiž nahoře v textu a dole v poznámce takto opraven:

V textu, ve výpočtu větších svátků, kdy není dovoleno celebrovati v kapli soukromé, budiž vypuštěn svátek *Zvěstování Panny Marie* (ř. 10. zdola) a svátek *sv. místního patrona* (*Patronus loci*) (str. 187. kon. 188 zač.). Znaménko **) položené po slově „Zvěstování“ přeloží se za slova: „Všech Svatých“ (str. 187. konec). Poznámka **) pod textem budiž škrtnuta, a na její místo položí se pokrajní poznámka takto:

**) Na dotaz: „I. An missa in oratoriis privatis prohibita sit diebus festis Commemorationis solemnis s. Joseph, Annuntiationis B. M. V., Commemorationis solemnis SS. Corporis D. N. Jesu Christi, et in festo Patroni cujusque loci, quum non sint de praecepto; II. An prohibita censeatur in festo SS. Trinitatis, in Dominica infra Octavam Corporis Christi, et in Dominica, qua celebratur Nativitas s. Joannis Baptistae“, odpověděla S. Congr. de Disciplina Sacramentorum dne 4. dubna 1913: „Negative ad utrumque.“

* * *

Sv. II, str. 208. Kn. VII., 143.

Poznámka na konci odstavce „Mluvíce o duchovních . . .“ budiž škrtnuta a takto čtena:

Poznámka. *Řeholníci,* nejsouce biskupovými poddanými, řídí se obecným řádem postním církevním a vlastním řádem postním řeholním. Mohou však bydlíce v některé diecési užívati obecné dispense, kterou biskup této diecése svým diecesánům z apoštolské delegace udělil, ač nejsou li z ní výslovně vyloučeni. Mohou pak té dispense jen potud užívati,

pokud jde o obecný postní řád. O postech řádovou konstitucí uložených biskupská dispense vykládati se nesmí, není-li v ní výslovně poznamenáno, že i řádové posty v ní zahrnuty jsou. S. Congr. de Religiosis, 1. Septembris 1912. Acta Apost. Sedis, 1912, str. 626.

* * *

Sv. II, str. 210. Kn. VII., 144.

Na konci odstavce budiž škrtnuta věta: „Možno však doufati... k tomu zplnomocněných", a místo ní budiž čteno:

Avšak výnosem S. Cong. Concilii ze dne 3. května 1912 udělena všem biskupům rozsáhlá pravomoc „dispensandi cum suis subditis super lege jejunii et abstinentiae, quoties dies abstinentiae vel jejunio consecratus incidat in festum, quod licet praecepto non subjectum, cum debita populi frequentia devote celebratur." Acta Apost. Sedis 1912, pg. 340. Ordinariátní list pražské arcidiecése 1913, č. 5., str. 61. Ordinariátní list budějovické diecése 1912, č. 23. a 24., str. 96.

* * *

Sv. II, str. 224. Kn. VII., 164.

Věta: „Zákaz také... i ryb požívati" (ř. 18.—23.) budiž vyškrtnuta. Za slovy: „postním mandatem udělená" budiž položeno znaménko **), a dole pod čarou budiž připojena tato pokrajní poznámka:

**) Na dotaz: „An diebus festivis, quibus dispensatur lex jejunii et abstinentiae, sit etiam sublata prohibitio de non miscendis piscibus cum carne in eadem refectione", odpověděla S. Congr. Concilii dne 21. listopadu 1912: „Negative." Viz Časopis katol. duchov. 1914, str. 244.

* * *

Sv. II, str. 333. Kn. VII., 295.

Řádka 10.—12. budiž takto čtena:

1. Kněz, který jsa v stavu těžkého hříchu bez předchozí zpovědi nebo alespoň dokonalé lítosti (VI, 104) mši svatou slouží nebo Tělo Páně podává nebo některou svátost udílí.

Ukazovatel věcný

(dílu povšechného i podrobného).

Římské číslo značí knihu, arabské číslo značí odstavec. Úv. = Úvod na počátku I. svazku. Dod. = Dodatek na konci III. svazku. Vykládá-li se o některém hesle v několika po sobě jdoucích odstavcích, uvádí se zde jen číslo odstavce prvního.

Ch

I

J

K

L

M

N

O

P

U

V

Z

OBSAH
(dílu II. části 2.)

Kniha jedenáctá. Spravedlnost.

Část I. Dobra osobní předmětem směnné spravedlnosti.

Hlava I. Dobra duchovní a duševní předmětem směnné spravedlnosti.

Hlava II. Život, zdraví a svoboda předmětem směnné spravedlnosti.

Hlava III. Čest a dobré jméno předmětem směnné spravedlnosti.

Část II. Majetek předmětem směnné spravedlnosti.

Hlava I. Nabývání soukromého majetku předmětem směnné spravedlnosti.

A) Původní způsoby nabývací.

B) Zákonný způsob nabývací.

C) Odvozené způsoby nabývací.

I. Pořízení pro případ smrti.

II. Smlouvy.

Hlava III. Držení soukromého majetku předmětem směnné spravedlnosti.

A) Bezprávné odnětí cizího majetku a náhrada za ně povinná.

B) Bezprávné poškození cizího majetku a náhrada za ně povinná

C) Bezprávný soukon při škodě na cizím majetku způsobené a náhrada za něj povinná.

D) Okolnosti náhrady hmotné.

Kniha dvanáctá. Rodina. Stát.

Část I. Rodina.

Část II. Stát.

Tiskové omyly.

V I. svazku:

Str. 176. ř. 4. po slovech „uvádí“ a „jistoty“ místo čárek polož středníky (;).

V II. svazku:

Str. 197. ř. 9. zd. místo: veřejnému čti: nedělnímu.
„ 237. ř. 19. místo: Wikleffovi a Husovi, čti: osobám z bludů Wikleffových a Husových podezřelým.
„ 435. ř. 15. zd. místo: zplození dětí, čti: zplozené děti.

V III. svazku:

Str. 14. ř. 7. zd. místo: II, 17. čti: I, 17.
„ 16. ř. 6. místo: obecnímu, čti: obecnému.
„ 23. ř. 2. zd. místo: 1791, čti: 1891.
„ 42. ř. 7. místo: obecní, čti: obecné.
„ 58. ř. 6. zd. čti: Pohoršení ďábelské čili svádění ďábelské.
„ 170. ř. 7. zd. čti: i nezbytnost.
„ 176. ř. 8. zd. místo: učiti, čti: učiniti.
„ 232. ř. 1. zd. čti: nepatrnost.
„ 234. ř. 2. zd. místo: § 394, čti: § 354.
„ 312. ř. 13. zd. místo: nesčetní, čti: nečetní.
„ 353. ř. 15. zd. místo: rovnocenina, čti: rovnomocnina.
„ 371. ř. 10. místo: vyhnati, čti: stlačiti.
„ 436. ř. 17. zd. čti: o prodeji dědictví nebo odkazu.
„ 505. ř. 15. zd. místo: 360, 6., čti: 366.
„ 506. ř. 21. místo: nebyl, čti: byl.
„ 511. ř. 6. a 20. místo: nebo z neznalosti, čti: nebo neznalosti.
„ 532. ř. 2. místo: podkladů, čti: pokladů.
